

ISSN: 1302-2423
e-ISSN: 2564-6834

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

YIL / YEAR: 21 CİLT / VOLUME: 20 SAYI / ISSUE: 36

2019/1

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

DERGİ HAKKINDA

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar, hukuk ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanmaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

Uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olup yayın hayatına 1999 yılında başlamıştır.

Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan dergi; CiteFactor, DRJI, Scilit, Index Copernicus, EBSCO, MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Research Bible, Google Akademik, ULAKBİM TR DİZİN, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD) ve ASOS INDEX tarafından taranmaktadır.

Derginin Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi adına sahibi, Fakülte dekanıdır.

Derginin yayın kurulu; baş editör, editörler ve Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin ilgili sosyal bölümlerinin (Arkeoloji, Coğrafya, Felsefe, Psikoloji, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı) başkanlarından oluşmaktadır.

Ocak 2017'den itibaren derginin tüm makale gönderme ve değerlendirme işlemleri çevrimiçi olarak DergiPark üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca, 2014 yılından sonra yayımlanan her bir makaleye DergiPark üzerinden DOI numarası verilmektedir.

Yazışma Adresi

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi P.K.: 16059 Görükle / Nilüfer /
BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/sosbilder>

Dizgi - Baskı

Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi
Müdürlüğü P.K.: 16059 Görükle / Nilüfer /
BURSA
0224 294 05 32
basimevi@uludag.edu.tr
<http://www.uludag.edu.tr/basimevi>

ISSN: 1302-2423

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 36 / 2019-1

ABOUT THE JOURNAL

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, law and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

This journal is an international, peer-reviewed journal that began its publication in 1999. Two issues, one in January and one in July is published each year. The journal is currently indexed by *CiteFactor*, *DRJI*, *Scilit*, *Index Copernicus*, *EBSCO*, *MLA (Modern Language Association)* *International Bibliography*, *Research Bible*, *Google Scholar*, *ULAKBİM TR DİZİN*, *SOBİAD* and *ASOS INDEX*.

The owner of the journal in the name of the Uludağ University, the Faculty of Arts and Sciences is the dean of the faculty. The editorial board consists of the editor-in-chief, editors, and chiefs of the departments of Archeology, Geography, Philosophy, Psychology, Art History, Sociology, History, Turkish Language and Literature.

From 2017 on, all the submission and review works of the papers that are sending to our journal are processed online via DergiPark. Also, every paper published by the journal has received a DOI number by DergiPark since 2014.

Correspondence Address

Bursa Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences 16059
Görükle / Nilüfer / BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/sosbilder>

Typesetting - Printing

Bursa Uludağ University
Printing House Directorate 16059 Görükle /
Nilüfer / BURSA
0224 294 05 32
basimevi@uludag.edu.tr
<http://www.uludag.edu.tr/basimevi>

ISSN: 1302-2423

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Veysel Turan YILMAZ (Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Dekanı)

Baş Editör

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Editörler

Doç. Dr. Özlem ERCAN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. İbrahim KARAHANCI (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Fırat Ender KOÇYİĞİT (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Yayın Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Tefik ALICI (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim KESKİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 36 / 2019-1

Owner on behalf of Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Science
Prof. Dr. Veysel Turan YILMAZ (Bursa Uludağ University Faculty of Science and Letters Dean)

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Bursa Uludağ University)

Editors

Assoc. Prof. Dr. Özlem ERCAN (Bursa Uludağ University)
Res. Assist. İbrahim KARAHANCI (Bursa Uludağ University)
Res. Assist. Fırat Ender KOÇYİĞİT (Bursa Uludağ University)

Editorial Board Members

Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Tefik ALICI (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (Bursa Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. İbrahim KESKİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR (K. Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Y. Beyazıt Üniv.)
Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Ali AKAR (M. Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (M. S. Koçman Üniv.)
Prof. Dr. Ali TİLBE (Tekirdağ Namık Kemal Üniv.)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Birol CAN (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (E. Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacer HARLAK (A. Adnan Menderes Üniv.)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TEPE (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Gürkan TEKMAN (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ (Acıbadem M.A.A. Üniv.)
Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER (M. Sıtkı Koçman Üniv.)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (A. Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN (A. Adnan Menderes Üniv.)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin KARACA (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurcan ABACI (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK (A. Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Oğün ÜREK (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Rahim TARIM (Mimar Sinan G. S. Üniv.)
Prof. Dr. Saime YÜCEER (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniv.)
Prof. Dr. Sedat YAZICI (Ç. Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tevfik ALICI (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (A. Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY (Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram ÇETİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim KESKİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Leman Pınar TOSUN (B. Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BİLİR (Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oktay DUMANKAYA (K. Sütçü İmam Üniv.)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 36 / 2019-1

ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR (K. Teknik University)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Y. Beyazıt Univ.)
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Ali AKAR (M. Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir University)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (M. S. Koçman Univ.)
Prof. Dr. Ali TİLBE (Tekirdağ Namık Kemal Univ.)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA (Erciyes University)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Birol CAN (Uşak University)
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY (Ege University)
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Fırat University)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (E. Osmangazi University)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN (Ege University)
Prof. Dr. Hacer HARLAK (A. Adnan Menderes Univ.)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe University)
Prof. Dr. Harun TEPE (Hacettepe University)
Prof. Dr. Hasan Gürkan TEKMAN (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ (Acıbadem M.A.A. Univ.)
Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER (M. Sıtkı Koçman Univ.)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (B. Uludağ University)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY (Ege University)
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (A. Hacı Bayram Veli Univ.)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir University)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN (A. Adnan Menderes Univ.)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Nurcan ABACI (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK (A. Hacı Bayram Veli Univ.)
Prof. Dr. Ogün ÜREK (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Rahim TARIM (Mimar Sinan G. S. Univ.)
Prof. Dr. Saime YÜCEER (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniv.)
Prof. Dr. Sedat YAZICI (Ç. Karatekin University)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Tevfik ALICI (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Veli URHAN (A. Hacı Bayram Veli Univ.)
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY (Maltepe University)
Assoc. Prof. Dr. Bayram ÇETİN (B. Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. İbrahim KESKİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Leman Pınar TOSUN (B. Uludağ Univ.)
Assoc. Prof. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Univ.)
Assoc. Prof. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray University)
Assist. Prof. Dr. Ahmet BİLİR (Düzce University)
Assist. Prof. Dr. Oktay DUMANKAYA (K. Sütçü İmam Univ.)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 19 / Sayı: 35 / 2018-2

AMAÇ VE KAPSAM

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar, hukuk ve ilahiyat temel alanlarında yazılımsız özgün araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

YAYIN ETİĞİ İLKELERİ

Dergimizin temel yayın etiği ilkeleri şunlardır:

1. Editörler bilimsel etiğe aykırı durumları tespit etmek ve engellemekle yükümlüdür.
2. Hiçbir koşulda bilimsel etiğe aykırı bir durum özendirilmeyecek yahut görmezden gelinmeyecektir.
3. Bilimsel etiğe aykırı herhangi bir durumun tespiti durumunda editörler iddiaları gerektiği gibi cevaplamak yükümlülüğündedir.
4. Dergimiz, yayın ilkelerini sitesinde açıkça belirtmiştir. Dergiye gönderilen yazıların bu ilkelere uyması beklenir.
5. Editörler gerektiği durumlarda düzeltme, açıklama, özür yazıları kaleme alabilirler.

MAKALE GÖNDERME, DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

1. Ocak sayısı için gönderilen yazıların en geç bir önceki yılın Kasım ayında, Temmuz sayısı için gönderilen yazıların en geç aynı yılın Mayıs ayında hakem değerlendirme sürecini tamamlaması gerekmektedir. Yılın her dönemi makale kabul edilmekle birlikte yayım sürecinin sorunsuz bir biçimde tamamlanabilmesi için yazarlar ilgili tarihleri göz önünde bulundurmalıdır.
2. Yazar, araştırma ve yayın etiğine uymak zorundadır. Dergiye gönderilecek yazıların daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.
3. Yayın kuruluna ulaşan yazılar, önce *Turnitin* programı aracılığıyla orijinallik testine tabi tutulur. Kaynaklar, alıntılar ve 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutularak filtreler uygulanır ve sonucun % 20'nin üzerinde olmaması gerekir. Ardından yayın etiği ve makale yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Bu ön değerlendirme sonucunda uygun görülmeyen yazılar, düzeltilmesi için yazara iade edilir ya da gerekçelendirilerek doğrudan reddedilir. **Dergimiz kör hakem uygulaması yapmaktadır. Değerlendirme için uygun bulunanlar, isimsiz olarak alanla ilgili iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.** Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz

olursa, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar; hakemler ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Düzeltme istenen yazılar, yazar tarafından en geç bir hafta içinde Yayın Kuruluna ulaştırılmalıdır.

4. Makale yazım kurallarında belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanan yazılar, <http://dergipark.gov.tr/> adresinden DergiPark sistemine üye olunduktan sonra gerekli yönlendirmeler doğrultusunda çevrim içi (online) olarak gönderilir. Makale yazım kurallarına uymayan yazılar değerlendirilmeye alınmazlar.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler, Türkçe veya Batı dillerinde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) yazılabilir. İçerikle uyumlu olması gereken makalenin başlığı; 12 punto, büyük ve koyu harflerle yazılıp ortalanmalıdır. Başlığın altında 100-150 kelimedenden oluşan, 10 punto, italik, tek satır aralığıyla yazılmış Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) ve bunların hemen altında beş anahtar kelime (key words) yer almalıdır. Anahtar kelimeler makale içeriğiyle uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. İngilizce özetin üzerinde mutlaka İngilizce başlığa yer verilmelidir. Ayrıca makalenin sonunda kısaca çalışmanın amacını, sorununu, yöntemini, bulgularını ve sonuçlarını içeren genişletilmiş İngilizce özet (Extended Abstract) bulunmalıdır. Bu bölüm, *Kaynaklar* sayfasından sonra yeni bir sayfadan başlayarak paragraflar halinde yapılandırılarak yazılmalı ve 500-750 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Makalenin başlığının hemen altına sağa yaslı olarak yazarın adı ve soyadı yazılmalı; görev unvanı, kurumu (Üniversite-Fakülte-Bölüm), e-posta bilgileri ve ORCID numarası bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek ilk sayfanın altında verilmelidir.

3. Makalenin adı hariç makaledeki tüm başlıklardaki kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

4. Makaleler, Microsoft Word programında yazılmalı, farklı bir yazı fontu kullanıldıysa font mutlaka ekte gönderilmelidir. Sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 Dikey
Tüm Kenarlardan Boşluk: 2,5 cm
Yazı Tipi: Times News Roman
Yazı Tipi Stili: Normal
Yazı Boyutu (normal metin): 12 punto
Yazı Boyutu (dipnot metni): 10 punto
Tablo-Grafikte Yazı Boyutu: 10 punto
Paragraf Hizalama: İki Yana Yasla
Paragraf Girintisi: İlk Satır (1,25)
Paragraf Aralığı: önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı: Tek (1)

5. Kaynaklara göndermeler metin içinde verilir, gerektiğinde kullanılacak dipnotlar sayfa altında 10 punto ile yazılır. Metin içinde sözü edilen kaynaklara başvurulurken yazar / yazarların soyadları, yayın tarihi ve sayfa numarası ilgili yerde belirtilir. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez. Metin içinde belirtilen yayınların tümü makalenin sonunda ayrı bir sayfadan başlayarak, "Kaynaklar" başlığı altında alfabetik sırayla ve eksiksiz olarak listelenir. Bu liste, yazarın yararlandığı kaynakların listesi olarak hazırlanır, metinde yazarın doğrudan kullanmadığı kaynakları içermez.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde şu şekilde yazılmalıdır: (Şahin 2012: 6).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır: (Gülsevin vd. 2006: 23).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır: Korkmaz (2009: 419), bu konuda ...

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: Köprülü (1926, Çelik 1998'den).

İnternet adreslerinde mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında bulunmalıdır: <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/> (Erişim: 10.02.2017)

6. Makale Sonundaki Kaynak Listesi

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Örnekler:

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Yalçın, Alemdar (2006). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaynağın iki yazarı varsa öncelikle çalışmada ismi önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır, künye bilgilerinin alfabetik sıralanmasında ilk yazardan sonrakilerin soyadlarının öne alınmasının işlevi yoktur.

Örnek:

Altun, Şafak ve Cenk Saroğlu (2006). *Türk Popüler Tarihinde İnkler*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa, ilkinin soyadı ve adı yazılmalı, sonra vd. ya da ve diğerleri kısaltması kullanılmalıdır.

Örnek:

Korkmaz, Ramazan vd. (2014). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kitap ve dergi adları eğik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir. Kitap künyesinde sayfa numarası bilgisi gerekmezken; dergi, ansiklopedi maddesi, kitap bölümü gibi kısa yapıtlarda yararlanılan bölüme ait sayfa aralığı bilgisi mutlaka yer almalıdır.

Örnek:

Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şahin, Hatice (2016). "Bursa'da Yazılmış Tıp Metinlerinde Ağız Özelliklerine Dair". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 31, s. 291-298.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa ismine yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir.

Örnek:

Barthes, Roland (2016). *Göstergebilimsel Serüven*. Çev: Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aynı yazara ait birden fazla yapıt kaynakçada gösterilecekse bu durumda, ilk esere yer verildikten sonra aynı yazarın diğer eserleri için ad ve soyadı düzenini yinelemek gerekmez, bunun yerine ad ve soyadı bilgisi yerine bir uzun çizgi konabilir. Aynı yazara ait birden fazla eserin kaynakçadaki sıralaması, soyadı alfabetik bir ayarlamaya müsait olmadığı için, eserlerin alfabetik sırasına göre yapılır.

Örnek:

Sınar Uğurlu, Alev (2007). “Edebî Eserlerin Sadeleştirilerek Yeniden Yayımları Üzerine Uygulamalı Bir Örnek Nesli-Ahîr”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 17, s. 83-104.

_____ (2009). “İdeolog Şair Ziya Gökalp'ın Kaleminden Masallar”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 4, S. 1, s. 1026-1040.

Kaynaklar, bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde, (a, b) şeklinde gösterilmelidir.

Örnek:

Üstünova, Kerime (2016a). “Geleneğin Dilini Yorumlamak Üzerine: Helesa”. *Millî Folklor*, S. 111, s. 180-192.

_____ (2016b). “Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar”. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C. 5, S. 4, s. 1703-1715.

Ansiklopedi maddelerinde madde yazarının biliniyorsa soyadı ve adından sonra, sırasıyla maddenin yazılış tarihi, tırnak içinde maddenin başlığı, ansiklopedinin tam adı, cilt numarası, yayın yeri, yayınevi ve sayfa aralığı belirtilmelidir:

Örnek:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1997). “Mehmed I”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 496-506.

Tezler, kaynak gösterilirken sırasıyla tez yazarının soyadı ve adından sonra, tezin yazıldığı tarih, eğik karakterle tezin tam başlığı, tez tipi, tezin hazırlandığı üniversitenin bulunduğu şehir ve üniversitenin adı yer almalıdır:

Örnek:

Aydın, Hasene (2016). *Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman-Oktay Akbal Öyküleri Örneği*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Yazmalar; Yazar, Eser Adı, Kütüphane, Koleksiyon, Katalog numarası, yaprağı şeklinde kaynak gösterilmelidir:

Örnek:

Âsım. *Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için Yazarın soyadı, Yazarın adı, “İçeriğin başlığı”, İnternet adresi, (Erişim Tarihi) bilgilerini vermek yeterlidir.

Örnek:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.02.2009).

Henüz yayımlanmamış ama yayımlanmak üzere kabul edilmiş makalenin kaynak bilgisi şu şekilde gösterilebilir:

Örnek:

Ercan, Özlem (2014). "Divan Şiirini Hukukî Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, Baskıda (doi: 10.21550/sosbilder.269535).

7. Yazım (imlâ) ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun gerektirdiği özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun Yazım (İmlâ) Kılavuzu esas alınmalıdır.

TELİF HAKLARI POLİTİKASI

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımladığı makaleler için herhangi bir yayın telif hakkı sözleşmesi istemez, yazarlardan herhangi bir telif ücreti almaz yahut yazarlara herhangi bir telif ücreti ödemez. Dergide yayımlanmış yazılar, derginin künyesi verildiği takdirde başka kaynaklarda da yayımlanabilir. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, **Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır.

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Dergi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine **anında açık erişim** sağlamaktadır. Açık Erişim konusunda [Budapest Open - Access Girişimi \(BOAI\)](#) tarafından belirtilen ilkelere uyulmaktadır.

YAYIN ÜCRETİ

Hakem incelemeleri sonucunda kabul edilen ve yayımlanan makaleler için yazarlarından ya da okuyucularından hiçbir şekilde **ücret talep edilmez**.

YAYIN SIKLIĞI

Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

ARŞİVLEME

Dergimizin basılı hâli çeşitli kütüphanelerde, elektronik hâli ise indekslerde arşivlenmektedir. Derginin herhangi bir nedenle yayın hayatına veda etmesi durumunda geçmişte yayımlanan yazılara buralardan ulaşılabilir.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 36 / 2019-1

THE PURPOSE AND THE SCOPE

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, law and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

PUBLICATION ETHICS

The main principles of our publication ethics are these:

1. Editors take reasonable steps to identify and prevent the publication of papers where research misconduct has occurred.
2. In no case shall the editors encourage such misconduct, or knowingly allow such misconduct to take place.
3. In the event that the journal's editors are made aware of any allegation of research misconduct the editor shall deal with allegations appropriately.
4. Editors are always willing to publish corrections, clarifications, retractions and apologies when needed.

THE PROCESS OF ARTICLE SUBMITTING, EVALUATION AND PUBLICATION

1. It is published twice a year in January and July. Peer review process must be completed in November for the articles to be published in the January issue and in May for the July issue at the latest. Although articles are accepted any period of year, the authors should take into consideration the deadlines for a smooth publication process.
2. The author has to comply with his research and publication. The articles must not have been published or accepted to be published elsewhere. Proceedings that were presented at scientific meetings but not yet published can be accepted as long as the author states this situation.
3. First, the papers submitted to the editorial board are subjected to the authenticity test via *Turnitin*. The text should have less than %20 similarities to the other texts excluding the references and sources, quotes and the sentences that have less than five words. Then, they are reviewed for their suitability to the article writing rules and publication ethics. Those considered unsuitable are returned to the author(s) for revision or rejected outright with a written justification. **Our journal uses double blind peer review process. The papers that are found suitable for further review are sent to peer reviewers of the respectable fields without the name(s) of the author(s). The names of the reviewers are also kept hidden.** If one of the reviews is positive whereas the other is negative, the paper may be

sent to a third reviewer or the editorial board with considering the reviews can make the final decision. Authors should take the criticisms or the advices of the reviewers and the editorial board. Authors must edit and resend their articles in a week.

4. The articles that are written according to the rules must be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/> . Those that are not written according to our policies will be rejected.

ARTICLE WRITING RULES

1. Articles can be written in Turkish or Western Languages (English, French or German). The topic must be suited to the content, written with bold and capital letters in 12 font size and be centered. Under the topic, there must be an abstract written in both Turkish and English with 10 font size, italic and single row pitch, consisting of 100-150 words. Five key words must be placed right below the abstract. These key words must be inclusive and coherent with the content. An English title must be with the English abstract. In addition, an extended abstract of the work that is 500 – 750 words long, written in English and covering the purpose, problem, method, findings and conclusion of the work must be written. This extended abstract must be structured with paragraphs and placed to the page after the source section.

2. The name and the surname of the author should be written as right aligned under the topic of the article. Title, affiliation (University, Faculty, and Department), e-mail address and ORCID number of the author should be written below the first page with a correlated asterisk near the surname.

3. Except the title of the article, only the first letters of the words should be written with capital letters in in-text topics.

4. Articles must be written by using Microsoft Office Word. Any extra font type must be sent with appendix. The specifications of the page setup must be the following:

Paper Size: A4, Vertical
Margins: 2,5 cm
Font Type: Times New Roman
Font Size (text): 12
Font Size (foot note): 10
Font Size (in tables and graphics): 10
Paragraph Alignment: justified alignment
Indent: first row
Paragraph Margins: first 6 nk, then 0 nk
Row Pitch: Single (1)

5. References to the sources must be given within the text, and footnotes, if necessary, must be put below the page with font size 10. References in the text must include the surname(s) of the author(s), publication date and page number. Page numbers are not necessary for paraphrasing. All the references given in the text must be listed in a separate page at the end of the article under the “References” topic. They should be listed precisely in alphabetical order. This list cannot include any work that the author does not used in the text.

In-text references should be written between parentheses: (Şahin 2012: 6).

While referencing works with multiple authors, only the name of the first author should be written: (Gülsevin et al 2006. 23).

If the author's name is used within the text, only the publication date and page number should be provided in parenthesis: (2009: 419)

Works without a publication date or inscriptions should be listed with the name and surname of the author only. Works without author's name (Encyclopedically works etc.) should be referenced with the name of the work.

References from secondary sources should be cited as well. Köprülü (1926, from Çelik 1998)

Online references must be cited with the link and the access date and listed under the "Bibliography" title. <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/> (Access: 10.02.2017)

6. Bibliography

References must be listed at the end of the work, according to alphabetical order of the surnames of their writers. Surnames must be written before the names.

Examples:

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Publishing House.

Yalçın, Alemdar (2006). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*. Ankara: Akçağ Publishing.

In the case that a work has two authors, the surname of the author whose name is written first should be written first. It is not necessary for the second author.

Examples:

Altun, Şafak and Cenk Sarioğlu (2006). *Türk Popüler Tarihinde İlkler*. İstanbul: Alfa Publishing.

If a work has three or more authors, it should be listed only with the surname and name of the first author followed by "et al".

Examples:

Korkmaz, Ramazan et al. (2014). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*. Ankara: Grafiker Publishing.

The name of the books and journals must be written in italics, articles and book chapters must be enclosed in quotation marks. Page number is unnecessary whereas articles, book chapters, encyclopedia entries etc. should be shown with the page range.

Examples:

Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Publishing.

Şahin, Hatice (2016). "Bursa'da Yazılmış Tıp Metinlerinde Ağız Özelliklerine Dair". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 31, p. 291-298.

The names of the translators, compilers or editors should be given after the author's name and work's title.

Example:

Barthes, Roland (2016). *Göstergebilimsel Serüven*. Transl: Mehmet Rifat and Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

In the case that two or more works belong to the same author would be listed, author's surname and name should be only written in the first work. "_____" should be used in other ones. Also, these works should be in alphabetic order according to the title of the work.

Example:

Sınar Uğurlu, Alev (2007). "Edebî Eserlerin Sadeleştirilerek Yeniden Yayımı Üzerine Uygulamalı Bir Örnek Nesl-i Ahîr". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, No. 17, p. 83-104.

_____ (2009). "İdeolog Şair Ziya Gökalp'ın Kaleminden Masallar". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 4, No. 1, p. 1026-1040.

If more than one work of an author with the same publication date used, they should be referenced in the work with (a, b, ...).

Example:

Üstünova, Kerime (2016a). "Geleneğin Dilini Yorumlamak Üzerine: Helesa". *Milli Folklor*, No. 111, p. 180-192.

_____ (2016b). "Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar". *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, V. 5, No. 4, p. 1703-1715.

Encyclopedic entries would be written in that order if their authors are known: Surname, name, date, the title of the article in quotes, full name of the encyclopedia, volume number, publication place, publisher, page range.

Example:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1997). "Mehmed I", *İslâm Ansiklopedisi*, V. 7, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı Publishing, p. 496-506.

Theses should be given in that order: Surname, name, date, the full title of the thesis in quotes, thesis/dissertation, the city of the university, the name of the university.

Example:

Aydın, Hasene (2016). *Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman-Oktay Akbal Öyküleri Örneği*. Doctoral Thesis. Bursa: Uludağ University.

Manuscripts should be shown in that order: Author's name, library, collection, catalogue number, pages.

Example:

Âsım. *Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. f. 45a.

Online works should be shown in that order: Surname, name, "Title", Web link, Access date

Example:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Access date: 04.02.2009).

The works accepted for publication but not yet published should be shown as follows:

Ercan, Özlem (2014). "Divan Şiirini Hukukî Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V. 26, in press (doi: 10.21550/sosbilder.269535).

7. Unless the article or the subject requires special circumstances, articles written in Turkish must be dictated according to *Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu*.

COPYRIGHT POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences does not demand any kind of copyright contract from its authors. The journal neither demands nor pays any kind of copyright fees. The articles published in the journal can be published in any other medium, as long as the main source is fully stated. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is licensed under **Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)**.

OPEN ACCESS POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences publishes original research articles, review papers, and technical notes without any fee or charge.

All articles accepted and published by UUFESBD are freely available, openly accessible. We follow the guidelines presented by [Budapest Open - Access Initiative \(BOAI\)](#) regarding the Open-Access.

PUBLICATION FEES

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences does not request, expect or charge any fee or processing charges (APCs) at any time whatsoever from the authors or readers.

PUBLISHING SCHEDULE

Two issues, one in January and one in July is published each year.

ARCHIVING

Our journal has been archived in several national libraries, such as the library of Turkish Grand National Assembly, library of Bursa *Uludağ University* and in indexes such as MLA and ResearchBib in electronic format. In the case that the journal ceases to its activities; previous articles can be obtained from these places.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
(Muş Alparslan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TİLBE
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Eda Şeyda AKSEL
(İstanbul Ayvansaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Emin ÇELEBİ
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk GENÇÖZ
(Ortadoğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri GÜL
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazmi AVCI
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilgün SAZAK
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman YILDIZ
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Yavuz KILIÇ
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Gökçe ALTAY ARTAR
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet FEYZİ
(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali CİN
(Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Assiye AKA
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Baki DEMİREL
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Cumhuriyet Yılmaz MADRAN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz HASIRCI İNCEOĞLU
(İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ebubekir GÜNDOĞDU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Esra ÇALIK VAR
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma Şayan ULUSAN
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Feride Gökben HIZLI SAYAR
(Üsküdar Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat DURAK
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa BOZ
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Okan ORMANLI
(İstanbul Kültür Üniversitesi)
Doç. Dr. Salih RAKAP
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevgi ÖZGÜNGÖR
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevinç Serpil AYTAÇ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Zihniye OKRAY
(Lefke Avrupa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Alpay TIRIL
(Sinop Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayça GÜRKAN
(Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bekir KOCADAŞ
(Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜNERİ YÖYEN
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi TUNA
(Çankaya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hande UYAR
(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AYDOĞDU
(Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde ZENGİN
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Minara ALİYEVA ÇINAR
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ
(Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Naz Ayşe Güzide Zehra BÖREKÇİ
(Ortadoğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Osman Cenk KANCA
(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuba ÇEVİK ERGİN
(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Türkan YILMAZ IRMAK
(Ege Üniversitesi)
Dr. Burcu ÖZDEMİR
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 36 / 2019-1

REFEREES of THIS ISSUE

- Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
(Muş Alparslan University)
Prof. Dr. Ali TİLBE
(Tekirdağ Namık Kemal University)
Prof. Dr. Dilek İNAN
(Balıkesir University)
Prof. Dr. Eda Şeyda AKSEL
(İstanbul Ayvansaray University)
Prof. Dr. Emin ÇELEBİ
(İnönü University)
Prof. Dr. Faruk GENÇÖZ
(Ortaoğu Teknik University)
Prof. Dr. Fikri GÜL
(Pamukkale University)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL
(Pamukkale University)
Prof. Dr. Nazmi AVCI
(Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Nilgün SAZAK
(Sakarya University)
Prof. Dr. Osman YILDIZ
(Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Yavuz KILIÇ
(Aydın Adnan Menderes University)
Prof. Gökçe ALTAY ARTAR
(Bursa Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet FEYZİ
(Atatürk University)
Assoc. Prof. Dr. Ali ÇİN
(Akdeniz University)
Assoc. Prof. Dr. Assiye AKA
(Çanakkale Onsekiz Mart University)
Assoc. Prof. Dr. Baki DEMİREL
(Tokat Gaziosmanpaşa University)
Assoc. Prof. Dr. Cumhuri Yılmaz MADRAN
(Pamukkale University)
Assoc. Prof. Dr. Deniz HASIRCI İNCEOĞLU
(İzmir Ekonomi University)
Assoc. Prof. Dr. Ebubekir GÜNDOĞDU
(Karadeniz Teknik University)
Assoc. Prof. Dr. Esra ÇALIK VAR
(Ankara Yıldırım Beyazıt University)
Assoc. Prof. Dr. Fatma Şayan ULUSAN
(Manisa Celâl Bayar University)
Assoc. Prof. Dr. Feride Gökben HIZLI SAYAR
(Üsküdar University)
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK
(Kırşehir Ahi Evran University)
Assoc. Prof. Dr. Mithat DURAK
(Bolu Abant İzzet Baysal University)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa BOZ
(Çanakkale Onsekiz Mart University)
Assoc. Prof. Dr. Okan ORMANLI
(İstanbul Kültür University)
Assoc. Prof. Dr. Salih RAKAP
(Ondokuz Mayıs University)
Assoc. Prof. Dr. Sevgi ÖZGÜNGÖR
(Pamukkale University)
Assoc. Prof. Dr. Sevinç Serpil AYTAÇ
(Bursa Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. Zihniye OKRAY
(Lefke Avrupa University)
Assist. Prof. Dr. Alpay TIRIL
(Sinop University)
Assist. Prof. Dr. Aça GÜRKAN
(Ege University)
Assist. Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ
(Adıyaman University)
Assist. Prof. Dr. Elif GÜNERİ YÖYEN
(İstanbul Gelişim University)
Assist. Prof. Dr. Ezgi TUNA
(Çankaya University)
Assist. Prof. Dr. Hande UYAR
(Bartın University)
Assist. Prof. Dr. Hüseyin AYDOĞDU
(Erzurum Teknik University)
Assist. Prof. Dr. Mevlüde ZENGİN
(Sivas Cumhuriyet University)
Assist. Prof. Dr. Minara ALİYEVA ÇINAR
(Bursa Uludağ University)
Assist. Prof. Dr. Murat KARA
(Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Assist. Prof. Dr. Mustafa SOLMAZ
(Van Yüzüncü Yıl University)
Assist. Prof. Dr. Naz Aşşe Güzide Zehra BÖREKÇİ
(Ortaoğu Teknik University)
Assist. Prof. Dr. Osman Cenk KANCA
(Atatürk University)
Assist. Prof. Dr. Tuba ÇEVİK ERGİN
(Sakarya University)
Assist. Prof. Dr. Türkan YILMAZ IRMAK
(Ege University)
Dr. Burcu ÖZDEMİR
(Manisa Celâl Bayar University)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Algılanan İş Stresi, Psikolojik Dayanıklılık, Başa Çıkma Stilleri ve Öz-Duyarlılığın Tükenmişlik Düzeyini Yordayıcı Etkisi / The Predictive Effects of Perceived Work Stress, Psychological Resilience, Coping Styles and Self-Compassion on Burnout Level

Reyhan ERSEZGİN - Emine Sevinç SEVİ TOK

s. 1-36

Bağımsızlığa Giden Yolda: Ebülfaz Elçibey / On The Road to Independence: Abulfaz Elchibey

Nilüfer MUTLU

s. 37-57

Balkan Göçmenlerinin Sivil Toplum Kuruluşlarına İlgisi / The Interest of Balkan Immigrants in Nongovernmental Organizations

Melda Medine GÜLEÇ

s. 59-78

Bursa Dağ Yöresinden (Keles ve Orhaneli İlçelerinden) Derleme Sözlüğü'ne Katkılar / Contributions to Compilation Glossary from Bursa Mountain District (From Keles and Orhaneli District)

Hüseyin GÖKÇE

s. 79-100

Design of A Robotic Toy and User Interfaces for Autism Spectrum Disorder Risk Assessment / Otizm Spektrum Bozukluğu Risk Değerlendirmesine Yönelik Robotik Oyuncak ve Kullanıcı Arayüzü Tasarımı

Deniz UNCULAR - Selçuk ARTUT

s. 101-140

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

İkincil Travmatik Stresin Meslek Elemanları Üzerindeki Etkileri: Bir Derleme Çalışması / The Impact of Secondary Traumatic Stress on Professional Members:

A Collected Study
Özge YANBOLLUOĞLU
s. 141-164

İzlek Bağımlılığı Teorisi ve Yapay Zekâ Teknolojisine Geçiş: Hizmet Endüstrisi Üzerine Bir Analiz / Path Dependency Theory and the Shift to Artificial Intelligences: An Analysis on the Service Industry

Ebru TEKİN BİLBİL
s. 165-190

J. Offenbach ve “Güzel Helen” Opereti / J. Offenbach and His Operetta “Beautiful Helen”

Eren GÜLLÜ
s. 191-215

Jean Paul Sartre’in Özgürlük Anlayışının Önemi / Jean Paul Sartre’s Importance of Freedom

Nejla AKKOÇ
s. 217-233

Kant’ın Etiğinde Özerklik ve Erek / “Autonomy” and “End” in Kantian Ethics

Saygın GÜNENÇ
s. 235-258

Kitlelerin Çevrim İçi Ortamlarda Sanat Üretimine Katılımı ve Kitle Kaynak Uygulamaları: “Transformers Premake” / Online Community Engagement Practices in Filmmaking: “Transformers Premake”

Seda AKTAŞ
s. 259-286

Men Avoiding Love in Joseph Conrad’s *Victory* and Yusuf Atılgan’s *An Idle Man* / Joseph Conrad’ın *Zafer* ve Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam* Romanlarında Aşkta

Kaçınan Erkekler
Hatice Övgü TÜZÜN
s. 287-305

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

Neo-Fisher Etkisi ve Türkiye Uygulaması / Neo-Fisher Effect and Implementation of Turkey

Ahmet Emrah TAYYAR
s. 307-339

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Trafik ve Trafik Kazaları / Traffic and Traffic Accidents in the Final Period Ottoman State

İbrahim YILMAZ
s. 341-368

Polisiye, Tarih ve Toplum: Maurizio De Giovanni'nin "Il Senso Del Dolore-L'autunno Del Commissario Ricciardi" Adlı Eseri / Detective Fiction, History and Society: "Il Senso Del Dolore-L'autunno Del Commissario Ricciardi" of Maurizio De Giovanni

Bülent AYYILDIZ
s. 369-390

Romantik İlişkilerde İzlenim Ayarlamacılığı ve Özbilinç: Yatırım Modeli Üzerine Bir İnceleme / Self-Monitoring and Self-Consciousness in Romantic Relationships: An Analysis on Investment Model

Hanzade ASLAN YILMAZ
s. 391-423

Spaces of Sanctuary in Edwin Muir's Poems of Trauma, Exile and Loss / Edwin Muir'in Travma, Sürgün ve Kayıp Şiirlerinde Sığınma Mekânları

Emre ÇAKAR
s. 425-442

Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin Resmi Dergisi: Sosyoloji Dünyası / 'Sosyoloji Dünyası' - The Official Journal of Turkish Sociological Association

Berna FİLDİŞ
s. 443-476

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 36 / 2019-1

Van - Hakkâri İlleri Kültür ve Sanatında Kuşlar / Birds in Culture and Art of Van-
Hakkâri Provinces

Hasan BUĞRUL
s. 477-512

Yapısına Göre Psikoterapi Türleri ve Etik Meseleler / Types of Psychotherapy
Depending on Their Structure and Ethical Issues

Burcu KORKMAZ
s. 513-543

Ersezgin, Reyhan ve Emine Sevinç Sevi Tok (2019). "Algılanan İş Stresi, Psikolojik Dayanıklılık, Başa Çıkma Stilleri ve Öz-Duyarlılığın Tükenmişlik Düzeyini Yordayıcı Etkisi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 1-36.

DOI: 10.21550/sosbilder.457245

ALGILANAN İŞ STRESİ, PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK, BAŞA ÇIKMA STİLLERİ VE ÖZ-DUYARLILIĞIN TÜKENMİŞLİK DÜZEYİNİ YORDAYICI ETKİSİ

Reyhan ERSEZGİN*
Emine Sevinç SEVİ TOK**

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Ekim 2018

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, algılanan iş stresi düzeyi, psikolojik dayanıklılık seviyesi, kullanılan başa çıkma stilleri ve öz-duyarlılık değişkenlerinin tükenmişlik düzeyini yordama gücünün araştırılmasıdır. Çalışmanın ikincil amacı ise, algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılık, stresle başa çıkma stilleri ve öz-duyarlılığın aracılık rollerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemi, İzmir ilinde görev yapan toplam 130 özel güvenlik görevlisinden oluşmuştur. Veri toplama araçları olarak, Demografik Bilgi Formu, Algılanan İş Stresi Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği, Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Baş Etme Stilleri Ölçeği ve Öz-Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda, algılanan iş stresi düzeyi, problem odaklı başa çıkma stili, duygu odaklı başa çıkma stili, öz-duyarlılık ve psikolojik dayanıklılığın alt boyutu olan sosyal yeterliliğin tükenmişlik düzeyi varyansının % 55'ini açıkladığı saptanmıştır. Ek olarak, problem odaklı başa çıkma stratejisi, öz-duyarlılık ve sosyal yeterlilik değişkenlerinin her

* Uzman Psikolog, r.fidanci@hotmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü, eminesevinc.tok@ikc.edu.tr

birinin algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide kısmi aracılık rollerinin olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *iş stresi, tükenmişlik düzeyi, başa çıkma stilleri, psikolojik dayanıklılık, öz-duyarlılık*

The Predictive Effects of Perceived Work Stress, Psychological Resilience, Coping Styles and Self-Compassion on Burnout Level

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the predictive power of perceived work stress, psychological resilience, coping styles and self-compassion on burnout level. The second aim of this study was to examine the mediation roles of psychological resilience, coping styles and self-compassion between perceived work stress and burnout level. The sample of the research was composed of 130 private security officers who worked in İzmir province. Demographic Information Form, Coping Strategies Scale, Maslach Burnout Scale, Psychological Resilience Scale for Adults and Self-Compassion Scale were used to obtain the data. As a result of the analysis it was located that perceived work stress, problem-focused coping strategy, emotion-focused coping strategy, self-compassion and social competence explained 55% of the variance in burnout. Moreover, it was monitored that problem-focused coping strategy, self-compassion and social competence were found to partially mediate the relations between work stress and burnout.

Key words: *perceived work stress, burnout level, coping styles, psychological resilience, self-compassion*

Giriş

Tükenmişlik; bireylerde yoğun iş stresi sonucu ortaya çıkan, duygusal ve davranışsal alanda yaşanan problemler bütünüdür (Pines vd. 1988: 8; Maslach 2003: 12). Maslach'ın tükenmişlik modeline göre tükenme; çalışma hayatında meydana gelen talepler, kişiler arası çatışmalar ile kişisel kaynakların yetersizliğinin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan yoğun ve kontrol altında tutulamayan psikolojik bir sonuçtur (Maslach 2003: 13; Maslach vd. 2001: 397). Tükenmişlik sendromunun ortaya çıkmasından önce birey açısından süregelen kronik bir stresör bulunmaktadır. Bu kronik stresör, çeşitli yollar ve nedenlerle

ruh sağlığını olumsuz etkilemesi sonucu çalışanlarda tükenmişlik meydana getirmektedir (Maslach 2003: 28).

Maslach'ın tükenmişlik modeline göre tükenme üç boyuttan oluşmaktadır. Duygusal tükenme, tükenmişlik sendromunun ilk basamağıdır (Leiter vd. 1988: 298). Duygusal tükenme yaşayan bireylerde enerji azalması (Maslach vd. 1998: 64), stresle baş etmede güçlük, olumlu duygularda azalma, yapılan iş ve çalışma arkadaşlarına ve/veya hizmet verilen kişilere yönelik olumsuz duygularda artma meydana gelmektedir (Maslach vd. 1977: 103). Bu durum bireylerin işteki başarisını ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Bireylerin duygusal tükenme ile başa çıkamaması durumunda tükenmişliğin sonraki aşaması olan duyarsızlaşma ortaya çıkmaktadır (Leiter vd. 1988: 299). Duyarsızlaşma yaşayan kişi, iş arkadaşlarına, yaptığı işe ve hizmet verdiği kişilere yönelik olumsuz tutum ve davranışlar ierisindebilir. Kişi alaycı, umursamaz ve savunmacı davranışlar sergilemekte ve problemlerin başkaları tarafından oluştuğuna dair düşünceler taşımaktadır (Maslach vd. 1977: 105). Dolayısıyla probleme neden olan hatalı davranışlarının farkında olmayan bireylerin, iş hayatında yaşadığı sorunların daha çok büyüyeceği belirtilmektedir. Problemlerin çözülememesi ve giderek artması sonucunda kişilerde, tükenmenin nc basamağı olan başarisızlık hissi meydana gelmektedir (Maslach vd. 1977: 104). Bu aşama, kişilerin iş hayatında kendileri ile ilgili yapmış olduğu bir öz değerlendirme aşamasıdır. Tükenmişlik yaşayan kişilerde yetkinlik ve üretkenliklerinin azaldığı algısı meydana gelmekte, bireyler başarisızlık ve yetersizlik hissine kapılmaktadır. Kişisel başarının azalma hissi yaşayan bireylerin ruh sağlığının da olumsuz etkilendiği görülmektedir (Maslach vd. 1998: 67).

Tükenmişliğin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerin başında iş stresi gelmektedir. Iř stresi, çalışma koşulları, örgütsel iklim, yapılan işin niteliği (yüksek sorumluluk, hayati açıdan risk taşınması v.b.) gibi faktörlerin bireyde meydana getirdiği baskı ve gerilimi temsil

etmektedir (Cox 1993: 23). Çalışanlar tarafından algılanan yoğun iş stresi, bireysel ve örgütsel olmak üzere iki alanda olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bireysel alanda çalışanların fiziksel ve psikolojik iyilik halinin bozulmasının yanında, aile ve sosyal çevre ile ilişkilerde sorunlara neden olabilmekte; örgütsel olarak ise kişilerin işe katılımlarını ve iş verimliliğini azaltarak kurum işleyiş ve düzenini olumsuz etkilediği, sonuç olarak iş stresinin önemli pek çok sorunu beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır (Cox 1993: 36; Jayaratne vd.1986: 55; Yılmaz vd. 2003: 10; Chen vd. 2009: 436). İş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasındaki anlamlı ilişki, öğretmenler (Steinhardt vd. 2011: 420; Schwarzer vd. 2008: 167; Pruessner vd. 1999: 200; Burke vd. 1996: 269; Hodge vd. 1994: 71), hemşireler (Schmitz vd. 2000: 97; McCranie vd. 1987: 376), sağlık çalışanları (Prosser vd. 1997: 56; Ramirez vd. 1996: 726; Grigsby vd. 1988: 59), akademisyenler (Doyle vd. 1998: 75), polisler (Manzoni vd. 2006: 632), mali müşavirler (Yumuk Günay vd. 2016: 0; Hacıhasanoğlu vd. 2014: 162) ve banka çalışanları (Güner vd. 2014: 69) gibi pek çok meslek grubundaki kişilerin katıldığı çalışmalarla desteklenmiştir.

Özellikle son 20 yıl içindeki araştırmalarda, günlük hayatta bireylerin sıklıkla yüz yüze kaldıkları iş stresi ile tükenmişlik arasında koruyucu olabilecek faktörlerin neler olduğuna odaklanıldığı gözlenmektedir. Ruh sağlığını koruyucu özelliği olduğu bilinen ve bu araştırmada ele alınan kavramlardan biri stresle başa çıkma stilleridir. Her bireyin stres meydana getiren yaşam olayları karşısında sergiledikleri tutum ve davranışsal eğilimler farklılaşmaktadır. Söz konusu eğilim, stresle başa çıkma stratejileri olarak tanımlanmaktadır (Lazarus 1993: 6). Alanyazında çeşitli sınıflamalar bulunmakla birlikte başa çıkma stratejilerinin temel olarak problem odaklı ve duygu odaklı baş etme olarak iki grupta incelendiği gözlenmektedir (Şahin vd. 1995: 58). Problem odaklı başa çıkma yöntemi olarak da adlandırılan aktif başa çıkma stratejileri, karşılaşılan problemin çözümüne yönelik çabaları ifade etmektedir. Pasif yani duygu odaklı başa çıkma stratejileri

ise; kişilerin problemin meydana gelmesinin önüne geçemediği ve sorunun çözülemediği durumlarda, olumsuz duygulardan ve/veya problemiden uzaklaşmaya yönelik gösterilen çabalar olarak tanımlanmaktadır (Lazarus vd. 1984: 97). Kullanılan baş etme yöntemlerinin ruh sağlığı ve psikososyal alanda olumlu sonuçlarla ilişkilendirildiği gözlenmektedir (Cohen vd. 1973: 383; Folkman vd. 1986: 110). Ek olarak, problem odaklı başa çıkma stratejisi kullananlarda ruhsal belirti düzeylerinin daha düşük olduğu (Durak 2002: 55; Hino vd. 2002: 282; Durak, 2007), duygu odaklı başa çıkma stratejisi kullananların ise psikolojik belirti düzeylerinin daha yüksek (Endler ve Parker, 1990; Durak 2007: 67) olduğu tespit edilmiştir.

Anderson (2000: 844) tarafından yürütülen ve stresle başa çıkma stratejisi ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, kendini suçlama, problemiden kaçma, sosyal geri çekilme gibi pasif başa çıkma yöntemi kullananların tükenmişlik düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, aktif başa çıkma yöntemi kullanımı ile tükenmişliğin duyursızlaşma boyutu arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu bulgulanmıştır. Silbiger ve Pines (2014: 1178) İsrail’de bulunan 233 göçmen ile yürüttükleri bir çalışmada, stres ile tükenmişlik arasında pozitif yönde korelasyon bildirmişlerdir. Ancak işe verilen önem puanı yüksek olan çalışanlarda, stres düzeyi yüksek olsa bile tükenmişlik düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Yani bireyler için işin önemli olarak anlamlandırılması, onları iş stresinin varlığına rağmen tükenmişlikten korumaktadır. Polisler ile yapılan farklı bir çalışmada (Wang vd. 2014: 331), iş stresinin tükenmişlik ile ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlarda, iş stresi ile tükenmişliğin duyursızlaşma boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, çalışma saatlerinin uzun olmasının duygusal tükenme düzeyini arttırdığı tespit edilmiş ve tükenmenin iş tatminini azalttığı gösterilmiştir. Taycan, Erdoğan-Taycan ve Çelik (2014: 163), yarı kentsel ve kırsal kesimde görev yapan doktorların kişilik özelliği, başa çıkma davranışları, tükenmişlik seviyesi ve aleksitimi düzeyi arasındaki ilişkiyi

sorgulamışlardır. Bulgularda, problem odaklı başa çıkma yönteminin, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutu ile negatif yönde ilişkili olduğu ve kişisel başarı boyutu ile pozitif ilişki gösterdiği tespit edilmiştir.

Ruh sağlığı üzerinde koruyucu etkisi olduğu bilinen bir diğer kavram psikolojik dayanıklılıktır. Psikolojik dayanıklılık, bireylerin ruh sağlığını olumsuz etkileyen risk faktörleri ile karşılaşmaları durumunda, onların bu durumlardan daha az etkilenmesine neden olan veya bireylere olumsuz durumlardan etkilenmeden yaşamını devam ettirebilme gücü veren yapı olarak tanımlanmaktadır (Luthar vd. 2000: 544). Kişilerin zorluklar karşısında dayanıklılığını artıran özelliklerin neler olduğu konusunda yapılan çalışmalarda, kimi araştırmacılar kişisel özelliklere vurgu yaparken (Connor vd. 2003: 80), kimi araştırmalarda ise kişisel özelliklerin öneminin yanı sıra birey-çevre etkileşiminin (Masten vd. 1990: 432; Luthar vd. 2000: 551) psikolojik dayanıklılığı arttırdığını belirtilmektedir. Elde edilen bu bulgulara dayanarak psikolojik dayanıklılığın değiştirilemeyen genel bir özellik olmasından çok, var olan kaynakların sahip olunan kişilik özelliği ile etkileşimine bağlı olarak dinamik bir yapısı olduğundan söz edilebilmektedir (Luthar vd. 2000: 549).

Psikolojik dayanıklılık ile tükenmişliğin arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda, dayanıklılığı yüksek olan kişilerin iş stresi (Taş 2013: 75) ve tükenme düzeylerinin (Bitmiş vd. 2013: 35) daha düşük olduğu, ayrıca bu kişilerin depresyon gibi ruhsal bozuklukları yaşama olasılığının daha az olduğu (Terzi 2008: 7; Dyrbye vd. 2010: 1020) bildirilmiştir. Kamu çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile psikolojik dayanıklılık seviyeleri arasındaki ilişki ve bu ilişkide örgütsel özdeşleşmenin aracı rolünün incelendiği bir araştırmada (Bitmiş vd. 2013: 36), psikolojik dayanıklılığı yüksek olanların çalıştıkları kurumlarla daha çok özdeşleştikleri, buna bağlı olarak tükenmişlik düzeyinin daha düşük olduğu ve psikolojik dayanıklılığın tükenmişlik düzeyine doğrudan etkisinin bulunduğu bildirilmiştir. Psikolojik

dayanıklılık ile algılanan iş stresi ve depresyon ilişkisinin incelendiği bir çalışmada ise, hemşirelerdeki psikolojik dayanıklılık seviyesinin azalmasıyla depresyon ve stres düzeyinin arttığı saptanmıştır (Taş 2013: 76). Erkutlu'nun (2012: 193) öğretmenler ile yapmış olduğu çalışmada, örgütsel politika ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişki incelenirken, bu ilişkide psikolojik dayanıklılığın aracı etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuçlarda, psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek olanlarda, örgütsel istekler ne kadar yüksek olsa da tükenmişlik seviyesinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bitmiş, Sökmen ve Turgut tarafından (2013: 35) 430 kamu görevlisi ile yürütülen, psikolojik dayanıklılık düzeyinin, tükenmişlik düzeyi üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, psikolojik dayanıklılığın örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde etkilediği, tükenmişlik ile psikolojik dayanıklılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bildirilmiştir. Psikolojik dayanıklılık seviyesi ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir başka çalışma da Taku (2014: 122) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bulgularda, psikolojik dayanıklılık ve sosyal destek ile tükenmişlik düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Harker ve arkadaşlarının (2016: 634) Avustralya'da Sosyal Yardımlaşma Kurumu çalışanlarının psikolojik stres, tükenme ve ikincil travmatik stres düzeyleri ile ruh sağlığını koruyucu faktör olan psikolojik dayanıklılık ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkinin incelediği çalışmada, psikolojik dayanıklılık ve bilinçli farkındalık düzeyi yüksek olan çalışanların daha az psikolojik sıkıntı ve tükenmişlik yaşadıkları bulgulanmıştır.

Psikoloji literatüründeki araştırmaların ışığında ruh sağlığını koruyucu etkisi olduğu bilinen bir diğer değişken ise öz-duyarlılıktır. Öz-duyarlılık, bireylerin hata yaptıkları durumlarda veya kendilerine acı veren duygu ve deneyimlerle karşılaştıklarında, kendilerine yönelik yargılayıcı tutumdan uzak durmaları ve acılarını hafifletmeye yönelik eylemlerde bulunmalarını ifade etmektedir (Neff 2003: 86). Yapılan çalışmalarda öz-duyarlılığın; psikolojik iyilik haline (Hall vd. 2013:

318) ve duyguların düzenlenmesine katkıda bulunduğu (Rusk 2015: 72); stres (Neff vd. 2013: 170; Samaie vd. 2011: 980) ve tükenmişlik (Barnard vd. 2012: 155) düzeyini azalttığı; sosyal çevre ile daha uyumlu ilişkiler kurulmasına yardımcı olduğu (Neff vd. 2010: 234) belirtilmektedir.

Öz-duyarlılık ile tükenmişlik seviyesi arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalar incelendiğinde, öz-duyarlılık seviyesi ile duygusal tükenmişlik düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, tükenmişlik düzeyinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmadığı gözlenmiştir (Barnard vd. 2012: 73). Farklı bir araştırmada ise, öz-duyarlılığın öz-yeterlik düzeyine etki ederek tükenmişlik düzeyi ve anksiyetenin azaldığı tespit edilmiştir (Rusk 2015: 76). Neff, Hsieh ve Dejitterat'ın yürüttükleri çalışmada (2005: 274), öz-duyarlılığın stres düzeyi ile negatif yönde, adaptif başa çıkma yöntemleri kullanımı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki gösterdiği vurgulanmıştır. Montero-Marin ve arkadaşlarının (2016: 9) birinci basamak sağlık hizmetinde çalışan uzmanlar ile yaptıkları çalışmada, tükenmişliğin alt boyutları ile öz-duyarlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, ayrıca öz-duyarlılığın stres seviyesini azaltarak, çalışanların ruh sağlıklarını tükenmişlik sendromuna karşı koruduğu belirtilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, alan yazında ruh sağlığını koruyucu etkileri kanıtlanmış olan psikolojik dayanıklılık, stresle başa çıkma stilleri ve öz-duyarlılık ile algılanan iş stresi seviyesi değişkenlerinin tükenmiş düzeyi üzerindeki özel ve ortak yordayıcı etkilerinin araştırılmasıdır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, koruyucu etmenler olduğu düşünülen psikolojik dayanıklılık, stresle başa çıkma stilleri ve öz-duyarlılığın iş stresi ile tükenmişlik ilişkisindeki aracı rollerinin incelenmesidir.

Yöntem

Örneklem

Bu araştırmanın örnekleme, kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan ve İzmir'deki özel güvenlik şirketlerinde görev yapan 135 güvenlik görevlisinden oluşmaktadır. Örnekleme dâhil olan beş kişinin ölçekleri eksik doldurduğu fark edilmiş ve bu beş kişinin ölçekleri veri setinden çıkartılmış, sonuç olarak toplamda 130 katılımcının verisi analize tabi tutulmuştur.

Araştırmaya katılan 130 özel güvenlik görevlisinin 111'i erkek (%85.4), 19'u (% 14.6) kadındır. Katılımcıların yaş ortalamaları 34.5 olup; 20-30 yaş aralığında 39 (%30), 31-40 yaş aralığında 71 (%56.4), 41 yaş ve üstünde olan 20 (% 14.6) kişi örnekleme oluşturmuştur. Eğitim durumu açısından incelendiğinde, grubun çoğunluğunun (% 63.1) lise mezunu olduğu; buna ek olarak okuryazar 1 (%0.7) kişi, ilköğretim mezunu 4 (%3.1), ortaokul mezunu 10 (%7.7), lise mezunu 82 (%63.1) ve üniversite mezunu 33 (%25.4) kişinin örnekleme oluşturduğu görülmüştür. Çalışma koşullarına bakıldığında, özel güvenlik görevlilerinin 112'sinin (%86.2) vardiyalı olarak çalıştıkları, 18'inin (%13.8) ise çalışma saatinin sabit olduğu görülmektedir. İstihdam şekli bakımından incelendiğinde, 94 kişinin (%72.3) taşeron şirkete bağlı olarak çalıştıkları, 23 kişinin (%17.7) sözleşmeli olarak çalıştıkları ve 13 kişinin (%10) kadrolu olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Gelir düzeyi açısından incelendiğinde ise, gelir düzeyi 2000 TL'ye kadar olan kişi sayısının 34 (%26.2), gelir düzeyi 2001-3000 arasında olan kişi sayısının 64 (%49.2), gelir düzeyi 3001 ve üzeri olan kişi sayısının 32 (%24.6) olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu, katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni hal ve eğitim durumu gibi sosyodemografik özellikleri ile gelir düzeyi, görev yaptıkları yer ve hizmet süreleri gibi çalışma koşullarına ilişkin

soruların sorulduğu araştırmacı tarafından oluşturulmuş bir bilgi formudur.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği, Maslach ve Jackson (1981) tarafından insanlara hizmet veren meslek grupları için, çalışanların tükenmişlik düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğinin orijinalinde 9 tanesi duygusal tükenme, 5 tanesi duyarsızlaşma, 8 tanesi ise kişisel başarı boyutlarının ölçüldüğü maddeler yer almakta ve bu maddeler 7’li likert tipi ölçek ile değerlendirilmektedir. Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe uyarlaması Ergin (1993, Akgüç 2011’den) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında güvenilirlik katsayısı duygusal tükenme için 0.83, duyarsızlaşma için 0.65 ve kişisel başarı boyutu için 0.72 olarak; iç tutarlık kat sayısı ise duygusal tükenme için 0.83, duyarsızlaşma için 0.71, kişisel başarı alt boyutu için 0.72 olarak bulunmuştur.

Algılanan İş Stresi Ölçeği, Cohen ve Williamson (1988: 44) tarafından geliştirilen ölçekte iş hayatında karşılaşılan durumların sıralandığı 15 madde yer almakta ve bu durumların ne kadar sıklıkla yaşandığının 1’den 5’e kadar derecelendirilerek puanlanması istenmektedir. Verilen cevaplardan elde edilen puanlar 15’e bölünerek ortaya çıkan sonuç kişinin sahip olduğu iş stresi düzeyini göstermektedir. Ölçeğin Türkiye standardizasyonu Baltaş tarafından yapılmış ve sonuçlarda, ölçeğin cronbach alfa değeri 0.84 olarak bulunmuştur (Baltaş vd 2008: 61).

Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Friborg ve arkadaşları tarafından ilk versiyonu 2003 yılında geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır. Ölçek, ‘kişisel güç’, ‘yapısal stil’, ‘sosyal yeterlilik’, ‘aile uyumu’ ve ‘sosyal kaynaklar’ boyutlarından oluşmakta ve 37 madde içermektedir (Friborg vd. 2003: 67). Friborg ve arkadaşlarının 2005 yılında yaptıkları ölçeği gözden geçirme çalışmasında; kişisel güç boyutu kendilik algısı ve gelecek algısı olmak üzere iki alt boyuta ayrılmış, uyumu en düşük 4 madde ölçekten çıkartılarak toplamda 6

boyut ve 33 madde elde edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması Basım ve Çetin (2011: 7) tarafından yapılmıştır. Yapılan güvenilirlik çalışması sonucunda ölçeğin toplam puan ve alt ölçeklerinin cronbach alfa değerlerinin 0.63 ile 0.89 arasında değiştiği bildirilmiştir

Baş Etme Stilleri Ölçeği, Folkman ve Lazarus'un 1980 yılında oluşturmuş oldukları başa çıkma ölçeğinin 1985 yılındaki gözden geçirilmiş versiyonudur. Ölçeğin bu son halinde, puanlaması dördümlü likert tipi olarak düzenlenmiş 68 madde oluşturulmuş ve problem odaklı, duygu odaklı ve sosyal destek arama olmak üzere üç düzey başa çıkma alt faktörü içermiştir (Folkman vd. 1986: 572). Orijinal ölçeğin Türkçe versiyonuna, Türk kültüründe stresle başa çıkmada sıklıkla kullanıldığı düşünülen batıl inançlar ve kadercilik ile bağlantılı 6 madde daha eklenerek ölçeğin Türkçe versiyonu toplam 74 maddeden oluşturulmuştur. Siva tarafından yapılan Türkçe uyarlama çalışmasında, planlı davranma, kadercilik, duygu düzenleme, içe kapanma, kabullenme, çaresizce yardım arama ve olgunlaşma (maturation) olmak üzere 7 alt faktör belirlenmiştir (1991, Gençöz vd. 2006'dan). Gençöz, Gençöz ve Bozo (2006: 531) tarafından 194 üniversite öğrencileri ile yürütülen Türkçe uyarlama çalışmasında ise, ölçeğin 3 üst-düzye faktörden oluştuğu belirtilmektedir. Bu faktörler problem odalı başa çıkma, duygu odaklı başa çıkma ve sosyal destek arama alt faktörleri olup; bu faktörlerin iç tutarlık kat sayıları sırası ile 0.90, 0.88 ve 0.84; güvenilirlik kat sayıları ise 0.84, 0.86 ve 0.82 olarak bulunmuştur.

Öz-Duyarlılık Ölçeği, Neff tarafından (2003: 87) geliştirmiştir. Toplam 26 madde ve öz-nezaket, kendini yargılama, ortak paydaşım, izolasyon, bilinçli dikkatlilik ve aşırı tanımlama olmak üzere 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Cevaplar beşli likert tipi derecelendirmeye alınmaktadır ve ölçekten alınan puanlardaki artış öz-duyarlılığın artışıını ifade etmektedir. Ölçeğin Türk örneklemini için geçerlik güvenilirlik çalışması ilk olarak Akın, Akın ve Abacı (2007: 6) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin orijinal formula uyumlu olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılık

katsayıların 0.72 ile 0.80, test-tekrar test güvenilirlik katsayıları ise 0.56 ile 0.69 arasında bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının 0.48 ile 0.71 arasında sıralandığı ve %27'lik alt-üst grupların ortalamaları arasındaki tüm farkların anlamlı olduğu bulunmuştur. Bir diğer uyarılma çalışması Deniz, Kesici ve Sümer (2008: 1155) tarafından yapılmıştır. Bu uyarılma çalışmasında orijinalinden farklı olarak ölçek tek boyutlu bir yapı göstermektedir. Ayrıca madde toplam korelasyonunda 0.30'un altında olan 2 tane madde ölçekten çıkartılarak toplam 24 maddelik bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının 0.89 ve güvenilirlik kat sayısının 0.83 olduğu tespit edilmiştir.

İşlem

Araştırmaya başlamadan önce, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Veri toplama aşamasında ilk olarak, İzmir ilinde özel güvenlik projelerini yürüten güvenlik şirketleri ile görüşme yapılmıştır. Bu şirketlere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Özel güvenlik personeli ile bilimsel çalışma yapılmasına izin veren şirketlerin hizmet sunduğu birimlere gidilmiş ve güvenlik görevlilerine araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verilerek gönüllü katılım gösteren kişilere anketler uygulanmıştır.

Bulgular

Analizlere başlanılmadan önce, ölçek toplam puanları üzerinden verinin normal dağılım gösterip göstermediği sorgulanmış ve normallik analizleri sonucunda, basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olduğu, ayrıca Kolmogom ve Shapiro analiz sonuçlarının anlamsız çıktığı görülmüştür ($p>0.05$). Sonuç olarak, veri setinin parametrik testler için uygun olduğu saptanmıştır.

Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Öncelikle, algılanan iş stresinin tükenmişlik düzeyi puanını yordayıcı etkisi, enter metodu ile regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Sonuç olarak, algılanan iş stresinin tükenmişlik düzeyini anlamlı biçimde yordadığı ($\beta = 0.52$) ve algılanan iş stresinin toplam tükenmişlik düzeyinin %27'sini açıklayabildiği görülmüştür [$F (1, 129) = 46.789$; $p < 0.001$].

Stresle başa çıkma stillerinin tükenmişlik düzeyi puanını yordama etkisi enter metodu kullanılarak regresyon analizi ile incelenmiştir. Başa çıkma stilletinin alt boyutları olan problem odaklı başa çıkma, duygu odaklı başa çıkma ve sosyal destek aramanın tükenmişlik düzeyini yordama etkisini incelemek üzere enter yöntemi ile çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre, başa çıkma stratejileri alt boyutundan problem odaklı başa çıkma ($\beta = -0.55$) ve duygu odaklı başa çıkma ($\beta = 0.18$) stratejileri tükenmişlik düzeyi puanını anlamlı biçimde yordamış ve tükenmişlik düzeyi puanı varyansının %33'ünü açıklayabilmiştir [$F (1, 129) = 20.796$, $p < 0.001$]. Ancak sosyal destek arama boyutunun tükenmişlik puanını yordayıcılığının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır [$t (129) = -0.53$].

Psikolojik dayanıklılık düzeyinin tükenmişlik düzeyini yordama etkisini incelemek için regresyon analizi uygulanmış ve sonuçta, psikolojik dayanıklılığın tükenmişlik düzeyini yordama etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = -0.471$) ve tükenmişliğin %22'sini açıklayabildiği görülmektedir [$F (1,129) = 36.477$, $p < 0.001$]. Ek olarak, psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının, tükenmişlik düzeyi puanının ne kadarını yordadığı incelenmek istenmiş ve yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından sadece sosyal yeterlilik ($\beta = -.0246$) ve kendilik algısının ($\beta = -0.299$) tükenmişlik düzeyi puanını yordama etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir ($p < 0.05$).

Sonuç olarak bu model tükenmişlik düzeyi varyansının %30'unu açıklamıştır.

Öz-duyarlılığın tükenmişlik düzeyi puanını yordama etkisini incelemek için enter metodu ile regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda öz-duyarlılığın tükenmişlik düzeyi puanını yordama etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = -0.573$) ve tükenmişlik düzeyi puanının %33'ünü açıklayabildiği görülmüştür [$F(1, 129) = 62.706, p < 0.001$].

Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırmadaki tüm bağımsız değişkenlerin tükenmişlik düzeyi toplam puanını yordama güçlerinin test edilebilmesi için aşamalı regresyon analizine başvurulmuştur. Değişkenlerin hangi sırada analize sokulacağına ve hangi alt ölçeklerin modele dâhil edileceğine, kuramsal bilgilere ve önceki yapılmış olan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre karar verilmiştir. Modelde ilk basamağa algılanan iş stresi, ikinci basamağa problem odaklı başa çıkma stilleri, üçüncü basamağa duygu odaklı başa çıkma stilleri, dördüncü basamağa öz-duyarlılık ve beşinci basamağa psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından kendilik algısı ile sosyal yeterlilik boyutları yerleştirilmiştir. Sonuçlar “Tablo 1.”de gösterilmiştir. Modelin, toplam varyansın %56'sını açıkladığı saptanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi, modelin ilk basamağında algılanan iş stresi değişkeni analize sokulmuş ve bu hali ile tükenmişlik seviyesinin varyansının %27'si açıklanmıştır [$F(1, 129) = 46.789, p < 0.001$]. Modelin ikinci basamağında problem odaklı başa çıkma stili analize dâhil edilmiş ve bu hali model anlamlı çıkmış, tükenmişliğin varyansı %47 oranında açıklanmıştır [$F(1, 129) = 55.520, p < 0.001$]. Ardından üçüncü basamakta bir diğer başa çıkma stili olan duygu odaklı başa çıkma analize eklenmiş ve model bu hali ile anlamlı bulunmuş, tükenmişliğin varyansını %49 seviyesinde açıklamıştır [$F(1, 129) = 40.855, p < 0.001$]. Regresyon analizinin dördüncü adımında öz-duyarlılık değişkeni modele sokulmuş ve bu haliyle açıklanan varyansın

%54 olduğu gözlenmiştir [$F(1, 129) = 43.899, p < 0.001$]. Modelin beşinci basamağına psikolojik dayanıklılık değişkeninin alt ölçeği olan sosyal yeterlilik boyutu analize sokulmuş ve anlamlı çıkan beşinci model de tükenmişliğin varyansının %56'sını açıkladığı saptanmıştır [$F(1, 129) = 27.752, p < 0.01$]. Son olarak altıncı basamağa kendilik algısı alt boyutu dâhil edilmiş ancak değişkenin modele istatistiksel olarak anlamlı bir etki sağlayamadığı gözlenmiştir [$F(1, 129) = 0.941, p > 0.5$].

Tablo 1. Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Yordanan Değişken	Yordayıcı Değişken	β	R^2	R^2 deki Değişim	F	t
Tükenme						
1. aşama	AİS	0.517	0.268	0.268	46.789	6.840**
2. aşama	POBÇ	-0.457	0.466	0.198	55.520	-6.879**
3. aşama	DOBÇ	0.164	0.493	0.032	40.855	2.572*
4. aşama	ÖD	-0.203	0.542	0.049	43.899	-3.353*
5. aşama	SY	-0.168	0.563	0.011	27.752	-2.252*
6. aşama	KA	-0.008	0.563	0	0.941	-0.039

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$

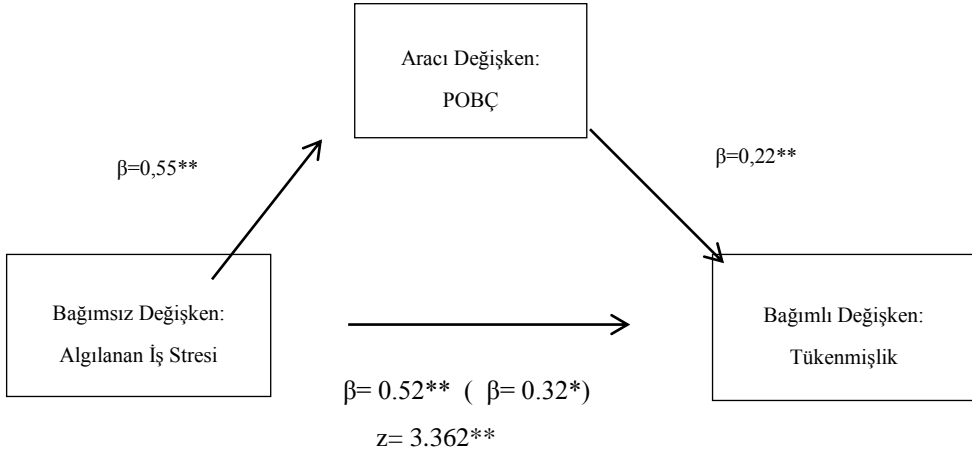
Aracılık Analizleri

Bu bölümde, sırasıyla problem odaklı başa çıkma stili, öz duyarlılık ve psikolojik dayanıklılığın sosyal yeterlilik alt boyutunun, iş stresi ve tükenmişlik düzeyi ilişkisinde aracılık rolleri incelenecektir

Algılanan iş stresi ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide problem odaklı başa çıkma stilinin aracılık etkisi Sobel Testi ile incelenmiştir. Bu amaçla ilk adım olarak, algılanan iş stresi ile modelin bağımlı değişkeni olan tükenmişlik düzeyi arasında regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre algılanan iş stresinin, tükenmişlik

düzeıı varyansının %27'sini yordama gücüne [$F(1, 129) = 46.8, p < 0.001$] ve anlamlı katkıya ($\beta = 0.52, p < 0.001$) sahip olduğu görölmüştür. İkinci adımda, modelin aracı değişkeni olan problem odaklı başa çıkma stratejisinin tükenmişlik düzeıı varyansının %30'unu yordama gücüne [$F(1, 129) = 54.553, p < 0.001$] ve anlamlı katkıya ($\beta = -0.55, p < 0.001$) sahip olduğu görölmüştür. Sobel Testi ile yapılan aracılık analizi sonucuna göre, algılanan iş stresinin tükenmişlik düzeıı ile ilişkisi devam etmekle birlikte, β kat sayısının düşüş gösterdiği ($\beta = 0.32, p < 0.05$) ve bu düşüşün anlamlı olduğu (Sobel $z = 3.362$) görölmüştür. Sonuç olarak, problem odaklı başa çıkma değişkeninin algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeıı arasındaki ilişkide kısmi aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analize ilişkin bulgular “Şekil 1.”de gösterilmiştir.

Şekil 1. Algılanan iş stresi ve tükenmişlik düzeıı arasındaki ilişkide problem odaklı başa çıkma stiline aracılık etkisi

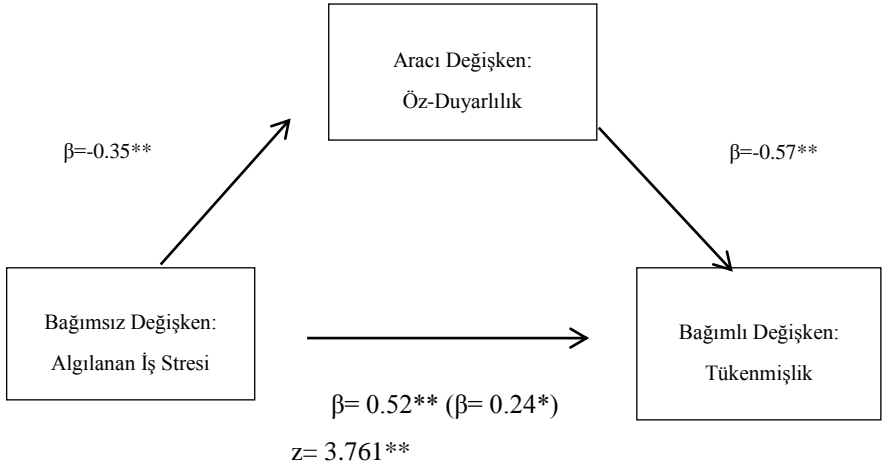

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$

Algılanan iş stresi ve tükenmişlik düzeıı arasındaki ilişkide öz-duyarlılığın aracılık rolü araştırılan bir diğer aracılık etkisidir. Bu amaçla ilk adım olarak, araştırma modelinin bağımsız değişkeni olan

algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasında regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, algılanan iş stresi tükenmişlik düzeyi varyansının % 27'sini yordama gücüne [$F(1, 129) = 46.8, p < 0.001$] ve anlamlı katkıya ($\beta = 0.52, p < 0.001$) sahip olduğu görülmüştür. İkinci adımda, aracı değişken olan öz-duyarlılığın tükenmişlik düzeyi varyansının %33'ünü yordama gücüne [$F(1, 129) = 62.71, p < 0.001$] ve anlamlı katkıya ($\beta = 0.573, p < 0.001$) sahip olduğu görülmüştür. Sobel Testi ile yapılan aracılık analizi sonucuna göre; algılanan iş stresinin tükenmişlik düzeyine olan katkısı devam etmekle birlikte, bu katkının bir miktar düşüş gösterdiği ($\beta = 0.240, p < 0.05$) ve bu düşüşün anlamlı olduğu (Sobel $z = 3.761$) görülmüştür. Dolayısıyla öz-duyarlılığın algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide kısmi aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analize ilişkin bulgular “Şekil 2.”de gösterilmiştir.

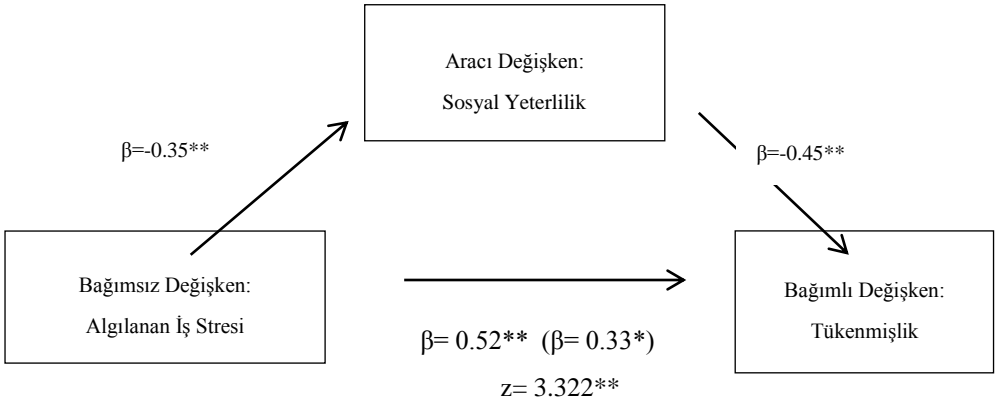
Şekil 2. Algılanan iş stresi ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide öz-duyarlılığın aracılık rolü

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$

Son olarak, algılanan iş stresi ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide sosyal yeterliliğin aracılık rolünün olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla ilk adım olarak, algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasında regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, algılanan iş stresi tükenmişlik düzeyi varyansının %27'sini yordama gücüne [$F(1,129) = 46.8, p < 0.001$] ve anlamlı katkıya ($\beta = 0.52, p < 0.001$) sahip olduğu görülmüştür. İkinci adımda, araştırma modelinin aracı değişkeni olan sosyal yeterliliğin tükenmişlik düzeyi varyansının % 20'sini yordama gücüne [$F(1, 129) = 32.36, p < 0.001$] ve anlamlı katkıya ($\beta = -0.449, p < 0.001$) sahip olduğu görülmüştür. Sobel Testi ile yapılan aracılık analizi sonucuna göre, sosyal yeterlilik aracı olarak modele dâhil edildiğinde, algılanan iş stresinin tükenmişlik düzeyine katkısı devam etmekle birlikte, bu katkının bir miktar düşüş gösterdiği ($\beta = 0.33, p < 0.05$) ve bu düşüşün anlamlı olduğu (Sobel $z = 3.322$) görülmüştür. Sonuç olarak, sosyal yeterlilik değişkeninin algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide kısmi aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analize ilişkin bulgular “Şekil 3.”te gösterilmiştir.

Şekil 3. Algılanan iş stresi ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide sosyal yeterliliğin aracılık rolü

* $p < 0.05$, ** $p < 0.001$

Tartışma

Bu çalışmada algılanan iş stresi ile ruh sağlığını koruyucu özelliği olduğu bilinen stresle başa çıkma stratejileri, psikolojik dayanıklılık ve öz-duyarlılık değişkenlerinin tükenmişlik düzeyini yordayıcı etkileri incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini özel güvenlik görevlilerinden seçilmiştir. Türkiye’de ve dünyada güvenlik alanında duyulan ihtiyacın artması, güvenlik sektörünün hızla büyümesine ve gelişmesine neden olmuştur (Karataş 2010: 21). Artan suçlarla mücadelede polis ve jandarma sayısının yeterli olmaması (Karaman, 2004), hâlihazırdaki iş yüklerinin fazla olması ve ekipmanlarının maliyetinin yüksek olması sebebiyle yardımcı kuvvet olarak özel güvenlik sektörüne duyulan ihtiyaç günden güne artmaktadır (Dönmez 2007: 12).

Özel güvenlik görevlilerinin bağlı oldukları 5188 sayılı Kanunda yer alan görev ve yetkilere bakıldığında, özel güvenlik görevlilerinin iş sorumluluklarının yüksek olduğu gözlenmektedir. Mesleki alanda yüksek düzeyde iş sorumluluğunun ise, iş stresini artıran faktörlerin başında olduğu alan yazında bildirilmektedir (Cox 1993: 14). Mesleki sorumluluğun yüksek olması ile birlikte, özel güvenlik görevlilerinin çoğu vardiyalı sistem ile çalışmaktadır. Vardiyalı çalışma sistemi; insanda gerek fizyolojik, gerekse psikolojik birtakım problemler meydana getirmekte, iş verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır (Selvi vd. 2010: 240). Güvenlik sektörünün önemi göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda çalışan kişilerin fizyolojik ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyen faktörlerin tespit edilmesi, alanda gerekli iyileştirilmelerin yapılması ve gereken önlemlerin alınması, çalışanlara yönelik psikoëğitsel çalışmalar yapılması, ihtiyaç duyulduğu takdirde güvenlik personelinin psikolojik destek almalarının sağlanması ve teşvik edilmesinin önemi oldukça büyüktür. Buna rağmen alanyazın incelendiğinde özel güvenlik görevlileri ile ilgili yapılan çalışmaların son derece az olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası alanyazına

bakıldığında özel güvenlik görevlileri ile ilgili olarak, özel güvenlik şirketlerinin sayılarının değerlendirildiği (Karaman 2004), iş yerinde yaşanan travmatik deneyim, algılanan sosyal destek ve tükenmişlik ilişkisinin incelendiği (Vanheule vd. 2008: 138), vardiyalı çalışma sisteminin güvenlik görevlilerinin çalışma motivasyonu üzerinde etkisinin sorgulandığı (Koç 2017: 60), örgütsel kültürün örgüt iletişimi üzerindeki etkisinin incelendiği (Kuşçu 2014: 71), örgütsel bağlılık (Kara 2016: 55) ile iş doyumu, motivasyonu ve tükenmişlik düzeyleri ilişkilerinin incelendiği çalışmalara rastlanılmıştır. Ancak bu meslek grubunda, iş stresinin tükenmişlik düzeyi üzerine etkisi, ruh sağlığını koruyucu faktörler olan psikolojik dayanıklılık, stresle başa çıkma stratejisi ve öz-duyarlılığın, algılanan iş stresi ile tükenmişlik düzeyi ve ruh sağlığı arasındaki ilişkide aldıkları aracı rollerin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma gerek konusu, gerekse örnekleme bakımından yapılan ilk çalışma olması bakımından önemlidir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, problem odaklı başa çıkma yöntemini daha çok kullanan, psikolojik dayanıklılığın özellikle sosyal yeterlilik ayağı daha gelişmiş olan ve öz-duyarlılık düzeyi yüksek olan kişilerin hayatlarında algıladıkları iş stresi mevcut olsa bile tükenmişlik yaşama olasılıkları kısmen daha düşmektedir. Başka bir ifadeyle, ruh sağlığı için koruyucu etkisi olduğu bildirilen bu değişkenler, iş stresi ve tükenmişlik arasında da koruyucu bir rol üstlenmektedirler. Gerek regresyon analizlerinde gerekse de aracılık testlerinde özellikle öz-duyarlılık değişkeninin sağladığı katkı dikkat çekmektedir. Alanyazında öz-duyarlılık ile iş stresi ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelendiği oldukça sınırlı sayıda araştırma yer almaktadır. Yakın dönemde yapılmış bu araştırmaların bulguları incelendiğinde, benzer sonuçların çıktığı, başka bir deyişle öz-duyarlılıkla tükenmişlik arasında yüksek seviyede negatif bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir (Barnard vd. 2012: 157; Rusk 2015: 78; Beaumont vd. 2016: 240).

Uzun süre yoğun ve kontrol altına alınamayan strese maruz kalmak tükenmişlik yaşantısına neden olurken, tükenmişlik aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkilerinin bozulmasına da yol açmaktadır. Öz-duyarlılık ise, bireylerin olumsuz duygulara takılıp kalmadan olayları dengeli bir bakış açısı ile değerlendirme yapmasına katkıda bulunmakta, dolayısıyla stres ve tükenmişlik düzeyini azaltmaktadır. Ayrıca bireylerin sadece kendi duygularına yönelik farkındalıklarını arttırmakla kalmayıp, diğer kişilerin duygu ve düşüncelerine yönelik anlayış ve farkındalığı da beraberinde getirmektedir (Neff 2003: 90; Neff vd. 2005: 268). Böylelikle öz-duyarlılığı yüksek bireylerin başkaları ile daha empatik, iş birlikçi tutum içinde oldukları, sosyal yeterlilik düzeylerinin arttığı ve problemlere yönelik daha işlevsel başa çıkma becerisi kazandığı belirtilmektedir (Neff 2003: 91). Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, öz-duyarlılığın gerek tükenmişliği yüksek yordayıcı gücü gerekse iş stresi ve tükenmişlik arasında koruyucu aracı bir rol üstlenmiş olması şaşırtıcı bir bulgu değildir.

Psikolojik dayanıklılık da alanyazında ruh sağlığını koruyucu etkileri oldukça sık araştırılmış değişkenlerin başında gelmektedir. Bu çalışmada da beklenildiği gibi, psikolojik dayanıklılık tükenmişlik seviyesinin varyansının %22'sini açıklamış, aynı zamanda iş stresi ve tükenmişlik ilişkisinde kısmi aracı rol oynadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgunun, alanyazında psikolojik dayanıklılık ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin yer aldığı çalışmalarla (Tekin 2011: 63; Erkutlu 2012: 193; Bitmiş vd. 2013: 35) tutarlı olduğu görülmektedir. İstatistiksel açıdan anlamlı çıkan bu yordayıcılığı dolaylı olarak destekleyecek bir çalışma da Abdollahi, Talib, Yaacob ve İsmail (2014: 792) tarafından yürütülmüştür. Araştırma sonuçlarında, hemşirelerin algıladıkları stres ve mutluluk ilişkisinde psikolojik dayanıklılığın kısmi aracılık etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada psikolojik dayanıklılığın stres seviyesini düşürdüğü ve mutluluk seviyesini artırdığı, ek olarak yüksek dayanışma düzeyine sahip olan hemşirelerin mutluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu rapor edilmiştir. Bernabé ve

Botia (2016: 1782) tarafından yürütülen başka bir çalışmada, itfaiye erlerinin iş yerindeki duygusal talepler ve duygusal sosyal destek ile mesleki sağlık arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada duygusal sosyal desteğin, psikolojik dayanıklılığı artması yolu ile mesleki sağlık üzerinde koruyucu etkisinin olduğu belirtilmektedir.

Psikolojik dayanıklılık bireyin içinde bulunduğu bireysel, aile ve çevresel özelliklerden etkilenen dinamik bir yapıdır (Masten vd. 1990: 426). Alanyazında sosyal yeterlilik, iletişim becerisi, iyimserlik, özyeterlilik gibi bireysel özelliklerin psikolojik dayanıklılığı artıran faktörler olduğu bildirilmektedir (Olsson vd. 2003: 5; Goel vd. 2016: 495). Ayrıca aile içindeki uyum ve bağlılığın olması (Fribog vd. 2003: 70), destekleyici sosyal ve toplumsal çevrenin var olması (Garmezy 1993: 130; Werner 2001: 96) bireylerin zorluklarla mücadele gücünü ve uyumunu arttıran diğer önemli faktörler olarak araştırmacılarca bildirilmektedir. Dolayısıyla zorlayıcı yaşam olaylarıyla başa çıkabilmek için gerekli kaynakların varlığı ve bireylerin bu kaynaklardan yararlanabilme imkanı ile birlikte psikolojik dayanıklılık artmakta veya azalmaktadır (Luthar vd. 2000: 551). Bu çalışmada psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından kendilik algısı ve sosyal yeterlilik boyutlarının tükenmişlik düzeyini yordama gücünün en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kendilik algısı bireylerin içsel süreçlerinin farkında olması ve duygusal alanda istikrarlılığını; sosyal yeterlilik ise bireylerin sosyal çevreleri ile sıcak, güvenilir, empatik ve işbirliğine dayanan ilişkilerinin olmasını ifade etmektedir (Friborg vd. 2005: 36). Ülkemizde Kutluturkan, Sözeri ve Bay (2016: 6) tarafından onkoloji hemşireleri ile yürütülen çalışmada da, psikolojik dayanıklılık ve tükenmişlik düzeyi ilişkisi incelenmiş; psikolojik dayanıklılık alt boyutu olan kendilik algısının tükenmişlik düzeyi ile negatif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sosyal yeterlilik alt boyutu irdelendiğinde ise, bireylerin, kişiler arası ilişkilerini düzenlemeye yarayan önemli bir özellik olduğu ve yapılan

çalışmalarda, kişiler arası ilişkilerin niteliğinin ruh sağlığını korumada önemli bir yapı taşı olduğu, kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gerçekleştirilen tedavi yöntemlerinin depresyon gibi birtakım psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Friborg vd. 2005: 36; Frank vd. 2014: 116; Cox 1993: 96). Ek olarak, psikolojik dayanıklılık ile ilgili yapılan çalışmalarda sosyal yeterliliğin ve olumlu sosyal yönelimin psikolojik dayanıklılığı artıran en önemli yapı olduğu belirtilmektedir (Murphy vd. 1976: 87; Werner 2001: 207).

Stres ve başa çıkma stilleri/stratejileri kavramları da psikoloji biliminin güncel çalışmalarında sıklıkla araştırılan bir değişkendir. Başa çıkma stratejilerinin farklı değişkenler arasındaki aracı rolünün incelendiği çalışmalara bakıldığında, Stephen ve arkadaşlarının (2013: 883) organizasyonel değişikliklerin meydana getirdiği stres ve iş tatmini arasındaki ilişkide başa çıkma stratejilerinin aracılık etkisini sorguladıkları çalışmaya rastlanılmıştır. Araştırmada aktif başa çıkma yöntemi kullanımının, iş stresi ile iş tatmini arasındaki ilişkiye aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Başa çıkma yönteminin aracılık etkisinin incelendiği bir diğer araştırma ise Chan'ın (1998: 156) öğretmenler ile gerçekleştirdiği çalışmadır. Bu çalışmada iş stresinin psikolojik gerginliği artırdığı, aktif başa çıkma stratejisi kullanımının ise iş stresi ve psikolojik gerginlik arasındaki ilişkiyi hafiflettiği bulgulanmıştır. Yani sorunlar karşısında aktif başa çıkma stratejisini kullanan öğretmenlerin, iş stresinin varlığına rağmen daha az psikolojik gerilim yaşadığı tespit edilmiştir. Wilski, Chmielewski ve Tomczak (2015: 882), fizyoterapistlerin işle ilgili talepleri kontrol algısı ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide başa çıkma stratejilerinin aracılık etkisini araştırmışlardır. Yapılan çalışmada, kontrol algısı düşük olan çalışanların duygu odaklı başa çıkma yöntemi aracılığı ile daha fazla tükenme yaşadıkları, problem odaklı başa çıkma yöntemi aracılığı ile düşük kontrol algısının meydana getirdiği tükenme yaşantısının azaldığı tespit edilmiştir.

Alanyazında başa çıkma stratejileri ile ilgili dikkat çeken en önemli nokta, problem odaklı başa çıkma stratejilerinin kullanımının tükenmişliği azalttığı ve algılanan iş stresi ile daha etkin baş etmeyi beraberinde getirirken, duygu odaklı başa çıkma stillerinin tükenmişlik ile pozitif ilişkisinin olduğu sonucudur (Anderson 2000: 843; Payne 2001: 400; Çakır 2006: 64; Durak 2007: 77; Taycan vd. 2014: 162; Kroska vd. 2017: 406; Folkman vd. 1986: 109; Lazarus 1993: 14; Folkman vd. 2000: 650).

Sonuç olarak, algılanan iş stresi, problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma kullanımı, öz-duyarlılık seviyesi ve psikolojik dayanıklılığın sosyal yeterlik alt boyutu tükenmişliğin toplam varyansının %56'sını yordamıştır. Bu oldukça yüksek bir değerdir. Ruh sağlığında koruyucu etkileri ispatlanmış bu üç ana değişkenin bir arada ele alındığı benzer bir çalışmaya alanyazında rastlanılmaması bakımından bu çalışmanın alana katkı sağladığı düşünülmektedir. İleriki çalışmalarda, daha geniş bir örneklemeyle değişkenlerin tekrar ele alınmasının ve tükenmişlik açısından koruyucu olacağı düşünülen faktörlere ilişkin bir model oluşturma çalışmasının yürütülmesinin, özellikle iş stresi yüksek olan sektörlerde görev yapan kişilere ilişkin müdahale programlarının oluşturulmasına rehber olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Abdollahi, Abbas vd. (2014). “Hardiness as a Mediator Between Perceived Stress and Happiness in Nurses”. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, S. 21, s. 789-796.

Akgüç, Osman Mert (2011). *Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Doyumu ve Motivasyonlarıyla Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi

Akın, Ümran vd. (2007). “Öz-Duyarlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 33, s. 1-10.

Anderson, Dinah (2000). “Coping Strategies and Burnout Among Veretan Child Protection Workers”. *Child Abuse and Neglect*, S. 24, s. 839-848.

Baltaş, Zuhâl ve Acar Baltaş (2008). *Stres ve Başa Çıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barnard, Laura K. ve John F. Curry (2012). “The Relationship of Clergy Burnout to Self-Compassion and Other Personality Dimensions”. *Pastoral Psychology*, S. 61, s. 149-163.

Basım, Nejat H. ve Fatih Çetin (2011). “Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, S. 22, s. 1-12.

Beaumont, Elaine vd. (2016). “Compassion for Others, Self-Compassion, Quality of Life and Mental Well-Being Measures and Their Association with Compassion Fatigue and Burnout in Student Midwives: A Quantitative Survey”. *Midwifery*, S. 34, s. 239-244.

Bernabé, Miguel ve Jose Manuel Botia (2016). “Resilience as a Mediator in Emotional Social Support’s Relationship with Occupational Psychology Health in Firefighters”. *Journal of Health Psychology*, S. 21, s. 778-1786.

Bitmiş, M. Gökhan vd. (2013). “Psikolojik Dayanıklılığın Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü”. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 15, s. 27-40.

Burke, Ronald J. vd. (1996). “Predicting Teacher Burnout Over Time: Effects of Work Stress, Social Support, and Self-Doubts on Burnout and Its Consequences”. *Anxiety, Stress and Coping*, S. 9, s. 261-275.

Chan, David W. (1998). "Stress, Coping Strategies, and Psychological Distress Among Secondary School Teachers in Hong Kong". *American Educational Research Journal*, S. 35, s. 145-163.

Chen, Weiqing vd. (2009). "Work Stress and Depression: The Direct and Moderating Effects of Informal Social Support and Coping". *Stress and Health*, S. 25, s. 431-443.

Cohen, Frances ve Richard S. Lazarus (1973). "Active Coping Processes, Coping Dispositions, and Recovery from Surgery". *Psychosomatic Medicine*, S. 35, s. 375-89.

Cohen Sheldon ve Gail Williamson (1988). "Perceived Stress in a Probability Sample of the United States". S. Spacapan ve S. Oskamp (Ed.), *The Social Psychology of Health* içinde (s.31-67), Newbury Park, CA: Sage.

Connor, Kathryn M. ve Jonathan R.T. Davidson (2003). "Development of a New Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC)". *Depression and Anxiety*, S. 18, s. 76-82.

Cox, Tom (1993). *Health & Safety Executive Contract Research Report: Stress Research and Stress Management*. Nottingham: Centre for Organizational Health and Development.

Çakır, İsmail (2006). *Polislerin İş Stresi ve Bazı Değişkenlere Göre Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Deniz. M. Engin vd. (2008). "The Validity and Reliability of the Turkish Version of the Self- Compassion Scale". *Social Behavior and Personality*, S. 36, s. 1151-1160.

Doyle, Christine ve Patricia Hind (1998). "Occupational Stress, Burnout and Job Status in Female Academics". *Gender, Work & Organization*, S. 5, s. 67-82.

Dönmez, Özgür Nihat (2007). *Kamu Güvenliğinin Etkinliği Açısından Türkiye’de Özel Güvenlik ve Özel Dedektiflik*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Durak, Mithat (2002). *The Predictive Role of Hardiness on Psychological Symptomatology of University Students Experienced Earthquake*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Durak, Mithat (2007). *Ceza İnfaz Kurumu Personelinde Stresin Bilişsel Değerlendirmesi, Baş Etme Stratejileri ve Psikolojik Yakınmalar Arasındaki İlişki: Bireysel ve Çevresel Etkenler*. Doktora Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Dyrbye, Liselotte N. vd. (2010). “Factors Associated with Resilience to and Recovery from Burnout: A Prospective, Multi-Institutional Study of US Medical Students”. *Medical Education*, S. 44, s. 1016-1026.

Endler, Norman S. ve James D. A. Parker (1990). “Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation”. *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 58, s. 844-854.

Erkutlu, Hakan (2012). “Öğretmen Tükenmişliği Üzerinde Psikolojik Dayanıklılık ve Öz-İzlemenin Etkisi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 43, s. 186-197.

Folkman, Susan ve Richard S. Lazarus (1980). “An Analysis of Coping in a Middle-Aged Community Sample”. *Journal of Health and Social Behavior*, S. 21, s. 219-239.

Folkman, Susan ve Richard S. Lazarus (1986). “Stress Processes and Depressive Symptomatology”. *Journal of Abnormal Psychology*, S. 95, s. 107-113.

Folkman, Susan vd (1986). “Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms”. *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 50, s. 571-579.

Folkman, Susan ve Judith Tedlie Moskowitz (2000). “Positive Affect and the Other Side of Coping”. *American Psychologist*, S. 55, s. 647-654.

Frank, Ellen ve Jessica C. Levenson (2014). *Kişilerarası Psikoterapi*. Çev: Gonca Akkaya, İstanbul: Okyanus Yayınları.

Friborg, Oddgeir vd. (2005). “Resilience in Relation to Personality and Intelligence”. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, S. 14, s. 29-42.

Friborg, Oddgeir vd. (2003). “A New Rating Scale for Adult Resilience: What are the Central Protective Resources Behind Healthy Adjustment?”. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, S. 12, s. 65-76.

Garnezy, Norman (1993). “Children in Poverty: Resilience Despite Risk”. *Psychiatry*, S. 56, s. 127-136.

Gençöz, Faruk vd. (2006). “Hierarchical Dimensions of Coping Styles: A Study Conducted with Turkish University Students”. *Social Behavior and Personality*, S. 34, s. 525-534.

Goel, Akhil D. vd. (2016). “Longitudinal Assessment of Depression, Stress, and Burnout in Medical Students”. *Journal of Neurosciences in Rural Practice*, S. 7, s. 493-498.

Grigsby, David W. ve Mark A. McKnew (1988). “Work-Stress Burnout Among Paramedics”. *Psychological Reports*, S. 63, s. 55-64.

Güner, Feriştah vd. (2014). “Banka Çalışanlarının Mesleki Stres ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlişkisi”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 59-76.

Hacıhasanoğlu, Tansel ve Nevran Karaca (2014). “Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Tatmini ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik

Bir Alan Araştırması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 19, s. 153-170.

Hall, Cathy W. vd. (2013). “The Role of Self-Compassion in Physical and Psychological Well-Being”. *The Journal of Psychology*, S. 147, s. 311-323.

Harker, Rachel vd. (2016). “Exploring Resilience and Mindfulness as Preventative Factors for Psychological Distress Burnout and Secondary Traumatic Stress Among Human Service Professionals”. *Work*, S. 54, s. 631-637.

Hino, Toshiaki vd. (2002). “A One Year Follow-Up Study of Coping in Patients with Panic Disorder”. *Comprehensive Psychiatry*, S. 43, s. 279-284.

Hodge, Glenda M. vd. (1994). “Work Stress, Distress and Burnout in Music and Mathematics Teachers”. *British Journal of Educational Psychology*, S. 64, s. 65-76.

Jayarathne, Srinika vd. (1986). “Burnout: Its Impact on Child Welfare Workers and Their Spouses”. *Social Work*, S. 31, s. 53-59.

Kara, Tayfun (2016). *Stadyumlarda Çalışan Özel Güvenlik Personelinin Örgütsel Bağlılık ve İş Anlamı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Karaman, Özcan (2004). *Türkiye ve Çağdaş Ülkelerde Özel Güvenlik Şirketlerinin Sayısının Artışının Değerlendirilmesi*. Birinci Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu, Türkiye’de Özel Güvenlik Hizmetlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Karataş, Murat (2010). *Özel Güvenlik Görevlilerinde Örgütsel Adalet Algısı ve İş Tatminin Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi: Görgül Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Koç, Murat (2017). *Vardiyalı Çalışma Sisteminin Çalışan Motivasyonu Üzerine Etkisi: Özel Güvenlik Personeli Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Kroska, Emily B. vd. (2017). “Burn Out and Depression in Medical Students: Relations with Avoidance and Disengagement”. *Journal of Contextual Behavioral Science*, S. 6, s. 404-408.

Kuşçu, Ali Fuat (2014). *Örgütsel İletişimin Örgüt Kültürü Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Alışveriş Merkezlerinde Çalışan Özel Güvenlik Görevlileri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

Kutlururkan, Sevinç vd. (2016). “Resilience and Burnout Status Among Nurses Working in Oncology”. *Annals of General Psychiatry*, S. 15, s. 2-9.

Lazarus, Richard S. (1993). “From Psychological Stress to the Emotions: A History of Changing Outlooks”. *Annual Review Psychology*, S. 44, s. 1-21.

Lazarus, Richard S. ve Susan Folkman (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Press.

Leiter, Michael P. ve Christina Maslach (1988). “The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment”. *Journal of Organizational Behavior*, S. 9, s. 297-308.

Luthar, Suniya S. vd. (2000). “The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work”. *Child Development*, S. 71, s. 543-562.

Manzoni, Patrik ve Manuel P. Eisner (2006). “Violence Between the Police and the Public: Influences of Work-Related Stress, Job Satisfaction, Burnout, and Situational Factors”. *Criminal Justice and Behavior*, S. 33, s. 613-645.

Maslach Christina vd. (2001). "Job Burnout". *Annual Review of Psychology*, S. 52, s. 397-422.

Maslach, Christina (2003). *Burn Out: Cost of Caring*. Los Altos: ISHK.

Maslach, Christina ve Julie Goldberg (1998). "Prevention of Burn Out: New Perspectives". *Applied and Preventive Psychology*, S. 7, s. 63-74.

Maslach, Christina ve Susan E. Jackson (1981). "The Measurement of Experienced Burnout". *Journal of Occupational Behaviour*, S. 2, s. 99-113.

Maslach, Christina ve Ayala Pines (1977). "The Burn-Out Syndrom in the Day Care Setting". *Child Care Quarterly*, S. 6, s. 100-113.

Masten, Ann S. vd. (1990). "Resilience and Development: Contributions from the Study of Children Who Overcome Adversity". *Development and Psychopathology*, S. 2, s. 425-444.

McCranie, Edward W. vd. (1987). "Work Stress, Hardiness, and Burnout Among Hospital Staff Nurses". *Nursing Research*, S. 36, s. 374-378.

Montero-Marin, Jesus vd. (2016). "Burnout Subtypes and Absence of Self-Compassion in Primart Healthcare Professionals: A Cross-Sectional Study". *Plos One*, S. 11, s. 1-15.

Murphy, Lois B. ve Alice E. Moriarty (1976). *Vulnerability, Coping and Growth*. New Haven CT: Yale University Press.

Neff, Kristin (2003). "Self-Compassion: An Alternative Conceptualization of a Healty Attitude Toward Onself". *Self and Identity*, S. 2, s. 85-101.

Neff, Kristin D. ve Pittman McGehee (2010). "Self- Compassion and Psychological Resilience Among Adolescents and Young Adults". *Self and Identity*, S. 9, s. 225-240.

Neff, Kristin D. vd. (2005). "Self-Compassion, Achievement Goals, and Coping with Academic Failure". *Self and Identity*, S. 4, s. 263-287.

Neff, Kristin D. ve Elizabeth Pommier (2013). "The Relationship Between Self-Compassion and Other-Focused Concern Among College Undergraduates, Community Adults, and Practicing Meditators". *Self and Identity*, S. 12, s. 160-176.

Olsson, Craig A. vd. (2003). "Adolescent Resilience: A Concept Analysis". *Journal of Adolescence*, S. 26, s. 1-11.

Payne, Nicola (2001). "Occupational Stressors and Coping as Determinants of Burnout in Female Hospice Nurses". *Journal of Advanced Nursing*, S. 33, s. 396-405.

Pines, Ayala ve Elliot Aronson (1988). *Career Burnout: Causes and Cures*. New York: Free Press.

Prosser, David vd. (1997). "Perceived Sources of Work Stress and Satisfaction Among Hospital and Community Mental Health Staff, and Their Relation to Mental Health, Burnout and Job Satisfaction". *Journal of Psychosomatic Research*, S. 43, s. 51-59.

Pruessner, Jens vd. (1999). "Burnout, Perceived Stress, and Cortisol Responses to Awakening". *Psychosomatic Medicine*, S. 61, s. 197-204.

Ramirez, Agustin J. vd. (1996). "Mental Health of Hospital Consultants: The Effects of Stress and Satisfaction at Work". *The Lancet*, S. 347, s. 724-728.

Rusk, Dorothy Alice (2015). *Exploration of the Relationship Between Self-Compassion, Alexithymia and Emotion Regulation in a Clinical Population*. Doktora Tezi. Scotland: University of Edinburgh.

Samaie, Gh ve Hojjatollah Farahani (2011). "Self-Compassion as a Moderator of the Relationship Between Rumination, Self-Reflection and Stress". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, S. 30, s. 978-982.

Schmitz, Norbert vd. (2000). “Stress, Burnout and Locus of Control in German Nurses”. *International Journal of Nursing Studies*, S. 37, s. 95-99.

Schwarzer, Ralf ve Suhair Hallum (2008). “Perceived Teacher Self-Efficacy as a Predictor of Job Stress and Burnout: Mediation Analyses”. *Applied Psychology*, S. 57, s. 152-171.

Selvi, Yavuz vd. (2010). “Sağlık Çalışanlarında Vardiyalı Çalışma Sisteminin Sebep Olduğu Genel Ruhsal Belirtiler ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi”. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, S. 23, s. 238-243.

Silbiger, Avi ve Ayala Malach Pines (2014). “Expatriate Stress and Burnout”. *The International Journal of Human Resource Management*, S. 25, s. 1170-1183.

Steinhardt, Mary A. vd. (2011). “Chronic Work Stress and Depressive Symptoms: Assessing the Mediating Role of Teacher Burnout. Stress and Health”. *Stress and Health*, S. 27, s. 420-429.

Stephen, T. Teo vd. (2013). “Organisational Change Stressors and Nursing Job Satisfaction: The Mediating Effect of Coping Strategies”. *Journal of Nursing Management*, S. 21, s. 878-887.

Şahin, Nesrin Hisli ve Ayşegül Durak (1995). “Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri İçin Uyarlanması”. *Türk Psikoloji Dergisi*, S. 10, s. 56-73.

Taku, Kanako (2014). “Relationships Among Perceived Psychological Growth, Resilience and Burnout in Physicians”. *Personality and Individual Differences*, S. 59, s. 120-123.

Taş, Seltap (2013). *Düzce Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi Hemşirelerinde Psikolojik Dayanıklılık, Depresyon ve Algılanan Stresin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce: Düzce Üniversitesi.

Taycan, Okan vd. (2014). “Relationship of Burnout with Personality, Alexithymia, and Coping Behaviors Among Physicians in a Semiurban and Rural Area in Turkey”. *Archives of Environmental & Occupational Health*, S. 69, s. 159-166.

Tekin, Emel (2011). *Askeri Hastanelerde Çalışan Hemşirelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Terzi, Şerife (2008). “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, S. 3, s. 1-11.

Vanheule, Stijn vd. (2008). “Burnout, Critical Incidents and Social Support in Security Guards”. *Stress and Health*, S. 24, s. 137-141.

Wang, Yanan vd. (2014). “Stress, Burnout and Job Satisfaction: Case of Police Force in China”. *Public Personnel Management*, S. 43, s. 325-339.

Werner, Emmy E. (2001). *Journeys from Childhood to Midlife: Risk, Resilience, and Recovery*. Ithaca NY: Cornell University Press.

Wilski, Maciej vd. (2015). “Work Locus of Control and Burnout in Polish Physiotherapists: The Mediating Effect of Coping Styles”. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, S. 28, s. 875-889.

Yılmaz, Abdullah ve Süleyman Ekici (2003). “Örgütsel Yaşamda Stresin Kamu Çalışanlarının Performansına Etkileri Üzerine Bir Araştırma”. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, S. 10, s. 1-19.

Yumak Günay, Gülsevım ve Tülay Demiralay (2016). “Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin İş Stresi, Tükenmişlik Sendromu ve İş -Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 58, s. 917-935.

EXTENDED ABSTRACT

Burnout refers to a composite of affective and behavioral problems resulting from intense job stress (Pines et al. 1988: 8; Maslach 2003: 12). According to Maslach's model, burnout is the severe and uncontrollable psychological sequel of the interaction between demands, interpersonal conflict, and insufficient personal resources in work life (Maslach 2003: 13; Maslach et al. 2001: 397). Job stress emerges as the most significant factor leading to burnout. Job stress corresponds to the restraint and tension resulting from factors including working conditions, organizational climate, and characteristics of the job (high responsibility, potential risks to life, etc.) (Cox 1993: 23). In the last two decades, research focused on determining factors that have the potential to protect one from burnout in the face of daily job stress. In this context, the current study aimed to examine the independent and interactive effects of psychological resilience, coping styles, self-compassion, and job stress on burnout. Secondary aim of the study was to test whether protective factors (i.e., psychological resilience, coping styles, and self-compassion) mediated the relationship between job stress and burnout.

The study sample consisted of 130 security guards who were employed at private security companies located in İzmir and who were reached through convenience sampling. Among the participants, 111 were male (85.4%) and 19 were female (14.6%). Mean age was 34.5. It was found that 39 participants (30%) were aged between 20-30 years, 71 participants (56.4%) were aged between 31-40 years, and 20 participants (14.6%) were aged between 41 years and older. Data was collected using the Maslach Burnout Inventory, the Perceived Job Stress Scale, the Psychological Resilience Scale for Adults, the Coping Styles Scale, the Self-Compassion Scale, and the demographic information form. After obtaining approval from an institutional review board, private security companies in İzmir were contacted. These companies were informed about the purpose of the study. Service units of companies which granted us permission to conduct the study with their employees were visited and potential participants were recruited after explaining the purpose and significance of the study. Security guards who volunteered to participate in the study filled out the questionnaires.

It was found that perceived job stress significantly predicted burnout ($\beta = 0.52$), explaining 27% of the variance of burnout ($F(1, 129) = 46.789$; $p < 0.001$). As for coping styles, problem- ($\beta = -0.55$) and emotion-focused coping ($\beta = 0.18$) significantly predicted burnout, explaining 33% of the variance of burnout ($F(1, 129) = 20.796$, $p < 0.001$); however the seeking social support dimension of coping styles was not a significant predictor of burnout ($t(129) = -0.53$). Psychological resilience emerged as a significant predictor of burnout ($\beta = -0.471$),

explaining 22% of the variance ($F(1,129) = 36.477, p < 0.001$). Moreover, it was determined that only the social competence ($\beta = -.0246$) and perception of self ($\beta = -0.299$) subscales of resilience were significant predictors of burnout ($p < 0.05$). Finally, it was found that self-compassion was a significant predictor of burnout ($\beta = -0.573$), explaining 33% of the variance ($F(1, 129) = 62.706, p < 0.001$).

A stepwise regression analysis was then conducted based on the results of separate multiple regression analyses. In the stepwise regression model, perceived job stress was entered as a predictor in Step 1, problem-focused coping was entered in Step 2, emotion-focused coping was entered in Step 3, self-compassion was entered in Step 4, and perception of self and social competence subscales of psychological resilience were entered in Step 5. This model explained 56% of the total variance of burnout. According to the results of the Sobel tests, problem-focused coping, self-compassion, and social competence partially mediated the relationship between perceived job stress and burnout.

In conclusion, the majority of the study hypotheses were confirmed and it was determined that job stress, psychological resilience, problem-focused coping, and self-compassion significantly predicted burnout. Furthermore, it was found that these three main variables, which have been shown to be protective for mental health in the literature, partially mediated the relationship between perceived job stress and burnout. This study is the first to address the interactions between all these variables and thus, the current study may fill a gap in the relevant literature.

Mutlu, Nilüfer (2019). “Bağımsızlığa Giden Yolda: Ebülfez Elçibey”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 37-57.

DOI: 10.21550/sosbilder.435263

BAĞIMSIZLIĞA GİDEN YOLDA: EBÜLFEZ ELÇİBEY*

Nilüfer MUTLU**

Gönderim Tarihi: Haziran 2018

Kabul Tarihi: Eylül 2018

ÖZET

Bu çalışmada ilk etapta, Azerbaycan'ın kısa tarihçesine değinilmiştir. Ardından Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin lideri Ebülfez Elçibey'in hayatı ve siyasi faaliyeti ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Halk Cephesi lideri Ebülfez Elçibey'in faaliyetlerine ve düşüncelerine bilimsel açıklama getirmektir. Çalışmada, Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey'in iktidardaki bir yıl boyunca izlediği politikalar, komşu ülkelerle olan ilişkileri ve düşüncelerinin ana aşamaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Azerbaycan'da yaşanan siyasi olaylar ışığında Azerbaycanlıların yaşadıkları uluslaşma, devletleşme ve bağımsızlık mücadelesine de yer verilmiştir. Bu çerçevede çalışma, biyografi ağırlıklı siyasi tarih niteliğinde olmakla birlikte Azerbaycan tarihine yeni bakış açısı da getirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada Türkçe, Azerbaycan Türkçesi ve Rusça kaynaklardan yararlanılmıştır. İnternet ortamından da yararlanarak çalışma daha da zenginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Elçibey, Halk Cephesi, Karabağ

* Bu makale “Ebülfez Elçibey’in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri, Düşünceleri ve Fikriyatı” adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 711542006@ogr.uludag.edu.tr

On The Road to Independence: Abulfaz Elchibey

ABSTRACT

In this study, firstly the short history of Azerbaijan has been discussed. Then the leader of the independence struggle of Azerbaijan Mr. Abulfaz Elchibey life and his policies are discussed. The main purpose of the study is to bring scientific explanation for the activities and thoughts of the People's Front Leader Mr. Abulfaz Elchibey. A year of the President Mr. Abulfaz Elchibey has been investigated in this study. And the main stages of his policies of the ruling and his ideas of relations with neighbouring countries are discussed the in detail. Moreover, under the light of political developments and incidents, the study involves the processes like nationalization, struggle for independence and forming a state nation. Within this framework, the study introduced a new point of view for Azerbaijan history though it is principally a biography based political history. Turkish, Azerbaijani and Russian sources and same internet resources were used to collecting data. In addition, the study was enriched by conducting interviews with experts on the subject.

Key words: Azerbaijan, Turkey, Elchibey, People's Front, Karabagh

1. Giriş

Kısaca kronolojik şekilde Azerbaycan tarihine bakacak olursak: İslamiyet sonrası Azerbaycan'a yayılan Arap orduları, Bizanslılardan, Sasaniler'e ve Hazarlara kadar uzanan bir hâkimiyet dizisine son vermiş oldular. Araplardan sonra; önce Selçuklu, sonra da Osmanlıların idaresinde birliğe ve devletleşmeye doğru, çeşitli devreler geçiren, en yaygın deyimini ile "Odlar Yurdu" Azerbaycan'da; hanlıklar döneminde de Rusya'ya karşı girişilen mücadeleler yüzünden bir birlik meydana getirilememiştir. Hanlıkların düşüşünü (Devlet 2014: 30), Çarlık Rusya'sının emperyalizmi izlemiştir. Çarlık Rusya'sı yıkılıp, Bolşevik sistemi yerini alınca Rusya'nın her karış toprağında olduğu gibi Azerbaycan'da da iç karışıklıklar meydana gelmiştir (Rezulzade 2005: 13-15).

1917'de İmparatorluğun çöküp, Romanov hanedanlığının son bulması ve ardından geçici Kerenski Hükümeti'nin kurulması, milletler

için bir ümit ışığı olmuştur. Ancak yeni sistemde insan hakları bağlamında büyük bir değişim yaratmamıştır. Bununla birlikte 1917 Şubat devrimi Azerbaycan'daki bağımsızlık hareketini hızlandırmış ve 28 Mayıs 1918 senesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da bir bakıma tetiklemiştir. 27 Nisan 1920'de Kızıl Ordu tarafından Azerbaycan'ın bağımsızlığı son bulmuştur. Ebülfez Elçibey, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için 1975 yılından itibaren siyasi mücadeleye girişmiş, 1989'da Azerbaycan Halk Cephesi'ni kurarak 1992'de Azerbaycan'ın ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Ebülfez Elçibey (1938-2000) XX. yüzyılda Azerbaycan toplumunun önde gelen şahsiyetlerinden biri olmuştur. Elçibey, bir aydın olarak Azerbaycan halkının haklarını Rus yönetimi karşısında uzun yıllar savunmaya çalışmış, bir devlet adamı olarak Azerbaycan Milli devletinin çıkarlarını korumuştur.

2. Amaçlar

Çalışma, Ebülfez Elçibey'in, Azerbaycan Türklerine bağımsızlık fikrini aşılama yönündeki çabalarına ve Azerbaycan'ı bağımsızlığa götüreceği bu mücadeleye bilimsel açıklama getirmektir. Çalışma boyunca, Türk Dünyasının XX. yüzyılın ikinci yarısında ye-tiştirdiği büyük fikir ve mücadele adamlarından biri olan Ebülfez Elçibey'i daha iyi tanıtılmasına, düşüncelerinin anlaşılmasına ve tahliline, bunların belirli bilimsel çerçeve içerisinde değerlendirilmesine özen gösterilmiştir. Çalışmada, Ebülfez Elçibey'in Azerbaycan'da yaşanan önemli siyasi olayların ışığında hayatı ve faaliyetleri anlatılacaktır. Ayrıca Azerbaycanlıların yaşadıkları uluslaşma, devletleşme, bağımsızlık uğrunda mücadele gibi birçok süreç ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Yazıda Ebülfez Elçibey'in hayat ve faaliyetlerinden söz edildikten sonra sırasıyla Azerbaycan'daki Cumhuriyet öncesi ve sonrası, içinde bulunduğu dönemin siyasi, sosyal ve diplomatik hareketleri kaleme alınmıştır. Bu çerçevede, çalışma bir taraftan

biyografi ağırlıklı siyasi tarih niteliği taşıırken, diğer taraftan modern Azerbaycan tarihine yeni bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Çalışmaya başlamadan önce geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Tespit edilen kaynaklar kütüphanelerden veya internet ortamından temin edilmiştir. Ayrıca tespit edilen literatürle ilgili alanında uzman akademisyenlerle fikir alışverişinde de bulunarak onların önerilerinden yararlanılmıştır. Tespit edilen kaynaklar incelenerek gerekli veriler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada kitaplar, dergiler, bilimsel makaleler, gazeteler ve tezlerin yanı sıra mülakatlardan da istifade edilmiştir. Çalışma çerçevesinde Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi olmak üzere iki dilde kaynaklardan faydalanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı ayrıcalıklı kılan bir husus; yerli ve yabancı kaynaklar ve kütüphanelerdeki eserlerden faydalanmanın yanı sıra, çalışmanın hazırlanması sürecinde konu uzmanlarının düşüncelerine yer verilmiş olmasıdır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Ebülfez Elçibey'in Hayatı ve Siyasi Kariyerinin Başlangıcı

Elçibey 24 Haziran 1938'de Azerbaycan'nın Ordubad İlçesinin Keleki köyünde doğmuştur. 7 yıllık ilk ve ortaokulu Unus köyünde bitirmiş daha sonra Ordubad Kenti 1 No.lu Lisesini tamamlamıştır (Azerbaycan Türklerinin Önderleri 2017: 480).

1957'de S. M. Kirov adına Azerbaycan Devlet Üniversitesi (şimdi M. E. Resulzade adına Bakü Devlet Üniversitesi) Şarkiyat Fakültesi Arap Filolojisi Bölümü'nü kazanan Elçibey 1962'de bu bölümden mezun olarak SSCB Su İşleri Enstitüsü Bakü Şubesinde tercüman olarak çalışmaya başlamıştır. Ocak 1963-Ekim 1964 yılları arasında ise Mısır'da Sovyet-Mısır ortsk projesi kapsamında olan Asvan

Barajı imşaatında tercüman olarak görev yapmıştır (Azerbaycan Türklerinin Önderleri 2017: 480).

1965-1968 yılları arasında Elçibey bitirdiği üniversitede yüksek lisans ve doktora eğitimi almıştır. Elçibey 1969'da ise Tolunoğulları Devleti (868-905) başlıklı doktora tezini hazırlayarak tarih bilim dalında doktora derecesi almıştır (Azerbaycan Türklerinin Önderleri 2017: 480). Elçibey hazırladığı bu doktora tezinde bölgenin tarihiyle ilgili bilgi ve değerlendirmeler yapmış, hilafetin dağılmasından sonra kurulan ilk Türk devletinin tarihine ışık tutmaya çalışmıştır. Araştırmalarında Ortadoğu, İran ve Azerbaycan'daki durumu da incelemiştir (Elçibey 1997: 9). Böylelikle Elçibey, Doğu kültür ve tarihinin yanı sıra, Azerbaycan ve Türklük tarihini idrak etmek için gerekli altyapıyı edinmiştir.

Elçibey, 1968-1975 yılları arasında M.E. Resulzade adına Bakü Devlet Üniversitesi'nin Tarih Fakültesi Asya ve Afrika Ülkeleri Tarihi Kürsüsü'nde öğretim üyesi olarak akademik kariyerine devam etmiştir (Buntürk 2001: 20).

Ebülfez Elçibey'in siyasi ve ideolojik görüşlerini anlamak bakımından onun tarihle ilgili görüşleri, tarih bilinci ilgi çekmektedir fakat bu konuda kendisinin herhangi bir eseri mevcut değildir. Ne var ki onun bu tarihi süreçler üzerine, ayrıca somut olaylar hakkında yorum ve görüşleri değişik kaynaklarda, anılarda, söyleşilerde ve kayıtlara geçmiş konuşmalarında açıkça ifade edilmiştir. İlginçtir ki siyasi biyografisi bağlamında bu konuya ışık tutmadan sonuca varmak zordur, üstelik Elçibey'in farklı mekân ve zamanlarda tarihin farklı konuları hakkında belirttiği fikir ve tezler bir bütünlük arz etmektedir. Bu çalışmamızda Becan İbrahimoglu ve Adalet Tahirzade'nin derledikleri ve yayınladıkları basın materyallerini esas alarak Elçibey'in tarihle ilgili görüşlerini değerlendirmeye çalıştık. Bu kitaptaki bazı kısımlar Türkiye'de kitap halinde basılmıştır.

Elçibey'in yetiştiği ortam, aldığı eğitim ve yaşam deneyimi tarihi görüşlerinin şekillenmesini çok etkilemiştir. Elçibey'in tarih bilincinde milliyetçilik belirgin şekilde ön plana çıkmaktaydı. Bunu şu şekilde ifade etmişti:

“Dede Korkut hikâyeleri bizim evde çok anlatılırdı. Anamdan çok menkıbeler dinledim. Öyle bir köylü ailesinde ne olur ki? Akşam olunca çocuklara destanlar anlatılırdı. Mesela anamdan dinlediğim “Melik Mehmet Destanı” gibi. Köyümüzde bütün Azerbaycan Türklerinde olduğu gibi Kurban, Ramazan ve Nevruz bayramı kutlanır, Ramazanda oruç tutulurdu. Böylece ben Müslüman-Türk kültürünü anamdan, baba ocağımdan, köyümden aldım” (Akyol 1990: 139). Elçibey'in babası Kadirkulu Meşedimerdan Oğlu 2. Dünya Savaşı sırasında Sovyet ordusunda askere alınmış ve Almanya ile savaşta yaşamını yitirmiştir. Bu savaş ve babasının şehit olması, Elçibey'in Sovyet rejimine, Stalinci rejime ve milli tarihe bakışını çok etkilemiştir. Öte yandan, unutmamak gerekir ki öncelikle Haydar Aliyev'in Nahçıvanlı olması sayesinde Azerbaycan'ın siyasi, toplumsal ve kültürel yaşamında son 50 yılda Nahçıvanlı siyasetçi, yazar ve sanatçı, bilim adamları önemli rol oynamışlardır. 1950'li yıllardan başlayarak Bakü'de Nahçıvanlı göçmenler çoğunluğu aydınlar olmak üzere büyük bir güç oluşturmuşlardır.

Ebülfez Elçibey'le yapılan söyleşileri yorumladığımız zaman onun iddiasına göre SSCB bir imparatorluktu ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyet emperyalizminin sömürgesiydi. Bu bağlamda Karabağ bölgesine 1923'te özerklik verilerek Azerbaycan içinde Ermeni anklavı oluşturulmasını Moskova'nın ve Stalin'in oyunu olarak görüyor, o dönemde Kirov ve Orconikidze gibi Bolşevik liderlerin Azeri lider Nerimanov'a baskı yaptıklarını vurguluyordu. Genel olarak Moskova'nın Sovyet halklarının kardeşliği sloganıyla aslında partinin dar kadrosunun iktidarını koruduğunu belirtiyordu. Bu felsefe Sovyet devlet yapısının temeliydi ve tüm bu federal politikalar halkları birbirine karşı kışkırtmaktaydı, idari sınırlar ise 1936'da ünlü

Stalin anayasasıyla uydurulmuştu (Elçibey 1992: 107). Özellikle Azerbaycan ile Nahçıvan arasında Ermenistan arazisi bulunmasındaki hedef aslında Azerbaycan'ı Türkiye'den uzak tutmaktı.

Bolşevik devrimi öncesinde demokrasi ve özgürlük kültürü ile yetişmiş aydınların 1930'larda tasfiye edilmeleri sonraki 'uygar köleler kuşağının' ortaya çıkmasına yol açmıştı (Güler 2006: 43). Sosyo-ekonomik ve kültürel modernleşmedeki çok derin değişikliklere rağmen özgürlük fikri ve temel insan hakları ortadan kalkmıştı (düşünce, vicdan, toplantı, örgütlenme, ifade, mülkiyet, serbest dolaşım vb. haklar). Üstelik Sovyet emperyalizmi, onun fikrinde bizzat Rusya'nın ve Rus halkının özgürlüğünü ve ekonomik kalkınmasını, modern evrensel değerlere kavuşmasını, refahını engelliyordu. Buna göre, emperyalist politika Rus halkını da mahkûm etmekteydi, kendisi özgür olmayan bir halk ise başka bir halka özgürlük veremezdi (Elçibey 1992: 254). Sovyet döneminde Rus halkının demografik sorunları, doğal nüfus artışının olmayışı, geleneksel Rus kültürü ve aile yapısının çöküşü, alkolizm, köy ekonomisi ve toplumunun derin krizi sonuçta perestroyka reformlarını gündeme getirmişti Saray 1996: 62). Akabinde ülke haklar hapishanesine dönüşmüştü, çünkü parti içinde Rusların çoğunlukta olması gerçekte Rus halkının hâkim olduğunu gösteriyordu, oysa nitelik açısından durum farklıydı. Özgürlük olmadığı için, hedefler de somut ve rasyonel değildi. Rus halkı kendisi geleceğini ve hedeflerini belirleyemediği gibi, SSCB halkları, ayrıca Azeri Türkleri de milli hedeften yoksundular. Genelde Sovyet sosyalizmini en olgun şekliyle gerçekleştirme hedefi, bütün dünyada kapitalist ve emperyalist Batı'yı da askeri – stratejik, ekonomik, ideolojik, kültürel bakımdan bertaraf etmeyi gerektiriyordu. Hâlbuki bizzat Letonyalıların veya Azerilerin böyle global ve ütöpik hedefleri olamazdı. Bu dev çelişki genelde bütün sistemin çöküşüyle sonuçlanacaktı ve aslında Rus halkı esaretten kurtulacaktı (Elçibey 1992: 107-108).

Elçibey Bolşevik misyonunu asıl sorun olarak görüyordu: “Lenin'e göre, onun idesi uğruna Rus halkı kurban edilebilirdi”

(Azerbaycan Gazetesi 1990). Sovyet sisteminin hukuka aykırı, despotik doğasının ülkede uzun süreli antidemokratik siyasi kültüre yol açtığını düşünen Elçibey, parti yönetiminin keyfi ve zorba tutumunun da bundan kaynaklandığına emindi. “Stalin, üst düzeyde en yakın 74 parti arkadaşını idam ettirmiştir. Ondan sonra gelen Khruşov (Türkiye’de Avrupa’dan alınmış şekliyle Kruşçev diye yazılması tamamen yanlıştır.) Stalin ekibinden olanları kurşuna dizdirdi. Bu devletin temelinde hukuk yoktur” (Elçibey 1992: 123).

4.2. Üniversitede Tarih Hocasıyken Öğrenciler Arasındaki Propaganda Faaliyetleri

1966’da arasında M. İ. Kirov Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nde Tarih Fakültesi Asya ve Afrika Ülkeleri Halkları Tarihi Kürsüsü asistanı olarak göreve başlayan Elçibey, 1968’den itibaren profesör ve doçentlerin derslerine konferans vermek üzere giriyor ve seminerlere katılıyordu. Kimi kaynaklarda Şarkiyat Fakültesi’nde çalıştığı belirtilir, oysa bu fakültede Tarih kürsüsü yoktu ve Türkiye, İran ve Arap Ülkeleri tarihi derslerini adı geçen kürsüden, yani fakülte dışından gelenler veriyorlardı. Ocak 1975’te tutuklanana kadar öğretim görevlisi olarak yaklaşık 6 yıl çalışan Elçibey’in, 1989’da artık tartışmasız lider olduğu bir dönemde, kendisini lekelemek için, üniversitede hocayken öğrencileri yirmi beş Ruble rüşvet karşılığında derslerinden geçirdiği söylendi. Aslında Azerbaycan yüksekokul ve üniversitelerinde bunu yapan yüzlerce öğretim görevlisi vardı ve vardır. Fakat Elçibey oldukça mütevazı, sade biriydi, “bir hırka, bir hurma” mantığıyla yaşıyordu, rüşvetle ilgisi yoktu. Bunun yanı sıra, Elçibey ve bir grup aydınının 1960-70’li yıllarda bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi verdikleri hakkında iddia da asılsızdır (Halilova 2009: 39-43). O dönemde Azerbaycanlı aydınlar arasında özellikle Güney Azerbaycan teması popülerdi, fakat SSCB’den bağımsız Gürcistan mücadelesi gibi bir dava Azeri aydınlar arasında 1990’lı yıllara kadar mevcut değildi. Hatta meşhur Meydan mitinglerinde bile bağımsız devlet fikri ön plana çıkmamıştı. Bu bağlamda Elçibey yalnızdı, o yıllarda ütopya ve

saçmalık gibi görünse de açık radikal ülkücü ve fanatik Türk milliyetçisiydi. Nitekim öğrencisi Muhibbi Ahmedov'un şu açıklamaları bu gerçeği ortaya koymaktadır: “Üniversitenin Şarkiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü 1. sınıftayken onun iş, dava arkadaşı ve meslektaşı Rafik İsmaylov Türkiye Tarihi derslerine giriyordu. 1974 Kasım günlerinden birinde nedense Elçibey (o dönemdeki adıyla Ebülfez Aliyev) dersliğe girdi. Konuya daha girmeden, Azerbaycan'ın bir sömürge olduğunu, servetlerinin yağmalandığını, milli kölelik yaşadığını bildirdi. Yeni köyden gelmiş gençler için bu bir şoktu. Cennette yaşamadığımızı biliyorduk, Sovyet yalanlarına alışkındık, ancak bu tür milliyetçi bakış bizde şok etkisi yaptı”. Öğrencisi Ahmedov'un da belirttiği gibi, Elçibey, üniversite çevrelerinde ve öğrenciler arasında devamlı surette Güney Azerbaycan probleminden, Azerbaycan Türkçesi sorunundan bahsetmekteydi.

Söz konusu dönemde üniversitede kendi öğrencisi olanların neredeyse tamamı, sonradan Azerbaycan Halk Cephesi üyesi oldu. SSCB'de ceza gören insan hakları savunucuları, yurtdışına göç serbestliği isteyen Yahudiler, Gürcü liberaller ve milliyetçiler, Ermeni aşırı Taşnakçı grupları, bağımsızlık ve özgürlüğün Batı'nın desteğiyle mümkün olacağına inanıyorlardı. Oysa Elçibey Batı'nın riyakârlığından emindi ve hiçbir zaman Batı hayranı olmadı, milli köklerin Doğuya, Türk coğrafyasına ve İslam'a bağlı olduğunu ısrarla her yerde propaganda ediyordu. Dekanlık, Rektörlük, partinin KGB birimleri Elçibey'i hizaya getirmek için birkaç kez uyarmışlardı. Ne var ki Elçibey ıslah olunmaz Türkçüydü ve öğrencilere dersi değil, kendi tarih yorumlarını anlatıyordu, Üstelik Ceza Kanunu uyarınca suç olduğunu bildiği halde bunu bilinçli olarak yapıyor ve sonuçları göze alarak Sovyet rejimine, ideolojisine ve komünizmin temel ilkelerine açıkça karşı çıkıyordu.

1974 Kıbrıs harekâtına sevinen Elçibey, Sovyet devletinin üniversitesinde öğrencilerine şöyle seslenmişti: “Hey uşaklar, gözünüz aydın... Kıbrıs'ı aldık!” (Star Gazetesi 2000). Sonra 1983'te KKTC

bağımsızlığını ilan edince de bunu Bakü'de arkadaşlarıyla birlikte kutlamıştı. Bu nedenle Ocak 1975'te Azerbaycan SSC Ceza Kanunu'nun 67. ve 188. maddeleri uyarınca tutuklandı ve yargılanarak bir buçuk yıl hapis cezasına çarptırıldı. Duruşmalar sırasında öğrencilerin Elçibey'le ilgili iddianameleri, şahitlerin ifadeleri ve kendisinin verdiği adeta deklarasyon hükmündeki ifade öğrencilere neler öğrettiğine şüphe bırakmıyordu. Elçibey, SSCB'nin çökeceğini söylüyordu, dünyada milyonların örnek aldığı, hayran olduğu ve peşinden koştukları süper gücün çöküşte olduğunu belirtiyor, Sovyetler için adeta Soljenitsin'la aynı kaderi biçiyordu. Fakat KGB yetkililerini çaresiz durumda bırakan husus şuydu: öğrenciler, sınıfta Elçibey'e KGB'nin kendisini ifade için çağırıp çağırmadığını sorduklarında, Elçibey çağırıldığını söylüyor ve ayrıntıları anlatıyordu. Bu artık KGB için de önemli bir prestij kaybıydı. Üstelik Elçibey dönemin parti yönetimini, Politbüro, Merkez Komite üyelerini, Brejnev ve Haydar Aliyev'i da açıkça eleştiriyordu (Elçibey 1992: 135-136). Öte yandan, Rusça'nın asimilasyon aracı olarak empoze edilmesini, kentlerde, özellikle Bakü'de Azerbaycan dilinde eğitim veren okullardan daha fazla sayıda Rusça okul açılmasını kınıyordu. Tarih Fakültesi'nde öğrencilerin hazırladıkları duvar gazetesi, Elçibey'in söylemlerinin etkisiyle Sovyet karşıtı yazılarla doluydu. Gazetede diğer sömürge ülkelerden örnekler verilerek Azerbaycan ve genelde bütün Sovyet halklarının esarete yaşadıklarından, uygar köle olduklarından bahsediliyordu. Bunu yanı sıra 1918-1920'de var olan bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve onun lideri Mehmet Emin Resulzade'den bahsediliyordu. Bu nokta önemliydi, çünkü Sovyet döneminde bu konular tamamen unutturulmuş ve Azerbaycan'ın istikbal ve refahı sosyalizm ve Sovyet halklarıyla kardeşlik ilkesine bağlanmıştı.

Soruşturma sürecinin sonucunda Elçibey'in özür dilemesi ve Türkiye aleyhinde bir gazete makalesi yazması karşılığında affedileceği ve savcının davayı kapatacağı söylendi. Ancak Elçibey, birçoklarının

ifadesiyle “Don Kişot” gibi davranarak yolundan dönmedi. Gerçi kendisi Don Kişot olduğunu hiçbir zaman kabul etmemiştir ve sonunda haklı çıkmıştır: “Öğrencilere diyordum ki bu imparatorluk benim hesaplarıma göre 1985 – 1986 civarında çökecek... Beni savunanlar da vardı, gülüp geçenler de, iftira atanlar da... Fakat attığım tohumlar sonunda ürün verdi... Tarihi olduğumdan Don Kişot değilim, bu tür devletlerin insanlığa aykırı olduğunu, geleceği olmadığını idrak ediyordum” (Hürriyet Gazetesi: 2003).

Elçibey şunu kaydetmişti: “İnsan hakları savunucularından, defalarca hapiste yatan Vladimir Bukovski de benim dediklerimi söylüyor, Rus şovenliği ve partinin soysuz imparatorluk politikası yüzünden devletin çökeceğini yazıyordu” (Elçibey 1992: 140).

4.3. 17 Kasım-5 Aralık 1988 Meydan Mitingleri

17 gün süren Meydan Destanı denilen bu hadise, Yurt Öğrenci Birliği'nin eylemleriyle başlamıştı ve ilginçtir ki Elçibey'in öğrenciyken kaldığı yurttaki kalanlar da bu olaylarda yer almıştı. Filoloji, Doğubilim, Tarih, Kütüphanecilik – Bibliyografya, Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Fakültesi öğrencileri geceye doğru meydanı işgal ederek gösteri yaptılar. Mikrofon yoktu, amatörce sloganlar atılıyor, kimileri yurda yatmaya giderken diğer bir grup onların yerini alıyor ve metro 00.30'da kapanana kadar bu böyle böyle devam ediyordu. Elçibey mitinglere ikinci gece katıldı ve sonra meydanın lideri haline geldi.

18 Kasım 1988'de Elçibey meydandakilere şöyle sesleniyordu: “Önümüzde üç sorun var (Elçibey 1992: 10-11):

- 1) Ermenistan'da daimi ikamet yerlerini terk etmek zorunda kalmış ve Azerbaycan'a kaçmış on binlerce insanın kaderi,
- 2) Ermenistan'da kalan Azerbaycan Türklerinin güvenliğinin, milli hak ve özgürlüklerinin sağlanması,
- 3) Yukarı (Dağlık) Karabağ meselesi.

Bizi ülkeye ve dünya kamuoyuna çapulcu, köktendinci, doğu barbarları, demokrasi düşmanları diye tanıtmak istiyorlar. En azından Azerbaycan yönetiminin halkın yanında olmasını ve satılmamasını sağlamalıyız”.

Artık 50 yaşına gelmiş Elçibey rejim karşıtı bir milliyetçi olarak tanınıyordu ve tabii hemen mitinglerin lideri haline geldi, ayrıca Azerbaycan SSC yetkilileri, parti ve hükümet liderleri de onunla temas halindeydiler. nk gençlerin duygusal tutumu ve maceracılığından çekinen yönetim, mitingleri başka şekilde kontrolde tutma mekanizmasına sahip değildi. Elçibey ise Meydan mitinglerinin, Azerbaycan Türkleri için ilk demokrasi denemesi olduğunu kaydederek, mitingcilerin değil, 70 yıl içinde halkın miting, gösteri ve toplantı özgürlüğünü elinden alanların suçlu olduklarını dile getiriyordu. Ayrıca bu mitinglerde, halkın rejime karşı örgütlenmesi ve Azerbaycan Halk Cephesi kurulması için kamuoyu oluşturmaya çalışıyordu, bunun propagandasını yapıyordu. O sırada parti ve devlete ait basın, TV ve radyo Elçibey’i ve mitingleri açıkça görmezden geliyor, meydandakileri “holigan”, “apulcu”, “eteci”, “lümpen” diyerek aşağılıyordu. Rejimin bu provokatör tutumu mitinglerde daha aşırı tepkilere yol açıyordu.

Mitingler, bu öğrencilerin girişimiyle Hkmet Sarayı’nın denize bakan tarafında, Lenin Meydanı’nda başladı. şimdi ise Lenin heykelinin altında gençler protesto eylemleri yapıyorlardı. Lenin Meydanı işte o günlerde Azatlık Meydanı adını aldı. H. Halilova, bahsi geçen heykelin bu Meydan mitingleri sırasında parçalandığını iddia etmektedir. Oysa heykel, bu mitinglerden iki yıl sonra yıkılmıştır (Elçibey 1992: 16-17).

Mitingler sırasında meydana iyi kötü organizasyon sağlanmıştı, ambulans, seyyar mutfak, tuvaletler, su deposu, sıhhi kontrol ekip merkezi vardı. Meydan kamyonlar dizilerek dışarıdan araç girmesi engellenmişti. Meydana tehlikeli madde sokulmasını önlemek için

girişler kontrol ediliyordu. Ortalama gösterici sayısı gündüz 20-25, gece 10-15 bindi, birkaç defa meydanda 120 bin civarında kişi toplanmıştır.

Elçibey, mitinglerden altı ay sonra 04 Haziran 1989'da Spartak Stadı'ndaki gösteride konuşurken, Meydan mitinglerini 'halk hareketi' ifadesiyle tarif etmişti, "kimi korkak yazarlar, aydınlar bu mitinge katılanları sürü, kalabalık, derinti diye aşağıladılar". Bu meydanda olup bitenler halk hareketiydi, bütün Azerbaycan ayaktaydı. Ben o yiğit gençler önünde saygıyla eğiliyorum" (Elçibey 1992: 27).

Mitinglerin genç lideri Nimet Panahov ile Elçibey arasındaki diyalog ve işbirliği de önemli bir konudur, çünkü sonradan bu ilişkiler, Panahov'un, Haydar Aliyev senaryolarına alet olması sebebiyle bozulmuştu. Mitingler ordu müdahalesiyle bastırıldıktan sonra Nimet Panahov'un yargılanmasını engellemek için yetkili mercilerle devamlı temaslar sürdürülmüştü.

Son gece yaşananları Elçibey şöyle ifade etmişti: "Meydan'ın son gecesi Hudu Memmedov askerlere, Afganistan'da Sovyet ordusu saflarında savaştığını, orada devletin emrinde olduğunu, şimdi burada vatanın emrinde olduğunu, Karabağ için direndiğini bildirdi. Askerler, "Vurun Müslümanları, halk düşmanlarını!" diye saldırıyorlardı. Ne yazık ki o geceyi videoya kaydedemedik. Faşist ordusu bile böyle yapmamıştı. Yaklaşık 1.700 kişiye karşı 15.000 asker seferber edilmişti. Hepsi birer canavardı" (Elçibey 1992: 12-13).

Meydan Destanı biterken 04 Aralık 1988 gece saat 01.07-01.30 arasında Elçibey meydandakilere, birkaç saat önce Nimet Panahov'la birlikte Azerbaycan KGB yetkilileriyle buluştuklarını bildirmişti. Görüşmelerde Nimet Panahov aynı şekilde sağduyudan uzak, hayalci ve maceracı talepler ileri sürmüştü. Ancak doğru olarak, İçişleri Bakanlığı dâhil, birçok kurumlarda Ermeni görevliler bulunduğuna işaret edilmişti. Bu görüşme sırasında miting öncülerine, başlıca şu üç konuda ilgili olarak uyarı yapılmıştı: Rusya'ya karşı açık protesto, Ermenilere yönelik tehditvari tutum, karşı tehdit, ordu için 'faşist' ifadesinin

kullanılması ve ordu karşıtı propaganda. Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin özerkliğinin kaldırılması ve bu teşekkülün başındaki Pogosyan'ın görevden alınması, Azerbaycan tarafının başlıca talepleri arasındaydı. Onlar, kimseyi meydanda kalmak için zorlamadıklarını, isteyenlerin kalabileceklerini belirtmişti.

Neticede mitinglere son verildi, kalan son gruplar çevik güç tarafından zor kullanılarak tutuklandı ve meydan boşaltıldı, olaylar sırasında kan dökülmedi. Elçibey, meydandakiler adeta birer sokak serserileriymiş gibi, başlangıçta onlara karşı mesafeli duran Bahtiyar Vahabzade, Halil Rıza, İsmayıl Şıhlı, Yusuf Sametoğlu, Sirus, Ramiz Rövsen gibi aydınları halkın tarafına çekmeyi başarmış ve bu sayede sağduyu sağlanmıştı.

4 Aralığı 5 Aralığa bağlayan gece Sovyet özel çevik kuvvetleri tarafından meydan boşaltılarak 'temizlendi' (Balayev 1998: 39). Birçok gösterici tutuklandı, Elçibey 30 gün Bayıl Hapishanesinde kaldı ve bu ikinci hapisti (Sultanov 1995: 13). Belirtmek gerekir ki, genelde mitingler, Karabağ sorunuyla ilişkilendirilir, oysa Elçibey'in de sıkça vurguladığı üzere, Karabağ sorunu, merkezin bilinçli oyunuydu, oyalamayı ve Kafkasya'da demokrasi ve özgürlüğün arka planda kalması isteniyordu. Karabağ'daki gelişmeler ve meydanlardaki halk kitlelerini durdurmak için 24 Aralık 1988'de Bakü'de ve cumhuriyetin on yedi rayon'unda olağanüstü hal ilan edildi. Bakü'deki Meydan Hareketi'nin bu şekilde güç kullanılarak bastırılması, harekât liderlerinin gözaltına alınması ve cumhuriyetin çeşitli bölgelerindeki olağanüstü hal uygulamaları kısa bir dönem için de olsa ulusal siyasi mücadelede bir düşüş ve zayıflama dönemi başlattı (Cafersoy 2001: 13). Meydan mitinglerinden bir yıl sonra Elçibey, bu olaylar hakkında şöyle diyecekti: "Nimet, Kasım 1988 harekâtının kahramanıdır. Dünya böyle bir hareket görmemişti" (Elçibey 1992: 39).

5. Ebülfez Elçibey'in Türkçülük Fikri

Elçibey Türkçülük doktrini açısından modern tarihin en önemli liderlerinden biridir ve onun Turancı değil, bizzat Türkçü olması dikkat çekmektedir. İlginçtir ki Turan kelimesini pek kullanmamıştır. Bilindiği üzere, Atatürk, Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade, Cemalettin Afgani, Ziya Gökalp, İsmail Gaspralı, Sultangaliyev gibi fikir ve siyaset adamları, Türkçü edebiyatçıları onun Türkçülük görüşlerini etkilemişlerdir. Türk tarihi konusunda onun fikirlerini şekillendiren başlıca isim Zeki Velidi olmuştur. Nitekim Haziran 1992'de Türkiye'ye ilk ziyareti sırasında, üstelik Devlet Başkanı sıfatıyla Zeki Velidi'nin Karacaahmet'teki mezarını ziyaret etmek istemesi tesadüf değildi. Fakat ne yazık ki ilgililer yaklaşık bir saat içinde mezarı bulamayınca bu mümkün olmamıştı (Milliyet Gazetesi 1992: 13). Buradaki üzüntüsünü de şöyle dile getirmişti: “Ben şaşırıyorum. Buradaki Türk gençleri Türk tarihini bilmiyorlar. Altaylardan, Tanrı dağlarından geldik diyorlar. Ancak önlerine harita koysanız maalesef yerlerini bilmiyorlar” (Milliyet Gazetesi 1992: 13).

Elçibey, Kasım 1992'de Ankara'daki konuşmasında Devlet Başkanı sıfatıyla şunları dile getirmişti: “Birinci prensibimiz hangi milletten olursa olsun kendi milli bilincine sahip olmaktır. İkinci prensibimiz çağdaşlıktır. Üçüncü prensibimiz ise dinimiz ve kültürümüzü devam ettirmektir. Türk Cumhuriyetleri arasında en önemli problem dildir. Öyle bir dil olmalı ki Çin'deki Türkler de, Özbekistan'daki Türkler de anlayabilmeli. Dil birliği olmalı. 200 milyon Türk milleti istediği yerde aynı dili konuşabilmeli”. Elçibey, bu meselenin çözümü için uzmanlardan oluşan bir merkez kurulmasını önermişti. Kasım 1992'de 5 Türk cumhuriyetinin ve Türkiye'nin katıldığı Türk Devletleri Ankara zirvesinde Elçibey, bu görüşmeyi Türk âlemi için tarihi bir fırsat olarak değerlendirmiş, ekonomik ve siyasi birlik için zemin bulunduğunu belirtmiş, bu zirvenin yüzyıllardır çekilen çilelerin ve beklentilerin eseri olduğunu kaydetmişti. İlginç olan onun, devlet başkanı sıfatıyla da Türkçü projeyi eskiden olduğu gibi, bir

fikir adamı ve doktrinci gibi açıkça beyan etmesiydi. Kimi yazarlar onun bu tutumunu eleştirmiş ve Elçibey’i bu konuda hayalci olup, somut gerçekleri görmemekle itham etmiştir. Lakin Elçibey herşeyden evvel bu fikirlerin dile getirilmesinin önemli olduğunu savunuyor ve örneğin zamanla Türkiye’deki medya ve kamuoyunda Türk dünyasıyla ilgili meselelerinin yeterince ele alınmamasını eleştirmiş ve beyin yıkama politikalarının Türkiye’de de etkili olduğunu dile getirmiştir. O, mucizeler beklemediğini de ifade etmiş, ortak köken, tarih ve kültüre, ortak coğrafyaya dayanmak suretiyle uzun vadeli kardeşlik projesinden bahsetmiştir. Fakat somut problemleri de unutmadan vurgulamıştır: “İnşallah Tebriz’de de böyle olacaktır, Afganistan’da da böyle olacaktır, Doğu Türkistan’da da böyle olacaktır.” (Türkiye Gazetesi 1992).

Elçibey, Türklüğün Müslümanlıktan önde geldiğini vurguluyordu: ‘Birincisi bizim Türklüğümüzdür. Şimdi insanlarımızın kendisini bir millet olarak idrak etmesi gerekir. Biz bir millet, bir devlet ve tek bir Azerbaycan olarak yaşamayı düşünüyoruz’ (Elçibey 1992: 58). Ona göre, Türkçülük fikri demokrasiyi engelleyen şoven ve ırkçı bir çizgiye götürmeyecektir, çünkü çok partili rejim ve özgümler ortamında, hukukun üstünlüğü bu tehlikeyi ortadan kaldıracaktır. İlginçtir ki etnik azınlıklara her türlü kültürel haklar tanınmasını tehlike olarak görmüyordu, Azerbaycan’daki azınlıkların kimliklerinde etnik mensubiyetlerinin (Lezgi, Kürt, Talış vb.) kaydedilmesi gerektiğini savunuyordu (Güler 2006: 62). Fakat Elçibey Türkçülüğü Türk – İslam sentezi halinde kabul etmiyordu ve bu açıdan Ortadoğu düşünürlerinden çok farklıydı: ‘Bazen diyorum ki gelecek hedefimiz özgür, demokratik toplumdur, Türkçülük bilincidir, İslam inancıdır, bana sorarsanız, ruhen biraz da şamanım’ (Elçibey 1992: 127-156). Fakat Elçibey şarkiyatçı olduğu için onun Türkçülüğü dil ve edebiyat kaynaklarına dayanır ve bu anlamda ender bir siyasi kişilik sayılır.

Sonuç

Ebülfez Elçibey'in hayata geçirmeye çalıştığı politikalar, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda değişim sağlamak amacı gütmüştür. Bunun yanı sıra ülke bağımsızlığını korumak ve kaybedilen toprakları geri alma mücadelesi ve Ermeni saldırılarına karşı direnme amacıyla düzenli bir ordunun kurulması için çaba sarf etmiştir. Kurulacak ordunun asker ve subaylarının eğitilmesi için Türkiye'den yardım talebinde bulunulmuştur.

1990 yılı başında Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmişti. Bu dağılma sürecinde sömürge altında olan milletlerin milli bağımsızlık hareketleri başlamıştı. Azerbaycan milli bağımsızlık hareketini üstlenen aydınların başında Ebülfez Elçibey gelmekteydi. İşte bu çalışma, Azerbaycanlıların öz benliklerini ve kimliklerini idrak etmelerini, bağımsızlığa giden yolun birlik ve beraberlikten geçtiğini vurgulayan Ebülfez Elçibey'in hayatı ve faaliyetlerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu çalışmada bağımsızlığa giden zor bir süreçte yaşanan siyasi olaylar, yaşanan gelişmeler ve bunun sonuçları ortaya konulmaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Milli mücadele ruhu ve inancı ile hareket eden Halk Cephesi Lideri Ebülfez Elçibey, mütevazı yaşamıyla örnek bir Azerbaycanlı aydını idi. Milli bilincin, milliyetçilik ve demokratik fikirlerinin öne çıkmasında önemli rol üstlenmiş, halkının sevgisini kazanan bir lider olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

Kaynaklar

Akyol, Taha (1990). "Azerbaycan, Sovyetler ve Ötesi". İstanbul: Burak Yayınları.

Azerbaycan Türklerinin Önderleri (2017). Ed. Nesib Nesibli. Kolektif. Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Orhan Uravelli, Selçuk Akın, Ankara: Berivan Yayınları.

Balayev, Aydın (1998). *Azerbaydjanskoe Natsionalnoe Dvijenje: Ot Musavata Do Narodnogo Fronta*. Bakü: Elma Neşriyatı.

Buntürk, Seyfeddin (2001). “Ebedi Yolun Elçisi Ebulfez Elçibey”. *Yeni Avrasya Aylık Haber ve Kültür Dergisi*, Eylül, S. 2001/09.

Cafersoy, Nazım (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*. Ankara: Asam Yayınları.

Devlet, Nadir (2014). “Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)”. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Elçibey, Ebülfez (1992). “Bu Menim Taleyimdir”. Tertip edenler: Becan İbrahimoglu, Adalet Tahirzade, Bakü: Gençlik Neşriyatı.

Elçibey, Ebülfez (1997). “Tolunoğulları Devleti (868-905)”. Haz. Fazil Gezenferoglu, İstanbul: Ötüken Neşriyatı.

Güler, Uğur (2006). *Elçibey*. İstanbul: Ötüken Neşriyatı.

Halilova, Hanım (2009). “Bey”. *Ebulfez Elçibey Kitabı*. Ankara: Rıhtım Yayınları.

Resulzade, Mehmet Emin (2005). “Rusya’da Siyasi Vaziyet”. Hazırlayanlar: Cem Karakılıç, Tuğba Tombuloğlu, İstanbul: Yom Yayınları.

Saray, Mehmet (1996). “Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi”. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sultanov, Ogtay (1995). “80-ci illerin Sonu 90-cı İllerinin Evvellerinde Azerbaycan’da Siyasi Mübarize”, Bakü: Maarif Neşriyatı.

Tahirzade, Adalet (2001). *Elçibey’le 13 Saat*. İstanbul: Turan Yayıncılık.

Sürelî Yayınlar

Azatlık Gazetesi, “Hürriyet olan Yerde İnsaniyet de Olur”, Necef Necefov’un Ebülfez Elçibey’le yaptığı röportaj, 24 Aralık 1989.

Hürriyet Gazetesi, “Elçibey’in Vizyonu ve Savaş”, Zeynep Göğüş, 22.03.2003.

Milliyet Gazetesi, “Elçibey’e Mezarlık Sürprizi”. Tuncer Bahçıvan. 27.06.1992, s. 13.

Türkiye Gazetesi, “Dünya Bizi Yalnız Bıraktı”, Görüş Sevinç Çokum’un Elçibey’le Söyleşisi. 06.11.1989.

EXTENDED ABSTRACT

1. Objective of study

The study offers a scientific explanation for Abulfaz Elchibey's efforts to instill the idea of independence into Azerbaijani Turks and this struggle that will take Azerbaijan to independence. Special care was exercised throughout the study to provide more comprehensive information about Abulfaz Elchibey, one of the prominent intellectual and activist who emerged from the Turkish World in the second half of 20th century while clarifying and analyzing his thoughts an assessing them in a specific scientific context. The study will outline Abulfaz Elchibey's life and activities in the light of major political events witnessed in Azerbaijan. In addition, numerous processes such as becoming a nation, founding a state, and waging a struggle for independence that Azerbaijanis have gone through will be analyzed in detail.

After discussing Abulfaz Elchibey's life and activities, the paper outlines political, social, and diplomatic events in Azerbaijan's pre- and post-Republic era and the current period in the same order. In that context, the study can be seen as a paper featuring political history mostly based on a biography while offering a new perspective and information regarding the history of modern Azerbaijan.

2. Problem of the Study

Special care was exercised throughout the study to provide more comprehensive information about Abulfaz Elchibey, one of the prominent intellectual and activist who emerged from the Turkish World in the second half of 20th century while clarifying and analyzing his thoughts an assessing them in a specific scientific context. The study will outline Abulfaz Elchibey's life and activities in the light of major political events witnessed in Azerbaijan. In addition, numerous processes such as becoming a nation, founding a state, and waging a struggle for independence that Azerbaijanis have gone through will be analyzed in detail.

3. Methodology of the Study

A broad literature scan was conducted prior to the commencement of the study. References identified were obtained from libraries or online. In addition, there was an exchange of opinions with academics who are specialized in their respective areas regarding literature so identified and their suggestions were used. Identified references were reviewed and the study focused on necessary data. Books, magazines, scientific articles, newspaper, dissertations, and interviews were used for this study. Efforts were made to use references in both Turkish and Azerbaijani Turkish as part of the study.

What makes the study distinctive is that local and foreign references and books in libraries were used and opinions of topic experts were included in the process of drafting the study.

4. Findings and Conclusion

The Soviet Union embarked upon a process of disintegration early in 1990. Colonized nations started their national independence movements in this disintegration process. While the Azeri process of becoming a nation and forming a state was similar to the national independence movements of other nations, it contained unique developments. The community was able to establish their own institutions thanks to intellectuals who triggered those developments. Abulfaz Elchibey was the most prominent intellectual who shouldered the Azeri national independence movement.

The Dean's Office and the KGB units of the party had warned Elchibey several times in an attempt to bring him into line because he never admired the West and persistently spread the propaganda that their national roots were linked to the East, Turkish world, and Islam. Elchibey was, however, a diehard Turkish nationalist and he was lecturing about his own interpretation of history rather than the subject of the class. Furthermore, he did it deliberately, being aware that it was a crime under the related articles of the Penal Code and clearly challenged the Soviet regime, ideology, and the fundamental principles of communism. Elchibey's played a key role in the emergence of national conscience, nationalism, and democratic ideas, earning a place in history as a leader liked by his people.

Abulfaz Elchibey, leader of the People's Front, said: "Our target for the future is a free and democratic society, being aware of Turkish nationalism, and Muslim faith." Being an orientalist, Elchibey's commitment to Turkish nationalism was based on linguistic and literary sources. In that sense, he was regarded as a rare politician.

The article focuses on Elchibey's life, political and ideological opinions, main objectives of his activities and campaign against the Soviet state, and his nationalist perspective that was the source his anti-Soviet stance based on his speeches, interviews, and statements reported in the media. Elchibey's personal approaches and comments, concrete actions were assessed in the context of Soviet society and situation in Azerbaijan in general.

Güleç, Melda Medine (2019). "Balkan Göçmenlerinin Sivil Toplum Kuruluşlarına İlgisi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 59-78.

DOI: 10.21550/sosbilder.471990

BALKAN GÖÇMENLERİNİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA İLGİSİ

Melda Medine GÜLEÇ*

Gönderim Tarihi: Ekim 2018

Kabul Tarihi: Aralık 2018

ÖZET

Bursa'da yaşayan göçmenlerle ilgili yapılan bu araştırma, 18 yaş üstü ve köken olarak Balkan ülkelerinden göç ederek Bursa'ya gelen 468 kişi üzerinde yapılmıştır. Araştırmada bireylerin Türkiye'ye göç ediş tarihleri dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla ankete katılan bireyler arasında hem Bursa'ya yakın tarihlerde gelen ve geldikleri yerler ile bağları kopmamış bireyler vardır, hem de çok eski tarihlerde göç etmiş ve geldikleri ülke ile aralarında herhangi bir bağ bulunmayan bireyler bulunmaktadır. Veriler soru formu kullanarak toplanmıştır. Yapılan güvenilirlik analizi sonucuna göre soru formunun % 81 oranında güvenilir olduğu bulunmuştur. Çalışmada, ankete katılan bireylerin bir derneğe üyeliği bağımlı değişken olarak dikkate alınmış ve lojistik regresyon modeli tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *göç, Balkan göçmenleri, sivil toplum kuruluşları, toplumsallaşma, dezavantajlı gruplar*

* Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sosyologmelda@gmail.com

The Interest of Balkan Immigrants in Nongovernmental Organizations

ABSTRACT

This research was performed on 468 persons whose ages were higher than 18 and were immigrated to Bursa from originally Balkan countries. The immigrations dates of the individuals were not taken into consideration in this study. Hence, the individuals that were participated to the survey were composed of the individuals who were immigrated recently and didn't stopped communication with the places where they came from and also the individuals who were immigrated so long time ago and don't have any communication with the countries where they came from. Data were gathered with survey. Depending on the results of the reliability analysis, survey was found 81 percent reliable. In this study, the individual's affiliation to an association considered as dependent variable and logistic regression model was estimated.

Key words: *migration, Balkan immigrant, nongovernmental organizations, socializing, disadvantaged groups*

Giriş

Göç bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru hareketlerini içerir. Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre göç, uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değiştirmektir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir (Uluslararası Göç Örgütü 2009: 22). Uluslararası göç ise kişilerin geçici veya daimi olarak, başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşei ülkelerinden veya ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü 2009: 59). Çeşitli sosyolojik göç araştırmaları vardır. Sosyolojik bu araştırmalar genelde akrabalık, toplumsal ağlar ya da iktisadi gelişme türünden konulara yönelik incelemeler gibi daha büyük problemlerin parçasını oluşturur. Göçler iç göç (bölgeler arası) ve dış göç (ülkeler arası) olmak üzere ikiye ayrılır. Göçe neden olan faktörler ise çekici ve itici faktörler olmak üzere ikiye ayrılır. Göç edenin kökeninin bağlı olduğu bölgedeki işsizlik oranları itici göçe örnek olarak verilebilir. Göç edilen bölge

veya ülkedeki iktisadi büyüme ise çekici faktöre örnektir (Marshall 2009: 685). Göçler hem terk edilen topraklar hem de yerleşilen topraklar açısından önemli etkilere sebep olmaktadır. Demografik etkiler bu sebeplerin başlıcaları arasında yer alır. Göç olgusu sonucunda oluşan bir demografik etki sadece nüfusun sayıca artıp azalması değil, aynı zamanda yapısında da değişikliğe neden olur. 19. yüzyılda başlayan Balkan göçleri hem Balkan coğrafyasında hem de Türkiye’de, nüfusun homojenleşmesinde yapısal bir değişikliğe etki etmiş ve ulus-devlet yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Göçlerin niteliği ve sonucu ne olursa olsun bu göçler yani Balkanlar’dan Anadolu’ya doğru olan göçler zorunlu göçlerdir. Bölgede yaşayan halkların nerede yaşamak istedikleri kendilerine sorulmamış, onların kaderleri daha çok büyük güçlerin kendi emperyalist hedefleri ile bölge ülkelerinin milliyetçi hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Hukuki yönden “plebisit” kavramıyla ifade edilen, bir ulusun hangi devlete bağlanacağı ile ilgili halk oylaması yapılmamıştır (Arı 2012: 298; Çolak 2013: 113; Yıldırım 2012: 75-82). Bu durum Karpat’ın ifadesine göre göç ile ulusal kimlik arasında bir bağ olduğunu göstermektedir (2015: XXXIX).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin ekonomik ve askeri gücünü kaybetmesi, Rusya’nın Panslavizm politikası gereği emperyalist yayılması, Fransız İhtilalı sonucu ortaya çıkan milliyetçi akımlar sonucunda Balkan milletleri Türk ve Müslüman halka eziyetler yaparak onları göçe zorlamıştır. Balkan göçlerini sosyolojik açıdan neden sonuç bağlamında ele alırsak bu göçlerle ilgili olarak şunları söylemek mümkündür. 19. yüzyılda başlayan ulus-devlet ve etnik milliyetçilik düşüncelerinin acımasız ve sert uygulamalarına bağlı olarak göçler kitlesel olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun çözülmesi ve ulus devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Kafkasya, Kırım, Afrika ve Arap topraklarından da Türkiye’ye göç edilmiştir. Ancak yapılan bu dış göçler içerisinde Türkiye nüfusuna en büyük katkıyı yapan, nüfus üzerinde en önemli etkiyi gerçekleştiren Balkan göçleridir. Bu göçler

aynı zamanda modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına, ekonomisinin gelişmesine, demografik olarak da nüfusunun sayı olarak çoğalmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Balkan Savaşları (1912-1913) ile birlikte Balkanlar'dan Anadolu'ya kitlesel göç hareketleri başlamıştır. Balkan göçlerinin hem terk edilen yerlere hem de yeni yerleşilen yerlere etkisi çok büyük olmuştur. En çok da demografik anlamda etkisi söz konusudur. Balkan göçleri Türkiye'deki Müslümanların oranını arttırırken, Balkan coğrafyasında tam tersine İslam nüfusunun oranının oldukça azalmasını, buna paralel olarak da Türklüğün ve İslamlığın hâkimiyetinin bitmesini de beraberinde getirmiştir. Öyle ki yapılan araştırmaya göre Türkiye nüfusunun % 48'i Türkiye dışından gelen Türklerle ve onların ardıllarından oluşmaktadır (Arı 2012: 292). Ayrıca göçmenler Türkiye'deki üretkenliği arttırdığı gibi yerli nüfusa da bu anlamda yeni bilgi ve tekniklerin öğretilmesi ile rekabet ortamının doğmasına da yol açmıştır (Yıldırım 2012: 90). Anadolu'nun etnik yapısında Türk nüfusu artmış ve Türklük bilinci daha üst düzeye çıkmıştır. Göçmenlere evlerini yapmalarına yardımcı olmak amacıyla devlete ait ormanlardan bedava kereste verilmiştir. Göçmenler, geldikleri bölgelere özgü farklı yapı malzemeleri kullandığı için iskânlar sonrası Anadolu'da mimari alanda farklılıklar da görülmeye başlanmıştır (Arslan 2008: 134). Bu durum göçlerin, demografik, sosyolojik, ekonomik, siyasi ve askeri pek alanda, hem Balkan hem de Anadolu coğrafyasını etkilediğini göstermektedir.

Balkanlardan Anadolu'ya doğru olan göçleri niceliksel olarak sıralamak gerekirse, Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadele yoluyla yarım milyon insan gelmiştir. Bu grup Türkiye'ye gelen göçmen grupları arasında en kalabalık grubu oluştururlar. Türkiye'den Yunanistan'a ise 1.5 milyon insan göç etmiştir. Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gelen göçmen sayısı bakımından ikinci büyük grubu Bulgaristan'dan gelen göçmenler oluşturur. 1925 yılındaki Türk-Bulgar ikamet sözleşmesiyle birlikte başlayan Türkiye'ye yönelik göçler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiş, Bulgar Hükümeti, 1950-1952

yılları arası Türkleri göçe zorlamış, 1960'lar ve 1970'ler boyunca da aile birleşmeleri kapsamında yine çok sayıda Türk, Türkiye'ye göç etmek durumunda bırakılmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye son göç dalgası da 1989 yılında gerçekleşmiştir. Bulgar hükümetinin katı politikası sonucu 200.000'den fazla kişi zorla göçe tabi tutulmuştur. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'ye gelen göçmenler arasında üçüncü büyük grup Yugoslavya'dan gelen göçmenlerdir. Bu ülkeden gelen göçler, hükümetin zorlamasıyla değil, sosyo-ekonomik nedenler yüzündendi (Efe 2018: 24). Romanya'dan da çok sayıda göçmen Türkiye'ye gelmiştir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında başlayan göçlerin nedeni, Sırbistan, Karadağ gibi Romanya'nın da Berlin Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanmalarının ardından, bu ülkelerin ulus devlet yaratma ve azınlıkları baskı altına alma ya da gönderme politikası izlemeleridir (Duman 2008: 23). Balkanlar'dan göçle gelen nüfusun aynı coğrafyadan fakat ayrı ulusların yanından geliyor olması bölgenin karmaşık etnik yapıya sahip olduğunu da göstermektedir. Buradaki ırk ve dinlerin çeşitliliğinden dolayı büyük bir antropoloji müzesi benzetmesi yapmak yanlış olmayacaktır (Arslan 2008: 3). Tüm bunlar göçün yalnızca sosyolojik değil, disiplinler arası bir olgu olduğuna işaretir.

İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen göç olaylarından hiç biri durup dururken meydana gelmemiştir. İnsanların kurulu düzenlerini bozup iç veya dış göçlere kalkışmalarının nedenleri vardır. Etnik farklılıklardan dolayı bir ayrıma tâbi tutulup baskı, zulüm görme ve en korkuncu sistematik bir şekilde, etnik soykırımı tâbi tutulma, din farklılığından kaynaklanan baskı ve zulümler, bir de ekonomik şartlardan dolayı hayatı sürdüren şartların zorlaşması gibi faktörler, göçün meydana gelmesini sağlayan sebeplerinden önemlileridir (Ağanoğlu 2002: 61). Araştırmada da görüldüğü üzere, Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden insanlar etnik ve dini ayrımdan dolayı zorunlu olarak göçe tabi tutulmuşlardır.

Sosyolojik olarak kabul edilmektedir ki göçmenler genellikle toplumsal merdivenin en alt basamaklarına girerler ve kendilerinden önce bu basamaklarda yer alanların yukarıya geçmesine olanak tanımış olurlar. Ancak özellikle Amerikan toplumu ve Batı ülkeleri için geçerli olan bu sosyolojik gerçeğin ülkemiz için istisnai örneğine araştırma alanında rastlamak mümkündür. Bursa’da Balkan göçmeni olan işadamları merhum Ali Osman Sönmez ve oğlu Celal Sönmez ile Cavit Çağlar hem yaşadıkları kentte hem de ülkede toplumsal merdivenin üst basamaklarında yer almaktadırlar (Doğan 2008: 332). Bu ve buna benzer pek çok örneğe araştırma alanında rastlamak mümkündür. Zira Bursa ili hem bir sanayi şehri hem de Balkan göçleri sonucu göçmenler tarafından tercih edilen bir iskân şehridir. Araştırmanın Bursa özelinde yapılmasında bu durumun etkili olmuştur.

Göç olgusal olarak “iyi” ya da “kötü” olarak nitelenemezse de dünya tarihine ve uygarlığın gelişmesine pek çok açıdan katkıda bulunduğu görmezden gelinemez. Göç bir yönüyle dinamizmdir ve toplumlara canlı kılar. Günümüzde ülkesi dışında yaşayan ya da anne babasının doğduğu ülkeden başka bir ülkede doğanların sayısı, yani uluslararası göçmenler ve göçmen kökenlilerin sayısı 230 milyondur (Kaya ve Erdoğan 2015: 5-6). İnsanlık tarihi boyunca sürekli yaşanan göçler dünya uygarlığının gelişiminde, uygarlığın genişlemesinde ve kültürler arası etkileşimin ve bilgi birikiminin artmasında en temel etkenlerden biridir (Efe 2018: 17). Hiç şüphesiz bu durum, yukarıda da belirtildiği üzere ülkemiz açısından da bir kültür zenginliğine sebep olmuştur. Göçmenlerin sosyalleşmesinde hiç şüphesiz yerli halkın hoşgörüsü ve özümsemesi de etkilidir.

Bulgular

Araştırmada 11 sorudan oluşan bir soru formu uygulanmıştır. Soruların ilki tüm katılımcılar tarafından ortak cevaplanmıştır. Diğer 10 soru ise derneğe üye ve üye olmayan kişiler için ayrı ayrı cevaplanmak üzere hazırlanmıştır. Soruların 7 tanesi derneklere üye olan bireylerin

etkinlik ve verimliliğini ortaya koymakta, diğer 3 soru ise herhangi bir derneğe üye olmayan bireylerin tutumlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Güvenilirlik Katsayısı

Güvenilirlik Katsayısı	
Cronbach's Alpha Katsayısı	0,816

Güvenilirlik analizi sonucuna göre, uygulanan anket yaklaşık % 81 oranında güvenilirlik düzeyine sahiptir.

Tablo 2: Anket Bulguları

Soru	Cevap	Yüzde (%)
Bir Derneğe Üye Misiniz?	Evet	40
	Hayır	60
Neden Derneğe Üye Oldunuz?	Sosyalleşme İhtiyacı	28
	Ortak sorunları Çözme	11
	Eğlenme	3
	Hemşerilerle Bir arada olma / buluşma	40
	Karar Mekanizmalarına Katılma	18
Kaç Tane Derneğe Üyesiniz?	1 tane	70
	2 tane	20
	3 tane ve daha fazla	10
Dernek Faaliyet Türü Nedir?	Hemşerilik Derneği	43
	Sosyal Kültürel	39
	Diğer	18
Dernek Faaliyetlerine Katılım Sıklığı?	Tam olarak katılıyorum	42
	Ara sıra katılıyorum	27
	Seyrek Katılıyorum	26
	Hiç Katılmıyorum	5
Neden Bir Derneğe Üye Değilsiniz?	Beklentilerimi karşılayacağını düşünmüyorum	40

	Yaşadığım olumsuz tecrübeler	20
	Vakit sıkıntım	20
	Para ayıramamam	5
	İlgim yok	15
Belirtilen Nedenler Ortadan Kalksa Derneğe Üye Olur Musunuz?	Evet	57
	Emin değilim	24
	Hayır	19

Araştırmaya katılan bireylerin % 40'ı en az bir derneğe üye olduğunu, % 60'ı ise hiçbir derneğe üye olmadığını belirtmişlerdir. Derneğe üye olan bireylere sorulan “Niçin bir derneğe üye olma ihtiyacı hissettiniz” sorusuna katılımcıların % 40'ı hemşerilerle bir arada olma/ buluşma yanıtını vermiştir. Buna göre araştırmaya katılan bireylerin daha çok hemşerileriyle yani kendileri gibi göçmen olan vatandaşlarla bir arada olmayı istediklerini göstermektedir. Bunun dışında % 28'i sosyalleşme ihtiyacından dolayı bir derneğe üye olduğunu, % 18'i karar mekanizmalarına katılmak istedikleri için, % 11'i ortak sorunları çözmek için, % 3'ü ise eğlenme amaçlı bir derneğe üye olduklarını belirtmişlerdir. Tarihsel olarak da baktığımızda, insanlar ortak ihtiyaçlardan dolayı bir araya gelmiş ve insan topluluklarını oluşturmuşlardır. Ortak değerler ve ortak bilinç toplum ve devlet anlayışının da temelini oluşturmaktadır. “Değer” kavramı başta felsefe olmak üzere sosyal bilimler alanında kullanılan/tartışılan bir kavramdır. Değer ve değerler konusunda sosyoloji alanında yapılan çalışmalar da mevcuttur. Toplumsal yapının oluşmasında, varlığını sürdürmesinde ve toplumsal değişimde yani sosyal hayatın her alanında değerler sosyolojik açıdan önemli bir yer tutmuştur (Erdoğan 1989: 54). Toplumsal hayatta, kabul edilen davranış ve düşünme tipleri bireyin dışındadır. Bu da, toplumsal bilincin bireysel bilince baskı yaptığını, onu şekillendirdiğini gösterir (Yazıcı 2013: 216). İnsanlar doğası gereği sosyal olmak ve diğer insanlarla iletişim halinde olmaya meyillidir. Ancak günümüz dünyasında sosyal olma her zaman mümkün

olmayabiliyor. Bu da strese ve istenilmeyen durumlara yol açıyor. Sosyalleşme ihtiyacının bir derneğe üye olurken, insanlar üzerinde etkili olduğu araştırma kapsamında ortaya çıkmıştır.

Ankete katılıp da derneğe üyeliği olan katılımcıların, % 70'inin sadece bir derneğe üyeliği bulunmaktadır. Bir sonraki soruya verilen cevaplarla ilişki kurulduğunda, katılımcıların çoğunluğunun hemşerilik derneklerine yani kendileri ile ortak değerleri taşıyan, ortak sorunları olan bireylerle aynı platformda yer almayı istedikleri görülüyor. Katılımcıların % 43'ü hemşerilik derneklerine, % 39'u sosyal kültürel faaliyetler yapan derneklere, % 18'i de diğer amaçlarla kurulan derneklere üye olduğunu belirtmişlerdir. İnsanlarda aidiyet duygusu vardır ve bu duygu doğrultusunda irade dışı veya iradeye bağlı olarak aidiyet kimliğine bürünürler. Sivil toplum kuruluşlarına üyelikte böyledir. İradeye bağlı olarak bir derneğe üye olurken genellikle ortak duygu ve deneyimleri paylaştığımız, ortak sorunları yaşadığımız insanlarla bir arada olmak isteriz. Bir derneğe üyelik sürecinde gönüllülük esas olduğu için bu gücü paylaşımlar arasında karşılıklı sorumluluk hissiyatı doğar. Alptekin'e (2011: 23) göre kişi, bütünü bir parçası olarak kendi yaptıklarından ve bütün içerisinde gerçekleşen oluşumlardan sorumlu olduğu kadar, bütün içerisindeki diğerlerinin de sorumluluğu altındadır. Bu bağlamda sadık kalmak ve itaat etmek aidiyetin sürekliliği için önemli işlevlerdir.

“Dernek faaliyetlerine katılım sıklığınız nedir?” sorusuna katılımcıların % 42'si tam olarak katılıyorum, % 27'si ara sıra katılıyorum, % 26'sı seyrek katılıyorum, % 5'i de hiç katılmıyorum şeklinde dernek faaliyetlerine katılım sıklıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların % 59'u dernekleşme konusunda bilgi sahibi olduklarını da belirtmişlerdir. Dernek faaliyetlerinin hepsine her zaman katılım sağlanamasa bile, faaliyetlere toplamda % 95 oranında bir katılımın sağlandığı görülmüştür. Bunda katılımcıların derneğe severek ve isteyerek üye olmalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Severek yapılan işlerde motivasyon sağlanır, katılım yüksek olur ve istenilen

hedefe yani başarıya ulaşılır. Motivasyon konusunda yapılan çalışmalar insanların iş ve iş çevresinden memnun oldukları sürece daha verimli çalıştığını göstermiştir (Örücü vd. 2008: 98; Ergül 2005: 68; Altındağ vd. 2015: 282). Ayrıca Yassin'in yaptığı bir araştırmaya göre sivil toplumun barış ve güvenlik üzerinde olumlu yönde rol oynadığı görülmüştür. Bunda derneklerin kâr amacı gütmemesi ve gönüllülük esasına dayanmasının öncelikli olarak etkili olduğu tarafımızca düşünülmektedir.

Herhangi bir derneğe üye olmayan katılımcılar “Neden bir derneğe üye değilsiniz” sorusuna % 40 oranında beklentilerimi karşılayacağını düşünmüyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Daha önce yaşadığı olumsuz tecrübelerden dolayı bir derneğe üye olmayanların ve vakit sıkıntısından dolayı herhangi bir derneğe üye olmayanların oranı % 20 olarak belirlenmiştir. Bunun dışında sivil toplum kuruluşlarına ilgisi olmadığı için herhangi bir derneğe üye olmayanların oranı % 15, maddi yetersizliklerden dolayı derneğe üye olmayanların sayısı da % 5 olarak belirlenmiştir. Katılımcılara derneğe üye olmama nedenleri sorulduktan sonra, bu nedenler ortadan kalksa bir derneğe üye olur muydunuz diye bir soru yöneltildi. Bu soruya katılımcıların % 57’si “evet üye olurum” şeklinde yanıtladı. % 24’ü bu konuda kararsız bir tutum sergilerdir. % 19’u ise derneğe üye olmama nedenleri ortadan kalksa bile yine de bir derneğe üye olmayacaklarını belirttiler. Bunda ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının varlığının, yapılarının ve etkililiğinin istenilen/yeterli düzeyde olmadığı düşünülmektedir.

Demokratik toplumların vazgeçilmez bir unsuru olarak görülen dernek özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 11. maddesinde garanti altına alınmıştır. İlgili madde ile sadece dernek kurma ve üye olma değil aynı zamanda zorla üye olmama da garanti altına alınmıştır (Metin vd. 2007: 271). Araştırmada elde edilen verilere göre de insanlar çeşitli nedenlerden dolayı bir derneğe üye oldukları gibi, farklı nedenlerden dolayı da üye olmayı tercih etmedikleri görülmüştür. Sivil toplum kuruluşlarının ülkemizde kalkınması,

gelişmesi ve büyümesi için sivil toplum kuruluşlarının birer profesyonel işletme, çalışanlarının ise profesyonel personel düzeyinden çalışması gerekmektedir (Kurt ve Taş 2015: 214). Sivil toplum kuruluşu kurma yanında üye sayısını arttırmak ve bu kuruluşları ayakta tutup projeler üretebilmek için profesyonelliğin artması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu türden örgütlerin varlığı ve sayıca fazlalığı ülkenin demokratik ve ekonomik anlamda gelişmiş olmasının yanında, örgüt çalışanlarının ve üyelerinin profesyonelce hareket etmelerinin de etkisi bulunmaktadır.

Lojistik Regresyon Analizi Sonuçlarından Elde Edilen Parametreler

Tablo 3: Değişkenlerin Adlandırılması

Değişken	İsim	Kodlar	Değişken Adlandırma
Y	Bir Derneğe Üye Misiniz?	Evet	Üyelik
		Hayır	
X1	Neden Bir Derneğe Üye Olmayı Tercih Ettiniz	Sosyalleşme İhtiyacı	Üyelik Tercih Nedeni
		Ortak Sorunları Çözme	
		Eğlenme	
		Hemşerilerle Bir arada olma / buluşma	
		Karar Mekanizmalarına Katılma	
X2	Derneğin Faaliyet Türü	Hemşerilik Derneği	Dernek Faaliyet
		Sosyal Kültürel	
		Diğer	
X3	Dernek Faaliyetlerine Katılım Sıklığı	Tam	Katılım Sıklık
		Ara sıra	
		Seyrek	
		Hiç	
X4	Dernekteki Üyelik	Yönetim Kurulu Üyeliği	Statü

	Statüsü	Diğer Kurul Üyeliği	
		Normal Üye	

Tablo 4: Modelin Uygunluğunun Testi

Adım	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Sig Değeri
7	8,124	9	0,523

Hosmer ve Lemeshow ki-kare uyum iyiliği testi olarak da anılan test, lojistik regresyon modelinin bir bütün olarak uyumunu değerlendirir (Çokluk 2010: 1386). Sonuca göre, sig değeri % 5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için uyum eksikliği yoktur, hipotezi ret edilemez, buna göre model uygun bir modeldir.

Model Tahmin Sonuçları

Model tahminlerinden önce, sınıflandırma tablosu değerlendirilmiş ve birimlerin yaklaşık % 79'unun doğru sınıflandırıldığı gözlemlenmiştir. Model tahmin sonuçları aşağıda verilmiştir:

Tablo 5: Model Tahmin Sonuçları

Değişken		Parametre
Dernek Faaliyet Türü	Tür 1	2,511*
	Tür 2	0,987
	Tür 3	0,754
Dernekten Memnuniyet	Memnuniyet 1	0,923*
	Memnuniyet 2	0,258
Derneğe Katılım Sıklığı	Sıklık 1	0,862*
	Sıklık 2	0,419
	Sıklık 3	0,412
	Sıklık 4	0,115

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden itibaren Balkanlardan, Kafkaslardan ve diğer coğrafyalardan Anadolu'ya doğru göçün başlaması ve Cumhuriyet döneminde göçlerin devam etmesi ve mübadelelerin yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve yeni Türk toplumunun oluşmasında katkıları önemlidir. Türkiye nüfusunun önemli bir kısmı bu göç edenlerin torunlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve genç Türkiye tarihinin ve toplum yapısının biçimlenmesinde zaman zaman zorunlu, kimi zaman da isteğe bağlı ve planlı yapılan göçlerin tarihteki önemiyle Bursa'da yaşayan Balkan göçmenlerin STK'lere ilgisi araştırmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sosyal olmak, sosyalleşmek insan olmanın doğası gereğidir. Bu durum insanın kendi başına yapıp etmelerinden ziyade sosyal etkileşim sonucu yaptıklarının bir sonucudur. Sosyal olmanın sonucunda toplumsal bilinç ve bunun bir ürünü olan kültür meydana gelir. Aynı kültürel kodlara sahip insanlar bir arada bulunmayı tercih ederler. Araştırmada aynı bölgeden aynı bölgeye yani Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden vatandaşların sivil toplum kuruluşlarına ilgisi ve bunun nedeni ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerle istatistiksel bir model tahmini yapılmış ve buradan iki sonuç çıkartılmıştır. Araştırmada kullanılan lojistik regresyon modeline dayalı elde edilen ilk sonuca göre; eğer bir kişi hemşerilik türü bir derneğe üye ise, dernek faaliyetlerine katılımı tamsa ve dernekten memnunsa, bu kişinin üye olduğu derneğin faaliyetlerine devam etme olasılığının yaklaşık % 80 olduğu söylenebilir. Benzer analiz, derneğe üye olmayan bireyler için de gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre eğer bir kişi dernekleşme hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip değilse, geçmişten kaynaklanan olumsuz düşünceler nedeni ile dernek üyeliği düşünmüyorsa bu kişinin, şartlar olumlu olsa bile herhangi bir derneğe üye olmasının söz konusu olamayacağı söylenebilir.

Araştırmada kullanılan istatistiksel yönteme dayalı elde edilen ikinci sonuca göre; Herhangi bir derneğe ye olanların ayda en az bir defa derneğin, en az bir faaliyetine katıldığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre de üyelerin derneğe maddi ve manevi herhangi bir kişisel amaç için katılmadıkları, örgütlenme amaçlı katıldıkları, hemşerileriyle buluşmak ve onlarla bir arada olmak için dernekte yer aldıkları söylenebilir. Bu sonuç, kr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının kuruluş amaçlarında maddi kaygı taşımadıkları gerçeğini de ortaya koymuş bulunmaktadır.

Derneğe ye olmayanlar ise dernekleşme konusunda bilgisi olmadığı için herhangi bir derneğe ye değillerdir. Dernekleşme ile ilgili bilgisi olanlar da beklentilerini karşılamayacağı konusundaki düşüncelerinden dolayı derneğe ye olmayı tercih etmemişlerdir. Bu kişilerin, beklentileri karşılandığı takdirde, herhangi bir derneğe ye olma ihtimalleri bulunmaktadır. Bu sonuca göre ülkemizde dernekleşme faaliyetlerinin tanıtım ve amaçlarını ortaya koyma bakımından istenilen düzeyde olmadığı ile de ilişkilendirilebilir.

Göçmenler g ettikleri bölgelerde bilinmezlik, çaresizlik, yalnızlık gibi nedenlerden dolayı bir arada olmayı, birlikte hareket etmeyi tercih ederler. Giyim kuşam, konuşma, örf adet, alışkanlık ve benzeri her türlü yaşam biçimleri dolayısıyla da yerlilerden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Bu durum onları ötekileştirmeyi ve merkezden uzak tutmayı kolaylaştıran bir etken olarak görülebilir. Periferide kalan göçmenlerin maruz kaldığı bu durum onları birbirine daha da kenetlendirir. Zira periferide ne kadar güçlü olunursa merkeze yapılan baskı da o kadar etkili olur. Böylece merkezde yer edinmek daha da kolaylaşmış olur. Merkeze yaklařtıķa grubun yeleri arasındaki bağlılıkta azalmış olur. Yapılan araştırmada da göçmenlerin sivil toplum kuruluşlarına üyelik konusunda öncelikli olarak hemşerilik derneklerine ye olmayı tercih ettikleri, herhangi bir derneğe ye olmayı tercih etmelerinin başlıca sebebi olarak da hemşerilerle yani kendileri gibi g etmiş olanlarla, bir arada olma ihtiyacı görülmüştür.

Bu durum ÷lkemize gelen Suriyeliler örneğinde de gör÷lebilir. Suriyelilerin (özellikle kadınların) aynı tarzda giyinmeleri, birbirlerine yakın bölgelerde ikamet etmeleri, kendi kültürlerine özgü ürünlerin satıldığı yerlerden alışveriş yapmaları hatta bu türden alışveriş mekânları (büfe, bakkal, market, manav, lokanta gibi) açmaları, kendi aralarında örgütlenmeleri göçmen psikolojisinin sosyal hayatta dışı vurumu olarak gör÷lebilir.

Sosyal psikoloji alanında yapılan araştırmalarda da gör÷ldüğü üzere, isteklendirme (motivasyon) bir işte amaca ulaşmayı arttıran en önemli unsurdur. İsteyerek severek yapılan işlerde ‘isteklendirme’ yüksek olur, bu da katılımı artırır ve beraberinde başarıyı getirir. Yapılan araştırmada da, katılımcılar hemşerilik türü bir derneğe üye ise, dernek faaliyetlerine katılımı tamsa ve dernekten memnunsa, bu kişi ya da kişilerin üye olduğu derneğin faaliyetlerine devam etme olasılığının yaklaşık % 80 civarında olduğu gör÷lmüştür. Araştırmada sivil toplum kuruluşlarına üye olma bakımından incelendiği için bu değışkene indirgenerek açıklanmıştır. Ancak bu durum eğitim, iş doyumu, evlilik, başarı gibi pek çok çalışmada da geçerliliğini kanıtlamıştır.

Bilgi sahibi olunmayan konularda insanların atılgan olma olasılığı düşüktür. Bir mesleği seçerken, okul tercihi yaparken, yeni bir iş kurma hazırlığına girildiğinde veya yeni bir ikamet bölgesi seçmek zorunda olunduğunda yani hayatın hangi alanında olursa olsun içerisine girilecek yeni geçiş dönemi konusunda önceden bilgi sahibi olunan durumdan yana tercihte bulunulur. Bilgi sahibi olunmayan konularda çekimser, karamsar ya da kararsız tutum sergilenir. Araştırmada da herhangi bir derneğe üye olmayanların dernekleşme konusunda bilgileri olmadığı için herhangi bir derneğe üye olmadıkları tespit edilmiştir. Dernekleşme ile ilgili bilgisi olup da yine de bir derneğe üye olmayanların, beklentilerini karşılamayacağı konusundaki düşüncelerinden dolayı herhangi bir derneğe üye olmayı tercih etmedikleri gör÷lmüştür. Bu kişilerin, beklentileri karşılandığı takdirde, herhangi bir derneğe üye olma ihtimalleri bulunmaktadır.

Kaynaklar

Ağanoğlu, H. Yıldırım (2002). “Osmanlı Döneminde Rumeli’den Türk Göçlerinin Genel Değerlendirmesi”. *Türklerin Rumeli’ye çıkışının 650. Yıldönümü, 650. Yıl Sempozyumu*, İstanbul: Rumeli Dernek ve Vakıfları Yayınları.

Alptekin, Duygu (2011). *Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Altındağ, Erkut ve Bahar Akgün (2015). “Örgütlerde Ödüllendirmenin İşgören Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkisi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 30, s. 281-297.

Arı, Kemal (2012). “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye’ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkenler”. *14. Askeri Tarih Kongresi Bildirileri 3-7 Aralık 2012*. Ankara: Genel Kurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları.

Arslan, Sezer (2008). *Balkan Savaşları ve Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nde İskânları*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Trakya Üniversitesi.

Çokluk, Ömay (2010). “Lojistik Regresyon Analizi Kavram ve Uygulama”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, S. 10, s. 1357-1407.

Çolak, Filiz (2013). “Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye’ye Göç Hareketi”. *Tarih Okulu Dergisi*, S. 14, s. 113-145.

Doğan, İsmail (2008). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Duman, Süleyman, (2008), “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri 1923-1938”. *Bilig*, S. 45, s. 23-45.

Efe, Haydar (2018). “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Yaşanan Göçler ve Etkileri”. *Sosyal Bilimler Metinleri*, S. 1, s. 16-27.

Erdoğan, Zeki (1989). *Sosyal İlişkilere Analitik Bir Bakış*. Elazığ: Yayınlanmamış Ders Notları.

Ergül, Hüseyin Fazlı (2005). “Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14, s. 67-79.

Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü, *Uluslararası Göç Hukuku*, Cenevre, No:18.
http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (Erişim Tarihi: 29.11.2018)

Karpat, Kemal (2015). “Önsöz”. *Türkiye’nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, Derleyenler: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları s. XXIII-XL.

Kaya, Ayhan ve M. Murat Erdoğan (2015). “Giriş”, *Türkiye’nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, Derleyenler: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 1-14.

Kurt, Süleyman ve Yunus Taş (2015). “Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Olma İlişkileri”. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. 4, S. 8, s. 199-214.

Marshall, Gordon (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Metin, Yüksel ve Gamze Aslan (2007). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Dernek Özgürlüğü”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 12, S. 3, s. 271-298.

Örücü, Edip ve Aysun Kanbur (2008). “Örgütsel ve Yönetimsel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğe Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve

Endüstri İşletmesi Örneği”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, S. 15, s. 85-97.

Yassin, Elhussein Abd Elgalil Mohamed. “Sivil Toplumun Barış ve Güvenlik Gündemindeki Rolü”. Çev: Ayşe Merve Kamacı.

http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/_872da59a-d9bf-439f-852d-975c764a1227.pdf (Erişim Tarihi: 30.11.2018).

Yazıcı, Mehmet (2013). “Değerler ve Toplumsal Yapıda Değerlerin Yeri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, s. 209-223.

Yıldırım, Seyfi (2012). “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 16, s. 75-92.

EXTENDED ABSTRACT

In today's increasingly interconnected world, international migration has become a reality that touches nearly all corners of the globe, often making distinctions between countries of origin, transit and destination obsolete. Modern transportation has made it easier, cheaper and faster for people to move. At the same time conflict, poverty, inequality and lack of decent jobs are among the reasons that compel people to leave their homes in search of better futures for themselves and their families. The aim of this study was to evaluate the reasons for the establishment of non-governmental organizations (NGOs) by immigrants to Turkey from the Balkans.

People have a natural need to socialize, and this has resulted in social interaction in addition to people doing as much as they can on their own. Societal knowledge emerges from socialization and a by-product of this is the development of culture. This study was planned to answer the question of why individuals with the same cultural codes choose to gather together.

This research was performed on 468 persons whose ages were higher than 18 and were immigrated to Bursa from originally Balkan countries. Data were gathered with survey. Depending on the results of the reliability analysis, survey was found 81 percent reliable. In this study, the individual's affiliation to an association considered as dependent variable and logistic regression model was estimated.

A questionnaire of 11 items was prepared and applied to the participants. The first question was to be answered by all participants, and the other 10 questions were prepared to be answered separately according to whether or not the respondent was a member of an association. Of these questions, 7 revealed the activity and productivity of association members, and the other 3 questions were designed to reveal their attitudes towards individuals who were not members of any association. Before the model estimations, the classification table was evaluated and approximately 79 % of the units were observed to be correctly classified.

From the data obtained from the completed questionnaires, statistical model estimation was formed and 2 results emerged from this. According to the first result obtained based on the logistic regression model used in the study, it can be said that if a person was a member of an association of people originating from the same area, if they participated fully in association activities and were satisfied with the association, then the likelihood of continuing with the activities and as a member of the association was approximately 80 %. A similar analysis was applied to their spondents who were not association members. According to the results, if an individual did not have sufficient information about being involved in the association and if this person was not considering membership because of negative ideas related to past experience, it

can be said that there was no question of this person becoming a member even if the conditions were positive.

According to the second result obtained based on the statistical method used in the study, it was seen that the members of any association participated in at least one activity a month. This result can be interpreted as the members not having joined the association for any financial or personal benefit, but with the aim of socializing and meeting others from the same geographical region.

Gökçe, Hüseyin (2019). "Bursa Dağ Yöresinden (Keles ve Orhaneli İlçelerinden) Derleme Sözlüğü'ne Katkılar". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 79-100.

DOI: 10.21550/sosbilder.428399

BURSA DAĞ YÖRESİNDEN (KELES VE ORHANELİ İLÇELERİNDEN) DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

Hüseyin GÖKÇE*

Gönderim Tarihi: Mayıs 2018

Kabul Tarihi: Eylül 2018

ÖZET

Anadolu'daki birçok coğrafyada ağız özellikleri ve bu ağızların söz varlığı yok olmak üzeredir. Bunun önüne geçmek amacıyla bilim insanları ağız bilimi üzerine birçok çalışma yapmışlardır ve yapmaya da devam etmektedirler. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Derleme Sözlüğü de bu çalışmalardan biridir. Sözlük, Anadolu'nun hemen hemen bütün illerinin söz varlığını içermektedir. Böylesine büyük bir çalışma olmasına rağmen elbette ki bazı eksiklikleri vardır. Bu çalışma, Bursa dağ yöresinde kullanılan bazı sözcüklerin Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlaması amacıyla yapılmıştır. Çalışmada bazı eserler taranmış ve Derleme Sözlüğü'nde olmayan sözcükler belirlenmiştir. Bununla birlikte yaklaşık olarak bir yıldır bu yörede konuşulan sözcükler kayıt altına alınarak Derleme Sözlüğü'nde olmayanlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmada, Derleme Sözlüğü'nde olup bu yörede anlamları farklı olan ya da Derleme Sözlüğü'nde olup bu yörede ses ve yapı bakımından farklı şekilde kullanılan sözcüklere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa dağ yöresi, ağız, Derleme Sözlüğü, söz varlığı, Türk Dili

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, h.gokce16@hotmail.com

Contributions to Compilation Glossary from Bursa Mountain District (From Keles and Orhaneli District)

ABSTRACT

In many geographical regions of Anatolia, features of dialect and vocabulary of these dialects are about to disappear. To overcome this, scientists have done a lot of studies on oral knowledge. The Dictionary of Compilation prepared by the Turkish Language Society is one of these studies. The dictionary contains the vocabulary of almost all the cities of Anatolia. Although there is such a great work, there are naturally certain deficiencies. This study was conducted in order to contribute to the Compilation Glossary of some words used in Bursa Mountain District. In the study, some works were scanned and words which are not in the Compilation Glossary were identified. In addition to this, the words spoken in this district for about a year have been recorded and those who are not in the Compilation Glossary have been brought to light. Moreover, the study includes the words used in the Compilation Glossary, which have different meanings in this district or are in the Compilation Glossary and used differently in terms of sound and structure.

Key words: Bursa mountain district, dialect, Compilation Glossary, vocabulary, Turkish Language

Giriş

Ağız “Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından bir birinden az çok ayrılan konuşma biçimleri” (Korkmaz 2010: 12) ’ne denir. Ağızlar genellikle coğrafyaya göre adlandırılırlar da böyle olmadıkları aşikârdır. Örneğin sözgelimi Kütahya ağızı sadece Kütahya sınırları içerisinde kalmayarak Bursa’nın bazı dağ köylerinde de konuşulmaktadır (Gökçe 2017: 173).

Türkiye’de ağız çalışmaları 19. yüzyıla dayanmaktadır. 1867 yılında A. Maksimov’un Hüdavendigar ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı *Opit izslédovanija tyurskich dialektov v Chudavendigarë i Karamanii* adlı eser bu alanda bir başlangıç olarak görülebilir. Bu çalışmayı, Türk Dil Kurumu kurulana değin farklı çalışmalar izler. Türk Dil Kurumunun kurulması ile beraber ağız çalışmalarının da önemi

artar. 1940'lı yıllarda Ahmet Caferoğlu 9 ciltlik bir derleme külliyyatı oluşturur. Ardından Zeynep Korkmaz *Güney-batı Anadolu Ağzları: Sesbilgisi* (1956), *Nevşehir ve Yöresi Ağzları* (1963) ve *Bartın ve Yöresi Ağzları* (1994), Ahmet B. Ercilasun, *Kars İli Ağzları* (1971), Turgut Günay, *Rize İli Ağzları* (1972), Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağzları* (1973), Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağzları* (1988) isimli eserleri bilim dünyasına sunar.

Ağız çalışmalarının önemli bir kısmını da ağızlarda bulunan söz varlıkları oluşturmaktadır. Söz varlığı derlemeleri üzerine ilk örnek çalışma olarak *Divanü Lûgat-it Türk'ü* gösterebiliriz. Nitekim Kaşgarlı Mahmud, bu eserini birçok Türk ilini gezdikten sonra oluşturmuştur. Günümüzde ise Ahmet Esat Bozyiğit'in *Ankara İli Ağız Sözlüğü* (1998), Ahmet Buran'ın *Elazığ İli Söz Varlığı* (2008), Salim Küçük'ün, *Ordu Ağızı Söz Varlığı* (2017), Muharrem Özden, Levent Doğan ve Fatma Sibel Bayraktar'ın *Trakya Ağzları Sözlüğü* (2018) vb. gibi eserlerinin yanı sıra yüksek lisans ve doktora tezi olarak söz varlığı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Söz varlığı derlemeleri konusunda en önemli çalışma Türk Dil Kurumunun yayımladığı *Derleme Sözlüğü*'dür. *Derleme Sözlüğü*, 1932 yılına kadar yazı dilimize girmemiş ve 1932-1960 yılları arasında, yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya Türkçeleşmiş sözleri içine alan bir sözlüktür. Bu eser iki büyük derlemenin birleştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Birinci derleme, 1932-1934 yıllarında yapılmıştır. Altı ciltlik "Söz Derleme Dergisi" bu çalışmanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İkinci derleme, 1952-1959 yılları arasında yapılmıştır. Her iki derlemenin birleştirilmesinden de *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* meydana gelmiştir (Demirci 2017: 1365).

Derleme Sözlüğü büyük bir çalışma olmasına karşın hâlâ bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Bu çalışma *Derleme Sözlüğü*'ndeki eksiklikleri bir nebze da olsa giderebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada tespit edilen sözcükler hem yazılı kaynakların taranması hem de sözlü kaynakların derlenmesi ile elde edilmiştir. Yazılı kaynakların

taranması ile elde edilen sözcükler, Bursa ilinin Orhaneli ilçesi ve köylerinde tespit edilirken sözlü kaynakların derlenmesi ile elde edilen sözcükler ise Bursa ilinin Keles ilçesi ve köylerinde tespit edilmiştir. Çalışma, Derleme Sözlüğü'nde olmayıp bu yörede kullanılan sözcükler, Derleme Sözlüğü'nde olup bu yörede anlamları farklı olan sözcükler ve Derleme Sözlüğü'nde olup bu yörede ses ve yapı bakımından farklı şekilde kullanılan sözcükler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde olmayan sözcüklerin açıklaması yapılarak açıklamanın yanına kaynak kişi numarası ya da taranan yazılı kaynağın sayfa numarası verilmiştir. Aynı şekilde, Derleme Sözlüğü'nde olup bu yörede anlamları farklı olan sözcüklerin ve Derleme Sözlüğü'nde olup bu yörede ses ve yapı bakımından farklı şekilde kullanılan sözcüklerin yanına da kaynak kişi numarası ya da taranan yazılı kaynağın sayfa numarası verilmiştir. Buna ilaveten bu sözcüklerin Derleme Sözlüğü'nde nasıl geçtiklerini takip edebilmek amacıyla, Derleme Sözlüğü'nde yer aldıkları sayfa numaraları da aynı yerde verilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

ā: Uzun a ünlüsü

ä: Açık e ünlüsü (a-e arası bir ünlüdür)

ǣ: Uzun açık ä ünlüsü

ñ: Nazal n ünsüzü

Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar

YTDBDY: Yörük ve Türkmen Diyarı Bursa Dağ Yöresi

BDKTK: Bursa Dağ Köylerinde Türkmen Kültürü

DS: Derleme Sözlüğü

KK: Kaynak Kişi

krş: Karşılaştırınız

1. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözcükler

*Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36*

1.1. Filler

aç çal-: Aşermek. (KK:4)

açıl-: Kendine gelmek. (KK: 2)

adak yap-: Gözleme yapmak. (KK: 6)

adamsı adamsı kok-: Hiçbir işi becerememek, beceriksiz olmak. (KK: 1)

afalla-: Sersemleşmek. (KK: 3)

akşamla-: Akşam vaktinde bir komşunun evinde yemek yiyip çay içerek birlikte bir süre vakit geçirmek. (KK: 5)

amel ol-: İshal olmak. (KK: 4)

ārla-: Ağırlamak, ikram ve ihsan etmek. (KK: 3)

badırğa-: İğneleyici şekilde konuşmak. (KK: 3)

bağ dik-: Kötü gün için malın veya yiyeceğin bir kısmını arttırmak. (YTDBDY: 148)

benği ol-: Kafa, aşırı gürültüden dolmak, çatlayacak olmak. (KK: 3)

bıcı bıcı ol-: Çocuk dilinde duş almak, banyo olmak. (KK: 1)

bük-: Öreke de ip eğirmek, yumak haline getirmek. (KK: 3)

büz-: Bir şey örerken yanlış yapılan kısmı onarmak, düzeltmek. (KK: 5)

carcar konuş-: Boş boş, geveze geveze konuşmak. (KK: 6)

çävle-: Birine sinirli sinirli konuşmak. (KK: 6)

cay-: Vazgeçmek. (KK: 4)

cııldat-: Suya vurarak ses çıkarmak. (KK: 3)

cok cok sör-: Aç bir şekilde süt vb. soğurmak, emmek. (KK: 5)

- çene yap-:** Çok konuşmak. (KK: 2)
- çetirdet-:** Çekirdek çıtlatmak. (KK: 6)
- daldaşak meydanda kal-:** Kimsesiz, yoksul bir şekilde ortada kalmak. (KK: 4)
- dätle-:** Batırmak, saplamak. (KK: 3)
- dayeş-:** Birisi isteği şeyin yapılmasında ısrarcı olmak, itiraz kabul etmemek. (KK: 3)
- deñelip gel-:** Beklenmedik bir zamanda çıkıp gelmek. (KK: 5)
- denel-:** Ayakta durmak. (YTDBDY: 148)
- dibine darı ek-:** Bir lafı çokça eleştirmek. (YTDBDY: 151)
- enibeni ol-:** Çok şaşırarak, ne yapacağını bilememek. (KK: 5)
- gıran gır-:** Ortalığı birbirine katmak. (KK:1)
- gola-:** Kovmak, kovalamak. (KK: 5)
- gucula-:** Kurcalamak. (KK: 3)
- izamla-:** Tamir etmek, ayarlamak, onarmak. (KK: 2)
- saptır suptur konuş-:** Ne dediğini bilmeden konuşmak. (YTDBDY: 151)
- sokul-:** Gelmek, görüşmek. (YTDBDY: 150)
- sōra at-:** Sofrayı kurmak. (YTDBDY: 150)
- tüfeği tahtaya daya-:** İflas etmek. (YTDBDY: 151)
- tavşan bayırı ağ-:** Fırsat kaçırmak. (YTDBDY: 151)
- yavlā-:** Yalvarmak. (KK: 4)
- yörük sırtından kurban kes-:** Kurbanı yörüklerden bedavaya almak. (YTDBDY: 151)

1.2. İsimler

acun: Acı un. (YTDBDY: 147)

adak: Gözleme. (KK: 3)

afek: Eğlence. (KK: 4)

al kapı: Dış kapı. (YTDBDY: 147)

amel: İshal. (KK:4)

avaydı: Bahşiş, ramazan aylarında davulcuya verilen bahşiş. (BDKTK: 277)

ayılama: Oldukça büyük, kocaman. (KK: 5)

aynalak: Fesin üzerine sarılan kırmızı güllü bez. (YTDBDY: 147)

bäki: Belki. (KK:3)

barcın: İpekli kumaş. (YTDBDY: 148)

basık: Henüz tanelenmemiş, olgunlaşmamış fasulye, sebze. (KK:3)

bıcı bıcı: Çocuk dilinde duş, banyo. (KK:4)

birginti: Su birikintisi, birikmiş su. (KK:4)

bölce diyneyi: Fasulye ekerken dikilen uçları sivri düz değnek. (KK:2)

cerb: Kızarmakta olan etten damlayan yağın içine, soğan ve ekmek doğrayarak yenilen bir tür yemek. (YTDBDY: 148)

cızbız: Mangal. (KK: 5)

cicim ayları: Evliliğin ilk birkaç ayı. (KK:3)

cimbil cimbil: Küçük küçük, tane tane. (KK:4)

curu yā: Ayçiçek yağı. (KK: 1)

çekingeç: Fesin gövdesine üçgen şeklinde bağlanan bezin uçları. (YTDBDY: 184)

- çevre:** Mendil. (YTDBDY: 148)
- çığık:** Tütünden yapılan çubuk. (YTDBDY: 148)
- çodama:** Oturarak, çömelmiş durumda. (BDKTK: 277)
- çöpürlü:** Endişeli. (YTDBDY: 148)
- çötül:** Ateşle kavrulmuş kabuklu taze nohut. (YTDBDY: 148)
- dāftā:** Defter. (KK: 5)
- dāt:** Kedi köpek vb. hayvanları kovma ünlemi. (KK: 6)
- dedebörük:** Bir çeşit uzun beyaz mantar. (KK: 3)
- demirboku:** Maden cürufu. (YTDBDY: 148)
- denizgezen:** Başiboş, yapacak hiçbir işi olmayan kişi, serseri. (KK: 1)
- derbey:** Bir çeşit siyah lastik ayakkabı. (KK: 6)
- dolaklı:** Sakar. (YTDBDY: 148)
- dua:** Mevlitle yapılan sünnet veya düğün. (YTDBDY: 148)
- duacı:** Cazgır. (YTDBDY: 148)
- elesefe:** Öylesine, gelişi güzel. (KK: 5)
- espenek:** Naftalin. (YTDBDY: 149)
- gaba ağaç:** Dede. (YTDBDY: 149)
- gaba otu:** Kuşgözü de denen, ilkbaharda çıkan ve yemeği yapılan bir çeşit ot. (KK:4)
- gādiş:** Kardeş. (KK: 1)
- gapçıklı fasulye:** Dalında kurutulmuş olan fasulye. (YTDBDY: 175)
- gazla:** Rende. (YTDBDY: 149)
- gezenç yimeyi:** Gelinlik kızın nişan ya da düğünden sonra akrabalarına ziyarete gittiğinde yedikleri yemek. (KK: 6)

- gırama:** Tereyağı. (KK: 3)
- gırizma:** Eşilmiş çukur. (YTDBDY: 149)
- göbek daşı:** Süngüreyi temizlemek amacıyla köy fırınlarda bulunan oyuk. (KK: 6)
- gurbā boku:** Su üzerindeki yosun. (KK: 7)
- gümüş:** Pazartesi. (YTDBDY: 149)
- gürüm:** Sık ormanlık yer. (BDKTK: 278)
- havāya:** Boşu boşuna, gereksiz yere. (KK:6)
- homaz:** Müzevir, boşboğaz, geveze. (BDKTK: 278)
- horanda:** Ev halkı. (YTDBDY: 149)
- hörölöp:** Kendini bilmez, deli, davranışları normal olmayan. (KK: 7)
- ışkın:** Fesin sağ, sol ve ortasında bulunan boncuk. (KK: 4)
- içkıntır:** Pijama. (YTDBDY: 149)
- isli:** Çok sıcak. (YTDBDY: 149)
- kārna:** Köylerdeki küçük bağ evi. (KK: 7)
- kemirgi:** Hayvanların yediği çalıdan arta kalan. (YTDBDY: 149)
- kıvracık:** Çabucak. (YTDBDY: 149)
- koka:** Pis, kirli. (çocuk dilinde). (KK: 5)
- kostacık:** Dar, daracık. (KK: 7)
- köyleme:** Köy kurma, köy haline getirme. (BDKTK: 278)
- kurtarma:** Ortak biçme, işini bitirme. (YTDBDY: 149)
- lömbek:** Çalgı. (YTDBDY: 149)
- macın:** Pekmez. (KK: 4)

maşalancı: Dügün alayında yakılan maşalanı elinde dolaştıran grup. (BDKTK: 278)

mezâlik: Mezarlık. (KK: 7)

myır: Boş ve gereksiz konuşan kimse. (KK: 5)

mürd olasıca: Geberesice (keşke geberse anlamındadır). (YTDBDY: 151)

övdürme: Gelini ağlatmak için söylenen türkü. (YTDBDY: 150)

özmekli: Özlü. (YTDBDY: 150)

paçadon: Şalvar. (YTDBDY: 181)

pasanta: Bir kişinin emrinde olma. (YTDBDY: 150)

patene: Şişman, tombul. (KK: 3)

pösteki: Hayvan derisinden yapılmış seccade. (KK: 6)

sarpın ne çala: Sarpın bunun yanında bir şey değil manasındadır. (YTDBDY: 151)

sävkisiz: Sevilecek bir yönü olmayan, çirkef, sevilmeyen (kişi). (KK: 3)

sığırmaç: Saklambaca benzer bir tür çocuk oyunu. (YTDBDY: 170)

sımgıç: Beşikteki çocuğun işediği toprak kap. (YTDBDY: 150)

süpürtmeç: Çam dalından koparılmış süpürge. (BDKTK: 278)

şerenez: Kişileri birbirine düşüren. (YTDBDY: 150)

şımargın: Şımarık, yaramaz. (BDKTK: 278)

takaze: Çekişme. (YTDBDY: 150)

temsilen: Örneğin, buna benzer. (YTDBDY: 150)

tüşüngeç: Düşünce. (KK: 5)

ülker: Yaz aylarında nohutların çiçek açma zamanında ortaya çıkan özellikle nohutlara zarar veren ve nohutları yakan yüksek ısıdaki hava akımı. (YTDBDY: 150)

yatk: İçine iki üç litre su alabilen çam ağacından yapılmış su kabı. Silindirik biçiminde olup yatırılarak su alındığı için bu ad verilmiştir. (BDKTK: 278)

yırtım: Manifatura. (BDKTK: 278)

yırtımcı: Manifaturacı. (BDKTK: 278)

yigi: Yiyecek, taam (genellikle hayvanlar için kullanılır). (KK: 4)

yimişen: Küçük yemişleri olan dikenli bir ağaç. (BDKTK: 278)

2. Derleme Sözlüğü'nde Olup Bu Yörede Anlamları Farklı Olan Sözcükler

2.1. Fiiller

afkala-: Öfkeyle söylenmek, kızmak, bağırmak. (KK: 4, krş. DS: 73)

ardıl-: Bir şeyi istemek, bir şeye niyetlenmek. (KK: 5, krş. DS: 305)

aşır-: İzinsiz almak, çalmak. (KK: 2, krş. DS: 356)

ayık-: Anlamak, farkına varmak. (KK: 6, krş. DS: 417)

aykırı git-: Dümdüz, hiç sapmadan yol boyunca gitmek. (KK: 6, krş. DS: 423)

azıt-: Çok abartılı şekilde yaramazlık yapmak (çocuk için). (KK: 2, krş. DS: 440)

bādeş-: Uyuşmak, anlaşmak, iyi bir dostluk kurmak. (KK: 4, krş. DS: 464)

cıngılda-: Havada asılı duran taşlar birbirine çarparak ses çıkarmak. (KK: 1, krş. DS: 922)

cıvı-: Ciddiyetini, ağırlığını kaybetmek. (KK: 2, krş. DS: 943)

ciyakla-: Kedi, köpek acı acı bağırarak. (KK: 5, krş. DS: 990)
ciyaklat-: Kedi ya da köpeği canını yakmak suretiyle bağirtmak. (KK: 4, krş. DS: 991)
çal-: Vurmak. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1060)
çekiş-: Kızmak, bağırarak. (KK: 2, krş. DS: 1114)
çemkir-: Bağırarak. (KK: 3, krş. DS: 1130)
deş-: Değişmek. (KK: 6, krş. DS: 1438)
gaman-: Kapı istemeden kilitli kalmak, açılmamak. (KK: 1, krş. DS: 1906)
gayır-: Endişelenmek, merak etmek. (BDKTK: 277, krş. DS: 1946)
gıyla-: Dışlamak. (KK:7, krş. DS: 2067)
öm-: Öpmek. (KK: 1, krş. DS: 3336)
samsak dik-: Uyuklamak. (YTDBDY: 151, krş. DS: 3535)
yasıl-: Dayanmak. (YTDBDY: 151, DS: 4194)
yolakla-: Çıkarı için yalan söyleyerek işini gördürmek. (KK: 2, krş. DS: 4291)

2.2. İsimler

acı ağaç: Verimsiz, aşı tutmayan ağaç. (KK: 1, krş. DS: 44)
afat: Zarar veren yağış. (YTDBDY: 147, krş. DS: 71)
ağır: Perşembe. (YTDBDY: 147, krş. DS: 90)
alager: Az pişmiş, yarı çiğ. (KK: 6, krş. DS: 187)
alımlı: Albenisi olan, bir çok özelliği ile dikkat çeken. (KK: 1, krş. DS: 219)
angariye: Herhangi bir getirisi olmayan, boş ve gereksiz olduğu düşünülen iş. (KK: 2, krş. DS: 264)

- arık:** Büyümemiş ufak buğday tanesi. (YTDBDY: 147, krş. DS: 316)
- asgı:** Yeni yapılan evlerin duvarlarına asılan kumaş vb. Bunlar ev sahibine ve evi yapan ustalara yardım anlamı taşır ve eve her ziyarete gelen muhakkak bir şey getirir. (BDKTK: 277, krş. DS: 341)
- aykırı:** Dümdüz, hiç sapmadan (yol tarifi için). (KK: 2, krş. DS: 422)
- bakacık:** Pencere. (KK: 7, krş. DS: 489)
- ballı:** Şanslı. (KK: 1, krş. DS: 509)
- ballık:** Meşe ağacının ucundaki kuş burnuna benzer tatlı çiçek, bitki. (KK:5, krş. DS: 510)
- bıccırık:** Küçük çocuk. (KK: 3, krş. DS: 655)
- birçak:** Yaz mevsiminde hayvanlara yedirilen bir çeşit ot. (KK: 3, krş. DS: 669)
- bili bili:** Köpekleri çağırma ünlemi. (KK: 5, krş. DS: 692)
- borhana:** Kızarmış tereyağını yoğurdun üzerine dökülerek yapılan bir çeşit yemek. (KK: 3, krş. DS: 740)
- buruç:** Meşe ağacının hayvanlara yedirilen yaprakları. (BDKTK: 277 krş. DS: 802)
- büngül büngül:** Toprak sürerken tavında olan toprağın çıkardığı sesi ifade eder. (KK: 4, krş. DS: 822)
- bürgü:** Namaz örtüsü. (YTDBDY: 148, krş. DS: 825)
- cacık:** Salatalık, hıyar. (KK: 2, krş. DS: 839)
- can bezi:** Yaraya sarılan ve yara bandıma amacıyla kullanılan bez. (KK: 5, krş. DS: 855)
- cereme:** Dert, sıkıntı. (KK: 5, krş. DS: 885)
- cıkcık:** Cıvcıv. (KK: 5, krş. DS: 905)

cılık: Bozulmuş. (YTDBDY: 148, krş. DS: 913)

cırtlak: Çok canlı, dikkat çekici, göz alıcı (renk hakkında kullanılır). (KK: 2, krş. DS: 939)

cibi: Keçi. (KK: 5, krş. 954)

cibre: Küspe. (YTDBDY: 148, krş. DS: 956)

cukcuk: Maşrapa. (KK: 6, krş. DS: 1011)

çakırca: Baş ve karın ağrısına iyi geldiği düşünülen bir tür bitki, ot. (YTDBDY: 176, krş. DS: 1044)

çatgı: Çam kütüklerinin uçlarından çatılması ile yapılan ev. (BDKTK: 277, krş. 1089)

çelek: Ters, eksik, aynı olmayan. (KK: 3, krş. DS: 1119)

çerge: Bahçe korunağı, hayvan barınağı. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1146)

çortu: Lahana. (KK: 7, krş. DS: 1273)

çungurgaç: Çam ağacından kesilmiş kütüğün tam orta yerine açılmış bin çukur üzerine oturtulmuş ikinci bir dikme ile çevresinde döndürülerek oyun oynama. (BDKTK: 277, DS: 1304)

danışık: Düğünde yenen yemek. (YTDBDY: 148, DS: 1361)

dığan: Pekmez kaynatmaya yarayan bakır kazan. (BDKTK: 277, krş. DS: 1450)

dival: Uzun fıstan. (YTDBDY: 148, krş, DS: 1526)

dizeme: Tahtadan yapılan yarım balkon. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1530)

dombay: Yiyip yiyip doymayan. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1552)

dönderme: Bir çeşit yemek. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1581)

düvenek: Hayvanların kanını emen sinekten büyük hayvan. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1641)

en: Küçükbaş hayvanların sahiplerini tanıtmak amacıyla kulakları kesilerek yapılan işaret. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1742)

enki: O, üçüncü tekil kişi. (YTDBDY: 148, krş. DS: 1755)

erfene: Üç beş kişinin toplanıp yaptıkları piknik. (YTDBDY: 149, krş. DS: 1767)

gabayel: Lodos. (YTDBDY: 149, krş. DS: 1884)

gabeç: Meşe ağacı. (KK: 4, krş. DS: 1885)

gaçamak: Mısır unu ili yapılan, yoğurtlu, sarımsaklı, tereyağlı bir tür yemek. (KK: 5, krş. DS: 1887)

gadı: Mısır. (KK: 3, krş. DS: 1890)

garāca: Kararında, yerilebilecek kadarıyla. (KK: 7, krş. DS: 1918)

gatak: Peynir. (KK: 4, krş. DS: 1935)

gıllik: Koyunları yakalamak için kullanılan ucu eğimli değnek. (KK: 2, krş. DS: 2044)

göze: Delik. (YTDBDY: 149, krş. DS: 2177)

gözek: Çarığın ince deri ile dikilen gözenekli dikişi. (BDKTK: 278, krş. DS: 2178)

karçın: Uzun çorap. (YTDBDY: 149, krş. DS: 2657)

kazaç: Rende. (YTDBDY: 149, krş. DS: 2710)

kel: Yaraların bağlamış olduğu kabuk. (KK: 4, krş. DS: 2725)

kertik: Ağaç ya da kütük üzerine açılan oyuk. (BDKTK: 278, krş. DS: 278)

kısaç: Sıcak demirecilikte ocakta ısıtılan demiri tutmak için kullanılan demir maşa. (BDKTK: 278, krş. DS: 2840)

koka: Çocuk dilinde pis, kirli, kokmuş. (KK: 5, krş. DS: 2905)

kuz: Kuzey. (BDKTK: 278, DS: 4577)

lobat: Köy yerlerinde fırında ekmek yapma sırası. (KK: 2, krş. DS: 3082)

maşalan: Düğün alayında yakılan ve elde dolaştırılan çıra. (BDKTK: 178, krş. DS: 3135)

oğma: Kuskus şeklinde yapılan hamur, bir çeşit makarna. (YTDBDY: 149, krş. DS: 3270)

omca: Dam yapımında kalasların çatılması. (YTDBDY: 149, krş. DS: 3281)

sündürme: Tuvalet. (KK: 4, krş. DS: 3716)

teleme: Parça parça. (YTDBDY: 150, krş. DS: 3871)

telli: Gelinlik. (KK: 6, krş. DS: 3874)

tulu: Dolu (doğa olayı). (KK:3, krş. DS: 3990)

üyücek: Ev. (YTDBDY: 150, krş. DS: 4086)

yalabık: 1. Yapışkan. (YTDBDY: 151, krş. DS: 4133) 2. Kaygan. (YTDBDY: 151, krş. DS: 4133)

yazlık: Salon. (YTDBDY: 151, krş. DS: 4219)

yılış: Arsız. (YTDBDY: 151, krş. DS: 4272)

yılkı: Yün atılan yay. (YTDBDY: 151, krş. DS: 4273)

3. Derleme Sözlüğü'nde Olan Ancak Bu Yörede Ses veya Yayı Bakımından Farklı Şekilde Kullanılan Sözcükler

3.1. Fiiller

ārı-: Ağrımak. (KK: 2, krş. DS: 328)

avar-: Ağarmak, temizlenmek. (KK: 1, krş. DS: 328)

banzır-: Suya batırmak, daldırmak. (KK: 3, krş. DS: 518)

bızık bızık et-: Korkmak, paniğe kapılmak. (KK: 5, krş. DS: 675)

bileyle-: Bilemek. (KK: 4, krş. DS: 689)

bürün-: Örtünmek. (KK: 5, krş. DS: 827)

cırkını çıkar-: Ezip içini dışına çıkarmak. (KK: 6, krş. DS: 931)

mızıkla-: Korkarak acı acı bağırmak. (KK: 4, krş. DS: 714)

3.2. İsimler

abdāzık: Evlerde el, yüz ve bulaşık yıkanan yer. (KK:5, krş. DS: 16)

āddā: Çocuk dilinde gezmeye gitme, gezme. (KK: 1, krş. DS: 1318)

allām: Zannedirim, herhalde, belki de, galiba. (KK: 2, krş. DS: 224)

armān: Armağan. (KK: 3, krş. DS: 328)

avıl: Gece, kırdı yatırılan koyun sürüsünü korumak için yapılan çitle çevrili yer, açık ağıl. (KK:1 krş. DS: 81)

ayneşik: Sırnaşık, arsız. (KK: 2, krş. DS: 428)

bakām: Bakalım. (KK: 3, krş. DS: 512)

barbā: Birlikte, beraber. (KK: 4, krş. DS: 523)

bareş: Baraj. (KK: 4, krş. DS: 524)

boşyukarı: Yokuş yukarı. (KK: 3, krş. DS: 567)

bekmāz: Pekmez. (KK: 4, krş. DS: 604)

bıgırcık: Bir parça, azıcık, biraz, birazcık. (KK: 4, krş. DS: 685)

bişişirim: Bir defa pişirilebilecek kadar. (KK: 5, krş. DS: 679)

carcör: Şarjör. (KK: 6, krş. DS: 860)

cincula: İyi cins mantar. (KK: 6, krş. DS: 976)

cos: Ateşi söndürmek için üzerine su döktüğünde çıkan ses. (KK: 1, krş. DS: 1004)

cup diye: Suya birdenbire atlamayı anlatır. (KK: 3, krş. DS: 1017)

çençire: Tencere. (KK: 4, krş. DS: 1133)

dā: Şaşma ünlemi, küçük görür gibi şaşma ünlemi. (KK: 2, krş. DS: 1391)

dāddā: Çocuk dilinde at eşek gibi binek hayvanları. (KK: 1, krş. DS: 1328)

dāh: At, eşek ve başka hayvanları yürütme, kovalama ünlemi. (KK:6, krş. DS: 1326)

deykak: İşte, orada, şurada. (KK: 6, krş. DS: 1326)

goruk: Olgunlaşmamış üzüm. (KK: 7, krş. DS: 2106)

köse buğday: Beyaz, kılçıksız bir çeşit buğday. (KK: 2, krş. DS: 145)

mināt: Ekmek olacak hamurların, konulduğu ağaçtan gözleri bulunan bir araç. (KK: 4, krş. DS: 696)

yuvāva: Yeşil, sert kabuklu bir çeşit böcek, mayıs böceği. (KK: 5, krş. DS: 378)

tize: Teyze. (KK: 6, krş. DS: 1386)

Sonuç

Bu çalışmada Bursa dağ yöresinde ikamet eden ya da hayatının büyük bir çoğunluğunu orada geçirmiş olan kişilerden yapılan derlemelerin ve bu yöre hakkında bilgi veren bazı kitapların taranmasının ardından toplamda 259 sözcük ve sözcük öbeği

incelenmiştir. Bu sözcük ya da sözcük öbeklerinin 69'u fiillerden, 190'ı ise isimlerden oluşmaktadır.

Çalışmada yer alan 69 fiilin 39'u Derleme Sözlüğü'nde bulunmamasıyla birlikte 22'si Derleme Sözlüğü'nde bulunmasına rağmen bu yörede farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Geriye kalan 8 fiil ise Derleme Sözlüğü'nde bulunmaktadır ancak bu fiiller Bursa dağ yöresinde ses ya da yapı bakımından farklılık göstermektedir. Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan 39 fiilin 30'u kaynak kişilerden derlenirken 9'u ise kaynak kitapların taranması ile bulunmuştur. Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak bu yörede anlamları farklı olan 22 fiilin 18'i kaynak kişilerden derlenirken 4'ü ise kaynak kitaplar taranarak elde edilmiştir. Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak bu yörede ses ve yapı bakımından farklı şekilde kullanılan 8 fiil ise kaynak kişilerden derlenerek elde edilmiştir.

Çalışmada yer alan 190 ismin 90'ı Derleme Sözlüğü'nde bulunmamasıyla birlikte 73'ü Derleme Sözlüğü'nde bulunmasına rağmen bu yörede farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Geriye kalan 27 isim ise Derleme Sözlüğü'nde bulunmaktadır ancak bu isimler Bursa dağ yöresinde ses ve yapı bakımından farklılık göstermektedir. Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan 90 ismin 39'u kaynak kişilerden derlenirken 51'i ise kaynak kitapların taranması ile bulunmuştur. Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak bu yörede anlamları farklı olan 73 ismin 34'ü kaynak kişilerden derlenirken 39'u kaynak kitaplar taranarak elde edilmiştir. Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak bu yörede ses ve yapı bakımından farklı şekilde kullanılan 27 isim ise kaynak kişilerden derlenerek elde edilmiştir.

Elbette ki Bursa dağ yöresinin söz varlığı bu kadarla sınırlı değildir. Yapılacak yeni çalışmalar neticesinde başka sözcüklerin ortaya çıkması mümkündür. Bu sebeple ortaya çıkması mümkün başka sözcüklerin yok olma riski göz önünde bulundurularak ivedilikle yeni çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar

Cemiloğlu, Mustafa (2002). *Bursa Dağ Köylerinde Türkmen Kültürü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Demirci, Metin (2017). “Derleme Sözlüğü’ne Osmaniye, Düziçi Ağzından Katkılar – I”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S: 6/3, s. 1360-1383.

Dinçel, Ömer Faruk (2003). *Yrk ve Türkmen Diyarı Bursa Dağ Yöresi*. Ankara: Uyum Ajans.

Gökçe, Hüseyin (2017). “Eski Anadolu Türkçesinden Günümüze Bursa İlinin Yağcılar Köyünde Meydana Gelen Bazı Ses Değişimleri”. *Diyaletolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 16, s. 145-178.

Korkmaz, Zeynep (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK 1: Saniye Salar (84), Bursa Keles Yağcılar Köyü, Eğitimi yok.

KK 2: Fatma Dalgın (50), Bursa Keles Harmanalan Köyü, İlköğretim 5.

KK 3: Ayşe İNAN (53), Bursa Keles Yağcılar Köyü, İlköğretim 5.

KK 4: Ramazan DALGIN (49), Bursa Keles Harmanalan Köyü, İlköğretim 5.

KK 5: Fatma YDEŐ (48), Bursa Keles Gneybudaklar Köyü, İlköğretim 5.

KK 6: Zahide ALBAYRAK (50), Bursa Keles Epeler Köyü, İlköğretim 5.

KK 7: Kafiye AY (36), Bursa Keles Yağcılar Ky, İlkğretim 5.

EXTENDED ABSTRACT

Turkish Turkey throughout history has been influenced by many languages, especially Arabic and Persian. The users of this language have used some words by adapting their own language, instead of this although they have Turkish equivalents. For example, Persian "hero" and the Arabic "bold" meaning "batur" word is a word of Turkish origin and although it used in the history period of the Turkey Turkish, today it is not used in Turkey Turkish. However, the word "batur" subsist in dialect of folk who live in region like Denizli, Balıkesir and Adana in Anatolia. Like that, a lot of words is not used in the written language of the Turkey Turkish continues its presence in dialects of Anatolia. However, most of these words disappear with time. The Turkish Language Association initiated a study to prevent this situation and at the end of this study, it published the Dictionary of Compilation. Dictionary of Compilation although it is a comprehensive study to record the words in Anatolian dialects, it is not enough yet. For this reason, this study was prepared to record the words used in the mountain region of Bursa (Keles and Orhaneli) and contribute to the Compilation Dictionary.

The words identified in the study were obtained by scanning both written sources and by compiling oral sources. While the words obtained by scanning the written sources were determined in the Orhaneli district and villages of Bursa, the words obtained by compiling of oral sources were determined in the Keles districts and villages of Bursa province. The study is composed of three parts: the words which are not in the Dictionary of Compilation but used in this area, the words used in the Dictionary of Compilation but in which their meanings are different, the words used in the Compilation Dictionary, but which are used differently in terms of sound and structure in this region. Description of the words not included in the compilation glossary is given by the source person number or the page number of the scanned source. Likewise, being in the compilation dictionary, but next to the words which have different meanings in this region and being in the Compilation Dictionary, but next to the words which are used differently in terms of sound and structure, have been given the source person number or the page number of the written source. In addition, in order to track how these words were passed in the Compilation Dictionary, the page numbers in the Compilation Dictionary are given in the same place.

In this study, a total of 259 words and phrases were examined after the scans from the people living in the Bursa mountain region or the ones that had spent the majority of their lives there, and some books that gave information about this region were searched. While 69 of these words or phrases consist of verbs, 190 of them consist noun. Although 39 of the 69 actions included in the study were not included in the Compilation Dictionary, 22 of them were used in different meanings although they

exist in compilation dictionary. The remaining 8 verbs exist in the Dictionary of Compilation, but these verbs differ in sound or structure in the Bursa mountain region. Although 90 of the 190 nouns included in the study were not included in the Compilation Dictionary, 73 of them were used in different meanings although they exist in compilation dictionary. . The remaining 27 nouns exist in the Dictionary of Compilation, but these nouns differ in sound or structure in the Bursa mountain region.

Uncular, Deniz ve Selçuk Artut (2019). "Design of A Robotic Toy and User Interfaces for Autism Spectrum Disorder Risk Assessment". *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Vol. 20, Iss. 36, p. 101-140.

DOI: 10.21550/sosbilder.446896

DESIGN OF A ROBOTIC TOY AND USER INTERFACES FOR AUTISM SPECTRUM DISORDER RISK ASSESSMENT

Deniz UNCULAR*
Selçuk ARTUT**

Sending Date: July 2018

Acceptance Date: December 2018

ABSTRACT

Autism Spectrum Disorder (ASD) is an umbrella term for a spectrum of complex developmental disorders resulting in deficits in social communication and repetitive and stereotyped behaviors (APA 2013). Research in the area revealed that young children with ASD are interested in technology. This preference for technology may lead to promising intervention models (Annaz et al. 2012; Klin et al. 2009; Fong et al. 2003). This paper includes research into how to design and use technology to create suitable products for deficits of ASD. With all the concern over the high prevalence ratios of ASD, this study presents the methodology and design of a risk assessment device, which aims to capture the interest of children with ASD aged 3-4, and direct children who score low on the tests towards a diagnosis. The tests in the device are designed to detect differences with ToM tests between ASD and typically developing (TD) children. In the scope of the paper, 2D illustrations, interface design, and outer shell design of the device are created in compliance with the research data in the field.

Key words: *autism spectrum disorder, interface design, product design, risk assessment device, 3D printing*

* MA, Sabancı University Faculty of Arts and Social Sciences Visual Arts and Visual Communication Design, denizuncular@sabanciuniv.edu

** PhD, Sabancı University, Faculty of Arts and Social Sciences Visual Arts and Visual Communication Design, sartut@sabanciuniv.edu

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

Otizm Spektrum Bozukluğu Risk Değerlendirmesine Yönelik Robotik Oyuncak ve Kullanıcı Arayüzü Tasarımı

ÖZET

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) hafiften şiddetliye kadar karmaşık gelişimsel bozukluklar için kullanılan yelpaze terimidir. Bu gelişimsel bozukluklar sosyal iletişimde yetersizlik, tekrarlayıcı ve stereotipik davranışlara neden olmaktadır (APA 2013). Alandaki araştırmalar OSB'li çocukların teknolojiye olan bu ilgisini ortaya koymuştur. Bu ilgi gelecek vaat eden müdahale modellerinin oluşturulmasında imkan sağlayabilir (Annaz et al. 2012; Klin et al. 2009; Fong et al. 2003). Bu çalışma OSB'nin yol açtığı sınırlılıklara uygun ürün yaratmak için tasarımın nasıl yapılması ve teknolojinin nasıl kullanılması gerektiği araştırmasını kapsamaktadır. OSB'nin yüksek yaygınlık oranları göz önüne alındığında, bu araştırma bir risk değerlendirme cihazının metodolojisini ve tasarımını sunmaktadır. Bu cihaz 3-4 yaş aralığındaki çocukların ilgisini çekmeyi ve testlerde düşük puan alan çocukları teşhise yönlendirmeyi hedeflemektedir. Cihazın içindeki testler OSB'li çocuklarla tipik gelişim gösteren çocuklar arasındaki farklılıkları Zihin Kuramı testleriyle saptamaya yönelik tasarlanmıştır. Araştırma kapsamında cihazın prototipinin iki boyutlu illüstrasyonları, arayüz tasarımları ve dış kabuk tasarımı alandaki araştırma verilerine uygun olarak yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: otizm spektrum bozukluğu, ara-yüz tasarımı, ürün tasarımı, risk değerlendirme cihazı, 3 boyutlu baskı

Introduction

According to the American Psychological Association (APA), Autism Spectrum Disorder (ASD) is an umbrella term for a spectrum of complex developmental disorders resulting in deficits in social communication and repetitive and stereotyped behaviors (APA 2013). Individuals with ASD experience impairments in social communication and social interaction. These impairments include issues in social exchange, gestural behaviors in communication, and difficulties in building, preserving, and comprehending relationships. In addition to these impairments, behavior and interests appear to be limited and are marked by repetitive patterns (APA 2013). Moreover, children with

ASD suffer from impairments in communicating verbally and nonverbally, particularly with actions involving motor control, facial expression of emotions, and eye gaze attention (Dautenhahn 2002). The diagnosis of ASD relies on behavioral criteria determined in a diagnostic handbook named the DSM-V (APA 2013).

According to research conducted in U.S., one in every 59 children in the United States is diagnosed with ASD (Baio et al. 2018). According to research conducted by Autism Platform and their predictions from previous years, it is assumed that there are 550.000 children with ASD in Turkey and approximately 150.000 children with ASD aged between 0-14 years. Despite this observation, there is no national screening system in Turkey, and screenings are not conducted systematically. Also, despite the importance of early diagnosis, it is hard to say that early diagnosis has been achieved at a necessary level in Turkey (Rakap et al. 2017). Research into how to design and use technology that would increase diagnosis rates for ASD diagnosis is increasingly important (Durkin 2010). With all the concern over the high prevalence ratios of ASD, this study aims to make a prototype of a risk assessment device as a supplementary tool for supporting screening systems in Turkey.

Research in the area revealed that young children with ASD are more interested in interacting with nonsocial contingencies rather than biological motion suggests that preference for technology may lead to promising intervention models (Annaz et al. 2012; Klin et al. 2009, Fong et al. 2003). In accordance with this, in the last decade researchers have performed numerous studies that have used technology in therapy, diagnosis, and collecting data from the behavioral responses of individuals with ASD (Cabibihan 2013; Goodwin 2008; Bellani et al. 2011; Diehl et al. 2012). This study presents the methodology and design of a risk assessment device, which aims to capture the interest of children with ASD aged 3-4, and direct children who score low on the tests towards a diagnosis. The tests in the device focus on Theory of

Mind (ToM) development and designed to detect differences with ToM tests between ASD and typically developing (TD) children.

2. ASD in Infancy and Early Childhood

Abnormality of child's development is recognized by twenty-four months in 90% of the cases (De Giacomo et al. 1998). Proper gestures such as nodding and pointing appear to be absent after one year. However, the early signs of ASD alter with age. Infants with ASD might exhibit restricted eye contact and reduced social attention (Maestro et al. 2002). Both motor and vocal imitation may be diminished, and they may have difficulties with arousing or possess abnormal physical reactions (Dawson et al. 2000). According to the study of Maestro et al. (2002), compared to age matched control groups, infants later diagnosed with ASD displayed weaker visual attention to social stimuli. They were also less frequent in smiling, vocalizing, and engaging in object exploration. Their repetitive behaviors, however, did not differ from the control group. The studies of Werner et al. (2000) and Osterling and Dawson (1994), with 8 to 10-month-old infants and 12 month- old infant participants respectively, reported that infants later diagnosed with ASD tend to respond to their names less.

According to research in the area, the early predictors of ASD are as follows: diminished interest in social interaction, impaired social engagement, and communication difficulties starting from the first few months (Bates et al. 1979; Osterling and Dawson 1994; Werner and Dawson 2005). However, other than social difficulties, dissimilarities from the control group are less prominent (Bates et al. 1979). Differences in communication such as the absence of attention toward speech, including their name, appear to be more noticeable by six to twelve months (Bates et al. 1979; Maestro et al. 2002; Wetherby et al. 2004). Infants diagnosed with ASD in the future tend to have a reduced interest in social interaction with people and are less integrated in object exploration compared with typically developing infants (Bates et al. 1979; Baranek et al. 2005). Social abnormality and communication

deficits become prominent by thirty months (Ornitz et al. 1977). Children with ASD diverge from typical age matched children in terms of anticipatory postures, turn taking ability, eye contact level, and joint attention (Wimpory et al. 2000). They also exhibit atypical sensory behaviors and reduced emotional interaction (Hoshino et al. 1982; Mooney, Gray, and Tonge 2006). Below the age of three, children with ASD can be distinguished from typically developing or developmentally delayed children in terms of hindered social development, abnormal gaze, unusual play, and unresponsiveness to verbal communication (Dahlgren et al. 1989; Sullivan et al. 2007). Early diagnosis and intervention is essential for enhanced long-term results, yet though initial indications of ASD are observable in numerous instances before 12 months of age, infants and young children are challenging to diagnose (Volkmar et al. 1994).

3. Theory of Mind and ASD

Theory of “mind blindness” has been proposed as the cognitive reason for social and communication difficulties of ASD. This theory presumes that typically developing individuals can “mind read”, which means that they are able to understand their own mental state and other people’s mental states; this is also called the “Theory of Mind” (ToM) or “mentalizing”. However, individuals with ASD have difficulties in social communication and with perceiving mental states (Frith 2001). Typically developing children’s ability to mentalize is believed to start with an innate mechanism and to develop with the child’s social environment (Frith 2001). Early indications of interest regarding the mental states of other individuals are observed through shared attention (Carpenter et al. 1998). Infants in the first year of life instinctively track the gaze direction of another person, meaning they direct their attention to what another person is attending. Referential looking is also present, meaning infants examine their caregiver’s emotional manner before getting near or holding back from a new object (Repacholi 1998). Imitation of complicated and deliberate activities of other people start at 1.5 years of age (Meltzoff 1995). Children around 2-3 years old acquire

the ability to comprehend and practice mental state verbs such as want, know, and pretend (Bretherton 1992). Mentalizing is believed to assist with learning word meanings (Bloom 2000) by following the referential objective of the agent as well (Baldwin et al. 1996). Sophisticated matters such as false belief, deception, white lie, and double bluff are obtained frequently between 5-8 years of age (Frith 2001).

The theory of mind hypothesis proposes that the innate mentalizing mechanism does not function properly in individuals with ASD (Frith 2001). Although they may be able to learn mental states through training, they obtain this ability late and slow, also inclined to making mistakes when it comes to more complex mentalizing tasks, such as second-order false belief tasks (Frith 2001). The mind blindness hypothesis does not imply that this is the underlying reason for repetitive behavior and the restricted, compulsively followed activities present in ASD, but it might be the reason for certain language deficits. Indeed, idiosyncratic use of language, language delay, muteness, and echoing of speech are common characteristics of ASD. Caregivers report abnormal ways of word learning even in children with Asperger disorder (Frith 2001).

Having a ToM requires being able to comprehend all types of mental states and being capable of reflecting on what is in one's own mind and the minds of others (Baron-Cohen 2001). In ASD, the problem of comprehension regarding another person's mind is a fundamental cognitive characteristic and seems to be universal. To be able to reveal this condition, developmentally appropriate tests should be practiced (Baron-Cohen 2001).

4. Benefits of Implementation of Technological Systems for ASD

Individuals with ASD and their families confront difficulties in acquiring health care. In Turkey, children diagnosed with ASD need to be assessed by "Guidance and Research Center (GARC)" (Rehberlik ve Araştırma Merkezleri) in order to access special education services

provided by the state (Aksoy et al. 2017). However, there are significant limitations concerning qualified and experienced special education personnel in ASD at GARCs. Personnel in these institutions have prior education in mental, hearing, or visual impairments and later receive limited education in ASD (Rakap et al. 2017). Another limitation is a lack of adequate assessment instruments and educated personnel who are able to practice proper evaluation regarding communication, social interaction, and restrictive patterns of behavior (Rakap et al. 2017). Educational assessment can only be conducted at GARCs, yet there are only one or two GARCs in the majority of provinces in Turkey. These circumstances result in families who live far from the city centers travelling great distances to access services. Complicating the picture more, since there are only one or two GARCs in the majority of provinces in Turkey, these institutions are over-occupied. This excessive workload results in hindering comprehensive educational assessment process and impacting its quality. Furthermore, educational assessment and diagnosis conducted outside the natural environment of the child hinders the data gathering process about the natural behavior of the child (Rakap et al. 2017).

ASD diagnosis rates in children have been increasing in recent years. A child is born with ASD one in every 59 births (Baio et al. 2018). However, according to a recent study conducted in Turkey by Tohum Otizm Vakfı, only 58% of the citizens answered yes to the question: “Have you ever heard of a developmental disorder by the name of autism?” and only 18% answered yes to the question “Are you aware of the symptoms of autism?” (“Türkiye’deki Bireylerin Otizm Algısı ve Bilgi Düzeyi Araştırması” 2017). Rakap et al. (2018) claim that expertise and insight of Turkish general education teachers (across all school types and grade levels) is inadequate. Infrastructural drawbacks accompanied by low awareness rates lead to difficulties in diagnosis. Complementary implementation of technological systems may increase the awareness of citizens about ASD risk and early diagnosis.

Individuals with ASD are attracted to and motivated by technology: therefore, technology-facilitated education is suitable to assist them in concentrating on academic and behavioral development (Goodwin 2008). Professional assistance in the area is expensive and may be unreachable for some caregivers. Technology-facilitated mobile instruments for education and self-management may be beneficial for improving skills of individuals with ASD and their caregivers, which may decrease their dependence on professional assistance (Goodwin 2008). For example, wearable sensors that can detect and record sensory input enable the interpretation of the arousal levels of individuals with ASD, thus assisting them in comprehending, transferring, and controlling their arousal levels (Goodwin et al. 2006). A growing body of research has been conducted to evaluate the benefits of implementation of technological systems for ASD. A high proportion of the research in this area focuses on social interaction and communication difficulties (Grynszpan et al. 2008). Advantages of implementation of technological systems include adaptability, manageability, and supportiveness. Since individuals with ASD generally experience difficulties while interacting with other individuals, human-computer interaction appears to be more comfortable, attractive, and pleasant for children with ASD (Boucenna et al. 2014).

According to Moore and Calvert (2000), computer-based vocabulary lessons provide better motivation, attention, and vocabulary learning for children with ASD in comparison to lessons provided by a human instructor. Hetzroni and Tannous (2011) explored a computer-based intervention program aiming to improve the communicative abilities of children with ASD. The software program was constructed so as to comprise daily life activities about play, hygiene, and food. Research revealed that the program succeeded in enhancing communication and that children were able to adapt these improvements to the classroom environment (Hetzroni et al. 2011). Leonard et al. (2002) developed a single-user virtual reality

environment that recreates real-life scenarios such as finding a place to sit in various settings. Adolescents with high functioning autism exhibited a significant enhancement in managing social scenarios appropriately (Leonard et al. 2002). Golan et al. (2010) evaluated an educational animated series named “The Transporters” developed by the Autism Research Centre. The Transporters consisted of toy vehicles running on tracks or cables (e.g. trams, cable cars) to restrain movement possibilities to simplify variables. Into the vehicles were inserted real-life faces of actors expressing emotions in a social context between the toy vehicles. By depicting social interactions between emotionally expressive toy vehicles, The Transporters aims to improve the emotion recognition ability of children with ASD. After the children watching The Transporters every day for four weeks, Golan et al. (2010) observed that children with ASD significantly improved in emotion recognition. In another important study focusing in social deficits, Bernard-Opitz et al. (2001) presented different animated social problems on a computer screen and asked for solutions. Subsequently, training sessions were conducted. In the training sessions, a person explained the solutions of the problems, and then the solutions were demonstrated through animations. After the training sessions, Bernard-Opitz et al. (2001) observed a stable increase in the success of children with ASD in solving social problems.

Despite various advantages of computer-aided systems, researchers have also suggested that individuals with ASD could experience difficulties in generalizing knowledge obtained through computers to everyday life (Bernard-Opitz et al. 2001; Lord et al. 2010; Cabibihan et al. 2013). Additionally, researchers express concern about dependence on computer-aided systems and the possibility of isolation (Moore et al. 2000). The aim of the study is to present the methodology and design of a risk assessment device, which aims to capture the interest of children with ASD aged 3-4, and direct children who score low on the tests towards a diagnosis. In particular, the tests in the device focus on Theory of Mind (ToM) development and designed to detect

differences with ToM tests between ASD and Typically Developing (TD) children.

5. Methodology

Theory of Mind (ToM) proposes that typically developed individuals are able to comprehend their own mental state and other people's mental states. On the other hand, individuals with autism spectrum disorder (ASD) experience struggles in understanding mental states (Frith 2001). Typically developing children's ToM abilities are considered to begin with an innate mechanism (Frith 2001). The theory of mind hypothesis proposes that the innate mechanism does not function suitably in individuals with ASD. Individuals with ASD obtain this ability late and develop it slow despite training (Frith 2001). Considering the differences in ToM development between typically developing children and children with ASD, ToM tests are utilized in order to identify children at risk for ASD. ToM tests that are prevalent and most suitable for visualization are chosen and listed below:

1. 'Inferring from gaze direction' test (Baron-Cohen and Cross 1992; Baron-Cohen et al. 1995)

Gaze direction allows normally developing children to understand which of the several objects a person wants. However, children with ASD are unable to retrieve that information as easily. The test of 'Which one does Charlie want?' reveals this difference between normally developing children and children with ASD. In the test, the child is presented the Figure 1 below, and asked the question: "Which one does Charlie want?" (Baron-Cohen and Cross 1992).

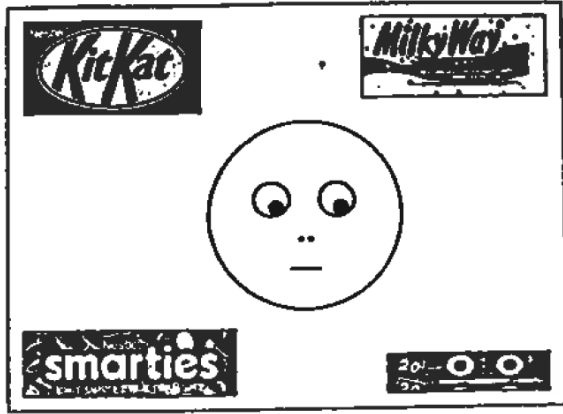

Figure 1. The test of “Which one does Charlie wants?”, Baron-Cohen and Cross 1992

2. ‘Seeing leads to knowing’ test (Baron-Cohen and Goodhart 1994)

The ‘Seeing leads to knowing’ test by Baron-Cohen and Goodhart, (1994) contains a story about two characters. One of the characters looks into a box and the other one touches a box. Normally developing 3-year-old children are able to comprehend who has the information about what is inside the box (Baron-Cohen and Goodhart 1994). On the other hand, children with ASD tend to choose a character arbitrarily, when they are asked, “Which one knows what is in the box?” (Baron-Cohen and Goodhart 1994).

3. The mental-physical distinction (Baron-Cohen 1989)

The mental-physical distinction test Baron-Cohen (1989) conducted comprises four stories; one of the stories is as follows:

“This is Sam. He likes biscuits. He is hungry, so his mother gives him a biscuit. This is Kate. She likes biscuits. She is hungry, but she is all alone. She is thinking about a biscuit.” (Baron-Cohen 1989).

Subsequent to the story a behavioral judgment and a sensory judgment questions were asked, “Which child can eat the biscuit?” and “Which child can touch the biscuit?” correspondingly. (Baron-Cohen 1989).

4. First-order false belief task (Frith 2001)

The Sally-Ann task is utilized as a first-order false belief task. In the Sally-Ann task the following story is enacted for the child:

“Sally has a basket and Anne has a box. Sally puts a marble into her basket, and then she goes out for a walk. While she is outside, naughty Anne takes the marble from the basket and puts it into her own box. Now Sally comes back from her walk and wants to play with her marble. Where will she look for the marble?” (Frith 2001).

A normal developing 4-year-old child is expected to answer this question correctly, by giving an answer similar to “Sally will look inside her basket.” However, children with ASD struggle with this task, even though they have a mental age of 4 years and above (Frith 2001).

The ToM tests listed above are redesigned regarding the design concerns for children with ASD and transferred to Raspberry Pi 3, which is connected to a Raspberry Pi 7-inch touchscreen display. Cognitive impairments caused by Autism Spectrum Disorder (ASD) lead to certain design concerns for producing suitable human-computer interfaces. Visual sensory produces more reaction from children with ASD than any other sensory type (Milley et al. 2012). Since children with ASD are identified as visual thinkers (Frauenberger et al. 2012), visual aids are provided to ease communication and learning for children with ASD. Also, the design principles set for serious games are applied to the Theory of Mind tests that are adapted. These design principles include: gradually increasing levels of difficulty, defining clear task goals, providing clear instructions, delivering feedback and rewards, ensuring repeatability and predictability of the game tasks, presenting smooth transitions, and minimalistic graphics (Bartoli et al. 2014; Whyte et al. 2015). The tests are organized to require less effort

at first and become progressively challenging to enhance engagement and motivation. The task objectives are intended to be clear so that they may be followed easily. The instructions are intended to be clear and the text is supported via visuals for better comprehension of the goals. Alongside continuous feedback, rewards with visuals are presented to encourage children with ASD (Whyte et al. 2015). Moreover, game play is used to modify the tests to become enjoyable and engage the users. Game dynamics are integrated into Theory of Mind tests by giving stars and badges to users at the time of completion (Pratt et al. 2012).

Additionally, Lidwell et al.'s (2010) principles overlapping with the scope of the tests are followed. Since baby-faces are more appealing to children, the characters of the tests are designed to have similar features to a baby-face by making their eyes rounder and larger. The number of colors used in the screens is minimized as much as possible, so that the human eye can comprehend them at first glance. The screens are designed to be consistent in terms of their setting, theme, colors, flow, and elements, since consistent interfaces are more user-friendly and easier to focus on. The distinction between the figure and the background is well defined and stable for the figure to grasp the user's attention and be remembered more than the background. Iconic symbols are used to enable users to recognize, find, remember, and learn more easily. Performance load is decreased as much as possible to increase the possibility of achieving a task. Related elements are grouped via proximity, similarity, or uniformity to increase clarity. Figure images are designed to be as symmetric as possible to deliver a sense of stability, harmony, and balance, and to grasp more attention. Additionally, the status of the user during the game is made visible in all scenes to enhance usability. Practices and guidelines for graphical user interfaces and online surveys by Lal (2013) are implemented as well. The interface aims to provide feedback concerning actions of the user in a pleasant, predictable and common manner. Answers are randomized to prevent border answer bias. Progress bars are utilized for

multiple page tests. Information about the number of tests is given before starting.

Moreover, Fletcher-Watson et al.'s (2016) principles of design for children with ASD are employed. Characters in the games are designed to look like children. A reward token system is utilized and there is no reaction in the case of a wrong answer. Furthermore, Pavlov's (2014) principles for user interface design for individuals with ASD are followed closely and listed below:

- Font and background are designed to be contrasting.
- Soft and mild colors are used.
- The text box is noticeably disconnected from other elements.
- Text is displayed in a single column.
- Simple graphics are utilized.
- Clear sans-serif fonts are used.
- The background is designed to be plain without any images.
- Transparent surfaces and text do not overlay.
- Pop-ups are not used.
- Navigation is simple and easy to understand.
- The interface informs the user about the current position on every screen.
- The screens do not contain too many elements.
- Instructions are brief.

Heuristics by Khowaja and Salim (2015) for evaluating interactive systems for children with ASD are utilized and listed as follows:

- The status of the system is made constantly visible at the bottom of the screens via circles representing the current status to

inform users about the duration, context, and current condition of the activities. The status of the system is presented via suitable feedback (collecting stars) between sensible time intervals (end of each task).

- The system aims to be easily comprehensible by the user. The system uses words, phrases, and concepts familiar to the user. The conventions in the system are similar to every-day life and information is provided in an ordinary and rational way.

- Language used in the screens is plain and coherent to not distract the user by using different words for the same meaning or using a word for multiple meanings.

- Unrelated or infrequently needed information does not appear on the interface screens since it may be a distraction for children with ASD.

- Redo and undo options are added to the system in case of choices by error. The user can undo by tapping the left side of the screen and redo by tapping the right side of the screen.

- The system tries to prevent errors as much as possible by asking for confirmation before executing an action.

- The screen items are adequately large to ensure ease of reading and access by children with ASD. A future ambition of the system is to permit customizability of color, background, font, and size.

- The transitions on the screen are smooth and gradual in order to avoid dramatic changes so children with ASD could follow.

- Possible latency of an action (e.g. selection) is aimed to be avoided since keeping the attention of the children with ASD is challenging, and they could get frustrated quickly.

Before starting the theory of mind tests, eight instruction screens are presented in order to provide information about possible actions and the length of the process. Screens have the following texts respectively:

- Hello, I am Zimo. Let's play games together.
- First, I will give you some clues.
- In order to go forward you should touch this (showing right) side.
- In order to return back you should touch this (showing left) side.
- Tap on the picture that you want to choose.
- If you are certain of your decision tap again.
- Congratulations! You have made your choice.
- You are ready now. Let's play four games together. Tap to start.

Also, after the completion of a test the transition screen appears. The user should tap the screen to start the next game. When the user has finished all the tests, the final screen appears to notify them. Screens have the following texts respectively:

- Tap to continue with the next game.
- Congratulations! You have completed all the games.

Figure 2. Instructions Sample, screens 1&2

Following the instruction screens, Theory of Mind tests are presented. Interfaces of the Theory of Mind tests that are adapted for the device are listed below:

1- ‘Inferring from gaze direction’ test (Baron-Cohen et al. 1992; Baron-Cohen et al. 1995)

Gaze direction allows typically developing children to understand which of the several objects a person wants. However, children with ASD are unable to retrieve that information as easily. The test of ‘Which one does Charlie want?’ reveals this difference between typically developing children and children with ASD. In the test, the child is presented the Figure 1 below, and asked the question: “Which one does Charlie want?” (Baron-Cohen 1992). The question is translated into Turkish as: “Çağrı hangisini istiyor?”.

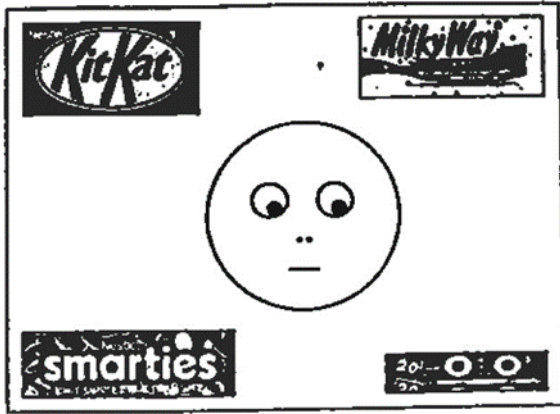

Figure 2. The test of “Which one does Charlie wants?”, Baron-Cohen & Cross 1992

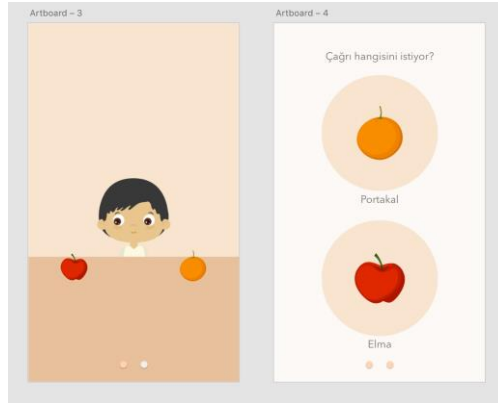

Figure 3. The ‘inferring from gaze direction’ test alternative visual design, screens 1&2

2- ‘Seeing leads to knowing’ test (Baron-Cohen et al. 1994)

The ‘Seeing leads to knowing’ test by Baron-Cohen and Goodhart, (1994) contains a story about two characters. One of the characters investigates a box and the other one touches a box. Typically developing 3-year-old children can comprehend who has the information about what is inside the box (Baron-Cohen et al. 1994). On the other hand, children with ASD tend to choose a character arbitrarily, when they are asked, “Which one knows what is in the box?” (Baron-Cohen et al. 1994). The question is translated into Turkish as: “Kutunun içinde ne olduğunu hangisi biliyor?”.

Figure 4. The 'seeing leads to knowing' test, screens 1&2

3- The mental-physical distinction test (Baron-Cohen 1989)

The mental-physical distinction test Baron-Cohen (1989) conducted comprises four stories; one of the stories is as follows:

“This is Sam. He likes biscuits. He is hungry, so his mother gives him a biscuit. This is Kate. She likes biscuits. She is hungry, but she is all alone. She is thinking about a biscuit.” (Baron-Cohen 1989).

Subsequent to the story a behavioral judgment and a sensory judgment questions were asked, “Which child can eat the biscuit?” and “Which child can touch the biscuit?” correspondingly. (Baron-Cohen 1989). The story is adapted and translated into Turkish as following:

“Bu Selim. Selim bisküvi seviyor. Selim’in karnı aç. Bu yüzden annesi Selim’e bir bisküvi veriyor. Bu Cansu. Cansu bisküvi seviyor. Cansu’nun karnı aç, ama o yalnız başına. Bisküviyi düşünüyor.”

The questions that are asked following the story are translated as “Hangi çocuk bisküviyi yiyebilir?” and “Hangi çocuk bisküviye dokunabilir?” subsequently.

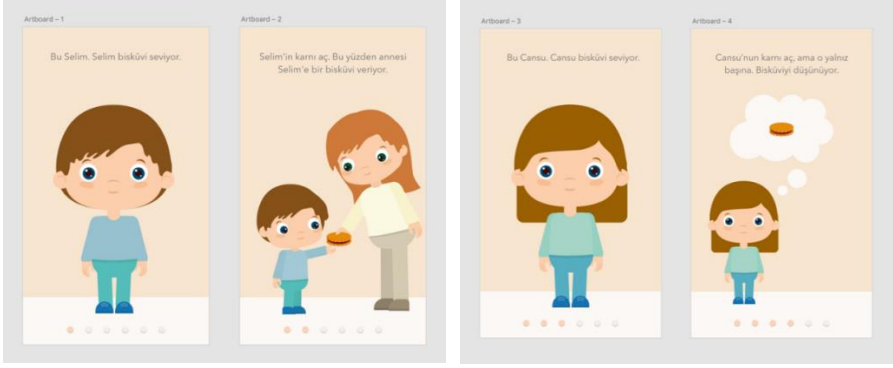

Figure 5. The 'mental-physical distinction test', screens 1,2,3,4

Figure 6. The 'mental-physical distinction' test, screens 5&6

4- First-order false belief task (Frith 2001)

The Sally-Ann task is utilized as a first-order false belief task. In the Sally-Ann task the following story is enacted for the child:

“Sally has a basket and Anne has a box. Sally puts a marble into her basket, and then she goes out for a walk. While she is outside, naughty Anne takes the marble from the basket and puts it into her own box.

Now Sally comes back from her walk and wants to play with her marble. Where will she look for the marble?” (Frith 2001).

A typically developing 4-year-old child is expected to answer this question correctly, by giving an answer like “Sally will look inside her basket.” However, children with ASD struggle with this task, even though they have a mental age of 4 years and above (Frith 2001). The story is adapted and translated into Turkish as following:

“Selin’in bir sepeti ve Aslı’nın bir kutusu var. Selin sepetine bir top koyuyor ve sonra yürüyüş yapmak için dışarı çıkıyor. O dışarıdayken, yaramaz Aslı topu sepetten alıyor ve kendi kutusunun içine koyuyor. Şimdi Selin yürüyüşten dönüyor ve topuyla oynamak istiyor. Selin topu için nereye bakacak?”

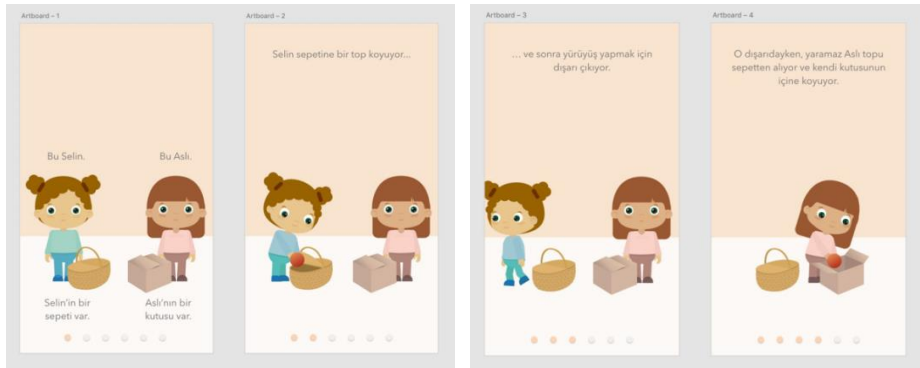

Figure 7. The Sally-Ann task, screens 1,2,3,4

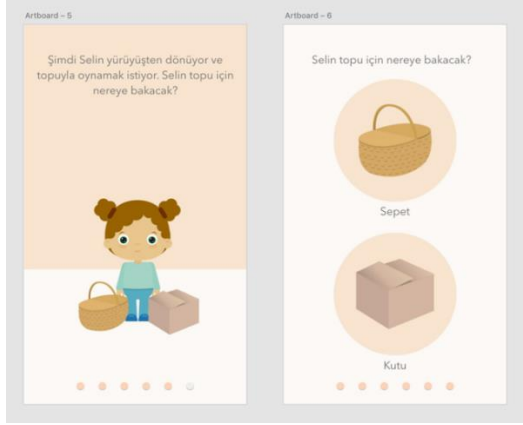

Figure 8. The Sally-Ann task, screens 5&6

6. Shell Design of the Prototype

Social robots are utilized for facilitating communication, expressing emotions, building social relationships, interpreting natural cues, enhancing social abilities, and diagnosis (Cabibihan et al. 2013). Social robots are used as a medium for diagnosis to elicit required behaviors for the diagnosis, gather and analyze data from behaviors of the child (Scassellati et al. 2012). By creating attractive and meaningful interactions, social robots can attract attention and engage with children (Cabibihan et al. 2013). Since social robots are precise, predictable and consistent children with autism are more interested in interacting with social robots than human agents (Pierno et al. 2008; Boccanfuso et al. 2017). Technology appears to be especially attractive to children with ASD (Keintz et al. 2013).

6.1 Appearance of the Robotic Toy (Outer Shell)

The robot should be attractive to the child by appearance. The shell is designed to match a non-anthropomorphic appearance since designs that do not resemble humans evoke a more positive response (Robins et al. 2006; Straten et al. 2018), cartoon-like characters lead to more stimulation (Duquette et al. 2008; Michaud et al. 2003; Kumazaki

et al. 2017), and non-anthropomorphic designs received positive feedback from children with ASD (Robins et al. 2007; Boccanfuso et al. 2017; Kumazaki et al. 2017). The appearance of the shell tends to be simple, easy to operate, and toy-like. Kozima et al. (2007; 2009) showed that a very simple robot design (see Figure 9) could retain the attention of children with ASD and enable social interaction.

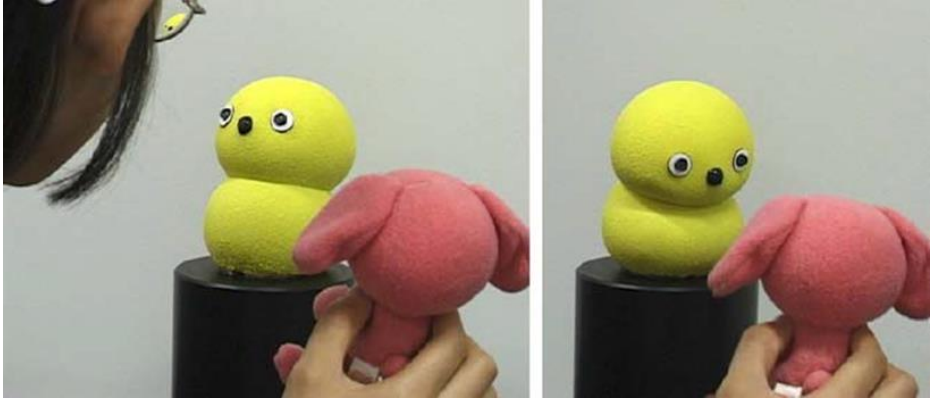

Figure 9. Keepon, interactive robot, Kozima et al. 2009

On the front side of the robotic toy, A Raspberry Pi 7-inch microcomputer equipped with a single touchscreen display is placed vertically to enable interaction with the use of visual elements based on variety of tests and games. According to Hourcade et al. the visual interface attracts the participants' focus, thus facilitates a more structured content for the interaction scenarios, rather than the ongoing ambiguity during a social interaction and consequently could result in a reduction of the anxiety. During the use of touchscreen technologies, children with ASD are observed to be actively involved and verbal during the observations (Hourcade et al. 2012).

The outer shell is designed to be simple and appealing. By following Pavlov's (2014) principle of using soft and mild colors, color of the outer shell is chosen to be light beige to eliminate redundant stimuli and reduce distraction. Because according to Grynszpan et al.'s

observations (2008), participants with ASD tend to perform poorer on richer multimedia interfaces. Also, users with ASD have a difficulty in organizing multimodal sources of information. The finalized version as presented in Figure 10, is designed to enable being carried by being held under the arms, which are curved inwards so that the hands may be placed conveniently. The bottom side of the outer shell design is leveled to be balanced when it is placed on a table. The front side of the shell is tilted so that the participant can be able to see the screen at a more convenient angle, while sitting on a chair. Size and weight of the device are considered not to exceed the limits to be carried by caregivers, therapists, and the child.

Figure 10. Final drawings of the outer shell design

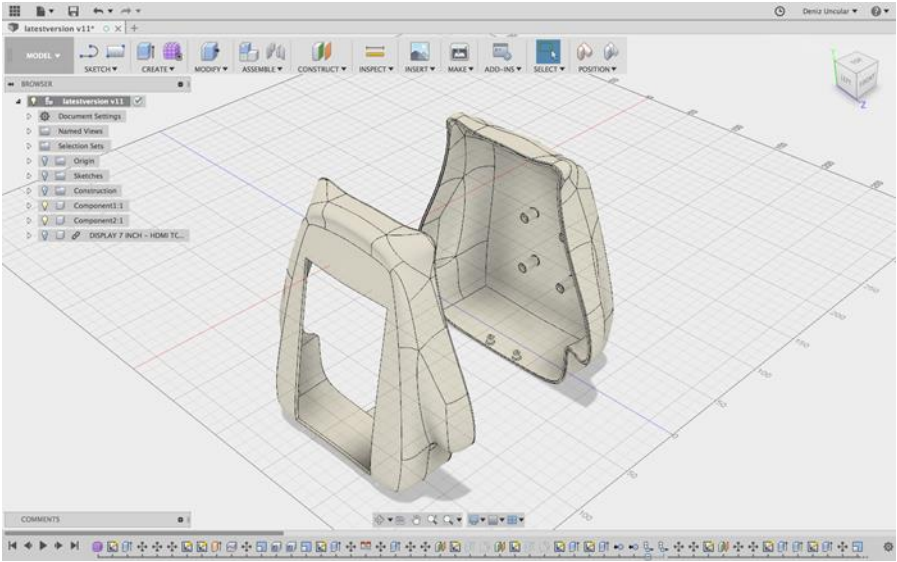

Figure 11. Components in Autodesk Fusion 360, front

Finally, outer shell prototype is 3D printed by Raise3D N2 Plus FFF 3D Printer at Collaboration Space, Sabanci University. 3D printing is preferred as the production method due to its numerous advantages over machining and casting methods. 3D printing enables direct production of functional parts in small numbers. Despite 3D printed parts usually have a lower accuracy and surface finish compared to parts produced by machining; some sophisticated systems can create high quality parts close to machining quality. 3D printing is advantageous particularly in production times; it can significantly shorten production times, which can be only several hours (Chua et al. 2014). Another significant advantage of 3D printing is providing the opportunity to experiment with complex physical models in comparatively brief time. According to Chua and Leong (2014), 3D printing can reduce the cost and time spent by 50% to 90% depending on the production scale when it is compared to CAD-CAM and computer numerical control (CNC) technologies. Due to its ability to produce more organic and complex forms, it enables designs to be more

useful and appealing. Also, 3D printing can reduce the amount of parts produced by being able to merge the parts and produce them as a single part. On the other hand, machining imposes parts to be produced separately to reduce waste and machining cost (Chua et al. 2014). By decreasing the amount of parts produced, time spent on tolerance analysis and detailed assembly drawings are reduced. Moreover, design constraints (e.g. avoiding draft angles, thin walls, and complex shapes) due to machining limitations are eliminated by 3D printing. Finally, fixed costs are lower, part specific setting up and programming is not required, machining or casting labor is decreased, material waste is reduced, unit price nearly becomes independent of production quantity (Chua et al. 2014).

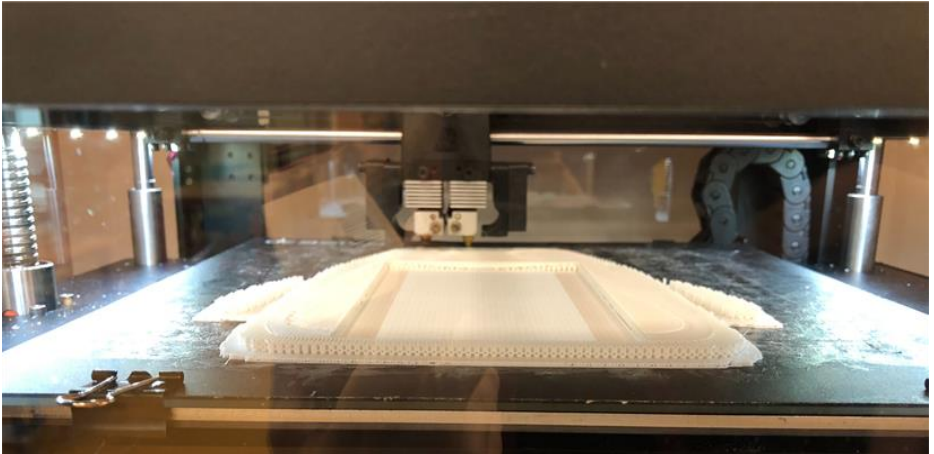

Figure 12. 3D printing process of the shell, front

Figure 13. The attached state of the 3D printed components, front

Figure 14. Prototype displaying the opening screen

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

7. Future Implementations and Suggestions

Future implementations for the project include; adding a rechargeable battery unity to provide an option to move the device independently, adding a build-in speaker to provide background music and sound effects, adding LEDs to increase interactivity (child could be given the option to choose the type of sensory rewards from light, audio, and visual), being in communication with external physical objects, providing camera interactions, adding various biosensors (e.g., pulse sensor, ultrasonic sensor, and motion sensor), enabling the use of eye-tracking technologies, and collecting extended data (e.g., demographics, time spent to give an answer, heart rate, gaze direction) from participants. Another future ambition of this thesis is making the robotic toy a home- based device so that assessment can be made in the natural environment of the child (Rakap et al. 2017), since gathering data independent of the clinic environment improves the quantity and quality of the data (Scassellati 2005). Also, a parent questionnaire can be added to gather more data about the child. A training phase can be added to provide the child more time to be accustomed to the software.

Since, abnormal visual scanning pattern is a substantial sign of ASD (Senju et al. 2003) enabling the use of eye-tracking technologies would provide significant data for the research. Perphery et al. (2002) revealed that individuals with ASD spent significantly more time observing the outer features of the face, and spent less time viewing the inner (primary) features such as the nose, mouth, and especially the eyes when compared with individuals without ASD. According to Riby et al. (2008) when presented static images of socially interacting individuals, individuals with ASD spend less time looking at faces and spend more time looking at background or body areas compared to typically developed individuals. Another study by Riby et al. (2009) revealed abnormal gaze patterns were present for all stimuli types (containing human actor and cartoon images or movies). Besides these

abnormal processing strategies resulted from ASD, cultural differences considered to be an influential factor for societies in terms of their visual strategies (Masuda et al. 2008). Eye tracking has established to be beneficial for revealing the attributes of abnormal visual scanning patterns in ASD. Riby et al. (2008; 2009) utilized a Tobii 1750 eye-tracker to record eye movements in their studies. Another future implementation of the project would be to record eye movements during social scene parsing by connecting a Tobii 1750 eye-tracker to the device and analyzing gaze pattern data considering cultural differences.

8. Conclusion

Exploring the effective implementations of convenient technological opportunities in use of assistive technologies enhances our research abilities to convey existing information to further investigations. This study aims to build a prototype of a robotic toy to structure a basis for scrutinizing the ASD with its possible technological resolutions. Although there are serious limitations to rationalize the observations to a list of solidified facts and figures, there has been a considerable amount of research accomplished compassing the field. It has been observed that individuals with ASD tend to perform worse when identifying the five basic emotions (anger, disgust, happiness, sadness, and surprise) than the control group even they were statistically equivalent and performed statistically poorer in identifying fear (Perphery et al. 2002). Differences in face scanning strategies from typically developed individuals may be the core reason for the poor face perception and emotion recognition abilities among individuals with ASD (Perphery et al. 2002). Thus, this study explores finding interactive platforms to explore the ways of configuring such systems to point out relevant inadequacies. With reference to the basics of the already practiced diagnosis tests, the authors of this research aim to revitalize the visual elements of the content with appealing designs in line with the suggested research concerns. The proposed robotic toy “Zimo” with its 3D body stands as a charming platform for its

recipients thus enables researchers to carry out diversified analysis on the topic of ASD with relatively seamless interventions. Additionally, the extensible technological structure of the Zimo and its comparably low-costs enable the researchers to further implement additional enhancements into the system comfortably.

Bibliography

Aksoy, Veysel et al. (2017). “Otizm Spektrum Bozukluğu Gösteren Çocuklar İçin Eğitsel Değerlendirme ve Öğrenme Hızı Öngörüsü Kayıt Formlarının Psikometrik Niteliklerinin Belirlenmesi”. *İlköğretim Online*, Vol. 16, Iss. 1, p. 60-77.

American Psychiatric Association (2013). “Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)”. *American Psychiatric Pub*.

Baio, Jon (2014). “Developmental Disabilities Monitoring Network Surveillance Year 2010 Principal Investigators; Centers for Disease Control and Prevention (CDC)”. Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years—Autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, 2010. *MMWR Surveill.* Iss. 63, p. 1-21.

Baldwin, Dare et al. (1996). “Infants’ Reliance on a Social Criterion for Establishing Word-Object Relations”. *Child Development*, Vol. 67, Iss. 6, p. 3135-3153.

Baron-Cohen, Simon (1989). “Are Autistic Children “Behaviorists”? An Examination of Their Mental-Physical and Appearance-Reality Distinctions”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 19, Iss. 4, p. 579-600.

Baron-Cohen, Simon et al. (1992). “Reading the Eyes: Evidence for the Role of Perception in the Development of a Theory of Mind”. *Mind & Language*, Vol. 7, Iss. 1-2, p. 172-186.

Baron-Cohen, Simon et al. (1994). “The ‘Seeing-Leads-To-Knowing’ Deficit in Autism: The Pratt and Bryant Probe”. *British Journal of Developmental Psychology*, Vol. 12, Iss. 3, p. 397-401.

Baron-Cohen, Simon et al. (1995). “Are Children with Autism Blind to The Mentalistic Significance of The Eyes?”. *British Journal of Developmental Psychology*, Vol. 13, Iss. 4, p. 379-398.

Bartoli, Laura et al. (2014). “Designing and Evaluating Touchless Playful Interaction for ASD Children”. In *Proceedings of the 2014 Conference on Interaction Design and Children*, ACM, p. 17-26.

Bates, Elizabeth et al. (1979). *The Emergence of Symbols: Communication and Cognition in Infancy*. New York: Academic.

Bellani, Marcella et al. (2011). “Virtual Reality in Autism: State of The Art”. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, Vol. 20, Iss. 3, p. 235-238.

Bernard-Opitz, Vera et al. (2001). “Enhancing Social Problem Solving in Children with Autism and Normal Children through Computer-Assisted Instruction”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 31, Iss. 4, p. 377-384.

Bloom, Paul (2000). *How Children Learn The Meanings of Words*. The MIT Press.

Boccanfuso, Laura et al. (2017). “A Low-Cost Socially Assistive Robot and Robot-Assisted Intervention for Children with Autism Spectrum Disorder: Field Trials and Lessons Learned”. *Autonomous Robots*, Vol. 41, Iss. 3, p. 637-655.

Boucenna, Sofiane et al. (2014). “Interactive Technologies for Autistic Children: A Review”. *Cognitive Computation*, Vol. 6, Iss. 4, p. 722-740.

Bretherton, Inge (1992). “Social Referencing, Intentional Communication, and the Interfacing of Minds in Infancy”. In *Social*

Referencing and the Social Construction of Reality in Infancy. Springer US, p. 57-77.

Cabibihan, John-John et al. (2013). "Why Robots? A Survey on the Roles and Benefits of Social Robots in the Therapy of Children with Autism". *International Journal of Social Robotics*, Vol. 5, Iss. 4, p. 593-618.

Carpenter, Malinda et al. (1998). "Social Cognition, Joint Attention, and Communicative Competence from 9 to 15 Months of Age". *Monographs of the Society for Research in Child Development*, i-174.

Chua, Chee Kai et al. (2014). *3D Printing and Additive Manufacturing: Principles and Applications (with Companion Media Pack) of Rapid Prototyping Fourth Edition*. World Scientific Publishing Company.

Dahlgren, Sven Olof and Christopher Gillberg (1989). "Symptoms in the First Two Years of Life". *European Archives of Psychiatry and Neurological Sciences*, Vol. 238, Iss. 3, p. 169-174.

Dautenhahn, Kerstein (2003). "Roles and Functions of Robots in Human Society: Implications from Research in Autism Therapy". *Robotica*, Vol. 21, Iss. 4, p. 443-452.

Dawson, Geraldine et al. (2000). "Case Study of the Development of an Infant with Autism from Birth to Two Years of Age". *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 21, Iss. 3, p. 299-313.

De Giacomo, Andrea and Eric Fombonne (1998). "Parental Recognition of Developmental Abnormalities in Autism". *European Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 7, Iss. 3, p. 131-136.

Diehl Joshua J. et al. (2012). "The Clinical Use of Robots for Individuals with Autism Spectrum Disorders: A Critical Review". *Research in Autism Spectrum Disorders*, Vol. 6, Iss. 1, p. 249-262.

Durkin, Kevin (2010). "Videogames and Young People with Developmental Disorders". *Review of General Psychology*, Vol. 14, Iss. 2, p. 122.

Duquette, Audrey et al. (2008). "Exploring the Use of a Mobile Robot as an Imitation Agent with Children with Low-Functioning Autism". *Autonomous Robots*, Vol. 24, Iss. 2, p. 147-157.

Feil-Seifer, David and Maja J. Mataric (2005). "Defining Socially Assistive Robotics". In *Rehabilitation Robotics, ICORR 2005, 9th International Conference on*, IEEE, p. 465-468.

Fletcher-Watson, Susan et al. (2016). "Designing for Young Children with Autism Spectrum Disorder: A Case Study of an Ipad App". *International Journal of Child-Computer Interaction*, Iss. 7, p. 1-14.

Frauenberger, Christopher et al. (2012). "Challenges, Opportunities and Future Perspectives in Including Children with Disabilities in the Design of Interactive Technology". In *Proceedings of the 11th International Conference on Interaction Design and Children*, ACM, p. 367-370.

Frith, Uta (2001). "Mind Blindness and the Brain in Autism". *Neuron*, Vol. 32, Iss. 6, 969-979.

Golan, Ofer et al. (2010). "Enhancing Emotion Recognition in Children with Autism Spectrum Conditions: An Intervention Using Animated Vehicles with Real Emotional Faces". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 40, Iss. 3, p. 269-279.

Goodwin, Matthew S. (2008). "Enhancing and Accelerating the Pace of Autism Research and Treatment: The Promise of Developing Innovative Technology". *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, Vol. 23, Iss. 2, p. 125-128.

Goodwin, Matthew S. et al. (2006). "Cardiovascular Arousal in Individuals with Autism". *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, Vol. 21, Iss. 2, p. 100-123.

Grynszpan, Ouriel et al. (2008). "Multimedia Interfaces for Users with High Functioning Autism: An Empirical Investigation". *International Journal of Human-Computer Studies*, Vol. 66, Iss. 8, p. 628-639.

Hetzroni, Orit E. and Juman Tannous (2004). "Effects of a Computer-Based Intervention Program on the Communicative Functions of Children with Autism". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 34, Iss. 2, p. 95-113.

Hoshino, Yoshihiko et al. (1982). "Early Symptoms of Autistic Children and Its Diagnostic Significance". *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, Vol. 36, Iss. 4, p. 367-374.

Hourcade, Juan Pablo et al. (2012). "Multitouch Tablet Applications and Activities to Enhance the Social Skills of Children with Autism Spectrum Disorders". *Personal and Ubiquitous Computing*, Vol. 16, Iss. 2, p. 157-168.

Keintz, Julie A. et al. (2013). "Interactive Technologies for Autism". In *Synthesis Lectures on Assistive, Rehabilitative, and Health-Preserving, Technologies* Morgan & Claypool, Vol. 2, Iss. 2, p. 1-177.

Khowaja, Kamran and Siti Salwah Salim (2015). "Heuristics to Evaluate Interactive Systems for Children with Autism Spectrum Disorder (ASD)". *PLOS ONE*, Vol. 10, Iss. 7.

Kozima, Hideki et al. (2007). "Children-Robot Interaction: A Pilot Study in Autism Therapy". *Progress in Brain Research*, Iss. 164, p. 385-400.

Kozima, Hideki et al. (2009). "Keepon". *International Journal of Social Robotics*, Vol. 1, Iss. 1, p. 3-18.

Kumazaki, Hirokazu et al. (2017). "A Pilot Study for Robot Appearance Preferences among High-Functioning Individuals with Autism Spectrum Disorder: Implications for Therapeutic Use". *PLOS ONE*, Vol. 12, Iss. 10.

Lal, Rajesh (2013). *Digital Design Essentials: 100 Ways to Design Better Desktop, Web, and Mobile Interfaces*. Design Essentials.

Leonard, Anne et al. (2002). "Finding a Place to Sit: A Preliminary Investigation into the Effectiveness of Virtual Environments for Social

Skills Training for People with Autistic Spectrum Disorders”. *Virtual Reality and Associated Technologies*, Veszprem, Hungary, University of Reading.

Lidwell, William et al. (2010). *Universal Principles of Design, Revised and Updated: 125 Ways to Enhance Usability, Influence Perception, Increase Appeal, Make Better Design Decisions, and Teach Through Design*. Rockport Pub.

Lord, Catherine and Somer L. Bishop (2010). “Autism Spectrum Disorders: Diagnosis, Prevalence, and Services for Children and Families”. *Social Policy Report*, Society for Research in Child Development, Vol. 24, Iss. 2.

Maestro, Sandra et al. (2002). “Attentional Skills during the First 6 Months of Age in Autism Spectrum Disorder”. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 41, Iss. 10, p. 1239-1245.

Masuda, Takahiko et al. (2008). “Placing the Face in Context: Cultural Differences in the Perception of Facial Emotion”. *Journal of Personality and Social Psychology*, Iss. 94, p. 365-381.

Meltzoff, Andrew N. (1995). “Understanding the Intentions of Others: Re-enactment of Intended Acts by 18-Month-Old Children”. *Developmental Psychology*, Vol. 31, Iss. 5, p. 838.

Michaud, François et al. (2003). “Characteristics of Mobile Robotic Toys for Children with Pervasive Developmental Disorders.” In *Systems, Man and Cybernetics*, 2003. IEEE International Conference on, IEEE, Vol. 3, p. 2938-2943.

Milley, Allison and Wendy Machalicek (2012). “Decreasing Students’ Reliance on Adults: A Strategic Guide for Teachers of Students with Autism Spectrum Disorders”. *Intervention in School and Clinic*, Vol. 48, Iss. 2, p. 67-75.

- Moore, Monique, and Sandra Calvert (2000). "Brief Report: Vocabulary Acquisition for Children with Autism: Teacher or Computer Instruction". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 30, Iss. 4, p. 359-362.
- Mooney, Erin L. et al. (2006). "Early Features of Autism: Repetitive Behaviors in Young Children". *European Journal of Child Adolescent Psychiatry*, Vol. 15, Iss. 12, p. 12-18.
- Moore, David and Jill Taylor (2000). "Interactive Multimedia Systems for Students with Autism". *Journal of Educational Media*, Vol. 25, Iss. 3, p. 169-177.
- Moore, Moniqu and Sandra Calvert (2000). "Brief Report: Vocabulary Acquisition for Children with Autism: Teacher or Computer Instruction". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 30, Iss. 4, p. 359-362.
- Ornitz, Edward M. et al. (1977). "The Early Development of Autistic Children". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 7, Iss. 3, p. 207-229.
- Osterling, Julie and Geraldine Dawson (1994). "Early Recognition of Children with Autism: A Study of First Birthday Home Videotapes". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 24, Iss. 3, p. 247-257.
- Pavlov, Nikolay (2014). "User Interface for People with Autism Spectrum Disorders". *Journal of Software Engineering and Applications*, Vol. 7, Iss. 02, p. 128.
- Pelphrey, Kevin. A. et al. (2002). "Visual Scanning of Faces in Autism". *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 32, Iss. 4, p. 249-261.
- Pierno, Andrea C. et al. (2008). "Robotic Movement Elicits Visuomotor Priming in Children with Autism". *Neuropsychologia*, Vol. 46, Iss. 2, p. 448- 454.

Pratt, Andy, and Jason Nunes (2012). *Interactive Design: An Introduction to the Theory and Application of User-Centered Design*. Rockport Pub.

Rakap, Salih et al. (2017). *Türkiye’de Otizm Spectrum Bozukluğu ve Özel Eğitim*. Tohum Otizm Vakfı.

Repacholi, Betty M. (1998). “Infants’ Use of Attentional Cues to Identify the Referent of Another Person’s Emotional Expression”. *Developmental Psychology*, Vol. 34, Iss. 5, p. 1017.

Riby, Deborah M. and Peter JB Hancock (2009). “Do Faces Capture the Attention of Individuals with Williams Syndrome or Autism? Evidence from Tracking Eye Movements”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 39, Iss. 3, p. 421-431.

Robins, Ben et al. (2006). “Does Appearance Matter in the Interaction of Children with Autism with a Humanoid Robot?”. *Interaction Studies*, Vol. 7, Iss. 3, p. 479-512.

Robins, Ben et al. (2007). “Eliciting Requirements for a Robotic Toy for Children with Autism-Results from User Panels”. In *Robot and Human Interactive Communication, RO-MAN 2007*. The 16th IEEE International Symposium on, IEEE, p. 101-106.

Scassellati, Brian et al. (2012). “Robots for Use in Autism Research”. *Annual Review of Biomedical Engineering*, Vol. 14, p. 275-294.

Senju, Atsushi et al. (2003). “Eye Contact Does Not Facilitate Detection in Children with Autism”. *Cognition*, Vol. 89, Iss. 1, B43-B51.

Straten, Caroline L. van et al. (2018). “Effects of Robots’ Intonation and Bodily Appearance on Robot-Mediated Communicative Treatment Outcomes for Children with Autism Spectrum Disorder”. *Personal and Ubiquitous Computing*, Vol. 22, Iss. 2, p. 379-390.

Sullivan, Michelle et al. (2007). “Response to Joint Attention in Toddlers at Risk for Autism Spectrum Disorder: A Prospective Study”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Iss. 37, p. 37-48.

Volkmar, Fred R. et al. (1994). “Field Trial for Autistic Disorder in DSM-IV”. *The American Journal of Psychiatry*.

Werner, Emily et al. (2000). “Brief Report: Recognition of Autism Spectrum Disorder before One Year of Age: A Retrospective Study Based on Home Videotapes”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 30, Iss. 2, p. 157-162.

Werner, Emily and Geraldine Dawson (2005). “Validation of the Phenomenon of Autistic Regression Using Home Videotapes”. *Archives of General Psychiatry*, Iss. 62, p. 889-895.

Wetherby, Amy et al. (2004). “Early Indicators of Autism Spectrum Disorders in the Second Year of Life”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Iss. 34, p. 473-493.

Whyte, Elisabeth M. et al. (2015). “Designing Serious Game Interventions for Individuals with Autism”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 45, Iss. 12, p. 3820-3831.

Wimpory, Dawn C. et al. (2000). “Are Infants with Autism Socially Engaged? A Study of Recent Retrospective Parental Reports”. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 30, Iss. 6, p. 525-536.

EXTENDED ABSTRACT

Autism Spectrum Disorder (ASD) is an umbrella term for a spectrum of complex developmental disorders resulting in deficits in social communication and repetitive and stereotyped behaviors (APA 2013). According to research conducted in 2014 (U.S.), one in every 68 children in the United States is diagnosed with ASD (Baio 2014). According to research conducted by Autism Platform and their predictions from previous years, it is assumed that there are 550.000 children with ASD in Turkey and approximately 150.000 children with ASD aged between 0-14 years. Despite this observation, it is observed that there is no national screening system in Turkey, and screenings are not conducted systematically (Rakap et al. 2017).

Research in the area revealed that individuals with ASD are more interested in interacting with technology (e.g. computers, iPad, robots, etc.) than human beings (Fong et al. 2003). This paper includes research into how to design and use technology to create suitable products for deficits of ASD. With all the concern over the high prevalence ratios of ASD, this study presents the methodology and design of a risk assessment device, which aims to capture the interest of children with ASD aged 3-4, and direct children who score low on the tests towards a diagnosis.

Social robots are utilized for facilitating communication, expressing emotions, building social relationships, interpreting natural cues, enhancing social abilities, and diagnosis (Cabibihan et al. 2013). Social robots are used as a medium for diagnosis to elicit required behaviors for the diagnosis, gather and analyze data from behaviors of the child (Scassellati et al. 2012). By creating attractive and meaningful interactions, social robots can attract attention and engage with children (Cabibihan et al. 2013). Since social robots are precise, predictable and consistent children with autism are more interested in interacting with social robots than human agents (Pierno et al. 2008).

Cognitive impairments caused by Autism Spectrum Disorder (ASD) lead to certain design concerns for producing suitable human-computer interfaces. Visual sensory produces more reaction from children with ASD than any other sensory type (Milley and Machalicek 2012). Since children with ASD are identified as visual thinkers (Frauenberger, Good, and Alcorn 2012), visual aids are provided to ease communication and learning for children with ASD. Also, the design principles set for serious games are applied to the Theory of Mind tests that are adapted. These design principles contain: gradually increasing levels of difficulty, defining clear task goals, providing clear instructions, delivering feedback and rewards, ensuring repeatability and predictability of the game tasks, presenting smooth transitions, and minimalistic graphics (Bartoli et al. 2014; Whyte et al. 2015). The tests are organized to require

less effort at first and become progressively challenging to enhance engagement and motivation. The task objectives are intended to be clear so that they may be followed easily. The instructions are intended to be clear and the text is supported via visuals for better comprehension of the goals. Alongside continuous feedback, rewards with visuals are presented to encourage children with ASD (Whyte et al. 2015). Moreover, game play is used to modify the tests to become enjoyable and engage the users. Game dynamics are integrated into Theory of Mind tests by giving stars and badges to users at the time of completion (Pratt and Nunes 2012).

The tests in the device focus on Theory of Mind (ToM) development and designed to detect differences with ToM tests between ASD and Typically Developing (TD) children. In the scope of the paper, 2D illustrations, interface design, and outer shell design of the device are created in compliance with the research data in the field. Finally, outer shell design is 3D printed and surface finishing is completed.

Yanbolloğlu, Özge (2019). "İkincil Travmatik Stresin Meslek Elemanları Üzerindeki Etkileri: Bir Derleme Çalışması". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 141-164.

DOI: 10.21550/sosbilder.428251

İKİNCİL TRAVMATİK STRESİN MESLEK ELEMANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Özge YANBOLLUOĞLU*

Gönderim Tarihi: Mayıs 2018

Kabul Tarihi: Ağustos 2018

ÖZET

Yıkıcı olaylara maruz kalan bireylerle çalışan meslek elemanlarının (arama kurtarma ekipleri, acil servis çalışanları, psikolog, sosyolog ve sosyal hizmet uzmanları gibi.) yaşadığı ikincil travmatik stresin ortaya çıkarıldığı ve çeşitli değişkenlerle olan ilişkilerinin incelendiği araştırmaların son yıllarda giderek arttığı görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de 2007 ile 2017 yılları arasında yapılmış 15 çalışma ele alınarak araştırmaların örneklem, yöntem, bulgular ve tartışmaları karşılaştırılmıştır. İkincil travmatik stresin, cinsiyet, deneyim yılı ve meslek grubu açısından farklılaştığı görülmüş, başa çıkma becerileri, tükenmişlik gibi bireysel faktörlerle ilişkili olduğu görülmüştür. Ele alınan 15 araştırmada ikincil travmatik stresin, deneyimle arttığı, psikologlarda diğer meslek elemanlarına göre daha düşük, kişisel travma öyküsü bulunanlarda daha yüksek olduğu, eğitim düzeyi arttıkça azaldığı bulgulanmıştır. Cinsiyet farkına ilişkin bulgular ise tartışmalıdır. Araştırmaların çelişkili bulguları, ikincil travmatik stresin önlenmesi ve ikincil travmatik strese müdahale anlamında sunulan çözüm önerileri bir araya getirilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: ikincil travmatik stres, yardım çalışanları, travma, sağlık çalışanları, meslek elemanları

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı, ozge.ynbl@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

The Impact of Secondary Traumatic Stress on Professional Members: A Collected Study

ABSTRACT

There has been a dramatic rise in the number of researches that study secondary traumatic stress experienced by professional members of society (e.g. search and rescue teams, emergency response teams, psychologists, sociologists and social services experts etc....) who work with people that are subject to destructive circumstance in life, and study their relationship with different variables. For this research, 15 studies conducted between the years 2007 and 2017 in Turkey are examined and compared in terms of samples, methods, findings and discussions. It has been observed that secondary traumatic stress varies in accordance with sex, years of experience and type of occupations, and it is closely related to personal factors such as coping skills and exhaustion. Secondary traumatic stress has been discovered to increase with experience and decrease as education level increases; and it is experienced less by psychologists and more by people with personal trauma history when compared to other members of occupation. The findings related to gender variation are contradictive. Controversial findings of the researches are evaluated and interpreted by taking into account the solutions recommended to prevent and respond to secondary traumatic stress.

Key words: *secondary traumatic stress, help workers, trauma, health care providers, member of profession*

Giriş

Bireyin fiziksel olarak yaralanma, ölüm tehdidi, fiziksel bütünlüğüne tehdit oluşturan durumları deneyimlemesi; psikolojik bütünlüğünü bozacak şekilde yoğun ve stres verici olaylara maruz kalması veya tanık olması travma olarak adlandırılmaktadır. Travmatik deneyimler; yangın, deprem, sel gibi doğal afetler sonucu ya da şiddet, istismar, sevilen birinin kaybı gibi insan kaynaklı nedenler yüzünden yaşanabilir. Birey travmatik deneyimi kendisi yaşadığında ortaya çıkan tepkiler, 'birincil travmatik stres' olarak tanımlanmaktayken deneyimler bireyi dolaylı olarak etkiliyorsa ortaya çıkan tepkiler 'ikincil travmatik stres' olarak tanımlanmaktadır (Figley 1995). İkincil travmatik stres pek çok durumda ortaya çıkabilir. Bireyin sosyal çevresi, aile

bireylerinden ya da arkadaşlarından travma yaşayanların deneyimlerini dinlemek, sarsıcı bir olaya şahit olmak ya da travma yaşayan bireylerle çalışmak da travma yaratabilmektedir (McCann ve Pearlman 1990). Figley (1995) birincil ve ikincil travmatik stres tepkilerinin benzer yönlerinden bahsetmektedir. Bu ortak psikolojik tepkilerden bazıları; travmatik olaya dair ipuçlarını hatırlama ve zihninde canlandırma, olayla ilgili rüya görme, duygularda azalma, irkilme, sinirlilik, ürkme, aşırı uyarılmışlıktır. DSM-5 tanı ölçütlerinde '*Örseleyici olayın(ların) sevimsiz ayrıntılarıyla, yineleyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalmanın (Ör. İnsan kalıntılarını toplayan ilk kişiler, çocuk sömürüsünün ayrıntılarıyla yeniden karşılaşılan polis memurların)*' travmatik tepkilere yol açtığı belirtilmektedir (Koroğlu 2015).

Travma mağdurlarına profesyonel destek sunan meslek elemanlarının yaşadıkları travma, yaşanan travma sonucu ortaya çıkan ikincil travmatik stres tepkileri ve bu stres tepkilerinin hangi faktörlerden etkilendiği çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Meslek elemanlarının yaşadıkları ikincil travmatik stresi araştıran literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda farklı alanlarda çalışan meslek gruplarının yaşadığı ikincil travmatik stresin cinsiyet, deneyim, meslek grupları açılarından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş, stresle başa çıkma, tükenmişlik, sosyal destek algısı, psikolojik dayanıklılık, yaşam doyumu gibi birçok değişkenle olan ilişkilerine bakılmıştır. Yıkıcı olaylara maruz kalan bireylere fiziksel, psikolojik ve sosyal destek veren meslek elemanlarının (arama kurtarma ekipleri, acil servis çalışanları, psikolog, sosyolog ve sosyal hizmet uzmanları gibi) hayattan keyif almama, mutsuzluk, depresyon ve hayatın anlamını yitirdiği hissi gibi belirtiler (Figley 1995; Bride 2005) ve ikincil travmatik stres yaşadığı birçok çalışmada gösterilmiştir (Ör. Creamer ve Liddle 2005; Choi 2011; Bride 2005; Eroğlu ve Arıkan 2016; Özcan ve Çoban 2017; Birinci ve Erden 2017; Zara ve İçöz 2015; Yılmaz ve Hisli Şahin 2007; Var ve

Büyükbodur 2017). Baird ve Kracen'in (2006) literatürde bu konuyla ilgili yapılan 15 araştırmayı ele alarak gerçekleştirdikleri meta analiz çalışmasında, kişisel travma geçmişi ve daha fazla travmatik olaya maruz kalmanın ikincil travmatik stresi ortaya çıkaran önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatür incelendiğinde, ikincil travmatik stresin travmayla çalışan her meslek grubunda ortaya çıktığı görülür. Türkiye'de yapılan çalışmalarda ikincil travmatik stresin acil yardım çalışanları (Eroğlu ve Arıkan 2016; Pak, Özcan ve Çoban 2017, Birinci ve Erden 2017), insanı yardım çalışanları (Şavur 2012), arama kurtarma ekipleri (Yılmaz ve Hisli Şahin 2007), sosyal hizmet uzmanları (Var ve Büyükbodur 2017), sağlık personelleri (Gürkan ve Yalçiner 2017; Baysan,2010; Saraçoğlu Eroğlu ve Arıkan 2016), psikologlar (Birinci ve Erden 2017), polis memurları (Tansel vd. 2015) gibi meslek gruplarında hissedildiği bulgulanmıştır. Yapılan çalışmalarda ikincil travmatik stresin meslek gruplarında anlamlı olarak farklılaştığı, deneyim yılı, cinsiyet, kendi travmatik yaşantıları, eğitim düzeyi gibi faktörlerle ilişkili olduğu görülmektedir. İkincil travmatik stresin tükenmişlik düzeyi (Yeşil vd. 2009), yaşam doyumu (Saraçoğlu Eroğlu ve Arıkan 2016) sosyal destek algısı, başa çıkma becerileri (Yeşil 2010; Haksal 2007), psikolojik sağlamlık (Pak vd. 2017) ve yardım arama davranışı (Şavur 2012) gibi değişkenlerle olan ilişkileri incelenmiştir.

Bu araştırmada, literatürde ikincil travmatik stresle ilgili yapılan araştırmaların bir araya getirilmesi ve ortaya koyulan bulguların bütüncül olarak tartışılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, ikincil travmatik stresin ölçüm yöntemleri, meslek grubu, deneyim yılı, cinsiyet gibi faktörler açısından değişkenlik gösterip göstermediği, ele alınan psikolojik değişkenlerle ilişkili olup olmadığı, araştırmaların katkıları, sınırlılıkları ve ikincil travmatik stresin azaltılmasına yönelik sunulan çözüm önerileri bir araya getirilmiştir. Bu zamana kadar yapılan araştırmalarda ele alınan bireysel faktörlerin yanında ikincil travmatik stresle ilişkili olabilecek grup düzeyi kavramlara değinilerek

meslek elemanlarının yaşadıkları ikincil travmatik stres olgusu geniş kapsamda incelenmeye çalışılmıştır.

1.Yöntem

Bu çalışmada meslek elemanlarının yaşadığı ikincil travmatik stresin ortaya çıkarıldığı SSCI kapsamında ulaşılan 15 makale ele alınarak çalışmalarda ele alınan değişkenler karşılaştırılmıştır.

1.1. Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye’de çalışan meslek elemanlarının yaşadığı ikincil travmatik stresin ortaya çıkarıldığı ve SSCI kapsamında yayınlanmış çalışmalardan oluşmaktadır. Bu konuda yapılmış çalışmalara ulaşmak amacıyla, ‘İkincil travmatik stres, yardım çalışanları, travma, sağlık çalışanları’ anahtar kelimeleri EBSCO, ProQuest, GoogleScholar veri tabanlarından aranarak ilişkili 24 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan araştırmaların 2007 ile 2018 yılları arasında yayınlandığı görülmüştür. Çalışmamıza dahil edilecek araştırmalar için 2 kriter belirlenmiştir;

1) Alanında profesyonel olarak travma, kriz yaşayan bireylerle yardım eden ve müdahalede bulunan meslek gruplarının örneklem olarak seçilmesi

2) Katılımcıların ikincil travmatik stres düzeyinin ölçülmesi

Ulaşılan 24 araştırmanın 9 tanesi yukarıdaki kriterleri karşılamadığı için çıkarılmış, 15 tanesiyle araştırmamıza devam edilmiştir. 15 araştırmanın 1 tanesi uzmanlık tezi, 3 tanesi yüksek lisans tezi, 11 tanesi ise makale türünde olup; tüm çalışmaların tam başlıkları, yayın yılı ve yayınlandığı dergiler Ek-1’de sunulmuştur.

1.2. Veri Toplama Araçları

15 çalışmada ikincil travmatik stres ölçümü için travma sonrası stres bozukluğunun kriterleri esas alınarak oluşturulmuş çeşitli ölçekler kullanılmıştır. Bu çalışmalarda kullanılan ölçeklerin madde ve faktör

sayıları, güvenilirlik katsayıları Tablo-1’de gösterilmiştir. Hisli Şahin vd. (2001) tarafından geliştirilen Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği ile Foa vd. (1997) tarafından geliştirilen Türkçe’ye geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının Dürü’nün (2006) yaptığı Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeğinin çalışmalarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeğinin (Foa vd.1997), açık uçlu soruları da içeren 4 alt boyuta, Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeğinin (Hisli Şahin vd. 2001) bilişsel kaçınma, rahatsız edici düşünceler ve fizyolojik uyarılma olarak 3 alt boyuta, Travmatik Stres Tarama Anketinin (Başoğlu vd. 2011) travma sonrası stres belirtileri ve depresyon olarak 2 alt boyuta, İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin (Bride vd. 2004) istemsiz etkilenme, kaçınma ve uyarılmış olarak 3 alt boyuta, Olayların Etkisi Ölçeğinin (Weiss ve Marmar 2000) kaçınma, yeniden yaşama ve aşırı uyarılmışlık olarak 3 alt boyuta, Travma Bağlanma İnanç Anketinin (Pearlman 1993) güvenlik, güven, saygı, mahremiyet ve kontrol olmak üzere 5 alt boyuta sahip olduğu görülmektedir. Kocaeli Ruhsal Travma Kısa Tarama Ölçeği (Aker vd. 2007) ise tek boyuttan oluşmaktadır. Bu ölçeklerde yer alan madde sayılarının 17 ile 84 aralığında değiştiği görülmektedir.

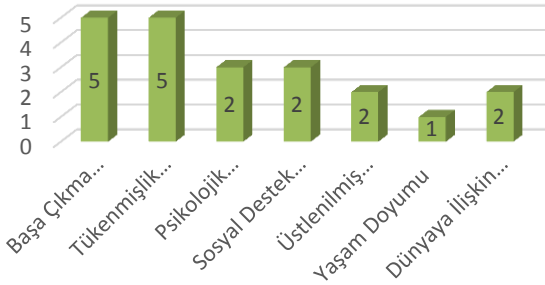
Tablo-1 İkincil Travmatik Stres Ölçekleri

Ölçeğin adı	Ölçeği geliştiren	Uyarlayan	Madde	Faktör	Likert	α	Kullanılan Çalışmalar
Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeği	Foa vd. 1997	Dürü 2006	50	4 bölüm	4	.93	Baysak 2010; Haksal 2014.
Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği	Hisli Şahin vd. 2001	-	36	1.Bilişsel kaçınma 2.Rahatsız edici düşünceler 3.Fizyolojik uyarılma	4	.94, .95	Birinci ve Erden 2016; Gürdil 2014; Tansel vd. 2015; Yılmaz ve Hisli Şahin 2007.
Travmatik Stres Tarama Anketi	Başoğlu vd. 2011	-	23	1.Travma sonrası stres belirtileri 2.Depresyon	4	.94	Kılıç ve İnci 2015; Yeşil 2010; Yeşil vd. 2009.
Kocaeli Ruhsal Travma Kısa Tarama Ölçeği	Aker vd. 2007	-	-	-	-	-	Çolak vd. 2011;
İkincil Travmatik Stres Ölçeği	Bride vd. 2004	Kahil 2016	17	1.İstemsiz etkilenme 2.Kaçınma 3.Uyarılmışlık	5	.94	Kahil 2016; Pak vd. 2017.
Olayların Etkisi Ölçeği	Weiss ve Marmar 2000	Çorapçıoğlu vd. 2006	22	1.Kaçınma 2.Yeniden yaşama 3.Aşırı uyarılmışlık	5		Saraçoğlu Eroğlu ve Arıkan 2016.
Travma Bağlanma İnanç Ölçeği	Pearlman 1993	Zara ve İçöz 2015	84	Kendi Diğerleri 1.Güvenlik, 2. Güven 3.Saygı 4.Mahremiyet 5. Kontrol	7	.96	Zara ve İçöz 2015

2. Bulgular

Ele alınan 15 araştırmanın yazar, yayınlandığı yıl, araştırma deseni, katılımcıların meslekleri, ikincil travmatik stresin hangi ölçek kullanılarak ölçüldüğü, ele alınan diğer değişkenler, araştırma bulgularından cinsiyet, meslek grubu, deneyim yılı arasında anlamlı fark olup olmadığıyla ilgili bulgular Tablo-2’de yer almaktadır. Makalelerin 2’sinde zayıf deneysel, 9’unda ilişkisel ve 4’ünde betimsel desen kullanılmıştır. Toplam örneklem acil servis, acil tıp, yoğun bakım çalışanları, afet, arama kurtarma, ambulans, poliklinik, çocuk şube ve sağlık çalışanları, psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanı, polis memuru, avukat, ebe, hemşire, sağlık memuru, acil tıbbi teknisyen ve gönüllü çalışan olarak 2.965 kişidir. Bu çalışmalarda ikincil travmatik stresin, başa çıkma becerileri, tükenmişlik düzeyi, psikolojik dayanıklılık, sosyal destek algısı, yaşam doyumu, dünyaya ilişkin varsayımlar gibi faktörlerle olan ilişkilerinin ele alındığı görülmektedir (Tablo-2). Yapılan çalışmalarda ikincil travmatik stresin en çok başa çıkma tarzları ve tükenmişlik düzeyiyle olan ilişkilerine bakıldığı, sosyal destek algısı, üstlenilmiş travma, psikolojik dayanıklılık, dünyaya ilişkin varsayımlar değişkenlerinin de çalışmalarda yer aldığı görülmektedir (Tablo-2).

Tablo-2 Araştırmalarda ikincil travmatik stres ile ilişkisine bakılan değişkenler

Tablo-3 Makalelerin Özellikleri									
Yazar	Yıl	Desen	N	Meslek Grubu	Çalışmalarda ele alınan diğer değişkenler	İkincil Travmatik Stresi Ölçmek için kullanılan ölçek	Cinsiyet ¹	Deneyim ²	Meslek Grubu ³
Baysak	2010	Zayıf Deneysel	262 200 K*	Acil servis ve yoğun bakım çalışanları	Stresle başa çıkma, tükenmişlik	Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeği (Foa vd. 1997).	-	-	-
Haksal	2007		159 153 K*	Acil servis ve ambulans çalışanları, poliklinik çalışanı (kontrol grubu)	Sosyal destek algısı, başa çıkma		Kadınlar>Erkekler	-	Acil Servis < Poliklinik Ç.
Birinci ve Erden	2016	İlişkisel	150	Psikolog, avukat, sosyal hizmet görevlisi ve ambulans görevlisi	Tükenmişlik Üstlenilmiş Travma	Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği (Hisli Şahin vd. 2001).	-	Fark bulunmadı	Psikologlar < Sosyal hizmet uzmanları ve am
Gürdil	2014		150	Avukat, psikolog, sosyal hizmet ve ambulans görevlisi	Tükenmişlik Üstlenilmiş Travma		Fark bulunmadı	Fark bulunmadı	Psikologlar<Diğer meslekler
Kılıç ve İnci	2015		135	Acil tıp personeli	-	Travmatik Stres Tarama Anketi (Başoğlu vd. 2011).	Kadınlar>Erkekler	-	-
Pak vd.	2017		117	Acil servis ve ambulans çalışanları	Psikolojik dayanıklılık	İkincil Travmatik Stres Ölçeği (Bride vd. 2004).	Fark bulunmadı	Deneyim ↑ İTD ↑	-
Saraçoğlu Eroğlu ve Arıkan	2016		121	Ambulans personeli	Tükenmişlik Başa çıkma Yaşam doyumu	Olayların Etkisi Ölçeği (Weiss ve Marmar 2000).	-	-	-
Tansel vd.	2015		92	Çocuk şube/büro amirliğinde çalışan polis memurları	Psikolojik Dayanıklılık, dünyaya ilişkin varsayımlar, algılanan sosyal destek	Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği (Hisli Şahin vd. 2001).	Fark bulunmadı	Deneyim ↑ İTD ↑	-
Yeşil	2010		374	Sağlık çalışanı (doktor, ebe, hemşire, sağlık memuru, ATT ve	Baş etme yolları	Travmatik Stres Tarama Anketi (Başoğlu vd. 2011).	Kadınlar>Erkekler	Fark bulunmadı	-

			paramedik)						
Yeşil vd.	2009		77	Hemodiyaliz tedavisi gören hastalara bakım veren sağlık çalışanları	Tükenmişlik düzeyi	Travmatik Stres Tarama Anketi (Başoğlu vd. 2011).	Kadınlar>Erkekler	-	-
Yılmaz ve Hisli Şahin	2007		399	Arama kurtarma çalışanları	Dünyaya ilişkin varsayımlar, stresle başa çıkma	Travma Sonrası Stres Belirtileri Ölçeği (Hisli Şahin vd. 2001).	-	-	-
Zara ve İçöz	2015	Betimsel	205	Psikiyatrist, psikolog, pedagog, sosyal hizmet uzmanı, gönüllü/stajyer	-	Travma Bağlanma İnanç Ölçeği (Pearlman 1993)	-	-	Psikologlar < diğer meslek grupları
Çakmak vd.	2009		92	Sağlık personeli (doktor, hemşire, sağlık memuru, ebe, acil tıbbi teknisyen)	-	Afete bağlı ruhsal travma tepkileri açık uçlu sorularla ölçüldü.	-	-	-
Çolak vd.	2011		289	Sağlık personeli (adli tıp ve çocuk ruh sağlığı uzman ve asistanları ve sosyal çalışmacı)	-	Kocaeli Ruhsal Travma Kısa Tarama Ölçeği (Aker vd. 2007).	Fark bulunmadı	-	-
Kahil	2016		228	Profesyonel ve gönüllü çalışanlar	-	İkincil Travmatik Stres Ölçeği (Bride vd. 2004)	Fark bulunmadı	1-5 yıl < 11-15 yıl	Gönüllü Profesyonel.

2.1. Cinsiyet Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaların bir kısmında ikincil travmatik stres düzeyinin cinsiyet açısından farkı incelenmiştir (Tablo-3). Kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde ikincil travmatik stres yaşadığı 4 çalışma bulunmaktadır (Haksal 2007; Kılıç ve İnci 2015, Yeşil 2010; Yeşil vd. 2009). Bu çalışmaların tamamında örneklem grubunun acil servis çalışanları ve sağlık çalışanları olduğu görülmektedir. Çalışmalardan 5 tanesinde ikincil travmatik stresin cinsiyet açısından farklılaşmadığı ortaya koyulmuştur (Kahil 2016; Çolak vd. 2011; Tansel vd. 2015; Pak vd. 2017; Gürdil 2014). Diğer 8 araştırmada cinsiyet farkı karşılaştırması yapılmadığı görülmektedir.

2.2. Deneyim Yılına İlişkin Bulgular

Ele alınan 16 araştırmanın 6 tanesinde deneyim yılı ile ikincil travmatik stres arasındaki ilişkiye bakıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan avukat, psikolog, sosyal hizmet ve ambulans görevlilerinin katıldığı araştırmalarda deneyim yılının ikincil travmatik stres açısından bir fark yaratmadığı bulgulanmıştır (Gürdil 2014; Birinci ve Erden 2016; Yeşil 2010). Profesyoneller, gönüllü çalışanlar, polis memurları, ambulans ve acil servis çalışanlarının katıldığı diğer 3 araştırmada ise, deneyim yılı ile ikincil travmatik stres arasında pozitif ilişki olduğu bulgulanmıştır (Pak vd. 2017; Tansel vd. 2015; Kahil 2016). Kahil (2016), 1-5 yıl arasında deneyimi olan meslek elemanlarının 11-15 yıl deneyimi olanlara göre daha düşük ikincil travmatik stres yaşadığını bulgulanmıştır. Genel olarak bakıldığında deneyim yılı arttıkça yaşanan travmatik stresin arttığı görülmektedir.

Deneyim yılının yanında, kişisel travma öyküsü bulunanların bulunmayanlara göre daha fazla ikincil travmatik stres yaşadığı çalışmalar da bulunmaktadır (Birinci ve Erden 2016; Gürdil 2014; Kahil 2016).

2.3. Meslek Gruplarının İkincil Travmatik Stres Açısından Karşılaştırılması

Çalışmalardan 5 tanesinde ikincil travmatik stres düzeyinin meslek gruplarına göre farklılaştığı bulunmuştur. Acil serviste çalışanlar; poliklinik çalışanlarına göre (Haksal 2017), psikologlar; avukat ve sosyal hizmet uzmanlarına göre (Gürdil 2014), psikologlar; avukatlara göre (Birinci ve Erden 2016), psikiyatristler; pedagoglar, gönüllüler ve stajyerlere göre (Zara ve İçöz 2015), gönüllü çalışanlar profesyonel çalışanlara göre (Kahil 2016) anlamlı olarak daha düşük ikincil travmatik stres yaşadığı görülmüştür.

2.4. İkincil travmatik stresin diğer değişkenlerle ilişkileri

Çalışmalarda ikincil travmatik stres ile tükenmişlik düzeyinin pozitif ilişkili olduğu (Gürdil 2014; Pak vd. 2017; Yeşil vd. 2009; Baysak 2010) psikolojik dayanıklılık ile negatif ilişkili olduğu (Tansel vd. 2015; Pak vd. 2017), problem odaklı baş etmeyle negatif ilişkili olduğu (Yeşil 2010) görülmüştür. Çocuk şubede çalışan polis memurlarıyla yapılan çalışmada, psikolojik dayanıklılık, mesleki deneyim, dünyaya dair inançlar ve sosyal destek değişkenlerinin birlikte ikincil travmatik stresin % 32'sini yordadığı bulunmuştur (Tansel vd. 2015). Yaş, eğitim, mesleki durum, görev süresi, dünyaya ilişkin varsayımlar, stresle başa çıkma değişkenlerinin travmanın % 19'unu açıkladığını bulunmuştur (Yılmaz ve Hisli Şahin 2007).

3. Tartışma

Ele alınan 15 araştırma özetlendiğinde, ikincil travmatik stresin, deneyimle arttığı, psikologlarda diğer meslek elemanlarına göre daha düşük olduğu, kişisel travma öyküsü bulunanlarda daha yüksek olduğu, eğitim düzeyi arttıkça azaldığı, kadınların erkeklere göre daha fazla ikincil travmatik stresi deneyimlediği görülmüştür. Her ne kadar meslek grupları açısından çeşitli farklar çıktığı görülse de bu farkların yorumlanması için çok çeşitli meslek gruplarının bir arada ele alındığı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Psikolog ve psikiyatristlerin diğer

meslek gruplarına göre daha az ikincil travmatik stres yaşadığı bulguların çalışmalarda, bu meslek gruplarının başa çıkma mekanizmalarını daha aktif kullanıyor olabileceği ve travma konusunda daha yetkin bir yaklaşım izleyebildikleri şeklinde açıklamalar sunulmuştur (Birinci ve Erden 2016; Gürdil 2014; Zara ve İöz 2015). Bir yandan yapılan çalışmalarda bu meslek grupları, yetkinliklerinin zedeleneyeceğini düşünerek gerçek duygularını aktarmaktan kaçınmış da olabilir. Dolayısıyla bu meslek gruplarında yapılan çalışmalarda sosyal istenirlik değişkeninin çalışmalara eklenmesi veya yaşanan travmanın daha dolaylı yöntemlerle ölçülmesi önemli görünmektedir.

Ele aldığımız araştırmaların bulgularında cinsiyet farkına ilişkin çelişkili bulguların yer aldığı görülür. Araştırmaların 5 tanesinde cinsiyet farkının olmadığı, 4 tanesinde ise cinsiyet farkının olduğu görülmüştür. Cinsiyet farkı bulunan çalışmalarda kadın çalışanlar, erkeklere göre daha yüksek düzeyde ikincil travmatik stres hissetmektedir. Genel olarak travma literatürüne bakıldığında kadınlar ve erkekler arasındaki travma yaygınlığına bakıldığında kadınların % 10-12'sinin erkeklerin ise % 5-6'sının travmayı deneyimleri bildirilmektedir (Ertan 2008). Dolayısıyla cinsiyet farkına ilişkin bir fark olup olmadığı, kadın meslek elemanlarında yaşanan ikincil travmatik stres daha yüksek ise bu durumun nedenlerine ilişkin daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Genel olarak çalışmaların bulguları, çalışma süresi arttıkça ikincil travmatik stresin de arttığını göstermektedir. Ayrıca gönüllü ve stajyerlerin, profesyonellere göre daha düşük ikincil travmatik stresi deneyimlediği bulunmuştur. Bu bulgular düşünüldüğünde, vakalara maruz kalma süresi ve yoğunluğu arttıkça ikincil travmatik stres daha fazla deneyimlenmektedir. Süre ve yoğunluk yaşanan tükenmişlik sendromuyla da doğrudan ilişkili görünmektedir. Bireylerin deneyim yılı arttıkça, tramva, yıpranma ve stres düzeyleri artacaktır.

Yapılan çalışmalarda meslek elemanlarının travma yaşama konusunda risk altında olup olmadığıyla ilgili farklı yönde tartışmalar olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda katılımcıların travma ölçeklerinden düşük ve orta düzey puanlar alması, çalışanların düşünüldüğü kadar risk altında olmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Birinci ve Erden 2016; Gürdil 2014). Bazı çalışmalarda ise meslek elemanlarının risk altında olduğu (Saraçoğlu vd. 2016) travmayı önleyici ve azaltıcı yönde çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Çakmak vd. 2009; Çolak vd. 2011; Kılıç ve İnci 2015; Zara ve İçöz 2015; Baysak 2010; Pak vd. 2017). Kontrol grubu karşılaştırmalı çalışmada, acil servis ve yoğun bakım çalışanlarının kontrol grubuna göre anlamlı olarak yüksek ikincil travmatik stres yaşadığı görülmüştür (Baysak 2010). Dolayısıyla meslek elemanlarının risk altında olup olmadığı kontrol grubu karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak ve risk faktörlerinin neler olduğunun araştırılması yoluyla ortaya çıkarılmayı beklemektedir.

Çalışmalarda beklendiği üzere, ikincil travmatik strese tükenmişlikle pozitif; psikolojik dayanıklılık, problem odaklı baş etmeyle negatif ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Meslek elemanlarının geliştirdikleri başa çıkma stratejileri ve olumlu bireysel özellikleri ikincil travmatik strese karşı bir önlem niteliğinde görünmektedir. Yine de yalnızca korelasyonel çalışmalar bu ilişkileri açıklamak için yeterli görünmemektedir. Meslek elemanları bireysel özellikleri sayesinde ikincil travmatik stresi daha az deneyimliyor olabileceği gibi ikincil travmatik stres yaşadıkça güçlenme ve baş etme mekanizmalarını daha yetkin kullanma becerisi kazanıyor da olabilir.

Sağlık çalışanlarda yaşanan en büyük travmanın hasta veya hasta yakınlarından şiddete uğrama olduğunun belirtilmesi, çalışanların birincil travmatik stres yaşadığını da ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda, sözel şiddet, ölüm ve yakını ölmüş biriyle iletişim kurmak, çalışanların kendisine ya da yakınına benzeyen birinin ölümüne şahit olmak en fazla travmatik stresi ortaya çıkardığı

bildirilmiştir (Yeşil 2010; Saraçoğlu vd. 2016). Travma alanında çalışan meslek elemanlarının kendi can güvenliğine tehdit hissetmesi de stres kaynağı olabilir. Örneğin arama kurtarma ekibi çalışanlarının her an kendi fiziksel bütünlüğüne zarar gelme riski söz konusuysen, riskli gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanı ya da sağlık çalışanın şiddete uğrama riski yüksektir. Dolayısıyla, yaşanan travmatik olaylara maruz kalmanın yanında, meslek elemanlarının iyi oluşlarına tehdit ve kaygı oluşturacak ortamlarda çalışmaları da söz konusudur.

4. Sonuç ve Öneriler

Giriş bölümünde bahsedildiği üzere, bu araştırmada meslek elemanlarının yaşadığı ikincil travmatik stresin Türkiye literatüründeki yeri, yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular, çelişkili sonuçlar ve çözüm önerilerinin bir araya getirilerek geniş bir kapsamda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, yukarıda sözü edilen bulgular bu bölümde tartışılarak bu bölümde çalışmanın önemi, kısıtlılığı ve katkıları yorumlanmıştır.

Araştırmalarda, süpervizyon ve kurum içi eğitim alanların daha düşük ikincil travmatik stres yaşadığı bulguları doğrultusunda ikincil travmatik stresi azaltmak için eğitimin önemine odaklanılmıştır (Çakmak vd. 2009; Çolak vd. 2011; Kılıç ve İnci 2015; Zara ve İçöz 2015, Baysak 2010; Pak vd. 2017). Ülke çapında ruh sağlığı politikaları geliştirilmesi, koruyucu önleyici ruh sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması da öneriler arasındadır (Yeşil 2010). Çalışmalarda ikincil travmatik stresin başa çıkma tarzlarından problem odaklı tarzla ilişkili olması, meslek elemanlarının başa çıkma mekanizmalarını arttırmaya yönelik düzenlenecek kurum içi eğitimler açısından önemli bir bulgudur.

Araştırmalarda cinsiyet farkına ilişkin bulgular ve çalışanların ne kadar risk altında olduğuyla ilgili yorumların çelişkili olduğu görülmektedir. Kadın ve erkeklerin ikincil travmatik stresten nasıl etkilendiklerine ilişkin kontrollü çalışmalar ve çalışanların risk altında

olup olmadığıyla ilgili boylamsal çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmalarda kişisel travma da ikincil travmatik stresle pozitif ilişki içinde olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, birincil ve ikincil travmatik stresin bir arada çalışılması da önemli görünmektedir. Meslek elemanlarının ikincil travmatik stres düzeyleri, önceki kişisel travmalarıyla doğrudan ilişki içindeyse yaşanan önceki travma deneyimleri bir risk faktörü olarak ele alınabilir.

Türkiye’de yapılan bu araştırmaların hepsinde kişinin yaşayacağı ikincil travmatik stres düzeyinin birey düzeyi değişkenler (tükenmişlik düzeyi, başa çıkma becerileri gibi) ele alınarak çalışıldığı görülmektedir. İkincil travmatik stresin; bireyin sosyal çevresi, ait olduğu grup ve hizmet sunduğu gruplar hakkındaki önyargısı gibi grup düzeyi faktörlerden etkilenebileceği hiçbir çalışmada göz önünde bulundurulmamıştır. Meslek elemanının ait hissettiği kimlik ve gruplar, grubuyla ve işiyle kurduğu özdeşleşme düzeyi, dış gruba olan önyargı ve tutumları ikincil travmatik stresi etkileyebilir. Henüz literatürde böyle bir çalışmanın olmadığı görülmektedir.

Meslek gruplarının sundukları hizmetlere bakıldığında, tıbbi destek ile sosyal ve psikolojik destek; içerik açısından birbirinden büyük ölçüde farklılaşır. Tıbbi müdahale; vakaların daha çok fiziksel iyi oluşlarını sağlamayı, nicelik olarak yüksek sayıda vakayla karşılaşmayı ve fiziksel yaralanma ve travmaları daha çok içerirken; psikolojik ve sosyal müdahale; vakalarla derinlemesine ve uzun süreli olarak daha az kişiyle olan temas deneyimlerini içermektedir. Dolayısıyla daha çok fiziksel müdahalede bulunan meslek grupları (acil servis ve sağlık çalışanları, arama kurtarma ekipleri gibi) ile ruhsal ve sosyal destek sağlayan meslek grupları (psikolog, sosyal hizmet uzmanları gibi) arasında ikincil travmatik stresin deneyimlenmesi açısından farklar olabilir. Gelecekte bu farklar gözetilerek daha kontrollü çalışmaların yapılması alan yazına katkı sağlayacaktır. Yapılan çalışmalarda

kullanılan psikolojik dayanıklılık, başa çıkma becerileri, travma sonrası stres belirtileri ölçeklerinin yanında niteliksel çalışmalara da ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çünkü çalışanların deneyimlediği duygu düşünce ve olayları yorumlama biçimlerinin ortaya çıkarılması, yaşanan olumsuz duygu ve düşünceleri azaltmak adına yapılacak çalışmalar açısından önemlidir.

Ludick ve Figley (2016), ikincil travmatik stresin, acıya uzun süreli olarak maruz kalma, empati becerileri, sosyal destek, memnuniyet, bağlanma, travmatik deneyimler gibi faktörlerin neden olduğuna ilişkin bir teorik model önermiştir. Gelecek çalışmaların bu faktörlerin de ele alınarak Türkiye örneğinde sınanması ikincil travmatik stresin neden sonuç bağlantılarıyla ele alınmasını sağlayarak literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

APA (2015). *DSM V Tanı Ölçütleri El Kitabı*. Çev: Ertuğrul Köroğlu, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Baird, Katie ve Amanda C. Kracen (2006). “Vicarious Traumatization and Secondary Traumatic Stress: A Research Synthesis”. *Counselling Psychology Quarterly*, C. 19, S. 2, s. 181-188.

Baysak, Erkan (2010). *Acil ve Yoğun Bakım Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Tükenmişlik ve İlişkili Etkenler*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Birinci, Gökçe Gürdil ve Gülsen Erden (2016). “Yardım Çalışanlarında Üstlenilmiş Travma, İkincil Travmatik Stres ve Tükenmişliğin Değerlendirilmesi”. *Türk Psikoloji Dergisi*, C. 31, S. 77, s. 10-26.

Bride, Brian E. (2007). “Prevalence of Secondary Traumatic Stress Among Social Workers”. *The Social Worker*, S. 52, s. 63-70.

Choi, Ga-Young (2011). “Organizational Impacts on the Secondary Traumatic Stress of Social Workers Assisting Family Violence or

Sexual Assault Survivors”. *Administration in Social Work*, C. 35, S. 3, 225-242.

Creamer, Terri Lynn ve Becky J. Liddle (2005). “Secondary Traumatic Stress Among Disaster Mental Health Workers Responding to the September 11 Attacks”. *Journal of Traumatic Stress*, C. 18, S. 1, 89-95.

Çakmak, Hakan vd. (2009). “Kocaeli İli 112 Acil Yardım Birimlerinde Çalışan Personelin Marmara Depreminden Etkilenme ve Olası Afetlere Hazırlık Durumlarının Saptanması”. *Akademik Acil Tıp Dergisi*, S. 2, s. 83-89.

Çalık Var, Esra ve Ayşin Çetinkaya Büyükbodur (2017). “Sosyal Hizmet Uzmanlarında İkincil Travmatik Stres”. *Journal of Human Sciences*, C. 14 S. 4, s. 3676-3689.

Çolak, Başar vd. (2012). “Çocuk Cinsel İstismarı Değerlendiren Meslek Gruplarında Dolaylı Travmatizasyon”. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 51-58.

Dürü, Çağay (2006). *Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyümenin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Ertan, Turan (2008). “Psikiyatrik Bozuklukların Epidemiyolojisi”. *Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar - Sempozyum Dizisi*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, S. 62, s. 25-30.

Figley, Charles R. (Ed.) (1995). *Compassion Fatigue: Coping Withl Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat The Traumatized*. New York: Brunner / Maze.

Foa, Edna vd. (1997). “The Validation of a Self-Report Measure of Posttraumatic Stress Disorder: The Posttraumatic Diagnostic Scale”. *Psychological Assessment*, S. 9, s. 445-451.

Gürdil, Gökçe (2014). *Üstlenilmiş Travma ve İkincil Travmatik Stresin Travmatik Yaşantılara Müdahale Eden Bir Grup Üzerinde Gestalt Temas Biçimleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Gürkan, Ayça ve Nihan Yalçiner (2017). “Sağlık Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres”. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 2, s. 90-95.

Hisli Şahin, Nesrin vd. (2001). *UNICEF–Mone Psychosocial School Project Effectiveness Research: Psychosocial Risk Factors and Post-Disaster Trauma*. UNICEF, Ankara.

Kılıç, Cengiz ve Figen İnci (2015). “Acil Tıp Çalışanlarında Travmatik Stres: Yaş ve Eğitimin Koruyucu Etkisi”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, C. 26, S. 4, s. 236-241.

Ludick, Marnê ve Charles R. Figley (2017). “Toward a Mechanism for Secondary Trauma Induction and Reduction: Reimagining a Theory of Secondary Traumatic Stress”. *Traumatology*, C. 23, S. 1, s. 112-123.

McCann, Lisa ve Laurie Anne Pearlman (1990). “Vicarious Traumatization: A Framework for Understanding Tile Psychological Effects of Working with Victims”. *Journal of Traumatic Stress*, C. 3, S. 1, s. 131-149.

Pak, Merve Deniz vd. (2017). “Acil Servis Çalışanlarının İkincil Travmatik Stres Düzeyi ve Psikolojik Dayanıklılığı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 52, s. 629-644.

Saraçoğlu Eroğlu, Başak ve Selma Arıkan (2016). “Acil Yardım Çalışanlarında Travma, Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu İlişkilerinde Stresle Başa Çıkmanın Moderatörlük Rolü”, *Türk Psikoloji Dergisi*, C. 31, S. 78, s. 45-57.

Şavur, Eylen (2012). *İnsani Yardım Çalışanlarının Yardım Arama Davranışına İlişkin Bir İnceleme: Psikolojik Belirtiler, Psikolojik*

Sağlamlık ve Sosyal Destek Algısı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Tansel, Bülent vd. (2015). “Çocuk Şube Müdürlüğünde Çalışan Polis Memurlarının İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 675-689.

Yeşil, Aslı vd. (2009). “Hemodiyaliz Tedavisi Gören Hastalara Bakım Veren Ekipte Ruhsal Belirtiler”. *Düşünen Adam*, S. 22, s. 9-17.

Yeşil, Aslı (2010). *112 Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ruhsal Travma ve İlişkili Sorunların Yaygınlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Yılmaz, Banu ve Nesrin Hisli Şahin (2007). “Arama-Kurtarma Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme”. *Türk Psikoloji Dergisi*, C. 22, S. 59, s. 119-133.

Zara, Ayten ve Ferhat İçöz Jak (2015). “Türkiye’de Ruh Sağlığı Alanında Travma Mağdurlarıyla Çalışanlarda İkincil Travmatik Stres”. *Klinik Psikiyatri*, S. 18, s. 15-23.

EK-1 Makale yazar(lar)ı, yılı ve yayınlandığı dergiler		
Yazar	Yılı	Yayımlandığı Yer
Baysak	2010	Uzmanlık tezi (Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi)
Birinci ve Erden	2016	Türk Psikoloji Dergisi
Çakmak vd.	2009	Akademik Acil Tıp Dergisi
Çolak vd.	2011	Anadolu Psikiyatri Dergisi
Gürdil	2014	Yüksek Lisans Tezi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
Haksal	2007	Yüksek Lisans Tezi (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
Kahil	2016	Yüksek Lisans Tezi (Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
Kılıç ve İnci	2015	Türk Psikiyatri Dergisi
Saraçoğlu Eroğlu ve Arıkan	2016	Türk Psikoloji Dergisi
Pak vd.	2017	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Tansel vd.	2015	Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yeşil	2010	Yüksek Lisans Tezi (Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü)
Yeşil vd.	2009	Düşünen Adam Dergisi
Yılmaz ve Hisli Şahin	2007	Türk Psikoloji Dergisi
Zara ve İçöz	2015	Klinik Psikiyatri Dergisi

EXTENDED ABSTRACT

In this research, it is aimed to bring together researches of the literature about secondary traumatic stress experienced by professionals and to discuss findings from a holistic point of view. Trauma is known as the experience of physical injury, death threat and threats against physical integrity, being exposed to or a witness an intense and stressful event that disrupts psychological integrity. The reactions given by the individuals to personal traumatic experiences are defined as "primary traumatic stress" and if these experiences affect the individual indirectly, then the reactions that occur are defined as "secondary traumatic stress" (Figley 1995). Trauma experienced by members of a profession who provide professional support to trauma victims, secondary traumatic stress reactions that show up as a result of the experienced trauma and the factors that are influenced by these stress reactions constitute the focal point of our research.

It has been presented in many studies that professional staff who offer physical, psychological and social support to individuals who are exposed to destructive events experience symptoms like world-weariness, misery, depression, nodus tollens (Figley 1995; Bride 2005) and secondary traumatic stress (Ör. Creamer and Liddle 2005; Choi 2011; Bride 2005; Eroğlu and Arıkan 2016; Özcan and Çoban 2017; Birinci and Erden 2017; Zara and İçöz 2015; Yılmaz and Hisli Şahin 2007; Var and Büyükbodur 2017). Baird and Kracen (2006) conducted a meta-analysis study of 15 researches on this topic that are found in the literature and found that personal trauma history and being exposed to traumatic events later in life are important factors that unveil secondary traumatic stress.

For this research, studies that have been published within the framework of SSCI, which reveal secondary traumatic stress experienced by members of occupation have been taken into consideration and the results of these researches have been compared in a holistic manner. For this purpose, key words 'secondary traumatic stress, professional staff, trauma, healthcare providers' were searched from 'EBSCO, ProQuest, Google Scholar' databases and it is reached 24 studies, it is continued with 15 of them.

When we summarize these 15 researches studied for this research, it is observed that secondary traumatic stress increases with experience, the stress level decreases for psychologists when compared to other members of occupation, there is inverse correlation between level of stress and education and that women experience more secondary traumatic stress comparing to men. Though there are several variables for different occupational groups, more studies, which take various occupational groups into consideration are required in order to interpret the

aforementioned variables. The studies, which discover the fact that psychologists and psychiatrists experience less secondary traumatic stress when compared to other occupational groups explain that members of these occupations might be using their coping mechanism much more effectively than others and that they could follow a more adept approach when they face trauma (Birinci and Erden 2016; Gürdil 2014; Zara and İçöz 2015). On the other hand, there is a possibility that these occupational groups avoided relaying their innermost feelings considering that might damage their professional competence. Thus, it is important to include social desirability variable to the conducted studies or measure trauma with less obvious and more indirect methods.

Since discoveries present that persons, who are subject to supervision and in-company training, experience secondary traumatic stress less often than others, studies focus on the importance of education to alleviate secondary traumatic stress (Çakmak et al. 2009; Çolak et al. 2011; Kılıç and İnci 2015; Zara and İçöz 2015, Baysak 2010; Pak et al. 2017). Improvement of mental health policies and dissemination of preventive and protective mental health services are also among the recommendations (Yeşil 2010). In these studies, problem-focused coping is closely associated with the coping methods of secondary traumatic stress and this is a crucial finding in terms of in-company trainings to be arranged in order to improve coping mechanism of occupational members.

In all these researches conducted in Turkey, the level of secondary traumatic stress has been studied by taking into consideration variables on individual level (such as level of burnout, coping skills etc.) The fact that secondary traumatic stress might be affected by group-level factors such as the social circle of the individual, his/her prejudice for the group that s/he belongs or against the groups that s/he provides service has not been taken into consideration in any of the researches.

Secondary traumatic stress might be affected by the sense of attachment that individuals feel for specific groups or identities, sense of belonging to the occupation, prejudices against or attitudes towards the out-group. It is observed that there is no exemplary study, which includes these factors. The findings of the studies indicate that there is a positive correlation between personal trauma and secondary traumatic stress.

From this point of view, it seems crucial to study primary traumatic stress hand in hand with secondary traumatic stress. If there is direct relationship between personal trauma of the occupational members and their level of secondary traumatic stress, previous personal trauma experiences could be considered as risk factors in researches.

Ludick and Figley (2016) have suggested a theoretical model of secondary traumatic stress stating that factors such as long-term exposure to pain, empathy skills, social support, satisfaction, attachment and traumatic experiences could affect the level of stress. This will prove to be major contribution to the literature when these factors are examined with a sample group in Turkey in future studies as secondary traumatic stress will be addressed within the scope of cause and effect relationship.

TeKin Bilbil, Ebru (2019). "İzlek Bağımlılığı Teorisi ve Yapay Zekâ Teknolojisine Geçiş: Hizmet Endüstrisi Üzerine Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 165-190.

DOI: 10.21550/sosbilder.443051

İZLEK BAĞIMLILIĞI TEORİSİ VE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİNE GEÇİŞ: HİZMET ENDÜSTRİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*

Ebru TEKİN BİLBİL**

Gönderim Tarihi: Temmuz 2018

Kabul Tarihi: Ekim 2018

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ teknolojisinin getireceği değişim, yenilik ve dönüşüm süreçlerinin ilk evrelerinde ortaya çıkan tedirginliğin oluşturu dinamiklerini, sebeplerini ve aynı zamanda beklentileri, algıları ve kısıtları araştırmaktır. Bu teknolojinin henüz tarihsel bir geçmişi olmadığından, bu makale izlek bağımlılığı teorisinin evrimsel ve dizileme analizlerinden ziyade, artan geri dönüşler analizine odaklanmaktadır. Bu çalışma araştırma bulgularını üç açıdan analiz etmektedir: (1) Teknoloji, yenilikler ve teknolojik değişim; (2) Geçmiş bilgi ve bilgi tabanı, geçmiş tecrübeler, izlenimler, kültür, algılar, tercihler ve yetiler; (3) Rutinler ve rutinler bütünü ile düzenli işleyen ve kurumu mevcut izlekte tutan işler ve süreçler. Çalışma şu sorun alanları ortaya tanımlamaktadır: (1) Sanayi 4.0 hakkında bilgi eksikliğinin söz konusu olması, (2) Değişimin nasıl ve ne biçimde olacağını öngörülememesi, (3) Uyum problemleri, (4) Altyapısal problemler, (5) Yeni teknolojinin maliyeti, (6) Aktörlerin yeni teknolojiye geçişte istek ve niyetleri, (7) Çalışanları yapay zeka ve büyük veri üzerine eğitime ihtiyacı.

* Veri toplama aşamasındaki desteklerinden ötürü lisans öğrencilerimden Miray Köseoğlu, Deniz Karaahmetoğlu, Berna Ekmekçiler ve Dilara Vergili'ye teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi, Özyeğin Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Otel Yöneticiliği Bölümü, ebru.tekin@ozyegin.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

Anahtar Kelimeler: izlek bağımlılığı teorisi, teknoloji, yapay zekâ, yenilik, değişim, servis endüstrisi

Path Dependency Theory and the Shift to Artificial Intelligences: An Analysis on the Service Industry

ABSTRACT

Based on the path-dependency theory, this article provides an increasing return analysis on the artificial intelligence technology. Since this new technology has yet lacked a historical background, this article focuses on increasing returns analysis rather than the evolutionary and sequence analyses of the path dependency theory. This article aims to analyze the constitutive dynamics and reasons of anxiety; as well as, expectations, perceptions and constraints emerged during the early phases of innovation and change. Therefore, this article enables us to understand the reasons of path dependency, by focusing on constraints, concerns and anxieties towards innovation and change. This article analyzes the research data with the following three aspects: (1) Technology, innovations and technological change; (2) Past knowledge and knowledge base, past experiences, impressions, culture, perceptions, preferences, and abilities; (3) Operations and processes that operate regularly with routines. This article is based on the document analysis and qualitative analysis qualified with 10 face-to-face interviews with service industry professionals. This article reveals the following problem areas: (1) The lack of information about Industry 4.0, (2) That the change is unforeseeable and unpredictable, (3) Adaptation problems and (4) Infrastructural problems, (5) The cost of new technology, (6) The desire and will of the actors to new technology, (7) The need for training of employees in the field of artificial intelligence and big data.

Key words: path dependency theory, technology, artificial intelligence, innovation, change, service industry

Giriş

Sanayi 4.0 olarak adlandırılan ve bir devrim olarak nitelendirilen robotik ve yapay zekâ teknolojisi farklı alanlara da yayılım gösterecek gelişmeler ve değişimlerin başlangıcı niteliğindedir (Makridakis 2017). Bu yeni teknolojiler, daha farklı sektörlerin henüz farkında bile olmadıkları faktörlerin etkisinde kalacaklarının habercisi olurken, yeni teknolojilerin verimliliği arttıracakı öngörülmekte ve bunun toplum ve

bireyle entegrasyonu noktası vurgulanmaktadır (Pfiffer 2017: 112; Shelton ve Uz 2014: 175). İzlek bağımlılığı teorisini temel alan bu çalışmada, Türkiye’de yeni teknolojinin olası kurumsal adaptasyonu incelenmiş ve bu teknolojilerin en önemli uygulama potansiyeli olarak görülen hizmet endüstrisinden (Business Insider 2015; Economist 2017) otelcilik sektörü vaka analizi olarak ele alınmıştır.

İzlek bağımlılığı teorisi üç farklı düzlemde tartışılmaktadır (Hathaway 2001: 606): (1) İktisat disiplinine dayanan artan geri dönüşler düzlemindeki izlek bağımlılığı; (2) Evrimsel izlek bağımlılığı ve (3) Dizileme izlek bağımlılığı. Bu çalışma, yapay zekâ teknolojisinin tarihsel bir düzlemde henüz bir tarihi geçmişi olmadığından artan geri dönüşler düzlemindeki izlek bağımlılığı yaklaşımı üzerinden bir inceleme yapmaktadır. Buna göre, araştırmanın amacı, ölçüğe bağlı artan getiri göz önüne alındığında, kararlı dengeye ulaşılabileceğinin nihai sonucundan ziyade bunun öngörüsünü irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu öngörünün irdelenmesi iki eksenle anlatılabilir:

(1) Yeniliğe ve değişime yönelik sürecin ilk aşamalarında ortaya çıkan tedirginliğin nihai sonuca olan etkisi vardır (Crouch ve Farrell 2004: 10). Dolayısıyla, yenilik ve değişime yönelik ilk aşamalardaki tedirginliğin dinamikleri, sebepleri ve unsurlarının araştırılması bu yenilik ve değişimde hangi dengenin elde edileceği ile ilgili tahmin ve beklentiler açısından önem arz etmektedir.

(2) Ayrıca, izlek bağımlılığı teorisi verimsiz bir dengenin de devamlılığının olabileceğini öngörür. Buna göre, aktörler bunların farkına varsalar da ve iktisadi olarak rasyonel olsalar bile verimsizlikler zamanla devam edebilir. İzlek bağımlılığı bu verimsizlikleri görmeyebilir ve bu sebepten izlek bağımlılığı gelişme yörüngelerinin dışsal değişen ortam (ör. teknoloji) ile etkileşiminin incelenmesi gerekmektedir (Crouch ve Farrell 2004: 7).

Söz konusu bu çalışmanın amacı, tam da bu noktadaki tahminleri, tedirginlik kaynakları, alguları, endişeleri ve kısıtları incelemektedir. Bu şekilde, olası bir dengenin kurulabilmesinde bir yol haritası oluşturulabilir ve çözüm önerileri sunulabilir. Bu amaca uygun

olarak, bu çalışma araştırma bulgularını üç açıdan analiz etmektedir (Greener 2004: 14): (1) Teknoloji ve gelecek olasılıkları, yenilikler ve teknolojik değişim; (2) Geçmiş bilgi, bilgi tabanı ve geçmiş tecrübeler, izlenimler, kültür, algılar, tercihler ve yetiler; (3) Rutinler ve rutinler bütünü ile düzenli işleyen ve kurumu mevcut izlekte tutan işler ve süreçler.

Literatür İncelemesi

İzlek bağımlılığı teorisi, iktisat literatüründen modelleme olarak doğan fakat diğer sosyal bilim dallarında da, özellikle kurumsalcı ve tarihsel kurumsalcı yaklaşımda, yer bulmuş bir teoridir (Amenta 2016). Bu bakış açısı üzerinden analizlerini gerçekleştiren araştırmacılar arasında Paul Pierson, Ronald Aminzade, Margaret Somers ve Charles Tilly de yer almaktadır (Pierson 2004; Aminzade 1992; Somers 1998; Tilly 1994; Mahoney 2000: 507). Mesela, Douglas North kurumların ortaya çıkmasını ve kurumsal değişimi artan geri dönüşler izlek bağımlılığı ile açıklamaktadır (North 1990: 94). İzlek bağımlılığının farklı tanımlamaları söz konusudur. Örneğin Terry Karl (1997: 32), geçmişte verilen kararların şimdiki zamanda da geçerli olduğu ve gelecek için alternatifleri tanımladığını belirtmektedir. Bu açıdan, izlek bağımlılığı yaklaşımı ile gelecekte olacak gelişmelerin geçmişte gerçekleşmiş gelişmeler doğrultusunda öngörülebileceği söylenmektedir (Nooteboom 1997: 58). Diğer bir tanım ise, izlek bağımlılığını, daha önce gerçekleşen bir olayın zaman içerisinde ileride gerçekleşecek sıralı olayların olası sonuçlarını etkileyeceği varsayımı üzerinden ifade etmektedir (Sewell 1990: 1). Fakat bu tanımı “zayıf” bulan araştırmacılar izlek bağımlılığını, olumlu geribildirim ihtiva eden dinamik süreçler olarak tanımlamaktadırlar. Bu olumlu geribildirimlerin ise, olayların geliştiği belirli bir sıralamaya bağlı olarak çok yönlü olası sonuçlar ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır (Pierson 2004: 20).

Sonuç olarak, izlek bağımlılığının kilit özelliği *olumlu geribildirim*, bir diğer deyişle, *kendi kendini güçlendirmedir*. Bu açıdan,

kendi kendini güçlendirmek suretiyle izleklerde sürekli bir ilerleme ve devamlılık öngörmesi sebebiyle, izlek bağımlılığı “bizatihi tersine döndürmesi zor olan gelişimsel yörüngeler” olarak da tanımlanmaktadır (Hacker 2002: 54). Bu çalışmanın odak noktasındaki artan geri dönüşler analizine göre, süreklilik ve sürekli uyum daha verimli olsa dahi mevcut durumda devam edilmesinin biçimsel dönüşümünde kısıtlar ve değişime yönelik direniş yarattığı öngörülmektedir. İzlek bağımlılığı çerçevesinde yeni teknolojinin, değişimin ve dönüşümün tersine döndürülmesi zor olan bir gelişimsel yörünge olduğu göz önüne alındığında, bu süreçteki zorluklar, endişeler ve algıların anlaşılması önem arz etmektedir. Bu çalışma da bu amaca yönelik bir analiz sunmaktadır.

Literatürde izlek bağımlılığının üç farklı özelliği tanımlanmaktadır (Mahoney 2000: 530): (1) İzlek bağımlılığı süreci geçmişte gerçekleşmiş sıralı olayların nedensellik süreçlerinin analizini içerir; (2) Geçmiş olaylar durumsal dizilidir ve önceki olaylara veya başlangıç koşullarına bağlı açıklanamaz; (3) Durumsal tarihi olaylar gerçekleştiğinde, izlek bağımlı dizileme belirlenimci nedensel biçimler veya süredurum ile işaretlenir; süredurum belirli kurumsal biçimleri zamanla yeniden üreten mekanizmaları içerir ve tepkisel ve karşı-tepkisel mekanizmalar de ihtiva eder. Olayların dizileme tipleri ise iki ayrı tipte açıklanmaktadır (Mahoney 2000: 508): (1) Kendi kendini-pekiştiren dizileme, bir kurumsal yapının oluşumu ve uzun dönemli yeniden üretimi noktasında “artan geri dönüşler” anlamında analiz edilir (Pierson 2000: 251); (2) Tepkili dizileme, nedensel olarak birbiri ile ilişkili ve geçici sıralı olaylar zincirini ifade eder. Bu olaylar tepkiseldir zira bu analize göre her bir olay öncül geçici olayların bir parçasıdır.

Buna göre izlek, “bireylerin eylemlerini belirli şekillerde kısıtlayan biçimlendirilmiş davranış kümeleri, kurumlar” olarak tanımlanmaktadır (Crouch ve Farrell 2004: 7). Pierson (2000: 251) ise, izlek bağımlılığının iki elementini tanımlar ve (1) Mevcut yaklaşımdan alternatifine geçişin maliyetinin zamanla artacağı; (2) Buna bağlı

olarak, zamanlama ve sıralı olaylara odaklanırken biçimlendirici anlar ve dönemlerden gelen bağlaçların farklı yolları güçlendireceğini vurgular. Buna ek olarak, şu özellikler detaylandırılır (Arthur 1994: 112; Hathaway 2001: 609): (1) Sabit masrafların fazla olması çıktının artması ile birim maliyeti azaltması, (2) Öğrenme etkisinin ürün (Ör. Teknoloji) yaygınlaştıkça maliyetleri azaltması, (3) Koordinasyon etkisinin benzer olayların etkisiyle artması, (4) Kendini tetikleyen veya uyumlu beklentilerin gelecekte de ortaya çıkacak benzer koşullardaki olasılıklara karşı olacak çözüm yollarını geliştirmesi.

Buna karşın, artan geri dönüş süreçlerinin farklı özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar, sonucun belirgin olmaması, esnekliğin olmaması, tahmin edilemezlik, ölçümkal/döngel olmaması ve verimsizlik potansiyelidir (Pierson 2000: 253). Yine, fayda-zarar analizine bağlı faydacı yaklaşım kurumsal yeniden üretimi baskıların bile artan geri dönüşler söz konusu olabilmektedir. Bu yaklaşımı destekleyen diğer toplumsal kurum ve mekanizmalar ise, faydacı yaklaşımın ötesinde işlevsellik, iktidar ve meşruiyet mekanizmalarını da içermektedir (Mahoney 2000).

Teknoloji adaptasyonunun Hall ve Soskice'nin (2001: 18) kapitalizm tipolojisinde tarihsel-kurumsal model üzerinden geleneklere bağlı bir yaklaşım içerisinde olduğu da söylenebilir. Buna istinaden, verimlilik arayışının bir mutabakat arayışı çerçevesinde olması düşünülmektedir. Müşterilerin, işletmelerin ve siyasi-yasal kurumların bir mutabakatı ile kurumsal yeniden oluşum süreci beklenmektedir. Ülkenin genel kurumsal alt yapısının da izlek bağımlı olduğu ortaya konulmaktadır. Yine, iktisadi kurumların ekonomik beklentilerin ötesindeki beklentileri gerçekleştirmesi gerekirken iktisadi hareket dar anlamda sadece iktisadi kurumlar ile değil toplumsal kurumlarca da yönetilmelidir. Bu noktada, toplumsal ilişkiler, geçicilik ve çeşitli nedensellikler ve küresel durumsallıkla da ilişkilidir ve izlek bağımlılığı kavramı yapıların toplumsal hareketle nasıl dönüştüğünü ve yeniden

biçimlendiğini irdeler. Sonuç olarak, toplumsal süreçler izlek bağımlıdır (Sewell 1990: 18).

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada doküman analizi ve nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır. İzlek bağımlılığı analizlerinde çoğunlukla kullanılan niteleyici yöntemler (Peters, Pierre ve King 2005) bu çalışmanın odağında da yer almaktadır. Araştırma yöntemi katılımcıların tahminlerini, tedirginlik kaynaklarını, algılarını, endişelerini ve kısıtlarını niteleyici yöntemlerle incelemektedir. Görüşülen kişiler seçkisiz örneklem yöntemi ile görüşülmüş ve görüşmeler orta ve üst düzey yöneticilerle 7 otelde Mart-Nisan 2018 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze yapılandırılmamış görüşmeler toplamda 436 dakika sürmüştür (Tablo 1). İzlek bağımlılığı ile Sanayi 4.0 ilişkisi yönlendirici sorularla kurulmuştur (Örneğin, “Sizce otelcilik sektörü Sanayi 4.0’daki gelişmeleri ne kadar takip ediyor? Bunun sebepleri sizce neler olabilir? Bilgi Teknolojilerinden Sanayi 4.0’a geçiş süreci hakkında neler düşünüyorsunuz? Sizce ikisi arasında ne tür farklılıklar var? Bu farklılıklar karar alma süreçlerinizi nasıl etkiliyor? Yine bu farklılıklar operasyonel süreçleri nasıl etkiliyor? Sizce daha zorlu bir süreç mi yoksa daha kolay bir süreç mi bizleri bekliyor?” vb.).

Tablo 1: Yüz Yüze Görüşmeler

Sayı	Görüşme Tarihi	Kurum Adı	Görüşülen Kişinin Kurumdaki Rolü	Görüşme Süresi
1	14.Mar.18	Swissotel	Küme Direktörü (Yetenek ve Kültür)	35’
2	14.Mar.18	Hilton Bomonti	Genel Müdür Yardımcısı	40’
3	17.Mar.18	Ritz-Carlton Taksim	İnsan Kaynakları Direktörü	40’
4	26.Mar.18	Sheraton Ataşehir	Rezervasyon Yöneticisi	50’
5	26.Mar.18	Sheraton Ataşehir	Ön Büro Yöneticisi	40’
6	26.Mar.18	Sheraton Ataşehir	Gelir Yönetimi	60’

			Direktörü	
7	03.Nis.18	Zincir otel	Ön Büro Yöneticisi	50'
		Divan Otel	Bilgi Teknolojileri	
8	13.Mar.18	Taksim	Direktörü	55'
9	13.Mar.18	AC Hotel Maçka	Genel Müdür	45'
		Divan Otel	Satış-Pazarlama	
10	13.Mar.18	Taksim	Müdürü	21'

Bulgular

İzlek bağımlılığı teorisine dayalı bu çalışma üç farklı açıdan bir analiz sunmaktadır (Greener 2004: 14). Birincisi, teknoloji ve gelecek olasılıkları, yenilikler ve teknolojik değişim analizini içerir. İkincisi ise bilgi ve bilgi tabanı, geçmiş tecrübeler, izlenimler, kültür, algılar, tercihler ve yetileri işaret eder. Üçüncüsü ise rutinler ve rutinler bütünü ile düzenli işleyen ve kurumu mevcut izlekte tutan işleri ve süreçleri içerir. Bu araştırmanın analizi bu üç yönden inceleme sunarken yapısal faktörleri, sorun alanlarını ve kısıtları da ortaya çıkarmaktadır.

Teknoloji, Olasılıklar ve Değişim

İzlek bağımlılığı teorisinin birinci analizi olan teknoloji ayağında bilgi ve iletişim teknolojilerinden yapay zekâ teknolojilere geçiş, olasılıklar, yenilikler ve değişim yer almaktadır. Yüz yüze görüşmeler sonucunda bu değişim aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“Bilgi teknolojileri dediğimiz zaman basitçe teknolojik destek veren bir bölüm ortaya çıkıyor. Benim için sanayi 4.0 ve bilgi teknolojileri arasında basit bir fark var: bilgi teknolojisi üyeleri bu verileri her zaman bulabilir ve görebilirlerdi, fakat sanayi 4.0 benim için bir ara yüz anlamına geliyor, yani artık bu veriler, bilgiler ve paylaşımlar etki gücü yüksek olan karar mercileri tarafından kullanılacak demek. Sanayi 4.0 daha doğru ve efektif kararlar vermek için oldukça faydalı bir sistem ve operasyonel olarak minimum hata ile ilerlemeyi sağlıyor. Hiçbir noktada garanti vermemesine karşın, önemli olan nokta yüksek ihtimalli farklı senaryoları analiz etme yeteneği vermesi ve durumları

özerk olarak inceleyip bize yön göstermesi oluyor.” (Yüz yüze görüşme, Hilton Bomonti, Nisan 2018).

Değişimin ne olduğu tanımlandığında, değişim bilgi ve iletişim teknolojilerinin insan ilgisini gerektirirken, yapay zekâ kendi algoritması ile işlemektedir. Buna göre;

“Bilgi teknolojisi, bilgisayar ve mobil teknolojileri, olmazsa olmaz olarak kabul gören, misafirlerin turizm tesislerini kullanımı öncesi özellikle, rezervasyonlarını oluşturma aşaması gibi önemli bir basamağın tamamlanmasında büyük etken olmaktadır. Ancak asla bir yapay zekâ olmadığı için, gerektiğinde insanlar müdahale edebilmektedir.” (Yüz yüze görüşme, WoW Hotels, Nisan 2018).

Yine, iki teknoloji arasındaki farkı şu şekilde tanımlanıyor:

“Bilgi teknolojilerini aslında biz yönetiyorduk... İnsan gücüyle ilerletiyorduk. Şimdi ise o insan gücünü ortadan kaldırmaya ve tamamen yapay zekâ ile insan gücünün varlığını ortadan kaldırıp her şeyi cihazların ve makinaların belli şeyleri algılayarak yapmasını sağlamaya çalışacağız. Bence aralarındaki en büyük fark bu. Yapay zekâda insan yok, sanayi 4.0’da insan olmayacak.” (Yüz yüze görüşme, Nisan 2018).

Fakat bu geçişteki önemli husus olarak bilgi eksikliği vurgulanmıştır: “Otelde yöneticiler seviyesinde Sanayi 4.0 bilinip kullanılırken, yapay zekâ servis seviyesinde çok daha az bilinen bir olgu. Bunun gelişmesi oldukça önemli oluyor çünkü pozisyon fark etmeksizin hayatınızı kolaylaştıran bir durum.” (Yüz yüze görüşme, Swiss Hotel, Nisan 2018). Bu açıdan, bilgi eksikliği yeni teknolojiden verimli ve etkin bir şekilde istifade edilememesi ve bu konudaki yetersizlikler vurgulanmaktadır. Hilton Bomonti Hotel & Conference Centre Müdürü’ne göre:

“... Biz insanlar üzerinden çalışan bir sektörüz ve baktığımız zaman insanların analizi bizim için çok önemli bir faktör, ne kadar çok oteldeki müşterilerimizi tanırsak, o kadar başarılı servis yapma şansımız oluyor. Aynı şekilde yatırım ve kazanç konusunda da ileriye dönük tahminler için yapmamız gereken analizlerde Sanayi 4.0 bizim için büyük bir kapı açıyor. Oldukça fazla, fakat yeterli değil dememin sebebi, baktığımız

bilgiler takip etmekle sınırlı kalıyor ve uygulama konusunda maalesef çok da aktif olamıyoruz. Kişisel olarak Sanayi 4.0'ın değerini anlamamıza karşın, yapay zekâ ve Sanayi 4.0 pek çok zorluğu da beraberinde getiriyor.” (Yüz yüze görüşme, Hilton Bomonti, Nisan 2018).

Dolayısıyla yapısal sorunlar da vurgulanmaktadır, örneğin, bilgi eksikliği ile birlikte teknoloji uyumu ve teknolojik gelişme seviyesi bu yapısal sorunları oluşturmaktadır. Bir diğer nokta ise, mevcut alışkanlıkların ve davranışların değişimine yönelik çekingenlik de vurgulanmıştır. Problemler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Zorluklar basit bir şekilde adaptasyon kısmı olacaktır, iş tecrübem boyunca öğrendiğim en büyük ders insanların adaptasyon konusunda oldukça zayıf kalmaları ve bu noktada belli sorunlar yaşamaları oluyor. Her ne kadar daha efektif bir çözüm bile önersek, çekingenlik daha yaygın oluyor bunun da sebebi alışkanlıkların zor bırakılması oluyor. Kolaylık olarak ise hata payını düşürmesi, daha hızlı işlem yapması, olası farklı senaryolar sunması, kar zarar analizini çok daha hızlı yapması, takvimleri ve programları hazırlaması gibi neredeyse bütün yönetsel branşlarda muazzam bir ilerleme öngörüyor.” (Yüz yüze görüşme, Hilton Bomonti, Nisan 2018).

“Misafirin karşısında muhatap bulabileceği biri, dile getirdikleri getirmedikleri, isteklerini algılayabilmek, daha iyi bir hizmet verebilmek için çok hızlı bir şekilde adapte olmamışlar.” (Yüz yüze görüşme, Nisan 2018).

Yine de, yeni teknolojinin pazar projeksiyonları, tahminler, hizmet kalitesi, bilgi transferi ve servis robotları ile algoritma yaratma açısından faydaları olacağı düşünülmektedir.

“Bütün seçeneklerin kullanılabileceğini düşünüyorum, özellikle algoritma oluşturmak bizim için en önemli husus oluyor. Benim pozisyonum gereği şirket içerisinde oluşturduğum algoritmalarda zaman zaman atlayabildiğimiz faktörler ve limitler olabiliyor. Bu noktada Sanayi 4.0 yardımcı olduğu gibi, başka algoritmaları paylaşan şirketler sayesinde daha ileri bir noktaya, belki de tahmin etmediğimiz bir seviyeye çıkarıyor. Sanayi 4.0 benim için bireysel bir gelişim değil, fakat ilerleyen küreselleşmede eksik kalmış bir adım. Çoğunlukla kar

amaçlı şirketlerin gizlilik temalı işleyişlerinin zaman içerisinde artık küresel dünyaya uyum sağlaması ve amacın kar yerine en efektif noktaya gelmesi olabilir. Burada tek tip olmak bir noktada korkutucu olabiliyor, çünkü hedef efektif olmaksızın, matematiksel tek bir sonuç bulunabiliyor, bu sebepten dolayı konudaki insan faktörünün önemi asla küçümsenmemeli.” (Yüz yüze görüşme, Hilton Bomonti, Nisan 2018).

Sektörel farklılık anlamında otelcilik sektöründe ve buna benzer insan odaklı sektörlerde bir tür “direniş” söz konusu olabileceği öngörülmektedir. Buna bağlı olarak, “Genelde otelcilik çok fazla direnmiştir sanayi 4.0 dijitalleşmeye karşı.” (Yüz yüze görüşme, Divan Oteli, Nisan 2018). Buna rağmen, uzun vadede, otelciliğin farklı alanlarında değişimin ve dönüşümün Türkiye otelcilik sektöründe hızla uygulanacağını düşünenler de mevcuttur. Dolayısıyla değişim ilk etapta hızlı olmasa da uzun vadede “engellenebilir bir durum” olmaktan çıkacağı söylenmektedir. Fakat otelcilik sektörünün zincir otel olması neticesinde gelişmelerin küresel düzlemde takip edilebilmesini mümkün kılacağı öngörülmektedir. Bu noktada, değişime karşı bir “direniş” olacağını düşünülmesi robotların işgücünün yerini alma olasılığı ile ilişkilendirilmektedir: “... Otel içinde departmanlar ve çalışanlar konusunda farklılıklar yaratacak ve belki de otellerde daha önce görmediğimiz meslek gruplarını daha yoğun olarak görebileceğiz, örneğin servis şefi yerine, robotların başyazılım mühendisini görmek beni hiç şaşırtmayacaktır. Değişime direniş olacak olmasının en büyük sebebi de bu maalesef.” (Yüz yüze görüşme, Swiss Hotel, Nisan 2018). Her ne kadar yeni teknolojiye karşı bir tür tedirginlik ve izlek bağımlı bir yaklaşım olsa da ve zorluklar çıkarsa da, bu teknolojinin uzun vadede artan geri dönüşler getireceği öngörülmektedir.

“Her noktada var olan sistemin değiştirilmesi ciddi bir zorluk çıkaracaktır. Son 20 yıla baktığımızda dünyadaki gelişmeleri kabul etmek pek çok açıdan zor olabiliyor. Hayatımızdaki her gün yaptığımız şeylerin değişmesini kabul etmek çok zor bir nokta, lakin Sanayi 4.0 insanlara inisiyatif hakkını veriyor ve bir noktada onların üstünden çok büyük bir yük almış oluyor. Bu yükün alınması bilgi analizi hakkında çok önemli bir rol oynuyor. ... Büyük veri analizi gerçekleştiriyoruz, bu

noktada modelleme yapmak için ve pazar içindeki rekabeti ölçmek için kullanıyoruz. Bunu yapmamızın en büyük sebebi daha efektif olarak dönemsel kararlar alabilmek ve otelin ileriye dönük tahminlerini yapabilmek.” (Yüz yüze görüşme, Swiss Hotel, Nisan 2018).

Bir sonraki bölüm bu yeni teknolojiye geçişteki izlek bağımlılığının bilgi tabanı (knowledge base) üzerine bir inceleme sunmaktadır. Dolayısıyla, değişim ve dönüşümde sadece teknik ve altyapısal unsurlar değil toplumsal, kişisel ve kültürel unsurlar da etkindir.

Bilgi ve Bilgi Tabanı: Geçmiş Tecrübeler, İzlenimler, Algılar, Yetiler

Her ne kadar yeni teknolojilerin faydası tartışılırken algılar, izlenimler ve tutumlar pazardaki farklı taraflar için (birey, müşteri, yönetici, kurumlar ve altyapı) farklılık göstermektedir. Yeni teknolojinin bilinmezleri, öngörülemeyen etkileri ve mevcut bilgi birikimine olan etkilerinin nasıl olacağını tahmin edilememesi, bireylerde bir tür “korku”yu da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Ritz-Carlton Hotel Taksim İnsan Kaynakları Direktörüne göre;

“İlk etapta sevinçle karşılanır. Ter kokmayan, tıraş olması gerekmeyen ve sürekli ne yapacağı anlatılmaya verimli bir çalışma arkadaşı olur. Sonrasını tahmin edemiyorum. Kişisel olarak beni korkutuyor. Bilim kurgu filmleri ve kontrolden çıkmış robotlar aklıma geliyor. ... Servis robotlarının ötesinde otel uygulamaları (mesela, Japonya’daki robot oteller)- kişisel olarak sıkıcı görünüyor... Azalan iletişim tamamen kesilir. Empati gibi insani duygular kaybolabilir. İnsanlar daha fazla yalnızlaşabilir... Türkiye gibi ülkelerde en hızlı gelişimin servis robotlarında olabileceğini düşünüyorum. Bunun sebebi ucuz iş gücünü ve basit hataları hızlıca düzenlemek olacaktır. Bunun üstüne tabi ki hizmet kalitesi ve tahmin konularında gelişeceğini düşünüyorum fakat bir noktada algoritma oluşturma ve bilgi paylaşımı henüz Türkiye için geride kalacaktır.” (Yüz yüze görüşme, Ritz Carlton, Nisan 2018).

Yine, algıların öngörememekten ve zihinde canlandırılmamasından kaynaklandığı da söylenebilir. Yeni

teknolojinin ve değişimin izlek bağımlılığında zihinde tezahür edememesi de ayrı bir unsur olarak ortaya konulabilir.

“Tamamen insansız ve güvenli olan bir otel düşünüyorum ama kafamda oturtamıyorum. Çok da bir fikrim yok esasında. Sanayi sektöründe ürünün kalitesinden tutun güvenli çalışma ortamını sağlayacak ve her şeyi yapacak şekilde sanayide daha rahat şekilde kullanılabilir ancak hizmet sektöründe bu zor gibi gözüküyor”. (Yüz yüze görüşme, AC Otel, Nisan 2018).

Yeni teknoloji yapay zekâya yönelik algılar, insan ve duyu açıları ile teknik açılardan olmak üzere ayrıştırılabilir. Otelcilerin bu noktadaki görüşleri yapay zekânın, diğer bir deyişle değişimin ve yeniliğin, farklı yönleri ile değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, kültürel, iletişimsel, duysal ve duygudaşlık boyutu bunda etkili olabilir:

“Servis robotu bu noktada en basit kullanımlardan birisi, fakat spesifik olarak şu noktada servis robotlarını değerlendireceğini düşünmüyorum 5 yıldızlı otellerin, çünkü bu bir kültürel aktivite olacak aynı zamanda. Robotlar yapıları gereği objektif ve herkese eşit davranırken otele gelen misafirlerin beklentisi bu olmayacak. Kültürel ve toplumsal olarak bu bir noktada reddedilebilecek bir uygulama maalesef. Robotların insanlara destek sağlamak için arkamızda olmalarının oldukça güven verici olduğunu düşünüyorum, özellikle yüksek bir yapay zekâ ile birleşmiş bir robotun, fakat servis robotu konusunda maalesef çok pozitif değilim, özellikle Türkiye kültürü ve alışkanlıkları sebebiyle bizim ülkemizde. Bir noktada öncelik servis yerine üretim olur ise zaman içerisinde bir üst seviyeye çıkıp servis robotlarını kullanmayı düşünebilir.” (Yüz yüze görüşme, Sheraton Hotel, Nisan 2018, Swiss Hotel, Nisan 2018).

Dizileme izlek bağımlılığının da öngörüldüğü sektörde misafirin yeni teknolojiyi ve dönüşümü zaman içerisinde ve uzun vadede daha da olumlu karşılayacağı düşünülmektedir. Bu uzun vadeye dayanan yaklaşım her ne kadar iktisadi faktörlerin etkisini yadsımasa da yeniliğin ve değişimin toplumsal düzlemde zamanla benimseneceği ve mevcut bilgi birikiminin bu yeniliği farklı algılayacağı söylenebilir.

“Yöneticiler tarafından olumlu algılanabilir. Görev tanımı içerisinde birlikte çalıştığı insanların görevlerini doğru ve düzenli yapmasını istiyor çoğu yönetici. Bu yüzden robotik çalışanlar yönetici tarafından iyi olabilir ama misafir tarafında daha normal algılanmıyor. İnsanlar robotları kendilerine hizmet verecek bir şey olarak görmeyip onu insan olarak algılayıp onunla sohbet etmeye çalışıyor bunu bizzat deneyimledim. Eğer bir robotun arka tarafında insan algılarının kısmi şeyleri yaratılabilirse ki ilerleyen dönemlerde bu da yaratılabilir misafir tarafından da olumlu algılanabilir. Ben olumsuz karşılanacağını düşünmüyorum ama bunun için belirli bir zamana ihtiyaç var. Nesil değişiyor ve insan ilişkilerine çok önem vermeyen bir nesil. İki çeşit misafir profili var. Biri devamlı yanına gidilsin, hali hatırı sorulsun, çocukları sorulsun isteyen profil bir diğeri de genç nesilden olan profil. Genç nesil çok fazla aramıyor o insan temasını.” (Yüz yüze görüşme, Divan Oteli, Nisan 2018).

Ayrıca, yeni kuşağın yenilik ve değişime daha çabuk ayak uydurabileceğini öngörmek yine mevcut bilgi birikiminin yeni kuşaklarda daha toy ve başlangıç seviyesinde olmasından kaynaklanabilir. Yine, bu algı ve tutumların kültürel farklılıkları ortaya çıkardığı söylenebilir. Örneğin, Japonya’da teknoloji adaptasyonu ve uyumunun Türkiye örneğinde farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır:

“...özellikle Türk otelciliğinde- Türk misafirperverliği dediğimiz şey var ya biz oradaki hospitality kavramını çok farklı algıladığımız için robotik, insan teması olmayan, her şeyin makinalar ve cihazlarla, yapay zekânın yönlendirmesiyle yapıldığı bir şeye özellikle Türk otelciliği henüz hazır değil” (Yüz yüze görüşme, Divan Oteli, Nisan 2018).

Yine, kültürel ve yapısal farklılıklar noktasında Hall ve Soskice’ye (2001: 6) atfen farklı pazar tipolojilerinin olduğu ve izlek bağımlılığının bu tipolojilerin ve dolayısıyla yereldeki kültürel, siyasi, toplumsal ve yasal dinamiklerinin etkisi altında kalabileceği ve bu dinamiklerin izlek bağımlılığını etkileyeceği söylenebilir.

“... Japonya da kullanılan kapsül odalı otelinde kaldığımızda ücretinizi otomat’tan yaparak da konaklama hizmeti almış oluyorsunuz. Butler (kişiye özel uşak) hizmeti veren otellerde konakladığımızda da otelcilik hizmetleri alıyorsunuz. En çok konaklamanın yoğun olduğu dönemlere

ve kullanılan fiyata bakıyoruz. Bunun sebebi tabii ki misafir profilini dönemsel olarak belirleyebilmek ve karlılığı arttırmak için konaklama fiyatlarını belirlemek. Ayrıca, bu misafirlerin bizi tercih etmelerinde yatan sebebe odaklanıp, daha iyi ne gibi iyileştirmeler yapılabileceğini planlamak... Bu süreçte yer alıp almamak kesinlikle bir işletme ve yönetim tercihi olacaktır. Bu tercihi yapmanızı da, hizmet verdiğiniz misafirlerinizin profili ve hizmet beklentileri belirleyecektir. ... Hizmet alan misafirler talepleri ve istekleri doğrultusunda, sektörün sanayi 4.0 dönemine geçişinin hızını, şeklini belirleyeceğini düşünüyorum.” (Yüz yüze görüşme, WoW Hotels, Nisan 2018).

Keza, teknik alanlarda teknoloji uyumunun daha hızlı bir adaptasyon öngörülmesi hem sektörel farklılıkları hem de esnekliğin söz konusu olabileceği söylenebilir.

“... BackOffice dediğimiz arka plandaki otelcilik; muhasebe, kat hizmetleri, teknik, F&B, vs. Dijitalleşmesi gereken çok fazla birim var. Bu birimler zaman içerisinde gelişmiştir, trende ayak uydurmuştur. ... Mesela, eskiden aynı şirketin farklı otel veya restoranları ayrı ayrı rapor gönderirlerdi. Fakat şimdi öyle bir durum söz konusu değil. Yapılan veritabanı sayesinde her işletme raporunu girdikten sonra şirket tek bir program üzerinden herkesin akışını izleyebiliyor, bu çok önemli. Bunun sonucunda doğruluğu %97-98 çıktılar elde ediyoruz, çok kısa sürede bunlara ulaşabiliyoruz, çok iyi kararlar verebiliyoruz bu sayede kurum olarak verim, karlılık, gelişim çok iyi yerlere geliyor. Diğer bir yandan, bu sayede rekabet artıyor, kaliteli fikirler ortaya çıkıyor.” (Yüz yüze görüşme, Divan Oteli, Nisan 2018).

Rutinler ve Rutinler Bütünü

İzlek bağımlılığı rutinlerin ve kuralların kurum bazında devamlılığı ve bunun değişmeyeceğinin sorgusuz sualsiz kabul etme noktasındaki analizi ihtiva eder. Bu analize göre otelcilik sektöründe yeni teknolojiye geçiş ve adaptasyonun izlek bağımlı olduğu söylenebilir. Marriott International – Ritz Carlton Hotel İnsan Kaynakları Müdürü’ne göre, “en büyük problem üst düzey yönetime bunları kabul ettirmek oluyor ve genellikle çalışan sistemlerini değiştirmek istemiyorlar. Ayrıca hiyerarşi Türkiye’de çok önemli olduğu için yeni yetişen arkadaşlarımızın fikirleri genellikle üstleri

tarafından eziliyor ve ön plana çıkamıyor” (Yüz yüze görüşme, Ritz Carlton, Nisan 2018). Mevcut düzenin, işleyişin, rutinin aynı kalması ve değişmemesi tercihe bağlı da olabilmektedir. Örneğin, AC Hotel Maçka Genel Müdürü’ne göre, “Otelde sadece robot çalışması misafir açısından kötü bir şey esasında çünkü sizi kapıda karşılayan biri yok, kendi işinizi kendiniz görüyorsunuz. Sanki birisi size anahtarınızı veriyor git yat diyor. Ertesi gün de biri gelip odanızı temizliyor. Lobide bile kimseyi görmüyorsunuz. Ben çok tercih etmem bunu.” (Yüz yüze görüşme, AC Otel, Nisan 2018).

Olası teknolojinin riskleri ve bilinmeyenleri göz önüne alındığında teknolojiye ve değişime izlek bağımlı yaklaşan daha kötümser bakış açısına sahip yöneticilerden bahsedilmektedir:

“Robot teknolojisinin etkin olarak kendisini ön plana çıkartan Sanayi 4.0 modeli, yapay zekânın getirdiği imkânlarla, misafirlerin talep ve isteklerini insan özelliği olan beş duyusunu kullanarak beklenen hizmet sağlanabileceğini düşünmemekteyim. Operasyonel anlamda teknolojiyi kullanmak çok büyük kolaylık. Ancak, bire bir iletişim içinde bulunarak verilen hizmetlerde, insan faktörünün getirdiği özellikleri kullanamazsanız, teknolojinin getirmiş olduğu kolaylığın bir anda ne kadar zor telafisi mümkün olmayan hatalara yerini bıraktığını göreceksiniz. Otelcilik sektöründe iletişim en önemli etkidir. Yapay bir robot zekâsının, önceden planlanan tüm varyasyon ve ihtimaller hesaplanmış olsa bile, yüz yüze iletişimin sıcaklığını, sorun çözme tekniklerini kullanabilmeyi, sorunlu misafir psikolojisini anlayıp, yeri gelip duygudaşlık kurabileceğini düşünmüyorum. Misafirlerin bir otelde konaklamının, tramvaya binmek için bir jetonu atıp kullanabileceği kadar basit bir durum olmadığı kanısındayım.” (Yüz yüze görüşme, WoW Hotels, Nisan 2018).

Ayrıca, sektörün doğası, yapısı ve önceliklerinin de göz önüne alındığı düşünülmektedir. Örneğin, hizmet sektöründe her bir noktada son teknoloji kullanılsa bile hiçbir robotun yerine geçemeyecek insan ve “temas” faktörünün önemi ve bu rutinin bozulması öngörülmemektedir.

“Hizmet sektöründe her şey son teknoloji olabilir. Sabah içten bir günaydın tüm teknolojinin önündedir. Bu sebeple hizmet demek insan demektir. Hiçbir robot insanın yerine bu sektörde geçemez. Yapabileceği en büyük şey veri sağlamaktır. Aldığı veriyi insan olduğu sürece toplayabilir. Robotun otelde yapabileceği azami hizmet belki restoranda boş toplamak olur. İlerisi imkânsız gözükmektedir. Çünkü bizim hizmetimiz sıcaklık, içtenlik vb. Unsurlar içerir.” (Yüz yüze görüşme, Sheraton Hotel, Nisan 2018).

“Otelcilik sektörü ve sanayi 4.0 dediğimiz bu yeni oluşum aslında çok fazla iç içe ve paralel ilerleyemiyor. Bunun sebebi, otelcilik olduğu için biz burada ‘touching’ dediğimiz dokunuş, temas; buna çok önem veriyoruz. Çünkü bizzat misafirin karşısına çıkmak ve ilgilenmek altyapısı oluşmuş karşımızda bir insan var. Bir mal üretmiyorsunuz, bir insan ile muhatap oluyorsunuz. Bu ikisini dengelemek gerekiyor bu yüzden de bütün konsantrasyonunuzu sanayi 4.0’a veremiyorsunuz.” (Yüz yüze görüşme, Divan Oteli, Nisan 2018).

Kısıtlar, Sorunlar ve Yapısal Faktörler

Yapay zekâyâ geçiş ve değişim açısından kısıtlar üç ana sorun alanından oluşmaktadır: (1) Yeni teknolojinin maliyeti, (2) Aktörlerin bu yeni teknolojiye geçiş isteği ve iradesi, (3) Yapay zekâ ve büyük veri alanında çalışanların eğitim gereği.

Yeni Teknolojinin Maliyeti

Artan geri dönüşler izlek bağımlılığı literatürüne paralel olarak araştırma verileri mevcut yaklaşımdan alternatifine geçişin maliyetinin zamanla artacağı ve zamanla verim ve kar oranlarının artması ile birim maliyeti azaltması öngörülmektedir. Hilton Bomonti’nin yöneticisine göre, “Bu konuda bir maliyet çalışması henüz yok, zira robotların şu anda masrafları zaten çok daha yüksek ve henüz o noktada bir bilgimiz mevcut değil, fakat ileride bu uygulanabilir” (Yüz yüze görüşme, Hilton Bomonti, Nisan 2018). Ayrıca, Türkiye’de henüz maliyet çalışması yapmayan işletmeler, bu yeni teknolojinin maliyetli olacağını düşünmekte ve sürüm artışı ile maliyetlerin azalacağı öngörülmektedir: “Henüz bir maliyet çalışması yok, çünkü bunun çok masraflı olacağını kesin olarak kabul edebiliyoruz. Fakat dediğim gibi, sürüm artıp fiyatlar

mümkün hale geldiği zaman sadece bir otelin değil, her otelde bunun çalışmalarını göreceğiz” (Yüz yüze görüşme, Ritz Carlton, Nisan 2018). Yine, maliyetlerin yüksek olması ülke genelindeki yapısal sorunlara ve ayrıca ülkeler arasındaki yapısal farklar göz önüne alındığında bu farklılıkların da yüksek maliyet unsuru olarak görülmektedir: “Yüksek maliyet sebebiyle ülkemizde çok yakından takip edildiğini düşünmüyorum. Ancak Amerika gibi ülkelerde check-in’i yapan ve insan gücüne dayanmayan sistemler geliştirildi” (Yüz yüze görüşme, Sheraton Otel, Nisan 2018). Ayrıca, teknolojinin yazılımının tekeli olmasının da maliyeti arttıracığı düşünülmektedir (Yüz yüze görüşme, Divan Oteli, Nisan 2018):

“Bu konuda herhangi bir maliyet çalışması yapmadık, fakat servis robotu bir noktada çok ileri örnek diyebiliriz ve otel sektöründe çalışacak bir teknik olmasına rağmen otel sektöründe çok önemli başka bir husus mevcut ve bu da ülkenin var olan kültürü. Bu konuda benim söylediklerimin çok büyük bir kısmı Türkiye pazarı için geçerli, küresel noktaya döndüğümüz anda çok daha farklı sonuçlar alabiliriz, insan olmayan otellere de geçiş olabilir belli noktalarda.” (Yüz yüze görüşme, Swiss Hotel, Nisan 2018).

Yapay Zekâ ve Büyük Veri Alanında İnsan Kaynağı ve Çalışanların Eğitim Gereği

Teknolojinin üretimi, geliştirilmesi ve adaptasyonu noktalarında insan kaynakları eksikliği ve eğitim eksikliği yapısal sorunları da pekiştirmektedir: “Büyük veri analizi gerçekleştiriyoruz, çünkü bu noktada gerekli birimimiz henüz oluşturulmadı. Genel veri analizi konusunda bir sıkıntı yaşamamakla birlikte, bu konuda ufak çaplı çalışmalarımız mevcut. Bu konuda yaşadığımız en büyük sıkıntılar değişmek istemeyen şirket gelenekleri ve bu konuda öğrenmek istemeyen çalışanlar” (Yüz yüze görüşme, Ritz Carlton, Nisan 2018).

Sheraton Hotel Rezervasyon Müdürü’ne göre, “Otelcilik sektöründe, misafir kitlesi ve tercihlerine bağlı olarak kullanım sağladığında avantajları olabilecek bir durum söz konusu ancak bu sistemi

sağlayacak olan da insan gücü olacağı için en önemli konu kişilerin eğitimi ve teknik olarak yeterliliğe sahip olması olacaktır” (Yüz yüze görüşme, Sheraton Otel, Nisan 2018). Örneğin, bir katılımcı bu konudaki eksiklik şu şekilde vurgulanmıştır:

“Bu [büyük veri] analizleri otel içi olarak yapmıyoruz, çünkü maalesef otel içinde personel eğitimlerimiz henüz Sanayi 4.0 hakkında bilgisi olan arkadaşlarımızın sayısı oldukça düşük. Sadece Sanayi 4.0 da değil, genel olarak otel yöneticiliği eğitiminde bilgisayar desteği ve algoritma oluşturmak oldukça eksik olarak verilen bir konu. Zaten bilgisayar konuları pek çok arkadaşımızın korkulu rüyası olmuş durumda. Alışkanlıklar bir yana, doğru bir şekilde eğitim vermek oldukça zor oluyor. Şu anda analizler için dışarıdan özel bir şirket ile çalışıyoruz, fakat uzun vadede otel içerisinde bir analiz takımı oluşturmanın çok daha efektif olacağı düşüncesindeyiz.” (Yüz yüze görüşme, Swiss Hotel, Nisan 2018).

Sonuç ve Öneriler

Yenilik ve değişime yönelik ilk aşamalardaki tedirginliğin dinamikleri, sebepleri ve unsurlarının araştıran bu analizin sonucunda vaka analizi olarak incelenen otelcilik sektörünün Sanayi 4.0 teknolojilerine geçişte hali hazırda izlek bağımlı olduğu söylenebilir. Bunun ötesinde, söz konusu izlek bağımlılığının sebepleri ve oluşturucu faktörleri analiz edildiğinde sorun alanları aşağıdaki gibi özetlenebilir: (1) Sanayi 4.0 hakkında bilgi eksikliğinin söz konusu olması, (2) Değişimin nasıl ve ne biçimde olacağını öngörülebilmesi, (3) Uyum problemleri, (4) Altyapısal problemler, (5) Yeni teknolojinin maliyeti, (6) Aktörlerin yeni yeni teknolojiye geçişte istek ve niyetleri, (7) Çalışanları yapay zekâ ve büyük veri üzerine eğitim ihtiyacı.

Yeni teknolojinin, yeniliğin ve değişimin izlek bağımlılığı irdelendiğinde ortaya çıkan tepkiler, düşünceler ve tutumlar her ne kadar artan geri dönüşler açısından fayda getireceği düşünülse de derinlemesine bir analizde bu geri dönüş kadar olan sürede aktörlerin farklı algıları ve yaklaşımları olduğu görülmektedir. Buna göre, sonuç kısmı şu iki ayrı perspektiften planlanabilir: (1) izlek bağımlılığı teorisine katkı, (2) sektör özelinde katkı.

İzlek bağımlılığı teorisine katkı niteliğinde, çalışmanın sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- Henüz her alanda ve coğrafyada kullanıma çıkmamış yeni teknolojilerin artan geri dönüşler düzlemindeki izlek bağımlılığı yaklaşımında ön plana çıkan nokta özellikle söz konusu değişimin zihinlerde canlandırılmaması ve bunun bir nevi korku, endişe ve hatta bu değişime bir tür “direnc” gösterilebileceği söylenebilir,
- Ayrıca olası yeni bir denge oluşumu için salt iktisadi model ve hesaplamaların ötesinde bireysel, kültürel, sektörel ve toplumsal etkenlerin göz önünde bulundurulması gerekir,
- Bu etkenler arasında bireylerin bilinmeze olan yaklaşımları, tedirginlik kaynakları, algıları, endişeleri ile birlikte olası kısıtlar ve yapısal sorunlar yer almaktadır. Tüm bu unsurların tabanını oluşturan bilgi birikiminin ne ölçüde olduğu (eski nesiller ile yeni nesiller arasındaki farklar), bu birikimin ne yönde, kimler tarafından ve nasıl işleneceği ve yönetileceği önem arz edebilir. Yine bu noktada, zihinsel, bilişsel ve psikolojik unsurların daha detaylı incelenmesi önerilebilir,
- İzlek bağımlılığında yeni olanın ve değişimin odak noktasının belirlenmesinin önem arz ettiği söylenebilir. Örneğin, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yapay zekâya geçişte insan faktörünün ortadan kalkacak olmasının sektör tarafından tespit edilmiş olması önemlidir,
- İzlek bağımlılığında yenilik ve değişim öngörülürken bu yenilik ile ilgili bilgi eksikliği, değişimin nasıl ve ne biçimde gerçekleşeceğinin öngörülememesi, söz konusu değişime uyum problemleri ve yapısal problemler gibi sorun alanları söz konusudur. Bu etkenler sonucunda izlek bağımlılığının kuvvetlendiği ve bunun da bir tür “direnc” davranışına yönlendirdiği söylenebilir,
- Rutinler ve bilgi birikiminin izlek bağımlılığındaki rolü noktasında kültürel, toplumsal ve ulusal farklılıkların olması ve

bunları değerlendirilmesi da bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuçtur. Bu farklılıklara katkı niteliğinde sektörel farklıların da önem arz ettiği bu çalışma sonuçlarına dayanarak söylenebilir,

- Yine, aktörlerin bu yeni teknolojiye geçiş isteği ve iradesi ile ilintili olabilir,

- Son olarak, izlek bağımlılığında en önemli unsurun belirsizlikler ve bilinmeyenler ile birlikte katılımcıların yanıtlarındaki muğlaklık göz önüne alındığında bu belirsizlik noktalarına müdahale edilmesi söz konusu olabilir. Örneğin, yenilik ve değişime yönelik bilgi eksikliğini giderme noktasında eğitim sağlanabilir.

Artan geri dönüşler izlek bağımlılığı analizine göre, çalışmanın sektörel anlamdaki hizmet endüstrisine yönelik bulgular aşağıdaki gibidir:

- Sektörel farklılıklar izlek bağımlılığını etkileyebilir, örneğin, hizmet sektörü özelinde yeniliğin ve değişimin sektörün her alanında uygulanamayacağı öngörülmektedir. Örneğin, hizmet sektöründe iletişim, duygudaşlık, temas ve insan faktörünün önemi düşünüldüğünde yapay zekânın müşteri ile birebir etkileşimde yer almayacağını daha çok arka planda algoritma, pazarlama, housekeeping vb. gibi alt birimlerde daha çok kullanımı olacağı düşünülmektedir,
- Bu yeni teknolojinin izlek bağımlılığındaki bir diğer unsur sektörde bu yeniliği anlayacak, üretecek ve yönetecek insan kaynağı eksikliği ile ilintilidir,
- Ayrıca, yine bölgesel farklılıklar noktasında yapısal sorunlar ve teknolojik değişim ile ilgili altyapısal sorunlar yine izlek bağımlılığını tetiklemektedir,
- Son olarak, maliyet ve hukuki-yasal mekanizmaların da bu yeniliğe ve değişime uygun bir şekilde yeniden yapılandırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Amenta, Edwin (2016). “Historical Institutionalism”. Ed. A. Edwin, K. Nash, & A. Scott, *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*, John Wiley & Sons.

Aminzade, Ronald (1992). “Historical Sociology and Time”. *Sociological Methods & Research*, S. 20, s. 456-480.

Arthur, W. Brian (1994). *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy*. University of Michigan Press.

Business Insider (2015). “8 Industries Robots Will Completely Transform by 2025”,
<https://www.businessinsider.com/robot-ai-industries-2015-12>, (Erişim: 13 Eylül 2018)

Crouch, Colin ve Henry Farrell (2004). “Breaking the Path of Institutional Development? Alternatives to the New Determinism”. *Rationality and Society*, S. 16, s. 5-43.

Economist (2017). Hoteliers Would Like to Employ More Robots: Science Friction.
<https://0-search-proquest-com.seyhan.library.boun.edu.tr/docview/1866360099?accountid=9645>, (Erişim: 13 Eylül 2018).

Greener, Ian (2004). “Theorising Path Dependence: How Does History Come to Matter in Organisations, and What Can We Do About It?” *Working Paper. Department of Management Studies, University of York, York*.

Hacker, Jacob S. (2002). *The Divided Welfare State: The Battle Over Public and Private Social Benefits in The United States*. Cambridge University Press.

Hall, Peter ve David Soskice (2001) (ed.). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.

Hathaway, Oona (2001). "Path Dependency in the Law: The Courts and Pattern of Legal Change in a Common Law System". *Iowa L Rev*, S. 86, s. 601-665.

Karl, Terry Lynn (1999). "The Perils of the Petro-State: Reflections on the Paradox of Plenty". *Journal of International Affairs*, S. 53, s. 31-48.

Mahoney, James (2000). "Path Dependence in Historical Sociology". *Theory and Society*, S. 29, s. 507-548.

Pierson, Paul (2011). *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton University Press.

Makridakis, Spyros (2017). "The Forthcoming Artificial Intelligence (AI) Revolution: Its Impact on Society and Firms". *Futures*, s. 90, s. 46-60.

Nooteboom, Bart (1997). "Path Dependence of Knowledge: Implications for the Theory of the Firm". L Magnusson and J Ottoson (eds), *Evolutionary Economics and Path-dependence*. Edward Elgar Publishing, s. 57 - 78.

North, Douglas C. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Peters, B. Guys vd. (2005). "The Politics of Path Dependency: Political Conflict in Historical Institutionalism". *The Journal of Politics*, S. 67, s. 1275-1300.

Pierson, Paul (2000). "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics". *American Political Science Review*, S. 94, s. 251-267.

Pfiffer, Sabine (2017). “The Vision of “Industrie 4.0” in the Making—a Case of Future Told, Tamed, and Traded”. *Nanoethics*, S. 11, s. 107-121.

Sewell, William (1996). “Three Temporalities: Toward an Eventful Sociology”. *The Historic Turn in the Human Sciences*, S. 98, s. 245-280.

Shelton, Brett ve Çiğdem Uz (2014). “Immersive Technology and the Elderly: A Mini-Review”. *Gerontology*, S. 61, s. 175-185.

Somers, R. Margaret (1998). “‘We’re No Angels: Realism, Rational Choice, and Relationality in Social Science’”. *American Journal of Sociology*, S. 104, s. 768-769.

Tilly, Charles (1994). “The Time of States”. *Social Research*, S. 61, s. 270.

EXTENDED ABSTRACT

The path dependence theory is analyzed in three different aspects in the literature (Hathaway 2001: 606): (1) Increasing returns analysis based on the economics discipline; (2) The evolutionary path dependence, and (3) Sequencing path dependence. This article provides an increasing return analysis on the artificial intelligence technology. Since this new technology has yet lacked a historical background, this article focuses on increasing returns analysis rather than the evolutionary and sequence analyses of the path dependency theory.

Rather than emphasizing the ultimate outcome of the change, this article analyzes anxieties, anticipations and expectations as well as perceptions and constraints emerged during their early phases of innovation and change. Anxieties in the early stages of innovation and change have an effect on the ultimate outcome (Crouch ve Farrell 2004: 10). Moreover, the path dependency theory discusses that inefficient equilibria might be stable, even though the rational actors are aware of inefficiencies (2004: 7). Therefore, this article analyzes the changing conditions and interactions in order to overcome such inefficiencies by focusing on constraints, concerns and anxieties towards innovation and change. In other words, this article examines the constitutive dynamics and reasons of path dependency.

Based on the path dependency theory, this article examines the possible institutional adaptation of new technologies in Turkey and especially in the hospitality sector, which is analyzed as the case study example in this article. This article is based on the document analysis and qualitative analysis qualified with 10 face-to-face interviews with service industry professionals. It analyzes the research data in three aspects: (1) Technology, innovations and technological change; (2) Past knowledge and knowledge base, past experiences, impressions, culture, perceptions, preferences, and abilities; (3) Operations and processes that operate regularly with the routine and routine of routines.

This article reveals the following problem areas: (1) The lack of information about Industry 4.0, (2) The unforeseeable and unpredictable change, (3) Adaptation problems, (4) The cost of new technology, (5) Infrastructural problems, (6) The desire and will of the actors to transition to this new technology, (7) The need for training of employees in the field of artificial intelligence and big data. Moreover, due to anxiety toward the change of existing habits and behaviors, it is envisaged that there may be some kind of resistance in the service industry, especially customer-faced departments. Unpredictable effects of the new technology and the inability to predict them lead to a kind of fear, anxiety and even resistance toward change. Beyond the purely economic model and calculations for the formation of new equilibria;

individual, cultural, sectoral and social factors need to be considered. These factors include the approaches of individuals to the unknown, sources of uneasiness, their perceptions, concerns and constraints and structural problems. Innovation and change might be adopted over time in the social level and that current knowledge base will perceive this innovation as different. The managers have a more pessimistic view of approaching technology and change due to possible risks, considering the risks and unknowns of possible technology. Another element of this new technology is related to the lack of human resources to understand, produce and manage the innovation in the service industry.

Güllü, Eren (2019). "J. Offenbach ve 'Güzel Helen' Opereti". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 191-215.

DOI: 10.21550/sosbilder.458753

J. OFFENBACH VE "GÜZEL HELEN" OPERETİ

Eren GÜLLÜ*

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Ocak 2019

ÖZET

Operet; konusu, orkestrasyonu, librettosu ve müziği açısından daha hafif, kısa ve sade sahne eserine verilen addır. Opera Bouffe ise 19. yy. Fransız bestecilerinden J. Offenbach'ın tasarladığı özel bir türdür. Bestecinin Güzel Helen Opereti opera bouffe tarzında yazılmıştır. Konusu, Troya Savaşı döngüsünün başlangıcında yer almaktadır. Tarih boyunca Helen karakteri, Halk Ozanı Homeros'tan, Sofist Gorgias'a kadar birçok anlatıma konu olmuştur. Mitolojide önemli bir yer taşıyan Paris'in Helen'i kaçırma efsanesi, Offenbach'ın bu yapıtında parodiye dönüşmektedir. Besteci bu yapıtında hem çağdaş toplumu hem de antik dönemi yermektedir. Akılda kalıcı melodileri, mizahi olmasının yanı sıra içerdiği sıra dışı lirizm, müzik ve libretto arasındaki uyum, besteciyi başarıya ulaştıran önemli unsurlardandır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada eserin partitürü incelenmiştir. Sanat tarihi kaynakları taranmıştır. Eserde libretto ve müzik arasında kusursuz bir uyum olduğu, prozodi açısından titiz davranıldığı, orkestrasyonun öncelikli olarak sözlerin duyulmasına imkân vermesi üzerine inşa edilmiş olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: J. Offenbach, Güzel Helen, operet, opera bouffe, libretto

* Doç., Akdeniz Üniversitesi Antalya Devlet Konservatuvarı Yaylı Çalgılar Ana Sanat Dalı, eren_gullu@hotmail.com

J. Offenbach and His Operetta “Beautiful Helen”

ABSTRACT

Operetta; It is the name given to the lighter, shorter and simpler stage work in terms of the theme, orchestration, librettos and music. Opera Bouffe is a special kind which is designed by J. Offenbach, one of the 19th century French composers. The composer’s operetta “Beautiful Helen” was written in the style of Opera bouffe. The subject is at the beginning of the Trojan War cycle. Throughout history, the character of Helen has been the subject of many narratives from Homer to Sophist Gorgias. The myth of Paris’s abduction of Helen, which has great importance in mythology, is transformed into parodies in this work of Offenbach. In this work, the composer satirized both contemporary society and antiquity. Catchy tunes, humorous as well as extraordinary lyricism, the harmony between music and libretto are the factors that lead the composer to success. In the research conducted by qualitative research method, the partiture of the work is examined. Sources of art history have been researched. It was concluded that there was a perfect harmony between libretto and music, that he was treated meticulously in terms of prosody, and that the orchestration allowed him to hear the libretto first.

Key words: J. Offenbach, Beautiful Helen, operetta, opera bouffe, libretto

Giriş

“...Genç ve güzel bir Helena var, benim kadar güzeldir o...” (Lukianos 2002: 50). İlkçağ Anadolu Efsanelerinden güzeller güzeli bir kadın olan Troyalı Helen, Homeros’un “İlyada” destanında yer alan ve efsaneye göre “Troya Savaşı”nın başlamasına neden olan bir karakter olarak bilinmektedir. Homeros’a göre savaş, Troya’nın prensi Paris’in Lakedaimonia ismiyle de anılan bir Yunanistan kenti Sparta’ya yaptığı gezi sırasında, Agamemnon’un kardeşi kral Menelaos ile evli olan Helena’yı kaçırap Troya’ya getirmesi ile başlamıştı. MÖ 2000’de gerçekleşen Troya Savaşının aslında ticari nedenlerden kaynaklandığını arkeolojik veriler sayesinde bugün biliyoruz. Yunanistan’dan Anadolu’ya gelenlerin amacı kontrolü Troyalıların elinde olan altın, demir, gümüş, keten, yağ ticaretinin gerçekleştirildiği Karadeniz ticaretini ele geçirmektir. Yunanlı olduğu halde daha sık Troyalı olarak

anılan Helena'nın öyküsü farklı şekillerde tasvir edilmiştir. En bilinen öyküsü, 8. yüzyıl Anadolu'sunda yaşamış olan halk ozanı Homeros'un, Troya savaşını konu alan ve yirmi dört bölümden oluşan İlyada eseridir. İlyada'da Helena kendi topraklarını terk eden ve bundan dolayı pişmanlık duyan bir kadın olarak betimlenmiştir. İthake kralı Odysseus'un Troya savaşı sonrasında on yıl süren eve dönüş yolu hikâyesini konu alan ve yirmi dört bölümden oluşan Homeros'un Odysseia destanında Helena'nın güzelliği ve Akhalar ve Troyalıları nasıl içinden çıkılmaz felaketlere sürüklediği anlatılmaktadır. Homeros, Odysseia'nın dördüncü ve on beşinci kitaplarında; Helena'yı, "...uzun entarili, tanrısal (Homeros 2005: 91)", "...güzel saçlı...", "...güzel yanaklı..." (Homeros 2005: 259, 261)

Bir diğer anlatı ise MÖ 484-425 yılları arasında yaşamış tarihçi Halikarnassoslu Herodot'un Helena anlatısıdır. Herodot Mısır ülkesine yaptığı bir seyahat sırasında Mısırlı rahiplerin verdiği bilgiler ışığında, aslında Helena'nın Troya'ya hiçbir zaman gitmediğini, Paris ile beraber Sparta'dan gemi ile yola çıktıklarında Ege denizindeki ters rüzgârların onları Mısır'a yanaştırdığını savunmuştur. Helena'nın Troya'da olduğunu sanan Yunan ordusu ise savaş hazırlıklarına başlamıştır. Helena ve Paris'in Kral Proteus'un elinde olduğunu anlatan Troyalıları inanmayan Yunanlılar kenti yakıp yıkmışlardır. Rahiplerin kimisi bu olayları bizzat görmüş, kimisi ise sonradan öğrenmiş (Herodotos 1991: 117-120).

Klasik Çağ Atina'sının Sofokles ve Aiskhylos'tan sonraki üçüncü büyük tragedya yazarı Euripides'in "Helena" tragedyası ilk kez MÖ 412. yılında oynanmıştır. Tragedya türünün başlıca özelliklerinden biri içeriğinde dramatik özellikler barındırarak, seyircide ümit ve korku hisleri uyandırmaktı. Bu tragedya, oyunun yazılmasından otuz yıl önce Herodot tarafından anlatılan bir öyküye dayanmaktadır. Masalsı unsurlar eklenerek yazılmıştır.

MÖ 5. yüzyılda Atina'daki yönetim şekli demokrasi idi ve bu siyaset biçiminde aktif olmak isteyen Atinalıları güzel hitap edebilme, söylev verebilme veya güzel konuşma konularında eğiten hocalar vardı. Kendilerini sofist olarak nitelendiren bu eğitimcilerden biri de Sofist Gorgias'dır. Gorgias'a göre Helena'nın babasının tanrı, annesinin ise Leda olduğu kesindi. Böyle bir soydan geldiği için güzel ve çekiciydi. Helena'ya Methiyesinde Gorgias, Helena'nın Troya'ya seyahatine gitme nedenlerini araştırmıştı. Vardığı sonuç şuydu; bu durum insanlardan üstün olan tanrıların oynadığı bir oyundu ve yurdundan ayrı kalan, eşinden ve ailesinden uzaklaştırılan Helena'yı suçlamak yanlış olurdu. Suçlu olan, Helena'yı kaçırandı. Onu kandıran sözler veya aşk suçluydu. Eros veya Aşk Tanrısı tanrıların en güçlüsüydü. Çünkü ister tutkuyla sevmiş olsun ister kandırılmış ya da ister zorla kaçırılmış olsun ister tanrıların oyununa gelmiş, Troya'ya gidişinin sorumlusu kendisi değildi (Demiralp 2010: 212).

Helena karakterinin müziğe yansımaları ise librettosunu Henri Meilhac ve Ludovic Halévy'nin yazdığı J. Offenbach'ın bestelediği Güzel Helen opereti ile gerçekleşti. İlk temsili 1864'te Paris Théâtre des Variétés'de gerçekleşti. Bu ilk temsilde başrolleri Hortense Schneider ve José Dupuis oynamaktaydı. Sadece Paris'te 700 kez sahnelenen Güzel Helen opereti çok geçmeden Viyana (1865), Berlin (1866), Şikago (1867), New York'ta (1871) temsil edildi. Operetin konusu Troya savaşından önce Yunanistan'ın Sparta kentinde, deniz kenarında geçmektedir. Troya Savaşı öncesi bir çoban kılığında bürünen Paris'in Helen'i kaçırmaları komik bir anlatımla parodiye dönüşür. Eser, İkinci İmparatorluk toplumu ve onun ahlak değerlerinin eksikliğini hoş bir dil ile eleştirmektedir. Helen'in kaçırılışının, beceriksiz kralları ve rüşvet alan rahipleri de konu içine alarak anlatılması, çağdaş ahlak değerlerine yapılan bir yergidir. Güzel Helen'in izleyici potansiyeli hiçbir zaman azalmamıştır ve eser unutulmamıştır. Bir buçuk yıl sonra yazılmış olan Émile Zola'nın Nana (1880) eserinin açılış bölümü, La belle

Hélène'den esinlenen bir çalışma olan “La Venus Blonde”un açılış gecesini anlatır.

Operet Türünün Yaratıcısı J. Offenbach

J. Offenbach Yahudi bir ailenin mensubu olarak Almanya’da dünyaya geldi. Erken yaşlarda önce keman, sonra viyolonsel çalışmalarına başlayan Offenbach, Paris’e yerleşerek önemli müzik adamlarını yetiştiren Paris Konservatuvarında maddi imkânsızlıklar nedeniyle bir yıl eğitim aldı. Öğrencilik yıllarında “Opéra-Comique” orkestrasında viyolonsel sanatçısı olarak çalıştı. Öte yandan bestecilik çalışmalarını Jacques Halevy ile sürdürdü. Bu süreçte 15. yy. İbrani melodileri üzerine küçük valsler besteledi.

1840’lı yıllarda kariyerine viyolonsel virtüözü olarak Almanya ve Fransa’da sayısız konserler vererek devam etti. Dönemin meşhur besteci ve müzik adamları olan Anton Rubinstein, Felix Mendelssohn ve Franz Liszt ile çalıştı. 1844 yılında Katolik dinini benimseyerek İspanyol Herminie d’Alcain ile evlendi. 1855 yılından itibaren operet ve operalara yöneldi. Müzikal tiyatro için komik müzik parçaları yazmaya başladı.1853-55 yılları arasında ilk üç operetini besteledi. Bunlar Le trésor à Mathurin, Pépito ve Luc ve Lucette isimli operetlerdi. 1855 yılı Offenbach’ın bestecilik yönü ve operet tarihi açısından dönüm noktası oldu. Yeni bir 19. yy. Fransız Opera akımı olan “Opera Bouffe” türündeki operetler, bestecinin kurduğu Bouffes-Parisiens tiyatrosunda ilk kez sergilenmeye ve büyük beğeni almaya başladı. Bouffes-Parisiens tiyatrosu Champs-Élysées’deki eski Salle Lacaze tiyatrosunun yerini almıştı. Offenbach’e göre 1855 Büyük Sergi’nin (1855 Great Exhibition) Champs-Élysées’de olması tiyatro için önemli rol oynamaktaydı. Offenbach bunu şu sözleri ile dile getirmişti.

Champs-Élysées’de, sihirbaz Lacaze için inşa edilmiş, ancak yıllarca kapalı bırakılacak küçük bir tiyatro vardı. 1855 Fuarının bu bölgeye birçok insan getireceğini biliyordum. Mayıs ayında, yirmi destekçi bulmuştum ve 15 Haziran’da kontratı güvence altına aldım.

Yirmi gün sonra librettistleri topladım ve Bouffes-Parisiens'i kurdum (Gammond 1980: 37). Tiyatronun kuruluş aşaması, lisansın alınması ve 5 Temmuz 1855'teki açılış gecesi arasında bir aydan az bir süre içinde çılınca bir acele oldu (Faris 1980: 6).

Offenbach kendi yapmış olduğu hesap ile 100'den fazla opera bestelemiştir. Bestecinin en eski operetleri, küçük bir oyuncu topluluğu için yazılmış tek sahneli parçalardır. Bunlardan otuzundan fazlası, 1858'de ilk tam boyutlu Opera Bouffa stilinde bestelenmiş "Orphée aux enfers" (Orpheus Cehennemde'tan önce) sahnelendi. Kariyerinin geri kalanında yazılan operetler ise yirmi oyuncudan fazla topluluklardan oluşuyordu (Gammond 1980: 156-157). Offenbach 1860'larda bestelediği operetleri ise operet tarihinde on yılın en çok tanınanları arasında yer almaktadır. Bu operetlerden biri de 1864'te ilk kez Paris'te sahnelenen üç bölümlü Güzel Helen operetidir. Orijinal adı ile La belle Helene, bestecinin operet türüne ait diğer önemli bir eseri olan Orphee aux Enfers (Orpheus in the Underworld) operetinin ayrıntılı bir kopyasından daha fazladır. Operetta kanonunu bu yapıtında daha da yüksek seviyelere çıkarabilmiştir. Finalleri daha eğlenceli, daha ayrıntılı ve daha fazla koro kullanımı içeriyor, düzenleme daha zengin, melodiler daha renkli ve 2.sahne de çok zarif ve güzel bir vals barındırıyor. (Traubner 2003: 43)

Amaç

Çalışmanın amacı, Troya savaşı ile birlikte anılan efsanevi kişilik Helen'in, tarih boyunca farklı anlatımlarının ve J. Offenbach'ın Güzel Helen operetine yansımalarının incelenmesidir.

Resim 1¹

Roller ve Ses Tipleri

ROL	SES TİPİ
Helen, Sparta kraliçesi	Soprano
Paris, Truva prensi	Tenor
Menelaos, Sparta Kralı, Helen'in kocası	Tenor
Agamemnon, Mycenler kralı	Bariton
Oreste, Agamemnon'in oğlu	Soprano veya Mezzo-soprano
Kalkhas, Jupiter tapınağı başrahibi	Bas
Akhilleos, Phthiotis Kral	Tenor
Telamon'un oğlu Aias I, Salamis Kralı	Tenor
Oilee'nin oğlu Aias II, Loride Kralı	Bariton
Parthenis ve Léona, Hayat kadınları	Soprano
Bacchis, Helene'in hizmetkari	Mezzo-soprano
Philocomé, Kalkhas'ın hizmetkari	Konuşma
Euthycles, demirci	Konuşma
Spartalı halk, köleler, prensler	

¹ <https://www.opera-online.com/en/items/works/la-belle-helene-meilhac-offenbach-1864> (Erişim: 07.09.2018)

Sparta kentinde Güzel Helen Venüs'ün verdiği sözü yerine getirmesini endişe ve sabırsızlıkla beklemektedir. Venüs dünyanın en güzel kadınının sevgisini ödül olarak çoban kılığına bürünmüş yakışıklı Paris'e verecektir. Menelaus, Jüpiter tarafından bizzat kararlaştırıldığı gibi Girit için hemen ayrılmalıdır. Çünkü Girit'e gitmek için ona komuta veren tanrılara itaat etmelidir. Helen, erdeminin duruşunun yok olmasına neden olan kadere karşı çok fazla direnç göstermeden kendini Paris'e bir rüyanın tatlı yanılsamasında verir. Âşıklar Menelaus'un geri dönüşüne şaşırırlar ve Paris ayrılır fakat geri döneceğine söz verir. Muhafif olarak, Venüs Yunanistan'da bir evlilik aldatmacası salgını yaratır. Calchas ve Agamemnon, ülkelerinin onurunu kurtarmak için Helen'i Paris'e verme konusunda rızası olmayan Menelaus'a yalvarırlar. Venüs'ün elçisi olarak gizlenen yakışıklı çoban, Helen'i Menelaus'un büyük ümitsizliğine kapılmasına neden olacak tekneye götürerek kaçırmayı başarır. Troya savaşı bu şekilde başlamış olacaktır.

Yöntem

Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada müzik ve sanat tarihi ile ilgili kaynak taramasının yanı sıra, söz konusu operetin notalarından yararlanılmıştır. Helen karakterinin tarih boyunca farklı anlatımları araştırılmış, operetin içeriğindeki önemli bölümleri müziksel yapısı, orkestrasyonu, armonik yapısı, librettosu bazında incelenmiştir.

Yorum

Uvertür (İda Dağı)

Süresi sekiz dakika olan üvertürün orkestrasyonunda ağırlık Flüt Piccolo partilerindedir. 2 obua, klarnet,4 korno, fagotlar, 2 trompet, davul, ziller, 3 trombon, timpani, üçgen, tamburin, arp, bas davul ve yaylılar uvertürün enstrümanlarını oluştururlar. Uvertür içeriğinde Offenbach'ın bestelediği Güzel Helen operetinde yer alan en tanınmış ve en sevilen çeşitli melodilerini barındırır. Bu canlı müziğin kahramanları İlyada ile bağlantı kurmaktadır. Neşeli, canlı giriş teması piccolo, flüt ve birinci keman gurubu tarafından seslendirilir.

Örnek 1

La belle Hélène Ouverture

Jacques Offenbach
1819 - 1880

Allegro $\text{♩} = 112$

Piccolo
Flûte
2 Oboes
clarinettes in A
2 Bassons
2 Horns in F
4 Horns in F
clarinettes in A
1., 2. Bassons
3. Basson

Allegro $\text{♩} = 112$

Violine I
Violine II
Viola
Violonçello
Kontrabass

Canlı temayı takip eden ve bölümün merkezinde yer alan vals teması ise Offenbach'ın tasarladığı müziğin en romantik noktasıdır. Offenbach'ın müziğinin genel bir özelliği olarak burada da cümle yapısı son derece ahenkli ve kolay söylenebilir niteliktedir. Bu temayı kemanlar, viyolalar ve viyolonceller unison olarak icra ederler. Besteci yapıtları içerisinde çekici ve coşkulu melodilerden oluşan danslara yer vermiştir. Örneğin kankan dansı 19. yüzyıl Paris'inin en önemli simgelerinden biri haline gelmiştir.

Örnek 2- Uvertür, vals teması

60
61

Sord
Sord
Sord
Sord
Sord

Sahne I

Offenbach operetlerinde müzikal çeşitliliğin etkisini gösterebilmek için korolar ve topluluklar kullanmıştır (Aesthetics of Music: Musicological Perspectives edited by Stephen Downes, Rotledge 2014 s. 177). Bu özelliğe bağlı olarak sahnenin girişini koro oluşturmaktadır. Adonis'in birinci ölüm yıldönümü için İda dağında bir anma töreni düzenlenmektedir. Güzel Helen ilk kez Adonis'i anarak sahnede belirir. (Chœur de jeunes filles) Helen ve genç kızlar korusu Venüs'e yalvarırlar: "Aşka sahip olmalıyız. Aşk ölüyor! Aşk öldü." Fa minör tonalitesinde yazılan bu tema melodik ve akılda kalan bir melodiye sahiptir. Offenbach'ın orkestrasyonlarında özellikle önem verdiği nokta şan veya koro partisinde yer alan sözlerin kusursuz duyulmasını sağlamaktır. Bu nedenle armonik zenginliğin yanı sıra sade bir eşlik partisyonuna sahiptir. Offenbach'ın vokal yazımları sadece komik unsurlar taşıma özellikleri barındırmamaktadırlar. Aynı zamanda hassas biçimlendirilmiş sıra dışı bir lirizm anlayışına sahip cümlelerden oluşurlar

Örnek 3- Helen ve genç kızlar korusu

Hélène

Sopran Solo

Sopran

C'est le de-voir des jeu-nes-ses fil - les, re-je - sous des gran-des fa - mil - les, de sou

Andantino $\text{♩} = 76$

Violine I

Violine II

Viola

Violoncello

Contrabass

Animato (♩ = 92) 20

Animato (♩ = 92)

Offenbach akılda kalıcı melodiler konusunda uzmandı. Bu nedenle akılda kalıcı melodiler ve parçalar kendi dramatik ortamları dışında da var olabilmektedirler. Örneğin Helen'in Amours divins "Kutsal Aşk" aryası oldukça tanınmış bir parça olarak literatürde yerini almıştır. Kızlar korosunun eşlik ettiği aryanın sözleri şu şekildedir:

Kutsal aşk! Yanan alevler!
 Venüs! Adonis! Zafer senindir!
 Çılgın ruhlarımızda yanan ateş,
 Ne yazık! o ateş artık bize ait değil!
 Bizi Dinle, Venüs La Blonde (Sarı saçlı Venüs)

Örnek 4- Helen-Kutsal Aşk Aryası

Hélène
Sopran Solo
Sopran
Violine I
Violine II
Viola
Violoncello
Kontrabass

Allegro 4 = 84

1. A - mours di - vins! 2. Les temps pré-sents Ar - den - tes flam - mes! Vé - nus! A - do - nne! Gloire à sa -

Truva Kralı Priamos'un oğlu olan Paris operette ilk kez "Le jugement de Paris" (Paris'in Yargısı) bölümü ile sahnede belirir. Sahneye elinde Venüs'ün Jupiter tapınağı başrahibi olan Kalkhas'a gönderdiği bir mektupla girer. Paris, Juno, Minerva ve Venüs arasında gerçekleşen bir güzellik yarışmasında Venüs'ü en güzel tanrıça seçmiştir. Tanrıça Venüs bu mektupta başrahip Kalkhas'a emir vermektedir. Ödül olarak Paris dünyanın en güzel kadını Helen'in aşkını kazanacaktır.

Paris'in Yargısı'nın konusu, içinde derin bir felsefi anlam taşımakla birlikte verdiği evrensel mesaj ile insanlar tarafından sevilen ve sanat tarihinde en önemli konulardan biri olmuştur. Mitolojide Paris ve üç güzeller efsanesi olarak yer alır. Üç tanrıçadan her biri, Paris'e kararını verebilmesi için ayrı bir teklif yapmıştır: Athena, savaşta zaferi, aynı zamanda güzellik ve bilgeliği; Hera, Asya ve zenginliği Afrodit'e ise dünyalar güzeli Helen'in aşkını vadedmiştir. Paris'in Afrodit'in teklifini kabul etmesi yönünde verdiği karar, yaşayanların kaderini belirlemiştir. Truva döngüsünün başlangıcında olan bu epizot aşkın dünya üzerinde itici bir güç olduğunu ispatlayan felsefi bir düşünceye

ve öneme sahiptir. Paris ve Helen, Romeo ve Juliet, Tristan ve İsolde ve daha birçokları lanetli âşıkların prototipleridir. Orta çağın sonundan itibaren Rönesans Dönemi ve özellikle İtalyan Rönesans'ında yaşayan sanatçılar bu karar anını resimlerine konu etmişlerdir.

Resim 2- Enrique Simonet, 1904, Museo De Malaga, Malaga²

J. Offenbach bu bölüme orijinale bağlı kalarak “Paris’in Yargısı” adını vermiştir. İda Dağında üç tanrıça sözleri ile başlayan bu tanınmış tenor aryası 6/8 ‘lik ritimde bir dansı andıran hareketli ve canlı bölümdür.Paris’i temsil eden tenor sesine yaylı çalgılar eşlik ederken , tenor partisi ile birlikte zaman zaman obua ünison olarak icra edilir.Si bemol majör tonunda yazılmıştır.

² [https://wikivisually.com/wiki/El_Juicio_de_Paris_\(Simonet\)](https://wikivisually.com/wiki/El_Juicio_de_Paris_(Simonet)) (Erişim: 07.09.2018)

Örnek 5- Paris'in Yargısı

Paris

Tenore Solo

Allegretto q. = 58

Violine I

Violine II

Violoncello

Kontrabas

T. Solo

V.I.1

V.I.2

Vla.

Vc.

Kb.

ret - laint dans un bois... Quelle est, di - saient ces prin - ces - ses, la plus bel - le de nous trois E - vo - hi! que ces dé - es - ses, pour en - ju - ger les gar-

Helen ve Paris'in karşılaşmaları birinci bölümün final sahnesinde yer alır. Helen “L’homme à la pomme” (elmalı adamı) gönderenin, Fransızca “Fatalite” sözcüğü ile ifade edilen ve iki anlamı olan “kader veya ölüm” olduğunu anlamıştır. Helen’in L’homme à la pomme” teması cümle etrafında dev bir opera topluluğunu inşa eder.

Örnek 6- Final 1

Andantino (♩ = 63)

S. Solo Hâtez-vous / Paris / Ô ciel... ô

I. Sol. Paris / Ce qui-dam est Pa-ris le fils de mi Pri-an?

I. S. Achille (bouillant de colère) / Van-cel! Par un ber-gar! / Quel est dans ce qui-dam?

II. S. * Doux, Parlant / * L'homme, Thémis / * Menelaüs, Achille / * Ajax, / * Agamemnon, Calchas / Ô ciel! C'est l'homme à la pen-ne, l'homme à la pen-ne!

T. * Doux, Parlant / * L'homme, Thémis / * Menelaüs, Achille / * Ajax, / * Agamemnon, Calchas / Ô ciel! C'est l'homme à la pen-ne, à la pen-ne. C'est l'homme à la pen-ne, à la pen-ne, à la pen-ne, à la pen-ne.

B. * Doux, Parlant / * L'homme, Thémis / * Menelaüs, Achille / * Ajax, / * Agamemnon, Calchas / Ô ciel! C'est l'homme à la pen-ne, à la pen-ne. C'est l'homme à la pen-ne, à la pen-ne, à la pen-ne, à la pen-ne.

Offenbach mitolojiyi kendi zamanına uyarlayarak hem modern toplumu hem de antik dönemi yermiştir. Buna örnek olarak *Le couplet des rois* (Kralların ayetleri) sahnesi gösterilebilmektedir. Bu sahnede sırasıyla iki Ajax, Achille, Menelaus ve Agamemnon rol alırlar. Aynı müzik temasını kendilerine özgü farklı sözler ile icra ederler. Koro eşlik etmektedir. Paris'in Menelaus tarafından şölene davet edildiği bu sahnede Menelaos'un: “L'époux de la reine, poux de la reine, poux de la reine” (Ben kraliçenin kocasıyım, kraliçenin biti, kraliçenin biti, Kral

Menelaus!) sözleri operetin en parodik kısımlarından biridir. Offenbach'ın kelimeleri müziğe uyarlarken sıkça rastlanan bir özelliği de komik bir etki yaratabilmek için sözcüklerin hecelerini mizahi bir biçimde tekrar etmektir. Buna örnek olarak Kralların Ayetleri sahnesinden “Je suis l'époux de la reine/Poux de la reine/Poux de la reine” sözleri gösterilebilmektedir.

Örnek 7- Kralların Ayetleri

The image displays a musical score for the scene 'Les Rois' (The Kings) from Offenbach's opera 'Les Contes de Nuits Blanches'. The score is written for voice and piano. The vocal lines are for Uresoe, Ménélas, Ajax 1. 2, Achille, and Calchas. The lyrics are: 'Je suis ma - ri de la rei-ne, -ri de la rei-ne, -ri de la rei-ne, le roi Mé-né las.' The score is in 3/4 time and features a mix of vocal styles, including a recitative-like passage for Uresoe and a more melodic passage for Ménélas.

Paris'in Jupiter Tapınağı başrahibi Kalkhas'a bahşış vererek Philocomus'un fırtına yaratan gongunu çalmasını ve Menelaos'un acil olarak Girit'e gitmesini kehanet etmiştir. Koronun neşeli bir şarkı olan Va, suis, Ménélas / La voix du destin / Qui te mène, hélas! / Au pays crétain!

(Git hemen Menelaos / Kaderin sesi / Ne yazık ki / Git ulaş Girit ülkesine) söylemesi ile birinci perde kapanır.

Örnek 8- Final 1

Vivo (♩ = 142)

İst! İst! la voix du des - tin, gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas oü te mètre Mâ - rié - lus! La voix du des - tin! Gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne la pa - ys loto - stas, ga - gne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne.

İst! İst! la voix du des - tin, gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas oü te mètre Mâ - rié - lus! La voix du des - tin! Gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne la pa - ys loto - stas, ga - gne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne.

İst! İst! la voix du des - tin, gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas oü te mètre Mâ - rié - lus! La voix du des - tin! Gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne la pa - ys loto - stas, ga - gne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne.

İst! İst! la voix du des - tin, gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas oü te mètre Mâ - rié - lus! La voix du des - tin! Gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne la pa - ys loto - stas, ga - gne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne.

İst! İst! la voix du des - tin, gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas oü te mètre Mâ - rié - lus! La voix du des - tin! Gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne la pa - ys loto - stas, ga - gne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne.

İst! İst! la voix du des - tin, gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas oü te mètre Mâ - rié - lus! La voix du des - tin! Gag - ne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne la pa - ys loto - stas, ga - gne, Mâ - rié - lus, la pa - ys loto - stas, ga - gne.

R. Korsakov ve M. Mussorgsky gibi beklenmedik kaynaklardan övgü alan bu eserin özellikle final sahnesi Neitche'nin beğenisini almıştır. 1888 yılında kavgalı olduğu Wagner'e 1. sahnenin final sözleri olan "Pars pour la Creteé" sözleri ile gönderme yapmıştır. (Offenbach: 2010: 12)

Sahne II

İkinci sahnede Helen dört kralı karşılamak için hazırlanmaktadır. Paris ortaya çıktığında, ona direnir. Üç kral, yılanlar ve merdivenler oyununu oynamak için gelirler. Dürüst bir başrahip olduğuna inanılan Kalkhas'ın oyun oynarken hile yaptığı ortaya konularak Grek saraylılarının hayatlarının ve davranışlarının bir parodisi yapılır. Gücünü yitirdiğini hisseden Helen, Kalkhas'tan bir rüyada tekrar Paris'i görmesine izin vermesini ister. Fakat bu rüya iki âşık için gerçeğe dönüşecektir.

Örnek 9- Oui, c'est un rêve, un doux rêve d'amour. – evet, bu bir rüya, tatlı bir aşk rüyası

The first system of the musical score includes the vocal parts and the string ensemble. The vocal parts are for Soprano (S. Solo) and Tenor (T. Solo). The string ensemble consists of Violin I (VI. I), Violin II (VI. II), Viola (Vla), Violoncello (Vcl), and Kontrabaş (Kb). The score is in 3/4 time and G major. The lyrics are: "mé mo... sem-mel, qui c'est un rê - ve, un rê - ve, un rê - ve." for the Soprano and "Oui, c'est un rê - ve, un rê - ve, un" for the Tenor. The string parts feature a rhythmic pattern of eighth notes with triplets, marked with a piano (p) dynamic. A tempo change is indicated by "rit. animato (♩ = 54)".

The second system of the musical score continues the vocal parts and the string ensemble. The vocal parts are for Soprano (S. Solo) and Tenor (T. Solo). The string ensemble consists of Violin I (VI. I), Violin II (VI. II), Viola (Vla), Violoncello (Vcl), and Kontrabaş (Kb). The score is in 3/4 time and G major. The lyrics are: "mé mo... sem-mel, qui c'est un rê - ve, un rê - ve, un rê - ve." for the Soprano and "Oui, c'est un rê - ve, un rê - ve, un" for the Tenor. The string parts feature a rhythmic pattern of eighth notes with triplets, marked with a piano (p) dynamic. A tempo change is indicated by "rit. animato (♩ = 54)".

Helen rüyada olduğunu sanarak Paris'in sevgisine karşılık verir. Beklenmedik bir şekilde Menelaos gelir, Paris ve Helen'i bir arada yakalar. Helen "La Fatalite" sözcükleriyle Menelaos'u suçlar. Çünkü Helen'e göre iyi bir koca ne zaman gelmesi gerektiğini bilmelidir. Helen'in güzelliği onu oyunun en hain sahtekârı yapar (Gumpert 2001: 226).

Örnek 10

S. Solo Hél. Fa - ta - li - té! Fa - ta - li - té! Fa - ta - li - té!

T. Solo Par. tai - re. li

T. Solo Mén. A moi, à moi! A moi, à moi, à moi, à

rit a tempo

Menelaos'un kralları çağırması ile Paris itham edilir ve gitmesi konusunda ısrar edilir. Paris döneceğine yemin ederek oradan ayrılır.

Sahne III

Kralların yaz mevsimi için yerleştikleri kıyı kenti Nauplia'da geçer. Orestes bir şenlik atmosferinde Paris'in intikamını alabilmek için Venüs'ün kadınların kalbine aşk çılgınlığı yerleştirdiğini açıklar. Venüs Yunanistan'da bir evlilik aldatmacası salgını yaratmıştır. Tanrılar Kalkhas ve Agamemnon Yunanistan'ı düştüğü bu durumdan kurtarmak ve onurunu korumak için Helen'i Paris'e verme konusunda Menelaos'u ikna etmeye çalışırlar fakat Menelaos asla razı olmaz. Venüs tapınağı rahibinin çözüm bulmasını ister. Bir Venüs tapınağı rahibi gemi ile gelir ve kendine Helen'i bir Yunan adası olan Cythera'ya götürme görevi verildiğini söyler.

Öznel 11

S. Solo
Paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris, paris, paris, paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris, paris, paris, paris, paris!

T. Solo
Paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris, paris, paris, paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris, paris, paris, paris, paris!

B. Solo
Paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris, paris, paris, paris pour Cy-thé - re, paris pour Cy-thé - re, paris, paris, paris, paris, paris!

S.
Va, pars pour Cy - thé - re, pars, pars, que rien ne far - ré - te, pars, paris, paris, paris!

T.
Va, pars pour Cy - thé - re, pars, pars, que rien ne far - ré - te, pars, paris, paris, paris!

B.
Va, pars pour Cy - thé - re, pars, pars, que rien ne far - ré - te, pars, paris, paris, paris!

VI. I.
pizz
arco

VI. II.
pizz
arco

VIIa.
pizz
arco

Vc.
pizz
arco

Menelaos Helen ile birlikte gitmek istese de Helen reddeder çünkü gemi ile gelen kişinin rahip kılığına bürünmüş olan Paris olduğunu anlamıştır. Paris ve Helen birlikte yelken açıp oradan uzaklaşırlar. Truva Savaşı ufukta belirmiştir.

Bulgular, Sonuç ve Öneriler

Rossini'nin "Champs-Elysees'li küçük Mozart" olarak adlandırdığı 19. yy. bestecisi J. Offenbach'ın Güzel Helen opereti üzerine yapılan araştırma ve inceleme sonucunda, yapıtın opera bouffe (komik opera) türü için önemli örnek bir eser olduğu sonucuna varılmıştır. Bestecinin müzik tarzı, eserlerinde barındırdığı parodileri ile diğer bestecilerin müzikal ve teatral konvansiyonların yapaylığına dikkat çekmektedir. Farklı bestecilerin tanınmış müzikleri üzerinden alıntılar yapmıştır. Örnek olarak Güzel Helen operetinin "Patriotic Trio" bölümü Rossini'nin Guillame Tell uvertüründen alınmıştır. Tarih boyunca farklı anlatımlara sahip olan mitolojik karakter Helen,

Offenbach'ın müziğinde mizahi bir anlatıma sahip olmuş, eğlenceli bir parodide yerini almıştır. Besteci Truva döngüsünün başlangıcında yer alan ve felsefi öneme sahip olan bu konuyu kendi zamanına uyarlayarak hem modern toplumu hem de antik dönemi gülünç bir dille yermiştir. Yapıtın özellikle Helen karakterinin bulunduğu müziksel parçaları ve operet repertuarında önem taşıyan farklı bölümleri incelenmiştir. Libretto ve müzik arasında kusursuz bir uyum olduğu, prozodi açısından titiz davranıldığı, orkestrasyonun öncelikli olarak sözlerin duyulmasına imkân vermesi üzerine inşa edilmiş olduğu sonuçlarına varılmıştır. Offenbach müziğinde Fransız dilinin esnekliğini güzel bir biçimde kullanabilmiştir. Offenbach'ın kelimeleri müziğe uyarlarlarken sıkça rastlanan bir özelliği de komik bir etki yaratabilmek için sözcüklerin hecelerini mizahi bir biçimde tekrar etmektir. Buna örnek olarak Kralların Ayetleri sahnesinden “Je suis l'époux de la reine/Poux de la reine/Poux de la reine” sözleri gösterilebilmektedir. Eserde müzikal çeşitliliğin etkisini gösterebilmek için korolar, topluluklar ve danslar kullanılmıştır. Offenbach basit ve sabit müzik formlarını kullanmıştır. Müzik cümleleri kısadır ve ritmik olarak değişken değildirler. Bestecinin önem verdiği nokta melodilerin akılda kalıcı nitelikte olmasıdır. Farklı karakter ve rollerin müziklerini birbirlerini kolayca bağlayabilme özelliğini taşır. Yapıt mizahi olsa bile arylar sıra dışı bir lirizm taşıyabilir. Buna örnek olarak Paris'in İda Dağı sahnesi veya Helen'in Amours Divins “Kutsal Aşk” aryası gösterilebilmektedir.

Türkiye'de ilk kez İstanbul Devlet Opera ve Balesi Orkestra ve Korosu tarafından 2017 yılında sahnelenen bu eser büyük ilgi ve beğeniyle karşılanmıştır. Ülkemizde farklı illerde bulunan Devlet Operalarının da repertuarlarına bu eseri almaları önerilebilir. Bu eser araştırmasının basılı kaynaklarda yeterli olmadığı görülmektedir. Hazırlanan bu çalışmanın özellikle konservatuvarlar ve eğitim fakülteleri müzik bölümleri opera-şan bölümü öğrencilerine, sanatçı ve akademisyenlerine yol göstereceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Demiralp, Didem (2010). “İlkçağ Anadolu Efsanelerinin En Güzeli Troyalı Helena”. *Akademik Bakış*, C. 4, S. 7, s. 201-2013.
- Faris, Alexander (1980). “The Birth of the Bouffes-Parisiens”. *The Times*, S. 6.
- Gammond, Peter (1980). *Offenbach*. London: Omnibus Press.
- Gumpert Matthew (2001). “Grafting Helen”, *The Abduction of The Classical Past*, The University of Wisconsin Press.
- Herodotos (1991). *Herodot Tarihi*. Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Homeros (2005). *Odysseia*. Çev. A. Erhat ve A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.
- [https://wikivisually.com/wiki/El_Juicio_de_Paris_\(Simonet\)](https://wikivisually.com/wiki/El_Juicio_de_Paris_(Simonet)), (Erişim: 07.09.2018)
- <https://www.opera-online.com/en/items/works/la-belle-helene-meilhac-offenbach-1864>, (Erişim: 07.09.2018)
- Lukianos, Samsatlı Lukianos (2002). *Seçme Yazılar*. Çev. Nurullah Ataç, İstanbul: K Kitaplığı.
- Offenbach, Jacques (2010). “Offenbach’s Songs from the Great Operettas”. Introduction by Antonio de Almedia, New York: Dover Publications.
- Stephen, Downes (2014). *Aesthetics of Music: Musicological Perspectives*. Routledge.
- Traubner, Richard (2003). *Operetta: A Theatrical History*. Routledge New York and London.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, Helen of Troy, a beautiful woman from the Ancient Anatolian Legends, was first searched for her role in the Beautiful Helen operetta, after different expressions since history. The operatta premiered by the Istanbul State Opera and Ballet Orchestra and chorus for the first time in Turkey in 2017. The aim of the study is to provide more recognition of this work based on its formation, subject, librettos, characters and musical structure.

In this study, literature research method was used. In addition to resources related to music and art history, opera notes were used in the study.

J. Offenbach was born in Germany as a member of a Jewish family. He worked as a violoncello artist at the Opera-Comique orchestra. On the other hand, he continued his works of composing with Jacques Halevy. In 1840, he continued his career as a violoncello virtuoso with numerous concerts in Germany and France. The Opera Bouffe, which has a French Opera stream, has started to be exhibited for the first time in the Bouffes-Parisiens Theatre, founded by Offenbach. The Beautiful Helen Operetta of J. Offenbach is an important work in the music literature. The subject of the Opera consisting of three scenes is summarized below.

In the town of Sparta, Helen is anxious and impatient to fulfill the promise made by Venus. Venus will give the love of the most beautiful woman in the world to the handsome Paris disguised as a shepherd as a reward. Helen's husband, Menelaus, must leave immediately for Crete as determined by Jupiter himself. Because he must obey the gods who command him to go to Crete. Helen gives herself to Paris in the sweet illusion of a dream without showing much resistance to the fate of her virtue. Lovers are surprised at Menelaus's return and Paris leaves, but promises to return. As an opposition, Venus creates a marriage scam epidemic in Greece. Calchas and Agamemnon begged husband Menelaus, who had no consent to giving Helen to Paris to save their country's honour. Disguised as Venus's envoy, the handsome shepherd manages to take Helen to the boat that will lead to Menelaus's great despair. This is how the Trojan War started.

Helen, a mythological character with different narratives throughout history, has a humorous expression in the music of Offenbach and has replaced a fun parody. The composer adapted this issue at the beginning of the Trojan cycle and of philosophical importance to his own time and enjoyed both the modern society and the ancient period in ludicrous language.

The libretto and music of the work are very harmonious. In Offenbach music, he used the French language in a beautiful way. A common feature of Offenbach is to

repeat the syllables of words in a humorous manner so that they can have a lively effect while adapting the words to music. Examples include the words “je suis l’époux de la Reine/poux de la Reine/Poux de la reine” from the scenes of the verses of Kings. In order to show the effect of musical diversity, choruses, ensembles and dances were used in the work. Offenbach has used simple and fixed music forms. Music sentences are short and are not rhythmically variable. The point that the composer attaches importance to be that the melodies are of a permanent nature. It has the ability to easily connect the music of different characters and roles. Aryas can carry an extraordinary lyricism even if the artifact is humorous. An example of this is “the mount Ida” of Paris or the “Amours Divins” of Helen.

In the light of all these findings, as a result of the research and examination carried out on the Beautiful Helen Operetta, it was concluded that the work was an important example for the type of Opera Bouffe. It is observed that this work survey is not sufficient in printed sources. For this reason, the work aims to guide student’s especially singing department, artists and academics.

Akkoç, Nejla (2019). “Jean Paul Sartre’in Özgürlük Anlayışının Önemi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 217-233.

DOI: 10.21550/sosbilder.420474

JEAN PAUL SARTRE’İN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞININ ÖNEMİ*

Nejla AKKOÇ**

Gönderim Tarihi: Mayıs 2018

Kabul Tarihi: Ağustos 2018

ÖZET

20. yüzyılın önde gelen filozof yazarlarından biri olan Jean Paul Sartre’in özgürlük anlayışını çağdaşlarından ayıran en önemli nokta da özgürlük kavramını sorumluluk, bunaltı ve seçme kavramlarıyla ilişkisini kurgulayarak ele almış olmasıdır. Sartre’in özgürlüğe dair söylemleri günümüzde de hala etkisini sürdürmektedir; çünkü Sartre’da özgürlük tür olarak insan yaşamında bir olanak olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii özgürlüğün bir olanak dâhilinde olması, özgür olduğunun farkında olan bazı kişilerin bu olanakları faaliyete geçirmesiyle mümkündür. Eğer bu var olan olanaklar kişi yaşamında faaliyete geçirilirse, özgürlük tam da bu noktada kişi özgürlüğü haline gelir. İnsanın kişi olarak tek olması, birey olması, özel olması kendindeki olanakları, var olanları aşabilecek noktaları bulabilmesiyle ilgilidir. Aslında Sartre burada özgürlük kavramını sorumluluk kavramıyla birlikte ele alarak bizlere “ben” olmanın, “kişi” olmanın olanağını göstermeye çalışmaktadır; çünkü eylemlerimizin sorumluluğunu üstlenebilmek günümüzde de geçerli ve gerekli olan bir şeydir. Sartre’in bizlere söylediği şeyler halen yenidir; çünkü her eylem aslında hem bizleri hem de tür olarak insanı belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: özgürlük, sorumluluk, bunaltı, belirlenmemişlik, bilinç

* Bu makale, “Jean Paul Sartre’in Özgürlük Anlayışı” başlığıyla tamamlanmış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı, nejlaakkoc1@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

Jean Paul Sartre's Importance of Freedom

ABSTRACT

One of the leading philosopher writers of the twentieth century, Jean Paul Sartre, the most important thing that distinguishes freedom from contemporaries is undoubtedly that he has dealt with the concept of freedom by dealing with the concepts of responsibility, anxiety and choice. Sartre's discourse on freedom still remains in effect today; because in Sartre freedom emerges as a possibility in human life as a kind of freedom. Of course, it is possible that some of the people who are aware that freedom is within the possibilities and that they are free. If these possibilities are passed on in the person's life, then freedom becomes the freedom of the person at this point. The person being the only person, the individual being the person, the possibilities of his own, the points that can find the ones that can be found. Actually, Sartre here tries to show the possibility of being "I" to be "person" by treating the concept of freedom together with the concept of responsibility; because being able to assume the responsibility of our actions is also valid and necessary today. Things Sartre told us are still new. For the reason, every action actually defines the human as both us and species.

Key words: *freedom, responsibility, anxiety, unspecified, consciousness*

Giriş

Felsefe tarihi boyunca filozoflar insanın özgürlüğüne ilişkin çeşitli problemlerle ilgilenmiş ve problemi ele aldığı bağlamla da özgürlüğe farklı içerik kazandırmışlardır. İnsana dair her ne söylendiyse onun özgürlüğüne ilişkin daha çok şey söylenmiş ve özgürlük içeriği zengin bir kavram haline gelmiştir. 20. yüzyıla düşünceleri ve eylemleriyle etki eden, yaşadığı çağın sorunlarına ayna tutan Jean Paul Sartre'in özgürlük anlayışı da tam da bu çerçevede şekillenmiştir.

Sartre özgürlüğü, insanın özgürlük talebini, bir felsefe problemi olarak soruşturmak için her şeyden önce insanın ne olduğuna, varlıksal yapısına ilişkin bir insan görüşüne ihtiyaç duymuş ve bu noktada özgürlüğü bir insan problemi olarak ele almıştır. Özgürlük problemi insana ait bir problemdir. "İnsan özgür müdür, daha doğrusu tür olarak

insan özgür müdür?" sorusu felsefe tarihi boyunca cevap aranan bir soru olmuştur.

Peki, "tür olarak insanın özgür olmasının ne önemi vardır?", "İnsan özgür olduğunun farkında mıdır?", "Özgür olduğunu fark eden insanın diğer varlık türlerinden ne farkı vardır?" türünden soruları cevaplandırmaya çalışan Sartre, tür olarak insanın özgür olmasından daha çok, kişinin özgür olmasından ne anlaşılması gerektiğini temellendirmiştir. Bunu yaparken de kişinin insan olarak varlıksal yapısını ontolojik bir problem olarak ele almıştır.

Nitekim Sartre'ın özgürlük görüşünün bilgisel-ontolojik temellerini 1943 yılında yazdığı, alt başlığı Fenomenolojinin Ontolojik Denemesi olan "Varlık ve Hiçlik" (L'etre et le Neant) kitabında bulabiliriz. Varlık ve Hiçlik onun varlık problemini ele aldığı en temel eseridir. İnsanı varlık temelinde özgürlük olarak ele alan daha doğrusu özgürlüğü insanın varlık yapısının bir dokusu olarak gören Sartre, felsefe tarihi boyunca fazlaca tartışılan, insan dünyasında da önemli yeri olan, özgürlük problemine dair çok şey söylemiş ve var olan problemleri anlamlandırmaya çalışmıştır. Felsefe tarihinde bütün filozofların yaptığı gibi problemlerin anlamlandırılması, belli kavramlarla ifade edilmektedir.

Sartre, 20. yüzyılda Avrupa toplumunun içinde yaşadığı problemlere bakıp, bu problemin temelini özgürlükle ilişkisinde anlamlandırmaya çalışmıştır. Anlamlandırma çalışmasıyla Avrupa'da daha çok Fransız filozoflar ilgilenmiş, dolayısıyla aslında yaşadığı çağa tanıklık ettikleri içinde insanın özgürlüğünün mutlaka anlaşılması, temellendirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Yani felsefe tarihi boyunca tartışılan ve anlamlandırılmaya çalışan başlıca meselelerden biri olan tür olarak insan özgür müdür? Sorusuna kimi düşünürler, insanın özgür olmadığını, kimisi insanın istemede özgür olduğunu söyleyerek yanıt vermiş, Sartre ise bu noktada insanı özgürlüğe mahkûm ederek bütün sorumluluğu insana yüklemiştir.

İşte tam da bu noktada Sartre'ın özgürlük anlayışını çağdaşlarından ayıran en önemli fark ortaya çıkmaktadır. Sartre'ın özgürlük anlayışını çağdaşlarından ayıran en önemli şey, onun özgürlüğü sorumluluk, seçme, bunaltı kavramlarıyla ilişkisini kurgulayarak ele almış olmasıdır. Sartre'da özgürlük mutlak başıboşluk veya serbestlik anlamında değildir. Özgür olan insan bütün eylemlerinden, yapıp etmelerinden tercihlerinden sadece kendi adına değil, tüm insanlık adına sorumludur.

Bu makalede de vurgulamaya çalıştığımız şey Sartre'ın özgürlük kavramından ne anladığına ve hangi diğer kavramlarla (sorumluluk, seçme, bunaltı) ilişkilendirdiğine, günümüzde hala geçerliliğini koruyan özgür olan insana ne gibi sorumluluklar yüklediğine bakmaktır.

Sartre'ın deyiimiyle “kendi için varlık” olan bilinç varlığı insanın, bireyin kendini yeniden kurmaya ve var etmeye çalışmasında “özgür” olmanın, bilinçli olmanın rolünü bir kez daha gözler önüne sermektir. Kısaca özgür olmanın, daha doğrusu özgür olduğunun bilincinde olmanın, insanın kendini inşa etmesinde ve hayatını yeniden şekillendirmesindeki payına bakmaktır. Bundan dolayıdır ki Sartre özgürlük kavramını tek başına ele almamış ve özgürlüğü sorumluluk, seçme ve bunaltı (iç daralması) kavramlarıyla birlikte incelemiştir; çünkü insan özgürdür ve özgürlüğe mahkûmdur, kendi hayatından, kendi seçimlerinden, eylemlerinden, yapıp etmelerinden sorumludur. Sartre eserlerinde insanın özgür olduğunu ve seçimlerinden de tamamıyla sorumlu olduğunu sürekli vurgulamaktadır.

Aslında Sartre'ın bunu yaparken ki temel kaygısı kişiye özgür olduğunu hatırlatmak, ona özgürlük bilinci vermek, eylemlerin ve seçimlerin yine kişinin özgür iradesiyle ortaya çıktığını göstermek, dolayısıyla da kişinin eylemlerinden ve seçimlerinden sorumlu olduğunu hatırlatmak ve istedikleri gibi bir hayat sürmenin kendi ellerinde olduğunu vurgulamaktır.

Literatür Taraması

Agudit, 2013 yılındaki “Özgürlüğün Kısa Tarihi” adlı makale çalışmasında Sartre’in temel kavramı olan özgürlük ve ondan doğan sorumluluk kavramına değinmiş ve sorumlulukla özgürlüğün bir arada olma zorunluluğunu vurgulamıştır. Özgürlük ve sorumluluk iç içe ve birbirinden ayrılmaz bir nitelikte ele alınarak incelenmiş ve özgürlük kavramı yerini adeta sorumluluğa bırakmıştır.

Güvenç, 2013 yılındaki “Jean Paul Sartre Felsefesinde Bulantı Kavramı” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında kendinde varlığın fazladan olması ve bulantı duygusunun bunaltıyla ilişkisini kurgulayarak, Sartre’da sorumluluk yükü altında ezilen insanın nasıl bunaltı duygusuna kapıldığını ele almıştır. Özgürlüğün insana fazla sorumluluk yüklemesi ve bu sorumluluklardan kaçıp kurtulmak isteyen kişinin nasıl bunaltı (iç daralması)ya kapıldığını örneklerle açıklamıştır.

Kuçuradi’nin 1988 yılındaki Uludağ Üniversitesi’nin Eğitim Fakültesi öğrencilerine yaptığı “Uludağ Konuşmaları” adlı metnindeki Özgürlük ve Kavramları bölümünde Sartre’da özgürlük insan türünün bir yapı özelliği olarak ele alınmış, özgürlük insanın varoluşunun belirlenmemiş olduğunun bilinci ve bilgisi olarak açıklanmıştır. İnsanın varoluşunun belirlenmediğini ve bunun farkında olanın kişinin ancak kendisini yeniden kurabileceği ve var edeceği vurgulanmıştır.

Tansel, 2006 yılındaki “Jean Paul Sartre’in Felsefesinde ‘Özgürlük, Sorumluluk ve Yabancılaşma’ Kavramları” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında özgürlüğü Sorumluluk ve Yabancılaşma kavramlarıyla ilişkilendirerek, Sartre’da insanın özgürlüğünün nasıl sorumluluğa dönüştüğünü açık bir şekilde ele almış ve sorumluluk tikel alandan çıkıp tümel bir alana yayılmış ve kişi tüm insanlıktan sorumlu tutulmuştur.

Öztürk, 2016 yılındaki “Jean Paul Sartre’in Özgürlük Görüşü ve Yol Açtığı Antropolojik-Etik Sorunlar” adlı doktora tezi çalışmasında, Sartre’in özgürlük görüşünün günümüzde de geçerli olduğunu

vurgulamış ve özgürlüğü insanla ve etik sorunlarla ilgisi bağlamında ele almıştır. Sartre'ın özgürlüğe dair söylemlerinin ve insanın seçimlerinin sorumluluğunu almasının şimdi bile ne kadar geçerli ve gerekli olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir.

Yıldıztaş, 2010 yılındaki “Jean Paul Sartre’da ve Albert Camus’de Özgürlük Kavramı” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında Sartre’da özgürlüğü varoluşun yapısal bir özelliği olarak ele alıp irdelemiştir.

Sartre’da insan dünyaya geldiği andan itibaren, baştan ayağa, tümüyle özgürdür, hatta özgürlüğe mahkûmdur; çünkü insanın belirlenmiş bir özü yoktur diyen Sartre’ın özgürlük anlayışıyla Albert Camus’un özgürlüğe bakışı açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Jean Paul Sartre’ın Özgürlük Anlayışının Önemi

Özgürlüğün ne olduğunu anlamaya çalışmak aynı zamanda anlaşılması güç ve muamma olan insanı da anlamaya çalışmaktır. Özgürlük meselesini soruşturmak, ilk olarak dünyada var olan diğer varlık türlerinden ayrı olarak özgür iradesiyle eylemde bulunan insanı, onun var olan diğer varlık türleri arasındaki yerini ve de insanın varlıksal olarak nasıl bir yapıya sahip olduğunu irdelemekle paralel bir durumdadır. Bu bağlamda Sartre insanı özgürlüğe mahkûm ederek ve insanın özünün belirlenmediğini söyleyerek bütün sorumluluğu insana yüklemiştir.

Sartre’da insan ile özgürlük arasındaki ilişkinin dayanak noktası aslında insanın özünün belirlenmemiş olmasından kaynaklanır. Sartre’ın özgürlük anlayışına daha yakından baktığımızda özgürlükten kastedilen şeyin “belirlenmemişlik” anlamındaki özgürlük olduğunu görmekteyiz. Belirlenmemişlik anlamında özgürlükten kastettiğimiz şey İnsanın varoluşunu önceden belirleyen bir alinyazısının olmaması yani insanın varoluşunun belirsizliği (önceden belirlenmemesi, sonradan kişinin tercihleriyle kendini var etmesi) durumudur.

Sartre’da insan eylemlerini gerçekleştirirken, yani var olan bir durumu değiştirmek üzere bir şeyler yaparken aslında eylemlerinin belirleyicisi kendisinin koyduğu bir amacın (hiçin) bizzat kendisidir. Sartre insanın var olduğu andan itibaren özgür olduğunu, bilinç varlığı olan insanla özgürlüğün birbirini tamamladığını hatta aynı şey olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla da insanın özünün de belirlenmemiş olduğu için sürekli insanın eylemleriyle, tercihleriyle ve yapıp etmeleriyle kendini kuracağını ve kişinin bu yolla özünü yani kendini yeniden var edeceğini ifade etmiştir. Öyleyse insan kendi özünü yeniden inşa edip ve kurarken kendisini her daim hiçlerken sürekli özgürdür. Özgürlüğü açığa çıkararak şey kişinin bilinçli olarak ortaya koyduğu amaçlarını gerçekleştirme çabasıdır.

Kişi burada yaşamına devam ederken kendine bir takım hedef ve amaçlar koyarak onları gerçekleştirmeye çalışır, yani mevcut durumu değiştirmek üzere harekete geçerek henüz gerçekleştiremediği ama gerçekleştirmek istediği var olmayanı “hiç”i ister. Burada kişinin var olmayanı hiçi istemesinden kastımız, kişinin henüz gerçekleştiremediği amaç ve hedefleridir. Dolayısıyla kişinin var olmayanı (amaç) istemesi ve bunu da var etmesi için harekete geçmesi yani eylem halinde olması gerekir. Öyleyse özgürlük kavramı burada yani insanın varoluşunun belirlenmemişliği, eylemin bir şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişi rastlantısal olarak ortaya çıkan ve de içine bırakılan, atılan bu belirlenmemişliğe katlanmak zorundadır. İşte tam da bu noktada Sartre, insanın varoluşunun özünden önce geldiğini söyler. Sartre insanın varoluşunun özünden önce geldiğini söyleyerek, insanın önce var olduğunu sonra da eylemleriyle, yapıp etmeleriyle ve seçimleriyle kendini yeniden kurduğunu ve var ettiğini söyler.

Kişi burada kendini sürekli olarak yenilemek, mevcut durumunu her zaman ileriye götürmek, kendinin ötesine geçmek durumundadır. Gerçekleştirmek istediği hedef ve amaçlarına yapmak istediği yeni projelerini de ekleyerek, olduğu durumun ötesine gitmeye, eylemde ve

seçimde bulunmaya daha doğrusu özgür olmaya mahkûmdur; çünkü kişinin kendini başka türlü var etme, kendini kurma imkânı yoktur. İnsan tümüyle özgürdür.

Özgür olmadığı bir durum yoktur. Aslında biz özgür olamamada özgür değiliz, dersek çok da yanlış bir şey söylemiş olmayız. İoanna Kuçuradi'nin de söylediği gibi: “*Özgürlük insanın gönlünde var olmuş bir var olmayandır(bir hiçtir) ve bu var olmayan (gerçekleştirmek istediği şey) insanı kendi kendini oluşturmaya... Zorlar.*” (Kuçuradi 1997: 5). Bu sözden de anlaşılacağı üzere kişi kendini kafasında nasıl tasarlırsa ve ne olmak isterse, o olacaktır.

Görüldüğü üzere Sartre'da özgürlük tür olarak insanın bir varlık yapısıdır, insanın varlık dokusudur. Özgürlük insanın varoluşunun belirlenmemiş olduğunun ve kişinin kendini var etmede hiçbir engelinin olmadığını bilgisi ve bilincidir. Sartre'da özgürlük tür olarak insan yaşamında bir olanak halindedir. Özgürlüğün bir olanak dâhilinde olması, özgür olduğunun bilincinde olan bazı kişilerin bu olanakları gerçekleştirmesi olarak karşımıza çıkar.

İnsana dair olan bu olanaklar, yaşamda farklı etkinliklerde, farklı eylem alanlarında daha çok da insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkar. Eğer bu olanaklar kişi tarafından gerçekleştirilirse özgürlük bir kişi özgürlüğü haline gelir. Sartre aslında bize burada kişi olmakla “ben” olmanın imkânını gösteriyor. Peki, ben olmak ne demektir? Örneğin bebek doğar, doğar doğmaz ona bir isim veririz, Ali deriz. Ancak Ali'nin ben diyebilmesi, benliğini ve kimliğini oluşturması, kişi ve birey olmasının şartları nedir?

İnsanın kişi olarak tek olması, birey olması özel olması kendindeki imkânları var olanları aşabilecek noktaları bulabilmesiyle ilgilidir. İşte tam da bu noktada insanın özgürleşmeyle olan mücadelesi devreye girer. Sartre'ın varoluş sorgulaması tek kişiden hareketle tüm insan varlığına ilişkin görünse de aslında tür olarak insan varlığına ilişkin bir özgürleşme talebidir.

Sartre tek kişinin özgürleştirilmesinin kişinin bütün yapıp etmelerinden, bütün insanlık adına sorumlu olduğunun kişiye gösterilmesiyle birlikte toplumda bir dönüşüm olacağını vurgulamıştır. Kişiyi de özgürlük problemiyle birlikte ele almıştır; çünkü onun sorumluluk anlayışına göre kişinin özgürleşmesi, kişilerin özgürleşmesi toplumsal özgürlükleri de kuracaktır. İnsan özgürdür ve özgürlük insan için bir zorunluluktur; ancak özgürleşmenin kendisi bir bilinç etkinliğidir, çaba, gayret ister. O yüzden özgürlük ve özgürleşme arasındaki o ince çizgiyi vurgulamak gerekir.

Bilinç sahibi bir varlık olarak seçiyor olmak, aynı zamanda kendini kuruyor olmaktır. Burada tek kişi kendi bilinci, kendi duruşu ve kendi imkânlarıyla bütün kalabalık içinde tekliği olan bir varlık olduğu için, o teklik içinde kendi olması insan olma olanakları içerisinde özgür bir insan olarak özgürlüğü kazanması bu yolla da özgürleşmesi söz konusudur. İnsan yaşamında belli bir durum içerisinde, hayattaki beklentileri, tercihleri, istekleri ve değerleriyle bir bütündür. Zaten bilinç varlığı olan insan bu dünyaya kendi varoluşunu tamamlaması, kendine bir öz yaratarak kendini yeniden kurması, var etmesi ve kendini gerçekleştirme daha doğrusu özgürleşmesi için bırakılmıştır.

Sartre aslında insanın bu dünyada bir başına ve bırakılmış bir varlık olduğunu söylerken aynı zamanda şuna dikkat çeker. İnsana yol gösterecek bir belirleyici, kılavuz yoktur, insan kendi kendisiyle bir başına ve yapayalnızdır, yani seçimlerini yine kendisi yapacak ve kendi dayanak noktası yine kendisi olacaktır. Bu durumda insana o mahkûm olduğu özgürlüğün kapısını aralar ve onu eylemlerinden, yapıp etmelerinden tepeden tırnağa sorumlu kılar.

Özgürlük ve Sorumluluk

İnsanın bütünüyle, baştan ayağa özgür olduğunu söyleyen Sartre'in özgürlük anlayışı yanlış anlaşılmalıdır. İnsan özgürdür; fakat bu özgürlük, herhangi bir anlamda serbestlik veya başıboşluk değildir. İnsan attığı her adımdan yaptığı her davranıştan, eylemlerinden

tamamıyla sorumludur. Sartre'da "sorumluluk" kavramı kişinin eylemlerinin, yapıp etmelerinin faili, nedeni olduğu anlamına gelir. Bu sorumluluk bilinci özgür olan insanın özgürleşme yolundaki mücadelesinde atılan adımlarından en önemlisidir.

Sartre'da sorumluluk kavramı özgürlük kavramıyla iç içedir. Özgürlük sorumluluğu da beraberinde getirir. Kişi yaşamında tüm eylemlerinden, yapıp etmelerinden, seçimlerinden sorumludur. Kendisini kafasında ne şekilde tasarlırsa ve kurarsa o olacaktır. Kişi eylemlerini, seçimlerini ne yöne çevirirse hayatı da o yöne doğru şekillenecektir. Bunu küçük bir benzetmeyle özetleyecek olursak insan akarsuya benzer, akarsuyun ağzını ne yöne çevirirseniz o yöne akar. İnsanda neyi tercih eder ve seçimlerini de o yönde yaparsa hayatı da bundan ibaret olacaktır.

Dolayısıyla burada sorumluluk kavramı yanlış anlaşılmalıdır. Sorumluluk başına gelenleri sorgulamadan öylesine kabullenmek değildir. Sartre baştanbaşa özgürlük içinde olan insanın eylemlerinden, seçimlerinden, yapıp etmelerinden hiçbir şekilde suçluluk, pişmanlık, vicdan azabı duymaması gerektiğini söyler. Özgürlüğe mahkûm olmak bir nevi sorumluluğa da mahkûm olmak demektir.

Sartre "Varlık ve Hiçlik" kitabında insanın durumunu şöyle bir örnekle betimler. Dünyanın içinde terk edilmiş bir durumdayım, tabi bu suyun üstünde yüzen bir tahta parçası gibi pasif kalacağım anlamına gelmez. Tam aksine kendimi terk edilmiş bir dünyaya angaje (bağlanmış) olmuş olarak bulurum, ama ne olursa olsun ve ne yaparsam yapayım sorumluluklarımdan asla kaçamam; çünkü sorumluluklarımdan kaçma isteğimden bile sorumluyum.

Dolayısıyla hayatımda var olan şeyler hakkında kendimi etkin kılmakta, edilgen kılmakta, pasif kalmakta benim elimdedir. İnsan burada hem kendi yapıp etmelerinden hem de kendi dışında gerçekleşen şeylerden dolayısıyla sorumludur.

Sartre Varlık ve Hiçlikte kişinin başına her ne geliyorsa kişi aracılığıyla geldiğini söyler, insanın buna isyan etmemesi ve bunaltı duymaması gerekir; çünkü işin içinden çıkacak olan, yaşanan olayların üstesinden gelecek olan yine insanın kendidir. Kişi özgürdür, özgürlüğüyle baş başa kalan ve ne yapacağını bilemeyen insan, şunu veya bunu seçmekte özgürdür. İnsan (kendisi için varlık, bilinç varlığı, kişi) yaşadığı dünya içerisinde (kendinde varlık alanı) kendini bir başına, yapayalnız hisseder.

Kısaca insan eylemlerinin, yapıp etmelerinin failidir, sebebidir. Bunun farkına varan ve tümüyle özgür olduğunu bilen insan bir süre sonra her şeyden endişe duymaya ve tedirgin olmaya başlar. Sorumluluklarından kaçıp kurtulmak ister; fakat kendisini yine Sartre'da bir diğer önemli kavram olan bunaltı (iç daralması) içinde bulur.

Özgürlük ve Bunaltı

Bunaltı kavramı Sartre'da günlük yaşamda da çok sık kullandığımız iç sıkıntısı, iç daralması anlamına karşılık gelir. Bunaltı kavramı insanın özgürlük yolunda daha doğrusu özgürleşmek için attığı adımlarda sürekli karşılaşacağı, bir de eylemlerini bilinçli bir şekilde yapıyorsa sürekli içine düşebileceği bir duygu durumudur. İnsanın özgürleşme çabasında bunaltı duygusunun değişmez bir rolü vardır; çünkü kendi için varlık yani insan özgürlüğünün farkına iç daralmasıyla, bunaltıyla varır.

Sartre'da insanın bir başına ve bırakılmış olması, varoluş yükünün omuzlarına adeta bir yük gibi binmesine neden olur. İnsanın üzerindeki bu yük, eylemlerinin ona yüklediği bu sorumluluk bir süre sonra insana ağır gelir, kişi bunaltı diğer bir ifadeyle iç daralması yaşamaya başlar. Ruhu daralır. Peki, ruhu daralan ve bunaltı içine düşen insan eylemeyecek midir? Bu durum eylemesine engel midir? Diye sordüğümüzde Sartre hayır der.

Tam tersine bunaltı insanı eylemsizliğe düşürmez, eyleme sevk eder, onu eylem alanına iter. “*Bunaltı; tersine bizi eylemle birleştiren, harekete götüren bir olaydır.*” (Sartre 1961: 45). Eylemlerinin sorumluluğunu alan her insan elbette ki bunaltı (iç daralması) yaşayacaktır. Buna istinaden şöyle bir örnek verebiliriz.

Örneğin; saldırıya giden bir komutanın sorumluluğu oldukça fazladır, emrindeki askerler onun sorumluluğu altındadır, dolayısıyla alacağı kararlar yalnızca kendisini bağlamamakta askerlerini de doğrudan etkilemektedir. Bunun farkında olan komutan elbette iç daralması yaşayacaktır; ama bu onda eylemsizlik hali değil, aksine tam bir eylem halinde olmaya, daha temkinli kararlar almaya itecektir. Sartre’da bunaltı (iç sıkıntısı) herhangi belli bir süreç sonucu ortaya çıkmaz.

Yaşamın her alanında insan bunaltıya kapılabilir. Kişinin varoluşunun farkına varmasıyla birlikte başlayan bunaltı duygusu sona ermez. Sebebi ise insanın yaşadığı müddetçe eylemlerinde ve seçimlerinde özgür olduğu için sorumluluktan kurtulamaz, tabi dolaylı olarak bunaltıdan da kurtulamaz. Kişi kendini eylemleriyle yeniden kurmaya, var etmeye çalışıp bunaltıdan kaçmaya çalıştıkça sorumlulukları da o derece artar, bunaltı duygusuna daha fazla yakalanır.

Sartre bunaltı duygusunun insanı bir sürü olanakla karşı karşıya getirdiğini söyler. İnsanın bu karşılaştığı olanaklardan herhangi birini seçmesi onu eylem alanına yani harekete sevk etmektedir. Bunaltı duygusu insanı eylemden ayıran değil tam tersine insanı eyleme sevk eden bir durumdur. Sıkıntı içine düşen birey eylemleriyle bu durumdan kurtulmaya çalışacak, ancak eylem bittiğinde yine aynı durumun içine düşecektir. Bu bir kısır döngü halinde eylem hali, sorumluluk, bunaltı duygusu şeklinde devam eden, adeta yaşamın bir parçası haline gelmiş bir olaydır.

Sartre'a göre bunaltı duygusunu her insan aynı derecede yaşamaz, bu sorumlulukla paralel ilerleyen bir durumdur. Kişi yaşamına devam ettiği sürece üzerindeki sorumluluk yükünü yok sayıp, görmezden gelmeye çalışarak bunaltıyı azaltmaya çalışsa bile bu durum kısa sürecektir. İnsanın burada bunaltıyı azaltmanın daha doğrusu hafifletmesinin yolu eylem alanında faaliyet göstermesidir. İnsanın varoluşundan bunaltı duygusunu ayrı düşünmek mümkün değildir.

Sartre insanın sorumluluğunu tikellikten uzaklaştırıp tümel bir alana taşımıştır. Kişi sadece kendinden değil tüm insanlıktan sorumludur. Bu yüzden kişinin eylemleri, yapıp etmeleri sadece kendini bağlamakla kalmaz, bütün insanlığı bağlar. Sorumluluklarının altında ezilen insan her şeyi saçma ve fazladan olarak algılamaya başlar. Etrafındaki nesnelere, neredeyse her gün gördüğü şeyler fazladandır. Bir süre sonra da kendi bedenini fazla görmeye başlar.

Sartre Bulantı adlı romanında Roquentin aracılığıyla kişinin içinde bulunduğu durumu, kendini fazladan olarak görmesini çok iyi bir şekilde betimlemiştir. Nitekim Roquentin varlık karşısında ki kendi durumunu: *“Ve ben ben de fazlalıktım. İyi ki hissetmiyordum bunu, daha çok anlıyordum... Ölümüm bile fazlalık olacaktı. Her zaman için fazlalıktım ben.”* (Sartre 2012: 134). Sözleriyle ifade etmiştir. Dolayısıyla Sartre'ın özgürlük ve sorumlulukla ilişkilendirerek ele aldığı bunaltı kavramı günlük yaşamımızda da içine düşmüş olduğumuz, yaşadığımız bir duygu durumu ve iç daralması halidir.

Sonuç

Sartre'ın özgürlüğe dair söylemleri günümüzde de hala geçerli ve gerekli olan şeylerdir. Sartre eylemlerimizin, yapıp etmelerimizin, seçimlerimizin sorumluluğunu almamızı ister; çünkü Sartre'ın özgürlük anlayışı beraberinde sorumluluğu da getirir. Özgürlüğün beraberinde getirdiği sorumluluk duygusu insanın iç daralması yaşamasına sebep olmuştur. İnsan özgürlüğünün ve sorumluluğunun farkına bunaltıyla yani iç daralmasıyla varırken, bu durumdan kurtulmak için eylem

alanına yöneldiği, tam da bu noktada eylemlerini, yapıp etmelerini gerçekleştirirken kendisi için hem olanaklı olan şeyleri hem de kendisini keşfettiği görülmüştür.

İnsan bu dünyaya bırakılmış ve terk edilmiş olduğundan kendinden başka tutunacak bir dalı yoktur, o yalnız başıdır, ona yol gösterecek tanrısal bir güç veya otorite de yoktur. Kendi kılavuzu yine kendisi olacaktır. İç daralmasıyla özgürlüğünün bilincine varan insanın eylem alanından uzaklaşma gibi bir durumu yoktur; tam tersine insan eylem alanına daha fazla yönelecektir. Kendi imkânları dâhilinde olan şeyleri gerçekleştirmeye başladığında yavaş yavaş kendini de yeniden var edecek ve bilinçli bir şekilde eylemleriyle, yapıp etmeleriyle, tercihleriyle kendini yeniden kuracaktır. Bu anlamda insanın özgürlüğe mahkûm olduğunu söyleyen Sartre, bu durumun aslında insanın seçmesinde de yani karar vermesinde de geçerli olduğunu söyler. İnsan seçmeye de tercih etmeye de eylemeye de mahkûmdur. Her şey insanın kendi elindedir. Sartre'da özgürlük ve seçmenin önemli bir yeri vardır; çünkü insan seçimleriyle, tercihleriyle kendisini var eder.

İnsan hangi olayla karşılaşırsa karşılaşsın veya hangi durumda olursa olsun neyi nasıl ve ne şekilde seçtiği önemli değildir; önemli olan burada seçim yapmasıdır. Her ne seçim yaparsa yapsın, yaptığı o seçiminde sorumluluğunu üzerine almak mecburiyetindedir. Sonuç olarak Sartre insanın özgürlüğünü ele alırken, özgürlüğü insanın varlığının bir yapısı ve dokusu olarak gördüğü için işe ilk olarak varlık soruşturmasıyla başlamış ve de en sonunda yaptığı araştırmalar neticesinde insanı özgürlüğe mahkûm etmiş, adeta insanın kendi kaderini kendi eline vermiştir.

Onun için Sartre'ın bizlere de söylediği şeyler halen yenidir; çünkü her eylem aslında hem bizi hem tür olarak insanı belirlemektedir. Sartre aslında bize burada kişi olmakla “ben” olmanın imkânını vurgulamaktadır. Bu anlamda insanın kişi olarak tek olması, birey olması, özel olması kendindeki olanakları, var olanları aşabilecek

noktaları bulabilmesiyle ilgilidir. O yüzden Sartre’ın özgürlüğe daha doğrusu tür olarak insanın özgürlüğüne ilişkin ifadeleri onu yalnızca çağdaşlarından ayırmakla kalmamıştır. Sartre’ın özgürlük anlayışı hem kendi döneminde ve sonrasında hem de günümüzde de geçerliliğini koruyan ve de bizler için de faydalanabileceğimiz, yol göstericiliği olan gerekli olan bir görüştür.

Kaynaklar

Adugit, Yavuz (2013). “Özgürlüğün Kısa Tarihi”. *Kocaeli Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, s. 63-93.

Güvenç, Emel (2013). *Jean Paul Sartre Felsefesinde Bulantı Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Kuçuradi, İoanna (1997). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Öztürk, Gülsüm Esra (2016). *Jean Paul Sartre’in Özgürlük Görüşü ve Yol Açtığı Antropolojik-Etik Sorunlar*. Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

Sartre, Jean Paul (1961). *Bulantı*. İstanbul: Kent Yayınevi.

Sartre, Jean Paul (2010). *Varlık ve Hiçlik*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tansel, Arife (2006). *Jean Paul Sartre’in Felsefesinde Özgürlük, Sorumluluk Ve Yabancılaşma Kavramları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Yıldıztaş, Belma (2010). *Jean Paul Sartre’da ve Albert Camus’de Özgürlük Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

One of the leading philosopher writers of the twentieth century, Jean Paul Sartre, the most important thing that distinguishes freedom from contemporaries is undoubtedly that he dealt with the concept of freedom by dealing with the concepts of responsibility, anxiety and choice. These three basic concepts that Sartre deals with in relation to freedom are intertwined with the concept of freedom. Sartre especially deals with the concept of freedom together with the concept of responsibility; because at the same time that man is free, he is responsible for all his actions.

Sartre's discourse on freedom still remains in effect today; because in Sartre freedom emerges as a possibility in human life as a kind of freedom. Of course, it is possible that some of the people who are aware that freedom is within the possibilities and that they are free. If he is aware of human freedom and succeeds in establishing himself by his actions, his actions and his choices, he becomes a person-individual in society. If these possibilities exist in one's life, freedom becomes one's freedom at this point.

The person being the only person, the individual being the person, the possibilities of his own, the points that can find the ones that can be found. Actually, Sartre here tries to show the possibility of being "I" to be "person" by treating the concept of freedom together with the concept of responsibility; because being able to assume the responsibility of our actions is also valid and necessary today.

What is human existence? What is the nature of man as a species? Freedom concept since one of the foundations is both a demand and a possibility of human beings, what are their possibilities? Sartre, who had trouble with the kind of questions he had, on the basis of freedom. Sartre, who treats freedom as a structure and texture of human existence, from the moment you are free, to be and to be free and one and the same thing he says. Human beings are totally free from beginning to end. The consciousness that has left itself in this world and finds it extra, because it has not been determined in advance, and by self-election and will. At this point, you are saying that you are condemned to freedom What Sartre means by freedom is, of course, a sense of absolute freedom or it is not freedom. One has to make all of his actions, but on behalf of all humanity. Sartre, this responsibility that man has away from the particular area and carried it to a universal space.

Things Sartre told us are still new. For the reason, every action actually defines the human as both us and species. It has a great role to take responsibility for the actions of people in their determination of their own, their choices. Those who are aware that they are free do not just connect themselves, but they also bind all

humanity. The person is not only responsible for himself but also for all humanity. In this sense, Sartre removes responsibility from a particular.

Güvenç, Saygın (2019). “Kant’ın Etiğinde Özerklik ve Erek”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 235-258.

DOI: 10.21550/sosbilder.424042

KANT’IN ETİĞİNDE ÖZERKLİK VE EREK

Saygın GÜNENÇ*

Gönderim Tarihi: Mayıs 2018

Kabul Tarihi: Ağustos 2018

ÖZET

Bu makalede Kant etiğindeki ana temalardan “özerklik” ve “erek” kavramlarını irdedeceğim. Kant ahlak teorisini koşulsuz kategorik imperatif ilkesine dayandırmasına rağmen, erek ve özerklik ideleri aracılığıyla erekselci bir özgürlük felsefesi geliştirir ve böylece “moralitenin en yüksek ilkesinin” kendi koyduğu yasalara tabi olan “kişilik” olduğunu göstermeye çalışır. Ahlak yasasının zemininin doğrudan özgürlük olduğu da göz önüne alınırsa, kişiliğin özerkliği daha büyük bir anlam kazanır. Ancak Kant böyle bir teoriden doğan içerimleri de dikkate alır. Ona göre kendilerinde erekler olan kişiliklerin iyiliği hayata geçirmek amacıyla moral ilişkiler kurduğu bir toplumu yaratarak ancak, insanlar bir yetkinliğe erişebilirler. Öte yandan bu iki kavramı çözümlerken Kant’ın etik felsefesine yöneltilen bazı suçlamalara da yanıt vermeye çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: Kant etiği, pratik akıl, özerklik, erek, kişilik

“Autonomy” and “End” in Kantian Ethics

ABSTRACT

In this paper I will try to give an insight into the main concepts of “autonomy” and “end” in Kantian ethics. In spite of the fact that Kant based his moral theory on the unconditional principle of categorical imperative, he brings together the moral

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, saygingunenc@uludag.edu.tr

components of autonomy and end to formulate a teleological philosophy of freedom in order to show that “the supreme principle of morality” is a personality who is subject only to laws given by himself. When taken into account the assumption that the ground of moral law is freedom, the autonomy of personality gains more signification. But Kant also considers the implications that arises with such a theory. Kant thinks that human beings can only attain perfection by creating a society where personalities as ends in themselves form moral relations with a view that goodness should come into existence. I will also elucidate these two important concepts so that I may respond to the several charges leveled against Kant’s ethical philosophy

Key words: *Kantian ethics, practical reason, autonomy, end, personality*

Giriş

Kant neden pratik aklın başatlığını (*Primat der Praktischen Vernunft*) ileri sürdü? Bu soruya yanıt vermek için günümüze dek birçok teori ortaya atıldı. Destekleyenler olduğu gibi eleştirenler; farklı maksatlarla bu görüşü tamamen başka bir noktaya taşımak isteyenler oldu. “Dünyayı değiştirmek” için yanıp tutuşan yığınlar ve bu yığınlara tatlı sözlerle seslenen sayısız “düşünür” ve “ideolog” ise Kant etiğiyle hiçbir özenli hesaplaşmaya girmeden onu yaşamla ilgisi olmayan “akademik” bir teori ilan etti. Kanlı canlı olduğunu düşündükleri fikirleriyle dünyayı sayısız savaş ve cinayete boğmadan önce zaten ölü doğmuş olduğunu düşündükleri yüksek bir etik görüşü zihinlerinin kara toprağına gömmeye çalıştılar. Her türlü eylemi meşru göstermenin yolu tam da pratik aklın başatlığını alaşağı etmekten geçiyordu. Çünkü hakikati tüm içeriğiyle kavramışlık duygusuna, neyin imkân dâhilinde olduğunu bile ölçülü bir şekilde düşünüp tartmadan eyleme atılanların totaliter “taşkınlığına” en güçlü engel, gerek teoride gerek pratikte aşılamayan bazı sınır ve yasalardan söz eden bir felsefeydi. Bu yüzden günümüzde her şeyden önce modern hukuk ve onun en önemli temellendirilişlerinden biri olan Kant etiği sayısız yanlış anlamayı aşmak zorundadır. Bunların en başında Kant’ın etiğinin (ve tabii ki modern hukukun) sadece formalist bir anlayışa dayandığı görüşü gelmektedir. İçi tümüyle boşaltılmış “hak”, “ödev”, “saygı” gibi

kavramlarla soyut bir akıl tasarımının “tahakkümünün” oluşturulduğu iddia edilir. Oysa bu başatlığın arka plandaki “özerklik” ve “erek” kavramlarıyla olan yakın ilgisi göz önüne alınmadığı içindir ki, özellikle somut yaşamın kendisinden çıkarak dünyayı kökten dönüştürmeye çalışan totaliter ideolojiler Kant etiğini “formalist” soyut bir evrenselcilik olarak anlamaya ve anlatmaya çabalamaktadırlar.

Eğer Kant, insanın bilme yetisinden doğan çabalarını, pratik bir alanın sınırları önünde durduruyorsa, bu aslında teorik olanın önünde bir şüphecilik duvarı örülüyormuş gibi olumsuz bir anlamda değerlendirilmemelidir. Tersine Kant bunu, en özünde ahlakın kendisi olan pratik aklın egemenliğini sağlamak için yapar. Teoriye öncelik verilmesi insanın en yüksek yetisinin çarpıtılmasıyla sonuçlanacaktır. Kant, pratik aklın ve insan vicdanının alanına bilen teorik aklın her türlü dıştan müdahalesine engel olur. Ahlaki anlamda “olması gerekenin” *içgörüsüyle* (*einsehen*) tespit edildiği ve iradi eylemlere dönüştürüldüğü bir alanın “içyüzünün” açıklanması bile teorik akıl açısından imkânsızdır. Neden? Çünkü başka türüsü mümkün değildir. İnsan, teorik akılda evrenin sınırları dışındaymış gibi görünen “bilinemeyen” kendinde-şeylerden biridir. Böyle olmasaydı teorik akıl; bütün *apriori* ve *aposteriori* kaynaklarıyla oluşturmuş olduğu en geniş anlamıyla deneyim bütünü içine, pratik aklı, kolayca bir parçaya indirgeyerek katabilirdi. Sonuçta da özerk insan varlığının bağımsızlığını zedelerdi. Bu deneyim alanı, “doğa kavramının” bir bütün olarak kendini gösterdiği nedensellik zincirini ifade eder. İnsan bilimlerinin çoğu zaman doğa bilimlerini taklit ederek oluşturduğu sınırsız empirik “malzeme” de bu nedensellik zincirlerine halkalar olarak eklenirler. İnsanın iç ve dış doğasını her şeyi ile çeperleri içine alan bu evren; kaynağını kendinde bulan, kendi yasasını ve belirlenimini verili (*gegeben*) olarak almayan ama yüksek ahlaki bir ödev olarak, bir imkân olarak üstlenen (*aufgegeben*) özgür bir varlığa izin vermez. Kant işte bunun imkânını göstermesiyle bile dünya tarihi ölçüsünde bir iş başarmıştır. Kant bu imkânı sadece soyut bir iç alanda da bırakmaz.

Bilakis, örneğin Hegel'in ortaya attığı bu iddiaya zıt olarak (Hegel 1971: 253), Kant “erekler ülkesi”¹ tasarımıyla insanın özgürlüğünün ve en yüksek değer olarak insan “kişiliğinin” somut imkânını gösterir. İnsan özgürlüğünün kanıtlanamaması bu nedenle Kant açısından sadece teorik bir imkânsızlık değil, insanın özerk varlığının imkânının kendisidir.

Bu makalenin amacı da “özerklik” ve “erek” kavramlarına odaklanarak Kant etiğinin bu en temel niteliğini daha belirgin kılmak ve yanlış anlamalara karşı savunmaktır. İnsanın özerkliğinin ve buna uygun bir erekler alanının araştırılması Kant etiğinin ana omurgasını oluşturur. Bu nedenle çalışmada ilk olarak, genel anlamıyla pratik akıl, ilke ve bunlarla ilgili bazı temel kavramlar gözden geçirilecek. İkinci aşamada, Kant'ın etiğinde izlenen yöntemin bazı önemli yanlarına değinildikten sonra asıl “içeriğin” ne olduğu ve “form” ile ilişkisi gösterilmeye çalışılacak. Üçüncü kısımda, somut ahlaki yaşamın imkânını tesis eden iki ana kavram; kişilik ve topluluk kavramları irdelenecek. Son olarak, bütün bu kurucu kavramları içine alan “erekler ülkesi” düşüncesi gerekçelendirilecek ve bütün bunlardan yola çıkılarak Kant'ın felsefesinin her zaman kalıcı olduğunu düşündüğüm başarısı özetlenecek.

1. Genel Olarak Pratik İlke ve Yasa Kavramı*

Kant önce teorik felsefe alanında apriori olduğu ölçüde genel geçer / tümel bilgilerin ve bilmenin imkânını gösterir. Daha sonra,

¹ Kant'ın kullandığı bu terimin Almancası olan “*Reich der Zwecke*” aslında erekler ya da amaçlar âlemi demektir. Bazen “amaçlar krallığı” olarak da karşılanan bu terim için erekler ülkesi terimini kullandım. “Krallık” terimindeki yan çağrışımları engellemek için bu karşılığı uygun gördüm. Kuşkusuz öteki karşılıklar da kendi bağlamlarında eşit ölçüde geçerli olacaktır.

* Kant'ın metinleri için günümüzde neredeyse standart hale gelmiş “Akademie-Ausgabe” kullanıldı. Bu yayımda Kant'ın metinlerinin yan tarafında satır numaraları da verilir. Makaledeki bütün çeviriler özgün metinlerden yazar tarafından yapılmıştır.

pratik alanda, ahlaki eylem ve davranışlarımızı kendilerine göre değerlendirebileceğimiz ilke ve ölçütlerin olup olmadığı sorusunu ele alır. Bilgi problemi söz konusu olduğunda her şeyin ilkelere gelip dayanması gibi, pratik düzlemde de araştırma daha en başından itibaren “ilkelerin” saptanmasına bağlanır. Ancak bu ilkeler, bu sefer, her konuda karşımıza çıkabilecek olan genel ilkelerden farklılıkları içinde ele alınmalıdır. Kant bu nedenle pratik ilkelerin özünü “yasa” olmalarında, başka deyişle “akıl sahibi her varlığın iradesi için geçerli olarak tanınması gereken yasalar” olmalarında bulur (Kant 1913: 19). Dolayısıyla pratik ilkeler öznel maksimlere / düsturlara ve çok değişik bağlamlarda kullanılan genel ilkelere göre özel olarak tanımlanmış olmaktadır. Ayrıca Kant pratik ilkeleri teorik ilkelerle de karşılaştırarak konuya şu şekilde daha büyük bir açıklık getirir.

Kant’a göre teorik ilkeler doğanın bilinmesi ile ilişkilidirler. Pratik ilkeler ise insan iradesiyle bağlantılı oldukları için “olması gerekene”² yönelirler (Kant 1913: 20). Eğer bir ilke zorunluluk ifade ediyorsa, bu, teorik ilkede varlığa ilişkin koşulsuz nesnel bir zorunluluk iken, pratik ilkede *olması gerekenin* koşulsuz zorunluluğudur.

Öte yandan pratik ilkenin neliğinin ortaya konmasında bu belirlemeler tek başlarına yeterli değildir. Kant “bir eylemin nesnel zorlayıcılığını (*Nöthigung*) ifade eden bir ‘Gerek’ ile belirtilen kurala” *imperatif* adını verir (Kant 1913: 20). Bu açıdan bakıldığında iradeyle olan ilişki iki türdür. Bir yandan irade bir nesneye, istenen bir şeye dönüktür. Bu durumda imperatif “hipotetiktir” ve sadece “beceri

² Kant’a göre, insan iradesinin belirlenim zeminlerinin çok değişik şekillerde kendini gösteren isteme-arzulama yetisi ile ilişkisi pratik alanı kısmi olarak olumsal kılar. İnsan, doğa yasalarının mutlak zorunluluğu altında olan nesnelere gibi dolaysızca pratik yasalara göre hareket etmez (Kant 1913: 19). Pratik ilkelerin imperatif olarak formüle edilmelerinin nedeni de budur. Bu durumu *Nikomakhos’a Etik’te* Aristoteles de özellikle dile getirir: “Kimse başka türlü olmayabilen bir konu hakkında (*περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων* - *peri ton me endekhomenon*) istişarede bulunmaz” (Aristoteles 1957: 1139a 14).

yönergeleri” (*Vorschriften der Geschicklichkeit*) içerir. Bir yandan da imperatifler *iradeyi irade olarak* belirlerler ve bu anlamda pratik yasalar olarak geçerli olan kategorik ilkelere dönüşürler. Belli bir amaç doğrultusunda araçların belirlenmesi ve istenen hedefe *kitlenerek* hareket etmek hipotetik imperatiflere göre davranmaktır. Bu araçların nasıl belirleneceği üzerine herhangi bir muhakemeye girişmeden ve gücümüzün yetip yetmeyeceğini hesaba katmadan eylemde bulunmak ise “kategoriktir” (Kant 1913: 20).

Bu iki imperatif tipi de Kant’a göre kayıtsız şartsız bir genel geçerliği gerektirirler. Özel kişisel ve olumsal farklılıklar kuralın nesnellliğini ortadan kaldırır (Kant 1913: 20). Hipotetik imperatiflerin dile getirdikleri zorunluluğun gerçekleştirilebilirlikleri bakımından herkeste aynı karşılığı bulmaması yüzünden bunlar sınırlı ve koşulludurlar. *Buna göre etiğin ilkesi ancak ve ancak evrensel olarak tanınan ve gerçekleştirilen kategorik imperatifte anlatımını bulabilir.* Bu şekilde bir en üst yasa kimliği kazanan kategorik imperatif başka herhangi bir empirik bağlamdan türetilemez. Bu empirik düzlemin dışına çıkış insanın her zaman en temel imkânlarından biri olarak kalır.³ Öte yandan, insanın dışındaki ve içindeki doğa karşısında her zaman belli bir tahmin edilemezlik barındırması özgürlük için gerekli bir koşul olsa da etik açıdan özgürlük ancak insana ait yasallıkta, kendi için yasa koyabilmesinde ortaya çıkar.

2. Kant’ta Etik İlkelerin Gerekçelendirilişi ve Temellendirilmesi

Pratik ilkelerin akıl sahibi her varlık açısından bağlayıcılığının olduğu bu şekilde tanımlandıktan sonra yapılması gereken Kant’ın hangi yollardan geçerek ve nasıl bir yöntem benimseyerek bu durumu temellendirdiğidir.

³ *Saf Aklın Eleştirisi*’nde üçüncü antinomi bu imkânı temellendirir: bir nedensellik zincirinde ilk başlangıcın yapılması insanın özgür bir varlık olarak her zaman olaylara müdahil olmasını sağlar.

Pratik alanda empirik ve tikel ahlaki deneyim evrensel ilkeler sağlayamaz. Tersine ahlaki deneyimin imkânının saf aklın eleştirisindeki benzer bir biçimde yapılacak bir analitik çözümlemesi ile koşul olarak altta yatan *yasa işlevi* keşfedilmelidir. Pratik akıl isteme yetisinin içerik olarak sunduklarının karşısında sadece tikel bir yasayı temsil etmez. Transendental yöntemde temel bir olgunun imkânının gösterilmesi, bir nesnenin uyması gereken doğa yasasının dogmatik olarak keşfedilmesi değildir. Bu durumda koşul ile koşulun zemin sağladığı nesne arasında (neden ve etki arasında vb.) ilkesel bakımdan farklılık yoktur. Oysa transendental yöntemde *imkân, imkânını oluşturduğu her şeyden kategorik olarak ayrılır*. Transendental yöntemde bu nedenle geriye doğru gidilerek ve *içeri doğru* birbirinin imkânını yaratan sınırlar saptanır. Dışarı doğru sınırsız bir homojen deneyim alanının olduğunu düşünen gündelik ya da bilimsel dogmatik düşünüş dolayısıyla “iç” imkân sınırlarını aşma (*trans-scendere*) eğilimi taşır. Bu bakımdan her türlü düsturun formel imkânı olan pratik akıl aynı türden bir kural yapısı değil ama yasa koyuculuk olarak, “kendine yasa verme gücü olarak” özgür insan varlığının *kendisidir*. Bu kendilik basit bir özdeşlik ilişkisinden farklı olarak (ben=ben) pratik aklın (ve genel olarak insan aklının ve varlığının) *imkânının kendisidir*. Dolayısıyla insan kendisi bakımından en başından beri insan dışında bir doğa yasasına dönüşmüş her şeyin nedensellik zincirini kırar. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, yasa koyuculuk olarak en üstün yasanın kendisi; özerklik, *özgürlüktür*. Kant’ın sözleriyle: “Eğer istemenin içeriği, yasaya bağlı olan arzunun nesnesinden başka bir şey olmayan bu içerik, pratik yasanın kendisinin imkânının koşuluna katılırsa, bundan keyfiliğin heteronomisi, bir itki ya da eğilimi izlemek üzere doğa yasalarına bağımlılık doğar” (Kant 1913: 33). Heteronomi, heteros / başka olan yasaya uymadır. İnsanın kendisi olmayan bu yasallık onu kendi dışındaki bu yapının bir ögesine *indirger*. *Heteros* olmak her şeyden önce kendi olmamaktır.

O zaman soruyu şöyle yeniden formüle edebiliriz: Ahlaki eylemlerimizin zeminini oluşturan evrensel bir yasallık var mıdır? Bu tür bir yasallık yukarıda da ortaya konduğu gibi genel tanınma ve gerçekleştirilebilme koşullarını sağlamalıdır. Kant'ın bu soruya yanıtı bu yasallığın “akıl reddedilmez bir olgusu” olduğu yönündedir (Kant 1913: 31). Bu olgu kuşkusuz empirik-real düzlemde karşılaşılabilecek bir olgu değil ama ideal bir yasallık veya ideal bir varlık alanındaki temel bir durumdur.

Kant, teorik felsefede de izlediği yönetime uygun olarak, ahlaki eylem ve tümel ödev duygusu *varsayımı altında* bu ikisinin imkânını göstermeye çalışır. Nasıl bilme ya da doğru düşünme varlığının koşulu olarak belirli formları ve yasallıkları gerektiriyorsa, aynı şekilde eylemimizin bir değerinin olması ve doğru bir eylem olarak görülmesi de belli yasalara bağlı olmayı gerektirecektir. Öyleyse değere ilişkin bir yargıda bulunabilmek için bir ölçüte ihtiyaç vardır. Bu ölçüt ne türden bir ölçüttür?

Değerlendirilecek ve yargılanacak olan, kendisine göre yargıda bulunulacak olanla aynı olamayacağı için empirik perspektif geçersizdir. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: koşul koşulu olduğu şeyle aynı düzlemde yer almadığından onunla eştürden değildir. Empirik içeriğin kendisinden ayrı olarak ölçüt bir *form* olarak görünüşe çıkar (Bauch 1911: 134). Bu form ya da eylem için yasa ahlak yasasının kendisidir. Bu bakımdan ahlaki eylemler bir değer taşıyacaklarsa bir denek taşı olarak iş görecektir ahlak yasalarında sınamadan geçirilmelidirler. Kant'ın felsefesinin “kritik” boyutu tam bu söylenenden anlaşılabilir. “Kritik” salt bir eleştiri değil ama inceden inceye bir “sınamadır”.⁴

Ahlak yasasının değer biçmede ve yargılamada iki ana işlevi vardır. İlki ahlak yasasının bu değer biçme edimine bir kutup yıldızı

⁴ “Kritik” kelimesinin türediği “krinein” filinin önemli anlamlarından biri sınamadır.

gibi kılavuzluk etmesi ve ölçüt olarak insan eylemlerindeki savrulmalara deyim yerindeyse bir rota vermesidir. İkincisi yargılanan eylemin kendisine bu sayede kendi başına bir değer kazandırılması ve ahlak yasasının aynı zamanda eylemin ereği olmasıdır. Bu aşamada artık sorulması gereken şudur: Evrensel bir erek ve ölçüt olarak görünüşe çıkan ahlak yasasının “içeriği” ne olabilir?

3. Ahlak Yasasının İçeriği Problemi

Özellikle Kant sonrası felsefede sık sık dile getirilen konulardan biri Kant’ın ahlak yasasının içeriksiz olduğu şeklindedir. Özellikle Hegel’de⁵ ve farklı bir bağlamda Scheler’de⁶ en iyi anlatımını bulan bu eleştiri yasanın sadece biçimsel bir *sonradan değerlendirme* hizmeti gördüğüne ve hangi eylemin yapılması gerektiği ile ilgili *hiçbir şey* söylemediğine vurgu getirmektedir. Bu nedenle önce içerik kavramına yakından bakmak gerekli.

Öncelikle yasanın biçimsel içeriği ile eylemin taşıdığı içerik birbirinden ayırt edilmelidir. Eylemin empirik içeriği daha önce de belirtildiği gibi yasanın kendisinden apiori çıkarsanamaz. Çünkü eylemin içeriği istemenin (*Wollen*) gündelik ve toplumsal yaşamdaki sınırsız çoklusundan elde edilir. Bu ise kaynağını ancak deneyimde bulabilir. Deneyim yoluyla ki, eylem içeriğini sınırsız bir çokluk içinden edinir. Eğer doğrudan ahlak yasasının kendisinden eylemin

⁵ Hegel’e göre “[Kant’ın] bu bakış açısından için bir ödevler öğretisi mümkün değildir. Dışarıdan bir gereç içeri alınabilir ve böylece özel ödevlere ulaşılabilir, fakat ödevin ‘çelişkinin noksanlığı ve soyut bir belirsizliğin tespitinden başka bir şey olmayan biçimsel kendiyile uyuşma’ şeklinde belirlenmesinden özel ödevlerin belirlenmesine geçiş yapılamaz. Yine böyle özel / tikel bir içerik, eylem için konu olduğunda da o ilkede bu içeriğin bir ödev olup olmadığı hususunda ölçüt bulunamaz. Tam tersine tüm haksız ve ahlaqsız eylem tarzları bu yolla aklanabilir” (Hegel 1971: 253).

⁶ Scheler’in “içerikli değerler etiği” Kant’ın etiğinin ana ilkesini reddetmez. Bunun yerine değer duygusu aracılığıyla bilinen bir değerler çokluğunu etiğin konusu haline getirir. Bu anlamda değerler etiği Kant’ı “çürütmez” (Scheler 1954: 29).

içeriği türetilbilseydi, genelgeçer bir “Gerek”ten söz edilemezdi. Çünkü her eylemin ötekiden *önceden tahmin edilemez* bir farklılığının olması onlar hakkında bağlayıcılığı olan bir değerlendirmede bulunulmasına engel olur.

Bu bakış açısından bakıldığında, ahlak yasası zamanın kendisiyle kayıtlı olmayacak bir yolda her zaman geçerlidir. Öte yandan ahlak yasası *her an* irademiz karşısına talep eden bir tavırla çıkabilmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi yasanın yine de bir içeriğini olmasını gerektirir. Pratik bir ilke olarak ahlak yasası gereklilik bildiren bir yasa olarak içeriği bakımından da bir *yasa içeriğidir*. Eylemin sonsuz empirik içeriğini değil ama özel bir yasa içeriğini dile getirir.

Özel bir yasa içeriği olması, kendisi için geçerli olduğu olgular ve eylemler karşısında onu tikel kılmaz. Üzerinde geçerlilik taşıdığı şey tam da insan istemesinin kendisidir. Kant’ın terminolojisine uygun olarak, irade ile istenilen şey, yani “iradenin içeriği” arasında ayırım yapılmalıdır (Kant 1913: 41). “Bütün içerik, iradenin belirlenme zemini olarak her nesne bir kenara alındığında, yasanın kendisinde, evrensel bir yasa koyuculuğun saf formundan başka bir şey kalmaz” (Kant 1913: 27). Her insan kendi eylemlerini belirleyecek evrensel bir ilkeyi ancak evrensel bir form altında düşünebilir.

İradenin kendisini belirleyici bir zemin olarak ahlak yasası “neyi” değil ama “nasıl” eyleyeceğimiz konusunda ışık tutar.⁷ Benim yerimde bir başkası olduğunda eylemesi gerekeni benim de *istemem gerektiğinde* ve yine aynı şekilde ben de onun yerinde olduğumda eylemem gerekeni onun da *istemesinin gerekmesi* durumunda gerçek anlamıyla ahlaki bir eylemden söz edilebilir. Bu gereklilik ortaya çıktığında tümel ile tikel *bir seviyeye dek* uzlaşır ve toplumsal yaşamda

⁷ Kuçuradi’nin bu konuda bir gözlemi: “Kant...neyi yapmamız gerektiğini söylemiyor. Bu söylenemez de. Bunu bulmak bize kalıyor. Bu isteme ilkeleriyle Kant, bize, kendi somut istediklerimizi değerlendirebilmek üzere, kendimiz için kullanabileceğimiz ahlaklılık (ya da değerlilik) ölçüsü sağlıyor” (Kuçuradi 1997: 32).

da asgari bir hukuk tesis edilmiş olur. Ancak Kant etiği bu anlamda tükenmek bilmeyen bir gerilim de yaratır ve “gereklilik” empirik olanı durmadan ideal duruma doğru yükselmeye iter. Dikkat edilirse bu durum insanları sadece bireysel varoluşlarına sıkıştırılmaz; onları sonsuz bir uçurumla birbirlerinden ayırmaz. Aslında Kant etiği bu bağlamda bireyin varoluşunu eritmeden birleştiricidir.

Şu halde, saf pratik aklın ana yasasını artık formüle edebiliriz: “Öyle eyle ki, iradenin düsturu daima, aynı zamanda, evrensel bir yasa koyuculuğun ilkesi olarak geçerli olabilsin” (Kant 1913: 30). Bu yasa yalnızca iradenin formunu *nasıl* olması gerektiğine göre belirler. İradenin onu belirleyen bu biçimsel ilkesi eylemlerin kendisini bir gereklilik, başka deyişle ödev formuna yerleştirerek onlara aynı zamanda bir kendiliğindenlik de tanır. Çünkü ahlak yasasının bir form olması bireysel yaratıcılığa bir ket vurmak şöyle dursun, onun için uygun *yegâne boşluğu* sağlar.⁸ Bütün parçası ile aynı varoluş tarzını paylaşmadığı içindir ki, parça sonsuz bir çoğullukta belirir. Etik, bu çoğulluğu kendi başına nihilistçe terk etmeyerek iyi ve kötüye göre eylemenin, akıl sahibi bir varlık olarak insan olmanın da imkânını verir.

Saf pratik aklın yasası, Kant’ın da belirttiği gibi, “saf iradeye” yöneliktir (Kant 1913: 32). İradenin kendini istemenin içerine göre değil sadece yasaya göre belirlemesi gerekir. Bir kez daha söyleyecek olursak; istemeyi ve istenilen şeyleri birbirinden açık bir şekilde ayıran Kant, *iradenin sadece yasaya göre belirlenmesini “özerklik / otonomi” olarak adlandırır*. Pratik temel yasanın bilim olarak etiğin ilkesi olması gibi, sadece bu temel yasaya uygun olarak eyleyen irade veya özerklik de ahlaki yaşamın ilkesidir. Etiğin ilkesi aracılığıyla ahlakın ilkesinin belirlenmesi gerektiği için, denebilir ki, *ahlak yasasının kendisinin asıl içeriği özerkliktir*. Kant bu konuda şöyle yazar: “Saf akıl pratik, başka

⁸ Nicolai Hartmann’a göre insanların içinde bulunduğu hal ve vaziyetlerin (Situationen) birbirinden bambaşka olması kategorik buyrumu ortadan kaldırmaz. Kategorik buyrum bu sınırsız içerik için uygun zemini sağlar (Hartmann 1954: 288).

deyişle, tüm empirik olandan bağımsız olarak kendi başına iradeyi belirleyebilir. Bunu da saf aklın kendini bizde eylemiyle pratik olarak ispatladığı olgu aracılığıyla, yani kendisiyle iradeyi eylemeye belirlediği, ahlakın temel ilkesindeki özerklik aracılığıyla yapar” (Kant 1913: 42) Özerklik kategorik imperatifin soyutluğu karşısında somut ahlaki yaşamın yasasıdır. Böylece irade kendini öyle bir yasayla belirler ki, *bu yasa içerik olarak kendini, özerkliği alır*. Bu nedenle yasa sadece $A=A$ türünden bir totoloji değil ama, nedensellik zincirleriyle sınımsız sarılmış bir dünyada (doğal veya toplumsal) daha yüksek bir eyleme düzeninin imkânını sunan saf bir form olarak insani eylemin kendisidir. İrade dolayısıyla kendini doğrudan eyleme belirlemenin yetisidir (Kant 1911: 427). İradenin aklın pratik yasasına uymasıyla eylemler keyfilikten (*Willkür*) değil ama doğrudan yine yasanın kendisine uymaktan doğar. Bu tür bir irade “özerk” bir iradedir. Kant’ın deyişleriyle; “yasanın tüm içeriğinden, yani arzu edilen nesneden bağımsızlık ve aynı zamanda bir düsturun yetenekli olması gereken ‘saf evrensel yasa koyucu form’ yoluyla keyfilik belirlenmesinde ahlakın biricik ilkesi yatar (Kant 1913: 33). İmdi, Kant iradenin özerkliğiyle ilgili ikili bir belirleme yapar. İradenin içeriğinden bağımsızlık negatif bir özerklik iken, yasa koyuculuğun kendisinde özerklik pozitif olarak kendini gösterir. Kant dış ve ruhsal anlamda iç dünyanın olumsuzluklarla dolu içeriğinden bağımsızlığı “negatif anlama yetisinde özgürlük”, kendisi bakımından saf pratik aklın yasa koyuculuğunu ise “pozitif anlama yetisinde özgürlük” olarak adlandırır (Kant 1913: 33). Bu bakımdan yasanın kendisi ile iradenin saf formu çakışır ve hiçbir zaman insanın kendisinden uzakta olmayan *İyi* olarak tüm etkilerinden bağımsız şekilde açığa çıkar (Kant 1911: 249).

Özerk irade Kant için doğrudan iyiye giden yolu gösterir. Yalnızca kendisini yasaya uygun olarak belirleyen özerk irade iyi olarak nitelenebilir. Herhangi tikel bir şeyin istenmesinden bağımsız olarak kendinde isteme olan irade aynı zamanda en üstün anlamda iyidir; iyi niyettir (Kant 1911: 241). Toparlayarak söylersek, kişinin özel

düsturları açısından belirleyici zemin yasa iken, öznel olarak iyi irade / niyet (*der gute Wille*) özerkliği içinde yasanın ifadesidir. Düsturların öznel ilkesi olarak özerk irade, “görev duygusu ve yasaya saygıdan doğan bir zorunluluk” (Kant 1913: 81) ile eylemlerin kaynağıdır. Eylemlerin sonuçlarının sağladığı fayda ve çıkarlara dönük tüm beklentiler saf pratik aklın iyi niyet olarak ortaya çıkmasının önündeki en büyük engelleri oluştururlar ve bu yüzden de Kant tarafından moralitenin alanından dışlanırlar. Koşulsuz bir görev bilinci ile sorumlulukların yerine getirilmesi yasanın “yasaya saygı” ile izlenmesini talep eder. Bu aşamada Kant çok önemli bir ayrıma da dikkat çeker: insanların sadece dışta duran bir yasayı bir tür kayıtsızlık ya da gizli bir çıkar duygusuyla sadece ödeve uygun bir yolda gerçekleştirmeleri (yasallık) ve az önce belirttiğimiz sınırlar içinde anlaşılması gereken moral değerın kaynağı, yasanın uğruna eylem (moralite) (Kant 1913: 81). Özerklik bu anlamda sadece ve sadece yasa uğruna eyleme yetisidir. Tüm eğilim, arzu ve çıkara dönük araçsal bakışın üstünde ve ötesinde ahlak yasasını salt yasa olarak benimseyen bir tavır olmadan (aristoteteleşçi bir anlamda *heksis* olmadan) yasa hayata geçemez. Bu husus Kant’ın hala yaygın şekilde günümüzde bile yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Buna göre Kant bir tür aşırılığa kaçmakta ve merhametsizce katı (*Rigorismus*) bir tutum takınmaktadır. Kişinin sürekli vicdan azabı çekmeden, kendi içinden doğan eğilimlerle çatışmaya girmeden ahlaklı olamayacağı şeklinde çarpık bir görüş Kant’a atfedilir. Kant’ın zamanında da bu türden eleştiriler yapılmaktaydı. Örneğin Schiller “*Xenien*” olarak bilinen ünlü eserinde şüphesiz Kant’ı ima ederek şöyle yazar:

“*Gerne dien ich den Freunden, doch tu ich es leider mit Neigung,
und so wurmt mir oft, daß ich nicht tugendhaft bin.
Da ist kein anderer Rat, du mußt suchen, sie zu verachten,
und mit Abscheu alsdann tun, was die Pflicht dir gebeut.*” (Schiller 1962: 299)

Düz yazıyla şöyle çevirebiliriz: “Dostlarıma hizmet ederim zevkle, ancak bunu maalesef bir temayülle yaparım ve o zaman içim

içimi yer acaba erdemli değil miyim diye. Bu sefer arayışa girersin, çare yok eğilimini hakir görürsün; ödevin emrettiğini de tiksinti ile yaparsın”.⁹

Bu görüş aslında Kant’ın sığ bir şekilde anlaşılmasıdır. Kant için eylem bir meyille yapıldığında ahlaki olmasa bile ahlaksızca değildir. Eylem eğer ahlaki yasaya uygun olan görev duygusundan doğuyorsa, bu eylemin ayrıca bir eğilimle temas halinde olmasına gerek yoktur. Bununla birlikte insanın içine düşebileceği sınırsız vaziyet ve haller onun eğilimleriyle çatışmaya düşmesini gerektirebilir. Kant için ancak bu tür durumlarda kesin adım atılmalı ve moral bir değere bağlı ahlaki eylem her tür eğilimin üstünde hükümlerini ilan etmelidir. Bu nedenle, Kant’a göre, kendi mutluluğumu hiç önemsemeden mutsuz olmak zorunda değildir ama bir ahlak yasasının evrenselliğinin empirik alanda kendini gösteren sınırlayıcılığı olmadan da mutluluğu başkalarının da mutluluğuna genişletecek ölçüde eylemin amacı haline getiremem. (Kant 1913: 34). Kant’ta bir güdü olarak değil ama *erek olarak* eğilim ve her türlü çıkara ile hazza dayalı hedonizm reddedilir.

Şu ana dek irdelemeye çalıştığımız noktalar şunlardı: Kant’ın ahlak yasasının ne anlama geldiği, hangi yöntemle ortaya konduğu, yalnızca saygı ile yaklaşılması gereken bu ahlak yasasının kendine özgü içeriği ve özerklik kavramının kökeni, bunun doğru anlaşılmasının neden olduğu bazı hatalı görüşlerinin düzeltilmesi. Özellikle özel bir yasa içeriğiyle karşımıza çıkan pratik gereklilik bildiren yasa, yalnızca eylemin kendisine göre değerlendirileceği ölçütü vermez, ayrıca eylem alanının nedenselliği karşısında yeni bir belirleme zemini sağlayacak erektir. İleri ve geriye doğru sınırsızca uzanan her türlü nedensellik daha yüksek belirleme tarzları olmaksızın insan özgürlüğüne yer bırakmaz. Erek bu anlamda mekanik nedenselliği kırarak bir üst düzey belirlenimdir. Ancak bu üst alan kendine özgü bir yapıya sahiptir.

⁹ “Neigung” ve “Pflicht” kelimelerinin kullanılması göndermenin Kant’a yapıldığı konusunda şüpheye yer bırakmaz.

Kişilik ve ortak bir yaşam zemininde birleşmiş *topluluk* göz önüne alınmadan anlaşılabilir. Şimdi özerklik kavramıyla nihai bağlantısını gösterecek şekilde erek kavramıyla ilişkili bu alanın Kant'ın bakış açısına uygun bir tarzda incelenmesine geçelim.

4. Erek ile İlişkisi İçinde Kişilik ve Topluluk

Gördüğümüz gibi, ahlak yasası, yasaya gösterilen saygıdan doğan eylemi talep eder. Bu gerekliliğin gerçek dünyada hayata geçmesinin imkânının ne olduğu sorulduğunda Kant'ın verdiği yanıt şudur: bilinçte kendisini yasayla ilişkilendiren ve ona uygun olarak irade gösteren, “duyusal” dünyaya değil ama “düşünülür” dünyaya ait olan akıl sahibi varlık. İşte bu Kant'a göre kişiliktir (Kant 1913: 87).

“Kişilik” onun yerinde kim olsaydı aynı şekilde davranmayı isterdi diye düşünür. Bu düşünce kişiliklerin sonsuz çeşitliliği göz önüne alındığında mümkün değil gibi görünür. Oysa ahlak yasasının kendisi evrensel olduğu için hiçbir tür içerik ile birlikte ele alınamaz. Ahlak yasası özerklik formu altında sadece “biçimsel” bir içerik sunar. Olumsuzluklarla dolu dünyada çok farklı kişiliklerin tıpatıp aynı eylemleri sergilemesi her ne kadar imkânsız olsa da, bu sınırsız çeşitliliğin ahlak yasası karşısında bir belirleyiciliği ya da sınırlayıcılığı yoktur. Ahlak yasası insandan, sadece, kişiliğin kendisini bir koşul olarak varsayan ahlaki açıdan değerli bir iradeyi ister. Kişilik aristotelesçi bir dille söyleyecek olursak bir *hypokeimenon*'dur ve yalnızca o, özerk bir belirlenime yeteneklidir. Özerk irade kendini ahlak yasasıyla ilişkilendirerek özbilinçli bir varlık olduğunu gösterdiği gibi, aynı zamanda iradi olarak bu yasayı hayata geçirme istemiyle, ortaya çıkacak sonuçtan bağımsız olarak kendini gösteren saf istemedir. Bu anlamda kişilik, Kant'a göre, “moral yasanın öznesi” (Kant 1913: 87), yani ahlaki eylemin taşıyıcısıdır. Bu sanki kişinin şimdiden ahlaki bir şekilde eyleyeceğinin bir güvencesi olarak alınmamalıdır. Kişilik yalnızca bu *imkânı* dile getirir.

Ahlak yasasının taşıyıcıları olarak ya da ahlak yasasının öznelere olarak her insan “kişidir”. Kant bu konuyla ilgili şunları dile getirir: “Akıl sahibi varlıklar kişi olarak anılırlar, çünkü doğaları onları şimdiden kendinde erekler olarak, başka deyişle, sadece bir araç olarak kullanılmaması gereken şeyler olarak belirginleştirir. Dolayısıyla tüm keyfiliğin sınırlanır” (Kant 1911: 276) Ahlak yasasına duyulan saygının nesnesi kişi olarak insandır.

Her ne kadar insanın kendisi sayısız kötülükleri işleyen bir varlık olarak kutsal olmasa da, insanın kişi olarak varlığında bulunan insanlık saygıya değerlidir ve kutsaldır (Kant 1913: 87). Her insan böylece en baştan beri aynı zamanda ahlaki eylemlerin nesnesi olarak, karşılıklı bir saygı ediminin konusu haline gelir. Bu saygı sadece insanlara yönelik olarak insanlar arasında gerçekleşir (Kant 1913: 76). İnsandan nesnelere doğru bir saygıdan söz etmek bu bakımdan doğru olmayacaktır.

Aslında Kant ahlak yasasını ifade ederken de saygı kavramından faydalanır. Ahlak yasasının kendisi ona yönelik saygı için “entelektüel zemini” sağlar (Kant 1913: 73). Bu duygu entelektüel bir temelden doğarak tamamen apriori bir bağlamda hissedilir. Ahlak yasasının öznesi olarak kişilik, saygıyı hak etmesiyle ahlakın en yüksek idesinin temsilcisi ve eyleyicisidir. Öte yandan Kant’ın genel olarak duyguyu “patolojik” (Kant 1913: 79) olarak nitelemesi karşısında, ahlak yasasına gösterilen saygının farkı nedir? Kant’a göre bu duygunun temelinde belli ölçüde hislerden doğan bir empirik bir eğilim yer alsa bile, belirlenim zemini doğrudan pratik aklın kendisidir ve bu yüzden patolojik değil pratik bir etkilenmenin konusudur (Kant 1913: 75). Bu nedenle aynı saygı bireyden bireye doğru yönelmeyen ama daha ziyade, istisnasız her kişinin ahlak yasasının taşıyıcısı olarak öteki kişiden talep ettiği pratik bir sevgi ya da saygıdır.

Moral yasanın öznesi olarak ve ahlaki eylemin nesnesi olarak kişilik idesi, akıl sahibi varlıkların ortaklığı veya topluluk idesiyle de bağlantılıdır. Kant her zaman uyguladığı yöntemi tekrar izleyerek bir kez

daha koşullu olandan yola çıkarak koşulun kendisini saptamaya çalışır. Buna göre, ahlaki İyi idesini hayata geçiren kişilik, kendi açısından tekrar ona dönük bir saygıyı talep etmesiyle topluluk idesine bağlanır. Bu topluluk, özerk olarak isteyen ve eyleyen varlıkların ortaklığı olarak, ahlaki eylemin taşıyıcısı olan kişiliğin ahlak yasası idesini gerçekleştirebileceği yegâne alandır.

Bununla birlikte, empirik olarak gündelik hayatımızda kullandığımız topluluk kavramı doğumumuzla mensubu olmaya başladığımız her türlü “doğal topluluğu” ifade etmesi nedeniyle kafa karışıklığına neden olabilir. Çünkü insan olarak içine doğduğumuz bu yapı içinde doğa ve deneyim yönlendirici ilkeler olarak ortaya çıkarlar. Ancak bunlar, Kant’ın özel olarak vurguladığı gibi, ahlaki eylemin kendisi için belirleyici olamazlar. İnsan doğal bir varlık olarak ne ahlaklı ne ahlaksızdır. Ancak Kant için, deyim yerindeyse, bu “nötr” hal kolayca kötülüğün serpileceği münbit bir toprağa dönüşür. İnsanlar iyiliğin gerçekleştirilmesi için özel olarak örgütlenmiş bir yapının kanatları altında olmadığında istemeden de olsa kendini kötülüğün kolları arasına bırakılmış bulabilir (Kant 1914: 194). Böyle bir “doğa durumunda” insanlar birbirleri karşısına saygıyı hak eden ve talep eden varlıklar olarak çıkmazlar. Kendinde kötü olarak görülme bile böyle bir durum insanı hiç olmazsa kötülüğe doğru kışkırtır. Bu yüzden böyle bir doğal topluluk yapısı aşılmalıdır.

Ne zaman ki insanların oluşturdukları topluluklar, özerk olarak isteyen ve eyleyen kişiliklerin yarattığı topluluklara, toplumlara doğru bir dönüşüm yaşar; orada yukarıda bahsedilen tehlikenin aşılması için en önemli adım atılmış olur. Bu toplumun köklerinde ahlaki eylemlerin taşıyıcısı ve nesnesi olarak kişilik idesi yatar. Böyle bir toplum tesis edilmeden iyilik ilkesinin gerçek anlamıyla uygulamaya geçmesi mümkün değildir (Kant 1914: 194). İyiliğin bu tür bir hâkimiyet kurması topluluğun her üyesinin ahlaki eylemlerde bulunmaya karşılıklı bir yeterliğe sahip olmasıyla mümkündür. Bu sadece bireysel davranışların toplamıyla gerçekleşemez. İnsanlığın bir bütün olarak

üstlenmesi gereken bir ödev olarak önümüzde durur (Kant 1914: 197). Verili (*gegeben*) değildir ama bir ödev (*aufgegeben*) olarak bize yüklenir. Kısacası, kişiliğin üstüne düşen görevi gerçekleştirmesi ve ahlak yasasının aracı olarak bu yasaya can vermesi ancak topluluk içinde mümkündür.

5. Ereker Ülkesi İdesi

Erek kavramı Kant için çoklu bir anlama sahiptir. Özellikle iki anlamı ereker ülkesi idesi için önem taşır. Ereker ilk olarak kendisine aynı zamanda yasa gücü tanınan “gerek” kavramına gönderme yapar. Bu anlamda erek, yukarıda da belirttiğimiz gibi, verili değil ama “yapılmak üzere verilir”; olması gereken için bir ölçüt veya gerçekleştirilmesi gereken bir vazifedir. Kant işte bu türden bir vazifeye “ide” ismini verir. Dolayısıyla ereker genelgeçer vazifeler olarak idelerdir. İkinci olarak erek, kişiliğin kendisinin sadece bir araç olmaması, bilakis sanki kendinde erek olmasıdır. Başka akıl sahibi varlıklarla ilişki içinde, ahlak yasasının anlatımı olarak kişilik aynı zamanda erektir. Ereker olarak kişilikler, ahlaki eylemlerin ilineği olarak onlara eklenmezler, tersine nesnel ereker olmaları bakımından yerleri değiştirilebilir değildir. Belli bir değişmez değerden söz edebilmenin koşulu da budur (Kant 1911: 428).

Açıktır ki, ereker ideler olarak geçerlik taşır ama varoluş belirtmezler. Ereker olarak kişiliklere ise varoluş tanınır. Kişilik erek idesi yoluyla bir yandan olması gereken bir değer kazanır. Bir yandan da başka bir kişiliğin eylem imkânını belirten kendinde bir erektir. İde olarak erek gerçek anlamıyla erek iken, erek olarak kişilik kendisine erek olarak yaklaşılması gerektir. Bu iki anlam ereker ülkesi kavramında içi içe geçer. *Ereker ülkesinde kişiler birbirine ortak yasalarla sistematik bir şekilde bağlanır.* Hem kendilerinde erek olan kişilikler hem de onların kendi özel erekerleri bir ereker bütünü içinde kaynaşırlar (Kant 1911: 433). İde olarak erek her şeyden önce bu bütünün idesidir. Sistematik bir yasalar ağı içinde duran bu ereker

bütünü, özerk iradeden ve bir erek olarak ahlak yasasından *ibaret değildir*.

Ereker ülkesi “her akıl sahibi varlığın evrensel yasa koyucu istenci (*Wollen*)¹⁰ olarak irade idesini” talep eder. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu irade Kant için sadece “saygının asıl nesnesi” değildir, aynı zamanda “insanlığın...evrensel olarak yasa koyuculuğudur, şu şartla ki, tam da bu yasa koyuculuğa aynı zamanda bağlı olmalıdır” (Kant 1911: 440). Bu yetenek Kant’a göre tüm insanların insan olmaları bakımından onlara tanınan biricik haklarıdır: Özgürlük (Kant 1914: 237). Hak ve özgürlük birbirlerinden ayrılmazdır çünkü özgürce kendini belirleme her kişilik için devredilemez koşulsuz bir haktır.¹¹ Ancak “etik olarak düzenlenmiş bir anayasayı zorla dayatmaya çalışan yasa koyucuya ne yazıktır!” (Kant 1914: 96).

Sonuç

Özgürlük (ve onun ürünü olan etik) eylemden muaf olmak değildir. Bu ereksel denebilecek eylemin tam tersi olurdu. Özgürlük kendilerini bir topluluk ve toplum olarak örgütlemiş kişiliklerin ereğe dönük eyleme özgürlüğüdür. Fakat bu özgürlük keyfi şekilde sınırlanmayarak aklın gerektirdiği bir yasa koyuculuk altında gerçekleşir. Bu nedenle topluluk içinde her kişiliğin özgürlüğü ötekininkiyle bir arada var olabilecek bir yolda düzenlemeye ihtiyaç duyar. Bu düzenlemenin nasıl olması gerektiğinin koşulunu Kant’a göre hak kavramı ortaya koyar. Buna göre “bir insanın özel iradesinin ötekinin özel iradesiyle özgürlüğün evrensel bir yasasına göre birleştirilebileceği koşulların toplamı haktır / hukuktur” (Kant 1914: 230). Hak burada her şeyden önce yine bir “ide” olarak erektir, öyle ki insanların birbirinden bağımsız ve keyfi görünen iradeleri kaynaklarını pratik aklın kendisinde bulan hak ve özgürlük temelinde birleşirler.

¹⁰ İsteme burada uygun düşmediği için istenç kelimesi yeğlendi.

¹¹ Hak ve özgürlük ilişkisi üzerine bk. Kuçuradi 1997: 16-19.

Özgürlüğün yasayla bir araya getirilmesi karşısında Kant bir kez daha özenle meşruiyet-yasallık ayrımını vurgular. Eylemlerin salt yasaya uygunları “hukuki” bir bağlamda önemli olsa da, iradenin belirlenim zemini olarak doğrudan yasaların görülmesi gerçek “etik duruşu” temsil eder. İlki sadece yasallık, ikincisi eylemin “moralitesidir” (Kant 1914: 214).

Burada ödev, özerklik ve erek kavramlarının nasıl da birbirleriyle olan ilişkileri içinde irdelendiğinin özellikle altı çizilmeli. Kant'ta, ödev, kendisi uğruna bir erek olarak pratik aklın doğrudan yasasının özgür anlatımı olarak koyulur. Bu ödev bir “erdem ödevidir” (Kant 1914: 383). Tüm dışsallıklara rağmen ödevin kendisini eylemin “entelektüel zemini” haline getirebilmek erdemdir. Buradan da anlaşılacağı üzere etik pozisyon hukuki pozisyonun hem zemini hem de onun üstünde yer alan yüksek ereğidir. Ahlaki erek ve özerklik bu nedenle “erekler ülkesi” için merkezi kavramlardır. En yüksek ereklerin çerçevesi içinde ancak, topluluğun kendisinden doğan görevler anlam kazanır.

Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, etik erek ve hak ereği erekler ülkesinin tüm alanını tüketmez. Nitekim ereklerin kendileri uğruna gerçekleştirilmelerinden önce bilinmeleri gerekir. Bu da bizi bilgi ereği kavramına götürür. Böylece üçlü bir erek kavrayışı meydana gelir: tüm pratik felsefenin temeli olarak özerklikte kaynağını bulan etik erek, hak ereğine götürür. Bu ikisinin bilgisini mümkün kılacak bilgi ereği de teorik felsefenin altyapısını oluşturur. Giriş bölümünde de vurgulandığı gibi, Kant etiği, teorik alanın felsefenin bütünlüklü resmi içindeki konumunu ele verir.

Öte yandan anlama yetisi ile akıl arasında bir ara halka olmadan gerçek anlamıyla erekler ülkesinin bütünlüğünden söz edilemez. Teorik felsefe doğa kavramlarıyla veya varlık ile ilgilenirken, pratik felsefenin ana problemi “Gerek”tir. Felsefenin bu iki alanı arasında bir ara kesitten söz edilemez mi? Kant bu ara kesiti, bilindiği gibi, yargı gücünde bulur:

“Doğa yasaya uygunluğunu, bilme yetisi olarak anlama yetisinin apriori ilkeleri üzerine temellendirir; sanat, ereğe uygunluğu zemininde ve haz alıp almama bağlamında, yargı gücüne göre şekillenir; son olarak (özgürlüğün ürünü olarak) ahlak, istek yetisiyle ilişkili olarak aklın bir belirlenme zemini olan evrensel yasa niteliği kazanmış ereksellik formu idesi altında durur. Yasanın her temel yetisine özgü olan apiori ilkelerden doğan yargılar şunlardır: teorik, estetik, pratik yargılar” (Kant 1942: 246).

Öyleyse felsefeye bir bütün olarak bakıldığında, erekler ülkesi düşüncesine uygun bir şekilde teorik, pratik ve estetik bir bölümleniş görülecektir. Bilgi, hukuk ile birlikte ahlak ve sanat böylece belli bir ereksellik çerçevesinde örgütlenmiş bir erekler ülkesinin ana elemanlarıdır. Yasa koyuculuğun kendisi olan insanın özerkliğinin gerçekleşmesinin bu üç alanı bütün bir erekler ülkesini kuşatır. Özellikle etik erek, özerklik ana temeli oluşturur. Bu üç değişik ereğin kendi içinde farklılıkları, tam da etik ereğin saf ve evrensel bir irade gerektirmesiyle ve bu iradenin yine içinde yer aldığı erekler ülkesine yönelmesiyle uyum içindedir. Merkezinde insanın özerkliğinin bulunduğu bu büyük bütün insan özgürlüğünün açılım alanıdır. Kant sonrası sistemleri andırsa bile, bu bütünde ne kişilik olarak birey ne de farkında olmasa bile özgürlüğünün görünüşe gelmesi olan sayısız ortak oluşum (en başta devlet olmak üzere tüm kurumsal yapılar) yok edici bir tahakkümü birbirleri üzerinde kurabilirler. Kant için özgürlük / özerklik / etik bundan dolayı hem insana ait her şeyin üzerinde filizlendiği toprak hem de altında serpildiği yüksek ereği gökyüzüdür.

Kaynaklar

Aristoteles (1957). *Ethica Nicomachea*. London: Oxford.

Bauch, Bruno (1911). *Geschichte der Philosophie, Immanuel Kant*. Leipzig: Göschen'sche Verlagshandlung.

Hartmann, Nicolai (1954). *Einführung in die Philosophie Nachschrift*. Teksir Tarihsiz.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1971). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Frankfurt: Suhrkamp.

Kant, Immanuel (1911). *Kant's gesammelte Schriften, Erste Abtheilung, Kant's Werke (Band IV)*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.

Kant, Immanuel (1913). *Kant's gesammelte Schriften, Erste Abtheilung, Kant's Werke (Band V)*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.

Kant, Immanuel (1914). *Kant's gesammelte Schriften, Erste Abtheilung, Kant's Werke (Band VI)*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.

Kant, Immanuel (1942). *Kant's gesammelte Schriften, Nachlass (Band XX)*. Berlin: Verlag von Georg Reimer.

Kuçuradi, İonanna (1997). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu

Scheler, Max (1954). *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. Bern: Francke Verlag.

Schiller, Friedrich (1962). *Sämtliche Werke Band I*. München: Hanser.

EXTENDED ABSTRACT

Aim

In this article I will try to put a central claim of Kantian ethics, namely, that no material ethical principle can supply us a universal law of will, against the central tenet of several ideologies that criticize Kantian ethics as a formalist fallacy. Focusing on the relationship between “autonomy” and “end”, the paper aims to justify the Kantian concept of “supreme principle of morality” on the ground of human personality. After examining the a priori concept of the independent moral will, I treat Kant’s conception of happiness of human beings as formal but integrating component of ideal society.

Methodology

The article based on the survey with primary Kantian texts from all his corpus. By using directly the German core texts, I will put forward a different conception of formal ethics.

Findings

Since the beginning of the eighteenth century, a strong attitude in ethics is towards independence from external and internal accidents without falling to prey to absolute voluntarism. In addition to this matter of fact and parallel to this important development, self-government is considered as the essence of good management and freedom in the context of political philosophy. Especially Kant, in his moral and political philosophy, regards that human beings born free cannot be content with a less political freedom than this. According to Kant “freedom is independence of the compulsory will of another; and in so far as it can coexist with the freedom of all according to a universal law, it is the one sole, original inborn right belonging to every man in virtue of his humanity”.

Kants view of civil society as realm of ends and reciprocal autonomies, in the limits of which no free real personality should be reduced to the state of dishonor and disgrace and shame, underlines one essential aspect of political spirit of freedom and republican ideal state. The other characteristic is the principle of coordinating will with another’s freedom without exercising unnecessary constraints on oneself and other citizens. Put in the terms of political philosophy this means a republican government referring to what is called a system of representation. Every human being and, similarly, every citizen, in this realm of ends, will be accordingly enabled to have the least dignity and to put in action their will in self-government.

Conclusions

This perspective of ethical and political freedom, based on the Rousseau's remarks with regard to general and, in Kantian terms, universal moral will gives the citizens a legal share in government policies. In Kant's view, men with their means to defend their rights under the obligatory correlations, have also the right to prevent possible violations against their autonomy. A kind of system of check and balances limits the external power of rulers or by an analogy of human soul, hinders the over-influence of desires and passions. This situation with full self-sufficiency gives weight not to unavoidable quantification but to qualification based on the independence of the will. By this method, Kant denies the unlimited freedom giving way to absolute despotism. Instead he creates and find the criterion of good society by means of individual autonomy and universal ends.

Aktaş, Seda (2019). “Kitlelerin Çevrim İçi Ortamlarda Sanat Üretimine Katılımı ve Kitle Kaynak Uygulamaları: ‘Transformers Premake’”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 259-286.

DOI: 10.21550/sosbilder.456718

KİTLELERİN ÇEVİRİM İÇİ ORTAMLARDA SANAT ÜRETİMİNE KATILIMI VE KİTLE KAYNAK UYGULAMALARI: “TRANSFORMERS PREMAKE”

Seda AKTAŞ*

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Ekim 2018

ÖZET

Yeni iletişim teknolojileri ve telekomünikasyonun gelişmesi ile dünyanın politik, iktisadi ve kültürel olarak farklı biçimde şekillenmesi söz konusudur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşen toplumsal, kültürel, ekonomik değişimlerin bireyleri biçimlendirdiği ve yeni bir toplum modeli olduğu iddia edilmektedir. Etkileşim, paylaşım, bilgiye erişimde kolaylık, bağımsız ve kolektif içerik üretimi gibi kavramların önem kazanması ile bireylerin yaşam pratiklerinde var olan değişim, sanat alanına da yansımaktadır. Günümüzde sanatçılar, işbirliği içerisinde üretilen sanat eserlerine ağırlık vermeye başlamış ve sanat oluşumları, potansiyel katılımcı olarak daha geniş kitlelere ulaşım için uygun ortamı bulmuşlardır. Çevrim içi ortamlarda mekânsal ve zamansal olarak bir aradalık gerektirmeksizin ortak üretim sağlaması nedeni ile “kitle kaynak” uygulamaları sanat ürünlerinin üretiminde sanatçıların/amatörlerin kullandığı bir yöntem olarak yaygınlaşmaktadır. Yeni mecranın gerektirdiği bu değişim ile sanatsal üretimde demokratikleşme iddiaları söz konusu olduğu gibi, üretime katılan üre-tüketicilerden bahsetmek olasıdır. Çalışma kitle kaynak kavramına ve uygulamasına dair temel bilgilerin sunulması sonrasında seçilen çalışma “Transformers Premake” adlı belgesel üzerinden kitle kaynak uygulamalarını örneklendirmeyi amaçlamaktadır.

* Dr. Öğr. Gör., Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Sahne ve Gösteri Sanatları Bölümü, seda.aktas@nisantasi.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

Anahtar Kelimeler: *kitle kaynak, kolektif üretim, katılımcılık, etkileşim, dijitalleşme*

Online Community Engagement Practices in Filmmaking: “Transformers Premake”

ABSTRACT

With the development of new communication technologies, it is accepted that the world is shaped in a different way in terms of political, economic and social patterns. Especially after the second half of the 20th century, it is claimed that the social, cultural and economic changes that take place parallel to the changes in the means of communication changed individuals and formed a new model of society. Along with these developments, artists have started to give importance to the artworks produced collectively. Also, artists change to reach broader masses that are possible participants for their products. Despite the diversity of the digital environment and lack of physical intervention that is at the root of participatory art, with these new online practices, there is a need to evaluate online and offline participatory arts activities, including on-line participatory art events. This article includes traces the changing social practices of audiences in terms of digitalization and how they have been involved in the art-making process through “Crowdsourcing”. Throughout the research, the concepts of connectivity and collectivity are aimed to be analyzed by a specific example of a desktop documentary, “Transformers Premake” that aims to explore the changing form and aesthetic in filmmaking besides the production method which is also related to users’ engagement and crowdsourcing.

Key words: *crowdsourcing, collective action, participation, interaction, digitalization*

Sanat ve Değişen Üretim Modelleri

İnternet teknolojilerindeki gelişme ve çevrim içi ağların kullanımının artması ile birlikte sanatçılar, işbirliği içerisinde üretilen sanat eserlerine ağırlık vermeye başlamış ve sanat oluşumları potansiyel katılımcı olarak daha geniş kitlelere ulaşım için uygun ortamı bulmuşlardır. Dijital ortamın çeşitlilik sağlanan özelliğine rağmen üretimlerde katılımcı sanatın temelinde yer alan fiziksel bir aradalığın eksikliği söz konusudur. Ancak fiziksel bir aradalığa alternatif farklı ortaklık biçimleri görülmektedir. Howard Becker (1984), kolektif bir eylem olarak sanat üzerine yazdığı değerlendirmesinde dileyen her

bireyin sanatsal üretimde bulunabilmesine dair olanakları değerlendirmekte ve kapitalist toplumlarda “bireylerin, sanatçıların özel bir yeteneği bulunduğuna dair inancı akıllarında tutarken, bir yandan da bu yeteneğe kimin sahip olduğunun, herkesin denemesine fırsat sunulmadan belirlenmesinin mümkün olmayacağı” inancına sahip olduklarını belirtmektedir (1984: 305).

Dijitalleşme, yakınsama ve çoklu medya araçlarının farklı biçimlerde kullanılabilmesi ile yeni özelliklere sahip olan kullanıcıdaki değişime dair Henry Jenkins, insanların medya ürünlerine artan erişiminden bahsederken tüketimi olduğu kadar üretimi de önemsemekte ve yeni medyanın insanlara kendi eserlerini oluşturmada fırsatlar sağlayan bir yapısı olduğundan bahsetmektedir. Sanat yapıtlarının yeniden üretilebilirliğinin de ötesinde, özgün bir sanat yapıtı yaratma imkânı bulan kullanıcı, dijital okuryazarlık yeteneklerinin de gelişmesi ile kendine özgü yapıtlar üretebilmektedir. Kendi yapıtını üretme haricinde, üretilen yapıtların içeriğine de etki edebilmesi dolayısıyla kullanıcı, yazar ve okur, performans gösteren ve izleyen, yapan ve yorumlayan gibi birden çok kimliğe sahiptir. Bu kimlikler sanal ortamda gelişme imkânı bulabildiği kadar, reel yaşamda da sanal ortam aracılığı ile karşılık bulabilmektedir. Merkezi ve tek elden çıkmayan, kullanıcıların kolektif katılımı ile oluşturulan bu ortamda bireylerin sosyal ve kültürel alanlarda da davranış değişiklikleri olduğu görülmektedir. Buna ek olarak bireylerin sosyal yaşamdaki deneyimleri farklılaşmakta olduğundan eski formların yerini yenileri almaktadır (2006a: 12).

Yeni medya kullanıcısı için anahtar kavramlardan biri olan “etkileşim”, klasik iletişim modellerinde bulunan geri bildirimden farklıdır. Alıcı, iletinin tamamına koşulsuz ve edilgen biçimde maruz kalmaksızın iletiye müdahale edebilmekte ve kaynak, etkileşim doğrultusunda iletiyi değiştirebilmekte, dolayısıyla alıcı kaynağı manipüle edebilmektedir. Bu nedenle yeni medyada kullanıcı eski rollerinden sıyrılmıştır. Bu değişime göre yeni medyada kullanıcının

temel özellikleri aktif, katılımcı olması ve yeni oluşan dili anlayabilme yetisidir. Dijitalleşme ve enformasyon devrimi sonrası birey, sanayi toplumunda olduğu gibi var olanı yeniden üretme değil, kendi sanat eserini yaratma olanağı bulmaktadır (Jenkins 2006a: 18).

Tüm bu gelişmeler yeni medyanın özellikleri ile ilişkili olarak değişen sosyal pratiklerde kendini göstermektedir. “Yeni Medya’nın Dili” (2001) adlı makalesinde Lev Manovich, yeni medya kavramını, globalleşmenin bir getirisi olarak tanımlamakta ve yeni medyayı, yerleşmiş / merkezi coğrafî / jeopolitik sınırların azalması ile modernizmden postmodernizme ve endüstri çağından post endüstriyel çağa geçiş süreçleri ile ilişkilendirmektedir. Yeni medya kavramı kullanılarak yeni metinsel deneyimlerden, yeni temsil biçimlerinden, yeni kullanıcı ve üretici ilişkilerinden bahsedilmektedir. Manovich (2001) yeni medyanın özelliklerini, “sayısal temsil, modülerlik, otomasyon, değişkenlik ve kod çevrimi” olarak belirtmekte ve bunlara ek olarak bu yeni ortamı, “kullanıcı odaklı, çift yönlü etkileşime olanak sağlayan, hızlı ve anında bilgi paylaşımı yapılabilen, ağ bağlantılı ve hipermetinsel bir ortam” olarak belirtmektedir. Bu özellikleriyle yeni ortam, bireylere ağlar aracılığıyla fikir ve bilgi paylaşımı yapabilecekleri gruplar oluşturma imkanı sağlamaktadır. Manovich’e göre yeni medyadaki en önemli değişim müzik, sinema gibi kültürel sanat formlarının üretimindeki değişimdir (2001: 19). “New Technologies, New Media” (2009) adlı kitabın giriş bölümünde, yeni iletişim teknolojilerine ilişkin çalışmalarda yeni teknolojilerin getirdiği olanaklar ve bu olanakların toplumsal, kültürel getirileri üzerinde durulduğunu belirtilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı varsayılan avantajlar arasında, iletişim ölçeğindeki sınırların genişlemesi ve birbirinden bağımsız endüstrilerin bir arada kullanılması bulunmaktadır. Bu değişimler ile kültürel ve toplumsal anlamda, yeni bir örgütlenme ve bütünlüşme modeli ortaya çıkmış ve üretici/kullanıcı ilişkisi yeniden biçimlenmiştir (Thornham vd. 2009 aktaran Hepkon 2011: 124).

Henry Jenkins, “Yakınsama Kültürü” (Convergence Culture) (2006) adlı kitabında, yaşanan değişim ile birlikte daha aktif, katılımcı ve kolektif hareket eden bireylerden bahsetmektedir. Jenkins, katılım kültürünün odak noktasının bireylerin kendilerini ifade etmelerinden, toplumsal gelişmeye doğru geçiş yaptığını belirtmektedir. Jenkins’e göre katılım kültürünün ürünü olan davranışlardan, çeşitli medya mecralarında yer alan sosyal topluluklara üyelikler, ortaklıklar, yeni yaratım süreçlerine dâhil olmak, ortaklaşa problem çözme kültürü gibi alışkanlıklar, medya akışının içeriğini ve biçimini de belirlemekte ve medya içeriğinin aktarımı, tüketicinin katılımı ile gerçekleşmektedir. Medya mecraları arasında yakınsamanın yaşandığı bu dönemde, içerik ve bilgi aktarımı, çeşitli medya formları aracılığıyla gerçekleştiğinden, tüm medya üreticilerinin diğerleri ile işbirliği içerisinde olması gerektiği belirtilmektedir. Jenkins, “Interactive Audiences?: The ‘Collective Intelligence’ of Media Fans” (2006) adlı kitap bölümünde katılımcı kültürün üç yönelim ile şekillendiğini belirterek, bunlardan ilkinin, “yeni teknoloji ve araçlar sayesinde izleyicinin arşivleme, yorum yapma, yeniden dolaşıma sokma ve onaylama durumları” olarak tanımlar. İkinci yönelim olarak, “alt kültürlerin üretimleri ve Kendin Yap (DIY, Do It Yourself) mecralarındaki üretimlerin kullanıcının katılımı ile artışı”ndan bahseden Jenkins, üçüncü yönelim olarak, “medya şirketlerinin içeriklerini oluşturmak için farklı medya kanalları kullanmaları” olarak sıralamaktadır (2006b: 135-136).

Kolektif Üretimlere Dair Kavramlar

Pierre Levy’nin kullanıcıların yaptıkları kültürel aktarım ile ilişkili olarak kullandığı “Kolektif Zekâ” (2001: 253) kavramına ilişkin Henry Jenkins’in aktardığı üzere bilginin giderek çoğaldığı toplumda bir bireyin her şeyi bilmesinin mümkün olmadığı, ancak herkesin belirli bazı şeyleri bilebileceği ve bireylerin bildiklerini bir araya koyarak bütünü oluşturabilecekleri söylenmektedir (2006a: 4). Kolektif Zekâ kuramı bağlamında boşlukları doldurmak, problemi çözmek isteyen kullanıcı diğer kullanıcılar ile iletişim kurmalı, birlikte hareket

etmelidir. Pierre Levy (2001) “Kolektif Zekâ” kavramından bahsederken içerisinde bulunduğumuz çağın bilgi ve güç dengelerini değiştirme potansiyeli taşıyan bir geçiş dönemi olduğunu vurgulamaktadır. İnternet ortamı, bilginin mekân ve sınırlardan bağımsız olmasını sağlamakta ve var olan çoklu iletişimin modeli, bireylerin karar verme mekanizmalarını değiştirmektedir. Bu değişimler sonucunda Levy, yeni toplum ve vatandaşlık modelleri oluşacağını söyler. Yeni oluşan bilgi toplumunun gönüllü, ortaklaşa topluluklardan oluştuğunu varsayan Levy, ortak üretim, tartışma, kendiliğinden organize olma ve yorumlama gibi özelliklere sahip bu alanı “Kozmopedia” (Cosmopedia) olarak tanımlar (Levy 2001 aktaran Jenkins 2006b: 137). Jenkins, yeni ortak bilgi alanı olarak tanımlanan “kozmpedia” için en iyi örneğin bir prodüksiyon çerçevesinde toplanan, genişleyen, tartışan ve kendi kendini organize eden çevrim içi fan grupları olduğunu belirtmektedir. Jenkins var olan yeni ortamda içeriğe etki eden yeni bir hayran kültüründen bahsetmektedir. Hayran kavramının sosyal yapılar ve kültürel pratikler içerisindeki yerinin değiştiğine ve bir tutku ile belirli ürün ya da üretimlere bağlanan bu kitlenin Web 2.0 teknolojisinin de sağladığı imkânlar ile yeni üretimlere olduğu kadar yeni iş modellerinin ortaya çıkışına da sebep olduğunu belirtmektedir (2006b: 138).

Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi ilişkisine dair tartışmalar, farklı kuramcılar tarafından farklı yönleri ile tartışılmış ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile paralel olarak tartışılmaya devam edilmektedir. Demokrasi kuramlarına dair literatüre, yeni teknolojiler ve değişen konjonktür ile birlikte demokrasi ve internet ilişkisini merkeze alan yeni kuramlar eklenmektedir. İnternet ve yeni oluşan mecra dolayısı ile sosyo-kültürel, ekonomik ve demokratik kazanımlar olduğu kadar kuramcılarca tartışılan başka bir konu da yeni iletişim teknolojilerinin var olan güç dengelerinin daha da kuvvetlenerek devam etmesine yarayan bir araç görevi görüp görmediği konusudur. Yeni iletişim teknolojilerinin demokrasiye dair tartışılan

yönleri arasında yeni bir kamusal alan oluşturma, bireye kendini mekân ve zamandan bağımsız biçimde ifade etme, görece özgür paylaşımlarda bulunma, içerik oluşumuna katkı sağlama, çevrim içi topluluklar oluşturma ve örgütlenebilme, bilgi ve haber akışını kontrol etmede kullanıcının etkisini arttırabilme gibi özellikleri bulunmaktadır.

Bu yeni ortam içerisinde yeniden üretilebilirliğin de ötesinde, özgün yapıtlar üretme imkânı bulduğu iddia edilen kullanıcı, üretilen yapıtların içeriğine de etki edebilmesi dolayısıyla birden çok kimliğe sahiptir (Jenkins 2006a: 3). Bu kimlikler, sanal ortamda gelişme imkânı bulabildiği kadar reel yaşamda da sanal ortam aracılığı ile eylemlerin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu yeni ortamın zamanının büyük bir kısmını birbirinden izole yaşayan, sosyal medya ve interneti, sosyalleşme aracı olarak kullanan bireylerin kolektif bir eylem yapmalarına olanak sunduğunu düşünülmektedir. Yaratıcılık, katılımcılık ve kolektif çalışma kavramları, bu dönemdeki yeni tüketicinin üretim sürecine katılma isteğini açıklamak için başvurulması gereken kavramlardır. Daha önce de bahsedildiği üzere yeni medya kullanıcıları, büyük bir bütünün bir topluluğun parçası olduğundan katılımcılık özelliği, medya içeriklerindeki akışı sağlamak için kullanıcılara ihtiyaç duyan bu yeni mecranın gerekliliğidir.

İnternet ve Demokrasi İlişisine Dair

Gelişmelere olumlu yaklaşan kuramcılar, yeni medyanın ortaya çıkışı ile sıradan insanların kendi imge, enformasyon ve söylem alanlarını oluşturma fırsatı bulduklarını, sanal dünyada gezinen kullanıcının farklı kimlik oluşumlarının sınırlarını da keşfettiğini ve bu yönleriyle yeni medyanın potansiyel olarak herkesi çoklu ve değişken özneler oluşturan enformasyonun üreticisi ve tüketicisi konumuna getiren görece merkezsiz bir yapı olduğunu söylemektedirler. Bu kuramcılar, zamanının büyük bir kısmını birbirinden izole yaşayan, sosyalleşme aracı olarak sosyal medya ve internet kullanan bireylerin bu mecra sayesinde kolektif bir eylem yapmalarına olanak sunulduğunu

düşünmektedir. Ancak bağımlılık kuramına ve eleştirel kuramcılara göre, internet üzerinden yapılan dijital aktivizm, gerçek demokratikleşmenin önünde engel oluşturma tehlikesine sahiptir ve yeni pazarlama modelleri ile tüketimin kendisi kolektif bir süreç halini almıştır. Örneğin bireylerin özel yaşamlarını kamuya açmaları olarak tanımlanabilen, kişisel yaşamların paylaşımına dayanan “Biri Bizi Gözetliyor”, “Survivor” benzeri televizyon programlarına olan ilgi, görünür olabilmek ve sosyal ortamda diğerlerinden farklı olduğunu vurgulamak isteyen bireylerin varlığı ile artmaktadır. Bu konuda Paul Virilio, “bireyleri devamlı olarak kendilerini gözlemeye ve diğerleri ile karşılaştırmaya” teşvik eden şeyin “küreselleşme” olduğunu belirtmektedir. Küreselleşmenin diğer bir etkisi olarak sınırların belirsizleşmesi, yeni ve ortak bir kültür oluşması söz konusudur. Virilio, ortama dair “özel yaşamın yok olması ve mahremiyetin, internete hapsolmuş bireyler tarafından paylaşılması” gibi olumsuz özellikleri vurgularken ortamın fikir paylaşımına açık olduğu ve siber kültür, dijital kültür ya da tekno kültür olarak tanımlanan kavramlar dışında paylaşımına dayalı, ortak bir kültür oluştuğu da iddia edilmektedir (2003: 19). İletişim araçlarında var olan değişime dair “Sosyal Medya ve Paylaşım Kültürü” adlı makalesinde Cengiz Erdal, iletişim araçlarının günümüzde bireylerin bilgi edinme kaynaklarının ana merkezi haline geldiğini, bireylerin var olan iletişim mecralarını, bilgi edinme dışında gerek fikir paylaşımı gerekse sembolik değer paylaşımları için kullandıklarını belirtmektedir. Birbirini karşılıklı olarak etkileyen iletişim araçları ve bireyler arası etkileşim dolayısıyla yeni özelliklere sahip ortamın yeni özelliklere sahip kullanıcıları bulunmaktadır (2013: 57). Erdal, makalesinde bireyleri mahremlerine kadar paylaşmaya iten olgunun ne olduğu sorusuna cevabın var olan mecranın yapısı olduğunu belirtmekte ve sanal sosyalleşmenin zorunluluğu olan paylaşımın zaman içerisinde kullanıcılar tarafından normalleştiği ve ortama uyum sağlamak amacıyla kullanıldığını belirtmektedir (2013: 64). Her kesimin katılımına açık olduğu var sayılan bu yeni ortama merkezisizleşme, anında ve mekândan bağımsız bilgi paylaşımı

yapılabilmesi, bilgiye kolay ulaşılabilmesi, kolektif üretim ve paylaşımlar yapılabilmesi gibi özellikler atfedilmektedir.

Kitlelerin Film Üretimine Katılımı

Yeni mecrada yeni kullanıcı izleyici olmak dışında film üreticisi, filmi paylaşan, filmi tanıtan ve filmi yorumlayan gibi birden çok role sahip olabilmektedir. Buna örnek olarak izleyicilerin ürettikleri, önceden üretilmiş ürünler üzerinde değişiklik, ekleme, yeniden çekim yapılarak üretilen ve bir nevi orijinal eserin parodisi olma özelliği taşıyan post modern nitelikteki kolajlar verilebilir. Kullanıcı ve tüketicinin rollerinin değiştiği dönemde bireylerin gerçeklik algısında da farklılıklar oluşmakta ve profesyoneller yerine amatörler ve girişimcilerin görüşleri önem kazanmaktadır. Üretimin içerisinde de amatör girişimcilerin işleri görünür olmaya başlamıştır. Edilgen roller yerine daha aktif biçimlerde üretim, içerik oluşturma ve tüketim süreçlerine dâhil olmak isteyen izleyiciye yönelik anlatıların üretim aşamasına, içeriklerine dair değişimler görülmekte ve bazı anlatıların trans medya uygulamalarının farklı mecralarda sürdürüldüğü görülmektedir. Yeni izleyici, dijitalleşme ve yeni mecranın sağladığı bu olanaklar sayesinde hangi içeriği, ne zaman ve nasıl izleyeceğine karar verebilen, dolayısıyla içerik üzerinde eskiye kıyasla daha fazla etkisi olan izleyicidir. Dijital sinemanın katılım ve topluluk oluşturma bağlamında, yeni formlar üretme ve film sanatını “demokratikleştirme” iddiası bulunduğundan izleyiciye farklı ve bol seçenekler arasından karar verme, seçim yapma olasılığı sunacağı ve bir anlamda interaktif süreçler sayesinde, izleyicilerin pasif değil aktif rolleri olacağı iddia edilmektedir (Tryon 2009: 79). Daha farklı bir film izleme deneyimine tanıklık edilen dönem içerisinde, kullanıcı, izleyici, bloglar ve benzeri ortamlarda, filmi izlerken dahi içeriğe dair yorum yapma olanağı bulabilen, transmedya anlatılar ile kendisine içeriği farklı mecralar üzerinden tamamlama imkanı sunulan, kaynağa ulaşan geri bildirimler yolu ile içeriği değiştirme olanağı bulunan, hangi içeriği, nerede ve ne zaman izleyeceğine dair çeşitli seçenekleri olan bir izleyici modelidir.

İzleyiciye dair bu değişimi anlamak için öncelikle iletişim araçları ve değişen ortamın özelliklerini anlamak gerekmektedir. Filmlerin tüketildiği mecralara ilişkin tartişılan konulardan biri de, var olan yeni alışkanlıkların yol açtığı kültürel değişimdir. Kültürel ve sosyal değişimler bağlamında teknolojik değişimlerin yalnızca üreticiler tarafından değil, tüketiciler tarafından da biçimlendirildikleri ve teknolojik değişimler dolayısıyla kültürel sosyal pratiklerde değişim görüldüğü gibi var olan kültürel sosyal değişimlerin de teknolojik gelişmelere yansıdığı çift yönlü bir ilişkiden bahsetmek olasıdır.

Yakınsamanın içerik ve biçim üzerindeki etkisine sinema açısından bakıldığında ise, teknoloji ve öykü anlatıcılığının birleştiği öykü anlatmanın farklı platformlar üzerinden birden fazla ortamda ve kullanıcının da katılımı ile gerçekleştirilebildiği bir ortamdan bahsetmek mümkündür. Sinemada yakınsamanın etkisi ile filmi çevreleyen unsurların filmin kısıtlı zamanının dışına taşmasını ve farklı ortamlarda sürdürülmesini sağlayan bir öykü anlatıcılığından bahsetmek olasıdır. Öykü anlatıcılığı açısından, öykünün farklı detaylarını, farklı platformlar üzerinden, farklı kesimlere ulaştırmayı kolaylaştıracak ve hatta izleyicinin katılımı ile bu öykü oluşturma sürecini desteklemeye kadar ilerleyen bir değişim söz konusudur. Sinema açısından değişim ve yakınsamanın etkileri yalnızca içeriğe ilişkin değil, paylaşılan / aktarılan / oluşturulan öykünün izlenildiği ortamlar, içerik hakkında yapılan yorum ve tartişmalar, içeriğe ulaşma ve içerik seçimi konusunda ulaşılabilen mecraların hepsini kapsamaktadır. Konuya ilişkin David Cronenberg, internet çağında sinemanın sonuna geldiğini ve büyük ekranın parçalanarak milyonlarca küçük ekrana dönüştüğünü belirtir. Burada Cronenberg sinemanın yok olduğunu değil ancak işlevinin farklılaştığını, eskiden olduğu gibi insanların fiziksel olarak bir arada bulunmak ve sosyalleşmek amacı ile gittiği sinema salonlarının bu işlevini kaybettiğini ekler (Macnab 2018).

Film üretiminde Kitle Kaynak uygulamalarına bakıldığında dönem içerisinde üretim ve tüketim alışkanlıkları değişerek aktif

üreticiler olmak isteyen bireylerin belirli iş bir iş alanında uzmanlaşmak yerine her bireye sanatçı, mimar, müzisyen, sinemacı olabilme imkanı sunma iddiasında olan ve dileyen kişinin farklı alanlarda uygulamalara katılabilmesine olanak sağlayan Kitle Kaynak uygulamalarına dâhil oldukları görülmektedir. Bu uygulamalara katılımındaki motivasyonu Henry Jenkins ve arkadaşları, katılım kültürü ile ilişkilendirirler. Kitlelerin katılımına dayalı sanat üretimi, çeşitliliği arttıran, insan deneyimi ve birikiminin kolektif ifadesine olanak sunan bir kanal olarak, ağlarla birbirine bağlı küresel toplulukların oluşumuna katkı sağlayan katılım kültürüne örnek teşkil etmektedir. Sanatsal ifade biçimlerindeki bariyerleri kaldıran ve bireyin zihnindeki fikri diğer bireyler ile paylaşmasına imkân sağlayan katılım kültürü, üyelerinin üretime direk ya da dolaylı katıldıkları ve diğer üyeler ile olan iletişimlerinin değerli olduğu bir kültürdür (Jenkins vd. 2009: 5-6).

Kitle Kaynak Uygulamaları

İnsanlık tarihinde çok eski zamanlardan beri var olan aile ve devlet benzeri kurumlar, insanların bir arada ortak çıkarlar doğrultusunda hareket ederek Ortak Zekâ kullanımı ile devamlı kıldıkları yapılardır. Bireylerin yaşam koşulları ve değişen iletişim pratikleri nedeni ile bire bir iletişim kurma sıklığı azaldıkça, bireyler çevrim içi mecralar üzerinden sosyal gruplara dâhil olmaktadır. Sosyal gruplarda bir aradalık, ortak çıkar ve ilgiler etrafında bir araya gelen bireylerin eylemleri ile görünür olmaktadır. Kitle Kaynak, yazılımda Açık Kaynak (Open Source) hareketinden doğmuştur. Açık Kaynak uygulamaları, toplulukların şirket çalışanlarından daha başarılı olabilme potansiyeline sahip olduklarını göstermiştir. Burada temel iddia, bir işi en iyi yapacak kişinin onu en çok yapmak isteyen olduğudur. Howe, “Kitle Kaynak” (Crowdsourcing 2010) adlı kitabında, açık kaynağa dair örnekler verirken, Linux işletim sisteminden Firefox web tarayıcısına kadar, bilişim ekonomisinin altyapısının bilinen kurumlarının kendini örgütleyen gönüllü ekipler tarafından oluşturulduğunu belirtmekte ve bu tarz üretimin başarılı

olması dolayısıyla, daha farklı ve geniş alanlara yayıldığını söylemektedir. Uygulamaların başarısını, kitle kaynağın temelinde bulunan özelliklere dayandıran Howe, bazı uygulamaların sonunda belirli bir maddi karşılık olmasına rağmen, temel motivasyonun büyük bir topluluğun yararlanabileceği bir işin ortaya çıkması ve asıl ödülün işbirliğinin kendisi olduğunu belirtmektedir (2010: 13).

Jeff Howe “Wired” adlı dergide “Kitle Kaynak” (Crowdsourcing) terimini, “bir şirket ya da kurumun belirli bir işin tamamlanması için bir ağ üzerinden bireylere açık çağrı yapması” olarak tanımlamaktadır (Howe 2006). Arolas Gonzales, Fernando González ve Ladrón-de-Guevara ise “Kitle Kaynak, bir kişi, kurum, şirket ya da organizasyonun değişen çeşitlilikte, sayıda ve bilgide bir grup insana, belirli bir görevi gönüllülük esasına dayanarak yapmaları adına açık çağrıda buldukları, bir çeşit çevrim içi katılımcı aktivitedir.” diyerek uygulamayı tanımlamaktadırlar (2012: 10). Bu açık çağrı topluluğa yönelik olabildiği gibi, ayrı çalışan bireylere yönelik de yapılabilmektedir. Kitle kaynak uygulamalarını diğer uygulamalardan ayıran temel unsur, şirket ve kurumların uzmanlar yerine gönüllü katılımına başvurmalarıdır. “Kitle Kaynak” (Crowdsourcing) terimi, aslında iki ayrı kelime olan kitle (Crowd) ve kaynak bulma (Sourcing) kelimelerinden türetilmiştir. Bu terim genelde dış kaynak kullanımı anlamına gelen “outsourcing” ile benzer görülse de, aslında birbirlerinden farklı iş modellerine işaret etmektedirler. Dış kaynak kullanımı (outsourcing), iş dünyasında yer alan bir kuruluşun genelde servis hizmetleri gibi bazı hizmetleri dışarıdan tedarik etmesi ile bazı ürünleri kendi bünyesi dışında farklı kurumlara yaptırması anlamına gelmektedir. Kitle Kaynak ise, sosyal medyanın ve internetin kullanımındaki artış ve bireylerin yaratım süreçlerine katılma gönüllülüğüne bağlı olarak, ortak değer yaratıcılığının ortamını ve altyapısını hazırlayan bir olgudur (Howe 2008; Schenk ve Guittard 2009 aktaran, Banger 2014: 687).

Howe, Kitle Kaynak uygulamalarında bulunan müşteriye sorma tarzı uygulamaların 20. yüzyılın sonlarından itibaren ve kitlelere açık icat yarışmalarının neredeyse Sanayi Devriminin başından bu yana, firmalarca benimsenen yaklaşımlar olduğunu ancak farklı olanın internet teknolojilerinin bu kavrama getirdiği yeni yaklaşım olduğunu belirtir. Howe, bugün birçok bağımsız platform üzerinde katılımcıların firmaların yaptıkları çağrılar ile yeni ürün, hizmet ve süreç tasarlamakta olduklarını, sunulan çok sayıda fikir ve fikirlerin seçiminin kitlelere bırakılması nedeniyle, doğal bir eleme zinciri içerisinde, çoğu zaman en iyi fikrin kazandığını söylemektedir (2006).

Kitle Kaynak “açık” ya da “örtük” biçimde uygulanabilmektedir. Açık biçimde uygulanan modelde, kullanıcılar beraber çalışmakta, değerlendirme yapmakta ve farklı görevleri birlikte inşa ederek tamamlamaktadırlar. Örtük modelde ise, kullanıcılar başka bir işi tamamlamak adına çalışırken yaptıkları işe eş zamanlı olarak farklı bir görevi de tamamlamış olurlar. Açık Kitle Kaynak uygulamalarında, kullanıcılar, kitaplar ya da web siteleri gibi belirli ürünleri değerlendirebilir, paylaşarak yayılmasına katkıda bulunabilir ya da kendileri bilgi vererek ve başkalarının yazdıklarını düzenleyerek üretimde bulunup ürün oluşturabilirler. Örtük Kitle Kaynak uygulamaları ise, iki biçimde görülmektedir. Kitle kaynağın bazı kategorileri, ticaret alanında etkin biçimde kullanılmaktadır. İnsanların internet destekli kitle kaynağa başvurdukları yaygın kullanım biçimleri, Jeff Howe tarafından Kitlesele Oylamalar (Crowdvoting), Kitlesele Fonlama (Crowdfunding), Küçük Ölçekli İşler (Microwork), yaratıcı Kitle Kaynak uygulamaları (Creative Crowdsourcing) ve teşvik edici ödülleri olan yarışmalar olarak sıralanmaktadır (Howe 2010: 227).

Kitle Kaynak uygulamaları, internet teknolojileri ile bire bir ilişkili gibi görünüyor olsa da, aslında bu uygulamaların çekirdeğini oluşturan şey teknolojik gelişmeler değildir. Ancak yine de, teknolojinin internetin kitleler üzerinde olan ve onları gelişen ve güçlü sınırsız bir organizmaya dönüştürme etkisi, Kitle Kaynak için önemli

unsurlardandır. Aslen internet kullanımından çok daha öncelere dayanan, insanın işgücü olgusu, bilgisayar teknolojileri ile birlikte daha etkin, biçimde kullanılmaya başlandı. Bu gibi teknolojiler, coğrafi, fiziksel, cinsel, ırksal, sınıfsal herhangi bir kısıtlama olmaksızın, kapsamlı bir ansiklopedinin yazılması gibi karmaşık ve emek isteyen işleri, küçük parçalara bölerek eğlenceli ve olanaklı hale getirdi (Howe 2010: 15).

Kitle Kaynak uygulamaları, uzmanlık alanlarından farklı işler yapmayı seven kişilerin plansız eylemlerin ürünü olarak, ırk, köken, yaş, cinsiyet, yeterlilik gibi unsurlar sınanmaksızın, doğal ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu model, sanayi çağına egemen olan, meslek odaklı üretim sisteminin anti tezidir. Bu modelde, belirli bir iş alanında uzmanlaşmak yerine, dileyen kişinin farklı alanlarda uygulamalara katılabilmesi dolayısıyla, her bireyin sanatçı, mimar, müzisyen, sinemacı, olabilmesi imkânı sunulmaktadır. Jeff Howe'a göre, Kitle Kaynak olarak adlandırılan uygulamalar ile aslında, insanoğlunun öteden beri var olan, bir arada iş yapma arzusu ve kolektif üretime yatkın doğası, sermayeye çevrilmiş olmaktadır. İnternetin insanları birbirinden ayırdığı ve asosyal bir toplum yarattığı görüşüne karşın, bu uygulamalar ile her coğrafyadan, her kesimden insan, her türlü işi yaparak, anlamlı değiş tokuşlarda bulunmakta ve bunun için de teknolojiyi kullanmaktadır. Kitle Kaynak uygulamalarına dair diğer bir eleştiri ise, bu uygulamalar nedeniyle çoğu sanayi kolunun iş yapış tarzında köklü değişimler meydana geldiği ve özellikle medya, gazetecilik gibi alanlarda kitle kaynağın kullanımı ile var olan meslek gruplarının tehdit altına girdiği iddiasıdır. Oysa Howe, Kitle Kaynağın şirketler ve müşteriler arası işbirliğini desteklediğini, Alvin Toffler'ın da belirttiği gibi, insanların edilgen değil etken tüketim isteği içerisinde, anlamlı buldukları ürünlerin gelişimine katkıda bulunmak istediklerini belirterek, uygulamaları ticarete demokratikleşme olarak nitelendirmektedir (2010: 17-19).

Bu yeni gelişmeler, günümüzde üretici kuruluşların ve devletlerin üretime dair stratejileri içerisinde de yer almaya başlamıştır. Bireylerin üretime dâhil olmak, anlamlı buldukları eylem ve üretimlerde yer almak arzusu üzerinden “katılımcılık” olgusuna bağlı olarak, Sanayi Toplumunu’nun stratejik planlama yaklaşımının başına “katılımcı” sıfatı eklenmiş ve yeni aktörlerin planlama, yönetim ve denetim süreçlerinde yer alması öngörülmüştür. Howe, üretim, içerik oluşturma, problem çözme süreçlerine katılan kalabalığı ucuz işgücü olarak görmemek gerektiğini, başarılı Kitle Kaynak uygulamalarının temelinde, etken topluluğa duyulan bağın olduğunu ve kalabalıkların sömürüldüklerinde hemen farkına varma potansiyelleri olduğunu belirtir (2010: 18).

Kitle Kaynak uygulamalarına dair en bilinen örnekler, bireylerin gönüllü katılımı ile oluşturulan çevrim içi bir ansiklopedi örneği olarak “Wikipedia” (2001), gene gönüllü katılım ile oluşturulan, 46.000 kitabın gönüllülerce okunup dijital ortama aktarılması ile gerçekleştirilen, dijital kütüphane “Gutenberg Projesi”, bireylerin sanatsal, politik, kişisel, her türlü yeniden yaratım ya da kendi hazırladıkları, yükledikleri videolar ile içeriği oluşan, video paylaşım sitesi “Youtube” (2005), bireylerin profesyonel fotoğrafçılar olmasa dahi fotoğraf yüklemesi ve satmasına olanak sağlayan, geniş arşivli imaj galerisi “iStockphoto” (2000) sayılabilir. Verilen örnekler arasında, Youtube ve Wikipedia’ya dair, kitle kaynağın tanımında yer alan, belirli bir görevin tamamlanması ve şirket ile gönüllü arasında belirli bir ilişki kurulması esaslarına değinilerek, Kitle Kaynak uygulaması olmadıklarına dair görüşler bulunsa da, bu uygulamalar, gönüllü katılımın olması, çeşitliliğin artması, içerik üreticisine dair herhangi bir sınırlama olmaması, belirli işleri uzmanların tekelinden çıkartarak kalabalıkların yapımına açması gibi bir çok açıdan Kitle Kaynak tanımı ile örtüşmektedirler.

İnternet üzerinden Kitle Kaynak uygulamaları var olan değişimin önemli alanlarından bir diğeri de bu yolla üretilen sanat

eserleri ve sanatçının değişen rolüne ilişkindir. Yeniliklere açık kullanıcıların sanatçı ve izleyici, üretici ve tüketici, özne ve nesne konumları arasındaki ayrımları belirsizleştiren, katılımcı sanatsal pratiklere yönelmesi ile sosyo politik düzeyde, çağdaş sanatın ve sanatçının sorgulanması gündeme gelmiştir (Bourriaud 2006: 16). Kitle Kaynak uygulamalarına dayalı sanat üretiminin sanatçının geleneksel rolüne meydan okurken aynı zamanda, edilgen alıcılardan, üretime dâhil olan bireylere dönüşen toplumun işlevini yeniden tanımladığı görülmektedir. Çevrim içi Kitle Kaynak uygulamalarına dayalı sanat projeleri, iki unsurun birleşimi ile var olmaktadır. Bunlardan biri sanat yapıtının kendi estetik ve kavramsal yapısı, bir diğeri de internetin bu üretimi kolaylaştıran teknolojik yapısıdır. Kitle Kaynak uygulamaları ile gerçekleşen sanat üretimini öncesinde de, bireylerin katılımına açık sanat projeleri bulunmakta olsa da, internet ortamının çeşitlilik ve birbiri ile bağlantılı olma bağlamında sağladığı olanaklar dâhilinde uygulamalar artmış ve gelişmiştir. Bu bağlamda bu tarz aktiviteleri Katılım Kültürü (Participation Culture) ile iliş Katılım kültürü ile ilişkilendirmek mümkündür. Katılım Kültürü, sanatsal ifade biçimlerindeki bariyerleri kaldıran ve bireyin zihnindeki fikri diğerleri ile paylaşmasına katkıda bulunan bir kültürdür.

Kitle Kaynağın Bir Örneği Olarak “Transformers Premake”

Sinema, diğer sanat dalları arasında, endüstri olma özelliği ile kapitalist üretim sisteminden en fazla etkilenen sanat dallarından birisi olarak, ortaya çıktığı tarihten günümüze gerek üretim gerek dağıtım ve gösterim süreçlerine dair çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmalar sinema sanatının özellikle 1920’ler sonrası Hollywood Stüdyo Sistemi ile pazarlanan bir endüstri haline gelmesi ve sinemanın ideolojik işlevi üzerine gerçekleşmektedir. Tartışılan konulardan bir diğeri ise, sinemanın “bağımsız” bir sanat olarak varlığı üzerinedir. Sinema ve bağımsızlık üzerine yapılan tartışmalarda, sinemanın gerek üretim gerek kitlelere ulaşmasına yönelik dağıtım ve gösterim süreçlerinde belirli maliyetler gerektirmesi dolayısıyla, filmlerin belirli

fon ve desteklere ulaşılabilmesi adına, belirli koşullar dâhilinde üretilmesi ön kabulü yer almaktaydı. Ancak günümüzde yeni iletişim teknolojileri ve telekomünikasyonun gelişmesi ile dünyanın politik ve iktisadi olarak farklı biçimde şekillenmesi söz konusudur. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, iletişim araçlarında yaşanan değişime paralel olarak gerçekleşen toplumsal, kültürel, ekonomik değişimler, bireyleri biçimlendirmekte ve yeni bir toplum modeli olmaktadır. Konuya dair Martin Lister, yeni medyanın “yeni zamanlar” ve “yeni çağlar” algısının bir parçası olarak daha büyük bir sosyal, teknolojik, ekonomik ve kültürel değişim manzarasının kısaca yeni bir “teknolojik kültür”ün parçası olduğunu belirtir. Değişen sosyal pratiklere dair Lister, yeni metinsel deneyimlerden bahsederken aynı zamanda yeni üretim modellerine de gönderme yapar ve ortamda medya üreticileri ile tüketicileri arasındaki silikleşen ayrımı vurgular (Lister vd. 2009: 10-11).

Günümüzde, yeni ortamın Manovich’in sözünü ettiği, coğrafi mekân ve zamandan bağımsız paylaşım kolaylığı sağlayan etkileşimli yapısı ve her sınıftan bireyin kullanımına açık çeşitli topluluklar oluşturma potansiyeli sayesinde (2001: 27-29) çeşitli alışkanlıkları ve davranış biçimleri değişen bireylerin izledikleri filmlerde de değişim görülmektedir. Filmlerin biçim ve içeriğinde, bireylerin artan dijital okuryazarlık becerilerine bağlı olarak değişen gerçeklik algısına uygun üretimler çoğalmaktadır. Ayrıca bu yeni izleyici, farklı platformlar üzerinden anlatıların devamı niteliğindeki uygulamalara katılmayı talep eden bir izleyicidir. Bu değişim ile dijital ortamda yalnızca profesyonellerin değil, amatörlerin, yarı profesyonellerin ve daha önce konuya ilişkin herhangi bir deneyimi bulunmayan izleyicinin bile üretim yapabilmesi olası hale gelmektedir. Bunun yanı sıra profesyoneller açısından bakıldığında, film üretenlerin dijital ortamdaki seçeneklerin sınırsızlığı karşısında üretim olanakları çoğalmaktadır. Bu durumda, Dijital sinema sayesinde, dijital kayıt cihazlarının daha kolay ulaşılabilir ve kullanılabilir olması dolayısıyla, film üretiminin yalnızca

profesyonellere ait bir alan olmaktan çıkarak “demokratikleşmesi” söz konusudur (Tryon 2010) demek mümkündür.

Film üretiminde üretime katılan izleyicileri, üreten tüketici ve kitle kaynak uygulamaları bağlamında değerlendirilmek mümkündür. Bahsi geçen kavramların görünür bir örneği olarak farklı bir belgesel, film yapımcısı, akademisyen ve eleştirmen Kevin B. Lee'nin video makale olarak tanımladığı *Transformers: The Premake* adlı yapımdır. Eser, 2015 Berlinale Uluslararası Film Festivalinde gösterilmiştir. “Desktop documentary” olarak tanımlanan bir belgesel olan filmin özelliği, tüm anlatının bilgisayar ekranı üzerinden tamamlanması dışında, anlatının içeriğinin kullanıcılar tarafından çekilen 350 videodan derlenmiş olmasıdır. “Transformers Premake” adlı belgesel, reelde farklı kullanıcılar tarafından çekilen görüntülerin çevrim içi ağlar üzerinden toplanması ile oluştuğundan ortaklaşa hareket edebilen, sanalda ve gerçekte çeşitli örgütlenmeler içerisinde olan yeni bir toplumdaki bahsetmek mümkündür.

Kullanıcıların herhangi bir içeriği araştırırken web üzerinden gördükleri ekran görüntüsü üzerinden aktarılan belgesel bu yönü ile yeni bir metinsel deneyimdir. Sanatın demokratikleşmesi bağlamında değerlendirildiğinde ise, “desktop documentary” denilen modelin, amatör bir internet kullanıcısı tarafından ekran üzerinde gerçekleştirdiği eylemleri kayıt etmesi ile oluşan bir yapı olması dolayısı ile ulaşılabilirliği ve üretimi arttırabileceği görülmektedir. Var olan değişimlerin maliyetli bir sanat formu olarak tanımlanan ve bu nedenle profesyonelleşme gerektirdiği düşünülen sinema alanında, profesyoneller kadar yaratıcı amatörlere de üretim imkânı sunması önemlidir. Bir fikrin üretime dönüşmesinde ve izleyiciye ulaşmasında var olan süreçlerin kolaylaşması, bir anlamda farklı üretim modellerinin mümkün kılmakta ve sanat alanında demokratikleşme iddialarını desteklemektedir. İlerleyen zamanda yaygınlaşacağı öngörülen bu tarz yapımların gerek üretim gerek gösterim süreçlerini değiştirerek bir anlamda sanatın demokratikleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Resim 1: Transformers: The Premake (2014)¹

Transformers adlı serinin dördüncü filmi için yapılan çekimler sırasında, sıradan izleyicilerin kendi kayıt edebilen cihazları aracılığı ile filmin çekilirkenki görüntülerini kayıt etmeleri sonucu, film henüz tamamlanmadan ve gösterime girmeden, filme dair görüntüler birikmiştir. Bu durumu, var olan bir eserin hayranlar tarafından yeniden yapılması olan “remake” yerine, film var olmadan önce filme dair görüntülerin derlenmesi ile oluşan “premake” olarak tanımlayan Lee, “premake” filmlerin Hollywood’un üretim öncesi ve üretim sürecindeki aktivitelerine dair görüntüler olduğunu belirtir. Lee bu görüntülerden yola çıkarak, filmlerin çekim aşamasında anlamlı bir bütün oluşturacak görüntülerin elde edilmesi ve filmin farklı bir versiyonunun orijinal eserden önce gösterime sunulması durumunda neler olabileceği sorusunu gündeme taşır.

Tüketicilerin aynı zamanda üretici oldukları bu dönem içerisinde, bu yeni ilişkilerin ve değişen güç dengelerinin büyük medya endüstrileri ve izleyici arasındaki ilişkiyi nasıl etkileyeceğini

¹ <http://www.alsolikelife.com/premake/about-the-premake/#desktop>

sorgulayan Lee, yüzlerce farklı mekandan farklı kişilerin çektiği video görüntülerinin ve arama motorlarının taranması ile elde edilen görüntü ve video kayıtların birleştirilmesinden oluşan tamamı ile şahsi MacBook Pro bilgisayarı ekranı üzerinde yer alan “Desktop documentary” olarak adlandırılan belgeseli gösterime sunmuştur. Lee, bu belgesel türünü, Nick Briz, Jon Satrom, Jon Cates gibi akademisyenler ve kendisi gibi öğrenciler olan Yuan Zheng ve Blair Bogin tarafından bilgisayar ekranına kameranın lensiymiş gibi bir misyon yükleyerek sanatsal medyumun içerisinde barındırdığı potansiyeli ortaya çıkartan bir tür olarak tanımlar (aktaran Bone 2014).

Resim 2: Transformers: The Premake (2014)²

Lee, *Transformer* adlı filmin çekimlerini izlemeye gittiği sırada, orada var olan iki farklı film yapımını görerek etkilendiğini söylemektedir. Bunlar, bir tarafta uluslararası gişe rekorları kıran, profesyonel dev bir prodüksiyon ve bir sürü amatör küçük aygıt ile sıradan izleyicilerin çektiği ufak videolardır. Lee (2014), bunun üzerine

² <http://www.alsolikelife.com/premake/about-the-premake/#desktop>

bu üretim biçimlerinin birbirleri ile olan ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerini incelemeye başladığını belirtmekte ve bu inceleme sürecinin filmini yapmaya karar verdiğini ancak bu ürettiği formatın “remake” değil, “premake” olarak adlandırılabilceğini vurgular.

Resim 3: Transformers: The Premake (2014)³

Bahsi geçen örnekte, sinemada özellikle belgeseller için geçerli olan öykülerin “kimin tarafından anlatıldığı” sorusuna farklı bir yaklaşım görülmektedir. Birden çok kullanıcının ortaklaşa üretimi sonucu ortaya çıkan bu tarz belgeseller birer kitle kaynak (crowdsourcing) uygulaması olarak, üretim biçiminde olduğu kadar içerik üzerinde de değişim yaratmaktadır. Çeşitli aygıtlar aracılığı ile birçok farklı bölge ve kişiden toplanan görüntülerin kurgulanarak oluşturulduğu belgesel aynı zamanda biçimsel olarak da yeni medya kullanıcılarının diline uygun biçimde kurgulanmıştır.

³ <http://www.alsolikelife.com/premake/about-the-premake/#desktop>

Sonuç Yerine

Sanat eserlerinin üretimi ve bu üretime kitlelerin katılımı, çevrim içi ortamlarda sosyal, ekonomik, kültürel pratikleri değişen kullanıcılar ile yakından ilişkilidir. İnternet teknolojilerindeki gelişme ile daha geniş kitlelere ulaşma olanağı ve birbirinden bağımsız endüstrilerin bir arada kullanılması imkânı bulan üreticiler, içerik üretiminde kitlelerden çeşitli biçimlerde destek almaktadırlar. Günümüzde kullanımı yaygınlaşan kitle kaynak bu destek modellerinden biridir. Dijitalleşme, yakınsama ve çoklu medya araçlarının farklı biçimlerde kullanılabilmesi ile iletişim, eğlence, ticaret, üretim modellerinde değişim yaşayan kullanıcılar var olan yeni mecrada kendi içeriklerini oluşturma imkânı bulmaktadırlar. Kendi yapıtını üretmenin yanı sıra üretilen yapıtların içeriğine de etki edebilen bu kullanıcı birden çok role sahiptir. İçerik üretiminin kitlelere açılması ile tek elden çıkmayan, farklı görüş ve düşüncelere açık bir üretim modeli mümkün kılınmaktadır. Sosyal ve kültürel alanlarda bireylere özgü davranış modelleri değiştiğinden var olan eski formların yerini yenileri almaktadır. Katılım kültürü olarak adlandırılan yeni kültürün özellikleri kendini ifade etmekten toplumsal gelişmeye doğru geçiş yapmıştır. Bu kültürün özellikleri, çeşitli medya mecralarında yer alan sosyal topluluklara üyelikler, ortaklıklar, yeni yaratım süreçlerine dâhil olmak, ortaklaşa problem çözme kültürü, medya akışının içeriğini ve biçimini belirleme olarak tanımlanabilmektedir. Bireylere kendini mekân ve zamandan bağımsız biçimde ifade etme, görece özgür paylaşımlarda bulunma, içerik oluşumuna katkı sağlama, çevrim içi topluluklar oluşturma ve örgütlenebilme, bilgi ve haber akışını kontrol etme gibi imkânlar sunan bu ortama dair eleştirel yaklaşımlar da göz ardı edilmemelidir. Ancak yine de var olan ortam içerisinde demokrasi ve internet ilişkisini merkeze alan yeni kuramların dikkate alınması gerekmektedir.

İnsanoğlunun öteden beri var olan sosyalleşme ve bir arada iş yapma arzusuna yönelik geliştiği iddia edilen kitle kaynak uygulamaları

ile çeşitli coğrafyalardan ve çeşitli kesimlerden insanlar anlamlı değiş tokuşlarda bulunmak için teknolojiyi kullanmakta ve bir araya gelmektedir. Çalışmanın örnek sunusu olan “Transformers Premake” film üretimine dair kalıpları yıkan bir örnek olarak önemlidir. Yeni metinsel deneyimlere dair etkili bir örnek olan belgesel, üretim modeli ile olduğu kadar, biçimsel olarak da kullanıcıların görsel algılarındaki değişimine örnek sunmaktadır. Tüm anlatıyı bilgisayar ekranı üzerinden arama yapan bir kullanıcının gözünden izlediğimiz belgesel, birçok farklı kullanıcının internete yüklediği video görüntülerinden oluşan bir tür kolajdır. “Transformers” filminin çekimleri sırasında çekilen görüntülerin kolajından oluşan bu belgesel, bir filmin yapımı sonrası yeniden çevrilmesi anlamına gelen remake yerine, filmin gösterime girmeden önce farklı bir versiyonu ile sunulması biçiminde olduğundan “premake” olarak adlandırılmaktadır. Önümüzdeki dönemde internet üzerinden sanat eserlerinin üretimine katılmak ve kendi içeriğini oluşturmak daha da yaygın bir model olacaktır demek mümkündür.

Konuya dair sanat eserinin aurası ve değeri üzerine çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu anlamda Ulus Baker: “Internet çağında sanat eseri üretiminin “kolaylaştığını” ve ayağa düşebileceğini söylemek de tam bir safsatadır. Aksine, alt edilmesi gereken “zorlukların”, gerekli bilgi ve uğraşı faaliyetinin sonsuzca artabileceği bile söylenebilir. Üstelik dijital sanatçı, eğer günün birinde başarılabilirse, modern kültürdeki şu standart “sanat”, “bilim” ve “toplumsal yaşam” alanları arasındaki ayrımın sınırlarını da ziyaret ederek alt edebilir” demektedir (Baker 2009).

Hiç seyircisi olmayan bir filmin film olup olmadığı sorunsalı üzerinden değerlendirildiğinde, filmleri çağın şartları dâhilinde daha geniş izleyici kitlelerine ulaştırmak önem kazanmaktadır. Yeni teknolojilerin getirdiği sosyal, ekonomik, kültürel değişimler dolayısı ile üretim-tüketim, eğlence, iş yapma modelleri değişen izleyiciyi üretim sürecinin içerisine katmak, film üreticileri için filmlerin tanıtımında olduğu kadar kendi izleyici kitlelerini oluşturmak açısından

da önemlidir. Dolayısı ile ilerleyen dönemde üretim sürecine izleyiciyi dâhil eden kitle kaynak ve kitlesel fonlama benzeri uygulamaların artacağı ön görülmektedir.

Kaynaklar

Baker, Ulus (2009). “İnternette Sanat Mümkün mü?”. Körotonomedia. <http://korotonomedia.net/kor/index.php?id=6,7,0,0,1,0%20eri%C5%9Fim%20tarihi%2021%20Aral%C4%B1k%202009> (Erişim tarihi 18.07.2018)

Banger, Gürcan ve Gülsüm Çalışır (2014). “Sosyal Medyanın Kurumsal İnnovasyon İçin Kitle Kaynak Olarak Kullanımı”. *Uluslararası Yeni Medya – Yeni Yaklaşımlar Konferansı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 8-9 Mayıs 2014, s. 684-697.

Becker, Howard (1984). *Art Worlds*. Berkeley, CA: University of California Press.

Bone, Steven (2014). “Kevin B. Lee’s Transformers Premake”. Roger Ebert.com.

<https://www.rogerebert.com/balder-and-dash/kevin-b-lees-transformers-the-premake> (Erişim tarihi 15.06.2018)

Bourriaud, Nicholas (2006). *Relational Aesthetics*. In C. Bishop (Ed.), *Participation* Cambridge, MA: MIT Press, s. 160-171.

Erdal, Cengiz (2013). “Sosyal Medya ve Paylaşım Kültürü”. *Kültür, Kimlik, Siyaset* içinde, Ed. C. Bilgili ve G. Şener, İstanbul: Reklam Yaratıcıları Derneği.

González, Fernando ve Ladron de Guevara (2012). “Towards an Integrated Crowdsourcing Definition”. *Journal of Information Science*, S. XX (X), s. 1-14.

Hepkon, Zeliha (drl.) (2011). *İletişim ve Teknoloji*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayıncılık.

Howe, Jeff (2010). *Crowdsourcing: Kalabalıkların Gücü Bir İşin Geleceğine Nasıl Şekil Verebilir?*. Çev. Günseli Aksoy, İstanbul: Optimist Yayıncılık.

Howe, Jeff (2006). “The Rise of Crowdsourcing”. *Wired*. C. 14, S. 6, s. 1-5.

Jenkins, Henry (2006a). *Convergence Culture, Where Old and New Media Collide*. New York: NYU Press.

_____ (2006b). *Fans, Bloggers, and Gamers: Exploring Participatory Culture*. New York: NYU Press.

Jenkins, Henry vd. (2009). *Confronting The Challenges of a Participatory Culture: Media Education For The 21st Century*. London: The MIT Press.

Lee, B. Kevin (2014). “Transformers Premake”.
<https://www.alsolikelife.com/premake-1> (Erişim tarihi: 18.01.2018)

Levy, Pierre (2001). ”*Collective Intelligence*”. In David Trend (ed.), *Reading Digital Culture*. Malden Mass: Blackwell, s. 253-259.

Lister, Martin vd. (2009). *New Media: A Critical Introduction*. London: Routledge.

Literat, Ioana (2012). “The Work of Art in the Age of Mediated Participation: Crowdsourced Art and Collective Creativity”. *International Journal of Communication*, C. 6, s. 2962-2984.

Macnab, Geoffrey (2018). “‘If Movies Disappeared Overnight, I Wouldn’t Care’: David Cronenberg on the Death of Cinema”. *TheIndyFilm*. Independent. 18.07.2018.
<https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/features/david-cronenberg-death-of-cinema-film-novel-golden-lion-the-fly-naked-lunch-a8450566.html> (Erişim tarihi: 11.08.2018)

Manovich, Lev (2001). *The Language of New Media*. London: The MIT Press Cambridge.

Thomas, Malone (2006). “What is Collective Intelligence and What Will We Do About It?”.

<http://cci.mit.edu/about/MaloneLaunchRemarks.html> (Erişim tarihi: 03.01.2014)

Tryon, Chuck (2010). “Reinventing Cinema: An Interview with Chuck Tryon (Part One)”. Confessions of An Aca-Fan.

http://henryjenkins.org/2010/07/throughout_the_book_you_addres.html#sthash.SxtifUCU.duf (Erişim tarihi: 20.12.2014)

Virilio, Paul (2003). *Enformasyon Bombası*. Çev. Kaya şahin, İstanbul: Metis.

EXTENDED ABSTRACT

This article traces the changing social practices of audiences in terms of digitalization and their involvement in art making process. It also aims to analyze new individuals' patterns through the term crowdsourcing, focusing on the collaborative film making process of crowdsourcing. In terms of users' engagement with the media of their choice, individuals have gradually achieved more control on the production. In this article, the concepts of connectivity and collectivity will be analyzed by a specific a crowdsourced documentary "Transformers Premake," described as a desktop documentary, "discusses the changing form and aesthetic in filmmaking in addition to the production method, all of which relate to users' engagement and crowdsourcing.

In new media, everyone is regarded as a potential producer of media as well as a consumer; the satisfaction derived from participating and sharing constitute major motives encouraging people to put content on social media. In such a society where people are spend much of their time on the internet and live physically isolated from each other, one possible way to feel as a community is committing to collective acts. As all users of new media are claimed to be a part of a big community, participation is the key concept for this new environment which needs users for media content transfer. Crowdsourcing was first defined by Jeff Howe (2009) as "the act of a company or institution taking a function once performed by employees and outsourcing it to an undefined network of people in the form of an open call".

It is possible to talk about a new type of society that can involve virtually and actually in various organizations. This will be exemplified in this article through the case of documentary Transformers Premake since the images in this documentary are taken by different users in the real world and then collected through an online network. The new production model of this society can be explained by using the concept of "collective intelligence". Transformers Premake is described as a video article by the documentarist, filmmaker, academic, and critic Kevin B. Lee. The work was shown at the 2015 Berlin International Film Festival. The narrative content of the documentary has been compiled by 350 users, with the exception of the entire narrative brought together on the computer screen.

During the shooting for the fourth film of the Transformers series, images of the filaments were collected by ordinary viewers recording the footage of the film with their electronic devices before the film was completed. Lee has presented the process of combining images and video recordings obtained by screening the search engines and video images taken at hundreds of different venues in the documentary titled Desktop documentary on the personal MacBook Pro computer screen. It is interesting

to see these two different film productions: on the one hand, a film breaking international box office records made by a giant professional production company and on the other hand, a lot of small, amateur devices and short videos taken by ordinary audiences. Lee notes that he decided to analyze the economic, political, and cultural relations of these forms of production, and then to make a documentary of the process. He prefers to name the format it produces “premake” instead of “remake”.

It shows a different approach to the problematic of “who told” the stories, which is particularly valid for documentaries in cinema. The documentary, composed of many different regions and by individuals who gathered images through various devices, was also formally adapted to the language of the new media users. It is a new textual experience related to the democratization of art. The model called “desktop documentary” is a structure formed by recording the actions that an amateur internet user performs on the screen.

It is important that existing changes offer production opportunities to creative amateurs as well as professionals in the field of cinema, which is generally defined as a costly art form and therefore requires professionalism. The facilitation of the processes occurring in the transformation of an idea into a production of an artifact as well as the notion of the viewer makes a different kind of production possible in a sense and supports the democratization claims in the field of arts. These types of productions, which are expected to become widespread in the future, contribute to the democratization of the art by changing the production and display processes. In this context, a positive response can be given to the question of whether or not “another documentary” is possible.

Tüzün, Hatice Övgü (2019). "Men Avoiding Love in Joseph Conrad's *Victory* and Yusuf Atılgan's *An Idle Man*". *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Vol. 20, Iss. 36, p. 287-305.

DOI: 10.21550/sosbilder.469073

MEN AVOIDING LOVE IN JOSEPH CONRAD'S *VICTORY* AND YUSUF ATILGAN'S *AN IDLE MAN**

Hatice Övgü TÜZÜN**

Sending Date: October 2018

Acceptance Date: December 2018

ABSTRACT

As profoundly self-conscious and reflective men, Axel Heyst in Joseph Conrad's Victory and C. in Yusuf Atılgan's Idle Man are immobilized and incapacitated by their excessive reflective faculty and suffer from disappointment in their romantic relationships due to their avoidant attachment styles. Lacking a caring mother figure who could provide them with loving compassion, they are brought up by emotionally unavailable fathers who are clearly not attuned to the needs of their sons. So while growing up their attachment needs are clearly not met by their primary caregiver who neglects and occasionally abuses them instead. Growing up to become "avoidant" adults, they experience problems with intimacy, invest little in social and romantic relationships and are unable or unwilling to share thoughts and feelings with others.

In what follows, I will examine comparatively the psychological dynamics underlying Heyst's and C.'s avoidant attachment styles and explore how their gender performances are fraught with anxieties and insecurities. Ultimately, I argue that the traumatic deprivations of Heyst's and C.'s childhoods significantly hamper their ability

* This article is a revised and extended version of my paper titled "He who forms a tie is lost": Troubled Masculinities in Joseph Conrad's *Victory* and Yusuf Atılgan's *Idle Man*" presented at the 45th Annual Conference of The Joseph Conrad Society (UK, July 2008).

** Assist. Prof. Dr., Bahçeşehir University Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences Department of American Culture and Literature, otuzun@hotmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

to form strong and lasting emotional bonds, making it impossible for them to find satisfaction in romantic relationships.

Key words: attachment theory, avoidant attachment style, romantic love, Joseph Conrad, Yusuf Atılgan

Joseph Conrad'ın Zafer ve Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam Romanlarında Aşkta Kaçınan Erkekler

ÖZET

Joseph Conrad'ın Zafer romanının ana karakteri Axel Heyst ve Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam romanının kahramanı C. çok fazla düşünen, düşündükçe paralize olan ve yakın ilişkilerde bağlanma sorunu yaşadıkları için romantik ilişkilerinde bir türlü aradıklarını bulamayan karakterlerdir. Onlara sevgi ve şefkat sunacak bir anne figüründen yoksun olan Axel ve C., oğullarının ihtiyaçlarına karşılık veremeyen duygusal olarak mesafeli babalar tarafından yetiştirilirler. Gelişme çağında ebeveynlerinden yeterli ilgi ve sevgiyi göremeyen ve ihtiyaçları görmezden gelinen bu iki karakter yetişkinlik çağına geldiklerinde karşı cinsle yakınlık kurmakta zorluk yaşayan, hatta romantik ilişkilerden olabildiğince “kaçınan”, bu tür ilişkilerde çeşitli sorunlar yaşayan kişiler olurlar. Bu makale, Heyst ve C.'nin “kaçınmalı bağlanma stili”nin ardındaki psikolojik dinamikleri karşılaştırmalı olarak inceleyerek, çocukluk döneminde yaşadıkları duygusal travmaların kişiliklerini nasıl şekillendirdiğini ve yetişkinlik çağına geldiklerinde güçlü ve kalıcı yakın ilişkiler kurmalarını ve/ya bu ilişkilerde tatminlik duygusu yaşamalarını nasıl imkânsız hale getirdiğini ortaya koyar.

Anahtar kelimeler: bağlanma teorisi, kaçınmalı bağlanma stili, romantik sevgi, Joseph Conrad, Yusuf Atılgan

Joseph Conrad's *Victory* (1915) explores the plight of the morally sensitive individual in a corrupt, fallen world. Axel Heyst, the son of a Swedish philosopher who is described as “the destroyer systems, of hopes, of beliefs” (Conrad 1995: 175)¹, resolves to lead a life in accordance with the philosophy of his father, whose dying injunction to him was to “look on - make no sound” (175). Having inherited his father's intellectual pessimism, Heyst lacks the spontaneity

¹ Only page numbers will be given from here onwards.

of the natural man of action and chooses a life of drifting free of attachments or goals: “It was the very essence of his life to be a solitary achievement, accomplished not by hermit-like withdrawal with its silence and immobility, but by a system of restless wandering, by the detachment of an impermanent dweller amongst changing scenes” (90). Although Heyst believes that his chosen path will render him “invulnerable because elusive”, his impulsive involvement first with Morrison and then with Lena prove otherwise. Lena, with whom Heyst experiences “the awakening of a tenderness, indistinct and confused as yet, towards an unknown woman” (150), offers him a way out of his morbid nihilism. However, Heyst is disastrously incapable of making the vital moves to protect her and himself when he succumbs to his habitual weary fatalism at moments of crisis.

Published in 1959, Yusuf Atılgan’s *An Idle Man* explores the existential drama of a similarly thoughtful, depressed young man who is desperately looking for love in the big city. Emasculated by a consciousness that has grown separate from itself, C. spends his days searching for a kindred spirit who will complete him and endow his otherwise pointless existence with meaning. Burdened by his catastrophizing imaginative faculty and intellectualism, C. is an idler who lives on the money left to him by a father he passionately loathes. Despising the society in which he lives and the people he interacts with, he remains a solitary individual who finds a ‘safe’ haven in his shell, his personal and portable hell. C. is alienated from others as well as himself and suffers from a profound sense of existential ennui and attachment trauma which paralyzes his efforts to connect with others. Ultimately, C.’s extreme self-absorption condemns him to a life of perpetual boyhood while his “masculinity” remains troubled at best.

In *Attached*, Amir Levine and Rachel Heller argue that understanding attachment styles is an easy and reliable way to understand and predict people’s behavior in any romantic situation: “In fact, one of the main assumptions of attachment theory is that in romantic situations, we are programmed to act in a predetermined

manner” (2010: 16). As profoundly self-conscious and reflective men, both Heyst and C. are immobilized and incapacitated by their excessive reflective faculty and suffer from disappointment in their romantic relationships due to their avoidant attachment styles. Lacking a caring mother figure who could provide them with loving compassion, they are brought up by emotionally unavailable fathers who are clearly not attuned to the needs of their sons. So while growing up their attachment needs are clearly not met by their primary caregiver who neglects and occasionally abuses them instead. Growing up only to become “avoidant” adults, they “experience problems with intimacy, invest little in social and romantic relationships and are unable or unwilling to share thoughts and feelings with others” (20).

The DSM-IV manual defines Avoidant Personality Disorder (AvPD) as “a pervasive pattern of social inhibition, feelings of inadequacy, and hypersensitivity to negative evaluation ... present in a variety of contexts” (1994: 662). Avoidants typically show restraint in intimate relationships because of their fear of being shamed, rejected or abandoned. Thus, they are usually reluctant to take personal risks and are often inhibited in new personal situations. In the words of Martin Kantor, avoidants suffer from: “anxiety about becoming dependent; anxiety about being controlled, and as a result being overwhelmed by, trapped in, and engulfed by the closeness and intimacy of a committed relationship; and anxiety both about winning (a fear of success) and about losing (a fear of failure)” (2003: xi-xii). As Kantor further suggests, the avoidant’s social anxiety is characterized in the main by “a deep, ongoing, pervasive, multilayered *relationship anxiety* that makes it difficult for them to meet, connect with, and get close to someone, to form meaningful permanent relationships, and to then maintain and sustain them over time” (xiv, *italics original*). Many life altering shifts occur in our infancy, often beyond our conscious awareness. When the quality of the bonding that we have with our primary caregivers who we depend on for our survival is compromised or insecure, we experience

attachment injuries which cumulatively lead to attachment trauma. According to the famous relational theorist Philip Bromberg:

Psychological trauma is a developmental inevitability and is part of what shapes everyone's personality. If early in life the disruption of human relatedness is experienced for the most part as interpersonally repairable, then the influence of developmental trauma on adult living tends to be largely containable as internal conflict and available to self-reflection and potential resolution as part of the give and take of a relationship. But for others, the impact of developmental trauma leads to something very different. Their journey through life is not simply a voyage but two voyages: one accessible to consciousness and choice, and the other a shadowy presence within the first – a dissociated voyage with a life of its own that channels each choice toward a variation of the same, seemingly predestined outcome (2010: 444).

Drawing on Bromberg's insights quoted above, one could suggest that developmental attachment trauma comes from attachment injuries we all experience during our formative years. If the psychological damage caused by the injury is somehow addressed and repaired before it becomes a wound, the effects of the developmental trauma can be resolved or at least contained by the individual who experiences it. However, if the trauma is repressed and left unresolved, the individual remains plagued by the destructive psychological effects of attachment trauma. People who suffer from unresolved attachment trauma shy away from depending emotionally on other people for fear of being hurt. As a result, attachment trauma continues to produce profound insecurity in close relationships and becomes the model for how traumatized individuals relate to other people in their life. Because they associate trauma with intimacy, whenever they get intimate with other people they start distancing themselves because it does not feel safe.

As Levine and Heller point out, avoidants "have attachment needs but actively suppress them" (31). In what follows, I will examine comparatively the psychological dynamics underlying Heyst's and C.'s avoidant attachment styles and explore how their gender performances

are fraught with anxieties and insecurities. Ultimately, I argue that the traumatic deprivations of Heyst's and C.' childhoods significantly hamper their ability to form strong and lasting emotional bonds, making it impossible for them to find satisfaction in romantic relationships. In their adult relationships when they are with someone, they experience high levels of concern, confusion, distress and emotional anxiety.

Heyst's father, who casts a long shadow in his life, is described as a thinker, stylist, and man of the world in his time, who "had begun by coveting all the joys, those of the great and those of the humble, those of the fools and those of the sages. For more than sixty years he has dragged on this painful earth of ours the most weary, the most uneasy soul that civilisation had ever fashioned to its ends of disillusion and regret. One could not refuse him a measure of greatness, for he was unhappy in a way unknown to mediocre souls" (91). Heyst never knew his mother but lives with his father for three years after leaving school at the age of 18. We are told that "Three years of such companionship at that plastic age and impressionable age were bound to leave in the boy a profound mistrust of life. The young man learned to reflect, which is a destructive process, a reckoning of the cost. It is not the clear-sighted who lead the world. Great achievements are accomplished in a blessed, warm mental fog, which the pitiless cold blasts of the father's analysis had blown away from the son" (100). Heyst's 'mistrust of life' is manifest in his subsequent refusal to engage with life and people, and to get involved in human affairs. Taught by his father that "he who forms a tie is lost" he avoids human company and seeks peace in solitude. Moreover, the clear-sightedness coupled with the philosophical pessimism he inherits from his father renders him unfit for heroic action, an idea that is reinforced when we are told that despite the obvious resemblance he carries with the portraits of Charles XII hanging on his wall, "there was no reason to think that Heyst was in any way a fighting man" (6).

The father's legacy which is supposed to keep Heyst from harm becomes, in effect, incapacitating, robbing him off the necessary skills

for survival. This legacy also undoubtedly has a devastating impact on Heyst's emotional development and relationships with people when he becomes an adult. In the words of Kaplan: "From the cumulative disconfirmation by his father of all loving and trusting self-states Heyst experienced as a child and young adult, he came to see all tender feelings, all deep attachments, as "not-me" (2010: 443). Unable to grow out of his childhood conditioning, Heyst builds his identity on the (mistaken) assumption that closeness with others would only pose a burden and impinge on his autonomy as an individual. Thus, he seeks to become and remain emotionally self-sufficient by ignoring his deep-rooted attachment needs.

Although Heyst's father is a haunting presence throughout the novel, the essence of his legacy is fully revealed in Part three, when Heyst meditates upon the significance of his involvement with Lena. In the first chapter, we learn that the father bequeathed the son "his contemptuous, inflexible negation of all effort" (173) which makes him regard action as "a barbed hook, baited with the illusion of progress, to bring out of the lightless void the shoals of unnumbered generations!" (174). Never questioning his father's assumptions, Heyst shuns all effort believing that he can protect himself from disillusionment and failure if he avoids involvement. As a result, "Heyst is driven by his spiritual inheritance both to embrace the negative itself as the principle of all life and to reject love, friendship and their correlates as appearances" (Raval 1980: 431).

So Heyst decides to drift without an ultimate goal, secure in the belief that he will be 'safe' if he is a wanderer/spectator rather than an active participant. Without schemes, plans or attachments, he considers himself detached and invulnerable – yet deep inside he craves connection. Although he seeks detachment from the world at his father's injunction, we are told that he is "not a hermit by temperament", the sight of his kind is "not invincibly odious to him", and "the wandering, drifting, unattached Swede" shares the "innate curiosity about our fellows which is a trait of human nature" (40-41). In

other words, Heyst can neither be completely ‘detached’ from nor wilfully ‘involved’ in worldly affairs since he is profoundly aware of the potential for contradiction, doubt and regret in both cases. Caught up between his father’s bidding and his own (neglected) desire for human connection Heyst feels “disenchanted with his life as a whole” (67). We are told that he was moved “by the sense of loneliness which had come to him in the hour of renunciation” (68) and later “was hurt by the sight of his own life, which ought to have been a masterpiece of aloofness” (149).

Despite his deep distrust in action and his unwillingness to bond with people, Heyst’s detachment is not complete. Although he keeps on living according to the ideas instilled in him by his father, he is ultimately confronted with the impossibility of complete detachment by a series of chance occurrences, more or less brought on by his own straying from his father’s principles. His sympathetic interest in and involvement with first Captain Morrison and then with Lena contradicts the fatalistic philosophical outlook of his father and leads him to take actions with far-reaching consequences. For the purposes of this paper, I am particularly interested in Heyst’s involvement with Lena as it is especially through this ill-fated romance that the implications of his avoidant attachment style are revealed.

When visiting Sourabaya, Heyst notices a young woman working in a travelling orchestra in Schomberg’s hotel and intervenes impulsively to save this damsel in distress from the sexual advances of the odious Schomberg and her nasty superiors. Yet, even from the very start, Heyst shows significant resistance towards Lena, doubting her sincerity. As they converse in Schomberg’s music hall, Heyst asks her to a smile so that they don’t arouse suspicion. “The effect was mechanical; the ordered smile was joyous, radiant. It astonished Heyst. No wonder, it flashed through his mind, women can deceive men so completely. The faculty was inherent in them; they seemed to be created with a special aptitude” (79).

Nothwithstanding his misgivings, Heyst elopes with Lena and starts living with her in Samburan. Yet, despite his obvious attraction to her, he is far from being unconflicted or at ease with her or the feelings she inspires in him. We are told that her presence seems “to infect his very heart” (84), with the result that “weaknesses are free to enter” (210). He also feels himself “enveloped in the atmosphere of femininity as in a cloud, suspecting pitfalls [...] afraid to move” (221-222). Even after living with Lena for some weeks, Heyst is still conscious of “the sensation of something inexplicable reposing within her; stupidity or inspiration, weakness or force – or simply an abysmal emptiness, reserving itself even in the moments of complete surrender” (192). Heyst’s inability to read Lena and the fear and discomfort he feels as a result create a distance that cannot be bridged between the two lovers. As an avoidant, Heyst is also quite bad at reading Lena’s verbal and nonverbal cues, and she remains for him a script written in an unknown language. So while it is true that in committing to Lena, Heyst seems to turn his back on his father’s legacy, he still finds it very difficult to connect with her as well as his with his own emotions: “Formerly, in solitude and in silence, he had been used to think clearly and sometimes profoundly, seeing life outside the flattering optical delusion of everlasting hope, of conventional self-deceptions, of an ever-expected happiness. But now he was troubled; a light veil seemed to hang before his mental vision; the awakening of a tenderness, indistinct and confused as yet, towards an unknown woman” (82).

Lena, for her part, feels understandably upset and insecure given Heyst’s aloofness: “her tone betrayed always a shade of anxiety, as though she never were certain how a conversation with him would end” (186). Lena craves for Heyst’s closeness as he quickly becomes her attachment figure on whom she completely depends. Since Heyst fails to assure her by being emotionally present, Lena feels decreased security and greater distress in this relationship. And having an anxious attachment style, she takes Heyst’s emotional distance to be a symptom of lack of love. “You should try to love me” she pleads with him

adding: “sometimes it seems to me that you can never love me for myself, as people do love each other when it is to be for ever” (221). As Suresh Raval claims:

Lena seems to recognize not merely that Heyst does not really love her but that, given his rejection of the world as evil and friendship as appearance; he cannot possibly feel or experience love. This recognition compounds her sense that she has been liberated from her past only in a superficial sense, that she has not been really rescued from the destitution and abuse that make up her life in the past, that she cannot feel the security of the self derived from a knowledge of genuine human reciprocity. As she tells Heyst: “I can only be what you think I am”. Thus Lena’s sentimental desire for love here occurs in a context where she has an unflinching sense of obstacles against it. (1980: 427)

Heyst cannot really reciprocate Lena’s feelings since he associates the feeling of love with weakness and entrapment. It is possible to suggest that Heyst’s responses are, to a great extent, determined by his past experiences and not having had the experience of genuine attachment for another person, Heyst cannot trust his feelings for her (Raval 1980: 425). Having “never killed a man or loved a woman – not even in his thoughts, not even in his dreams” (212), Heyst proves disastrously incapable of rising to the challenge when confronted with the prospect of engaging in both actions. For the sceptical Heyst, love and murder are passions that keep one ensnared to life, and he separates himself from others who are possessed by such passions. Since the days of his youth, Heyst had been used to “seeing life outside the flattering optical delusion of everlasting hope, of conventional self-deceptions, of an ever-expected happiness” (122). Yet with Lena, he realizes “his sceptical mind was dominated by the fullness of his heart” (125). Nevertheless, his deep rooted attachment issues in addition to the negative prior learning imparted by his father prevent him from trusting and committing to Lena fully. Arguably, it is Heyst’s lack of assertiveness both as a man and as a lover that accounts for his fatal indifference to the intruders - the evil trio sent by Schomberg to the island in search for a rumoured treasure - that

prevents him from acting in the present, thereby contributing to the tragic outcome.

Overcome with the desire to prove her love for him and make him reciprocate, Lena sacrifices her life to save his. In the words of Knowles:

The progress of this female, waif-like “child of the streets” is one of becoming conscious of her destiny as a woman and of her female powers: she is driven by overpowering instinct - by a blinding, hot glow of passionate purpose; she practices the arts of dissimulation to gain indirect mastery of a situation in which Heyst is pathetically inactive, and the victory is specifically presented as a womanly victory, the victory of the female who has been prompted not by her will, but by a force that was outside of her and more worthy. (1975: 5)

Lena craves intimacy, but the inconsistently available Heyst never makes her feel safe and secure in their relationship. Heyst clearly values his freedom and autonomy more than his relationship with Lena and fails to appreciate her efforts. Consequently, Heyst and Lena are tragically caught up in a repeating pattern whereby the closer Lena wants to get the more Heyst withdraws. Neither can Heyst quell her fears and insecurities by taking constructive action – showing or telling that he ‘loves’ her. As an avoidant, Heyst has difficulty talking about what’s going on between him and Lena, not even sharing with her the terrible suspicion that she might be unfaithful. Heyst’s increasing aloofness and alarming silences only serve to activate Lena’s vigilant attachment system, leading her to take the very drastic and desperate action of sacrificing her life to ‘prove’ to Heyst that she loves him. As Harrington maintains “Lena’s death did indeed fulfill Heyst’s desire to be left alone in the image of his father and not to be subject to his emotions; and, yet, in typical Conradian irony, it is only through her death that he realizes his desire to be intimate with another person to relieve his profound solitude. Heyst can transcend neither his father’s “wrecked philosophy” nor his hidden fears about the danger presented by female sexuality until it is too late and no semblance of their Edenic idyll can be recovered” (2017: 90).

Similar to Heyst, the protagonist of *An Idle Man* never feels secure or at home in the presence of other people who he dismisses as hypocritical and selfish. His subsequent alienation from society does not however bring him any peace of mind since he desperately longs for a companion who will cure his loneliness. Unlike Heyst who seeks shelter in the remote corners of the world, C. is a big city dweller who suffers from loneliness in the crowd. He says: “Ever since I saw the hypocrisy, phoniness, ridiculousness of society’s values, I have been looking for the only handle that’s not ridiculous, true love”² (Atılğan 2017: 183).

The famous Turkish poet and critic Can Yücel considers the novel to be “the drama of a man who has not yet reached psychological freedom; the freedom to choose one’s actions and the depression that follows can only come after one achieves this psychological freedom. This young man has psychological prejudices that make it impossible for him to act freely” (in Yüksel 1992: 151). Yücel adds that the *An Idle Man* depicts the story of a guy who cannot grow up and become a man due to his psychological complexes (161). Like Heyst, C. has cut himself off of society and tries to keep his interactions with people to a bare minimum. He is a drifter who lacks a particular goal, occasionally spending his time in bohemian circles hanging out with artists and actors. C. also harbors a profound contempt for ordinary people who lead habitual lives and is terrified of the possibility that he might be turned into one of them one day. According to him: “The only thing people who live under the same roof have in common is that they believe in the necessity of living together... I do not believe that. All I need is a single person; the society comprised of two people who make love. Since we are social beings, isn’t the best form of society this narrow, problem-free society of two? (134).

Although C. is quite literally obsessed with finding this dream woman who would be his secure base, his relationships with real

² All translations from Turkish to English are made by the author of this article.

women reveal that he shies away from commitment. Thus, when his girlfriend Güler mentions her dream of living in a three bedroom flat, a kitchen and two children - a girl and a boy – he quickly decides that she is not the right person for him. What freaks him out even more than the prospect of being trapped in a conventional marriage is dealing with the emotions of women. When he tells Güler that he would not want her to think about him often, she responds by saying “I cannot do that because I love you”. The ease with which Güler expresses her love for him takes C. by surprise and leads him to think that people attribute different meanings and values to concepts such as love. If people mean different things when referring to the same concepts, they are practically speaking different languages he concludes (89). Elsewhere, when Güler asks him why he is so pessimistic, he answers: “Why are you not? Don’t you see the world around you?” (97).

In fact, C. is quite simply looking for a female version of himself; a woman who thinks, feels and loves alike (183). His relentless search for this elusive woman is motivated by his belief that it is only through union with her that he will achieve wholeness and self-actualization. Thus, as Özher remarks, his search for this ideal woman who will complete him is simultaneously a journey of self-discovery (2006: 129). As C.’s story aptly illustrates, embracing the notion of the “perfect” partner is one of the most powerful tools an avoidant can use to keep someone at bay (Levine and Heller 2010: 60). And C.’s belief that the right person is just around the corner is his way of undermining himself in love. Although his relationship with the painter Ayşe with whom he reunites following a brief break-up seems to be more promising, C. cannot help falling back to his habitual patterns eventually. Ayşe certainly seems to be a closer match for C. since she shares his contempt for the conventional norms of society and seems to have a better understanding of him as an individual, yet C. finds himself gradually drifting away from her soon after he declares his love and then opens up to her about his life.

When pressed by Ayşe to reveal more about himself, C. decides to tell his story. “Everything you see in me” he says “begins with my father” (149). In fact, C.’s personality is largely shaped by the enduring hatred he feels for his father who fails miserably both as a parent and role model. As the owner of a prolific real estate business, C.’s father neglects his home and rarely shows any affection towards his son. In fact, C.’s most vivid memory of his father is him saying “put the kid to bed” to his aunt Zehra, his mother’s sister, so that he can enjoy some privacy with her. Although C. learns - at an early age - that his father is an incurable sex addict who sleeps around with various women including their maids, he is deeply scarred when he finds out that he also sleeps with his aunt. Having lost his mother when he was only one year old, C. is brought up by his aunt to whom he feels deeply attached. This aunt, who also embodies C.’s conception of the ideal/unattainable woman, is sexually harassed by C.’s loathsome father who represents the brutal, domineering and suppressive aspect of masculinity. Growing up, C. witnesses his father having sex or sexually harassing women on several occasions and feels disgusted with everything he stands for. Whenever he walks on his father simply out of spite, he is slapped by him. And whenever he comes back from school with scars and bruises, his father says: “This kid will never become a man”. Hearing this would fill C’s heart with joy since he really does not want to become a man anyway if that means becoming like his father. C. also decides to get higher education simply because his father, who wants him to become a businessman like him, does not want him to do so. Traumatized by the treatment he is subjected to as well as the graphic scenes he is exposed to throughout his formative years, C. vows at a very young age never to become a man like his moustache wearing, womanising father, yet there is plenty of evidence in the novel to suggest that he clearly is made by the father he rejects. As Ugurlu argues, C.’s “opposition against the established order” is not without its internal contradictions since his ability to sustain his “idle” lifestyle is made possible by the opportunities provided by his father’s legacy. No matter how much C. hates and rejects him “The dead father shows up like a shadow almost

in every phase of his son’s daily life and plays an important role in his plans related to the future” (2007: 1720).

In short, C.’s childhood experiences of physical and emotional abuse shape his personality and contribute to personality disorders in him that damage all his relationships, particularly those with women. In his Freudian reading of the novel, Yiğit Sumbül suggests that “what C. seeks from women is actually a combination of maternal compassion and sexual satisfaction; in which he is always doomed to fail” (2013: 1405). Everytime he gets closer with a romantic partner, C. feels they are encroaching on him and fears being engulfed. So although he desperately wants to meet “the one”, he somehow “always finds some fault in the other person or in the circumstances that makes commitment impossible” (Levine and Heller 2010:100). His partners do their best to communicate their needs but C. either does not seem to get the message or else ignores it. As an avoidant, he is “quick to think negatively about his partners, seeing them as needy or overly dependent but ignores his own needs and fears about relationships” (111). He thus employs a number of deactivating strategies, such as chasing a phantom woman that does not seem to exist, avoiding physical closeness, pulling away when things are going well, in order to suppress his attachment system, squelch intimacy and sabotage his relationships (112-113). Simply put, he is for ever caught up in the vicious cycle of getting closer and withdrawing, believing all along that once he finds “the one”, he will effortlessly connect on a totally different level.

To conclude, both Heyst and C. are encumbered by an overwhelming amount of interpersonal stress that is chronic. As I have argued throughout, both characters typically exhibit an avoidant attachment style which determines, to a great extent, what they expect in relationships, how they interpret romantic situations and how they behave with their romantic partners (Levine and Heller 2010: 112). Whether they are single or involved in a relationship, both Heyst and C. are always manoeuvring to keep people at a distance in order to protect their autonomy. The experience of closeness with women, in particular,

activates the part of them that is ensconced in their memory of relational trauma and makes it impossible for them to enjoy lasting emotional intimacy. As a result, “they feel a deep-rooted aloneless, even while in a relationship” (116). As their stories show, even when they connect with their partners, they always maintain some mental distance and (possibly) an escape route (111). It comes as no surprise that their inability to successfully accommodate physical and emotional proximity to a lover leads to relationship dysfunction. However, it would be wrong to assume that these characters are simply devoid of the need to meaningfully connect with a significant other. It is rather their inability to acknowledge and come into terms with their emotional needs that inevitably lead to an impasse in their romantic relationships. In the words of Levine and Heller: “Feeling close and complete with someone else – the emotional equivalent of finding home – is a condition that they find difficult to accept” (111). Simply put, their unacknowledged emotions and emotional needs run their lives. To conclude, in the words of Heyst: “Woe to the man whose heart has not learned while young to hope, to love – and to put its trust in life” (410).

Bibliography

Atılgan, Yusuf (2017). *Aylak Adam*. İstanbul: Can.

American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th Ed.)*. Washington DC: American Psychiatric Association.

Bromberg, Philip (2010). Commentary on Carola M. Kaplan’s “Navigating Trauma in Joseph Conrad’s *Victory*: A Voyage from Sigmund Freud to Philip M. Bromberg”. *Psychoanalytic Dialogues: The International Journal of Relational Perspectives*, Vol. 20, Iss. 4, p. 449-455.

Conrad, Joseph (1995). *Victory*. London: Penguin.

Harrington, Ellen Burton (2017). *Conrad's Sensational Heroines: Gender and Representation in the Late Fiction of Joseph Conrad*. Cham: Palgrave Macmillan.

Kantor, Martin (2003). *Distancing: Avoidant Personality Disorder, Revised and Expanded*. London: Praeger.

Kaplan, Carola M. (2010). "Navigating Trauma in Joseph Conrad's *Victory*: A Voyage from Sigmund Freud to Philip M. Bromberg". *Psychoanalytic Dialogues: The International Journal of Relational Perspectives*. Vol. 20, Iss. 4, p. 441-448.

Knowles, Owen (1975). "Conrad's Anatomy of Woman: Some Notes on *Victory*". *The Journal of the Joseph Conrad Society* (U.K.), Vol. 2, Iss. 1, p. 3-6.

Levine, Amir and Rachel Heller (2010). *Attached: The New Science of Adult Attachment and How It Can Help You Find – and Keep – Love*. New York: Penguin.

Özher, Sema (2006). "Çağdaş İnsanın Tutamak Arayışı: Aylak Adam". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 16, Iss. 1, p. 121-129.

Raval, Suresh (1980). "Conrad's *Victory*: Skepticism and Experience". *Nineteenth Century Fiction*, Vol. 34, Iss. 4, p. 414-433.

Sümbül, Yiğit (2013). "A Freudian Glance at Yusuf Atılgan's Literature: The Cases of C. and Zebercet". *Turkish Studies*, Vol. 8, Iss. 13, p. 1399-1409.

Uğurlu, Seyit Battal (2008). "Yusuf Atılgan'da Baba İmgesi: Psikanalitik bir Yaklaşım". 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15 Eylül 2007 – Ankara. *Bildiriler: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*. Vol. 4, p. 1719-1742.

Yüksel, Turan (1992). *Yusuf Atılgan'a Armağan*. İstanbul: İletişim.

EXTENDED ABSTRACT

As profoundly self-conscious and reflective men, Axel Heyst in Joseph Conrad's Victory and C. in Yusuf Atılgan's Idle Man are immobilized and incapacitated by their excessive reflective faculty and suffer from disappointment in their romantic relationships due to their avoidant attachment styles. Lacking a caring mother figure who could provide them with loving compassion, they are brought up by emotionally unavailable fathers who are clearly not attuned to the needs of their sons. So while growing up their attachment needs are clearly not met by their primary caregiver who neglects and occasionally abuses them instead. Growing up to become "avoidant" adults, they experience problems with intimacy, invest little in social and romantic relationships and are unable or unwilling to share thoughts and feelings with others.

Joseph Conrad's Victory (1915) explores the plight of the morally sensitive individual in a corrupt, fallen world. Axel Heyst, the son of a Swedish philosopher who is described as "the destroyer systems, of hopes, of beliefs" (Conrad 1995: 175), resolves to lead a life in accordance with the philosophy of his father, whose dying injunction to him was to "look on - make no sound" (175). Having inherited his father's intellectual pessimism, Heyst lacks the spontaneity of the natural man of action and chooses a life of drifting free of attachments or goals. Although Heyst believes that his chosen path will render him "invulnerable because elusive", his impulsive involvement first with Morrison and then with Lena prove otherwise. Lena, with whom Heyst experiences "the awakening of a tenderness, indistinct and confused as yet, towards an unknown woman" (150), offers him a way out of his morbid nihilism. However, Heyst is disastrously incapable of making the vital moves to protect her and himself when he succumbs to his habitual weary fatalism at moments of crisis.

Published in 1959, Yusuf Atılgan's An Idle Man explores the existential drama of a similarly thoughtful, depressed young man who is desperately looking for love in the big city. Emasculated by a consciousness that has grown separate from itself, C. spends his days searching for a kindred spirit who will complete him and endow his otherwise pointless existence with meaning. Burdened by his catastrophizing imaginative faculty and intellectualism, C. is an idler who lives on the money left to him by a father he passionately loathes. Despising the society in which he lives and the people he interacts with, he remains a solitary individual who finds a 'safe' haven in his shell, his personal and portable hell. C. is alienated from others as well as himself and suffers from a profound sense of existential ennui and attachment trauma which paralyzes his efforts to connect with others. Ultimately, C.'s extreme self-absorption condemns him to a life of perpetual boyhood while his "masculinity" remains troubled at best.

Both Heyst and C. are encumbered by an overwhelming amount of interpersonal stress that is chronic. Whether they are single or involved in a relationship, both Heyst and C. are always manoeuvring to keep people at a distance in order to protect their autonomy. The experience of closeness with women, in particular, activates the part of them that is ensconced in their memory of relational trauma and makes it impossible for them to enjoy lasting emotional intimacy. As their stories show, even when they connect with their partners, they always maintain some mental distance and (possibly) an escape route (Levine and Heller 2010: 111). It comes as no surprise that their inability to successfully accommodate physical and emotional proximity to a lover leads to relationship dysfunction. However, it would be wrong to assume that these characters are simply devoid of the need to meaningfully connect with a significant other. It is rather their inability to acknowledge and come into terms with their emotional needs that inevitably lead to an impasse in their romantic relationships. In what follows, I will examine comparatively the psychological dynamics underlying Heyst's and C.'s avoidant attachment styles and explore how their gender performances are fraught with anxieties and insecurities. Ultimately, I argue that the traumatic deprivations of Heyst's and C.' childhoods significantly hamper their ability to form strong and lasting emotional bonds, making it impossible for them to find satisfaction in romantic relationships.

Tayyar, Ahmet Emrah (2019). "Neo-Fisher Etkisi ve Türkiye Uygulaması". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 307-339.

DOI: 10.21550/sosbilder.464632

NEO-FİŞHER ETKİSİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Ahmet Emrah TAYYAR*

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Aralık 2018

ÖZET

2007-2009 döneminde yaşanan finansal krizden sonra çoğu merkez bankası düşük faiz politikası uygulamıştır. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerde düşük faiz politikasıyla birlikte enflasyon hedeflenen seviyelerin altında kalmaya devam etmiştir. Finansal krizi takiben enflasyon ile nominal faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi tekrar gözden geçirilmiştir. Yapılan çalışmalarda Fisher etkisindeki nedenselliğin aksine Neo-Fisheryen görüşlere paralel olarak kısa dönemde nominal faiz oranından enflasyon oranına doğru nedenselliğin olduğu görülmüştür. Bu çalışmada Türkiye’de 2002:01-2014:05 dönemine ilişkin olarak BAFO, AIFO, A3FO, A6FO, YIFO ve TÜFE değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) analiziyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre BAFO değişkeninden TÜFE değişkenine doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de ilgili dönemde değişkenlerin nedensellik ilişkileri Neo-Fisher etkisinin varlığını göstermektedir. Ancak Neo-Fisher etkisindeki nedenselliğin enflasyonu kontrol etmede kullanılabilmesi için disiplin altına alınmış mali ortamın varlığı, dışa bağımlılığı yüksek ülkelerde politik ve ekonomik alanlarda istikrarın sağlanması ve merkez bankasının kredibilitésinin oluşturulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fisher Etkisi, Neo-Fisher Etkisi, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi, Merkez Bankası, Türkiye

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, ahemtay@gmail.com

Neo-Fisher Effect and Implementation of Turkey

ABSTRACT

After the financial crisis in 2007-2009, most of the central banks applied low interest rate policy. However, inflation continued to fall below the targeted levels, especially in developed countries, along with the low interest rate policy. After the financial crisis, the causality relationship between inflation and nominal interest rates was revisited. In contrast to the causality in the Fisher effect, it is seen that in parallel with the Neo-Fisherian views, there is causality from the nominal interest rate to the inflation rate in the short term. In this study in Turkey 2002:01-2014:05 period the causality relationship between BAFO, A1FO, A3FO, A6FO, Y1FO and TUFİ variables was examined by Toda-Yamamoto (1995) analysis. According to the results of the analysis, it was determined that the one-way causality from the BAFO variable to the TUFİ variable. Thus causality of the variables in the corresponding period in Turkey indicate the presence of Neo-Fisher effect. However, the existence of a disciplined financial environment is essential for the Neo-Fisher effect to be used in countries. However, the presence of a disciplined financial environment is necessary so that Neo-Fisher-induced causality can be used to control inflation. In countries with high external dependency, stabilization in political and economic areas and credibility of the central bank are required.

Key words: Fisher Effect, Neo-Fisher Effect, Toda-Yamamoto Causality Analysis, Central Bank, Turkey

1. Giriş

Geleneksel merkez bankacılığı anlayışına göre enflasyon hedeflemesi rejimine sahip ülkelerde enflasyonun hedeften sapması durumu nominal faiz oranıyla kontrol edilir. Eğer ekonomide enflasyon, hedeflenenin altında kaldıysa nominal faiz oranı düşürülerek enflasyonun hedeflenen seviyelere gelmesi sağlanır. 2007-2009 döneminde yaşanan finansal krizin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla birçok merkez bankası düşük faiz politikasını kullanmıştır. Ancak düşük faiz politikası, enflasyonu arttırmak yerine enflasyonun hedeflenen seviyelerin altında seyretmesine yol açmıştır. Yani geleneksel görüşün aksine düşük faiz politikaları düşük seviyeli enflasyona neden olmuştur. Bu durumdan sonra Fisher etkisi olarak

bilinen nominal faiz ile enflasyon arası pozitif yönlü ilişki nedensellik açısından yeniden incelenmeye başlanmıştır. Bilindiği üzere Fisher etkisine göre enflasyondan, faiz oranına doğru nedensellik ilişkisi geçerlidir. Ancak yapılan bazı çalışmalarda değişkenlerin kısa vadeli ilişkilerine göre nominal faiz oranından, enflasyona doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Fisher teorisindeki nedenselliğin aksine görülen bu ilişki Neo-Fisher etkisini ifade etmektedir. Yeni Keynesyen ekolün modellerine dayanan Neo-Fisher etkisiyle ilgili görüşler Cochrane (2016), Williamson (2016) ve Bullard (2015) çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmaların ortak noktası olarak kısa dönemli etkiler açısından düşük faiz oranları düşük enflasyona neden olmaktadır.

Türkiye’de 2002-2014 döneminde enflasyon ve nominal faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisinin Neo-Fisher etkisi bakımından geçerli olup olmadığı çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle piyasadaki kısa ve uzun vadeli nominal faiz oranları ile enflasyon oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin sorgulanması gerekmektedir. Çalışmada 2002:01-2014:05 dönemine ait aylık tüketici fiyat endeksi (TÜFE), bankalar arası gecelik faiz oranı (BAFO), 1 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (A1FO), 3 ay ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (A3FO), 6 ay ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (A6FO) ve 1 yıllık ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (Y1FO) serilerinin aralarındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) analizi kullanılarak incelenecektir. Çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde Neo-Fisher etkisiyle ilgili çeşitli görüş ve modellere yer verilecektir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan serilere durağanlık analizleri ile Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanacaktır. Dördüncü bölümde ise sonuç ve değerlendirme kısmına yer verilecektir.

2. Neo-Fisher Etkisi

1960’lı yıllardan beri ülkelerin merkez bankacılığı yönetiminde temel olarak iki gelişme dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki enflasyon

sorumluluğunu üstlenmek, diğeri de para politikasını idare edebilmek için kısa dönemli nominal faiz oranlarını kontrol etmektir. Bu kontrol mekanizması 1970 ve 1980 dönemi boyunca devam etmiştir (Williamson 2016: 6). Bu paralelde Monetarizm, *enflasyonu her yerde ve her zaman parasal bir olgu* olarak ilan etmiştir. Dolayısıyla enflasyonun kontrolü için Friedman *sabit parasal büyüme kuralının* kullanılmasını önermiştir. Bu kurala göre merkez bankaları para enstrümanına bağlı olarak para arzını, ekonomilerdeki büyüme oranına göre sabit bir oranda yürütmelidir. Bu doğrultuda 1970 ve 1980 döneminde Amerika Merkez Bankası (FED) ve birçok merkez bankasının parasal hedeflemelerde bulunması enflasyonu düşürmekte başarılı olmuştur¹. Ancak 1980’li yıllarla birlikte para sistemindeki regülasyonlar ve bankacılık endüstrisinde teknolojik gelişmelerin yaygınlaşmasıyla birlikte enflasyonun sadece para arzıyla kontrolü güç hale gelmiştir (Eryılmaz ve Murat 2014: 73). Dolayısıyla Friedman’ın *sabit parasal büyüme kuralı* ülkelerde enflasyonu düşürmekte yararlı olsa da enflasyonun sürekli yönetiminde başarısız olmuştur. Bu gelişmeleri takiben birçok merkez bankası parasal büyüme hedeflerine alternatif olarak enflasyon hedeflemesi politikasına geçiş yapmıştır (Constancio 2017). Avrupa Merkez Bankası (ECB), FED, İngiltere Merkez Bankası (BOE), İsveç Merkez Bankası (Swedish Riksbank) ve Japonya Merkez Bankası (BOJ) enflasyon hedeflemesi politikası doğrultusunda enflasyonu %2 olarak belirlemiştir. Enflasyon hedeflemesi politikasının başarılı olabilmesi için merkez bankalarının ara hedef belirlemeleri gerekmektedir. Çünkü merkez bankalarının paranın büyüme oranına aldırılmadan enflasyon hedeflerinin tutarlılığı zordur. Merkez bankalarının kullandığı bu ara hedef yaygın olarak gecelik faiz oranıdır. Buna göre geleneksel merkez bankacılığı özelinde hedeften sapan bir enflasyonun kontrolü için merkez bankaları nominal

¹ Paul Volcker, 1979-1987 yılları arasında para arzının büyüme oranını azaltarak Amerika’da enflasyon oranını %10’dan %3,5 seviyelerine indirmiştir. Bu durum *Volcker dezenflasyonu* olarak bilinir (Williamson 2016: 6).

faiz oranını yükseltmektedir. Nominal faiz oranının artması ekonomiyi soğutarak enflasyonun hedeflenen seviyelere düşmesine neden olmaktadır (Williamson 2016: 6-7). Amerika'da 2007-2009 dönemindeki finansal krizin yaşanmasıyla birlikte birçok merkez bankası geleneksel makro ekonomik modellere göre düşük faiz politikasını yürürlüğe koymuştur. Bu politikalarla birlikte borçlanmanın artması ve artan taleple birlikte ekonominin canlandırılması hedeflenmiştir. Ancak ilginç bir şekilde gelişmiş ülkelerde faizlerin azalması enflasyonun hedeflenen seviyelerin altına düşmesine yol açmıştır (Amano vd. 2016: 2). Aslında geleneksel teorilere göre düşük faiz oranı enflasyonu arttırması beklenirken tersine düşük faiz oranı düşük enflasyon üretmiştir. Yaşanan krizden sonra faiz ve enflasyon arasındaki ilişki yeniden gözden geçirilmeye başlanmıştır (Eryılmaz 2015: 514). Özellikle Fisher etkisi olarak bilinen nominal faiz ile enflasyon arası pozitif ilişki tekrardan test edilmiştir. Bilindiği üzere Fisher etkisi, enflasyondan faiz oranına doğru nedenselliğin geçerli olduğunu savunmaktadır. Ancak yapılan bazı çalışmalarda Fisher etkisinin pratik olarak enflasyondan faiz oranına doğru değil de nominal faiz oranından enflasyon oranına doğru olduğu görülmüştür. Bu Fisher teorisinde görülen tersine nedensellik ilişkisi Neo-Fisher etkisini ifade etmektedir² (Ioana 2017: 578). Neo-Fisher etkisi Cochrane (2016), Williamson (2016) ve Bullard (2015) çalışmalarını temel alır. Bu etkiye göre ekonomilerde nominal faiz oranından enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi mevcut olup düşük faiz oranları düşük enflasyona yol açmaktadır³ (Williamson 2016: 7; Cochrane 2016: 1; Bullard 2015; Crowder 2015; Uribe 2017: 2-3). Neofisheryen görüşün temelinde

² Gerke ve Hauzenberger (2017), Neo-Fisher etkisi için “Fisher Paradoksu” kavramını kullanmıştır.

³Neofisheryen görüşlerin dışında düşük nominal faiz oranlarının ekonomiyi harekete geçirememesi ile ilgili olarak (Summers 2013), (Eggertson 2014) ve (Brunnermeier ve Koby 2016) incelenebilir (Savov 2017).

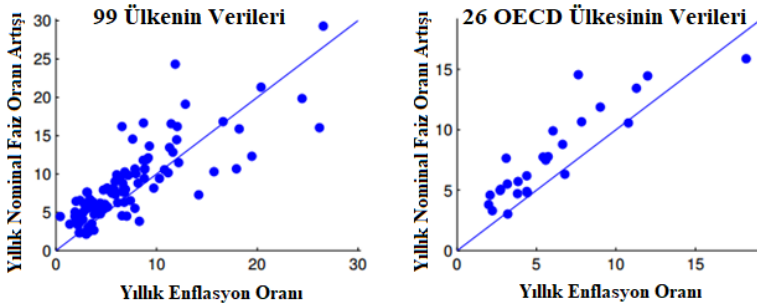
Fisher eşitliği bulunduğu için incelemelere Fisher eşitliğinden başlamak gerekmektedir.

$$i_t = r_t + E_t \pi_{t+1} \quad (1)$$

Yukarıda yer alan (1) numaralı denklem Fisher eşitliğini göstermektedir⁴. Eşitlikte yer alan i_t , nominal faiz oranını; r_t , reel faiz oranını ve son olarak $E_t \pi_{t+1}$ beklenen enflasyonu ifade etmektedir (Amano vd. 2016: 2). Buna göre nominal faiz oranı borç verenlere iki tür tazminat verir. Bunlardan ilki yatırım döneminde beklenen enflasyona bağlı olarak satın alma gücünün telafisi, diğeri de tüketimin ertelenmesi için ödenmesi gereken tazminattır. Uzun vadede reel faiz oranı parasal olmayan faktörler tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler verimlilik ve teknoloji değişimleri, demografik unsurlar, vergi çarpıklıkları ve ekonomik açıklıktır. Uzun vadede reel faizler sabitse nominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasında birebir ilişki bulunmaktadır (Uribe 2017: 4-5). Kısacası reel faizler sabitken enflasyon oranındaki %1 artış, nominal faiz oranını %1 arttıracaktır.

⁴Fama (1975) çalışmasında beklenen enflasyonun rasyonel beklentiler hipotezi varlığı altında regresyon denkleminin $i_t = \beta_0 + \beta_1 \pi_t + \varepsilon_t$ şeklinde olacağını savunmaktadır. Bu hipotez aynı zamanda reel faiz oranının sabitliği altında nominal faizler ile enflasyon oranı arasındaki bir etkileşimi ifade etmektedir. Eğer i_t ve ε_t eş bütünleşik yapıdaysa ve $\beta_1 < 1$ geçerliyse zayıf Fisher etkisi, $\beta_1 = 1$ geçerliyse tam Fisher etkisi söz konusu olur (Bayat 2012: 48-49).

Şekil 1: Ortalama Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi

Kaynak: Uribe 2017: 5

Fisher eşitliği çerçevesinde nominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasındaki ilişki Şekil 1 yardımıyla gösterilebilir. Buna göre Şekil 1’de 1989-2012 yılları arasında 99 ülkede ve 26 OECD ülkelerinde enflasyon oranları ile nominal faiz oranları arasında pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Her iki şekilde orijinden çıkan 45 derecelik doğru üzerinde bulunan ülkelerde enflasyon ile nominal faiz oranları arasında birebir ilişki geçerlidir.⁵

Öte yandan Fisher ve Neo-Fisher etkiler özelinde nominal faiz oranının enflasyon üzerindeki etkisini incelemek gerekir. Özellikle ekonomilerde nominal faiz oranındaki artışın kalıcı veya geçici şoklarla etkilenme düzeyi enflasyon oranlarını kısa ve uzun dönemde farklılaştıracaktır.

⁵ Fisher eşitliği ile ilgili yapılan birçok çalışma mevcuttur. Konuyla ilgili olarak *Fama (1975)*, *Mishkin (1992)*, *Dutt ve Ghosh (1995)*, *Peng (1995)*, *Atkins ve Coe (2001)*, *Fahmy ve Kandil (2003)*, *Gül ve Açıklan (2007)* ve *Yılanıcı (2009)* çalışmaları incelenebilir.

Tablo 1: Nominal Faiz Oranındaki Artışın Enflasyon Üzerindeki Etkisi

	Uzun Vadeli Etki	Kısa Vadeli Etki
Geçici Şok	0	↓
Kalıcı Şok	↑	↑

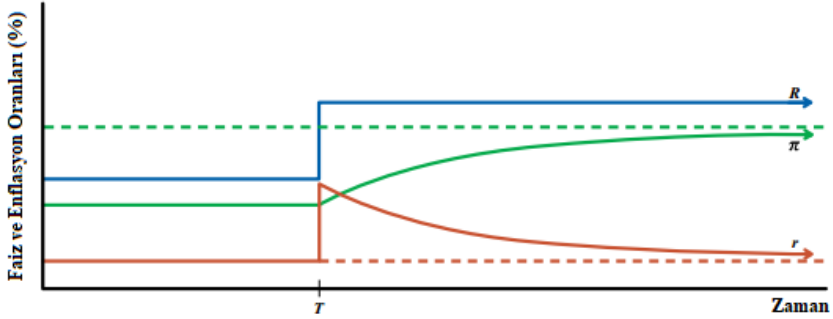
Kaynak: Uribe 2017:1

Tablo 1'deki bilgiler Yeni Keynesyen görüşler çerçevesinde Taylor kuralına bağlı olarak elde edilmiştir. Buna göre nominal faiz oranında geçici bir artış reel faiz oranını kısa vadede etkileyerek toplam talebin ve dolayısıyla enflasyonun azalmasına yol açacaktır. Ayrıca nominal faiz oranındaki geçici bir artışın uzun vadeli etkisi bulunmamaktadır. Ancak nominal faiz oranındaki kalıcı artışın iktisadi aktörler tarafından algılanmasıyla birlikte enflasyon oranı da uzun vadede artış gösterecektir. Dolayısıyla Tablo 1'de yer alan ikinci satırın birinci sütunu Fisher etkisini göstermektedir. İlave olarak Fisher etkisinde enflasyon oranının nominal faiz oranındaki kalıcı bir artışa hızlı veya yavaş bir şekilde uyum sağladığını tahmin etmemektedir. Bu bilgi boşluğu son dönem Yeni Keynesyen ekolün ortaya koyduğu modeller çerçevesinde doldurulmuştur. Bu modellere göre nominal faiz oranındaki kalıcı artışın kısa vadede enflasyon beklentilerinde artışa neden olduğu savunulmaktadır. Tablo 1'de yer alan ikinci satırın ikinci sütunu Neo-Fisher etkisini göstermektedir (Uribe 2017: 2-3).

Neo-Fisher etkiyi daha iyi anlayabilmek için nominal faiz oranı ile reel faiz oranının kısa ve uzun dönemli etkileşimlerini bilmek gerekir. Buna göre iktisadi aktörlerin bilgilerinin tam olduğu ve geleceğe dair enflasyonun bilindiği bir model çerçevesinde merkez bankası nominal faiz oranını kalıcı bir şekilde %1 arttırırsa ekonomik aktivite (*istihdam, işsizlik ve üretim*) bu durumda olumsuz etkilenir. Uzun dönemde reel faiz, nominal faktörlerden bağımsız olsa bile kısa dönemde birçok ekonomist nominal şokların reel faiz oranını

etkilediğini savunmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmenin reel faiz oranı üzerinde de etkisi bulunmaktadır (Garin vd. 2018: 244). Buna göre nominal faiz oranındaki kalıcı bir artışla birlikte reel faiz oranında kısa vadede artış gerçekleşecektir. Ancak nominal faiz oranındaki artışın ilk etapta enflasyon üzerindeki etkisi birebirden az olacaktır (Williamson 2016: 8). Dolayısıyla Neo-Fisher etkisi açısından nominal faiz oranında kalıcı artışın reel faiz oranını aynı oranda kendi doğal seviyesinin üzerine çıkartması ve zamanla reel faizin kendi doğal seviyesine geri çekilmesi enflasyonu kademeli olarak yükseltecektir (Eryılmaz 2015: 554). Aşağıda yer alan Şekil 2 yardımıyla Neo-Fisher etkisi özetlenebilir.

Şekil 2: Neo-Fisher Etkisine Göre Nominal Faiz Oranındaki Kalıcı Artışın Etkileşimi

Kaynak: Williamson 2016: 8.

Şekil 2'ye göre R , nominal faiz oranını; r , reel faiz oranını ve π , enflasyon oranını göstermektedir. Buna göre nominal faiz oranı arttığı zaman ilk etapta reel faiz oranı birebirden artmaktadır. Uzun dönemde reel faiz oranının doğal düzeyine geri dönmesiyle enflasyon oranı artmaya başlar. Uzun dönemde nominal faiz oranı ile enflasyon birebirden olarak yükselir. Neo-Fisher etkisiyle ilgili çeşitli modeller kullanılarak yapılan çalışmalar bu durumu desteklemektedir. Belaygorod ve Dueker (2009) çalışmalarında Yeni Keynesyen anlayışa uygun dinamik olasılıksal denge modelleri (DSGE) geliştirmişlerdir. Bu modelin sonuçlarına göre

nominal faiz oranları arttığında enflasyonun da arttığını tespit etmişlerdir. Yine çalışmalara paralel olarak Castelnovo ve Surico (2010) çalışmalarında çeşitli kısıtlamalar altında yapısal vektör otoregresif (VARs) modellemelerle nominal faiz oranlarından enflasyona doğru nedenselliğin bulunduğunu doğrulamışlardır. Schmitt-Grohe ve Uribe (2014 ve 2017) esnek veya katı fiyatlara sahip standart dinamik optimizasyon modelleri kapsamında Neo-Fisher etkisinin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Özellikle nominal faiz oranındaki kalıcı ve inandırıcı bir artışın enflasyonist beklentilerde ani artışa yol açtığını belirtmektedirler. Cochrane (2017) nominal faiz oranını daha yüksek bir seviyeye sabitleyen bir politikanın mali rejimle ilgili standart olmayan varsayımlar yapılmadığı takdirde kısa vadeli enflasyon oranlarında artışa neden olacağını ifade etmektedir (Eryılmaz ve Eryılmaz 2011: 53). Ayrıca Kocherlakota (2010) gözlemlerine göre düşük gecelik faiz oranlarının düşük düzeyli deflasyona yol açtığını savunmaktadır. Crowder (2015) ABD için yaptığı analizde 2008-2014 yılları arasında Neo-Fisher etkisinin varlığını tespit etmiştir.

Yapılan çalışmalara bakıldığında Neo-Fisher etkisiyle ilgili görüşlerin ikiye ayrıldığı görülmektedir. Çalışmalarda kullanılan modellemelere bağlı olarak Fisher etkisi ile rasyonel beklentiler teorisini içeren teorilerin yanı sıra mali kısıtların varlığı altında savunulan görüşler de mevcuttur. Ancak genel olarak bakıldığında Neo-Fisher etkisiyle ilgili olarak Yeni Keynesyen modellemeler geçerlidir. Eşanlı dinamik genel denge olarak adlandırılan bu modellemeler üç temel yapıyı ifade etmektedir. Bunlar AD-IS eşitliği, AS-Yeni Keynesyen Phillips eğrisi ve Taylor kuralı temelinde geliştirilen para politikası kuralıdır (Crowder 2015). Sözü edilen para politikası kuralı aşağıda yer alan (2) numaralı denklemle ifade edilebilir.

$$i_t = \emptyset_0 + \emptyset_\pi(\pi_t - \pi^*) + \varepsilon_t \quad (2)$$

(2) numaralı denkleme göre i_t nominal faiz oranını, π_t aktüel enflasyon oranını, π^* merkez bankası enflasyon hedefini ve \emptyset_π merkez

bankasının hedef dışı enflasyon tepkisini göstermektedir. Denklemden yer alan ε_t faktörü ise politika hedefleri dışındaki etmenlerce nominal faiz oranını belirleyen katsayıdır. Eğer $\varepsilon_t > 0$ koşulu geçerliyse merkez bankasının nominal faiz oranını politika kuralından yüksek olarak belirlemesini ifade etmektedir. Denklemde göre merkez bankasının hedef dışı enflasyon tepkisini gösteren ϕ_π etmeni birden büyükse ($\phi_\pi > 1$) merkez bankasının enflasyon oranlarına karşı agresif tavrıdır. Bu durum nominal faiz oranının enflasyon oranından daha fazla artması gerekliliğini ortaya koyan Taylor prensibine denk gelmektedir. Ancak $\phi_\pi < 1$ şartı geçerli olduğu durumda merkez bankası enflasyon hedef dışı kaldığı zaman agresif tepkiyi taahhüt etmiyorsa enflasyon beklentileri riskli hale gelir. Risk birden fazla olasılıksal süreçteki dengelerle ortaya çıkmaktadır. Bu durumda enflasyonun izlediği rota kısa vadede Neo-Fisher etkisini geçerli kılar. Ancak Neo-Fisher dengenin görülebilmesi ve çoklu dengelerden tek dengenin tutarlı olması için modelle ilgili mali yönlü teori ortaya konulması gerekir (Amano vd. 2016: 3-4).

Enflasyon oranlarının istikrarlı hale getirilmesinde geleneksel yol olan Taylor kuralında enflasyon %1 arttığında nominal faiz oranının %1'den daha fazla artırılması gerekir. Dolayısıyla Taylor kuralında enflasyona göre faiz oranının belirlenimi yatmaktadır. Ancak Neo-Fisher etkisinin geçerli olduğu bir durumda Taylor kuralının uygulanmasının kısıtları bulunmaktadır. Makro ekonomik teoriler Taylor prensibinin nominal faiz oranının sıfır alt sınırda (*Zero Lower Bound*) işe yaramayacağını varsayar⁶. Dolayısıyla merkez bankası Taylor kuralını uygularsa merkez bankası her enflasyon oranı düştüğünde kademeli olarak nominal faiz oranını azaltacaktır (Eryılmaz

⁶ Sıfır alt sınır faiz politikası, makro ekonomik modellere göre kısa vadeli faiz oranının sıfırın altına düşmeyeceği inandırıcıdır. Buna göre faiz oranının negatif olması durumunda iktisadi aktörler faizler sıfır oluncaya kadar nakit tutacaklardır. Bu mantıktan hareketle nominal faiz oranının alt sınırı sıfır olarak varsayılır.

ve Eryılmaz 2015: 601). Ancak kaçınılmaz olarak merkez bankası faiz oranını sıfır olarak belirlerse enflasyonu arttıracak bir güç olmadığı için merkez bankası düşük enflasyon tuzağına takılacaktır (Williamson 2016: 8). Bu nedenlerle sıfır alt sınıra dayanan bir faiz politikasında Taylor kuralı geçerliliğini yitirecektir. Geçtiğimiz birkaç yılda düşük enflasyon tuzağına takılan birçok merkez bankası bulunmaktadır⁷. Ancak Japonya merkez bankası düşük enflasyon tuzağını en yoğun yaşayan bankalardan biridir. %2 oranında enflasyon hedeflemesine sahiplenirken 1995 yılından beri ortalama enflasyon oranı ve nominal faiz oranı sıfıra yakın seyretmektedir. Bu şekilde sıfır faiz oranı politikasının kalıcı bir şekilde devam etmesi “*permazero etkisini*”⁸ ortaya çıkarmaktadır (Bullard 2015). *Permazero etkisine* göre merkez bankasının seçtiği faiz seviyesi çıktı açığı ve enflasyon üzerinde etki yaratır. Düşük faiz oranının seçimi enflasyonu aşağı doğru baskılamak bu durumun uzun süre kalıcı olması permazero etkisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla G-7 ülkeleri bu etkiye bağlı olarak enflasyonu hedefleneneye yaklaştırmakta başarısızdır. Benhabib, Schmitt-Grohe ve Uribe (2001) çalışmalarında düşük faiz ve düşük enflasyon dengesinde bulunan ülkelerin bu denge durumundan kurtulmalarının zor olduğunu belirtmektedirler.

Düşük enflasyon tuzağındaki ülkeler sözü edilen tuzaktan kurtulabilmek için genellikle geleneksel olmayan para politikalarına başvururlar. Ancak Neo-Fisher görüşlere göre bu tuzaktan kurtulmanın yolu Taylor kuralının uygulanmasına son vermekten geçmektedir (Williamson 2016: 9). Ayrıca Taylor kuralının terk edilmesinin yanı sıra hükümetin nominal fiyat üzerindeki etkisini içselleştirmesi gerekmektedir (Eryılmaz ve Mercan 2015: 11). Bu içselleştirmede mali otorite, nominal fiyatları baz alarak bütçe dengesinin korunmasını

⁷ Düşük enflasyon politikası tuzağına takılan merkez bankaları İsveç, Danimarka, İsviçre, İngiltere ve Avrupa merkez bankalarıdır.

⁸ Permazero kavramı İngilizce “*permanent zero*” kelimelerinin kısaltılmasıyla oluşturulmuş olup kalıcı sıfır anlamına gelmektedir.

sağlaması ve borcun gerçek değerini yönetebilmek için enflasyonu aktif olarak kullanması gerekmektedir. Dolayısıyla maliye politikası geleneksel olmayan rollerin etkisi altına girmektedir. Ancak hükümetin reel borç yönetiminde enflasyonu kullanması ve para-maliye otoritelerindeki koordinasyonun artması zorunluluğu merkez bankası bağımsızlığı gibi konularda kaygıların yükselmesine neden olacaktır (Amano vd. 2016: 5-6; Eryılmaz ve Murat 2016: 252).

Öte yandan Neofisheryen görüşlere dayanarak gelişmekte olan ülkelerde nominal faiz oranlarının enflasyonu kontrol etmek için kullanılmasının bazı şartları bulunmaktadır. Buna göre (Cochrane 2016 ve 2017);

1. Neofisheryen görüşlerin temelinde para ve maliye politikalarının koordinasyonu bulunduğu için disipline edilmiş mali ortamın oluşması şarttır. Ancak gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde seçim döneminde maliye politikası araçlarının yoğun olarak kullanıldığını tespit eden *politik konjonktür teorileri*⁹ başlığı altında birçok çalışma bulunmaktadır¹⁰ (Tayyar 2017a; Eryılmaz ve Murat 2016: 208).
2. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon seviyelerindeki değişimler birçok etmene bağlı olabilir. Dışa bağımlılığı

⁹ *Politik konjonktür teorileri*, makroekonomik değişkenlerdeki dalgalanmaların nedenlerini araştıran alternatif yaklaşımlardan biridir. Sözü edilen teori seçim zamanında politikacı ve seçmenler arasında artan çıkar çatışmalarını inceleyip bu durumun ekonomi üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Dolayısıyla seçim dönemlerinde seçmenlerin fayda ve politikacıların yeniden göreve gelme arzularından dolayı politikacılar seçim dönemlerinde iktisat politikası araçlarını manipüle etmektedirler (Tayyar 2018).

¹⁰ Politik konjonktür teorileri alanında yapılan çalışmalar ağırlıklı maliye politikası araçlarındaki değişimleri incelemektedir. Ancak maliye politikası araçları dışında para politikası ve döviz kuru araçlarını inceleyen çalışmalar da mevcuttur (Tayyar 2017b; Tayyar 2017c).

yüksek, yabancı sermayenin istikrarsız ve rezerv yapısı sağlam olmayan ülkede döviz kurunda ani artışların görülmesi enflasyonun faiz oranlarıyla kontrolünü zorlaştırır. Dolayısıyla Neo-Fisher etkisinin ülkelerde görülebilmesi için bu olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi gerekmektedir.

3. Neo-Fisher etkisinin görülebilmesi için para politikasının başı olan merkez bankasının kredibl olması gerekmektedir. Eğer bu şart sağlanıyorsa enflasyon bekleyişleri yardımıyla nominal faiz oranı, enflasyonu kontrol etmek için kullanılabilir. İlave olarak kredibilitiyi sağlayabilmek iktisadi aktörler arasında farkındalığın yaygınlaşmasına yol açar. Bu farkındalık merkez bankasının artık enflasyonu faizle kontrol edeceğinin bilinebilmesiyle ortaya çıkar. Dolayısıyla nominal faizle enflasyonu kontrol etmek kolay hale gelir.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Türkiye’de 2002-2014 döneminde enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkinin Neo-Fisheryen görüş açısından geçerli olup olmadığının incelenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu paralelde piyasada geçerli olan kısa ve uzun vadeli nominal faiz oranları ile enflasyon oranı arasındaki nedensellik ilişkilerinin sorgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla analizde 2002:01 – 2014:05 dönemine ait aylık tüketici fiyat endeksi (TÜFE), bankalar arası gecelik faiz oranı (BAFO), 1 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (A1FO), 3 ay ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (A3FO), 6 ay ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (A6FO) ve 1 yıllık ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı (Y1FO) serileri kullanılmıştır. İlgili dönem aralığında çalışmada kullanılan serilerin dönüşüm işlemlerinden sonra durağanlık analizleri yapılacaktır. Durağanlık analizlerinde sırasıyla genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS), Ng-Perron ve iki kırılmalı yapısal birim kök testi Lee-Strazicich (2003) testleri

kullanılmıştır. Son olarak Toda-Yamamoto analizi ile değişkenlerin nedensellik ilişkileri incelenecektir.

Çalışmada kullanılan seriler FRED (*St. Louis Federal Rezerv Bankası*) sitesi ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (*TCMB*) elektronik veri dağıtım sistemi arşiv bölümünden elde edilmiştir. Kullanılan serilerle ilgili olarak mevsimsel birim kök analizleri Eviews 9 paket programı kullanılarak incelenmiş ve hiçbir seride mevsimsel birim kök görülmemiştir. Durağanlık analizlerinden önce serilerin dönüştürme işlemleri aşağıda yer almaktadır.

TÜFE= 2002:01-2014:05 dönemine ait 2010 temelli aylık tüketici fiyat endeksini göstermektedir. Serinin logaritması alınarak LTÜFE serisi elde edilmiştir.

BAFO= 2002:01-2014:05 dönemine ait aylık bankalar arası gecelik faiz oranını göstermektedir. Serinin logaritması alınarak LBAFO serisi elde edilmiştir.

A1FO= 2002:01 – 2014:05 dönemine ait 1 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranını göstermektedir. Serinin logaritması alınarak LA1FO serisi elde edilmiştir.

A3FO= 2002:01 – 2014:05 dönemine ait 3 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranını göstermektedir. Serinin logaritması alınarak LA3FO serisi elde edilmiştir.

A6FO= 2002:01 – 2014:05 dönemine ait 6 ay vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranını göstermektedir. Serinin logaritması alınarak LA6FO serisi elde edilmiştir.

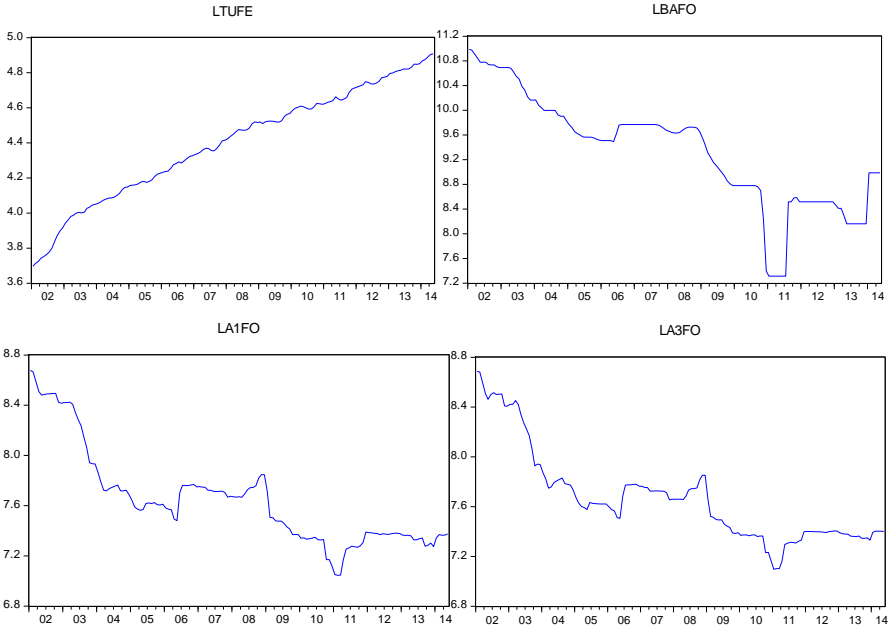
Y1FO= 2002:01 – 2014:05 dönemine ait 1 yıl vadeli ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranını göstermektedir.

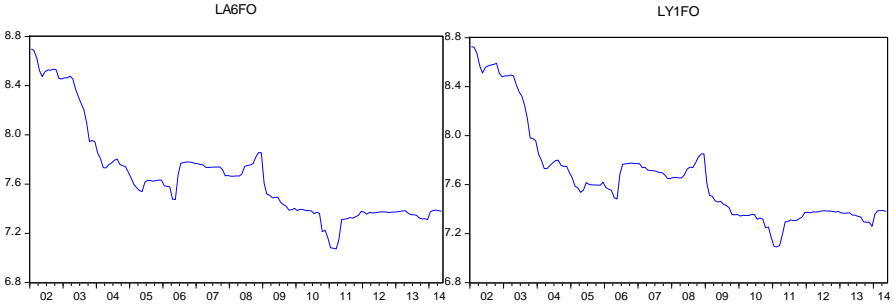
Serinin logaritması alınarak LY1FO serisi elde edilmiştir.

3.1. Serilerin Durağanlık Analizi

Serilere ilişkin dönüştürme işlemlerinden sonra ilgili serilerin durağanlık derecelerinin bilinmesi Toda-Yamamoto nedensellik analizi açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan serilere genişletilmiş *Dickey-Fuller (ADF)*, *Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS)*, *Ng-Perron* ve *iki kırılmalı yapısal birim kök testi olan Lee-Strazicich (2003)* durağanlık testleri uygulanmıştır. Kullanılan her bir durağanlık testinin kendine has üstünlüklerinden dolayı analizlerde karma yöntem benimsenmiştir.

Şekil 3: TÜFE, BAFO, A1FO, A3FO, A6FO ve Y1FO Serilerinin Düzey Grafikleri

Şekil 3’te 2002:01-2014:05 döneminde TÜFE, BAFO, A1FO, A3FO, A6FO ve Y1FO serilerinin zaman içindeki düzey değer değişimleri görülmektedir. İlk olarak TÜFE serisinde tüm dönem boyunca sağa yukarı doğru pozitif eğilim dikkati çekmektedir. Bu durum TÜFE serisinin durağan olmadığına bir işareti olabilir. Ayrıca BAFO, A1FO, A3FO, A6FO ve Y1FO serilerinin yaklaşık olarak 2011 yılına kadar genel olarak sol yukarıdan sağ aşağı doğru negatif eğilime sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla TÜFE serisine paralel olarak bu durum ilgili serilerde birim kökün varlığının göstergesi olabilir. Bu nedenle serilerin durağan olup olmadıklarının daha iyi anlayabilmek için serilerin dönüştürülmüş düzey değerlerine ilk olarak ADF, KPSS ve Ng-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. İlgili serilere her bir testin uygulanmasında Eviews 9 paket programından yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan serilerin birim kök test sonuçları aşağıda yer alan Tablo 2 yardımıyla ayrıntılı olarak incelenebilir.

Tablo 2: TÜFE, BAFO, A1FO, A3FO, A6FO, Y1FO Serileri
Düzye Değerde Birim Kök Testi Sonuçları

Birim Kök Testleri	ADF Testi	KPSS Testi	Ng-Perron Testi			
			MZa	MZt	MSB	MPT
TÜFE	-3,88 (0,015)	0,29 (0,21)	-2,13 (-23,80)	-0,94 (-3,42)	0,44 (0,14)	38,07 (4,03)
BAFO	-2,20 (0,485)	0,09 (0,21)	-11,51 (-23,80)	-2,20 (-3,42)	0,19 (0,14)	8,89 (4,03)
A1FO	-2,51 (0,32)	0,17 (0,21)	-3,37 (-23,80)	-1,15 (-3,42)	0,34 (0,14)	24,35 (4,03)
A3FO	-2,68 (0,24)	0,19 (0,21)	-3,58 (-23,80)	-1,19 (-3,42)	0,33 (0,14)	23,16 (4,03)
A6FO	-2,60 (0,28)	0,18 (0,21)	-3,79 (-23,80)	-1,24 (-3,42)	0,32 (0,14)	22,23 (4,03)
Y1FO	-2,51 (0,32)	0,20 (0,21)	-3,45 (-23,80)	-1,17 (-3,42)	0,33 (0,14)	23,93 (4,03)

Not: Tabloda parantez içindeki değerler %1 seviyesindeki kritik değerleri göstermektedir. ADF testinde parantez içi değerler %1 seviyesindeki olasılık değerlerini ifade etmektedir. Tüm değişkenlerin KPSS testinde otomatik olarak Barlett-Kernel tekniğiyle Newey-West 9 band genişliği belirlenmiştir. ADF ve Ng-Perron testlerinde SIC kriterine göre tüm serilerde 1 gecikme tespit edilmiştir.

Tablo 2'ye göre serilerin dönüştürülmüş değerleri kullanılarak yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre tüm serilerin %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı bulunmamaktadır. Ancak TÜFE serisinin %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. KPSS birim kök testi açısından TÜFE serisi hariç tüm serilerin LM değeri, parantez içerisinde yer alan kritik değerden küçük olduğundan ilgili serilerde birim kök olmadığı anlaşılmaktadır. TÜFE serisinde ise LM değeri kritik değerden büyük olduğundan serinin durağan olmadığı görülmektedir. Ng-Perron birim kök testinde tüm serilerin MZa ve MZt test değerleri, kritik değerden küçük olduğu görülmektedir.¹¹ Ayrıca MSB ve MPT test istatistiklerinin, parantez içinde yer alan kritik değerden büyük olması serilerin tümünde birim kökün varlığını göstermektedir. Çalışmada kullanılan ADF, KPSS ve Ng-Perron birim kök testleri yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Serinin durağan olup olmadığının değerlendirilmesinde yapısal kırılmalar önem taşımaktadır. Bu nedenle her bir serinin dönüştürülmüş düzey değerlerine iki kırılmalı yapısal birim kök testi olan Lee-Strazicich (2003) testi Gauss 9 programı kullanılarak yapılmıştır. Serilere ait sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: TÜFE, BAFO, A1FO, A3FO, A6FO ve Y1FO Serileri Düzey Değerlerinin İki Kırılmalı Lee-Strazicich (2003) Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	Model	Gecikme	Kırılma Zamanları	λ	t istatistiği	Kritik Değer
TÜFE	Model A	1	2003M8, 2011M5	0,2; 0,8	-1,51	-4,54*
	Model C	1	2003M3, 2009M1	0,2; 0,6	-6,18	-6,41*
BAFO	Model A	1	2011M2, 2011M8	0,2; 0,6	-3,17	-4,54*
	Model C	1	2006M6, 2010M9	0,4; 0,6	-4,04	-6,45*
A1FO	Model A	1	2003M9, 2006M6	0,2; 0,4	-2,11	-4,54*
	Model C	1	2006M4, 2009M3	0,4; 0,6	-3,98	-6,45*
A3FO	Model A	1	2003M4, 2003M9	0,2; 0,2	-2,30	-4,54*

¹¹ Ng-Perron birim kök testinde MZa ve MZt test istatistikleri ve kritik değerler mutlak değer alınarak değerlendirilir.

A6FO	Model C	1	2006M4, 2009M3	0,4; 0,6	-4,32	-6,45*
	Model A	1	2003M4, 2003M9	0,2; 0,2	-2,31	-4,54*
	Model C	1	2005M4, 2009M3	0,2; 0,6	-4,33	-6,41*
Y1FO	Model A	1	2003M9, 2003M12	0,2; 0,2	-2,26	-4,54*
	Model C	1	2005M3, 2009M3	0,2; 0,6	-4,26	-6,41*

Not: Tabloda yer alan yıldızla gösterilen kritik değerler % 1 anlamlılık seviyesini göstermektedir. Kritik değerler Lee ve Strazicich (2003)'ten alınmıştır.

Tablo 3'te serilere ilişkin Lee-Strazicich (2003) iki kırılmalı birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre tüm serilerin model A ve model C açısından hesaplanan t istatistiğinin mutlak değerli hali, kritik değerden daha küçük olduğu için tüm serilerin durağan olmadığı görülmektedir. Lee-Strazicich (2003) testine paralel olarak Ng-Perron testinde de serilerin tamamında birim kökün varlığı tespit edildiğinden tüm serilerin birinci farklarının alınması kararlaştırılmıştır. Tüm serilerin birinci farkının alınmasından sonra ilgili seriler yeniden çalışmada kullanılan durağanlık testleriyle sınanmıştır. Buna göre tüm serilerin birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini sorgulamak için literatürde birçok yöntem bulunmaktadır. Bunlardan biri sıklıkla kullanılan Granger nedensellik testidir. Granger nedensellik testinde sahte regresyon durumunu elimine etmek için ilgili değişkenlerin durağan olması gerekir. Ancak değişkenlerin durağan olmama durumunda farkı alınarak durağan hale getirilmesi nedenselliğin sorgulanmasında bilgi eksikliği yaratmaktadır. İlave olarak tüm serilerin aynı düzeyde durağanlığa sahip olması durumunda koentegrasyon ilişkisinin incelenmesi gerekmektedir. Nedensellik analizlerinde diğer testlere nazaran üstünlüğü bulunan yöntem Toda-Yamamoto (1995) analizidir. Bu analizde değişkenlerin durağanlık ve koentegrasyon ön testlerine gerek kalmadan nedensellik ilişkileri tespit edilir. Buna göre Toda-Yamamoto (1995) analizinde birim kök içeren serilerin varlığında

bu serilerin düzey değerlerine ait VAR modellerinin tahmininin oluşturulabileceği gösterilmiştir. VAR modellerinin tahmininde gecikmesi arttırılmış (*lag augmented*) VAR modeli yöntemi kullanılmıştır. İlave olarak bu yöntemde seriler farkı alınmadan düzey değerde analizi yapıldığı için değişkenlerle ilgili bilgi kayıpları önlenmektedir. Yöntemin uygulanmasında değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi (*dmax*), gecikme uzunluğundan (*k*) küçük olması gerekmektedir (Toda ve Yamamoto 1995). Değişkenlere Toda-Yamamoto nedensellik analizinin uygulanmasında birkaç aşama bulunmaktadır. İlk aşamada değişkenlere durağanlık testleri uygulanarak en yüksek bütünleşme derecesi (*dmax*) tespit edilmelidir. İkinci aşamada VAR modeline ait gecikme test sonuçlarına göre en uygun gecikme uzunluğu (*k*) tespit edilir. nc aşamada değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi (*dmax*) ve gecikme uzunluğu (*k*) olan VAR (*k+dmax*) modeli tahmin edilir. Son aşamada ise değişkenlerin nedensellik ilişkisinin kararlaştırılmasında H_0 hipotezleri düzeltilmiş WALD (*mWALD*) testiyle sınıanır. İlgili değişkenler arasında H_0 hipotezi reddedilirse değişkenler arası nedensellik ilişkisi doğrulanır (Toda ve Yamamoto 1995: 230).

Çalışmada BAFO, A1FO, A3FO, A6FO ve Y1FO değişkenlerinin TÜFE değişkeniyle aralarındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) testi yardımıyla incelenecektir. Testin ilk aşamasında değişkenlerin bütünleşme derecesi durağanlık yöntemlerine göre bir önceki başlıkta incelenmiştir. Tüm seriler birinci farkta durağan olduğu için $dmax=1$ olarak belirlenmiştir. Testin ikinci aşamasında ilgili değişkenlerle kurulan VAR modeline ait en uygun gecikme uzunluğu (*k*) tespit edilmesi gerekmektedir.

Tablo 4: VAR Modeline Ait Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	1086.65	NA	5.67e-15	-15.77	-15.64	-15.72
1	2041.29	1811.71	8.51e-21	-29.18	-28.29*	-28.82*
2	2084.42	78.07	7.69e-21	-29.29	-27.62	-28.61
3	2127.84	74.79	6.95e-21*	-29.39*	-26.96	-28.41
4	2149.91	36.08	8.64e-21	-29.19	-25.99	-27.89
5	2173.17	35.98	1.06e-20	-29.00	-25.04	-27.39
6	2199.47	38.38	1.27e-20	-28.86	-24.13	-26.94
7	2222.60	31.74	1.61e-20	-28.68	-23.18	-26.44
8	2267.03	57.07	1.52e-20	-28.80	-22.53	-26.25
9	2310.35	51.85	1.49e-20	-28.91	-21.87	-26.05
10	2346.97	40.62	1.66e-20	-28.92	-21.11	-25.74
11	2397.07	51.19*	1.57e-20	-29.12	-20.55	-25.64
12	2438.26	38.48	1.75e-20	-29.20	-19.86	-25.40

Çalışmada kullanılan serilere ilişkin VAR modeline ait uygun gecikme uzunlukları Tablo 4’te yer almaktadır. Tablodaki bilgiler açısından tüm kriterlere göre en uygun gecikme değerleri (*) işaretiyle ifade edilmektedir. Buna göre LR kriterine göre en uygun gecikme uzunluğu 11, FPE ve AIC kriterlerine göre 3, SIC ve HQ kriterlerine göre ise 1 gecikme şeklindedir. Değişkenlerin durağanlık analizlerinde yoğunlukla SIC kriteri kullanıldığı için en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde SIC kriteri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda SIC ve HQ kriterleri 1. gecikmede en uygun değerleri gösterdiği için modele ait olarak en uygun gecikme uzunluğu (k) 1 olarak belirlenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizinin üçüncü aşamasına dayanılarak en uygun gecikme uzunluğu 1 ve değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi 1 olan gecikmesi arttırılmış VAR (2) modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen modelin H_0 hipotezleri MWALD testleriyle sınanmıştır. Değişkenlerin nedensellik ilişkileri Tablo 5 yardımıyla incelenebilir.

Tablo 5: BAFO, A1FO, A3FO, A6FO, Y1FO ve TÜFE Serilerinin Toda-Yamamoto (1995) Analizi Sonuçları

Satır	Temel Hipotez	Gecikme Uzunluğu		P değeri	Hipotez
		k=1 dmax=1 (k+dmax=2)	(Ki-kare) istatistiği		
1	BAFO \neq →TÜFE	2	24,987	0,014	H_0 Red**
2	A1FO \neq →TÜFE	2	12,678	0,392	H_0 Kabul
3	A3FO \neq →TÜFE	2	6,179	0,906	H_0 Kabul
4	A6FO \neq →TÜFE	2	5,585	0,935	H_0 Kabul
5	Y1FO \neq →TÜFE	2	17,546	0,130	H_0 Kabul
6	TÜFE \neq →BAFO	2	18,370	0,104	H_0 Kabul
7	TÜFE \neq →A1FO	2	18,084	0,113	H_0 Kabul
8	TÜFE \neq →A3FO	2	21,127	0,048	H_0 Red**
9	TÜFE \neq →A6FO	2	18,991	0,088	H_0 Red***
10	TÜFE \neq →Y1FO	2	29,488	0,003	H_0 Red*

Tablo 5'te yer alan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ilk satırda BAFO değişkeninden TÜFE değişkenine doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. İkinci satırda A1FO değişkeninden TÜFE değişkenine, üçüncü satırda A3FO değişkeninden TÜFE değişkenine, dördüncü satırda A6FO değişkeninden TÜFE değişkenine, beşinci satırda Y1FO değişkeninden TÜFE değişkenine, altıncı satırda TÜFE değişkeninden BAFO değişkenine ve yedinci satırda TÜFE değişkeninden A1FO değişkenine doğru H_0 hipotezi kabul edildiğinden tek yönlü nedensellik ilişkisi yoktur. Sekizinci satırda bulunan TÜFE değişkeninden A3FO değişkenine doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik

ilişkisi bulunmaktadır. Dokuzuncu satırda TÜFE değişkeninden A6FO değişkenine doğru %10 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tablonun son satırında ise TÜFE değişkeninden Y1FO değişkenine doğru %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Sonuç olarak Neo-Fisher etkisi kısa dönemde nominal faiz oranından enflasyona doğru nedenselliğın olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla birinci satırda BAFO değişkeninden TÜFE değişkenine doğru tek yönlü nedenselliğın mevcut olması bankalar arası gecelik faiz oranının enflasyon üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye’de ilgili dönemde bu ilişkinin görülmesi değişkenlerin nedensellik ilişkileri bakımından Neo-Fisher etkisinin varlığını kanıtlamaktadır. İlave olarak Fisher etkisi ise uzun dönemde enflasyondan nominal faiz oranına doğru nedenselliğın geçerli olduğunu savunmaktadır. Tablo 5’teki sonuçlara göre son satırda TÜFE değişkeninden Y1FO değişkenine doğru tek yönlü nedenselliğın bulunması enflasyonun 1 yıllık ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de sözü edilen dönemler arasında nedensellik ilişkisi bakımından Fisher etkisinin varlığını ifade etmektedir. İlgili dönem aralığında Türkiye için yapılan Toda-Yamamoto testi sonuçlarına göre Neo-Fisher etkisinin geçerli olması enflasyonun kontrol edilmesinde nominal faizin bir araç olarak kullanılmasını düşündürebilir. Ancak bu yolun kullanılmasının bazı şartları bulunmaktadır. İlk olarak ülkelerde disiplin altına alınmış mali ortamın bulunması, para ve maliye politikalarının koordineli kullanılması açısından şarttır. Ayrıca dışa bağımlılığı yüksek olan ülkelerde politik ve ekonomik istikrar ortamı gereklidir. Çünkü politik istikrarsızlıklara bağılı olarak dışa bağımlılığı yüksek ve rezerv yapısı sağlam olmayan ülkelerde döviz kurundaki dalgalanmalar enflasyonun, faiz oranları aracısıyla kontrolünü zorlaştırmaktadır. Son olarak enflasyonun faiz oranlarıyla kontrolünü sağlayabilmek için merkez bankasının kredibl olması gerekmektedir. Merkez bankasının

kredibilitesi yetersizse enflasyonu önlemede faiz oranları etkili bir silah olamayacaktır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

2007-2009 döneminde yaşanan finansal krizin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için birçok merkez bankası düşük faiz politikası yolunu tercih etmiştir. Düşük faiz politikasıyla birlikte ekonomilerin canlanması ve enflasyonun artarak hedeflenen düzeye gelmesi hedeflenmiştir. Ancak geleneksel anlayışın aksine düşük faiz politikasıyla birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde enflasyon hedeflenen seviyelerin altında kalmaya devam etmiştir. Düşük faiz politikalarının, düşük enflasyona yol açması finansal krizden sonra faiz ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkilerinin gözden geçirilmesine yol açmıştır. Yapılan ekonometrik çalışmalarda Fisher etkisinin aksine nominal faiz oranından enflasyon oranına doğru nedenselliğin varlığı Neo-Fisher etkisini göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2002:01-2014:05 dönemine ait BAFO, A1FO, A3FO, A6FO, Y1FO ve TÜFE değişkenlerinin birbiriyle olan nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) analiziyle incelenmiştir. Analizin sonuçlarına göre BAFO değişkeninden TÜFE değişkenine doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye’de ilgili dönemde değişkenlerin nedensellik ilişkileri bakımından Neo-Fisher etkisinin varlığını göstermektedir. İlave olarak TÜFE değişkeninden Y1FO değişkenine doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de uzun dönemde değişkenler arası nedensellik ilişkisi bakımından Fisher etkisinin varlığı görülmektedir. Yapılan ekonometrik çalışmalarda ülkelerde Neo-Fisher etkisi görülse de enflasyonu kontrol etmek için nominal faizin silah olarak kullanılmasının birkaç şartı bulunmaktadır. Bunlardan ilki para ve maliye politikalarının koordinasyonu açısından disiplin altına alınmış mali ortamın ülkelerde tesis edilmesi gerekmektedir. İkincisi dışa bağımlılığı yüksek, politik ve ekonomik alanlarda istikrarsızlıklar

bulunan ve rezerv yapısı sağlam olmayan ülkelerde döviz kurundaki dalgalanmalar enflasyonun faiz oranları aracılığıyla kontrolünü zor hale getirmektedir. Dolayısıyla ülkelerdeki sözü edilen bu risklerin azaltılması şarttır. Son olarak merkez bankalarının düşük kredibilitelere sahip olması enflasyonu önlemede faiz politikasının yetersizliğini ortaya çıkaracağı için ülkelerin merkez bankalarının kredibilitesi yüksek olması gerekmektedir.

Kaynaklar

Amano, Robert vd. (2016). *A Primer on Neo-Fisherian Economics*. Staff Analytical Note, 2016-14, Bank of Canada.

Atkins, Frank J. ve Patrick J. Coe (2002). “An ARDL Bounds Test of the Long-run Fisher Effect in the United States and Canada”. *Journal of Macroeconomics*, C. 24, S. 2, s. 255-266.

Bayat, Tayfur (2012). “Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Yaklaşımı”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 38, s. 47-60.

Belaygorod, Anatoliy ve Michael Dueker (2009). “Indeterminacy, Change Points and the Price Puzzle in an Estimated DSGE Model”. *Journal of Economic Dynamics and Control*, C. 33, S. 3, s. 624-648.

Benhabib, Jess vd. (2001). “The Perils of Taylor Rules”. *Journal of Economic Theory*, S. 96, s. 40-69.

Borio, Claudio ve Boris Hofmann (2017). “Is Monetary Policy Less Effective When Interest Rates are Persistently Low?”. *BIS Working Papers*, S. 628.

Bullard, James (2010). “Seven Faces of the Peril”. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, S. 92, s. 339-352.

Bullard, James (2015). “Permazero as a Possible Medium-term Outcome for the U.S. and G-7”. Speech 258,

<https://www.stlouisfed.org/~media/Files/PDFs/Bullard/remarks/Bullard-Phil-Fed-Policy-Forum-4Dec2015.pdf> (Erişim Tarihi: 15.08.2018).

Castelnuovo, Efrem ve Paolo Surico (2010). “Monetary Policy, Inflation Expectations and the Price Puzzle”. *The Economic Journal*, C. 120, S. 549, s. 1262-1283.

Cochrane, John (2016). “Do Higher Interest Rates Raise or Lower Inflation?”. Hoover Institution, <https://pdfs.semanticscholar.org/702e/1c91f94c26b0ee369a0aa95ea79e307e75f6.pdf> (Erişim Tarihi: 15.08.2018).

Cochrane, John (2017). “Michelson-Morley, Fisher and Occam: The Radical Implications of Stable Quiet Inflation at the Zero Bound”. *NBER Chapters in NBER Macroeconomics Annual 2017*, C. 32, s. 113-226.

Constancio, Vitor (2017). “The Future of Monetary Policy Frameworks”. *Lecture at the Instituto Superior de Economia e Gestao Lisbon*, 25 May 2017, European Central Bank.

Crowder, William (2015). “The Neo-Fisher Hypothesis”. <http://www.uta.edu/faculty/crowder/data/Neo-Fisher.03.17.15.pdf> (Erişim Tarihi: 15.08.2018).

Dutt, Swama ve Dipak Ghosh (1995). “The Fisher Hypothesis: Examining the Canadian Experience”. *Applied Economics*, S. 27, s. 1025-1030.

Eryılmaz, Filiz ve Murat Dilek (2014). “The Traditional Opportunistic Political Business Cycles: An Example Of Turkey”. *The Science And Education At The Beginning Of The 21st Century in Turkey (Chapter 6)*, St. Kliment Ohridski University Press, s. 70-78.

Eryılmaz, Filiz (2015). “The Effects of Elections on Turkish Economy: Evidence From Money Supply”. *Turkey At The Beginning of 21*.

Century: Past and Present (Chapter 37), St. Kliment Ohridski University Press, s. 508-519.

Eryılmaz, Filiz (2015). “Political Business Cycle Theories”. *Education in The 21. Century: Theory And Practice (Chapter 43)*, St. Kliment Ohridski University Press, s. 536-562.

Eryılmaz, Filiz ve Mehmet Mercan (2015). “Political Budget Cycles: Evidence From Turkey”. *Annals Of The “Constantin Brâncuși” University Of Târgu Jiu, Economy Series*, S. 2/2015, s. 5-14.

Eryılmaz, Filiz ve Dilek Murat (2016). “Political Business Cycles Theories: Evidence From Turkey”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 248-268.

Eryılmaz, Filiz ve Dilek Murat (2016). “Searching For Political Business Cycles in Turkey: Findings From Fiscal Policy”. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, C. 17, s. 197-212.

Eryılmaz, Filiz ve Mehmet Eryılmaz (2015). “A Discussion about the Possible Effect of Middle Income Trap on Large Scale Firms’ Selection of Competitive Strategy”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, S. 207, s. 598-607.

Eryılmaz, Filiz ve Mehmet Eryılmaz (2011). “Ekonomik Krizlerin Retoriksel Stratejilere Etkisi: TKY Örneği”. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 1-2, s. 35-77.

Fahmy Yasser ve Magda Kandil (2003). “The Fisher Effect: New Evidence and Implications”. *International Review of Economics and Finance*, C. 12, S. 4, s. 451-465.

Fama, Eugene (1975). “Short Term Interest Rates as Predictors of Inflation”. *American Economic Review*, S. 65, s. 269-282.

Garcia-Schmidt, Mariana ve Michael Woodford (2015). “Are Low Interest Rates Deflationary? A Paradox of Perfect Foresight Analysis”. *NBER Working Paper*, S. 21614.

Garin, Julio vd. (2018). “Raise Rates to Raise Inflation? Neo-Fisherianism in the New Keynesian Model, Journal of Money”. *Credit and Banking*, C. 50, S. 1, s. 243-259.

Gerke, Rafael ve Klemens Hauzenberger (2017). “The Fisher Paradox: A Primer”. *Deutsche Bundesbank Discussion Paper*, S. 20, s. 1-21.

Gül, Ekrem ve Sezgin Açıkalm (2007). “An Examination of the Fisher Hypothesis: The Case of Turkey”. *Applied Economics*, C. 99, S. 1, s. 87-90.

Hummel, Jeffrey R. (2017). “Central Bank Control over Interest Rates: The Myth and the Reality”. *Mercatus Working Paper*, Mercatus Center at George Mason University, Arlington.

Ioana, Plescau (2017). “Monetary Policy and Inflation: Is there a Neo-Fisher Effect? Evidence from Inflation Targeting Countries in Central and Eastern Europe”. *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, C. 17, S. 1, s. 578-583.

Kocherlakota, Narayana (2010). “Modern Macroeconomic Models as Tools for Economic Policy”. The Region, <https://www.minneapolisfed.org/publications/the-region/modern-macroeconomic-models-as-tools-for-economic-policy> (Erişim Tarihi: 15.08.2018).

Mishkin, Frederic (1992). “Is the Fisher Effect or Real? A Reexamination of the Relationship Between Inflation and Interest Rate”. *Journal of Monetary Economics*, S. 30, s. 195-215.

Öruç, Erhan (2016). “Fisher Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 13, s. 297-311.

Savov, Alexi (2017). “Discussion of Interest Rate Policies, Banking and the Macro-economy”. *21 Annual Conference of the Central Bank of Chile*, NYU and NBER, November 2017.

Schmitt-Grohe, Stephanie ve Martin Uribe (2014). “Liquidity Traps: An Interest Rate Based Exit Strategy”. *Manchester School* 82, September, s. 1-14.

Schmitt-Grohe, Stephanie ve Martin Uribe (2017). “Liquidity Traps and Jobless Recoveries”. *American Economic Journal: Macroeconomics* 9, s. 165-204.

Schmitt-Grohe Stephanie (2018). “The Neo Fisher Effect”. *Nobel Symposium Money and Banking*, May 26-28 2018, Clarion Hotel Sign, Stockholm.

Spahn, Peter (2018). “Unconventional Views on Inflation Control: Forward Guidance, The Neo-Fisherian Approach and the Fiscal Theory of the Price Level”. *Hohenheim Discussion Papers in Business, Economics and Social Sciences*, 02-2018.

Tayyar, Ahmet Emrah (2017a). “Political Monetary Cycles in Coalition and Single Party Government Periods: A Case Study on Turkey”. *Annals of the Constantin Brancuși University of Targu Jiu, Economy Series*, S. 6 / 2017, s. 89-111.

Tayyar, Ahmet Emrah (2017b). “Esnek Kur Rejiminde Politik Döviz Kuru Dalgalanmalarının Varlığı: Türkiye Örneği”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 63, s. 423-442.

Tayyar, Ahmet Emrah (2017c). “Political Exchange Rate Fluctuations Specific to Fixed Exchange Rate Regimes: A Case Study on Turkey”. *Annals of the Constantin Brancuși University of Targu Jiu, Economy Series*, S. 2, s. 4-14.

Tayyar, Ahmet Emrah (2018). “Endojen Para Arzının Politik Yönü: Türkiye için Toda-Yamamoto Nedensellik Analizinin Uygulanması”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, s. 89-107.

Toda, Hiro Y. ve Taku Yamamoto (1995). “Statistical Inference in Vector Auto-Regressions with Possibly Integrated Processes”. *Journal of Econometrics*, C. 66, S. 1, s. 225-250.

Uribe, Martin (2017). “The Neo-Fisher Effect in the United States and Japan”. *NBER Working Papers 23977*, National Bureau of Economic Research, s. 1-30

Williamson, Stephen (2016). “Neo-Fisherism A Radical Idea, or the Most Obvious Solution to the Low-Inflation Problem?”. *The Regional Economist*, July 2016,
https://www.stlouisfed.org/~media/Publications/Regional%20Economist/2016/July/RE_July16.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2018).

EXTENDED ABSTRACT

Many central banks have used low interest rate policy to eliminate the negative effects of the financial crisis experienced in 2007-2009 period. However, the low interest rate policy led inflation to fall below the targeted levels instead of increasing inflation. In other words, Unlike traditional opinion, low interest rate policies caused low level inflation. After this situation, the positive relationship between the nominal interest and inflation, which is known as the Fisher effect, has been re-examined in terms of causality. As it is known, the Fisher effect suggest that the causality from inflation to interest rate is valid. However, in some studies, it has been observed that the Fisher effect is pratically from the nominal interest rate to the inflation rate, not from the inflation rate to the interest rate. The opposite causality relationship seen in this Fisher theory refers to the Neo-Fisher effect. The Neo-Fisher effect is based on the work of Cochrane (2016), Williamson (2016) and Bullard (2015). According to this effect, economies have a causal relationship from nominal interest rate to inflation and low interest rates cause low inflation. In order to better understand the Neo-Fisher effect, it is necessary to know the short and long term interactions of the real interest rate with the nominal interest rate. Accordingly, economic activity (employment, unemployment and production) is adversely affected if the central bank permanently increases the nominal interest rate by 1% within the framework of a model where economic actors are fully informed and the future inflation is known. In the long run, even if the real interest rate is independent of the nominal factors, many economists in the short term argue that the nominal shocks affect the real interest rate. Therefore, this development has an impact on the real interest rate. Accordingly, the real interest rate will increase in the short term with a permanent increase in the nominal interest rate. However, the effect of the nominal interest rate on inflation will be less than one-to-one. Therefore, the permanent increase in the nominal interest rate in terms of the Neo-Fisher effect will increase the real interest rate above its natural level at the same rate and the withdrawal of the real interest to its natural level over time will increase the inflation gradually.

Examining whether Turkey in 2002-2014 period is valid from the standpoint of Neo-Fisher relation between inflation and interest rates constitutes the main purpose of the study. In this paralel, the causal relations between the short and long term nominal interest rates and the inflation rate that are valid in the market should be questioned. Therefore, the monthly consumer price index (TUFİ) for the period 2002:01 – 2014:05, the interbank overnight interest rate (BAFO), 1 month weighted deposit interest rate (A1FO), 3-month weighted deposit interest rate (A3FO), 6 month weighted deposit interest rate (A6FO) and 1 year weighted deposit interest rate (Y1FO) series were used. After the conversion operations of the series used in the

study in the relevant period, stability analyses were performed. Augmented Dickey-Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS), Ng-Perron and two fractured structural unit root test Lee-Strazicich (2003) tests were used in the stability analysis. Finally, the causality relations of variables with Toda-Yamamoto (1995) analysis were examined.

According to the results of the analysis, one-way causality from the BAFO variable to the TUFİ variable was determined. This situation shows the existence of a causal relationship Neo-Fisher effect in terms of the variables in the corresponding period in Turkey. In addition, one-way causality from the TUFİ variable to the YİFO variable is observed. Thus Turkey in terms of causal relationships between variables in the long term the existence of the Fisher effect is seen. Although the Neo-Fisher effect is observed in econometric studies, there are several conditions for using nominal interest as weapon to control inflation. First of all, it is necessary to establish a disciplined financial environment in countries in terms of coordination of monetary and fiscal policies. Second, exchange rate volatility makes it difficult to control inflation by means of interest rates in countries with high dependency on foreign countries, instability in political and economic areas and where the reserve structure is not Stable. Therefore, it is necessary to reduce these risks in the countries. Finally, the credibility of the central banks should be high, as the low credibility of the central banks will reveal the insufficiency of the interest rate policy in preventing inflation.

Yılmaz, İbrahim (2019). "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Trafik ve Trafik Kazaları". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 341-368.

DOI: 10.21550/sosbilder.429650

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE TRAFİK VE TRAFİK KAZALARI

İbrahim YILMAZ*

Gönderim Tarihi: Haziran 2018

Kabul Tarihi: Ekim 2018

ÖZET

Osmanlı toplumunun motorlu araçlarla tanışması ancak XX. yüzyıl başlarında olmuştur. Bu araçlar ilk başlarda kazalardan korunmak adına yasaklanmışsa da zamanla ülkede yaygınlaşmış ve hayatın bir parçası haline almıştır. Böylece ulaşım sektöründe yeni bir dönem başlarken bir taraftan da trafik kazalarıyla yüz yüze gelinmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı toplumunun trafik ve trafik kazalarıyla tanışması, kazaların sebepleri ve idarenin aldığı tedbirler incelenerek, kazaların genellikle araç, sürücü veya yol kusurlarından kaynaklandığının anlaşılmasıyla idare tarafından bu alanlarda yapılan düzenlemeler ile uluslararası deneyimlerden faydalanma çabaları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Genel olarak II. Meşrutiyet dönemini kapsayan çalışmada sınırlı sayıdaki ikinci el kaynaklar ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, otomobil, trafik, trafik kazası, araba*

Traffic and Traffic Accidents in the Final Period Ottoman State

ABSTRACT

It was not until the early period of the XX. century when the Ottoman society met with motor vehicles. Although these vehicles were prohibited to avoid accidents at the

* Dr., Polis Başmüfettişi, Emniyet Genel Müdürlüğü, ibrahim.yilmaz70@hotmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

outset, they became prevalent in the country over time and became a part of life. Thus, while a new period started in the transportation sector, traffic accidents was faced on the other hand. In this study, Ottoman society's being acquainted with traffic and traffic accidents, the reasons of these accidents and the measures taken by the authorities are examined, and the government's regulations and efforts to benefit from international experiences on the matter seeing that accidents are generally stemmed from vehicle, driver or road faults are tried to be revealed. In the study that predominantly covers the II. Constitutional Monarchy period, limited number of secondary resources and documents from the Prime Ministry Ottoman Archive has been used.

Key words: *Ottoman State, automobile, traffic, traffic accident, car*

Giriş

Günümüzde trafik; yayaların, hayvanların ve araçların karayolları üzerindeki hal ve hareketleri, araç ise karayolunda kullanılabilen motorlu, motorsuz ve özel amaçlı taşıtlar ile iş makineleri ve lastik tekerlekli traktörlerin genel adı olarak tanımlanmaktadır (2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu). Bu tanımlar esas alındığında tramvay, otomobil, kamyon, bisiklet vb. bilinen araçların icadından önce de trafik toplum hayatının bir parçasıdır.

Büyüyen şehirler, gelişen toplum yapıları, ihtiyaçların artması/çeşitlenmesi ile nakliye vasıtalarındaki gelişmeler ulaşımı sadece belli insanların faydalanabileceği bir konu olmaktan çıkararak toplumun geneline yaymıştır. Ulaşımın hayvan gücüyle sağlandığı dönemlerde de kazalar meydana gelmekle birlikte, motorlu araçların ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla kazalar artık daha çok sayıda ve daha ağır sonuçlarla meydana gelmektedir. Bu sebeple dönemin trafik kazalarına geçmeden önce motorlu ya da motorsuz araçlarla ulaşım sektörünün gelişme evrelerini incelemek gerekmektedir.

Türkler at yetiştiriciliği ve sevgisiyle tanınan bir millettir. Eski Türk, Çin ve Arap kaynaklarında Türklerin antik çağlarda at yetiştirdikleri ve komşu ülkelere sattıklarından bahsedilmektedir. At

yetiştirmenin yanı sıra üzengi, eğer, dizgin gibi koşum takımlarını da keşfederek hızlı bir nakil ve savaş aracı elde etmişlerdir. At yetiştiriciliği bir ekonomi oluşturmanın yanı sıra toplumsal kùltùre de nüfuz ederek sosyal hayatın bir parçası olmuş, hatta dini bir anlam da kazanarak ölümlerle birlikte gömülmüşlerdir. Bu sebeple bazı araştırmacılar Orta Asya’da atlarla beraber böylesi bir hayat süren Türklerin yaşam şekline “at kùltürü” adını vermişlerdir (şahin 2005: 165-166).

Araba bir tür hayvan koşum kùltürü olarak adlandırılabilir. Bu durumda arabanın icadından önce arabaya koşulacak hayvan türlerinin ehlileştirilmiş olması gerekir. Bu sebeptendir ki arabanın hem tekerleğin icat edildiği hem de arabaya çekilebilecek hayvanların ehlileştirildiği Asya’da ortaya çıkmış olması gerekir. Araba, Çinli ve Batılı arkeologlara göre Bronz Çağı’nda (M.Ö. 2000-800) icat edilmiştir. Kayıtlar Çin’de Shang devrinde (M.Ö. 16-11. yüzyıl) araba kullanıldığını göstermektedir. Aynı dönemde Mezopotamya’da da araba üretilmekte fakat atı çok az tanıdıklarından sığır veya eşeklerce çekilmekteydi. Yine Çin kaynakları M.Ö. 2000 yılında Türklerin araba kullandıklarını kayıt altına almaktadır. Türklerin ve Moğolların yaşadığı Orta Asya’da eski zamanlardan bu yana iki tür araba kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, sürücünün arkaya oturup dizginle idare ettiği Harizm ve Kařgar arabası, ikincisi ise sürücünün at üstüne binip oradan idare ettiği Türkistan arabasıdır (İpşirli 1991: 243). Ayrıca Türklerde Çin kaynaklarının “keçe arabası” olarak adlandırdıkları “oturma arabası” vardır. Yine bir Türk kabilesi olan Tobalarda da ilahi bir arabadan bahsedilmektedir. Bu durumda bazı Türk kabilelerinde arabanın ilahi bir yönünün de olduğu sonucuna varılmaktadır (şahin 2005: 166).

Tekerleğin icadı, başta at olmak üzere sığır, eşek gibi hayvanların ehlileştirilmesi ve sonucunda arabanın bulunmasıyla başlayan ulaşım sektörü XX. yüzyıl başlarına kadar çok da değişime uğramadan devam edip gelmiştir. Fakat bu dönemde motorlu araçların

icadı ve toplum hayatının bir parçası olmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Bu araçlar ulaşım getirdikleri hız ve kolaylığa rağmen sebep oldukları trafik kazaları toplum ve devlet için yeni ve tedbir alınması gereken bir konudur. Bu çalışmada, motorlu araçların “Osmanlı ülkesine giriş ve gelişme hikâyesi nasıl olmuştur?”, “Bu araçlar hangi sıklık ve sebeplerle kaza yapmaktadır?”, “Bu kazalara karşı idare ne tür tedbirler geliştirmektedir?” gibi sorulara cevap aranarak, yeni döneme uyum sağlama çabaları üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti’nde Kara Ulaşım Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Osmanlılar ilk dönemlerinden itibaren araba kullanmışlardır. Uzun mesafe yük taşımacılığı için genellikle deve, kısa mesafeler için ise arabadan faydalanılmıştır. Sadece yerleşik halk değil, göçebeler de araba kullanmakta hatta evleri araba üzerinde bulunmaktaydı. Osmanlı haberleşme sisteminin önemli bir parçası olan ulaklar, genellikle beygir kullanmaktaysalar da ellerinde kendilerine araba verilmesi için yazılı emir bulunanlara menzilhanelerden araba verilir. XIX yüzyılda kurulan posta teşkilatı da gerektiğinde araba kullanmıştır. Askeri alanda da büyük topların nakli için top arabacıları ocağı teşkil edilmiş, ayrıca başta diğer mühimmat olmak üzere yaralı ve hastalar ile cenazelerin nakli de arabalarla yapılmıştır (İpşirli 1991: 243).

Yük naklinde arabalardan faydalanılmakla birlikte XVI. yüzyıl sonlarına kadar şehir içinde ancak zaruri durumlarda kullanılmıştır. Hatta Kanuni Sultan Süleyman son seferine yaşlılık ve hastalığı sebebiyle araba ile gitmesi gerektiğinde şehir içinde arabaya binmek âdeti olmadığından şehir dışına kadar at üzerinde gitmiş, orada arabaya binmiştir. Komutanlar ve diğer ileri gelenler kesinlikle arabaya binmezler, binmek zorunda kalırlar ise kendilerini insanlardan gizlemek için arabanın perdelerini kapatırlardı. Bu kural saray hanımları için de geçerli olup XVII. yüzyıl sonlarına kadar belli merasimler haricinde kadınların şehir içinde araba ile dolaştıklarını görmek mümkün değildir.

Esasen dönemin İstanbul’unda sokaklar araba geçmesine izin vermeyecek kadar dardı. Bu sebepten olsa gerektir ki Sultan İbrahim XVII. yüzyıl ortalarında İstanbul’da halkın araba ile dolaşmasını yasaklamıştır (İpşirli 1991: 243).

İstanbul’da devlet adamları arasında sadece sadrazam ile şeyhülislam ve kazasker gibi ilmiye mensuplarının arabaya binme hakları bulunmaktaydı. Bunların dışında diğer devlet adamları ve gayrimüslimlerden ancak izin verilenler ata binerler, diğer görevliler ve halk yaya dolaşırlardı. Bu yasak II. Mahmut döneminde kısmen gevşetilmiş, bazı memurlar ile gayrimüslimlerin atlarla şehirde dolaştıkları görülmeye başlanmıştır. Avrupa’dan ithal edilen ve sadece padişahlar tarafından kullanılan faytonların 1825 yılından itibaren saray ileri gelenleri ve diğer devlet adamları tarafından da kullanılmasına izin verildi. Padişahlar arasında arabaya binmeyi II. Mahmut adet haline getirdi. Yine onun zamanında yürürlüğe giren İhtisab Ağalığı Nizamnamesi’nde arabacıların sorumlulukları ve giyecekleri elbiselerin şekilleri belirlendi. Abdülmecid devrinde ise Avrupa modeli arabalar oldukça yaygınlaştı. Sultan Abdülaziz’de Avrupa seyahatinden sonra araba merakı başlamış ve sarayda değişik arabalar bulundurmak için Fransa ve İngiltere’den modeller getirilmiştir. Bu dönemde kullanımı iyice yaygınlaştığından dönemin gazetelerinde satılık araba ilanları çıkmaya başlamıştı. Taşrada da araba kullanılmakta ve genel olarak yerli modeller tercih edilmekteydi. II. Abdülhamid’e kadar padişahlar cuma selamlığına at üzerinde giderken ilk defa bu dönemde araba ile gitme usulü başlamış hatta zaman zaman arabayı kendisinin kullandığı da olmuştur (İpşirli 1991: 244-245). Dönemin üst gelir grubundaki araba tutkusu Recaizade Mahmut Ekrem’in *Araba Sevdası* isimli romanında, işsiz güçsüz bir mirasyedi ve Batı hayranı bir şahsiyet olan Bihruz Bey’in hayat tarzının bir parçası olarak anlatılmaktadır.

XX. yüzyıl başlarında İstanbul’da bulunan binek arabaları saray, konak ve kira arabaları olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Saray arabalarının başında saltanat arabası gelmekte, diğerleri hanedan üyeleri

ve görevlilerin kullandıkları arabalardan oluşmaktaydı. Konak arabaları ise günümüzün özel arabaları karşılığı olup dönemin devlet adamları ve zenginleri tarafından kullanılmaktadır. Bu tür arabalar satın alma ve bakım bedelleri ile atların ve seyislerin masrafları düşünüldüğünde oldukça yüksek maliyet gerektirmektedir. Kira arabaları lüks ve piyasa arabası olarak ikiye ayrılmakta olup bunlardan lüks olanlar garajlarda bekleyerek, yüksek maliyetinden dolayı kendi arabası bulunmayan zenginlere hizmet vermekteydi. Piyasa arabaları ise halka hizmet vermekte ve genellikle konak arabalarının eskilerinden oluşmaktaydı (Koçu ve Akbay 1959: 908-910).

XIX. yüzyıl ortalarında İstanbul'da kara ulaşımı öküz veya atların çektiği ithal veya yerli arabalarla yapılmaktaydı. Sosyal ve ekonomik gelişmeler ulaşım sektöründe yenileşmeyi gündeme getirmiş, değişim istekleri basında da kendine yer bulmaya başlamıştır. Böylece, Avrupa'da işletilmekte olan atlı tramvayı Osmanlı topraklarına getirmek amacıyla 1869 yılında harekete geçilerek İstanbul'da atlı tramvay işletmek üzere Dersaadet Tramvay Şirketi kurulmuştur. 1871'de ilk seferini yapan şirket bilet ücretlerinin pahalılığı, belki de insanların geleneksel ulaşım alışkanlıklarını değiştirmedeki zorluklar sebebiyle yeterli rağbeti görememiştir (Çolak 2003: 75-77). Başkentte toplu ulaşım alanında bu gelişmeler yaşanırken taşra da buna ayak uydurmuş, İzmir'de 1883, Selanik'te ise 1893'te tramvay seferleri yapılmaya başlanmıştır (Yılmaz 2017: 34).

Her ne kadar başlarda yeterli yolcu sayısına ulaşamasa da zamanla yolcu sayısındaki artış, hayvan gücü kullanmanın getirdiği sakıncalar ve Avrupa'da kullanılmaya başlanılan mekanik tramvaylar bu alanda da yenileşmenin önünü açmış, 1912 yılında Balkan Savaşı sırasında ordunun elindeki atların yetersizliğinden dolayı tramvay şirketindeki atların orduya nakledilmesi bu değişimi zorunlu hale getirmiştir. Başlarda buhar gücüyle çalışan tramvaylar düşünüldüyse de araştırmalar sonucunda daha avantajlı olduğu görülen elektrikli tramvaylarda karar kılınmıştır. Bu sürecin sonucunda 1881'den itibaren

Avrupa’da kullanılan elektrikli tramvay 1914’te İstanbul’da ilk seferini yapmıştır (Çolak 2003: 77-78). Fakat ülkede bu tarihten önce de elektrikli tramvaylar seferdedir. Selanik, başkentten 22 yıl sonra tramvayla tanışmasına rağmen, 1908 yılında elektrikli tramvaya geçerek bu alanda daha hızlı davranmıştır (Yılmaz 2017: 203).

XX. yüzyıl başlarında dünyada otomobiller toplum hayatına hızla girmeye başlamıştır. Öyle ki Servet-i Fünun Dergisi’nde 18 Temmuz 1907’de Ahmet İhsan imzasıyla çıkan bir habere göre 1906’da Amerika’da 58.000, Fransa’da 55.000, İngiltere’de 27.000, Almanya’da 20.000 ve İtalya’da yine 20.000 olmak üzere toplam 180.000 kadar otomobil üretilmiştir (Servet-i Fünun Dergisi, 18 Temmuz 1907, s.240). Dünyada hızla yaygınlaşan otomobilin Osmanlı ülkesine ilk girme teşebbüsü 1904 yılında olmuştur. Söz konusu otomobil, Marsilya’dan gelen bir gemiyle, Kuranyal isiminde bir kişi adına, monte edilmemiş bir şekilde, 3 sandık içinde İstanbul limanına gelmiştir (Engin 2002: 26). Sandık muhteviyatının incelenmesi ve sahibinin beyanından bunun gaz ile çalışan bir otomobil olduğu anlaşılmış fakat gümrük mevzuatında bu konuda bir düzenleme olmadığından yapılacak işlem konusunda idare oldukça zorlanmıştır. Rüşumat idaresi, Dahiliye Nezareti, Sadaret ve Meclis-i Vükela arasında yapılan bir dizi yazışma sonucunda Meclis-i Vükela’da alınan karar gereğince İstanbul çarşı, pazar ve sokaklarının bu gibi gaz ile çalışan otomobillerin gidip gelmelerine müsait olmadığı gerekçesiyle ülkeye girmesine müsaade edilmeyerek geldiği yere iadesine karar verilmiştir (BEO.2417/181256). Böylece otomobilin İstanbul’a ilk girme teşebbüsü olumsuz neticelenmiştir. İdare otomobil girişine yasak koymuş gibi gözükse de Şubat 1907’de Sadaret’in Rüşumat İdaresi’ne yazdığı bir yazıdan anlaşılıyor ki, bu yasak sadece başkent içindir. Rumeli’de yollar ve çarşılar imar edilerek genişletildiğinden buralara otomobil girişi şehir ve kasabalar haricinde kullanılmak ve kazaya meydan vermemek üzere serbesttir (BEO. 3000/224926).

Otomobilin ülkeye ilk girme teşebbüsünde böyle bir araçla ilk kez karşılaşan gümrük memurları aracın kendi kendine hareket eden bir yapısı olduğunu anlayınca bu anlama gelen “zatü'l hareke” ismini uygun görmüşlerdir (Engin 2002: 26). Zamanla “otomobil” kelimesi kullanılmakla birlikte ilk dönemlerde günümüzdekinden farklı olarak kamyonları da içine alarak “yük otomobili” şeklinde de kullanılmıştır (BOA.DH.EUM.6.Şb.52/56; BOA.DH. MUİ.150/46). Otomobil toplum hayatına girmiş olmasına rağmen henüz “şoför” kavramı kullanılmamakta, onun yerine “otomobil çarkçısı” (Engin 2002: 28) ya da sadece “çarkçı” denilmekte, “araba” kelimesi ise dönemin metinlerinde hayvanlarla çekilen araçlar için kullanılmaktadır (Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mebni Talimat, 257).

İstanbul'a otomobil girişine izin verilmemesine rağmen zamanın gelişmeleri idareyi zorlamaktadır. Örneğin 1905'te Romen Prens Bisko'nun otomobille İstanbul üzerinden Avrupa'ya geçmek istemesi üzerine izin verilir. Yine II. Meşrutiyet sonrası İstanbul'a otomobil getirmek isteyen Basra Mebusu Züheyir Zade Ahmet Paşa'ya padişah özel izin vermiştir. Bu tür esneklikler gösterilmesi bazı girişimcileri İstanbul'da otomobil işletmek konusunda hükümete başvurmaya cesaretlendirdiyse de cevap olumsuz olmuştur. Fakat bu alandaki gelişmelere karşı gelmek imkânsız olduğundan 1908'den sonra otomobil sayısı artmaya başlamıştır. 1908-1914 yılları arasında İstanbul'da büyük kısmı devlete ait olmak üzere 100-150 arasında otomobil olduğu tahmin edilmektedir. I. Dünya Savaşı'nda Almanlarla yapılan ittifak otomobil sayısının da artmasını sağlamış, hatta bu dönemde İstanbul'da bir eğitim taburu ve şoför eğitim kursu açılmıştır (Engin 2002: 27, 28).

Ülkenin otomobille tanışmasından sonra sayısının günden güne artmaya başlaması ve askeri hizmetlerdeki öneminin anlaşılması idareyi harekete geçirmiştir. Harbiye Nezareti'nin talebi üzerine Dahiliye Nezareti 24 Ekim 1911'de bir genel tebliğ yayınlarak Tedarik-i Vasıta-i Nakliye Kanunnamesi hükümlerine göre seferberlik esnasında

binek ve yük otomobillerine orduda kullanılmak üzere el konulacağını ilanen duyurmuştur (BOA.DH. MUİ. 150/46).

Bu dönemde devlet bir taraftan kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak otomobil temin etme çabasını sürdürürken diğer taraftan da insanların ulaşım ihtiyaçlarına duyarsız değildir. Örneğin, Yalova kaplıcalarına gidecek olanların zahmetli bir yolculuğu göz önüne almaları gerekmektedir. İnsanları iskeleden alarak münasip bir ücretle kaplıcaya götürmek üzere her biri 12 kişi alacak olan omnibüs tarzında (Ek 1) 2 otomobil alınması halinde bu sorun ortadan kaldırılabilir. Yapılan araştırmaya göre her türlü alet ve edevatıyla birlikte 2.000 liraya mal olacak olan bu otomobillerin kaplıca mevsiminden önce hazır edilmesi için 15 Mart 1908 tarihinde Hazine-i Hassa'dan ilgililere emir verilmiştir (BOA.Y.MTV.307/65). Hem devletin hem de toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik tüm bu çalışmalara rağmen süreç oldukça yavaş ilerlemektedir. Örneğin, 23 Nisan 1914 tarihi itibarıyla Sadaret'te henüz otomobil veya otobüs bulunmamaktadır (BEO.4280/3209). Yine başkentte otomobil sayısı zamanla artmasına rağmen taşrada aynı gelişme takip edilememektedir. Aşağıdaki tabloda taşradaki otomobil ve kamyon sayıları, nereden verildiği ile aidiyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 1: Taşra Otomobil Durumu (1910'lu Yıllar).

Vilayet	Otomobil Sayısı	Nereden Verildiği	Nereye Ait olduğu	Açıklamalar
Edirne	5			3'ü kamyon, 2'si otomobildir. Kamyonlardan ikisi Muhacir İdaresine, otomobiller ile diğer kamyon Sanayi Mektebine aittir.
Adana	Cevap gelmedi			
Diyarbakır	0			
Bitlis	0			
Erzurum	Cevap gelmedi			
Bağdat	Okunamadı			
Musul	0			
Aydın	3			Biri polis müdüriyetine, diğerleri vilayete aittir
Hüdavendigâr	1	Dahiliye	Vilayet	
Ankara	2	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti	//	
Konya	2	Biri Dahiliye, diğeri ahali yardımı	//	
Kastamonu	0			
Trabzon	0			
Sivas	1	Harbiye Nezareti	Vilayet	
Mamûrat'ül Aziz	1	Dahiliye		
Halep	0			
Suriye	1	Askeriye	Vilayet	
Müstakil Livalar				
Çanakkale	1	Kısmen ahali yardımı	Mutasarrıflık	
Antalya	0			
Kayseri	0			
Toplam	17			

(BOA.EUM.LVZ.68/43).

Tablo1’den takip edilebileceği gibi tüm taşrada (cevap gelmeyen iki ve okunamayan bir vilayet hariç) sadece 17 araç bulunmaktadır. Yukarıdaki bilgilerin alındığı belgede tarih bulunmamasına rağmen Selanik, Manastır gibi vilayetler listede yer almazken, Musul, Bağdat gibi vilayetlerin bulunması Balkan Savaşları sonrası ve I. Dünya Savaşı’nın bitmesinden önceki bir tarih, muhtemelen de savaş öncesi olabileceğini göstermektedir. Zira vilayetlerin sahip olduğu araç sayısının sorulması savaşa hazırlığın bir parçası olmalıdır. Ayrıca Edirne’de Muhacir Komisyonu’nda iki kamyonun bulunması Balkan Savaşları sonuna işaret etmektedir. Ülkeye giriş ve gelişim evresi bu şekilde olan otomobil, kamyon, otobüs gibi araçların zamanla sayısı artmış olup 1924’e geldiğinde sadece İstanbul’da 849 otomobil ve 189 kamyon bulunmaktadır (BOA.HR.IM 122/46).

Osmanlı Devleti’nde otomobilden önce bisiklet ulaşım aracı olarak şehirlerde görünmeye başlamıştır. Dünyada ilk iki tekerlekli araç 6 Nisan 1818 tarihinde Paris’te sergilenen “drezin”dir. Bu araca 1839 yılında pedalın eklenmesiyle bugünkü bisiklet görünümünü almıştır. Bisiklet hızla yaygınlaşarak 1896 yılına kadar sadece Amerika’da 1.000.000’den fazla bisiklet kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’ne ise ilk bisikletler 1880’lerde ithal edilmiş, kısa sürede yaygınlaşarak başta İstanbul, İzmir ve Selanik’te bisiklet yarışmaları yapılmaya başlanmıştır (Süme ve Özsoy 2010: 346-347).

Trafik Kazaları ve Önleme Çabaları

Trafik kazaları otomobil ve tramvayların ortaya çıkmasından önce de Osmanlı şehirlerinin çözülmesi gereken problemlerindendir. 27 Haziran 1873 tarihinde Terakki gazetesinde, İstanbul’un çoğunlukla mümtaz mahallerinde ve köprü üzerinde bindikleri arabaları uygunsuz kullanarak insanları çiğneyen kişiler, daha önceden defalarca hükümete bildirilmesine rağmen, engel olunmadığından bahisle insan hayatının her şeyden önde geldiği, gerekli tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmektedir. Aynı gazetenin başka bir sayısında ise Beşiktaş’ta

sürücünün hayvanı hızlı koşturmasından meydana gelen ve bir kişinin ağır yaralanmasıyla sonuçlanan kazayla ilgili haber yer almaktadır. Sadece başkentte değil taşrada da insanların idareden bu gibi konularda beklentileri vardır. Selanik'te yayınlanan Rumeli gazetesinde, 5-10 merkebi önüne katarak hızlı bir şekilde bir yerlere götüren kişinin dikkatsizliği yüzünden ezilmekten son anda kurtulan kız çocuklarından bahsedilerek belediyenin gerekli önlemleri alması gerektiği ifade edilmektedir (Şimşek 2010: 140-141).

Belediye bu konunun önemini farkına varıp bazı kararlar alsa da planlarını tam olarak uygulayamamaktadır. 1892'de İstanbul belediye meclisinde şehirde bulunan kira arabaları ile arabacılar konusunda, kazaları önlemek ve arabaların sahip oldukları şartları iyileştirmek adına iki yeni düzenleme yapılmıştır. Bunlardan birincisi arabalara fren konulması, ikincisi ise araba döşemelerinin marokenden yapılmasıdır. Fakat bu kararlar sektör mensupları tarafından olumlu karşılanmamış ve Dahiliye Nezareti nezdinde bazı girişimleri olmuş olacak ki Nezaret belediyeyi yazıyla uyararak kararların uygulanmasının mecburi tutulmasından vazgeçilerek gereğinin yapılmasında kolaylık gösterilmesi ve zamana yayılarak sırasıyla yapılması emrini vermiştir (BOA.DH.MKT.2017/60).

Başkentte yaşanan trafik kazalarını önlemek adına Takvim-i Vekayi'ye bir ilan verilmiştir. Söz konusu ilanda, araba sürücülerinin dikkatsizliğinden kaynaklanan kazaları önlemek amacıyla arabaların süratli kullanılması yasaklanmış ve daha önceden gazetede duyurulmuş olmasına rağmen halen bu sorunun devam ettiği, bundan sonra insanların hayatını tehlikeye atacak şekilde hızlı ve kontrolsüz araba kullananların tevkif edilerek cezalandırılacakları ilan edilmiştir (Şimşek 2010: 141). Öyle anlaşılıyor ki gazete ilanlarıyla kamuoyunu kazalar konusunda bilinçlendirme usulü Osmanlı Devleti'nde belli aralıklarla kullanılan bir yöntemdir. Galata bölgesinde meydana gelen bir kaza sonrası, 21 Temmuz 1884'te Zaptiye Nezareti'ne yazılan ve tramvay şirketinin talebini içeren bir yazıda da daha önceden gazetelerde

yayınlanan ve bu gibi kazaların sebepleri ile zabıtaca yapılan uyarıları içeren ilanın bir kez daha yayınlanması talep edilmektedir (BOA.DH.MKT. 1344/95).

İstanbul halkı otomobil kazalarından önce bisiklet kazalarıyla yüz yüze gelmiştir. Bisikletin 1880'lerde ülkeye girmeye başlaması beraberinde kazaları da getirmiştir. Zamanla bisiklet kullananların sayısındaki artış Beyoğlu civarında zaten dar olan sokaklarda araba ve yayaların gelip gitmelerini zorlaştırmakta, ayrıca kaza riskini de arttırmaktadır. 21 Şubat 1895'te Dahiliye Nezareti, Sadaret'e bisikletlerin Taksim'den Şişli'ye giden yol üzerinde ve Taksim'den aşağı taraflara geçmelerinin yasaklanmasını teklif etmiştir. Fakat Sadaret, sözü edilen bölgede herhangi bir mahzur görülmediğinden yasaklanmasının uygun olmadığı, ancak bunların dar yollardan geçmemesi gerektiği malum olsa da geçenler olduğu takdirde belediye çavuşları marifetiyle bir kazaya sebebiyet verilmemesi konusunda ikaz edilmelerinin uygun olacağı şeklinde cevap vermiştir (BOA.DH.MKT. 345/83).

Tramvay Kazaları

Tramvayın işlemeye başlaması beraberinde kazaları da getirmiştir. İlk dönemlerinde atların ürkmesi gibi sebeplerle kazalar meydana gelirken, elektrikli tramvaya geçtikten sonra nüfusun ve yollardaki kalabalığın artması sebebiyle, araçlarla çarpışma, yayaya çarpma, devrilme, yolcu düşmesi gibi şekillerde kazalar meydana gelmektedir (Çolak 2003: 79).

1917 itibariyle otomobil sayısının yetersizliğinden dolayı toplu ulaşımda tramvay tek seçenektir ve yoğun rağbetten dolayı izdiham yaşanmakta, inip-binmek, ücret toplayıp bilet vermek oldukça güçleşmekte ve birtakım tartışmalar meydana gelmektedir. Ayrıca vatmanın yanına bile haddinden fazla binildiğinden serbestçe işini yapmasına engel olunmakta, bu durum feci kazalara sebep olabilmektedir. Nafia Nezareti konuyu incelemek ve tedbir geliştirmek

amacıyla belediyeden de bir yetkilinin üye olduğu bir komisyon oluşturmuş ve konu üzerinde çalışmaya başlamıştır. Sonuçta tramvayın alacağı yolcu sayısının sınırlandırılmasına, hareket halinde kapıların kilitli olmasına, ön kapının yalnız kadın yolcular ile vatmanın yanında ayakta duracak erkeklere ve arka kapının diğer yolculara tahsisine karar verilmiştir. Ayrıca bu kararların uygulanabilmesinin, ancak polis marifetiyle mümkün olacağı sonucuna varılmış ve 27 Eylül 1917’de konu Dahiliye Nezareti’ne yazıyla bildirilmiştir (BOA.DH.EUM.6.Şb.52/56).

Sadaret makamı Aralık 1919’da Dahiliye Nezareti’ne bir yazı yazarak, son günlerde meydana gelen tramvay kazalarının genellikle fren arızalarından kaynaklandığı şeklinde bilgiler gelmekte olduğunu, belediye tarafından tramvayların kazaya sebep olabilecek hususlarda devamlı olarak kontrol altında bulundurulması ve eksikliklerinin giderilmesi hususunda şirkete gerekli ihtarın yapılması emrini vermiştir. Dahiliye Nezareti’nin şehremini Cemil Paşa ile yaptığı görüşmede, kazaların genellikle yıpranan ray ve frenlerin tamir ya da yenilenmemesi vb. noksanlıklardan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Paşa, bu konularda şirketi zaman zaman uyardıklarını fakat sonuç alamadıklarını beyan etmiştir. Hatta belediye 15 Aralık 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti’ne yazdığı bir yazıda, tramvay şirketini yazıyla uyarmalarına rağmen cevap bile alamadıklarını beyan etmiştir. Bunun üzerine şirketin bir kez de dönemin Zabıta Kontrol Heyeti Reisi General Füller vasıtasıyla gerekli tedbirlerin alınması ve kazaların önlenmesi konusunda ikaz edilmesine karar verilmiştir (BOA.DH.KMS.57/41).

Tramvay şirketi, muhtemelen General Füller’in ikazından sonra, 4 Mart 1920 tarihinde verdiği cevapta, sefere başlanılan Mart 1919’da bu yana fren arızasından dolayı 2 kaza meydana geldiğini ifade ettikten sonra konuyla ilgili aşağıdaki bilgileri vermektedir;

1. Şirket I. Dünya Savaşı hatta mütarekeden sonra teknik konulara hâkim personel bulmakta zorlanmaktadır. Benzer resmi

- veya özel işlerde sağlanan imkanlardan daha fazlası verildiği halde işin ehli olan personel istihdam etme, mevcudu işte tutma büyük fedakarlıklar gerektirmektedir,
2. Tramvayların işletilmesi için lazım gelen alet, edevat ve cihazların Avrupa'dan ithalinde yaşanan sıkıntılar zorlukları daha da arttırmaktadır,
 3. Sokakların izdihamı, ağır kamyon, otomobil vb. araçların gayet yoğun bir surette gidip gelmeleri şoför ve arabacıların kurallara mütemediyen riayetsizlikleri şehrin bazı mahallerinde trafiği ciddi olarak tehlikeye atmaktadır,
 4. Bu halin tramvayları maruz bıraktığı birçok kazada tramvay sürücüleri nadiren kusurlu bulunmuşlardır,
 5. Tramvay şirketi, Osmanlı memurları tarafından kendisine yapılan ihtarları daima olumlu karşılamış ve bunların gereğini yerine getirmiştir (BOA.DH.KMS.57/41).

Görüldüğü gibi tramvay kazaları konusunda idare ile tramvay şirketi arasında ciddi anlaşmazlıklar bulunmaktadır. İdare, gerekli tedbirlerin alınmadığı konusunda şirketi suçlarken şirket, birçok sıkıntılarının bulunmasına rağmen kazaların oluşumunda kusurlarının düşünüldüğü kadar olmadığını iddia etmektedir. Tramvay kazalarının nedenleri arasında genellikle bakımsız ray, arızalı fren gibi teknik konularla trafiğin yoğunluğu öne çıkarken zaman zaman sürücü hataları da kazalara sebep olmaktadır. Örneğin, 24 Kasım 1916 günü Alemdar Caddesi yokuşunda meydana gelen tramvay kazası hakkında polis tarafından yapılan tahkikatta Vatman Emin'in kararsız davranarak kazaya sebep olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine polis müdüriyeti konuyu Dahiliye Nezareti'ne bildirerek tramvayların ehil olmayan kişilere teslim edilmemesi hususunun belediye tarafından şirkete tebliğini talep etmiştir (BOA.DH.EUM.2. Şb.31/49).

Tramvay kazaları konusunda değinilmesi gereken noktalardan birisi de atlı tramvaydan elektrikli tramvaya geçişle kaza sonrası polisin dikkat etmesi gereken husustur. Selanik'te atlı tramvay döneminde kaza

sonrası olayın adli yönünü takip eden polis, tramvay sürücüsünü olay yerinde gözaltına almaktaydı. Fakat 1908’de elektrikli tramvaylara geçiş çalışmaları başlayınca, tramvayların kaza yerinde sürücüsüz kalmasının daha büyük kazalara sebebiyet verebileceği şirket yetkililerince polis teşkilatına bildirilmiş ve bu hususun göz önüne alınması talep edilmiştir. Bunun üzerine polis teşkilatı eski usulün terk edilerek, kaza yapan tramvay sürücüsünün yanına bir polis memurunun verilmesini, bu şekilde son durağa kadar gidilmesini, gözaltı işleminin orada uygulanmasını tüm görevlilerine tebliğ etmiştir (Yılmaz 2017: 203).

Otomobil Kazaları

1907’de otomobillerin Rumeli bölgesine girmesine izin verilirken, kazaya sebebiyet vermeme ve şehir ve kasabaların dışında kullanılma şartı konması, atlı araba ve tramvayların sebep olduğu kazalardan muzdarip olan idarenin ihtiyatlı davranma eğiliminden kaynaklanıyor olmalıdır.

1904’te otomobil girişine izin verilmemesine rağmen, 17 Mayıs 1908 tarihinde Zaptiye Nezareti’nin Rüşumat Emaneti’ne yazdığı yazıdan anlaşılıyor ki İstanbul’a bir şekilde otomobil girmekte, özellikle Şişli, Kağıthane ve Üsküdar taraflarında dolaşmakta hatta bazı kazalara sebep olmaktadır (BOA.ZB.371/42). Otomobilin ülkeye girmeye başlaması, devletin bu alandaki hareket tarzının belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu yeni sektör müteşebbislerin dikkatini çekmeye başlamıştır. 1908 yılında Ankara’dan başlayıp Yozgat, Kayseri üzerinden Bor’a ulaşan hatta otomobil işletilmesi için Ticaret ve Nafia Nezareti’ne imtiyaz başvurusunda bulunulmuştur. Başka şehirler için de benzer başvurular olduğundan bu alandaki temel kuralın belirlenmesi için konu Şuray-ı Devlet’e intikal ettirilmiştir. Şuray-ı Devlet’in kararında ilk olarak, ülkedeki ticaretin gelişmesi için nakliye vasıtalarındaki gelişmelere ayak uydurmanın gerekli olduğu vurgulandıktan sonra, otomobillerin trenler gibi belli bir güzergahtan

değil, yolun olduğu her yerden gidebileceği, bunun da kazalara sebep olabileceğine dikkat çekilmiştir. Kararın devamında ise şehirlerin dâhilinde işlememek, yolun daima sağ tarafından hareket etmek, ahali ve hayvanatın alışması için düşük süratle başlanarak zamanla arttırılması, (Örneğin bir sene kadar saatte 15, ertesine sene 25 kilometre) teknik ve usul olarak daha ne gibi kurallar gerekiyorsa onlara uymak şartıyla imtiyaz verilebileceği karar altına alınmıştır. şuray-ı Devlet ayrıca Ticaret ve Nafia Nezareti'ne, otomobillerin mümkün olan en emniyetli şekilde kullanılmalarını temin adına gerekenlerin tespiti için teknik konulara hâkim kişilerden bir komisyon kurulması ve bu konularda diğer ülkelerdeki uygulamaların araştırılarak hükümete arz edilmesi görevini vermiştir (BEO.3381/25351). Görüldüğü gibi şuray-ı Devlet otomobil işletmek için imtiyaz verirken insanların hatta hayvanların can güvenliklerini ön planda tutmakta ve buna yönelik tedbirlerin alınmasını şart koşmaktadır.

1910'a geldiğinde, artık ülkeye girmekte olan otomobil Meclis-i Vükela'nın da gündemindedir. Meclisin 31 Mayıs 1910 tarihli kararı incelendiğinde, son günlerde Dersaadet'e bazı kişiler tarafından otomobil getirildiği ve bazı kazalara sebebiyet verdikleri ifade edildikten sonra, şuray-ı Devlet'in iki yıl önceki kararında olduğu gibi, otomobillerin şehir ve kasabalar dâhilinde işletilmesi mahzurlu görülmekte, sadece şehir haricinde kullanılabileceği hükme bağlanmakta, hatta tehlikeli olmasından dolayı Adalar dâhilinde tamamen yasaklanmaktadır (BOA.MV.119/64). Bu ve benzeri kararlar idarenin otomobil girişini yasaklamadaki temel hareket noktasının kamuyu kazalardan korumak olduğunu göstermektedir.

İlk dönemlerde ülkeye giren otomobillerin büyük kısmı resmi dairelere ait olduğundan kazaların da büyük kısmı bu araçlar tarafından yapılmaktadır. Örneğin, İstanbul Polis Müdüriyeti'nin 9 Kasım 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne yazdığı bir yazıda, son iki ay zarfında 10'u aşkın trafik kazası meydana geldiği, bu kazaların hepsinin askeri araçların (bir kısmı müttefik devletlere ait olmak üzere) şehir içinde

süratli gitmelerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Toplamda kaç kişinin hayatını kaybettiği, kaç kişinin yaralandığı belli olmasa da bu kazaların 3'ü ölüme, 2'si ağır, diğerleri hafif yaralanmalara sebebiyet vermiştir. Polis Müdüriyeti yazısının devamında, kazalardan önce Merkez Komutanlığına askeri otomobillerin şehir içinde süratli gitmemeleri gerektiği bildirilmesine rağmen bu kazaların bildirimden sonra meydana geldiğini belirtmiş, hem müttefik devletler hem de Osmanlı ordusuna ait otomobillere polisin müdahale hakkı olmadığından Harbiye Nezareti'ne gerekli tedbirlerin alınması hususunun bildirilmesini talep etmiştir (BOA.DH.EUM.KLU.12/11). İstanbul'da kazaya karışan yabancı askerler sadece müttefik devlet askerlerinden oluşmuyor, I. Dünya Savaşı'ndan sonra işgalci devletlerin askeri otomobilleri de kazalara karışıyordu. 3 Mart 1920 günü bu kazalardan birinde, Fransız 241. alaya ait 147842 numaralı otomobil Tayyare Mektebi ile Bağlar Başı şosesi arasından geçmekte olan Büyük Halkalı köyünden, 14 yaşlarında, Hüseyin ismindeki çocuğa çarparak vefatına sebep olmuştur (BOA.DH.EUM.AYŞ.34/11).

Resmi otomobillerin karıştığı kazalardan birisi de Damat Ferit Paşa'nın makam otomobilidir. 24 Mayıs 1920 günü Ferit Paşa'nın da içinde bulunduğu otomobil, Rumeli Hisarı'nda, Hacı Kemal Eldin Mahallesi'nde ikamet eden Ağah Efendi'ye çarparak yaralanmasına sebebiyet vermiş, Ağah Efendi kaldırıldığı Hamidiye Etfal Hastanesinde vefat etmiştir (BOA.DH.EUM.AYŞ.41/23).

1910'da İstanbul'da otomobil sayısının artmasına bağlı olarak gün geçtikçe daha çok kaza meydana gelmektedir. Kazalar incelendiğinde ise şoförlerin yetersizliklerinin öne çıktığını görülmektedir. Dahiliye Nezareti durumu düzeltmek amacıyla belediyeye diğer ülkelerde otomobillerle ilgili ne gibi kurallar getirildiğinin incelenmesi ve aynı tedbirlerin alınması talimatını vermiştir (BOA.DH.MUİ.70/10). Aynı yıl trafik kazalarını önlemek için bir komisyon oluşturulmuş ve Avusturyalı bir uzmandan rapor isteme kararı alınmıştır. 15 Kasım 1910 tarihinde ilgili komisyona Avusturyalı

uzmandan oldukça sade bir rapor ulaşmıştır. Raporda, kazaları önlemek için araçların iyi bir fren ve direksiyon sistemine sahip olmaları, dar sokak ve yolların araçların uzaktan görülebileceği şekilde düzenlenmesi, araçların kolay görülmeleri için renkli flamalar taşımaları ve fark edilmek için zaman zaman korna çalmaları tavsiye edilmektedir (BOA.DH.EUM.THR.54/65). Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Avusturyalı uzman, Osmanlı Devleti topraklarına gelerek herhangi bir incelemede bulunmamış, kendi ülkesindeki deneyimlerinden yola çıkarak bazı tavsiyelerde bulunmuştur.

Osmanlı idarecilerinin trafik konusunda uluslararası deneyimlerden faydalanma isteği 1914'te de devam etmektedir. Bu yılda, Yunanistan'da uygulanan trafik nizamnamesi tercüme ettirilerek incelenmiştir. Söz konusu nizamname ise özetle, otomobillerin trafiğe çıkabilmeleri için iki yılda bir muayeneden geçmelerini, araçların arkalarında bir numara (plaka) bulunmasını, sürücülerin ilgili makamdan ehliyetname almalarını, otomobillerin önünde 2, arkasında 1 fenerin bulunmasını, kornaya sahip olmalarını, araçların şehir içinde azami 20 km sürat yapabileceklerini, trafiğin yolun sağından akacağını, kraliyet otomobilinin önüne geçmenin yasak olduğunu hükme bağlamaktadır (BOA.DH.EUM.MTK. 60/14).

Osmanlı Devleti'nde trafiğin düzenlenmesi esas olarak belediyenin görevlerinden olup denetleme konusunda polise de görev verilmektedir. İdarenin bu konudaki görev ve yetkilerini havi 6 Ocak 1913 tarihli *Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mebni Talimat* isiminde bir metin yayınlanmıştır. Söz konusu talimat incelendiğinde sadece motorlu araçlarla değil at vb. hayvanlarla çekilen arabalarla da ilgili ayrıntılı düzenlemeler olduğu görülmektedir. Talimat hükümlerine göre; at, beygir, öküz ve manda ile çekilen araba sürücüleri 20 yaşından aşağı olmayacak, ehliyete sahip olacaklar, belediye tarafından belirlenen yeknesak elbise giyecekler ve yine belediye tarafından verilen rozeti yanlarında bulunduracaklar, arabalara hayvan sayısı ve cinsine göre belirlenen miktardan fazla yük atılmayacak, sarhoş olarak araba

kullanılmayacaktır. Araba, otomobil ve bisiklet sürücüleri polise itaat edecekler, dinlemeyenlerin araçları trafikten men edilecektir. Ayrıca talimat, arabacı ve otomobil sürücülerini yolcu, ahalî ve birbirlerine nezaketle davranmaya mecbur tutmaktadır. (Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mebni Talimat, 256-259).

Talimatname, otomobillerin iyi bir fren sistemine, ruhsata, sürücünün ehliyete, en az 50 metreden duyulabilecek bir kornaya, ön ve arkada plakaya sahip bulunmasını, şehir dâhilinde göz kamaştırıcı ışıklar kazalara sebep olacaklarından büyük fenerlerin (far) kullanılmamasını, tekerleklerinin lastik olmasını gerekli görünce ses, duman ve pis kokuyla çevreyi rahatsız etmesini yasaklamaktadır. Trafikte daima yolun sağ taraf kullanılacak, otomobiller şehir içinde saatte 10, şehir dışında ise 30 km'yi geçmeyeceklerdir. Talimata aykırı hareket edenler birincisinde ihtar, ikincisinde ise geçici olarak işten men edilecektir (Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mebni Talimat, 259-262). Bu talimatname belediye tarafından yayınlandıktan sonra yukarıda izah edilen müeyyideler uygulanmakla birlikte hız sınırlarını aşanlara Ceza Kanunu'ndaki "...*gerek nizamata-ı mülkiye ve gerek idare-i belediye tarafından neşr olunan nizamata tevfik hareket itmeyenler bir beyaz beşlikten beş beyaz beşliğe kadar ceza-i nakdi ile mücazat olunur*" (Ceza Kanunname-i Hümayunu, madde 254) hükmü gereğince para cezası da uygulanmaktadır. Fakat maddedeki miktarın düşüklüğü cezadan beklenen faydayı sağlamaktan uzaktır. Bu durumu düzeltmek için 9 Ocak 1921'de Belediye, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak ilgili maddede değişikliğe ihtiyaç olduğunu bildirmiş, sonuç alamayınca talebini aynı yılın 21 Temmuz'unda tekrar etmiştir (BOA.DH. UMVM 112/61).

1914'te de kazalar artmakta, nedenleri incelendiğinde ise yine sürücü kusurları öne çıkmaktadır. Bu sonucu gören belediye çözümü şoförlerin imtihana tabi tutularak yetersizlikleri görülenlerin meslekten men edilmelerinde görmüştür. Hala araçların büyük kısmı devlet dairelerinde olduğu için dairelere yazı yazılarak şoförlerin imtihana tabi

tutulmak ve başarılı olanlara belge vermek, otomobillerin ise numara (plaka) konulmak üzere belediyeye gönderilmesi talep edilmiştir (BOA.DH.UMVM.85/57; ŞD.851/12). Araçlara numara verilmesi de kazaları önlemek adına alınan bir tedbirdir. Zira numara verilmiş otomobil sürücüsünün kaza anında yakalanmasa bile sonrasında kolayca yakalanarak hak ettiği cezaya çarptırılabilceği, bu durumda şoförlerin daha dikkatli olacakları düşünülmektedir. Esasen 1913 tarihli *Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mebni Talimat*'ta özel veya resmi araçlarda plaka bulunması zorunlu olmasına rağmen bu kural tam olarak uygulanmamaktadır. Belediyenin tüm araçlara numara verilmesini sıkı takip etmesi polis teşkilatı ile arasında küçük bir krize de sebep olmuştur. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti* polis otomobillerine plaka verilmesinin mahzurlar doğuracağı gerekçesiyle buna karşı çıkmış, belediye ise sert bir cevap vererek dünyada hiçbir yerde numarasız otomobil, kamyon vb. aracın olamayacağını, numara konulmasının memleketin her yerinde kabul edilmiş bir kural olduğunu, kendi otomobil ve kamyonlarına da numara vermeye başladığını, polis araçlarında numara bulunmasının değil bilakis bulunmamasının mahzurlu olacağını, sadece padişahın otomobillerinde numara yerine kendilerine mahsus olan sembol bulunabileceğini belirterek bu konudaki kararlılığını vurgulamıştır (BOA.DH.İD.161/41).

Belediyenin tüm bu kararlılığına rağmen plaka konusu tam olarak hayata geçirilememiştir. İstanbul'un Anadolu yakasında daha sık görülen plakasız araçların trafik kurallarını sıkça ihlal etmeleri, denetim altında bulundurulamamaları, gerektiğinde sahiplerine ulaşılabilmesi gibi zorluklar yaşanmaktadır. Sonuçta konuya işgal kuvvetleri de müdahil olmuş ve Fransa Fevkalade Komiserliği'nden Hariciye Nezareti aracılığıyla Dahiliye Nezareti'ne 4 Mayıs 1919'da bir yazı yazılarak bu sorunun çözülmesi sonuçtan acilen bilgi verilmesi talep edilmiştir (BOA.DH.EUM.AYŞ. 73/78).

1919'a gelindiğinde İstanbul'un en kalabalık ve işlek caddelerinde trafik kazaları devam etmekte olup önemli kazaların

ekserisi Galata taraflarında meydana gelmektedir. Dahiliye Nezareti'ne göre bu kazaların temel sebeplerinden birisi son birkaç sene zarfında, özellikle de I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul nüfusundaki artıştır. Bu artıştan dolayı şehrin en geniş caddelerinde bile insanların gidip gelmeleri zorlaşmakta ve kazalar meydana gelmektedir. Sadaret ve Dahiliye Nezareti çözümü araçların cinsine göre takip edecekleri güzergahların ayrılması ve kurallara aykırı hareket edenlere cezai müeyyidelerin uygulanmasında görmektedir. Plana göre, Galata'dan Tophane'ye giden Rıhtım, Mumhane ve Tramvay caddelerinden biri yük arabalarına, diğer ikisi otomobil, kamyon ve binek arabalarına tahsis edilecek bu suretle buralardaki trafik yoğunluğu kontrol altına alınacaktır. Fakat belediye bu plana, Rıhtım Caddesi'nin araçların gidiş-gelişine imkan vermeyecek kadar harap halde bulunması ve tamirinden sorumlu olan Rıhtım şirketiyle yaşanan hukuki ve mali sorunları, Mumhane Caddesi'nin ise yeterli genişliğe sahip olmadığı iki taraftan gelecek kamyon trafiğini kaldıramayacağı, bu yolun sadece binek ve yük arabalarına (hayvanlarla çekilen arabalar) ayrılabilceği, dolayısıyla otomobil, kamyon gibi araçlara ayrılabilcek elde sadece Tramvay Caddesi'nin kaldığı onun da genişliğinin ihtiyaca kafi olmadığı gerekçesiyle itiraz etmiştir. Belediyeye göre konunun çözümü için Rıhtım caddesinin süratle tamiri gerekmektedir (BOA.DH.KMS.57/41).

Belediyenin araçların kullanabileceği yolların ayrılmasına bu ilk itirazı değildir. 1917'de de askeri otomobil umur-ı müfettişi Şehzade Abdülhalim Efendi'nin başkanlığında, Polis Müfettişi Cemil Bey'in de üye olduğu bir komisyon oluşturularak trafik düzeniyle ilgili birtakım kararlar alınmıştır. Kararların bir kısmı Beyazıt, Eminönü, Taksim, Tophane, Karaköy, Beyoğlu, Şişhane, Tarlabası gibi bölgelerde araçların cinslerine göre kullanacakları yolları belirlemektedir. Komisyonca düzenlenen nizamname müsveddesi ve talimatnamenin bazı maddeleri askeriyece uygulanmaya başlanmasına rağmen, o vakte kadar toplantılara katılması beklenen belediye, şehir dâhilinde trafik düzeniyle ilgili yetkilerin kendilerine ait olduğunu ileri sürerek

kararlara itiraz etmiş, bu nedenle kararlar resmîyet kazanamamıştır (BOA.DH.EUM.6.Şb.52/56).

Sonuç

XX. yüzyıl başları tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ulaşım alanında önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde geleneksel ulaşım vasıtalarına modern araçlar eklenmiştir. Dönemin gazetelerinde yer alan haberlere bakıldığında otomobilin Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşmasının diğer ülkelere kıyasla oldukça yavaş ilerlediği anlaşılmaktadır. Otomobilin yaygınlaşma hızı konusunda Osmanlı Devleti ile diğer ülkeler arasındaki farkın İstanbul'la taşra arasında da olduğu kayıtların tetkikinden anlaşılmaktadır.

Otomobil her ne kadar yavaş yaygınlaşsa da ülkeye girmeye başlamasıyla trafik kazaları da kendini göstermeye başlamıştır. Esasen otomobilden önce de at arabaları, tramvay ve bisiklet kazaları devam edip gelmekte ise de otomobille beraber daha sık görülmeye ve daha ağır sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Kaza sebepleri incelendiğinde, günümüzden farklı olmayacak şekilde araç, yol ve insan faktörleri öne çıkmaktadır. Kazaların önlenmesi konusunda oldukça duyarlı olan idare bu sebepleri tespit ettikten sonra gerekli tedbirleri almaya başlamıştır.

Araçların kazaya sebebiyet veren en önemli eksiklikleri olarak fren sistemi ön plana çıkmaktadır. Tramvaylar, hatta hayvanlarla çekilen arabalarda dahi önemi fark edilen frenin araçlarda çalışır durumda bulunmasına büyük önem atfedilmektedir. Ayrıca kazaların oluşmasında fazla süratin önemi anlaşılmış ve buna yönelik kurallar konmuştur. Araçlarla ilgili diğer unsurlar ise iyi çalışan bir direksiyon ile araçların görünürlüğünü sağlamaya yönelik olarak korna ve fener bulundurma zorunluluğu dikkat çekmektedir.

Yol konusu Osmanlı Devleti'nde trafiğin önemli eksikliklerindedir. Geleneksel ulaşım araçlarının kullanıldığı dönemde çok da üzerinde durulmadığı için yollar genel olarak dar ve bakımsızdır.

Nüfusun artması, başkente göçlerin yoğunlaşmasıyla zaten dar olan yollar ihtiyaca cevap veremez durumdadır. Ülkenin içinde bulunduğu mali zorluklar yolların genişletilmesine izin vermediğinden, sorun yolların araç cinslerine göre ayrılmasıyla çözülmek istenmekte ise de buna da kurumsal anlaşmazlıklar mani olmaktadır.

İnsan, idarenin kazaları önlemek için önemle üzerinde durduğu bir faktördür. Daha otomobiller devreye girmeden önce hayvanlarla çekilen araçlar döneminde sürücüler için yaş, ehliyet gibi zorunluluklar varken, yetersizlikleri görülenlerin araç kullanmasına izin verilmemektedir. Kazaların meydana gelmesindeki insan faktöründe iyileştirmeler yapabilmek adına, basında ilanlar yayınlattırılarak kazaların sebepleri ve kolluk kuvvetleri tarafından yapılan ikazlar halkla paylaşılmaktadır. Bu usul, günümüzde kazaların önlenmesi konusunda en önemli konulardan olan trafik bilincinin geliştirilmesini hedefleyen bir eğitim faaliyeti olarak da görülebilir. Ayrıca kurallara aykırı hareket eden sürücülere ceza-i müeyyideler uygulanarak yine günümüz trafik güvenliğinin önemli etkenlerinden olan algılanan yakalanma riski arttırılmaya çalışılmaktadır.

İnsan, araç ve yol konusunda alınan tüm tedbirlere rağmen kazaların bir türlü önüne geçilememektedir. Araçların teknik olarak yetersizlikleri, yolların dar ve bakımsız olması ve insanların yeni tanıştıkları trafik olgusuna uyum sağlamaktaki zorlukları bu konuda etkili olmaktadır. İstenilen sonuca ulaşabilmek için bu üç faktörde iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası Belgeleri (BEO)3381/25351, 2417/181256, 3000/224926

Dahiliye Nezareti (DH.) Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (EUM.) 2. Şube Belgeleri (2. Şb.) 31/49

DH.EUM. 6. Şube Belgeleri (6. Şb) 52/56
DH.EUM. Asayiş Kalemî Belgeleri (AYŞ.). 34/11, 41/23, 73/78
DH.EUM. Kalem-i Umumî Müdüriyeti Belgeleri (KLU.) 12/11
DH.EUM. Levazım Kalemî Belgeleri (LVZ.) 68/43
DH.EUM. Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Belgeleri (MTK) 60/14
DH. EUM. Tahrirat Kalemî Belgeleri (THR) 54/65
DH. İdari Kısım Belgeleri (İD) 161/41
DH. Mektubi Kalemî Belgeleri (MKT.) 2017/60, 1344/95
DH. Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (KMS) 57/41
DH. Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (MUİ.) 150/46, 7010
DH. Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Belgeleri (UMVM.)112/61, 85/57
Hariciye Nezareti (HR.) İstanbul Murahhaslığı Belgeleri (İM.) 122/46
Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) 119/64
Şura-yı Devlet Defterleri (ŞD.) 851/12
Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı Belgeleri (Y.MTV.) 307/65
Zaptiye Nezareti Belgeleri (ZB.) 371/42

Kitap ve Makaleler

Ceza Kanunname-i Hümayunu, *Düstur*, Matbaa-i Amire, 1289
Çolak, Melek (2003). “XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul’da Trafik ve Tramvay”. *Osmanlı Araştırmaları XXII*, Haz. Halil İnalçık vd., s. 75-87.
Engin, Vahdettin (2002). “Otomobil İstanbul’da”. *Popüler Tarih*, S. 17.
İpşirli, Mehmet (1991). “Araba”. *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 3, s. 242-245.

Karayolları Trafik Kanunu, *Resmi Gazete*, 1983, S. 18195.

Koçu, Reşat Ekrem ve Mehmet Ali Akbay (1959). “Araba, Arabacı; Saray, Konak, Kira ve Yük Arabaları ve Arabacıları”. *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II.

Servet-i Fünun Dergisi, (18 Temmuz 1907), C. 33, S. 847.

Süme, Mehmet ve Selami Özsoy (2010). “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Bisiklet Sporunu”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, s. 345-360.

Ulusun Şahin, Şayan (2005). “Türk Kültüründe At Arabası (At Arabalarının Dili)”. *Bilig*, S. 32. s. 165-178.

Şimşek, Hüseyin (2010). “Osmanlı Dönemi Eğitim Sorunları: Yol Güvenliği (Trafik) ve Okul Servisçiliğine Dair Tarihsel Bir İnceleme”. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, C. 3, S. 1, s. 135-147.

Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mebni Talimat, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, II. Cilt, Arşak Karveyan Matbaası, 1330, İstanbul

Yılmaz, İbrahim (2017). *Selanik Polis Tarihi (1876-1912)*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

In the Ottoman society, land transport used to be by animals and animal-drawn carriages when a new era started in parallel with the proliferation of motor vehicles in the world at the beginning of 20th century. Even though the first attempt to bring an automobile into the Ottoman territories was blocked for bureaucratic reasons in 1904, automobiles soon became a part of daily life. While this new era ensured the fast and easy transportation of people and goods, it also introduced traffic and traffic accidents to the public. This study investigates the introduction and proliferation processes of motor vehicles in the Ottoman country, the frequency of accidents, their reasons and the measures taken by the government to prevent them. The study covers the early 20th century and generally makes use of the Ottoman Archives of the Prime Ministry and second-hand sources.

Traffic accidents predate the appearance of motor vehicles as a problem of the Ottoman cities that has to be resolved. In the newspapers of the period, it is possible to come across some news reports in which complaints regarding accidents caused by horse-drawn carriages and the public's expectations of the government to prevent these accidents are voiced. The frequency and severity of accidents have increased with the introduction of vehicles such as streetcars, bicycles, and automobiles; and expectations of the government have increased in parallel.

After the introduction of the bicycle in the 1880s, accidents started to happen around the country, and even though Dahiliye Nezareti (Ministry of Internal Affairs) wanted to restrict bicycles to certain zones, the Sadaret (the Vizierate) did not approve of this and they found warning the bicyclists to not get involved in accidents to be enough. Bicycle accidents being less severe must have played a part in the decision of the Sadaret. Since streetcar accidents lead to more severe results, the government paid great importance to the matter and they came to the conclusion that these accidents were generally due to shortcomings such as not repairing or renewing the worn rails and brakes etc. The government commissioned the municipalities and the police department to increase inspections in order to prevent accidents.

Investigating the automobile accidents shows that these accidents are due to human error, road and vehicle problems, just like today, and that the measures are targeted towards these fields. The government puts emphasis on the human factor to prevent accidents, and they imposed some rules not only for motor vehicle drivers but also for drivers of animal-drawn carriages. These rules decree that the drivers must hold driver's license, that they must not be drunk while driving, and that they cannot go over the speed limit. Those who violate the rules may be fined, and their vehicles may be disqualified. In order to prevent accidents, the public would sometimes be

informed by the media, and drivers would be tested to disqualify those who fail the examination from driving. They also made use of international experiences by consulting foreign experts and examining the regulations of other countries.

Standards regarding the technical properties that the vehicles had to carry were implemented since they were of great importance as well. Foremost among these were a robust brake and steering mechanism, and possession of lights and a horn to ensure visibility. Moreover, license plates were made compulsory so that vehicles involved in accidents could be caught easily, thereby preventing accidents to some extent.

Another important factor in traffic is the roads. Roads were usually narrow and untended because they were not of particular importance during the period of traditional transport vehicles. Since the troubles that the country was going through did not allow for widening, they attempted to solve the issue by classifying the roads to serve different types of vehicles, but this was also not possible due to bureaucratic conflicts.

Considering all of the aforementioned measures, it can be said that the government diagnosed the matter of traffic accidents correctly, and developed correct measures towards them; however, due to the difficulties regarding the fundamental components of traffic, namely the humans, vehicles, and the roads, the desired results were not exactly achieved.

Ayyıldız, Bülent (2019). “Polisiye, Tarih ve Toplum: Maurizio De Giovanni’nin ‘Il Senso Del Dolore-L’autunno Del Commissario Ricciardi’ Adlı Eseri”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 369-390.

DOI: 10.21550/sosbilder.464159

POLİSİYE, TARİH VE TOPLUM: MAURIZIO DE GIOVANNI’NİN “IL SENSO DEL DOLORE-L’AUTUNNO DEL COMISSARIO RICCIARDI” ADLI ESERİ

Bülent AYYILDIZ*

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Kasım 2018

ÖZET

Çağdaş İtalyan edebiyatının en çok ilgi çeken yazarlarından biri olan Maurizio De Giovanni polisiye alanında verdiği eserlerle tanınmaktadır. 2005 yılında Graus Yayınevine yayımlanan ilk romanı “Le lacrime del pagliaccio” (Palyaço’nun Gözyaşları) tüm İtalya’da büyük ilgi görür. Ardından İtalya’nın en büyük yayınevlerinden biri olan Einaudi tarafından “Il senso del dolore-L’autunno del commissario Ricciardi”(Acının Anlamı-Komiser Ricciardi’nin Sonbaharı) adıyla 2006 yılında bir kez daha yayınlanır. Eser polisiye türünün genel özelliklerini barındırmakla beraber, XX. yüzyıl İtalyan toplumunu ve İtalya tarihini anlatması açısından dikkate değerdir. De Giovanni, Mussolini dönemini eserin arka planı olarak seçer ve Napoli şehrini mekân olarak kullanır. Bir polisiye edebiyat eseri olmasının yanı sıra, “Le lacrime del pagliaccio” dönemin toplum yapısını ve tarihini derinlemesine ele alması açısından önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı, Maurizio De Giovanni’nin “Le lacrime del pagliaccio” adlı eserini incelemek, eserin İtalyan toplumunu ve tarihini yansıtmış şeklini irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: İtalyan edebiyatı, polisiye, tarih, toplum, suç

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları İtalyan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ayyildiz@ankara.edu.tr

Detective Fiction, History and Society: “Il Senso Del Dolore-L’autunno Del Comissario Ricciardi” of Maurizio De Giovanni

ABSTRACT

Maurizio De Giovanni, one of the most interesting writers of contemporary Italian literature, is well known for his works in detective literature. His first novel, “Le lacrime del pagliaccio” (The Tears of the Clown), published in 2005 by the Graus Publishing House, is welcomed by a grand interest in all Italy. The book is published again in 2006 by Einaudi, one of the biggest publishers of Italy, by the title “Il senso del dolore-L’autunno del comissario Ricciardi”. Having the fundamental aspects of detective literature, the novel mirrors XX.th century Italian society and the history of Italy. De Giovanni uses the Mussolini period as background of his novel and the city of Naples as a venue. In addition to being a detective literary work, “Le lacrime del pagliaccio” is significant in the context of reflecting and dealing with the social structure and history of the Mussolini period. The main aim of this article is to examine the work of Maurizio De Giovanni, entitled “Le lacrime del pagliaccio”, and to analyze how it reflects the Italian society and its history.

Key words: *Italian literature, detective literature, history, society, crime*

1. Maurizio de Giovanni ve İtalyan Polisiye Edebiyatı

İtalyan polisiye edebiyatının son dönem en başarılı ve popüler isimlerinden biri olan Maurizio De Giovanni, 1958 yılında Napoli’de dünyaya gelmiş ve yazarlığa geç denilebilecek bir dönemde, 2005 yılında başlamıştır. 2005 yılında polisiye edebiyat alanında amatör yazarlara verilen bir ödülü kazanmasıyla, profesyonel yazarlık kariyerine adım atar. Ödül kazandığı ilk romanı “Le lacrime del pagliaccio” (Palyaço’nun Gözyaşları) Graus Yayınevi’nce yayımlanır. Napolili polisiye yazarı Maurizio De Giovanni’nin ilk eseri daha sonrasında İtalya’nın en önemli yayınevlerinden biri olan Einaudi tarafından 2006 yılında “Il senso del dolore-L’Autunno del comissario Ricciardi” (Acının Anlamı-Komisier Ricciardi’nin Sonbaharı) adıyla yeniden yayımlanır ve tüm İtalya’da büyük ilgi görür. Bu ilgiye istinaden “I will have vengeance” adıyla 2013 yılında İngilizceye çevrilir. “Il senso del dolore” eseri basım yılı itibarı ile 2000’ler sonrası

İtalyan edebiyatının bir ürünüken, içerik olarak değerlendirildiğinde İtalya'nın en sancılı dönemlerinden biri olan Mussolini devrini anlatması bakımından bu çalışmanın da ana izleklerinden birini oluşturmaktadır.

De Giovanni'nin eserini değerlendirmeden önce kısa da olsa İtalyan polisiye geleneğinin temel niteliklerinden ve türü şekillendiren ana unsurlardan bahsetmek gerekir. Zira İtalya'da polisiye edebiyatın gelişimine ilişkin detaylı bir tür anlatımı bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.¹ İtalyan polisiye geleneği yapısı itibarı ile diğer ülkelerin

¹ Bu noktada polisiye edebiyatın temel niteliklerini, türü oluşturan koşulları, türün gelişimine katkı sağlayan yazar ve düşünürleri detaylı bir şekilde anlatmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. "Polisiye Edebiyat Çalışmaları" başlığı altında düşünüldüğünde ülkemizde ve dünyada konuya ilişkin pek çok seçkin ve başarılı çalışma yer almaktadır. Ancak temel olarak başvuru kaynağı özelliği taşıyan çalışmalar için bakınız: Üyepazarcı, Erol. *Korkmayınız Mister Sherlock Holmes! Türkiye'de Polisiye Romanın 125 yıllık Öyküsü (1881-2006)*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008; *Edebiyatın İzinde - Polisiye Edebiyatı*. Yayına Hazırlayan: Seval Şahin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.; Solmaz, Mustafa. "Gazete Ve Polisiye Romanın Birbirinin Gelişimine Etkisi", *SOBİDER- Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 15, Ekim 2017, s. 326-340. Solmaz, Mustafa. *L'Histoire du Roman Policier Turc*. Editions universitaires européennes. 2015. Çelik, Ejder. "Batı Edebiyatında Polisiye Romanın Gelişimi Sürecinde Düşünsel ve Sosyal Etkiler." *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. 2015. S. 1-14.; Laura, Ernesto G. *Storia del giallo, Da Poe a Borges*. Roma: Edizioni Studium, 1981.; Petronio, Giuseppe. *Il punto su il romanzo poliziesco*. Roma-Bari: Laterza, 1985.; Todorov, Tzvetan. "Polisiye Romanın Tipolojisi" içinde *Notos*. Haziran-Temmuz 2014, Sayı 46. S. 36-42. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2014.; *Notos*. (Polisiye Edebiyat Özel Sayısı). Haziran-Temmuz 2014, Sayı 46. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2014.; Pistelli, Maurizio. *Un secolo in giallo. Storia del poliziesco italiano (1860-1960)*. Donzelli Editore. Roma. 2006.; Del Monte, Alberto. *Breve storia del romanzo poliziesco*. Bari: Editori Laterza, 1962. Dubois, J. *Le Roman Policier ou la Modernité*. Paris: Nathan(1992).; Reuter Yves. *Le Roman Policier*. Paris: Edition Nathan, 1997.

geleneklerinden, diğ er bir deyiş le, türün kurucu edebiyatları ve ülkeleri olarak değ erlendirilebilecek Fransız, İngiliz ve Amerikan polisiye edebiyatlarından ayrı bir geliş me gösterir. Bu farklı geliş menin iki temel nedeni mevcuttur: Birincil olarak İtalyan edebiyatının dış etmenlere karşı bir direnç göstermesi ile birlikte hassas ve korumacı bir yapıya sahip olması (Alfieri 1986: 83); ikincil olarak da İtalya'daki siyasi, kültürel yapı ile beraber yargı sisteminin farklılığı ve modern anlamda polis teşkilatının görece geç kurulması gibi etmenler iyi bir polisiye edebiyatın yeş ermesine olanak sağlayacak bir zeminin oluş masını engeller ve geciktirir (Alfieri 1986: 83). Bu duruma bağ li olarak, polisiyenin bir edebiyat türü olarak İtalya'ya ilk adım atışı XIX. yüzyılın sonuna rastlar. Özellikle de Arthur Conan Doyle'un İtalyan okuruyla ilk tanışması ile polisiye edebiyatın İtalyan okuruna tanıtılması 1895 yılında "Le avventure di Sherlock Holmes" (Sherlock Holmes'un Maceraları) adlı öykü derlemesinin yayımlanmasıyla gerçekleş ir (Dunnett 2011: 7). Ayrıca, hikâyelerin "Corriere della sera" ve "Domenica del corriere" gibi tüm ülkede yaygın bir okur kitlesi olan gazete ve dergilerde yer alması polisiyeye olan ilgiyi arttırırken, polisiye edebiyatın İtalya'daki popülerliğ inin geliş mesine önemli katkı sağlar.

Tarihsel süreç olarak düşünüldüğünde, polisiyenin İtalya'da çok daha geniş kitlelere ulaşması ve popülerleşmesi, 1929 yılında Mondadori Yayınevinin İngiliz ve Amerikan polisiye romanlarının İtalyanca çevirilerini yayımlamaya başlamasıyla eş zamanlıdır (Alfieri 1986: 86). Mondadori Yayınevi bu tarz anlatı kitaplarını *giallo* (sarı) renk bir kapak ile yayımlar, böylelikle polisiye nitelikli anlatılara tüm İtalya'da toplumun her kesimince benimsenecek olan adını kazandırmış olur: *giallo*. Buna istinaden, İtalya'da polisiye türü, "libri gialli" (sarı kitaplar) olarak bilinir. İtalyan polisiye edebiyatı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir geliş me gösterir ve halkı yansıtan, toplumsal, siyasi, kültürel dinamikleri yakından takip eden bir kimlik kazanır. Özellikle Giorgio Scerbanenco, Leonardo Sciascia, Carlo Emilio Gadda, Andrea

Camilleri, Carlo Lucarelli gibi önemli isimler türün gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. 1970’li yıllardan sonra çok daha politik ve sosyal yönü ağır basan bir yapıya bürünen İtalyan polisiye edebiyatı, sosyo/kültürel oluşumu en iyi şekilde ifade eden, toplumsal gerçekleri benzersiz bir şekilde yansıtan bir edebiyata dönüşür. İtalya’da polisiye edebiyat için önemli bir dönüm noktası da 1990’lı yıllardır. 1990’lar ile birlikte sosyal nitelikli polisiye edebiyat anlayışı zirveye ulaşır. Bir anlamda, II. Dünya Savaşı sonrası halkın nabzını tutan ve insanı olağan haliyle Neorealist edebiyata benzer bir polisiye üslup hâkim konuma gelir. De Giovanni, bu yaklaşımı devam ettiren polisiye yazarlarından biridir.

Napoli şehrinin ve İtalyan operasının tutkunu olan De Giovanni’nin eserinin ana temasını Komiser Ricciardi’nin öyküsü oluşturur: bir başka deyişle De Giovanni, 1930-1931 yıllarında Mussolini yönetimi altındaki İtalya’da, polis komiseri Ricciardini’nin çözmeye çalıştığı bir vakayı ele alır. Eserde tarihsellik söz konusu olmakla birlikte, ana olay örgüsü polisiye roman etrafında şekillenir. Maceranın merkezindeki kişi, Komiser Luigi Alfredo Ricciardi’dir:

Luigi Alfredo Ricciardi, şapkasız adam, Napoli Kraliyet Savcılığı Mobil Ekibi bünyesinde kamu güvenliği komiseriydi. 31 yaşındaydı, o yüzyılda geçen yılların sayısına eşitti. Bunların dokuzu Faşist döneme aitti (De Giovanni 2006: 3).

Söz konusu alıntıda da görüldüğü üzere, romanın tarihsel arka planını Faşist dönem İtalya’sı oluşturur: tarih 1931’dir. Mussolini 1923 yılında başa geçer ve olayların geçtiği dönemde Mussolini yönetiminin dokuzuncu yılı geride kalmaktadır. Tarihsel bir roman olmamasına karşın, Maurizio De Giovanni’nin polisiye romanı tarih ile oldukça ilintilidir. De Giovanni, tarihsel yapıyı polisiye kurgunun bir parçası olarak kullanarak eserine sosyolojik ve kültürel anlamda tamamlayıcı bir öge katar.

İlk romanın yayınlanmasının ardından uzun bir seriye dönüşecek olan Komiser Ricciardi'nin ilk macerası, Napoli şehrinin ünlü tiyatro binası San Carlo'da işlenen bir cinayetin hikâyesidir. Lakin eseri ilginç kılan, cinayetin yalnızca opera binasında değil, "Cavalleria Rusticana" (Köylü Namusu) ve "I Pagliacci" (Palyaçolar) operaları sahnelenirken gerçekleşmesidir. Her iki opera da toplumun, dahası tarihin nabzını tutması, İtalyan gerçekliğini derinlemesine yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. Zira her iki eserde de yalnızca kişiler değil, fakirlik, kültürel yoksulluk, açlık, politik yozlaşma ve Mafya ile boğuşan Güney İtalya bölgesinde görülen sorunlar ile sıkıntılar başrolü oynamaktadır. Ayrıca, polisiye edebiyat açısından da oldukça dikkat çeken bir seçim söz konusudur. Zira her iki operanın öyküsüne genel olarak bakıldığında anlatılan hikâyelerin bir cinayet ile son bulduğu görülür. Bir anlamda De Giovanni, iki cinayet öyküsü arasına gizlenmiş bir cinayet anlatısı sunar. Bir başka deyişle, cinayet içinde bir cinayet söz konusudur: De Giovanni'nin eserinde öldürülen kişi dünyaca ünlü İtalyan tenor Maestro Arnaldo Vezzi'dir ve bu tenor aynı zamanda Mussolini'nin en beğendiği sanatçıdır. Bu karmaşık özellikler maktulü sıradan bir kişiden, tüm ülkeyi ilgilendiren bir sorun haline getirir:

Bu şarkıcı... Vezzi... Öyle görünüyordu ki alanının en iyisiydi. Hayranları ona tapıyordu, gerçek ve tam bir ulusal gurur timsalidir. Ve bu gibi zamanlarda, ulusal gururun kesin değer olduğu bu dönemlerde... Görünüşe bakılırsa Duce de ona hayrandı ve Roma'da şarkı söylediği zamanlarda, onu dinlemeye giderdi (De Giovanni 2006: 54).

Bu ölüm, daha doğru bir ifade ile cinayet, polisiye edebiyatın en temel ögesi olan suç unsurunu yansıtır. E. Mandel ölüm olgusunu ve ölümden doğan korkuyu polisiyenin sosyolojik yapısının temeli olarak değerlendirir. Zira Mandel'e göre, "Polisiye roman, özel türden bir ölüm korkusu gerektirir; öyle bir korku ki, kökleri açıkça burjuva toplumunun koşullarında bulunur. Bir kaza olarak görülen ölümden duyulan tedirginlik, şiddete bağlı ölümden tedirginlik duymaya ve dolayısıyla cinayetten, suçtan tedirginlik duymaya yol açar"(Mandel

1996: 61).Söz konusu tedirginlik, normal hayat düzeninin, sıradan yaşantının bozulmasını ve beklenmeyen bir anda yaşam döngüsünün kırılmasını ifade eder. Bu nedenle de polisiye romanda ölüm, bir soruşturma /araştırma nesnesine dönüşür (Mandel 1996: 61). Öyle ki genel olarak bakıldığında, *“polisiyede ölüm, hayatın bitişi değil hikâyenin başlangıcı, korkunç görünen cinayet ise soruşturmanın ana maddesidir.”*(Solmaz 2017: 333). Soruşturma/araştırma faaliyeti ise suç ve çözüm/çözülme ögesi ile birlikte polisiye anlatı türünün üç sacayağından birini meydana getirir.

Yazar bir yandan polisiye bir macerayı sunarken, diğer yandan söz konusu operaları derinlemesine anlatır, okuyucularına toplum, tarih ve polisiyenin iç içe geçtiği oldukça ilginç bir bulmaca sunar. Polisiye anlatı bakımından De Giovanni'nin romanı, klasik polisiye edebiyatının özelliklerini takip eder. Olay örgüsü bir cinayet ile başlar ve ardından katili yakalamaya yönelik soruşturmalar, ipuçları ve araştırmalar romanın temel anlatı izleğini meydana getirir. Romanın başkahramanı, Komiser Ricciardi'dir. Ayrıca, çoğu polisiyede olduğu şekliyle, Ricciardi'nin bir yardımcısı bulunur ve bu kişi de Maione'dir. Ricciardi ve Maione arasındaki ilişki sıradan bir ast-üst ilişkisi olmaktan çok, güvene dayalı, karşılıklı bir anlayışın ifadesidir. Zira Ricciardi, Maione'nin bir cinayete kurban giden oğlunun katillerini yakalamış ve o andan itibaren Maione'nin gözünde büyük bir değer kazanmıştır. Bu nedendir ki Maione, Komiser Ricciardi'yi her daim bir baba gibi kollamaya gayret ederek komiseri ölmüş olan oğlunun yerine koyar: *“Ama o [Maione] Ricciardi'nin ölmesini istemiyordu. Çünkü her şeyden önce, tüm iyi huyluluğu ve saflığıyla, komiserde yitirdiği oğlunun bir parçasının yaşadığına ikna olmuştu. [...] Ve bu yüzden komiserin sağlığının üstüne titremeye devam edecekti, oğlu Luca'nın adına ve anısına.”* (De Giovanni 2006: 11). Alıntıda da anlaşılacağı üzere, Komiser Ricciardi ve yardımcısı Maione'yi birbirine bağlayan şey, aslında bir cinayettir. Bu ilişki, ikili arasında yalnızca işe dayalı bir bağın oluşmasını engeller ve sevgiden beslenen, saygıya ve sadakate

dayalı bir bağın doğuşuna vesile olur. Bu sevgiye dayalı dostluk ve soruşturmacı-yardımcı ilişkisi, diğer ülke edebiyatları ile diğer yazarlardan karakterlerin yapısı itibariyle ayrılır: duygusallık İtalyan polisiye edebiyatını farklı kılan bir niteliktir. Her ne kadar Maione ile bir dostluk kursa da, insanlarla ilişki kurmak Komiser Ricciardi'nin en iyi bildiği iş değildir: aslında o yalnız ve garip bir adamdır.

2. Yalnız Bir Burjuva: Komiser Ricciardi

Romanda başkahraman Komiser Ricciardi tipik bir burjuva ailesinin çocuğu olarak belirir. Fiziksel açıdan bakıldığında, sıradan ve basit bir karakter yapısı çizer, ancak sokaktaki insanlardan onu ayıran şey, fiziksel özellikleri değildir. O, ruhen farklıdır. Maurizio de Giovanni, Komiser Luigi Alfredo Ricciardi'nin dış görünüş özelliklerini şu sözcüklerle betimler:

Luigi Alfredo Ricciardi orta boylu ve zayıftı. Koyu renk tenliydi, yüzüne bakıldığında iri gözleri dikkat çekiyordu; siyah saçları, geriye taranmış ve briyantınle düzleştirilmişti, kimi zaman aradan anlına düşen bir tel fırlayınca, dalgın bir şekilde ve basit bir hareketle onu düzeltirdi. Burnu dik ve inceydi, tıpkı dudakları gibi. Elleri küçük, neredeyse kadınsıydı: sinirli ve her an kıpır kıpırdılar. Duygularını ve gerginliğini belli ettikleri gerçeğinin bilincinde olarak, ellerini cebinde tutardı (De Giovanni 2006: 8).

Ancak Ricciardi'nin asıl özelliği, onun yaşadığı ve yaşamayı seçtiği bilinçli yalnızlıktır. Toplumsal ilişkilerin her şeyden önemli olduğu burjuva dünyasında, kişisel çıkarların ilişkiler ağını belirlediği bir sistemde, tek bir birey olarak toplumsal normlara karşı çıkmak dikkat çekicidir: “*Arkadaşlık etmeyi sevmeydi, hiç kimseyle görüşmeydi, akşamları çıkmazdı, hayatında bir kadın yoktu.[...] Ondan özenle kaçan iş arkadaşlarından izole bir şekilde geç saatlere kadar çalışırdı (De Giovanni 2006: 8).*

Komiser Ricciardi, söz konusu alıntıda da görüldüğü üzere, dönemin diğer karakterlerinden ve toplumsal dinamiklerinden ayrı bir portre çizer. Ailevi kökenleri ve eğitim hayatı (tipik bir burjuva

geleneği olarak hukuk fakültesine devam eder) iyi bir burjuva olarak kabul edilmesine ve halk arasında saygı görebilmesine olanak verecek türdendir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, “*polisliye romanın ortaya çıkışı, burjuva hukuk devletinin gelişmesiyle sıkı sıkıya bağlıdır.*” (Solmaz 2017: 329). Lakin Komiser Ricciardi, burjuva adetlerini ve aristokrasi geleneklerini terk ederek kendisini çalışma hayatına atar: cinayet bürosu komiseri olarak yaşantısına yön verir. Bu yönelimin farklı sebepleri olmakla birlikte, temelde annesinin mirası olan metafizik yönü ile, bir anlamda, ölüme ve ölümlere yakın olma arzusu yatmaktadır. De Giovanni'nin romanlarının başkahramanı bir yandan tipik dedektif öğelerini, diğer yandan doğaüstü nitelikleri bünyesinde birleştirir. Ricciardi kurbanlarının son anlarını görerek, onların acılarına eşlik eder, acılarını paylaşır, dahası acılarını onlarla birlikte deneyimler. Bu gizemli güç, ona annesinin bir armağanıdır (Pezzotti 2016: 97). Kurbanların acılarını deneyimlerken, aşırı hassas yapısı nedeniyle, kendisi de acı çekmektedir. Komiser Ricciardi, romanın önemli bir karakteri olan, cinayet mahallinin yegâne tanığı, Padre Don Piero ile konuşmasında adeta içini döker (bir anlamda bir günah çıkarma ve yakınma söz konusudur) ve dudaklarından ölüm-yaşam ikilemi ile ölümleri hissedebilmesine ilişkin şu sözcükler dökülür:

Ben görüyorum, anlıyor musunuz peder? Görüyorum. Hissediyorum, artık sahip olmadıkları hayata bağlı kalan ölümlerin acılarını. Biliyorum, damarlarda dolaşan kanın sesini işitiyorum. [...] Aşk mı diyorsunuz? Sizin aşkınızda ne kadar çok ölüm var, biliyor musunuz peder? Ne kadar nefret var? İnsan kusurludur, peder, bunu size söylememe izin verin. Ben bunu çok iyi biliyorum (De Giovanni 2006: 128).

Bu ortak duygulanım, komiserin suçluyu bulma arzusunu bir kat daha arttırır. Yazar durumu “*Sanki her seferinde kurban onun bir akrabasıydı: sanki onu şahsen tanıyor gibiydi*” (De Giovanni 2006: 8) sözcükleriyle anlatır. Ancak bu doğaüstü karakter özelliği araştırma/soruşturma faaliyetine etki etmez, komiserin olayı çözüme ulaştırmasına herhangi bir katkı sağlamaz. Bu noktada mevcut olan, yalnızca karakterin duygusal ve insani yönünün ön plana çıkarılmasıdır.

Zira aksi durumda polisiyenin temel niteliklerinden biri olan, akla dayanan ve mantığa uygun bir çözüm gerçekleşemez.

Ricciardi'nin karakterine bakıldığında kadınlar ile olan ilişkisinin-annesinden dadısına ve sevdiği kadınlara kadar- oldukça önemli olduğu görülür. Aşk ve duygusal ilişkiler önemli bir yer tutar, hatta araştırma/soruşturma ile denk düşen bir öneme -hatta sayfa sayısına- sahiptir. Ricciardi, dadısı Rosa ile yaşar ve gizli bir şekilde karşı evde yaşayan Enrica'ya âşıktır. Bir yandan da cinayete kurban giden Arnaldo Vezzi'nin eşi Livia komiserin hayatında önemli bir yer işgal eder. Livia ve Enrica, Ricciardi için iki farklı kutbu temsil eder. Zira Enrica, sıradan bir hayat sürerek mutlu olma arzusunun bir yansımasıdır ve Ricciardi'de huzur duygusunu uyandırır. Livia ise aristokrat dünyada yer almayı, Mussolini ile yakın ilişkileri ve iş yaşamında yükselmeyi simgeler, hırs ve tutkunun bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Ancak Ricciardi ilkinde daha yakındır, çünkü huzur duygusu aslında hayaletlerden ve ölümlerden kurtulmanın bir simgesidir. Enrica'nın Ricciardi'nin yüreğinde uyandırdığı duyguları Maurizio de Giovanni şu cümlelerle okura sunar: *“İşte böyleydi Enrica. Sakin, güleç, sessiz ve kararlı”* (De Giovanni 2006: 108).

Bu karmaşık ruh haline ve inzivada sürüp giden bir yaşam ile gelgitli duygulara rağmen Komiser Ricciardi işinin ehli bir polistir ve her türlü zorluk karşısında çözüme ulaşmayı hedefler. Bu noktada önemli bir husus da, yalnızca Ricciardi'nin kişilik özellikleri değil, etrafını saran acımasız dünya ve içinde yaşadığı dönemdir.

3. Polisiye, Tarih ve Toplum:

“Il senso del dolore-L'autunno del commissario Ricciardi”

İlk ortaya çıktığı dönemde, ciddi edebiyatın bir parçası sayılmayan ve ötekileştirilen bir anlatım tarzı olarak polisiye, tüm dünyada zamanla değeri yadsınmaz bir edebiyat türüne evrilir. İtalya'da önceleri yalnızca bir iyi vakit geçirme aracı olarak kabul gören

polisiye edebiyat, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir gelişme gösterir ve toplumu tüm gerçekliği ile yansıtan bir edebiyat türü olma yolunda ilerler. İşte bu sosyal yanı kuvvetli edebi anlatı geleneğini çağdaş İtalyan edebiyatında -polisiye alanında- devam ettiren isimlerden biri de Maurizio de Giovanni'dir.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan eser, kuramsal açıdan pek çok farklı okuma, yöntem ve yönelime olanak tanımaktadır. Özellikle tarih ve toplum kavramı üzerinden yapılacak bir değerlendirmede Gyorgy Lukacs, Lucien Goldmann, Gilbert Mury ve Arnold Hauser gibi edebiyat sosyolojisine yönelik farklı düşünür ile kuramcılardan faydalanmak olasıdır. Bu çalışmada ise polisiye edebiyat türünün uzmanlarından olan Mandel'in ve Kracauer'in eserlerine başvurulmuştur. Buna ilaveten toplumsal ve tarihsel öğeleri değerlendirmede dönemin tarihine ilişkin kaynaklar üzerinden sağlama yapılarak, De Giovanni'nin sunduğu *İtalya* portresinin doğrulanması yoluna gidilmiştir. Söz konusu yaklaşımın benimsenmesinin temelinde polisiyenin toplumun bir aynası olduğu düşüncesi yatmaktadır. Zira polisiye edebiyat gerçekleri/olayları okura öyle bir şekilde sunmalıdır ki, okur hem mantık yoluyla çözüme ulaşabilsin (gizemi çözsün), hem de olayların gerçekleşebilir ve güvenilebilir olduğuna inansın (Bönemark'tan aktaran Chirstiana Gregoriou 2007: 52). Bu düşünce çerçevesinde değerlendirildiğinde, De Giovanni'nin kurduğu polisiye anlatı dünyası oldukça inandırıcı ve tarihsel gerçekliklere bağlı olup, toplumsal tarihe dayalı bir yapıdadır.

Maurizio de Giovanni'nin romanını anlamak ve anlamlandırmak için ilk olarak anlatılan dönemin İtalyası'nın toplumsal, siyasi ve tarihi koşullarını göz önünde bulundurmak gerekir. Siyasi ve tarihi açıdan bakıldığında, henüz yeni kurulmuş bir ulus devlet olan İtalya'nın (1861) I. Dünya Savaşı'na müdahil olması ve savaştan maddi-manevi ağır kayıplarla çıkması ilk dikkat çeken noktadır. Savaşta yeri doldurulamaz kayıplar veren İtalyanlar, yeni bir ulus devlet olmanın coşkusunu ve geleceğe dair ümit ve hayalleri kaybetmiş olarak, toplumsal düzeyde

derin bir yıpranma süreci yaşamışlardır. İtalyan tarihçi Giulio Procacci'nin vurguladığı üzere, askeri açıdan I. Dünya Savaşı, İtalya için pek parlak değildir, hatta tam bir hezimet olarak değerlendirilebilir. Ülke, 3 yıl boyunca Avusturya'ya ve 2 yıl boyunca Almanlara karşı yıpratıcı bir mücadeleye sahne olmuştur (Procacci 1991: 487). Özellikle 1917'ye kadar olan süreçte, İtalya savaşta pek çok kayıp verir. Ayrıca, 1917 yılında Kuzey İtalya'da bulunan Caporetto'da yenilgiye uğrayan İtalyanlar, Venedik'in işgaline de engel olamazlar. Savaş sonunda İtalyan ordusu, toplam 600.000 kayıp verir (Procacci 1991: 487). Bu kayıpların yanı sıra savaştan dönen gaziler, cephe ardındaki yaralılar ve bekleyiş içerisinde geride kalanlar büyük bir bunalım yaşarlar. Nihayetinde, kaybetme düşüncesi ve yenilmişlik duygusu İtalyan halkında derin bir iz bırakır. Özetle, İtalyan yarımadası ve İtalyan toplumu hayallerinden uzaklaşmış, kendisine vaat edilen ideallerin peşinde savaşa sürüklenmiş ve en sonunda büyük kayıplara uğramış bir ülkedir. İşte bu sosyo-ekonomik şartlar İtalya'da Mussolini'nin yönetimi ele almasına olanak tanır. De Giovanni'nin Komiser Ricciardi'si de bu toplumsal havanın içerisinde görevini yerine getirmeye çalışır. Mussolini yönetimini ve halkın geleceğe ilişkin ümitlerini Maurizio de Giovanni, Komiser Ricciardi üzerinden şu cümlelerle aktarır:

[...] vatanın iyiliği için çalışacak olan Duce'nin ve yöneticilerin seçimlerine güvenmek gerekliydi; gelecekte dünyanın en iyileri arasında yer almak için şimdiden yapılması gereken fedakârlıklar vardı. Çünkü bu, İtalya'nın kaderiydi, ta Roma zamanlarından beri; insanlığın iyiliği için hükmetmek. İtalyan oldukları için gurur duymaları ve güvenle bu fedakârlıkları kabullenmeleri gerekliydi: kader gerçekleştiğinde, zenginlik ve varıllık olacaktı (De Giovanni 2006: 108).

Maurizio de Giovanni, romanına mekânsal arka planı olarak kendi şehri olan Napoli'yi seçer. Farklı kültürlerin iç içe geçtiği Napoli, romanın yapısına grotesk bir hava katar. Napoli şehrinin tarihselliğine ve çok kültürlü yapısına ilişkin yalnızca şu cümleleri hatırlamak yeterlidir: “Öğleden sonranın ilk saatlerinde sokak, insan ve seyyar

satıcı kayınıyordu. Buranın ismi 60 yıldan beri, Roma Caddesi; ama Napolililer için Toledo sokağıydı ve hep öyle kalacak, tıpkı İspanyol egemenliği altında ortaya çıktığı zamandaki gibi” (De Giovanni 2006: 86).

Yazarın polisiye anlatımında Napoli şehri sadece bir mekân olarak değil, metnin bir karakteri olarak karşımıza çıkar: kendi dinamikleri ve kuralları olan bir mekân; suçun ve suçlunun yapısını belirleyen bir şehir konumundadır. Napoli şehri, iki yönlü bir yapılanmaya sahiptir: bir yanda zenginlerin, diğer yanda yoksulların yer aldığı bir yerleşimdir (Pezzotti 2016: 99). Diğer bir deyişle, bir yanda suçu işleyenlerin yaşadığı yerler, diğer yanda suçun işlendiği yerler söz konusudur: *“Kaçan, aç olan fakir insanlar birbirine yardım eder: böyle hayatta kalıyoruz, sıkı sıkıya bağlı şekilde, biri diğerinin yanında. Çünkü, biliyoruz ki, komiser, eğer kendi aramızda/birbirimize yardım etmezsek, kimse bize yardım etmez.”* (De Giovanni 175). Bu yönüyle de yazar, suçun karakterine ilişkin sosyal bir çevre sunar. De Giovanni genellikle burjuva toplumunda meydana gelen suçları anlatır. Ricciardi ailevi kökenleri sebebiyle bir parçası olduğu bu toplumu, yani burjuva toplumunu araştırırken, bir anlamda kendi kişiliğini ve kendi dönemini merceğe altına alarak eleştiride bulunur. Örneğin, annesinin mirası olan doğaüstü yeteneğe istinaden, Ricciardi’nin Napoli sokaklarında karşılaştığı hayaletler, burjuva suçlarının kurbanlarıdır: her biri Ricciardi’nin hayatına bir şekilde etki eder (Pezzotti 2016: 113). Yine Pezzotti’ye göre, De Giovanni’nin Komiser Ricciardi’si burjuva suçlarını araştırır ve eser aslında burjuva dünyasının bir yansımasıdır (Pezzotti 2016: 98). Zira onun içerisinde doğduğu ve yaşadığı toplum ile suç arasında derin bir bağlantı mevcuttur. Suç bir anlamda toplumun aynasıdır: suçu işleyenin içinde bulunduğu sosyal çevre, kişiyi suça iten nedenler, suçu hangi ruh haliyle işlediği (isteyerek veya zorda kalarak) gibi özellikler bir yandan karakterin, öte yandan da yazarın şahsi tutumunu yansıtır. Araştırmayı gerçekleştiren dedektifin kişiliği de suç unsurunu tamamlar, bir başka ifadeyle, suç-suçlu-dedektif arasındaki

ilişki üçgeni, toplumsal özellikleri ve ele alınan dönemsel dinamikleri aydınlatan öğeler içerir. Görüldüğü üzere, Maurizio de Giovanni için suç ve toplum arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Bu iki kavram birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Suç, toplumu yansıtır. Bu noktada yazar, mimari, suç ve toplum arasında anlamlı bir ilişki kurar:

Yokuş boyunca binalar giderek azaldı: yine de Ricciardi çok sayıda şantiye olduğunu gözlemledi. Kırsal üzerinde yavaş yavaş hâkimiyet kuran, inşaat halinde bir şehir. Geçen yılki deprem, gerekli sağlamlaştırma ve yeniden yapılanmalara olanak vermişti, bazı binalar yıkılmış ve ölümler olmuştu, [...] Ama yeni binalar ve yeni sokaklar da vardı. Gözetilecek başka şantiyeler, başka zenginlikler; ve yeni suçlular ile yeni suçlar, diye düşündü komiser iç geçirerek (De Giovanni 2006: 87).

Romanda yer verilen toplumsal öğelerin başında aile kavramı gelir. Bu kavram bir anlamda romanda karşılaşılan girift ilişkiler yumağını da dengede tutar, kişiler arasındaki etkileşimi ve bağı sağlar. Bu nedenle De Giovanni, Mussolini yönetiminin aile kavramına verdiği önemi detaylı bir şekilde anlatır: Faşist hükümet için aile en değerli kavramdır ve toplumsal düzen ile mükemmeliyetin yegâne simgesidir. De Giovanni, Komiser Ricciardi ve Livia arasındaki diyalog üzerinden kesin bir yargı belirtir; “*Ama anlayacağımız gibi, üstad Vezzi Duce’nin şahsi dostudur. Aile yok edilemez*” (De Giovanni 2006: 83). Zira Mussolini yönetimi için aile, insan gücünü ve toplumsal barışı temsil etmektedir; bu nedenle yönetimin temel amaçlarından biri aile kurumunu koruyarak ülke nüfusunun artmasına katkı sağlamaktır. (Camera ve Fabietti 1978: 412, 413).

Romanda toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak, Mussolini dönemi aile kavramına yönelik bir başka örnek ise Livia ile Komiser Ricciardi arasındaki şu diyaloga yansır:

Livia-Size normal gelmiyor değil mi? Biliyorum. Ama benimki asla normal bir aile olmadı. Arnaldo ile bir aileye sahip olmak mümkün değildi. O... tek başına yaşamalıydı, işte bu. Aslında, bizim evliliğimiz onun için bir araçtı. Kariyeri için. Hem şimdilerde; iyi bir aileye sahip

olmadan, kariyer sahibi olunamaz toplumdan kabul görülemez. Evlilik gereklidir. Şöyle güzel bir halk evliliği (De Giovanni 2006: 101).

Tarihsellik ile ilgili olarak göze çarpan bir diğer unsur da Mussolini rejiminin cinayete ilişkin haberlerin yayılmasını engellemesi ve halkın huzurunun bozulmasına neden olabilecek tüm olayların gizlenmesidir. Bu sakınma, Komiser Ricciardi'nin işini zorlaştırmakta ve aynı zamanda araştırmamanın süresini kısıtlamaktadır. Bu engellenen zaman durumu Ricciardi üzerinde cinayetin çözüme ulaştırılması hususunda baskı yaratmaktadır. Maurizio de Giovanni söz konusu durumu şu cümlelerle aktarır:

Hayatını güçlülerin mutlak mutluluğuna adanmış şık bir diplomat olan savcının sözleri her zaman kulağında: kaçınılmaz ya da elzem olmadıkça, intihar yoktur, cinayet, yoktur, soygun ve yaralama yoktur. Halka bilgi vermek yok, özellikle de basına: Faşist şehir temiz ve sağlıklı, kötülüğü/çirkinliği bilmez. Rejimin imajı sapasağlam olmalıdır, vatandaşın korkacak hiçbir şeyi olmamalıdır; Biz kamu güvenliğinin koruyucularıyız (De Giovanni 2006: 104).

Alıntının da vurguladığı üzere, bu nokta tarihsellik bakımından büyük önem arz eder. Zira gerçekten de 1928 yılında Mussolini yönetimi, gazetelere ve basın yayın kuruluşlarına suç hikâyelerinin, intihar haberlerinin ve cinayet öykülerinin sınırlandırılması konusunda telkinde bulunur (Bonsaver 2007: 204). Bu telkinler ile birlikte edebiyat da büyük sekteye uğrar. Mussolini'nin etkisiyle edebiyat ve kültür üretimi, özellikle polisiye edebiyat alanında büyük bir gerileme yaşar. Özellikle polisiye edebiyat, Mondadori Yayınevi'nin *giallo* romanları yayınlaması Mussolini hükümetince yasaklanmıştır. Zira Mussolini yönetimini altındaki hükümet, polisiye edebiyatı ilkel içgüdülere hitap eden bayağı ve halkı ahlaksız davranışlar ile suça yönelten bir tür olduğu düşüncesiyle yasaklar (Maeder 2009: 264).

Tarih ve toplum konusunda Maurizio de Giovanni, Mussolini dönemi İtalyasını oldukça başarılı bir şekilde betimler. Metinde göze çarpan ilk unsur, toplumda yer alan bireyler arasındaki ilişkilere dir. Ayrıca, toplumsal olarak aile kavramı büyük değer taşır ve eserde

oldukça eleştirel örneklemelemlerle anlatılır. Tarihselliğe ilişkin olarak göze çarpan bir başka unsur da Napoli şehridir: kişileştirilerek neredeyse romanın bir karakteri olarak karşımıza çıkar. Kendi dinamikleri, kendi davranış kalıpları olan bir şehirdir. Bu açıdan da suç-toplum- şehrin mimarisi arasında ilginç, ilginç olduğu kadar da incelenmeye değer bir bağ oluşur. Dikkat çeken bir diğer unsur da Mussolini dönemi İtalyan halkının genel ruh haline ilişkin çarpıcı tespitlerdir. De Giovanni, İtalya tarihinin bu en zorlu dönemlerinden birini, toplumun ruh durumunu ve hükümetin sistemini sade, kısa, lakin oldukça etkili bir şekilde okura sunar. Geneli itibarı ile değerlendirildiğinde, “Il senso del dolore” İtalyan toplumuna ve tarihine ilişkin öğeleri polisiye çatısı altında birleştirmeyi başarmıştır.

4. Sonuç

De Giovanni'nin “Il senso del dolore”sinin çözümü, bir polisiye klasiği olarak -a locked room²-da karşımıza çıkar (Pezzotti 2016: 96). Pek çok farklı şüpheli ile uğraşarak hikâyeye farklı bir boyut kazandırır ve merak unsurunu canlı tutar; Nitekim bir salon dolusu izleyici, Ricciardi için bir salon dolusu şüpheli kişiyi temsil eder. Sosyo/kültürel açıdan düşünüldüğünde, roman yapısı itibarı ile Mussolini döneminin toplumsal ve sosyal ilişkiler ağını yansıtmada oldukça başarılıdır. Bir yanda operalarda, tiyatrolarda, varsıl semtlerde kendi lükslerine düşkün zengin burjuva sınıfı ve aristokratlar, diğer yanda Napoli'nin arka mahallelerinde yaşanan dramlar ve hayatta kalma mücadelesi romanda göz önüne serilir.

² Locked Room Mystery: “Kilitli/Kapalı Odanın Gizemi”, polisiye anlatılarda olayın çözümlenmesinin kapalı bir mekânda meydana gelmesini, katile ilişkin çözümün kapalı veya kilitli bir odada olduğunu ifade eden terim.

Görüldüğü üzere, bir polisiye başkahramanı olarak incelendiğinde, Ricciardi'nin olayları çözüme ulaştırmasında yalnızca mantık veya salt zekâ unsuru değil, hiç beklenmeyen anlarda yaşanan bir aydınlanmanın etkisi söz konusudur (Pezzotti 2016: 98). Ricciardi bir başkahraman olarak, klasik polisiye edebiyatın temel araştırmacı figürünü yansıtır: diğerlerinden entelektüel ve zekâ olarak üstün, bir anlamda dokunulmaz bir karakter olarak tanımlanır (Pezzotti 2016: 109).Nitekim De Giovanni'nin komiser Ricciardi'si *whodunit*³ tarzı polisiyenin yenilmez bir temsilcisidir ve her koşulda gizemi çözmeyi başarır. Söz konusu gizem çözme, bir anlamda hayatın normal akışına dönmesi ve alışılmış yaşantının yeniden tesis edilmesini simgeler. Mandel bu sıradan, bilindik dönüşü sosyolojik olarak burjuva değerlerinin bir zaferi olarak tanımlar: “*Dedektif romanı mutlu son diyarıdır. Suçlu daima yakalanır. Adalet daima yerini bulur. Suça as-la prim verilmez. Burjuva yasallığı, burjuva değerleri, burjuva toplumu, sonunda daima muzaffer olur. Suç, şiddet ve cinayeti ele almasına karşın, dedektif romanı, yatıştırıcı, toplumsal bakımdan bütünüleştirici bir yazındır*” (Mandel 1996: 68).

Tüm bu bilgiler ışığında denebilir ki, De Giovanni'nin eseri bir yandan kara roman öğeleri içerse de, tipik bir polisiye edebiyat, özellikle de türün en temel anlatım tarzlarından biri olan *whodunit*, şeması barındırır (Pezzotti 2016: 96). Belki de, başarısının bir sebebi, bu evrensel şemayı yerel motifler, duygular ve anlatılar ile zenginleştirmesi ve okura büyülü bir gerçeklik ile hissettirmesidir. Kendisi de bir polisiye roman yazarı olan ve Mussolini dönemini şahsen deneyimleyen edebiyat eleştirmeni Augusto de Angelis, bir polisiye romanın İtalya'da kabul görebilmesi için her şeyden önce belirli bir yerellik göstermesi gerektiğini söyler. Angelis'e göre iyi bir polisiye yazarının görevi, okuru derinlemesine saran, ona aşına bir hava

³ “Who [has] done it?” veya “Who did it? (Kim yaptı?) sorularının cevabını bulmaya yönelik polisiye kurgu tarzına verilen isim.

yaratmak ve okura dramı yaşatmak olmalıdır. Bunun yegâne yolu da olayın İtalya’da geçmesi ve İtalyan toplumundan gelen veya İtalyan gelenekleri ile yoğrulmuş karakterlere sahip olmasıdır (aktaran Petronio 1985: 121).Nitekim De Giovanni’de benzer bir yaklaşım görmek mümkündür. Sonuç olarak, “Il senso del dolore-L’Autunno del Comissario Ricciardi” eseri ile De Giovanni, İtalyan polisiye edebiyatına yeni bir soluk ve kahraman kazandırır: Luigi Alfredo Ricciardi. Genel yapısı itibarı ile polisiye edebiyatın temel özelliklerini taşıırken, bir yandan da aklın karşıtı olarak değerlendirilen metafizik yönü ağır basan ilginç ve kendine özgü bir komiser.

Kaynaklar

Alfieri, Peter Robert (1986). *Il romanzo poliziesco in Italia*. Doktora Tezi. Middlebury, Vermont: Middlebury College.

Bonsaver, Giulio (2007). *Censorship and Literature in Fascist Italy*. Toronto: University of Toronto Press.

Camera, Augusto ve Renato Fabietti (1978). *Elementi distoria. L’eta’ contemporanea. Volume terzo con documenti*. Bologna: Zanichelli.

De Giovanni, Maurizio (2006). *Il senso del dolore-L’Autunno del comissario Ricciardi*. Milano: Einaudi.

Del Monte, Alberto (1962). *Breve storia del romanzo poliziesco*. Bari: Editori Laterza.

Dunnett, Jane (2011). “The Emergence of a New Literary Genre in Interwar Italy” içinde *Italian Crime Fiction*. Ed: Giulana Pieri. Cardiff: University of Wales Press.

Edebiyatın İzinde - Polisiye Edebiyatı (2013). Haz: Seval Şahin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Gregoriou, Christiana (2007). *Deviance in Contemporary Crime Fiction*. New York: Palgrave Macmillan.

Laura, Ernesto G. (1981). *Storia del giallo, Da Poe a Borges*. Roma: Edizioni Studium.

Maeder, Costantino (2009). “Crime Novels in Italy” içinde *Investigating Identities: Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Ed: Marieke Krajenbrink ve Kate M. Quinn. Amsterdam-New York: Brill. s. 261-276.

Mandel, Ernst (1996). *Hoş Cinayet. Polisiye Romanın Toplumsal Bir Tarihi*. Çev: N. Saraçoğlu. İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Notos (2014). *Polisiye Edebiyat Özel Sayısı*. Haziran-Temmuz, S. 46. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Petronio, Giuseppe (1985). *Il punto su il romanzo poliziesco*. Roma-Bari: Laterza.

Pezzotti, Barbara (2016). “I am just a Policemen’: The case of Carlo Lucarelli's and Maurizio De Giovanni's historical crime novels set during fascism”. *Quaderni D’Italianistica*. S. 37, 1, s. 89-106.

Pezzotti, Barbara (2016). *Investigating Italy’s Pastthrough Historical Crime Fiction, Films, and TV Series*. New York: Palgrave Macmillan.

Pistelli, Maurizio (2006). *Un secolo in giallo. Storia del poliziesco italiano (1860-1960)*. Roma: Donzelli Editore.

Procacci, Giuliano (1991). *Storia degli Italiani (C. 3)*. Roma-Bari: Laterza.

Solmaz, Mustafa (2017). “Gazete ve Polisiye Romanın Birbirinin Gelişimine Etkisi”. *SOBİDER - Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, s. 326-340.

Solmaz, Mustafa (2015). *L’Histoire du Roman Policier Turc*. Editions universitaires européennes.

Todorov, Tzvetan (2014). “Polisiye Romanın Tipolojisi” içinde *Notos*. Haziran-Temmuz İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, S. 46. s. 36-42.

Üyepazarcı, Erol (2008). *Korkmayınız Mister Sherlock Holmes! Türkiye'de Polisiye Romanın 125 yıllık Öyküsü (1881-2006)*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Maurizio De Giovanni is one of the most interesting writers of contemporary Italian literature. His first novel, "Le lacrime del pagliaccio" (The Tears of the Clown), published in 2005 by the Graus Publishing House, is welcomed by a grand interest in all Italy. Einaudi, one of the biggest publishers of Italy, by the title "Il senso del dolore-L'autunno del commissario Ricciardi", publishes the book again in 2006. While De Giovanni not only respects the basic aspects of detective literature in his first novel, mirrors also XX.th century Italian society and the history of Italy. De Giovanni chooses the Mussolini period as background of novel and the city of Naples as a place of murder. In addition to being a detective literary work, "Le lacrime del pagliaccio" is important in the context of reflecting and dealing with the social structure and history of the Mussolini period.

This article firstly examines the work of Maurizio De Giovanni, entitled "Le lacrime del pagliaccio", as a mirror of Italian social history, considering the fact that literature repeats life. Secondly analyzes how De Giovanni reflects the Italian society and its history in his book: the story of Ricciardi, the protagonist of De Giovanni, tells the murder of a famous person "Arnaldo Vezzi" in a very mystified way. In this adventure, Ricciardi encounters with the suspects not always only as enemies, but sometimes, as a kind of lover, friend or persons who share the same destiny. By this way De Giovanni, describes the emotional world and psychology of Ricciardi, which helps the protagonist to find the solution of mysteries and murder. De Giovanni's work perfectly reflects the Mussolini period in Italy with its general aspects. As a writer, born in Napoli, puts very specific details of his city in his story that show us his sensibility about Napoli and its character as a figure of the novel. De Giovanni, by narrating the process of investigation for the criminal of murder, narrates a complex web of relations in Italian society under the hegemony of Mussolini. The characters of the novel, from the protagonist Ricciardi to the only witness of crime scene Padre Don Piero, are perfectly described that makes possible to transfer their sensations easily to readers.

Maurizio de Giovanni, with his detective fiction, provides a different point of view about the dynamics of society and the functioning of history. He uses detective fiction and mystery to understand the sociology of Italian people in the beginning of the XXth century. The novel by De Giovanni does not tell just an ordinary crime story, it tries to reflect the real face of a society that experimented the World War I and investigates the nature of the crime as a social behavior. As we have seen, the basis of the novel is a deep sense of reality. The author intensifies the fictional structure with examples of real life in Mussolini period that helps the author to create a story in which crime literature intertwines history and society.

Therefore, it can be said that the story of Ricciardi created by De Giovanni is one of the most important examples of detective fiction novels in contemporary Italian literature. De Giovanni's narrative is very precious for us in order to understand in a better way the Italian society of Mussolini period.

Aslan Yılmaz, Hanzade (2019). "Romantik İlişkilerde İzlenim Ayarlamacılığı ve Özbilinç: Yatırım Modeli Üzerine Bir İnceleme". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 391-423.

DOI: 10.21550/sosbilder.463782

ROMANTİK İLİŞKİLERDE İZLENİM AYARLAMACILIĞI VE ÖZBİLİNÇ: YATIRIM MODELİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Hanzade ASLAN YILMAZ**

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Ocak 2019

ÖZET

Araştırmada Yatırım Modeli unsurları olan ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımı değişkenleri, izlenim ayarlamacılığı, özbilinç ölçeğinin alt boyutları olan stil bilinçliliği, görünüm bilinçliliği, kendini düşünme, içsel öz farkındalık, sosyal kaygı boyutları ve konuyla alakalı bazı kişisel değişkenler kullanılarak aşamalı regresyon analizi ile yordanmıştır. Araştırmada kullanılan değişkenler cinsiyet ve medeni duruma ilişkin farklar açısından da incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bazı sonuçlar izlenim ayarlamacılığının ilişki doyumunu negatif, seçeneklerin niteliğini değerlendirmeyi pozitif; stil bilinçliliğinin seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımı pozitif, içsel öz farkındalığın ilişki doyumunu ve seçeneklerin niteliğini değerlendirmeyi pozitif olarak yordadığıdır. Erkeklerin partnerleriyle ilişkilerinde ve genelde daha yüksek izlenim ayarlamacılar oldukları, seçeneklerin niteliğini daha olumlu değerlendirdikleri, kadınların ise ilişki doyumunu puanlarının daha yüksek oldukları görülmüştür. Bulgular literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Modeli, yakın ilişkiler, izlenim ayarlamacılığı, özbilinç

* Bu makale oluşturulurken yazarın doktora tezinden bazı kısımlar kullanılmıştır. Tezin akademik danışmanı Sayın Prof. Dr. Selim Hovardaoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

** Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, hanzadeaslan@mu.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 36

Self-Monitoring and Self-Consciousness in Romantic Relationships: An Analysis on Investment Model

ABSTRACT

In this study the components of Investment Model (relationship satisfaction, quality of alternatives, relationship investment) are predicted by self-monitoring, the components of self-consciousness (style consciousness, appearance consciousness, self-reflectiveness, internal self-awareness, social anxiousness) and some relational variables by using hierarchic regression analysis. The variables used in the analysis are also examined in terms of gender and marital status differences. Some of the results of the analysis show that, self-monitoring predicts relationship satisfaction positively, quality of alternatives negatively; style consciousness predicts quality of alternatives and relationship investment positively, internal self-awareness predicts relationship satisfaction and quality of alternatives positively. Men are higher in self-monitoring both generally and in their relationship with their partners and they evaluate quality of alternatives positively. Women score higher in relationship satisfaction. The results are discussed within the frame of the literature.

Key words: *Investment Model, close relationships, self-monitoring, self-consciousness*

Giriş

Kişilerarası ilişkiler ve benlik konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde, benliğin kişilerarası ilişkileri etkilediğini savunan bazı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan bazılarının özdüzenleme (Finkel vd. 2001; Rawn vd. 2006: 21), özkontrol (Rusbult vd. 1991), hedefler (Fitzsimons 2006), Değerlendirmeci Organizasyon Kuramı (Showers 1992; 1995; 2002; Showers vd. 1999: 968), Kendini Doğrulama Kuramı (Swann Jr. 1990), kişisel özellikler (Campbell vd. 2006; Park vd. 2006: 85) örtük kişilik kuramları (Knee vd. 2006), Bağlanma Kuramı (Bowlby 1969; 1973; 1980; 1988) olduğu görülmektedir.

Benliğe ilişkin unsurların kişilerarası ilişkilere olan etkilerinde “özdüzenleme”nin önemli bir kavram olduğu; kişilerarası ilişkilerin benliğe etkileri açıklanırken ise sosyal bağlar kurmanın önemine

(Allport 1943; 1955; Cooley 1902; Mead 1934; Şerif vd. 1956) vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Thibaut ve Kelley'nin (1959) Karşılıklı Bağımlılık Kuramı'nı (sosyal mübadele yaklaşımını) temel alan Yatırım Modeli (Rusbult 1980), özdüzenlemeyi temel alan izlenim ayarlamacılığı değişkenleri ile izlenim ayarlamacılığına benzerliği nedeniyle "özbilinç" değişkenleri ve konuya ilişkin ilişkisel değişkenler ele alınmıştır.

Thibaut ve Kelley'nin (1959) Sosyal Mübadele Kuramı'nın 4 unsuru vardır. Bunlar, karşılaştırma düzeyi, seçenekler için karşılaştırma düzeyi, ödüller ve bedellerdir. Ödüller ilişkinin memnun edici sonuçlarına, bedeller ilişki için katlanılması gerekenlere, karşılaştırma düzeyi ise ilişkiden beklentilere karşılık gelmektedir. Rusbult (1988), Thibaut ve Kelley'nin kuramına "yatırım" unsurunu da eklemiştir. Rusbult'a (1988) göre bir ilişkide bağlanımı belirleyen üç faktör vardır. Bunlar ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımıdır. İlişki doyumu ilişkiden duyulan memnuniyeti, seçeneklerin niteliğini değerlendirme arkadaşlarla, aileyle vakit geçirmek yalnız olmak ya da başka bir ilişki gibi mevcut ilişki dışındaki seçenekleri, ilişki yatırımı ise ilişki için harcanan zaman, ortak arkadaşlar, hediyeler, kendini açmak, ortak yatırımlar v.b. ifade etmektedir.

Rusbult'un yatırım modelinin unsurları olan ve bir ilişkinin istikrarını belirleyen ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımı hakkında bugüne kadar yapılan araştırmalar, bu unsurların bazı kişisel özelliklerle ilişkili olduğunu göstermiştir (Rusbult vd. 1998). İzlenim ayarlamacılığı bu değişkenler arasında yer alsa da, bu konuda yeterli sayıda çalışma yoktur. İzlenim ayarlamacılığı ile yakından ilişkili bulunan, pek çok araştırmada bazı boyutları birbirine benzetilen ve yakın ilişkilerle ilişkisinin incelenmesinin tavsiye edildiği (Clark vd. 1988: 650) bir diğer kişilik özelliği olan özbilincin yatırım modeli ile ilişkilerini doğrudan bir şekilde inceleyen araştırmalara ise rastlanmamıştır.

Literatürde, bir kişinin diğer insanların varlığında davranışlarını düzenlemesi durumu için bazen izlenim yönetimi (impression management), bazen benlik sunumu (self-presentation) ifadeleri kullanıldığı görülmektedir. İzlenim ayarlamacılığı (self-monitoring) ise Snyder'in (1974: 526) sosyal ortama uyum sağlamak için kişinin benlik sunumunu düzenlemesi davranışı için kullandığı ifadedir. Snyder (1974: 526) izlenim ayarlamacılığını “içsel gözlem ve sosyal uygunluk doğrultusunda özdenetim” olarak tanımlamıştır. Snyder'a (1974) göre, bazı insanlar sosyal verileri, bazı insanlarsa kendi tecrübelerini daha çok kullanmaktadırlar.

Özbilinç ise Fenigstein'a (1979) göre kişinin benliğinin “sosyal bir nesne” olarak farkında olmasıdır ve bu nesne diğerlerinin değerlendirmesine açıktır. Fenigstein (1979: 75) bir kişinin diğerlerinin varlığında özbilinçli olduğunu belirtmiştir. Fenigstein, Scheier ve Buss'a (1975) göre ise özbilinç “dikkatin benliğe yönlendirilmesi”dir. Bazı araştırmacılar (Buss 1980, Edelman 1981'den; Buss vd. 1976; Fenigstein vd. 1975) özfarkındalığı bir durum, özbilinci bir kişilik özelliği olarak tanımlamışlardır.

Özbilincin boyutlarından söz eden araştırmacılar olduğu görülmektedir. Örneğin özel (private), genel (public) ve sosyal kaygı boyutlarından (Fenigstein vd. 1975), ayrıca özel özbilincin “kendini düşünme” ve “içsel özfarkındalık” boyutları olduğundan söz edilmiştir (Burnkrant vd. 1984). Mittal ve Balasubramanian'a göre ise (1987) özbilincin 5 boyutu vardır. Bu boyutlar özel özbilinç başlığı altında kendini düşünme (self-reflectiveness), içsel özfarkındalık (internal state awareness), genel özbilinç başlığı altında stil bilinçliliği (style consciousness), görünüm bilinçliliği (appearance consciousness) boyutları ve sosyal kaygı boyutudur. Kendini düşünme boyutu, kişinin düşleri ve çocukluk deneyimleriyle ilgiliyken, içsel özfarkındalıkla fiziksel ve duygusal farkındalık kastedilmektedir. Kişinin davranışları ve tarzı hakkındaki bilinçliliği stil bilinçliliği, dış görüntüsünün farkındalığı ise görünüm bilinçliliği olarak tanımlanmıştır.

Araştırmada ele alınan değişkenler açısından literatüre bakıldığında, istisnalarla birlikte, genel olarak bazı eğilimler olduğu söylenebilir. Yakın ilişkilerinde kadınların ve evlilerin daha yüksek ilişki doyumuna ve yatırımına sahip olduğu (Rusbult vd. 1986), ilişki doyumunun yaşla (Bookwala vd. 2004; Levenson vd. 1993; Weinstein vd. 2010) ve ilişki süresiyle (Rusbult 1983) arttığı görülmektedir. Evlilerin seçeneklerin niteliğini daha az değerlendirdiği (Rusbult vd. 1986; Sprecher 1988), daha fazla değerlendirenlerin ise erkekler olduğu (Lee vd. 2003), flört edenlerin ise seçenekleri en fazla değerlendiren grup olduğu (Büyükşahin vd. 2007; Sprecher 1988) yönünde bulgular bulunmaktadır. İlişkiye duyulan güvenle, ilişki doyumunun aynı yönde ilişkili olduğu (Rusbult vd. 1998), ilişkilerinin süreceğine ilişkin olarak flört edenlerin beklentilerinin evlilerinkine kıyasla daha düşük olduğu (Büyükşahin 2006), flört edenlerin ilişkilerinde kendilerini daha az güvende hissettikleri (Büyükşahin 2006), kadınların ilişkinin sürmesine ilişkin beklentilerinin, ilişkiye bağlılıklarının ilişkinin niteliğini olumlu değerlendirmelerinin, ilişkiyi önemli bulma düzeylerinin ve ilişkideki mutluluklarının daha yüksek olduğu (Bilecen 2007; Büyükşahin 2006) görülmektedir.

Cole'un (2001: 107) araştırması ilişkide partnerlerin birbirlerine tam olarak açık olmadıklarını gösterirken, en ciddi yalanların en yakın ilişkide olunanlara söylendiği ve genellikle ilişkiyi koruma amaçlı olduğu (DePaulo vd. 2004: 149) görülmektedir. İzlenim ayarlamacılığını erkeklerin daha fazla gösterdiği (Büyükşahin Sunal vd. 2011; Haferkamp 1991) görülürken, ilişkilerinde sorun yaşayan kişilerin izlenim ayarlamacılığı düzeyinin daha yüksek olduğu (Büyükşahin Sunal vd. 2011) ve izlenim ayarlamacılığı ile ilişki doyumunu arasında olumsuz bir ilişki olduğu yönünde bulgular bulunmaktadır (Day vd. 2002). Aynı zamanda izlenim ayarlamacılığı yüksek bireylerin gençler olduğu görülmektedir (Day vd. 2002).

Literatürde genel özbilincin genellikle yüksek izlenim ayarlamacılığı ile, özel özbilincin ise düşük izlenim ayarlamacılığı ile

benzer özellikler gösterdiği (Buss vd. 1984; Fenigstein 1979; Reno vd. 1992; Schlenker vd. 1990; Tunnel 1984; Webb vd. 1989), yüksek izlenim ayarlamacıların genel öz farkındalıktan ve düşük izlenim ayarlamacıların özel öz farkındalıktan etkilendiği (Webb vd. 1989) öne sürülmüştür. Özbilinç ölçekleri açısından çoğunlukla cinsiyet farkına rastlanmadığı (Fenigstein vd. 1975; Rugancı 1995) görülmektedir. Sosyal kaygının ise romantik ilişkilere olumsuz etkisinin olduğu (Wenzel vd. 2005) görülmektedir.

Ülkemizde, romantik ilişkiler açısından yatırım modeli ve benliğe ilişkin unsurlar arasındaki ilişkileri konu alan araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu araştırmada ise benliğe ilişkin olarak izlenim ayarlamacılığı ve özbilinç değişkenleri seçilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Araştırmanın amacı Yatırım Modeli unsurlarından ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımı değişkenlerinin yordanmasıdır. Ayrıca araştırma kapsamındaki değişkenler için cinsiyet ve medeni durumun temel ve ortak etkileri araştırılmıştır.

Araştırma kapsamında pek çok değişken ele alınmıştır. Değişkenlere ilişkin özet Tablo 1’de sunulmuş olup, değişkenlerden bu tablodaki numaraları ile söz edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada ele alınan değişkenlere ilişkin özet tablo

Değişken no.	Değişken
1	Partnerinize, ilişkinizi olumlu etkileyeceğini düşünerek beyaz yalanlar söylediyiniz olur mu?
2	Partnerinize, duygularınızı daha iyi ifade edebilmek için abartarak aktardığınız olur mu?
3	Partnerinize, yanlış anlaşılacağınızı düşündüğünüz için durumu başka bir şekilde aktardığınız olur mu?
4	Partnerinize, o anki duygularınızı gizleyebilmek için, tepkisiz ya da ifadesiz görüldüğünüz olur mu?

-
- 5 Partnerinize, o anki duygularınızı gizleyebilmek için, uygun bir duyguyu yaşıyormuş gibi görüdüğünüz olur mu?
 - 6 Partnerinize, tepkisiz görünmenin uygun olmadığını düşündüğünüz için bazı duyguları yaşıyormuş gibi görüdüğünüz olur mu?
 - 7 Şu anda yaşadığınız ilişkinin ne kadar sürmesini bekliyorsunuz?
 - 8 Bu ilişkiye ne kadar bağlısınız?
 - 9 Birlikte olduğunuz kişiyi fiziksel olarak ne kadar çekici buluyorsunuz?
 - 10 İlişkinizin niteliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?
 - 11 İlişkinizde ne derece sorun yaşıyorsunuz?
 - 12 Bu ilişkide ne derece kendinizi güvende hissediyorsunuz?
 - 13 Ne sıklıkla ilişkinize hiç başlamamış olmak istiyorsunuz?
 - 14 Şu anda yaşadığınız ilişkiyi ne kadar önemli buluyorsunuz?
 - 15 Partnerinizle ne kadar mutlusunuz?
 - 16 İlişki Doyumu
 - 17 Seçeneklerin Niteliğini Değerlendirme
 - 18 İlişki yatırımı
 - 19 İzlenim ayarlamacılığı
 - 20 Stil bilinçliliği
 - 21 Görünüm bilinçliliği
 - 22 Kendini düşünme
 - 23 İçsel öz farkındalık
 - 24 Sosyal kaygı
-

Araştırmaya ilişkin denencelerin medeni durum ve cinsiyet açısından özetlenmiş şekli Tablo 2’de verilmiştir. Sütunlarda yer alan

cinsiyet ya da medeni durum statüsü, ilgili değişken için hangi grubun daha yüksek puana sahip olacağına ilişkin beklentiyi ifade etmektedir.

Tablo 2. Araştırma Denencelerinin Medeni Durum ve Cinsiyet Açısından Özeti

Değişken no.	Cinsiyet	Medeni Durum
1	Erkek	Evli Olmayan
2	Erkek	Evli Olmayan
3	Erkek	Evli Olmayan
4	Erkek	Evli Olmayan
5	Erkek	Evli Olmayan
6	Erkek	Evli Olmayan
7	Kadın	Evli
8	Kadın	Evli
9	Fark Yok	Evli
10	Kadın	Evli
11	Fark Yok	Fark Yok
12	Fark Yok	Evli
13	Erkek	Fark Yok
14	Kadın	Evli
15	Kadın	Evli
16	Kadın	Evli
17	Erkek	Evli Olmayan
18	Kadın	Evli
19	Erkek	Evli Olmayan
20	Fark Yok	Evli Olmayan
21	Fark Yok	Evli Olmayan
22	Fark Yok	Evli
23	Fark Yok	Evli
24	Fark Yok	Fark Yok

Araştırmanın denenceleri, ele alınan değişkenlerin Yatırım Modeli'ne ilişkin unsurları ne yönde etkileyeceği açısından Tablo 3'te

özetlenmiştir. Tabloda “pozitif” işareti, ilgili değişkenin Yatırım Modeline ilişkin unsurunu pozitif yönde yordaması, “negatif” ifadesi ise negatif yönde yordaması beklentisini ifade etmektedir.

Tablo 3. Araştırma Denencelerinin Yatırım modeli unsurlarını yordaması açısından özeti

Değişken no.	İlişki Doyumu	Seçeneklerin Niteliğini Değerlendirme	İlişki Yatırımı
1	Negatif	Pozitif	Negatif
2	Negatif	Pozitif	Negatif
3	Negatif	Pozitif	Negatif
4	Negatif	Pozitif	Negatif
5	Negatif	Pozitif	Negatif
6	Negatif	Pozitif	Negatif
7	Pozitif	Negatif	Pozitif
8	Pozitif	Negatif	Pozitif
9	Pozitif	Negatif	Pozitif
10	Pozitif	Negatif	Pozitif
11	Negatif	Pozitif	Negatif
12	Pozitif	Negatif	Pozitif
13	Negatif	Pozitif	Negatif
14	Pozitif	Negatif	Pozitif
15	Pozitif	Negatif	Pozitif
19	Negatif	Pozitif	Negatif
20	Negatif	Pozitif	Negatif
21	Negatif	Pozitif	Negatif
22	Pozitif	Negatif	Pozitif
23	Pozitif	Negatif	Pozitif
24	Negatif	Negatif	Negatif

Araştırmaya evli veya evli olmayan ancak romantik ilişkisi olan 472 katılımcı katılmıştır. Veriler 442 katılımcıdan www.onlineanket.gen.tr adresi kullanılarak, 30 katılımcıdan kâğıt halindeki formlardan toplanmıştır. Sorulara verilen yanıtların doğruluğunu temin edebilmek için katılımcılardan isimleri

alınmamıştır. Ayrıca web üzerinden doldurulan anketlerin kim tarafından ya da hangi bilgisayardan doldurulduğu görülememektedir.

Katılımcıların % 50'si erkek, % 50'si kadındır. Yaş ortalamaları 32.14 (S =7.67) olup, yaş aralığı 18 ile 66 arasındadır. Katılımcıların ilişki süresinin aralığı 1 hafta ile 37 yıl 9 ay arasındadır. Ortalaması ay olarak 62.69'dur (S=79.98). Katılımcılardan 140 kişi lisansüstü, 277 kişi üniversite ve 55 kişi lise ve altı düzeyinde eğitime sahiptir.

Araştırmada ele alınan değişkenlerin ortalamaları arasında anlamlı farklar olup olmadığını belirlemek için verilere, yaş ve ilişki süresi değişkenlerinin etkisi kontrol altına alınarak, medeni durum (2) x cinsiyet (2) çok değişkenli varyans analizi (MANCOVA) uygulanmıştır. İlişki istikrarı ölçeğinin alt ölçekleri olan ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımı değişkenleri, diğer değişkenlerce aşamalı regresyon yöntemi ile yordanmıştır.

Araştırmada kullanılan sorular/ölçekler için etik kurul onayı alınmış olup, bunlar hakkında bilgi aşağıdaki gibidir:

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim, ilişki durumu gibi sorularla birlikte Snyder'in (1974) izlenim ayarlamacılığının amaçlarına ilişkin belirlediği maddeler doğrultusunda üretilen 5 soru sorulmuş olup, bu sorular Tablo 1'de 2, 3, 4, 5, 6 numaralı değişkenler olarak sıralanmıştır. Katılımcılara sorulan diğer sorular Tablo 1'de 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 numaralı değişkenler olarak sıralanmıştır.

İlişki İstikrarı Ölçeği

İlişki istikrarı ölçeği, Rusbult, Martz ve Agnew (1998) tarafından geliştirilen, Türkçeye Büyükşahin, Hasta ve Hovardaoğlu (2005) tarafından uyarlanan bir ölçektir. Bağlanımı ölçmek amacıyla geliştirilmiş olup, üç alt ölçeği bulunmaktadır. Bu ölçekler, ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımıdır.

Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği Büyükşahin, Hasta ve Hovardaoğlu (2005) tarafından sınanmış olup, Aşka İlişkin Tutumlar Ölçeği kısa formuyla (Büyükşahin vd. 2004; Hendrick vd. 1998) korelasyonlarının -.45-.67 arasında olduğu bildirilmiştir. İlişki Doyumu alt ölçeğinin Cronbach alfa katsayısının .90, Seçeneklerin Niteliğini Değerlendirme Alt Ölçeğinin .84, İlişki Yatırımı Ölçeğinin ise .84 olduğu, bu ölçeklerin aynı sırayla iki yarım güvenilirliği .84, .71., .78'dir (Büyükşahin vd. 2005).

Kendini Ayarlama Ölçeği

Bu araştırmada Bacanlı (1990) tarafından Türkçeye uyarlanan Synder'in (1974) izlenim ayarlamacılığı ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 20 sorudan oluşmaktadır ve doğru-yanlış olmak üzere iki seçenektir. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe izlenim ayarlamacılığı artmaktadır (Bacanlı 1990). Analizler sırasında katılımcılar yüksek ve düşük izlenim ayarlamacılar olarak sınıflandırıldığında, Snyder'in (1974) çalışmasında uyguladığı yöntem örnek alınarak medyan temel alınmıştır. Bacanlı (1990) ölçeğin iç tutarlılık katsayısını KR-20 tekniği ile .63, iki yarım güvenilirliğini .70, test tekrart test güvenilirliğini .79 olarak bildirmiştir.

Özbilinç Ölçeği

Bu çalışmada kullanılan ölçeğin (Akın vd. 2007) ilk çıkış noktası Fenigstein, Scheier ve Buss (1975) tarafından geliştiren 23 maddelik, genel özbilinç, özel özbilinç ve sosyal kaygıyı ölçen özbilinç ölçeğidir. Burnkrant ve Page (1984) tarafından bu ölçeğin 5 maddesi elenmiş ve özel özbilinç boyutu kendini yansıtma ve içsel durum farkındalığı boyutları olarak sınıflandırılmıştır. Ardından Mittal ve Balasubramanian (1987) tarafından uyarlanan 19 maddelik, beş alt ölçekli bu özbilinç ölçeği Türkçe'ye Akın, Abacı ve Öveç (2007) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliği kendini düşünme alt boyutunda .94, içsel öz farkındalık alt boyutunda .92, stil bilinçliliği alt boyutunda .96, görünüm bilinçliliği alt boyutunda .91,

sosyal kaygı alt boyutunda .94 olduğu; açıklayıcı faktör analizinde ise % 68 açıklayıcılıkla, faktör yükleri .40-.87 arasında olan 5 faktörlü yapı elde edildiği bildirilmiştir (Akın vd. 2007).

Bulgular

Araştırmada ortalamalar arası farkları belirlemek amacıyla çok değişkenli katışık varyans analizi (medeni durum(2)x cinsiyet(2)) kullanılmıştır. Yaşa (Wilks' $\lambda = .86$, $F(24, 443) = 3.12$, $p < .05$) ve ilişki süresine (Wilks' $\lambda = .89$, $F(24, 443) = 2.23$, $p < .05$) ilişkin sonuçlar, bu değişkenlerin bağımlı değişken ölçümlerinde anlamlı farklılıklar yarattığını göstermektedir. Bu nedenle yaş ve ilişki süresi değişkenleri kontrol altına alınmıştır.

Değişkenlere ilişkin bulgular medeni durum ve cinsiyete ilişkin temel ve ortak etkiler açısından Tablo 4'te özetlenmiştir. İlişkisel değişkenlere, İlişki İstikrarı Ölçekleri alt boyutlarına, Kendini Ayarlama Ölçeği puanlarına ve Özbilinç Ölçeği alt boyutlarına uygulanan çok değişkenli varyans analizine (MANCOVA) ilişkin anlamlı olan F değerleri, Eta kare değerleri, hata varyansları tabloda sunulmuştur.

Tabloda sadece anlamlı değerler raporlanmıştır. Ayrıca “Yorum” sütununda yer alan cinsiyet ya da medeni durum statüsü, ilgili değişken için hangi grubun daha anlamlı olarak daha yüksek puana sahip olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4. Yaş ve Medeni Durum kontrol edilerek MANCOVA sonuçları

Değişken no.	Medeni Durum (sd=1-470)		Cinsiyet (sd=1-470)		Medeni Durum(2)x Cinsiyet(2) (sd=1-470)		Hata Varyansı	Yorum
	F	Eta kare	F	Eta kare	F	Eta kare		
1	4.37	.01	25.94	.05	-	-	2.23	Erkekler > Kadınlar Evli Olmayanlar > Evliler
2	-	-	-	-	4.13	.01	2.31	Evli Olmayan Erkekler > Evli Olmayan Kadınlar Evli olmayan Erkekler > Evli Erkekler
3	-	-	24.70	.05	-	-	2.29	Erkekler > Kadınlar
4	-	-	5.37	.01	-	-	2.32	Erkekler > Kadınlar

5	-	-	4.81	.01	-	-	2.11	Erkekler > Kadınlar
6	-	-	6.40	.01	-	-	1.92	Erkekler > Kadınlar
7	30.38	.06	4.93	.01	-	-	2.41	Kadınlar > Erkekler Evliler > Evli Olmayanlar
8	13.57	.03	-	-	-	-	2.14	Evliler > Evli Olmayanlar
9	-	-	-	-	-	-	1.94	-
10	-	-	5.10	.01	-	-	1.65	Kadınlar > Erkekler
11	-	-	-	-	-	-	1.99	-
12	6.00	.01	-	-	3.95	.01	2.32	Evliler > Evli Olmayanlar Evliler > Evli Olmayanlar
13	-	-	12.9 6	.03	-	-	2.16	Erkekler > Kadınlar
14	5.59	.01	9.43	.02	-	-	2.04	Kadınlar > Erkekler

									Evli > Evli Olmayanlar
15	-	-	-	-	-	-	1.90	-	
16	-	-	4.45	.01	5.31	.01	149.81		Kadınlar > Erkekler
									Evli Kadınlar > Evli Erkekler
17	7.38	.02	23.7 9	.05	-	-	164.43		Erkekler > Kadınlar
									Evli Olmayanlar > Evliler
18	38.21	.08	-	-	-	-	127.70		Evli > Evli Olmayanlar
19	-	-	13.1 8	.03	-	-	11.40		Erkekler > Kadınlar
20	-	-	-	-	-	-	7.02		Erkekler > Kadınlar
21	-	-	3.93	.01	-	-	6.70		Kadınlar > Erkekler
									Evli Olmayanlar > Evliler
22	-	-	6.12	.01	-	-	12.07		-

23	12.36	.03	4.35	.01	-	-	4.90	Kadınlar > Erkekler
24	-	-	-	-	-	-	11.95	-

*p<.05

İlişki istikrarı ölçeğinin alt ölçekleri olan ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme ve ilişki yatırımı değişkenleri diğer değişkenlerce aşamalı regresyon yöntemi ile yordanmıştır. Analize ilişki değişkenler (Tablo 1’de 1-15 numaralar arası sorular), izlenim ayarlamacılığı ölçeği puanı, öz bilinç ölçeğinin alt ölçeklerine ilişkin puanlar dâhil edilmiştir. Tablo 5’te, Tablo 6’da, Tablo 7’de denkleme giren değişkenler sırasıyla raporlanmıştır.

Tablo 5. İlişki Doyumunun Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken no- Denkleme giriş sirasında	B	Beta	R ²	Uyarlanmış R ²	Hata Varyansı	Serbestlik derecesi	F	Kısmi korelasyon
15	3.1	0.35	0.74	0.74	39.84	1-470	1346.58	0.42
10	2.51	0.26	0.81	0.81	29.13	2-469	1007.75	0.35

14	1.64	0.19	0.83	0.83	25.89	3-468	775.85	0.27
7	0.71	0.09	0.84	0.84	25.18	4-467	601.77	0.16
11	- 0.58	-0.07	0.84	0.84	24.7	5-466	492.84	-0.14
23	0.22	0.05	0.84	0.84	24.28	6-465	419.17	0.12
12	0.63	0.08	0.85	0.84	23.98	7-464	364.83	0.13
9	0.49	0.06	0.85	0.85	23.76	8-463	322.86	0.11
19	0.15	0.04	0.85	0.85	23.55	9-462	290.04	0.1

(p<.05)

Tablo 6. Seçeneklerin Niteliğini Değerlendirmenin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken no- Denkleme Giriş Sırasında	B	Beta	R ²	Uyarlanmış R ²	Serbestlik derecesi	F	Kısmi korelasyon
7	-1.81	-0.22	0.32	0.31	2-469	107.86	-0.2
1	1.51	0.18	0.35	0.35	3-468	84.2	0.18
9	-1.51	-0.16	0.37	0.37	4-467	70.01	-0.17
5	1.16	0.13	0.39	0.38	5-466	59.61	0.15
14	-1.88	-0.21	0.4	0.39	6-465	51.98	-0.18
19	0.33	0.09	0.41	0.4	6-465	53.03	0.11
3	-1.14	-0.13	0.41	0.4	7-464	46.57	-0.13
11	0.91	0.1	0.42	0.41	8-463	42.03	0.12
23	0.38	0.08	0.43	0.41	9-462	38.07	0.1
20	0.27	0.07	0.43	0.42	10-461	34.88	0.09

(p<.05)

Tablo 7. İlişki Yatırımının Yordanması için Uygulanan Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken- Denkleme Giriş Sırasında	B	Beta	R ²	Uyarlanmış R ²	Hata Varyansı	Serbestlik derecesi	F	Kısmi Korelasyon
8	1.77	0.22	0.28	0.28	48926.45	1-470	187.18	0.15
7	1.83	0.25	0.32	0.32	46607.18	2-469	109.71	0.2
20	0.46	0.13	0.35	0.34	44531.1	3-468	83.66	0.17
3	1.15	0.15	0.37	0.36	43320.32	4-467	67.62	0.18
14	1.77	0.21	0.38	0.38	42166.71	5-466	58.01	0.16

(p<.05)

Tartışma

Cinsiyet ve Medeni Duruma İlişkin Analizler Hakkında Tartışma

İlişkisel değişkenler hakkında cinsiyete ilişkin analizler ilişkinin sürmesine ilişkin beklenti (kadınlarda yüksek olması), partneri çekici bulmak (fark olmaması), ilişkinin niteliğini olumlu değerlendirmek (kadınlarda yüksek olması), ilişkide sorun yaşamak (fark olmaması), ilişkide kendini güvende hissetmek (fark olmaması), ilişkiye hiç başlamamış olmayı istemek (erkeklerde yüksek olması), ilişkiyi önemli bulmak (kadınlarda yüksek olması) değişkenleri açısından araştırmanın beklentileri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Kadınların ilişkiye bağlılıkları ve mutluluklarının daha yüksek olması beklenirken cinsiyete ilişkin olarak fark bulunmamıştır. Bu sonuçların örneklemin eğitim durumunun yüksek olması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

İlişkisel değişkenler hakkında medeni duruma ilişkin analizler ilişkinin sürmesine ilişkin beklenti (evlilerde yüksek olması), ilişkiye bağlılık (evlilerde yüksek olması), ilişkide sorun yaşamak (evliler ve evli olmayanlar arasında fark olmaması), ilişkide kendini güvende hissetmek (evlilerde yüksek olması), ilişkiye hiç başlamamış olmayı istemek (evliler ve evli olmayanlar arasında fark olmaması), ilişkiyi önemli bulmak (evlilerde yüksek olması) değişkenleri açısından araştırmanın beklentileri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Partneri çekici bulmak, ilişkinin niteliğini olumlu değerlendirmek ve partneriyle mutlu olmak değişkenleri için evlilerin daha yüksek puan almaları beklenirken evliler ve evli olmayanlar arasında fark bulunmamıştır. Partneri çekici bulmak ve ilişkinin niteliğini olumlu değerlendirmek değişkenlerine ilişkin bulgular Bilecen'in (2007) bulgularıyla tutarlıdır. Partnerle mutlu olma değişkeninin medeni duruma bağlı olmamasının örneklemin eğitim durumuna bağlı olabileceği düşünülmektedir.

İzlenim ayarlamacılığı değişkeni açısından araştırmanın bulguları erkeklerin partnerleriyle ilişkilerinde, izlenim ayarlamacılığı

davranışlarını daha fazla gösterdiklerini ve daha yüksek izlenim ayarlamacılar olduklarını göstermektedir. Bu bulgular araştırmanın beklentileri ile aynı doğrultudadır. Araştırmada izlenim ayarlamacılığı literatüründen türetilen sorulardan ve izlenim ayarlamacılığı ölçeğinden evli olmayanların daha yüksek puanlar alacakları beklenmekteydi. Bu beklenti, iki sorudaki istisna dışında (partnerlerine, duygularını daha iyi ifade edebilmek için abartarak aktarma değişkeninde görülen ortak etki ve evli olmayanların partnerlerine daha fazla beyaz yalanlar söylüyor olması) karşılanmamıştır. Genel olarak medeni durum grupları arasında bu değişkenlerde fark olmadığı ya da evli olmayanların yüksek puan aldıkları söylenebilir. Gençlerin izlenim ayarlamacılığında daha yüksek puanlar aldıkları yönündeki literatür bulgusu (Day vd. 2002) ışığında ve yaş değişkeni bu çalışmada bir kontrol değişkeni olduğundan, söz konusu farkın görülmemesinin, insan yaşamında zamanla azalan izlenim ayarlamacılığının medeni durumla ilgisi olmadığını işaret etmektedir.

İlişki İstikrarı Ölçeği açısından cinsiyet farklılıkları hakkında yapılan analizler ilişki doyumu (kadınlarda yüksek olması) ve seçeneklerin niteliğini değerlendirme (erkeklerde yüksek olması) değişkenlerinde araştırmanın beklentileri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Kadınların ilişki yatırımlarının daha yüksek olması beklenirken cinsiyete ilişkin fark bulunamamıştır.

İlişki İstikrarı Ölçeği açısından medeni durum farklılıkları hakkında yapılan analizler seçeneklerin niteliğini değerlendirme (evli olmayanlarda daha yüksek olması) ve ilişki yatırımı (evlilerde daha yüksek olması) hakkında araştırmanın beklentileri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Evlilerin ilişki doyumlarının daha yüksek olması beklenirken medeni duruma ilişkin fark bulunamamıştır. Evli kadınların ise evli erkeklere göre ilişki doyumları daha yüksek bulunmuştur. Bu durum literatürdeki, kadınların daha gelecek zaman yönelimli oldukları yönündeki bulgularla (Büyükşahin 2006; Öner 2001; Sakallı Uğurlu

2003) açıklanabilir. İlişki yatırımına ilişkin sonuç Çimen'in (2007) ve Işinsu Halat'ın (2009) evli bireylerle yaptıkları çalışmalarla tutarlıdır.

Özbilinç ölçeğinin tüm boyutları için cinsiyet farkı gözlenmemesi beklenmekteydi. Bu beklenti kendini düşünme ve sosyal kaygı boyutları için karşılanmıştır. Erkeklerin stil bilinçliliği, kadınların görünüm bilinçliliği (Gould 1987) ve içsel özfarkındalığının (Scheier vd. 1985) yüksek olması literatürle kısmen tutarlıdır. Bu sonuçlar, aynı zamanda ölçeğin beş boyutlu olarak ele alınmasının yerinde olduğunu göstermektedir. Medeni duruma ilişkin analizler görünüm bilinçliliği (evli olanlar ve olmayanlar arasında fark olmaması) ve sosyal kaygı (evli olanlar ve olmayanlar arasında fark olmaması) değişkenleri açısından araştırmanın beklentileri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Evli olmayanların stil bilinçliliğinin, evlilerin kendini düşünme ve içsel özfarkındalıklarının yüksek olması beklenirken bu değişkenler arasında medeni duruma ilişkin fark bulunamamıştır. Bu sonuç yaşın kontrol değişkeni olmasına bağlı olabileceği gibi literatürdeki genel özbilinç-yüksek izlenim ayarlamacılığı, özel öz bilinç-düşük izlenim ayarlamacılığı benzerliği hakkındaki yaklaşımının tekrar değerlendirilmesi gerektiğiyle açıklanabilir.

İlişki İstikrarı Ölçeğine İlişkin Analizler Hakkında Tartışma

İlişki doyumunu değişkeninin yordanması sırasında denkleme giren değişkenler, izlenim ayarlamacılığı dışında (negatif ilişki beklenmekteydi) araştırmanın beklentileri doğrultusundadır. İzlenim ayarlamacılığına ilişkin bulgu Rusbult, Martz ve Agnew'un (1998) çalışmasıyla tutarlıdır.

Seçeneklerin niteliğini değerlendirme değişkeninin yordanması sırasında denkleme giren değişkenler, partnerine yanlış anlaşılacağını düşündüğü için durumu başka bir şekilde aktarma ve içsel özfarkındalık dışında araştırmanın beklentileri doğrultusundadır. İzlenim ayarlamacılığının ilişki doyumunu pozitif yordadığı sonucuyla birlikte

değerlendirildiğinde, izlenim ayarlamacılığı ve ilişki istikrarı alt ölçekleri arasındaki ilişkinin daha kapsamlı olarak araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. İçsel öz farkındalığa ilişkin sonuç, özbilincin 5 boyutlu olarak araştırılmasının doğru bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

İlişki yatırımı değişkeninin yordanması sırasında denkleme giren değişkenler, partnerine yanlış anlaşılacağını düşündüğü için durumu başka bir şekilde aktarma ve stil bilinçliliği dışında araştırmanın beklentileri doğrultusundadır. İzlenim ayarlamacılığının ilişki doyumunu pozitif yordadığı sonucuyla birlikte değerlendirildiğinde, izlenim ayarlamacılığı ve ilişki istikrarı alt ölçekleri arasındaki ilişkinin daha kapsamlı olarak araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Stil bilinçliliğine ilişkin sonuç, özbilincin 5 boyutlu olarak araştırılmasının doğru bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Genel bir değerlendirmeye Yatırım Modeli ve izlenim ayarlamacılığı ilişkisinin özellikle ilişki doyumu boyutunda daha çok araştırmaya ihtiyaç vardır. Yatırım modeli unsurları ile özbilincin içsel öz farkındalık ve stil bilinçliliği boyutları arasında da ilişkiler olduğu görülmüş olup, konu hakkında literatürde yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Romantik ilişkisine ilişkin olumlu değerlendirmeleri genellikle kadınların yaptığı, ya da cinsiyet farkı olmadığı görülmüştür. Kadınların ilişkiye bağlılık, ilişkideki mutluluk, ilişki yatırımı gibi değişkenlerde daha yüksek puanlar almaları beklenirken, cinsiyet açısından farklılık tespit edilmemesi hakkında eğitim açısından daha homojen bir grupta çalışılması literatüre katkıda bulunacaktır.

Erkeklerin daha yüksek izlenim ayarlamacı oldukları yönündeki literatür bulguları bu çalışma ile de desteklenmektedir. İzlenim ayarlamacılığına yönelik davranışlar erkeklerin partnerleriyle olan ilişkilerinde de gözlenmiştir.

Bu çalışmanın yürütüldüğü tarihte İlişki İstikrarı Ölçeği'nin "İlişki Bağlanımı" boyutu kullanılmamış olup, konu hakkındaki yeni çalışmalara bu boyutun da dâhil edilmesi faydalı olacaktır.

Kaynaklar

Akın, Ahmet vd. (2007). "Özbilinç Ölçeği'nin Türkçe Formunun Yapı Geçerliği ve Güvenirliği". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 40, S. 2, s. 257-276.

Allport, Gordon Willard (1943). "The Ego in Contemporary Psychology". *Psychological Review*, C. 50, S. 5, s. 451-478.

----- (1955). *Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality*. New Haven: Yale University Press.

Bacanlı, Hasan (1990). *Kendini Ayarlama Becerisinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Bilecen, Nur (2007). *Yakın İlişkilerde Stres ve Stresle Başa Çıkma: Yatırım Modeline Göre Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Bookwala, Jamila ve Jamie Jacobs (2004). "Age, Marital Processes, and Depressed Affect". *The Gerontologist*, C. 44, S. 3, s. 328-338.

Bowlby, John (1969) *Attachment and Loss: Vol.1. Attachment*. New York: Basic Books.

----- (1973) *Attachment and Loss: Vol. 2. Separation: Anxiety Andanger*. New York: Basic Books.

----- (1980). *Attachment and Loss: Vol.3. Loss*. New York: Basic Books.

----- (1988). "Developmental Psychiatry Comes of Age". *American Journal of Psychiatry*, S. 145, s. 1-10.

Burnkrant, Robert E. ve Thomas J. Page (1984). "A Modification of the Fenigstein, Scheier, and Buss Self-consciousness Scales". *Journal of Personality Assessment*, C. 48, S. 6, s. 629-637.

Buss, Arnold H. (1980). *Self-consciousness and Social Anxiety*. San Francisco: Freeman.

Buss, Arnold H. ve Stephen R. Briggs (1984). "Drama and the Self in Social Interaction". *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 47, s. 1310-1324.

Buss, David M. ve Michael F. Scheier (1976). "Self-consciousness, Self-Awareness, and Self-Attribution". *Journal of Research in Psychology*, S. 10, s. 463-468.

Büyükhahin, Ayda (2006). *Yakın İlişkilerde Bağlanım: Yatırım Modelinin Bağlanma Stilleri ve Bazı İlişkisel Değişkenler Yönünden İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

----- (2009). "Impact of Self Monitoring and Gender on Coping Strategies in Intimate Relationships Among Turkish University Students". *Sex Roles*, C. 60, S. 9/10, s. 708-720.

Büyükhahin, Ayda ve Selim Hovardaoğlu (2004). "Çiftlerin Aşka İlişkin Tutumlarının Lee'nin Çok Boyutlu Aşk Biçimleri Kapsamında İncelenmesi". *Türk Psikoloji Dergisi*, S. 19, s. 59-72.

Büyükhahin Sunal, Ayda ve Ali Dönmez (2011). "Self Monitoring in Romantic Relationships: Stress and Psychological Symptoms". *Education & Science / Egitim ve Bilim*, C. 36, S. 162, s. 149-158.

Büyükhahin, Ayda vd. (2005). "İlişki İstikrarı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Türk Psikoloji Yazıları*, C. 8, S. 16, s. 25-37.

Büyükhahin, Ayda ve Selim Hovardaoğlu (2007). "Yatırım Modelinin Bazı İlişkisel Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Türk Psikoloji Dergisi*, C. 22, S. 59, s. 69-86.

Campbell, W. Keith vd. (2006). "Narcissism, Interpersonal Self-regulation, and Romantic Relationships: An Agency Model Approach". In K. D. Vohs, & E. J. Finkel (Eds.), *Self and Relationships: Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes*, New York: Guilford Press, s. 57-83.

Clark, Margaret S. ve Harry T. Reis (1988). "Interpersonal Processes in Close Relationships". *Annual Review of Psychology*, S. 36, s. 609-672.

Cole, Tim (2001). "Lying to the One You Love: The Use of Deception in Romantic Relationships". *Journal of Social and Personal Relationships*, S. 18, s. 107- 129.

Cooley, Charles Horton (1902) *Human Nature and The Social Order*. Charles Scribner's Sons, New York.

Çimen, Ş. Eser (2007). *Görücü Usulü ve Anlaşarak Evlenen Bireylerin Çeşitli Sosyal Psikolojik Faktörler Yönünden Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Day, David V. vd. (2002). "Self-Monitoring and Personality at Work: A meta-Analytic Investigation of Construct Validity". *Journal of Applied Psychology*, C. 87, S. 2, s. 390-401.

DePaulo, Bella M. vd. (2004). "Serious Lies". *Basic & Applied Social Psychology*, C. 26, S. 2/3, s. 147-167.

Edelmann, Robert J. (1981). "Self-Consciousness and Social Anxiety (Book Review)". *British Journal of Psychology*, C. 72, S. 4, s. 515.

Fenigstein, Allan (1979). "Self-consciousness, self-attention, and social interaction". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 37, S. 1, s. 75-86.

Fenigstein, Allan vd. (1975). "Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, S. 43, s. 522-527.

Finkel, Eli J. ve W. Keith Campbell (2001). "Self-control and Accomodation in Close Relationships: An Interdependence Analysis". *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 81, s. 263-277.

Fitzsimons, Grainne (2006). "Pursuing Goals and Perceiving Others: A Self-Regulatory Perspective on Interpersonal Relationships". In Vohs, Kathleen D. ve Eli J. Finkel (Eds.) *Self and Relationships, Connecting Intrapersonel and Interpersonal Processes*, The Guilford Press, NY, s. 32-53.

Gould, Stephen J. (1987). "Gender Differences in Advertising Response and Self-Consciousness Variables". *Sex Roles*, C. 16, S. 5/6, s. 215-225.

Haferkamp, Claudia J. (1991). Orientations to Conflict: Gender, Attributions, Resolution Strategies, and Self-Monitoring. *Current Psychology*, C. 10, S. 4, s. 227.

Hendrick, Clyde vd. (1998). The Love Attitudes Scale: Short Form. *Journal of Social and Personal Relationships*, C. 15, S. 2, s. 147-159.

Hovardaoğlu, Selim (1994). *Davranış Bilimleri İçin İstatistik*. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

----- (1996). "Sosyal Mübadele: Evlilikle İlgili Değerlendirmelere Etkisi". *Türk Psikoloji Dergisi*, C. 11, S. 36, s. 12-24.

----- (2000). *Davranış Bilimleri İçin Araştırma Teknikleri*. Ve-Ga Yayınları, Ankara.

Işınsu Halat, Melahat (2009). *Yatırım Kuramı Bağlamında Evli Çiftlerde Uyum, Nedensel ve Sorumluluk Yüklemeleri ile Yalnızlık Arasındaki Bağlantılar*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Knee, C. Raymond ve Amy A. Canavello (2006). "Implicit Theories of Relationships and Coping in Romantic Relationships". In Vohs, Kathleen D. ve Eli J. Finkel (Eds.) *Self and Relationships, Connecting Intrapersonel and Interpersonal Processes*, The Guilford Press, NY, s. 160-176.

Le, Benjamin ve Christopher R. Agnew (2003). "Commitment and its Theorized Determinants: A Meta-Analysis of the Investment Model". *Personal Relationships*, S. 10, s. 37-57.

Levenson, Robert W. vd. (1993). "Long-term Marriage: Age, Gender, and Satisfaction". *Psychology And Aging*, C. 8, S. 2, s. 301-313.

Mead, George Herbert (1934). *Mind, Self, and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

Mittal, Banwari ve Sive K. Balasubramanian (1987). "Testing the Dimensionality of the Self-Consciousness Scales". *Journal of Personality Assessment*, C. 51, S. 1, s. 53.

Öner, Bengi (2001). "Factors Predicting Future Time Orientation for Romantic Relationships With the Opposite Sex". *Journal of Psychology*, C. 135, S. 4, s. 430-438.

Park, Lora E. vd. (2006). "Contingencies of Self-Worth and Self-Validation Goals: Implications for Close Relationships". In Vohs, Kathleen D. ve Eli J. Finkel (Eds.) *Self and Relationships, Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes*, The Guilford Press, NY, s. 84-103.

Rawn, Catherine D. ve Kathleen D. Vohs (2006). "The Importance of Self-Regulation for Interpersonal Functioning". In Vohs, Kathleen D. ve Eli J. Finkel (Eds.) *Self and Relationships, Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes*, The Guilford Press, NY, s. 219-236.

Reno, Raymond R ve David A. Kenny (1992). "Effects of Self-Consciousness and Social Anxiety on Self-Disclosure among Unacquainted Individuals: An Application of the Social Relations Model". *Journal of Personality*, C. 60, S. 1, s. 79-94.

Rugancı, R.Neslihan (1995). "Private and Public Self-Consciousness Subscales of Fenigstein, Scheier and Buss Self-Consciousness Scale: A

Turkish Translation”. *Personality and Individual Differences*, C. 18, S. 2, s. 279-282.

Rusbult, C. E. (1980). “Commitment and Satisfaction in Romantic Associations: A Test of the Investment Model”. *Journal of Experimental Social Psychology*, S. 16, s. 172 - 186.

Rusbult, Caryl E. (1983). “A Longitudinal Test of the Investment Model: The Development (and Deterioration) of Satisfaction and Commitment in Heterosexual Involvements”. *Journal of Personality And Social Psychology*, C. 45, S. 1, s. 101-117.

Rusbult, Caryl E. (1988). “Commitment in Close Relationships: The Investment Model”. In L. Peplau, D. Sears, S. Taylor, & J. Freedman (Eds.), *Readings in Social Psychology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, s. 147-157.

Rusbult, Carly E. vd. (1986). “Predicting Satisfaction and Commitment in Adult Romantic Involvements: An Assessment of the Generalizability of the Investment Model”. *Social Psychology Quarterly*, C. 49, S. 1, s. 81-89.

Rusbult, Carly E. vd. (1991). “Accommodation Processes in Close Relationships: Theory and Preliminary empirical evidence”. *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 60, s. 53-78.

Rusbult, Carly E. vd. (1998). “The Investment Model Scale: Measuring Commitment Level, Satisfaction Level, Quality of Alternatives, and Investment Size”. *Personal Relationships*, S. 5, s. 357-391.

Sakallı Uğurlu, Nuray (2003). “How Do Romantic Relationship Satisfaction, Gender Stereotypes, and Gender Relate to Future Time Orientation in Romantic Relationships”. *Journal of Psychology*, C. 137, S. 3, s. 294.

Scheier, Michael F. ve Charles S. Carver (1985). “The Self-Consciousness Scale: A Revised Version for Use With General

Populations”. *Journal of Applied Social Psychology*, C. 15, S. 8, s. 687-699.

Schlenker, Barry R. ve Michael F. Weigold (1990). “Self-Consciousness and Self-Presentation: Being Autonomous Versus Appearing Autonomous”. *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 59, S. 4, s. 820-828.

Showers, Carolyn J. (1992). “Compartmentalization of Positive and Negative Self-Knowledge: Keeping Bad Apples Out of The Bunch”. *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 62, s. 1036-1049.

Showers, Carolyn J. (1995). “The Evaluative Organization of Self-Knowledge: Origins, Processes, and Implications for Self-Esteem”. In M. H. Kernis (Ed.) *Efficacy, Agency and Self-Esteem*, New York: Plenum Press, s. 101-120.

Showers, Carolyn J. (2002). “Integration and Compartmentalization: A Model of Self-Structure and Self-Change”. In D. Cervone & W. Mischel (Eds.) *Advances in Personality Science*, New York: Guilford Press, s. 271-291.

Showers, Carolyn J. ve Susanne B. Kevlyn (1999). “Organization of Knowledge About a Relationship Partner: Implications for Liking and Loving”. *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 76, s. 958-971.

Snyder, Mark (1974). “Self-monitoring of Expressive Behavior”. *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 30, S. 4, s. 526-537.

Sprecher, Susan (1998). “Social Exchange Theories and Sexuality”. *The Journal of Sex Research*, C. 35, S. 1, s. 32-43.

Swann Jr., William B. (1990). “To Be Known or To Be Adored: The Interplay of Self-Enhancement and Self-Verification”. In Higgins, E. T & Sorrentino, R. M. (eds.), *Handbook of Motivation and Cognition: C. 2*, New York: Guilford, s. 408-448.

Sherif, Muzaffer ve Carolyn Wood Şerif (1956). *An Outline of Social Psychology*. New York: Harpers & Brothers.

Thibaut, John W. ve Harold H. Kelley (1959). *Social Psychology of Groups*, New York: Wiley.

Wenzel, Amy vd. (2005). "Communication and Social Skills in Socially Anxious and Non-anxious Individuals in the Context of Romantic Relationships". *Behaviour Research and Therapy*, S. 43, s. 505-519.

Weinstein, Lawrence vd. (2010). "College students' Chronological Age Predicts Marital Happiness Regardless of Length of Marriage". *College Student Journal*, C. 44, S. 2, s. 413-416.

EXTENDED ABSTRACT

Within the scope of this study, the Investment Model (Rusbult 1980) based on the Interdependence Theory (Thibaut and Kelley 1959), self-monitoring variable based on self-regulation, self-consciousness variable, of which similarities with self-monitoring are stated, but sufficient number of researches on close relationship are not available, and some other relational variables are considered. Relational variables are defined within the scope of self-monitoring study of Snyder (1974) and the questions asked to individuals in order to better understand their relationships with the partners. The individuals are asked questions about their relationships such as whether or not they prefer white lies, they express their feelings excessively or differently, they act unreactive or pretending, they pretend to have some feelings to give suitable reaction, as well as they are asked about their expectations and commitment about their relationship, the importance given to the relationship, happiness or the problems in the relationship, whether or not they prefer not to have started the relationship at all, their opinions on the quality and duration of the relationship, their feeling on safety of the relationship and whether or not they find their partner attractive.

The Investment Model components are estimated via self-monitoring, self-consciousness and other variables within the scope of the study and all variables used in the study are evaluated according to gender and marital status varieties.

Other than the questions asked to the participants, the Investment Model Scale (Büyükkşahin, Hasta and Hovardaoğlu 2005; Rusbult, Martz and Agnew 1998), Self-Monitoring Scale (Bacanlı 1990; Snyder 1974) and Self-Consciousness Scale (Akın, Abacı, Öveç 2007; Mittal and Balasubramanian 1987) are used. The number of participants is 472, 236 of which is women and 236 is men. The average age of participants is 32.14. ($S = 7.67$).

When analyzing the differences in the gender and marital status, age and duration of relationship variables are controlled and MANCOVA is applied, whereas hierarchic regression analysis is used in Investment Model components analysis. With regards to gender and marital status, group differences are examined and discussed in the study.

In evaluation of Investment Model components by regression method, self-monitoring and questions about self-monitoring, telling white lies, questions expressing negative evaluation of relationship, style consciousness, appearance consciousness and social anxiety points are considered as negative predictions, whereas other variables are considered as positive predictions for relationship satisfaction and relationship investment sub-scales. For evaluation of quality of

alternatives component, the expectations are just reversed in the other two components, other than the social anxiety variable. Social anxiety variable is expected to also have negative impact on prediction of this scale.

The variables in hierarchic regression analysis in estimation of relationship satisfaction are; to be happy with the partner, to evaluate the quality of relationship positively, to consider the relationship as significant, expectation on continuation of the relationship, to have problems in relationship (negatively), internal self-awareness, to feel safe in the relationship, to find the partner attractive and self-monitoring variables respectively.

The variables in hierarchic regression analysis in evaluation of relationship quality are; expectation on continuation of relationship (negatively), to pretend like having a suitable feeling, to find the relationship significant (negatively), self-monitoring, to transfer the feelings to the partner differently (negatively), to have problems in the relationship, internal self-awareness and style consciousness variables respectively.

The variables in hierarchic regression analysis in estimation of relationship investment are; commitment about the relationship, expectation on continuation of the relationship, style consciousness, to express the situation differently and to consider the relation as significant respectively.

The expectations on the study are mostly met in estimation of Investment Model components. Unexpected results are as follows; self-monitoring predicts relationship satisfaction positively, different expression of the situation to the partner variable predicts evaluation of quality of alternatives variable negatively, whereas predicts relationship investment component positively, internal self-awareness predicts evaluation of quality of alternatives scale positively and style consciousness predicts relationship investment positively. The results on gender and marital status are rather to be evaluated together with the information that the individuals in the study have high education status. The results on regression analysis show unexpected impacts of self-monitoring with respect to Investment Model components and more studies are required to be done.

Çakar, Emre (2019). "Spaces of Sanctuary in Edwin Muir's Poems of Trauma, Exile and Loss". *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Vol. 20, Iss. 36, p. 425-442.

DOI: 10.21550/sosbilder.415010

SPACES OF SANCTUARY IN EDWIN MUIR'S POEMS OF TRAUMA, EXILE AND LOSS*

Emre ÇAKAR**

Sending Date: April 2018

Acceptance Date: July 2018

ABSTRACT

Trauma studies have recently explored the influence of historical event and circumstance on art and how trauma is portrayed; for example, Modernism represents the embodiment of the theme of trauma, alienation and loneliness after the First World War. This connection is also discernible in the poetry of Edwin Muir who was born in 1887 and witnessed various great events of the twentieth century. However, Muir's sense of trauma was not limited to only WWI, but the loss of people and places influenced his verse as well. The theme of loss and migration led Muir to a mythical and nostalgic past as a response to trauma. Due to migration to another city, his struggle with agony was blended with certain places; hence, his poetry elaborates on spatial aspects. In this regard, as it often does lead to feelings of nostalgia, trauma becomes central to understanding Muir's poetry. In the centre of Muir's trauma related to his abiding sense of nostalgia is a concentration on places, both historical and mythical. Therefore, this paper will explore the main connection between nostalgia and space in relation to Muir's personal and collective trauma.

Key words: *Edwin Muir, trauma, space, exile, nostalgia*

* This paper is a revised and extended version of my presentation at "the 16th International Cultural Studies Symposium: Narratives of Trauma."

** Research Assistant, Manisa Celal Bayar University Faculty of Science and Letters Department of English Language and Literature, emre.cakar@gmail.com.

Edwin Muir'in Travma, Sürgün ve Kayıp Şiirlerinde Sığınma Mekânları

ÖZET

Son yıllarda travma alanında yapılan çalışmalar, travmanın nasıl tanımlandığını, tarihsel olay ve şartların sanat üzerindeki etkisini araştırmaktadır; örneğin, Modernizm I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan travma, yabancılaşıma ve yalnızlık temalarını yansıtır. Bu bağlantı 1887 yılında doğmuş ve yirminci yüzyılın pek çok büyük olayına tanıklık etmiş Edwin Muir'in şiirinde de görülebilir. Fakat Muir'in travma anlayışı sadece I. Dünya Savaşı ile sınırlı değildir; aynı zamanda, insanların ve mekânların kaybı da onun şiirini etkilemiştir. Travmayla birlikte, kayıp ve göç olayları da Muir'i mitik ve nostaljik bir geçmişe yöneltmiştir. Başka bir şehre göç ettiği için şairin çektiği ıstırap, belirli mekânlarla özdeşleşmiştir, bu sebeple Muir'in şiiri mekânsal özellikler üzerinde durur. Bu bakımdan, genellikle nostalji duygularına yol açtığı için travma Muir'in şiirini anlamak için merkezi bir rol oynar. Muir'in nostalji anlayışıyla bağlantılı travmasının merkezinde hem tarihsel hem de mitik bir mekânsal yoğunlaşma yer alır. Dolayısıyla bu çalışma, Muir'in kişisel ve genel travmasına bağlı olarak nostalji ve mekân arasındaki başlıca bağlantıyı inceleyecektir.

Anahtar kelimeler: *Edwin Muir, travma, mekân, sürgün, nostalji*

Introduction

The significance of historical event to poetry either explicitly or implicitly is obvious as art can be seen as the secret witness of history. This characteristic of poetry becomes more obvious during years of war and violence; the more powerful the experience, the more significant the impact on writing will be. Sometimes, art contains and covers the wounds of the author which might be both personal and national, and sometimes universal. In its Greek meaning, the word trauma originally refers to “an injury or wound to a living body caused by the application of external force or violence” (“Trauma,” 1993). However, the term was broadened by psychology and psychoanalysis. It began to be used as a metaphor for the emotional wounds caused by both personal and public events. In this sense, trauma studies often concern those wounds, especially of violence; for example, trauma studies developed from

research about events such as the Holocaust that have left hugely significant traces in collective history. E. Ann Kaplan claims that there are still many living their daily lives in terror “after centuries of displacement and attempted annihilation” (2005: 1). Kaplan adds, this daily experience also belongs to trauma studies, and she “extend[s] the concept of trauma to include suffering terror” (1). The radical changes of the 1930s clearly left their mark on contemporary writers as can be observed in Muir’s poetry.

Creative writing is clearly one way of coping with trauma because “[t]raumatic memories are the unassimilated scraps of overwhelming experiences, which need to be integrated with existing mental schemes, and be transformed into narrative language” (van der Kolk and van der Hart 1995: 176). In this regard, writing, in other words, narrative language, may help heal emotional wounds. In terms of the traumatic state, Pierre Janet states that there are two kinds of memories, traumatic and narrative (ordinary) memory (qtd. in van der Kolk and van der Hart 1995: 163). The traumatised individuals tell a story very briefly for this is the way ordinary memory functions (163). It often takes much time to “tell” it from a “traumatic memory” because traumatic memory is “inflexible” and “invariable” and a “solitary activity” (163). In order to fight against the sense of abandonment, the traumatised must do something to defeat it, “the traumatized person has to return to the memory often in order to complete it” (176). One of the most effective ways to return to and fight against trauma is by writing which has a soothing and healing power, as in the examples of Franz Kafka and Oğuz Atay who wrote letters to their oppressive fathers. Wounded authors may write to heal, forgive and forget so that the memory of trauma can be transformed into ordinary or narrative memory.

Space and trauma are, moreover, usually interconnected by nature. Although space has often been considered to be in the area of geography or urban studies, it has recently been discussed critically by theorists from various fields such as sociology of space, literary

geographies, imagined geographies and geopolitics. However, the relation between trauma and space has hardly been evaluated in spite of their interrelation; for example, exile is one of the powerful reasons that paves the way to trauma, especially for those who are forced to leave their homeland. As a result, homeland turns into a mythical place which is, according to Tuan, “an intellectual construct” (1977: 99). It is a mental process because one must deal with difficulties through mental processes to overcome severe emotional distress. When homeland is abandoned due to external forces, everything that is associated with homeland is situated so far away that the traumatized individual cannot reach it, because the centre “is not a particular point on the earth’s surface; it is a concept in mythic thought” (150). In this regard, many individuals create their own centre by distilling memories from childhood days. However, once they fail to deal with difficulty, the centre is transformed into an Eden-like mythic place. Hence, serious mental anxiety has an intense effect on trauma in connection with homeland places.

The possibility of forsaking a place may create restlessness and fear, because the fear of the unknown conflicts with one’s fidelity to homeland. In such a process, the homeland is altered to a sacred place which must be safely protected. Even the shadow of a small threat to the sacred place may create a sense of fear; in this regard, obscurity is equal to uneasiness. Mircea Eliade states, “In archaic and traditional societies, the surrounding world is conceived as a microcosm. At the limits of this closed world begins the domain of the unknown, of the formless” (1961: 37). Within the limits of the surrounding world one feels content, but what if one transgresses the limits of the familiar or sacred space? He/she will step into “the unknown and dangerous region of the demons, the ghosts, the dead and of foreigners – in a word, chaos or death or night” (38). That is the absolute fear of the unknown, and the exposure to that dreadful emotion may create a sense of mental disorder. However, writing is a way to cope with disturbance so as to restore health. Muir, in this sense, can be seen to write to heal both his

personal and collective wounds by restoring his idealised past, his Eden throughout his poetry. His writing enabled him to survive not only in his daily life, but to become a significant figure of English literature. The effect of traumatic events on his writing will be explored in this paper from the perspective of the use of space.

Edwin Muir is one of the significant figures of twentieth-century English poetry. Although he belonged to the same era as some other major poets such as T.S. Eliot and Ezra Pound, Muir is still considered to be a remarkable literary figure of his day. What makes Muir significant is his use of universal themes frequently employed by poets from ancient times to his own age. Elizabeth Hubarman summarizes Muir's themes as "the struggle between good and evil in individual, in society, in universe; the loss of innocence and the quest for its recovery; the nature of human destiny; the destructiveness of time; the enduring joy and power of love" (1971: 4). Hubarman adds that Muir discovers those themes in "contemporary events and in his own dreams, he always recasts both borrowings and findings to fit his particular vision" (4). Placing himself in such a society, world or universe, Muir employs these themes by merging them with images from his childhood with a broad sense of collective trauma related to the 'meaningless' historical events of the twentieth century. At this point, the strong connection between space and trauma is revealed in his poetry, for Muir's sense of nostalgia began with his expulsion from Orkney.

Fall from Eden

Trauma may influence individuals or people at any time, but the most influential type of trauma takes place during childhood because it is the period of most vulnerability in which people are most influenced, especially emotionally. Once childhood is over, there is a tendency to idealise the past; the house is, perhaps, one of the easily remembered elements from that period. Gaston Bachelard states, "we feel calmer and more confident when in the old home, in the house we were born in, than we do in the houses in the streets where we have only lived as

transients” (1994: 43). We feel peaceful, because it is the place we know, but the more we go away from it, the more chaotic our life becomes. Therefore, the old house becomes a symbol of tranquillity which enables us to overcome present traumas.

It is possible to analyse Muir’s writing from Bachelard’s space theory about house and its psychological representation in connection with Muir’s “Childhood.” Bachelard asserts that “[a]ll great, simple images reveal a psychic state. The house, even more than the landscape, is a “psychic state” (1994: 72). The main argument stems from the fact that the first image from childhood is the house; therefore, various emotional conditions are transferred to the image of house. Muir experienced childhood trauma that originated from his moving from Orkney, which left traumatic marks on him, because the recollection of his childhood and family centres upon the notions of immortality and eternity. He says, “[w]hen I was a child I must have felt that they [my family] had always been there, and I with them” (1954: 25). He adds, “[o]ur first childhood is the only time in our lives when we exist within immortality, and perhaps all our ideas of immortality are influenced by it” (25). It is not surprising that the opening poem of his *First Poems* is “Childhood” in which the narrator speaks about a child. In this poem, a boy lies “upon the sunny hill” that is close to “his father’s house” (1960: 19):

Long time he lay upon the sunny hill,
To his father’s house below securely bound.
Far off the silent, changing sound was still,
With the black islands lying thick around. (1960: 19)

In the first stanza, the first sentence suggests two different meanings: first, the child’s house is “securely bound” to the hill; second, he is bound to the house. In each case, the child is portrayed in a secure, eternal and timeless landscape, which is a direct reference to an Eden-like aspect of childhood. In contrast to the sunny hills, there lie “black islands” that symbolize the dangerous world outside. The harmony of childhood is repeated in the second stanza; the child “saw

each separate height, each vaguer hue” as if in a unity with nature (1960: 19). At the end of the poem, that “from the house his mother calls his name” suggests that the child belongs to his house, to this eternal landscape which represents his childhood in which he is protected from the threats of the outer world (19). Through the images of “sunny hill,” “tranquil air,” and “smooth evening sound” of the childhood years, the peaceful atmosphere of the poem adds tranquillity to the tone of the poem leaving a serenely joyful impression on the reader.

As mentioned above, the more one goes away from the centre, the more the fear of unknown sticks to him/her, which accordingly creates disillusionment. It was the same for Muir whose first image of disappointment belongs to the stage of his life in another city of Scotland, Glasgow. His settlement to a new city led to frustration, for Glasgow was bigger and more industrial compared to Orkney. Moving from the pastoral life of Orkney to the industrial city of Glasgow at the age of fourteen was a clearly shocking event in Muir’s life. For him, Glasgow meant the end of his happy and heavenly days; during the following year, terribly weakened by the city, his father passed away. Then, Muir got a job as an office-boy in a law office which was boring and his life was dreary. In his *An Autobiography*, he writes about his Glasgow days;

My first years in Glasgow were wretched. The feeling of degradation continued, but it became more and more blind; I did not know what made me unhappy, nor that I had come into chaos. We had lived comfortably enough in Orkney, mainly on what we grew; but here everything had to be bought and paid for; there was so much money and so much food and clothes and warmth and accommodation to be had for it: that was all. (1954: 92-3)

Muir’s feeling of calmness is associated with Orkney in general where he felt himself content, yet Glasgow ruined his idealised world and left traumatic traces which formed his poetry by adding the themes of loss and nostalgia. Those happy days were over; Muir fell from the garden of Eden with his family. The traumatic experience of fall can be

observed in “The Gate.” The speaker portrays the confident and happy childhood, “We sat, two children, warm against the wall / Outside the towering stronghold of our fathers / That frowned its stern security down upon us,” which reminds us the merry tone of the poem, “Childhood” (1960: 110). However, in the middle, the course of the poem changes with the line, “And made them strange as gods. We sat that day.” According to Huberman, this part is “the entry into tragedy” (1972: 76). The catastrophe arises from the clash between two different places; on the one hand, nostalgic space embodies childhood and nostalgia, on the other hand, exterior space represents anxiety and chaos.

The second half of the poem is marked by the gloomy tone that is produced by the contradictory atmosphere of outward space which is far away from their safe homeland. The two children come together again, but this time the world of adults transforms them into “outcasts,” “castaways thrown upon an empty shore,” thus “all seemed old / And dull and shrunken” (1960: 110). The setting of the poem develops from a sanctuary space into a dreadful fortress. Ironically, the gate is open, and the children are enclosed in a terrifying space; “We were outside, alone. / And then behind us the huge gate swung open” (110). In the end, “there is only a confluence of painful feelings: shame, revulsion, disillusion, loneliness, and dread of the unknown” (Huberman 1972: 76). And the two children were tragically sent into exile leaving all sense of beauty behind; then they lost their innocence and became adults. The fortress is, thus, transferred into a sacred place for the children which is safe and strong, but fear is aroused from the space beyond the limits of their stronghold.

Muir’s childhood days take on a mythic quality which marks a rite of passage from childhood innocence into adulthood, as the speaker of “The Myth” states, “My childhood all a myth / Enacted in a distant isle” (1960: 144). This theme can be observed in his third poetry collection, *Journeys and Places* published in 1937. There are both “journey” and “place” poems; one of the most significant is “The

Solitary Place.” As written in a letter by Muir to his friend, Stephen Spender, “The Solitary Place” deals with the theme of “the modern historical view of the world, in which there is no reality except the development of humanity” (qtd. in Butter 1966: 141). Told in the first person, the poem is written in the form of a monologue, and it portrays the loneliness of the persona after the loss of innocence. A monologue is a very long speech delivered by a particular person; in this respect, monologue enables the speaker to tell his traumatic sorrows in confidence. The hopeless speaker begins with a statement of mourning, “O I shall miss / With one small breath these centuries / Of harvest-home uncounted!” (1960: 80). Then, he emphasises the elements of the old country life that includes “mead,” “bread,” and “mounds of grain.” However, as the world is changing drastically, so will the fields. The speaker is not sure about his future; if he could return, he says, “their harvest would be strange” (80). He longs for the pastoral life of “the lint-white stubble plain” with “summer-painted birds” (80). Through each loss in his life, the speaker feels the fragmentation of the self; he loses his homeland with birds and flowers and then his brother and sister along with the house where all his nostalgia is embodied. At the end of the poem, the speaker finds himself alienated and alone:

O then I am alone,
I, many and many in one,
A lost player upon a hill
On a sad evening when the world is still,
The house empty, brother and sister gone
Beyond the reach of sight, or sound of any cry,
Into the bastion of the mind, behind the shutter of the eye. (1960: 81)

The exiled and fragmented self finds himself alone on the top of a hill on a sad evening; in his reception of the world, the speaker knows that the past is impossible to reach, and that unattainable purpose makes him divided and wounded too. The course of Muir’s poetry changes from a personal standpoint to an objective position, as Huberman claims: “although most of *First Poems* are self-centered and subjective ... Muir gradually turns outward, in succeeding volumes, to a greater

objectivity and to a concern with all men” (1971: 5). In the 1940s, his poetry already reflected some other themes from a more universal point of view such as war and violence. In this sense, the effect of WWII can be traced in his poetry more clearly.

Years of War

Regarding the relationship between trauma and historical event, war stands as the most influential factor among events; war has always caused, either personal or general, wound which lies at the centre of trauma. As Cathy Caruth stated in *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*, trauma is “always the story of a wound that cries out,” but not “the simple illness of a wounded psyche” (1996: 4). At this point, trauma cannot be described as a simple illness because the wound can stem both from a personal tragedy such as a childhood event or a deathly experience and a public catastrophe such as a natural disaster or war. Those affairs leave deep marks on the personal and collective memories. In the matter of the Second World War, Muir and his friends still felt anxiety in the air; “the war, the future of Europe, on which our hopes were beginning to fix themselves, the habits and traditions of different lands. The terrible memories which the refugees brought with them became more distant and bearable as they fell into the mould of a story, often repeated” (1954: 250). In this regard, his fourth poetry collection, *The Narrow Place* (1943) revolves around war and refugees as can be observed in certain poems such as “The Wayside Station,” “The River,” and “The Refugees.”

Muir’s *The Narrow Place* conveys the sense of collective trauma caused by the Second World War by means of focusing on the traumatized individual. J.C. Hall characterises Muir’s conception of literature as not a shallow artistic activity, rather his poetry is connected with “philosophical, psychological and historical implications” (1956: 17). Muir did not actively take part in the war, but he was intensely influenced by it. “The Wayside Station” revolves around the theme of war, but rather in an “oblique” way because there are no direct images

of “death or destruction” (Huberman 1971: 110). The setting of the poem is a rural landscape with a farm and the speaker from this place directly portrays the miserable atmosphere. This time, the pastoral country which was once idealised was depicted as a gloomy place. In the first stanza, the first image is of smoke that is “torn from the fummy engine / crawling across the field in serpent sorrow” (1960: 92). It is the beginning of “the struggling day” which shines, but it does not warm up for “its warm hearth is far off” (92).

In the second stanza, the speaker still watches “the farmstead on the hill,” and a sense of unwillingness is recognized in the farmstead through the line “Here is day again” which signifies the sameness of each day. In such a situation, the cattle are portrayed as “sad,” the farmer “groaning” and the day for people “a familiar ache” which can be felt deep in body (1960: 92). The pessimistic air is underlined through the image of a “dark house,” and at the end of the stanza, the lovers part. Until the third stanza ends, the reason for the sadness in the farm is not resolved, nor is why the lovers part explained. In the final part of the stanza, it is revealed that it is the “stream” which is lonely like the people of the farm. And the stream “rode through darkness” and “starts its winding journey / through the day and time and war and history” (93). The image of the smoke in the first stanza is completed with the image of lonely winding stream which connects the trauma of war to the individual. Now the speaker must deal with a universal issue and his loneliness merges into a collective sadness. The pastoral country is no more a peaceful place through the brook that carries the heaviness of centuries full of sorrows of war and violence.

On the other hand, Muir showed awareness of the issue of trauma that derives from historical events. Its traces can be observed in the poem, “The River” where the lonely stream turns into “the silent stream” which shows “the trained terrors” and “the well-practiced partings” as if it explained the meaning of the stream of “The Wayside Station.” “The River” is rendered by a third person speaker who illustrates the terrible situation caused by the Second World War. In the

first part, an old woman and her grandson with a rifle are introduced. This soldier “looks across / From this new world to hers and tires to find / Some ordinary words that share her sorrow” (1960: 93). In the second part, the melancholic atmosphere continues; the speaker illustrates a picture of war that contains “a blackened field,” “a burning wood,” and “a bridge that stops half-way” (93). Then, the setting of the poem changes into an urban landscape; “Darkness falls, / The stream flows through the city” and this time the destructive results of war are identified with the city images. In such a city, “The houses stir and pluck their roofs and walls” (93). Visiting now Europe, the stream shows how “The disciplined soldiers come to conquer nothing, / March upon emptiness and do not know / Why all is dead and life has hidden itself” (94). The stream shows that the whole world along with Europe is confined to such a meaninglessness that sheds darkness over all people, especially the refugees whose hapless situation is depicted in the poem, “The Refugees.”

“The Refugees” is a symbolic title representing a group of people who are forced to leave their own land; in other words, refugee symbolizes the change of space which is the cause of trauma. The poem is narrated in the first-person plural which enables the reader to share the collective trauma. In the first stanza, the coming of “the Stranger” is told through the metaphor of a crack that “ran through [their] hearthstone long ago, / And from the fissure we watched gently grow / The tame domesticated danger” (1960: 95). In the second stanza, the conformist speaker looks at the refugees, “The always homeless, / Nationless and nameless” while sitting “by the fire or in the window-seat” (95). Then, even the houses are not safe, “[they] saw [their] houses falling / Wall after wall behind us,” which is [their] punishment” (96). At the end of the poem, the speaker inevitably accepts the fact that they are all exiled; in other words, homeless people have been exiled from their houses. Therefore, the speaker says, “homelessness is ours / And shall be others” (96). War can destroy anyone and anywhere without making a distinction; “Tenement roofs and towers / Will fall

upon the kind and the unkind / Without election” (96). Muir did not feel content with the condition that made him alienated; he writes, “I am taking notes for something like a description of myself, done in general outline, not in detail, not as a story, but as an attempt to find out what a human being is in this extraordinary age which depersonalises everything” (qtd. in Macrae 1995: 211). Cutting off many from their homeland, the war left people estranged leaving traumatic effects on them who were not happy neither in city nor in country; sadness pervades every place.

Apart from the poems of war, Muir also explores the theme of a nostalgic past by showing how misery transformed the country and harmed the idealised place of the past. In “The Good Town” the speaker says, “Look at it well. This was the good town once / Known everywhere, with streets of friendly neighbours” (1960: 183). It was such a secure town that people could leave their doors unlocked. Moreover, “the yard behind was sweet with grass and flowers” (183). Those were happy days, when passed quickly, but “[i]t was not time that brought these [bad] things upon [them], / But these two wars that trampled on [them] twice” (185). After the wars, “The land looked all awry, / The roads ran crooked and the light fell wrong,” and the speaker identifies the town as “the fine new prison” in which “The house-doors shut and barred, the frightened faces / Peeping round corners, secret police, informers, / And all afraid of all” (185). The speaker, as an old citizen of the town, reveals, “That old life was easy / And kind and comfortable; but evil is restless / And gives no rest to the cruel or the kind” (186). In the end, the speaker approves,

... when evil comes
All things turn adverse, and we must begin
At the beginning, heave the groaning world
Back in its place again, and clamp it there.” (1960: 186)

The world is turned into a groaning state through the coming of evil; the poem suggests coming back to the place where it had begun, the Eden, because Eden turned out to be a metaphor for a lost place of a

peaceful and nostalgic past. At this point, Hoffman explains that Muir’s “Adamic condition of life, this spare, islanded Eden in the northern seas, was only the beginning for Muir, the beginning which he spent the rest of his life trying to return” (1967: 226). In the end, he named his seventh poetry collection *One Foot in Eden* (1956). According to Butter, “[t]he poems in this volume are mostly about the road with all its dangers, about the gains as well as the losses resulting from the fated departure from Eden. The tone is not nostalgic, not backward-looking except in the emphasis on the need to remember what we were in order to become what we essentially are” (257). Once again, Muir turns to the idealised past in “One Foot in Eden” in which he concentrates on “the concept that time and the timeless, evil and good, suffering joy somehow meet in harmony here and now” (Huberman 1971: 209). In the opening lines of the poem, the speaker strongly states that he stands “One foot in Eden still” and “look[s] across the other land” (1960: 227). However, there are still fields “that [they] have planted / So long with crops of love and hate,” and it is impossible to separate good and bad, love and hate, “corn and tare.” Furthermore, “Evil and good stand thick around / In the fields of charity and sin” (227). Therefore, the present condition for the poet is not peaceful any more, instead it is the embodiment of the traumatized situation of people.

The problem of turning back to romanticised days is solved in a famous poem from the same collection, “The Horses.” One of the ways to cope with the traumatic situation begins with facing the problem which also signifies the acceptance of trouble; in “The Horses” Muir bravely comes back to the problematic place to solve his worries. The poem opens with the coming of “strange horses” and the speaker recites the previous story of the “the seven days war that put the world to sleep” day by day. The story might take place in any country, for a particular name is never mentioned which allows the reader to easily empathise with the situation. It is only revealed that they live by the sea: “On the third day a warship passed us, heading north / Dead bodies piled on the deck. On the sixth day / A plane plunged over us into the

sea” (1960: 246). After then, the radios were “dumb” and people did not speak to each other in “that old bad world that swallowed its children quick / At one great gulp” (246). There were tractors like “dank sea-monsters” belonging to the old world and people left them on the fields to rust (247). One evening, “the strange horses came” as if coming from an ancient or innocent time; the speaker says, “We had sold our horses in our fathers’ time / To buy new tractors” (247). In the world of fallen people, the horses were strange to them, “As fabulous steeds set on an ancient shield / Or illustrations in a book of knights” (247). In the end, the speaker defines the situation by claiming that “Our life is changed; their coming our beginning” (247). Accordingly, the horses came and changed everything which can be definitely regarded as the re-establishment of Eden.

Conclusion

Through the analysis of the poems evaluated in this study, it can be inferred that Muir always longed for his Eden-like childhood days. After settling in the industrial city, Glasgow, he lost his father, mother and brothers. Then, the loss of his family led him to idealise his past causing a traumatic effect on him which is graphically depicted in his poetry. The happy days of his childhood are epitomized in the setting of his early poem “Childhood” in which “his mother call[s] his name” from the house. In “The Gate” the scenery changes from a space of retreat into a nightmarish space through the fortress imagery, which symbolizes the end of childhood and the beginning of adulthood. And he suddenly finds himself in a solitary place like “a lost player upon a hill” and the house of his childhood is “empty.” In the course of the difficult days of war, his perception of space also becomes more narrow and problematic. Even the countryside is haunted by the terror of war and Muir’s feeling of content is no more connected with the country; he is not comfortable in any place. When three poems, “The Wayside Station,” “The River” and “The Refugees” are read successively, the traumatic effect of war and violence on people, especially refugees can be observed clearly; there is no longer a “good town” neither for him

nor for humanity. Through the end of his career, he attempts to get the state of harmony with “One Foot in Eden,” and it is regained in “The Horses.” In the end, Eden, in other words, his romantic past is re-established again.

This paper has shown the importance of space regarding trauma theory by means of analysing Edwin Muir’s poems of trauma, exile and nostalgia and their relation to spaces of sanctuary. Specifically, Muir’s poetry has been analysed mainly from Bachelard’s theory of space to discover firstly the relationship between trauma, nostalgia and space, and secondly, how Muir applied space and spatial elements in his writing on account of the influence of trauma. Obviously, the number of the exemplary poems could be increased, but it would go over the scope of this study. The analysed poems have been intended to exemplify Muir’s connection with trauma and space. His concern with space might not be of primary importance, however, owing to deep analysis, it is seen that his poetry is immensely blended with a powerful sense of space and nostalgia due to the collective and personal trauma. Muir’s poems offer a chance to remember his past, settle what is unsettled, and solve what is not solved; he did write and “heave the groaning world back in its place again.”

Bibliography

- Bachelard, Gaston (1994). *The Poetics of Space*. Trans. Maria Jolas. Boston: Beacon Press.
- Butter, Peter H. (1966). *Edwin Muir: Man and Poet*. Edinburgh: Oliver & Boyd.
- Caruth, Cathy (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore: The Johns Hopkins UP.
- Eliade, Mircea (1961). *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism*. Trans. Philip Mairet. New York: Sheed & Ward.
- Hall, John Clive (1956). *Edwin Muir*. London: Longmans, Green & Co.

Hoffman, Daniel (1967). *Barbarous Knowledge: Myth in the Poetry of Yeats, Graves, and Muir*. New York: Oxford UP.

Huberman, Elizabeth (1972). "Initiation and Tragedy: A New Look at Edwin Muir's 'The Gate'", *PMLA*, Vol. 87, Iss. 1, p. 75-79.

----- (1971). *The Poetry of Edwin Muir: The Field of Good and Ill*. New York: Oxford U P.

Kaplan, E. Ann (2005). *Trauma Culture: The Politics of Terror and Loss in Media and Literature*. New Brunswick: Rutgers UP.

Macrae, Alasdair D. F. (1995). "Edwin Muir: Reading Eternity's Secret Script" *British Poetry, 1900-50: Aspects of Tradition*. Eds. Gary Day and Brian Docherty. Basingstoke: Macmillan P.

Muir, Edwin (1954). *An Autobiography*. London: The Hogarth Press.

----- (1960). *Collected Poems: 1921-1958*. London: Faber and Faber.

Trauma (1993). *Webster's Third New International Dictionary*. 3rd ed., p. 2432.

Tuan, Yi-Fu (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: U of Minnesota P.

van der Kolk, Bassel A. and Onno van der Hart (1995). "The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma" *Trauma: Explorations in Memory*. Ed. Cathy Caruth. Baltimore: The Johns Hopkins UP., p. 158-182.

EXTENDED ABSTRACT

Trauma studies have recently explored the influence of historical event and circumstance on art and how trauma is portrayed; for example, Modernism represents the embodiment of the theme of trauma, alienation and loneliness after the First World War. This connection is also discernible in the poetry of Edwin Muir who was born in 1887 and witnessed various great events of the twentieth century. However, Muir's sense of trauma was not limited to only WWI, but the loss of people and places influenced his verse as well. The theme of loss and migration led Muir to a mythical and nostalgic past as a response to trauma. Due to migration to another city, his struggle with agony was blended with certain places; hence, his poetry elaborates on spatial aspects. In this regard, as it often does lead to feelings of nostalgia, trauma becomes central to understanding Muir's poetry. In the center of Muir's trauma related to his abiding sense of nostalgia is a concentration on places, both historical and mythical. Therefore, the aim of this paper appears to explore the main connection between nostalgia and space in relation to Muir's personal and collective trauma, because one of the major problems in Muir's poetry arises from the relationship between Eden-like past and unsatisfying present.

*This study originated from a necessity to clarify the spatial practices stemming from Muir's collective and personal trauma in his poetry. In the paper, close reading and detailed analysis of the selected poems of Muir have given the opportunity to observe the latent connection between space and trauma. Regarding space theory, Bachelard's book, *Poetics of Space* (1994) has provided the perspective while examining the poems. Furthermore, on the subject of trauma, Cathy Caruth's *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History* has been employed to constitute a point of view of how trauma is directly connected with literature. A wounded psyche may originate from a personal or public disaster, accordingly, afflicted with such events writers, explicitly or implicitly, reflect their experiences to writing. In this regard, in the first part of the paper, Muir's personal trauma dating to his childhood years has been analyzed in some poems such as "Childhood" and "The Gate." In the second part, the effects of World Wars have been traced in "The Wayside Station," "The River" and "The Refugees." In the end, it has been observed that Muir regains the state of harmony with "One Foot in Eden" and "The Horses." Hence, this paper has revealed that trauma and space have particular connections, and from this point of view, Muir frequently employed the themes of exile, trauma and loss in search of spaces of sanctuary. Muir's main concern is not on spatial issues, but it has been proved that his poetry is intensely combined with a perception space and nostalgia deriving from his personal and collective wounds. Muir recovers both his wounds and his Eden.*

Fildiş, Berna (2019). "Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin Resmî Dergisi: Sosyoloji Dünyası". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 443-476.

DOI: 10.21550/sosbilder.465774

TÜRK SOSYOLOJİ CEMİYETİ'NİN RESMİ DERGİSİ: SOSYOLOJİ DÜNYASI

Berna FİLDİŞ*

Gönderim Tarihi: Eylül 2018

Kabul Tarihi: Kasım 2018

ÖZET

Türk Sosyoloji Cemiyeti (TSC) Aralık 1949'da, aynı yılın Eylül ayında Oslo'da düzenlenen bir toplantıyla faaliyete geçen Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti'nin Türkiye ayağı olarak kurulmuştur. Üyeleri arasında İdare Heyeti Başkanlığı'nu yürüten Hilmi Ziya Ülken'in yanı sıra Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol ve Nezahat Nurettin Ege gibi isimler bulunmaktadır. TSC, öncelikli gördüğü 'mecmua neşretmek' amacı çerçevesinde Sosyoloji Dünyası isminde bir resmi yayın organına sahip olmuştur. 1951-1953 yılları arasında üç sayı çıkan dergi, sosyoloji alanında yürütülen yazı faaliyetleri açısından dönemin önemli adreslerindedir. Makalemizde, Sosyoloji Dünyası'nın üç sayısında yer alan toplam 42 yazı incelenerek derginin mahiyeti ve dönem itibarıyla yerli sosyoloji camiasında konumlandığı yer anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Sosyoloji Cemiyeti, Sosyoloji Dünyası, süreli yayın, 1950'ler, Hilmi Ziya Ülken*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, bernafildis@bartin.edu.tr

'Sosyoloji Dünyası' - The Official Journal of Turkish Sociological Association

ABSTRACT

Turkish Sociological Association (TSA) was founded in December 1949 as an agency of the International Sociological Association which was launched after a congress held in September 1949 in Oslo. Among its members were Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, and Nezahat Nurettin Ege. In accordance with its primary purpose of issuing a journal, TSA published its official journal under the name of 'Sosyoloji Dünyası' (World of Sociology). The journal, which published three issues between the years 1951 and 1953, had been an important source of information about the writing activities in the field of sociology. In this study, it has been aimed to understand the journal's content and its position among the sociological community of its time by analyzing all 42 articles published in the three issues of 'Sosyoloji Dünyası'.

Key words: *Turkish Sociological Association, Sosyoloji Dünyası, periodicals, 1950s, Hilmi Ziya Ülken*

Giriş ya da Türk Sosyoloji Cemiyeti

İkinci savaşın ardından dünya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyetler Birliği (SSCB) öncülüğünde iki kutba ayrılmış ve Birleşmiş Milletler (BM) yeni dönemin çatı teşkilatını oluşturmuştur. Siyasi değişim, hâkim yapı ve anlayışların sarsılması ya da ortadan kalkması olarak pek çok alana yansımıştır. Önceki yüzyıl boyunca yerli yerine oturtulmaya çalışılan yapısında yaşadığı derin etkilerle sosyal bilimler, bu alanlardan biri olmuştur (Gulbenkian Komisyonu 1996: 37). Sosyal bilim disiplinlerinden sosyoloji de ortaya çıkan tablodan payına düşeni almıştır: Avrupa'nın kuramsal ağırlıklı sosyoloji anlayışı geri plana düşerken ABD'nin uygulamalı anlayışı ön plana çıkmıştır. BM'ye bağlı UNESCO'nun desteği ile tüm dünya ülkelerini içerisine alacak bir sosyoloji örgütünün vücuda getirilmesi fikri de aynı dönem koşullarının ürünüdür. Bu amaçla 1949 yılının Eylül ayında Oslo'da düzenlenen toplantı sonucunda Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti kurulmuştur. Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'deki sosyoloji birikimini

içeren bir rapor gönderdiği örgütün Türkiye ayağına dair çalışmalar da kısa bir süre sonra başlamıştır. Sürecin gelişimi ile ilgili Sosyoloji Dünyası'nın ilk sayısında şu satırlara yer verilmiştir:

“... İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve İktisat Fakülteleri ile liselerin sosyoloji öğretim unsurları ve diğer bazı sosyologlardan onbeş kişi böyle bir cemiyetin esaslarını kurmak üzere H. Z. Ülken tarafından davet edilmişlerdir. Eminönü Halkevi'nde toplanan kurucu heyet iki aya yakın ihzârî çalışmalarından sonra, nihayet cemiyetin nizamnamesi hazırlanmıştır” (1951: 53).

Ülken'in yanı sıra Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Nezahat Nurettin Ege gibi isimlerle Türk Sosyoloji Cemiyeti (TSC) Aralık 1949'da kurulmuştur. Cemiyetin 1945 sonrasında faaliyete geçmesinden yola çıkarak 'içeriye' dair söylenmesi gereken, ABD merkezli uygulamalı sosyoloji anlayışının Türkiye'de de yükselişte olduğudur. Özellikle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav gibi isimler ekonomi, şehir, endüstri ve köy temaları çerçevesinde bu anlayışa dayalı pek çok çalışma yapmışlardır. Ankara Ekolü¹'nün 1948 yılında üniversiteden tasfiye edilmesine karşın uygulamalı sosyolojinin kazandığı popülerite, Prens Sabahattin'in ölümü üzerine tekrar gündeme gelmesiyle birleşmiş ve bu durum Kıta Avrupa'sı menşeli Science Socialeci anlayışı olumlu etkilemiştir. Hilmi Ziya Ülken idaresindeki Sosyoloji Kürsüsü'nde Science Sociale orijinli teorik ve uygulamalı çalışmaların artması akademi içinde ve Tahsin Demiray gibi Prens Sabahattin takipçilerinin varlığı ise akademi dışında daha geniş bir hareket alanını mümkün kılmıştır. 1945 sonrasında Science Sociale için bir 'altın çağ'a dönüştüren bu tablo TSC'ye de yansımıştır. Nitekim nizamname oluşturmak amacıyla yürütülen iki aylık çalışmada “cemiyetin sırf nazari münakaşalar üzerinde kalmaması, memleketin monografik tetkiklerine

¹ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Ankara Ekolü olarak anılmaktadır.

geçilmesi, tecrübi sosyoloji araştırmalarına birinci derece yer verilmesi...” (Sosyoloji Dünyası 1951: 53) düşüncelerinin dillendirildiği görölmektedir. Henüz kuruluş aşamasında dile getirilenler, TSC’nin gelecekteki faaliyetlerinde Science Sociale etkisini yoğun olarak sergileyeceğinin belirtisidir. Bu bağlamda cemiyeti 1945 sonrası değişen dünyadan ve bu dünyaya uyum sağlama çabasındaki Türkiye’den bağımsız ele almak mümkün değildir. Söz konusu sosyolojik gerçekliği içerisinde TSC var olma gayelerini; dağınık çalışmaları teşkilatlandırmak, Türkiye’de sosyoloji ile uğraşanları bir araya getirmek, bir sosyoloji lügati hazırlamak, mecmua neşretmek, muntazam tebliğler ve konferanslar vermek, memleket tetkiklerini sistemli bir hale getirmek olarak sıralamıştır (Ülken 1950: 137-138). Nitekim 1949-1950 yılı içinde farklı konularda ‘umuma açık’ bir konferanslar serisi düzenlendiği bilinmektedir.² Yanı sıra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü’nün desteği ile 21-25 Temmuz 1950 tarihleri arasında Birinci Kongre, 21 Aralık 1957 tarihinde ise İلمي Kongre ismiyle iki ulusal organizasyona imza atılmıştır.³ Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü’nün düzenlediği ve 11-17

² Bunlar; Ali Rıza Korap’ın “Kültür ve Medeniyet”, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun “Sosyoloji Gözü ile Dil”, Selmin Evrim’in “Sosyoloji Cemiyeti’ni Ne İçin İstiyoruz?”, Hilmi Ziya Ülken’in “Medeniyetin Yayılmasını Durduran Sebepler”, Şefik Can’ın “Mitolojiye Dair”, Nebahat Karaorman’ın “Mektep Psikolojisi”, Münir Raşit Öymen’in “İdeolojilerin Sosyolojisi”, Nurettin Şazi Kösemihal’in “Tecrübi Sosyolojinin Memleketimizde Gelişmesi”, Y. Saim Ozanoğlu’nun “Erciyas ve Civarında Folklor Araştırmaları”, Şekip Tunç’un “Müşahhas İnsan ve Onun Dünyası” başlıklı konferanslarıdır. Bk. *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti I nci Kongresi, C. 1, S. 1, 1951, s. 54-55.

³ 1950 yılında düzenlenen Birinci Kongre’de Ülken’e göre 14, Sosyoloji Dünyası’nın ilk sayısında verilen bilgiye göre ise 12 bildiri sunulmuştur. Sayı ile ilgili bu belirsizliklere karşın bildiriler aracılığıyla laiklikten gelir vergisine ve eğitimden sendikalara kadar pek çok farklı konu masaya yatırılmıştır. 1957 yılında düzenlenen İلمي Kongre’de ise 13 bildiri sunulmuştur. Le Play ile Science Sociale’in Türkiye ve dünyadaki tarihi gelişim seyrinden Bulgaristan’dan Taşlıtarla ve Bursa’ya göç eden Türklerin yaşadıkları uyum problemlerine, köy incelemelerinden NATO’ya kadar yine

Eylül 1952 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleşen XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi’nin ise TSC’nin girişimi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü’nün desteği ile toplandığını eklemek gerekmektedir.⁴ Cemiyetin yürüttüğü konferans ve kongre faaliyetleri yerli sosyoloji camiasında bir hareketliliğe yol açmış, akademi içi ile dışı arasındaki iletişim daha da güçlenmiştir. “Konferans ve tebliğ gibi ilmi çalışmaları ve mahalli tetkikleri toplamak ve kaybolmaktan kurtarmak için devamlı bir mecmua neşrinin birinci derece ehemmiyetli olduğu...” (Sosyoloji Dünyası 1951: 55) kanaati ise 1951 yılında Sosyoloji Dünyası dergisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sosyoloji Dünyası Dergisi

H. Bayram Kaçmazoğlu “Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları: 1950-1960 Dönemi” başlıklı makalesinde şöyle der:

“1950-1960 döneminde sosyolojiyle doğrudan ilgili olan üç dergiden söz edilebilir. Bunlar; Hilmi Ziya Ülken’in müdürlüğünü yaptığı *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 1949’da kurulan Türk Sosyoloji Cemiyeti’nin yayın organı olan *Sosyoloji Dünyası* ve Fındıkoğlu’nun Türkiye Harsi ve İctimai Araştırmalar Derneği adına çıkardığı *İş ve Düşünce Mecmuası*” (2013: 96).

pek çok konuda sorgulamalar yapılmıştır. Bk. Hilmi Ziya Ülken, “Türk Sosyoloji Cemiyeti Birinci Kongresi”, *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yayınları, 1950, s. 138-139., “Türk Sosyoloji Cemiyeti 1 nci Kongresi”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, s. 53. ve *Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmî Kongre Tebliğleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 3-50.

⁴ XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi’ne Almanya, Arjantin, Avusturya, Belçika, Brezilya, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya, Japonya, Lübnan, Mısır, Peru, Suriye, Türkiye, Uruguay ve Yunanistan’dan 128 delege katılmış ve 90 bildiri sunulmuştur. Bu bildirilerin konuları, dil sosyolojisinden demografyaya ve kültür değişmelerinden sanat sosyolojisine geniş bir alana yayılmıştır. Bk. Ali Rıza Korap, “Milletlerarası XV nci Sosyoloji Kongresi (İstanbul, 11-17 Eylül 1952)”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, s. 54-55. ve Suvat Parin, “XV. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi Üzerine Notlar”, *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, C. 3, S. 12, 2006, s. 156.

İlgili dönem içerisinde sahip oldukları görünürlüğün altını çizen bu sözlerin işaret ettiği dergilerden biri olarak Sosyoloji Dünyası, yayın hayatına cemiyetin kuruluşundan bir buçuk sene sonra başlamıştır. Bir dergi yayımlamanın öncelikli olduğu kanaati, 1950 Birinci Kongre bildirimlerine yer verilen ilk sayının çıkmasıyla neticelenmiştir. Bu sayının ilk sayfasındaki “Maksad” başlıklı yazıda dergi kendisini şu sözlerle açıklamıştır:

“Bu dergi ilmi faaliyetlerinde bilhassa üç noktayı gözönünde bulundurmaktadır: 1) İlimle siyaseti karıştırmamak; yani ilmin siyasete karışmaması nisbetinde siyasetin de ilme karışmamasını temenni etmek; 2) Tetkiklerinde her türlü prejüjelerden korunmak; bu arada dini, ananevi prejüjelerle ideolojilerden ileri gelen prejüjeleri saymalıyız. (İlmin objektifliğini, bitaraflığını ve istiklalini temin için dergimiz bu noktalara riayeti vazife bilir. 3) Araştırmalarını gerek nazari, gerek tecrübi sahada yapmakla beraber mümkün olduğu kadar içtimai gerçekle alakalı ve ameli olmaya dikkat etmek. Dergimiz bu kaidelere riayet edebildiği nisbetde milletine ve ilme faydalı olacağı kanaatindedir” (Sosyoloji Dünyası 1951: 3).

Benimsenen yayın ilkelerini aktaran maddelerin ilk ikisinde bilimselliğe yapılan vurgu, pür sosyolojik bir duruş sergileme kaygısının ifadesi gibidir. Nitekim Kaçmazoğlu'nun yukarıda yer verilen sözleri, bu kaygının hayata geçirildiğini ispatlar niteliktedir. Üçüncü maddede ise cemiyetin kuruluş çalışmalarında gündeme gelen ve 1945 sonrası yerli sosyoloji atmosferini etkisi altına alan uygulamalı anlayışa yönelik vurgunun tekrarlandığı görülmektedir. Dergi, sıralanan ilkeler çerçevesinde üretilecek çalışmalara sayfalarını sonuna kadar açacağını beyan etmiştir.

Sosyoloji Dünyası hangi sıklıkta çıkacağına dair, 1951 Temmuz'undaki ilk ve 1952 Ekim'indeki ikinci sayısının künye kısmında ‘Yılda 3 sayı’, Temmuz 1953'teki üçüncü sayısında ise ‘Yılda 10 sayı’ bilgisini vermiştir. İlk sayıda aktarılanlara göre hem mecmua hem de yapılacak diğer neşriyat için üyelerden toplanan aidatın kullanılması düşünülmüş ancak yeterli gelmeyeceği anlaşılacak bu işler

için ayrı bir bütçenin oluşturulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrı bir bütçenin varlığı ise cemiyetin kendi matbaasını kurmasının daha iyi olacağı fikrini gündeme getirmiş ve bu yöndeki araştırmalar hız kazanmıştır. Araştırmalar sonucunda eldeki paranın küçük bir matbaanın kurulmasını sağlayacağı, dolayısıyla cemiyetin neşriyattan kâr elde edemeyeceği ortaya çıkmıştır. Ardından daha büyük bir matbaanın nasıl kurulabileceği tartışması yapılmıştır. İlk iki sayının künyesinde Kardeşler Matbaası'nda, üçüncü sayının künyesinde ise Işıl Matbaası'nda basılmış oldukları bilgisi mevcuttur. Ancak bu matbaaların cemiyetle organik bir bağa sahip olup olmadıkları bilinmemektedir. Net olan, Sosyoloji Dünyası'nın her üç sayıda da belirtilen sıklıkta çıkmamış olduğudur. Hatta üçüncü sayıda,

“Dergimiz bu sayıdan itibaren, yazın iki ayı müstesna, aylık olarak çıkmaya başlıyor. Bu suretle yıllığı on nüshalık bir cilt teşkil edecek. 1951 Temmuzunda neşredilmiş olan ilk sayısında maksadımızı bildirmiştik. Bundan böyle aylık olarak devam etmemizin sebepleri arasında, sosyoloji ile uğraşanların bu gibi neşriyata olan ihtiyaçlarına az çok daha yakın fasılalarla cevap verme düşüncesidir...” (Korap 1953: 43).

sözlerine yer verilmiş ancak bu sözlerin yer aldığı sayı, Sosyoloji Dünyası'nın son sayısı olmuştur. Karşılaşılan sonun nedenlerini ise devamında söylenenler ortaya koymuştur:

“Her ne kadar memleketimizde (sade bizde değil a, hatta dünyanın hemen her yerinde) ilim için ilim, sırf ilim mecmuası çıkarmanın ne kadar yorucu güçlüklerle yüklü bulunduğunu bizim kadar okurlarımız da takdir ederler. Bir kere sayısının mahdut miktarda basılması, onun masraflarını korumaya kifayet etmez. Ancak okuyucularının artan alakası ile ve zamanla kendi kendine yaşamaya namzettir” (Korap 1953: 43).

Bu sözler paralelinde ilgi çekici bir diğer detay, derginin ilk iki sayıda 100 kuruşa satıldığı ve abone kaydının 3 liraya alındığı ancak son sayıda 75 kuruşa inen fiyatının tersine, abonelik işlemlerinin 7,5 liraya yükseldiğidir. Kesin olmamakla birlikte derginin daha fazla satış

için ucuzlatıldığı ve meraklısının abonelik desteği ile ayakta tutulmaya çalışıldığı söylenebilir. Nedeni ya da nedenleri ne olursa olsun Sosyoloji Dünyası, 1951 Temmuz’undan 1953 Temmuz’una kadar yılda bir defa olmak üzere toplamda üç sayı çıkmıştır.

Sosyoloji Dünyası’nın yayım serüveninde ismi geçenlere bakıldığında ise ilk sayının İdare Komitesi’nde; Hilmi Ziya Ülken, Nahid Tendar ve Cahit Tanyol’un yer aldığı ancak ikinci sayıdan itibaren Cahit Tanyol’un yerine Ali Rıza Korap’ın geçtiği görülmektedir. İlk sayının Yazı Komitesi’nde; Şekip Tunç, Z. F. Fındıkoğlu, H. Z. Ülken, H. N. Kubalı, N. Ş. Kösemihal, Orhan Tuna, Ali Fuad Gedik, Ali Rıza Korap, M. R. Öymen, Bedi Z. Egemen, H. Hirsch, S. Evrim, N. H. Karaorman varken ikinci ve üçüncü sayılarda Şekip Tunç ile H. Hirsch’in bulunmadığı dikkati çekmektedir. Her üç sayıda da İmtiyaz Sahibi Nahid Tendar iken, ilk iki sayıda Yazı İşleri Müdürü olan Cahit Tanyol’un yerine üçüncü ve son sayıda Ali Rıza Korap geçmiştir. Bu bağlamda söylenmesi gereken, Sosyoloji Dünyası’nın kurulması ve ayakta tutulmasında cemiyet üyelerinin tek başına maddi desteklerinin değil, ayırdıkları zaman ve sarf ettikleri çabanın da etkili olduğudur. Nitekim istenilen sıklıkta çıkmamasına ve uzun soluklu olmamasına rağmen sahip olduğu kadroyla Sosyoloji Dünyası, Türk sosyolojisindeki dergicilik faaliyetlerinde silinmeyen bir iz bırakmıştır.

Sosyoloji Dünyası Dergisinin ‘İçindekiler’

Derginin 1951 Temmuz tarihli ilk sayısına bakıldığında - yukarıda da belirtildiği gibi- 1950 Temmuz’unda düzenlenen Birinci Kongre bildirimlerine yer verildiği görülmektedir. Ancak sahipleri ile başlıkları bu sayıda listelenen ve 12 olduğu belirtilen bildirimlerin tamamı değil, 6’sı yayımlanmıştır.⁵ Sebebi ise bildiri sahiplerinin bir

⁵ Bunlar; Hamide Topçuoğlu’nun “Hukuk Sosyolojisi”, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun “Gelir Vergisi”, Hilmi Ziya Ülken’in “Türkiye’de Köy Sosyolojisi”

kısımının metinlerini dergiye göndermemiş olmalarıdır. Bunların yanı sıra ilk sayıya Ülken'in '1950 Nisan'ında Paris'te düzenlenen Üniversite Siteleri Kongre'sine gönderdiği raporun aslı' olduğu belirtilen bir bildiri metninin de alındığı görülmektedir. Böylece yayımlanan yazı toplamı "Maksad" girişi hariç 13'tür. 6 bildiri metninden 5'inin sonuna, sunumların ardından sorulan soru ve verilen cevapların da eklendiği dikkati çekmektedir. Ayrıca 13 yazıdan 1'i, 'Harvard Üniversitesi'nde kullanılan anketten' notu düşülmüş, yani İngilizceden yapılmış bir tercümedir. 1952 Ekim'inde çıkan ikinci sayıda, hayatını kaybeden cemiyet üyelerinden Hamdi Akverdi'yi anlatan giriş yazısı ve en sona konulan XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi'nin Fransızca Program akışı haricinde 18 yazıya yer verilmiştir. Bunların arasında 1950 Birinci Kongresi'nde sunulduğu düşünülen bir bildiri de bulunmaktadır.⁶ Yanı sıra Z. F. Fındıkoğlu'nun 'Bizde Antroponimi' başlıklı makalesinde, başlığın hemen altında bulunan isminin karşısında 'tebliği yapan' ifadesi göze çarpmaktadır. Bu ifade, metnin bir kongrede sunulmuş olduğu izlenimini yaratmaktadır. Ancak daha önce düzenlenen bir organizasyonda kullanılıp kullanılmadığına dair bilgi mevcut değildir. Diğer taraftan büyük ihtimalle henüz bir ay önce gerçekleştirildiği için XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi'nde sunulan herhangi bir bildirin bu sayıya alınmadığı görülmektedir.⁷ Temmuz 1953'te yayımlanan üçüncü

ve "Sosyolojinin Sınırları", Kazım Nami Duru'nun "Din ve Cemiyet", Nahid Tendar'ın "Laiklik" başlıklı bildirimleridir.

⁶ Sosyoloji Dünyası'nın ilk sayısında yayımlanan ve Birinci Kongre'de sunulan bildirimlerin yazılı olduğu listede, Ali Rıza Korap'ın "Terbiye ve Cemiyet"i de vardır. İkinci sayıda ise aynı ismin "Cemiyet ve Terbiye" başlıklı bir makalesine yer verilmiştir. Bir önceki sayıda, kongrede sunulan ve dergiye zamanında gönderilmemiş metinlerin ileriki sayılarda yayımlanacağı bilgisine yer verilmesi nedeniyle farklılıklarına rağmen her iki başlığın da aynı yazıya ait olduğu düşünülmektedir.

⁷ XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi'nde sunulan bildiri metinleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları'ndan 1952 ve 1954 yıllarında iki cilt halinde çıkmıştır.

ve son sayıya bakıldığında ise 11 yazı ile karşılaşmaktadır. Bunların içerisinde XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi'nde sunulan iki bildiri metni de bulunmaktadır.⁸ Ayrıca 1950'de düzenlenen Birinci Kongre'de Bedi Ziya Egemen'in olduğu bilgisi verilen "Pedagoji ve Sosyoloji" başlıklı bildiriye üçüncü sayıda Kazım Nami Duru'ya ait bir metin olarak yer verildiği görülmektedir.

Sosyoloji Dünyası Dergisi'nin mahiyetini ve dönem itibarıyla yerli sosyoloji camiasında konumlandığı yeri anlayabilmek için yukarıda birer istatistik olarak anılan yazıları ele almak gerekmektedir. Var olan 42 yazıyı birbirinden bağımsız değil de ortak temalar çerçevesinde ele almanın ise hem teknik açıdan daha elverişli hem de mahiyete ve konumlandığı yere dair amaçlara daha uygun olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede öncelikle 42 yazı *Kültür ve Sanat, Dil ve İletişim, Din, Ahlak ve Laiklik, Eğitim, Kırsal ve Şehir, Hukuk, İktisat, Stratejik Konum, Türkiye ve Dünyada Sosyoloji Gündemi, Sosyoloji Üzerine, Entelektüel, Eser Değerlendirme* başlıkları altında kategorize edilmiş ve her birinin içeriği ile ilgili bilgi verilmiştir.

- Kültür ve Sanat

Bu başlık altında Cahit Tanyol'un "Örf, Adet ve Sanat"⁹, Eflatun Cem Güney'in "Pir Dolusu, Aşk Badesi"¹⁰, Ali Rıza Korap'ın "Cemiyet ve San'at Değeri"¹¹, Hilmi Ziya Ülken'in "Fatih Devrinde Fikir ve Kültür Hayatı"¹² makalelerini ele almak mümkündür. Tanyol;

⁸ Bunlar; İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun "Milliyet, Gelenek ve Dil" ile Selahattin Demirkan'ın "Türkiye'de Köy Sosyolojisi ve Problemleri" başlıklı bildirimleridir.

⁹ Cahit Tanyol, "Örf, Adet ve Sanat", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 47-49.

¹⁰ Eflatun Cem Güney, "Pir Dolusu, Aşk Badesi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 43-44.

¹¹ Ali Rıza Korap, "Cemiyet ve San'at Değeri", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 17-18.

¹² Hilmi Ziya Ülken, "Fatih Devrinde Fikir ve Kültür Hayatı", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 4-10.

Örf ve adetlerin ortaya çıkışında bir tarafta zekâ ile müspet düşüncenin, diğer tarafta ise dinin belirleyiciliğinin yarattığı farklılıkları Batı ve İslam toplumlarındaki sanat anlayışları üzerinden sorgulamıştır. Ona göre Eski Yunan'da düşünce serbestliğinin var olması, dramatik ve plastik sanatların ortaya çıkışını mümkün kılmış ancak İslam dünyasında dinin örf ve adetleri kendi dışında bir unsurun Őekillendirmesine izin vermemesi, sanat faaliyetlerinde dinle sınırlı bir anlayış yaratmıştır. Bu nedenle Tanyol, İslamiyet men etmemiş olsaydı bile İslami zihniyet nedeniyle resim sanatı yerine yine minyatür tarzı sanatlar ortaya çıkardı düşüncesini savunmuştur. İkinci makalede Güney, Türk kültüründe bir halk şairinin nasıl yetiştiğini anlatmış ve bu unvanı kazanabilmek için sadece yeteneğin ya da cevherin değil, bir ustanın yanında pişmenin de önemli olduğunu belirtmiştir. Halk bilimi gibi spesifik bir konudan ziyade genel olarak sanatın ele alındığı üçüncü makalede Korap, sanat hayatının bir toplumun bölünme kabul etmez bir cephesi olduğunu ve sanatın gelişiminin fikir hayatının gelişimine bağlı olduğunu söylemiştir. Bu noktada Türkiye'de canlı bir sanat hayatının olmadığını belirterek nedenini eleştiri mekanizmasının yokluğuna bağlamıştır. Ona göre, kişiler kendi beğenilerine uymayanları haksızlık derecesinde eleştirmekte, uyanları ise hak etmedikleri düzeyde vmektedirler. Bu ise sanatta sahte değerlerin yaratılmasına yol açmaktadır. Oysa gerçek bir sanatın inşa edilebilmesi söz konusu sahteliğin tasfiye edilmesiyle mümkün olacaktır. Bugünkü kültür hayatının izlerinin geçmişte arandığı dördüncü ve son makalede ise lken, Fatih Devri'ne uzanmış ve Feodal Dönem sanatını ya da sanat zevkini ortadan kaldırdığı için bu devrin inkılapçı olduğunu ileri sürmüştür. lken'e göre geride kalanın yerine geçen ve bugüne ulaşan ise Doğu ve bir dereceye kadar Batı hmanizminden beslenen, monarşi ve imparatorluğa elverişli, daha yüksek bir zevk ve sanat tarzı olmuştur.

- Dil ve İletişim

İngilizceden Bilge Temel'in çevirdiği "Radyo'nun İçtimai Tesirleri Üzerine Sosyolojik Bir Anket"¹³ tercümesini, Z. F. Fındıkoğlu'nun "Bizde Antroponimi"¹⁴ ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun "Milliyet, Gelenek ve Dil"¹⁵ makalelerini bu başlık altında ele almak mümkündür. Temel'in tercümesi, dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan bir araştırmanın Harvard Üniversitesi'nde de kullanıldığı belirtilen anketidir. Çoktan seçmeli ve açık uçlu 30 sorunun yer aldığı anketle radyonun insanlar üzerindeki etkisi ve insanların bu kitle iletişim aracı hakkında ne düşündükleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Dil ile ilgili ikinci makalede Fındıkoğlu, insan isimleri bilgisi anlamına gelen ve sosyolojinin bir kolu olarak görülen antroponimi hakkında bilgi vermiştir. Bu alt disiplinin 'Niçin isimleniyoruz ve aile isimleri taşıyoruz?', 'Farklı uygarlıklarda aile isimleri taşımanın tarihçesi nedir?', 'Aile isimlerinin yapılaş şekilleri nelerdir?' gibi sorulara cevap verdiğini belirtmiştir. Ayrıca nasıl bir çalışma metodu takip ettiğini göstermek amacıyla bir yüksek lisans öğrenci listesindeki soyadlarını analiz etmiş ve 6 kategoriye ayırarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Dilin sosyolojik açıdan ele alındığı bir diğer makalede ise Baltacıoğlu, milliyet kavramının gelenekle olan bağlantısını sorgulamış ve dilin bütün bir millet kalıtının taşıyıcısı, yani milletlerin oluşumunda önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır.

¹³ Bilge Temel, "Radyonun İçtimai Tesirleri Üzerine Sosyolojik Anket", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 62-66. Bu makalenin başlığı kapak kısmında "Radyo anketi nasıl tatbik edilir?" olarak geçmektedir.

¹⁴ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bizde Antroponimi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 8-12.

¹⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Milliyet, Gelenek ve Dil", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 11-13.

- Din, Ahlak ve Laiklik

Kazım Nami Duru'nun "Din ve Cemiyet"¹⁶ ile "Ahlak Üzerine"¹⁷, Nahid Tendar'ın "Laiklik"¹⁸, N. Ş. Kösemihal'in "İlim Gözüyle Büyü ve Din"¹⁹ ve Ali Rıza Öndemir'in "Genelevler ve Fuhuş Meselesi"²⁰ makaleleri bu başlık altında sıralanabilir. Duru ilk makalesinde, totemizme uzanan bir zamansallık içerisinde dinin toplumsal şuurun bir yansıması olduğunu söylemiştir. Ardından din ve ahlak ilişkisine değinerek toplumların din kaynaklı bir ahlakla ayakta kalabileceğini belirtmiştir. İkinci makalesinde ise toplumsal düzen açısından ahlakın önemine işaret ettiği görülmektedir. Bu bağlamda ahlaki hükümleri hem bir toplum içerisinde zamanla değişebilir hem de bir toplumdaki diğerine geçebilir unsurlar olarak tanımlamıştır. Üçüncü makalede Nahid Tendar, laiklik kavramı üzerinden Batı ve İslam toplumlarını karşılaştırmış ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslam toplumlarında dinin her zaman devlet ile iç içe olduğunu, buna karşın Batı toplumlarında erken zamanlardan itibaren bu iki unsur arasında bir ayrışmanın yaşandığını ifade etmiştir. Ona göre, Türkiye'de laiklik ile ilgili uyanış III. Selim Dönemi'ndeki Batılılaşma hareketleri ile başlamış ancak tarihi sürecin farklı olması Batı'dakine benzemeyen bir laiklik anlayışı yaratmıştır. Duru'nun ilk makalesinin başlangıcında yaptığına benzer bir biçimde Kösemihal de dinin, yanı sıra büyüünün

¹⁶ Kazım Nami Duru, "Din ve Cemiyet", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 28-31.

¹⁷ Kazım Nami Duru, "Ahlak Üzerine", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2. 1952, ss. 3-4.

¹⁸ Nahid Tendar, "Laiklik", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 32-37.

¹⁹ Nurettin Şazi Kösemihal, "İlim Gözüyle Büyü ve Din", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 14-16.

²⁰ Ali Rıza Öndemir, "Genelevler ve Fuhuş Meselesi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 44-47. Bu makalenin başlığı kapak kısmında "Genelevler Hakkında Anket" olarak geçmektedir.

tarihsel-toplumsal kökenlerini sorgulamıştır. O, her iki konunun eski zamanlardan beri araştırıldığını ancak 19. yüzyılla birlikte bilimin özelde de sosyolojinin devreye girdiğini belirtmiştir. Nitekim büyüün daha çok ilkel toplumlarda dinin ise modern toplumlarda var olduğunu söylemesi, tamamen sosyolojik bir bakış açısının ürünüdür. İçerikleri kavramsal ya da tarihsel olan bu makalelerin ardından Ali Rıza Öndemir'in 'güncel' bir konuya değindiği görülmektedir. O, BM'nin aldığı üye ülkelerde fuhuşun yasaklanması kararının ardından Türk Hükümeti'nin verdiği olumsuz cevabı masaya yatırmıştır. Birçok ülkede kamuoyu yoklamaları yapılmış ve ne düşünüldüğü ortaya konmuştur. Benzer bir araştırmanın Türkiye'de yapılmamış olmasından yola çıkan Öndemir ise resmi birimlerin ve uzmanların görüşlerini derleyerek okuyucuların dikkatine sunmuş, bu yolla mevcut bilgi boşluğunu doldurmaya çalışmıştır.

- Eğitim

H. Z. Ülken'in "Üniversite Sitesi"²¹, Ali Rıza Korap'ın "Cemiyet ve Terbiye"²², N. Ş. Kösemihal'in "Paris'te Sosyoloji Hareketleri"²³, Kazım Nami Duru'nun -olduğu söylenen- "Pedagoji ve Sosyoloji"²⁴ makaleleri farklı bağlamlar üzerinden eğitimi konu edinmektedir. Ülken, Osmanlıdan itibaren Türkiye'deki üniversitelerin barınma imkânları ile ilgili fikir yürütmüş ve bu konuda hiçbir zaman etraflıca bir planlama yapılmadığını söylemiştir. Öğrencilerin barınma problemlerinin 'hâlâ' devam ettiğini belirten Ülken hem devletin hem de özel girişimin bir an önce harekete geçmesi gerektiğini sözlerine

²¹ Hilmi Ziya Ülken, "Üniversite Sitesi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 4-7.

²² Ali Rıza Korap, "Cemiyet ve Terbiye", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 16-19.

²³ Nurettin Şazi Kösemihal, "Paris'te Sosyoloji Hareketleri", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 31-37.

²⁴ Kazım Nami Duru, "Pedagoji ve Sosyoloji", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 1-3.

eklemiştir. Bu bağlamda inşa edilecek yapılar üzerine yoğunlaşarak şehrin kenarında ama şehirden kopuk olmayan öğrenci sitelerini gündeme getirmiştir. Teorik bir içeriğe sahip ikinci makalede Korap, terbiyenin toplum değerlerinin bireylere zorla kabul ettirilmesi değil, benimsetilmesi olduğunu söylemiştir. İlgili konuda okullarda hâlâ gerekli randımanın alınmadığını savunarak yaşanan aksaklıkların nedenini istikrarsızlığa, ahenksizliğe ve intibaksızlığa bağlamıştır. Kişisel gözlemleri ile zenginleştirdiği üçüncü makalede Kösemihal, Fransa'nın başkenti Paris'te bulunan ve sosyolojiye yer veren eğitim kurumlarını ele almıştır: Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, Ecole Pratique des Hautes Etudes, Sorbonne, College de France üzerine idari-mekânsal bilgilendirmelerde bulunmuş ve bu okullarda verilen sosyoloji derslerini değerlendirmiştir. En nihayetinde vardığı nokta ise Türkiye'de de benzer kurumların açılması gerekliliği olmuştur. Duru'nun kaleme aldığı dördüncü makalede bir öncekinden farklı olarak gençlere değil, çocuklara odaklanıldığı görülmektedir. O, çocuk eğitiminin çok eski zamanlardan beri filozofları meşgul eden bir konu olduğunu söyleyerek başladığı makalesinde, pedagojinin tarihçesini özetlemiş ve Komensky, Pestalozzi, Fröbel, Maria Montessori, John Dewey, Decroly gibi isimlerin çalışmalarına değinmiştir. Sözlerini ise hem pedagojide sağlanan uluslararası birikimin önemini vurgulayarak hem de her ülkenin kendine has bir anlayış inşa etmesi zorunluluğundan bahsederek tamamlamıştır.

- Kırsal ve Şehir

Bu başlık altında H. Z. Ülken'in "Türkiye'de Köy Sosyolojisi"²⁵, Nusret Köymen'in "Köy ve Şehir Fonksiyonları"²⁶,

²⁵ Hilmi Ziya Ülken, "Türkiye'de Köy Sosyolojisi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 22-27.

²⁶ Nusret Köymen, "Köy ve Şehir Fonksiyonları", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 26-27.

Burhan Anıl'ın "Güney Batı Anadolu'da Yaylacılık"²⁷, Selahattin Demirkan'ın "Türkiye'de Köy Sosyolojisi ve Problemleri"²⁸ makaleleri ele alınabilir. İlk olarak Ülken, Türkiye'de köy sosyolojisi araştırmalarının çok yeni olduğundan söz etmiş ve bu araştırmaların miladını Prens Sabahattin'in Terakki gazetesinde verdiği, 'memleketi tanıma yolunda tetkiklere girilmesi' tavsiyesiyle başlatmıştır. Ardından söz konusu tavsiyeye kendisinden ziyade takipçilerinin uyduğunu belirterek Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün çalışmalarına değinmiştir. Köy sosyolojisindeki yerli birikimle ilgili kısa bir özet yapan Ülken, Türkiye'de gerçekleştirilen her köy çalışmasının bilimsel nitelikte olmadığını vurgulayarak sözlerini tamamlamıştır. İkinci makalede Köymen, köy ile şehrin fonksiyonlarını birbirinden ayırmış ve Sanayi Devrimi'nden önce toprağa bağlı zirai üretim gibi sınai üretimin de köyün fonksiyonlarından biri olduğunu söylemiştir. Bu noktada sınai üretimin sınıfsal çatışmaların ve huzursuzlukların merkezi olan şehirlerle özdeş kabul edilmesine itiraz yöneltmiş ve bunun geçici bir durum olduğunu savunmuştur. Uygulamalı anlayışa dayalı üçüncü makalede Anıl; Denizli, Acıpayam Ovası ve Dalaman Çayı boyunca yaptığı bir araştırmadan yola çıkarak Güney Batı Anadolu'daki yaylacılık faaliyetlerini üçe ayırmıştır. Geniş sahalarda yapılan yaylacılık, küçük yaylacılık ve dağınık yerleşmenin hâkim olduğu bölgelerde yapılan yaylacılık olarak adlandırdığı her bir tipi iniş-çıkış zamanları, göç yolları, yaşam koşulları, barınma biçimleri ve ekonomik faaliyetler gibi kıstaslar üzerinden açıklamıştır. Köy sosyolojisine dair makalesinde Demirkan'ın da yerli çalışmaları Prens Sabahattin ile başlattığı görülmektedir. O, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin baskılarından dolayı Science Sociale'in 'içeride' resmi muhitlere giremediğini ancak sınırlı bir aydın kitle tarafından yaşatıldığını ifade

²⁷ Burhan Anıl, "Güney Batı Anadolu'da Yaylacılık", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 28-32.

²⁸ Selahattin Demirkan, "Türkiye'de Köy Sosyolojisi ve Problemleri", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 33-39.

etmiştir. Mehmet Ali Şevki Sevündük'ün bu yolda yürüttüğü faaliyetlere ayrıntılı olarak yer vermiş ve Ülken'in düşünüşüne benzer bir biçimde, Türkiye'de yapılan köy monografilerinin sayısının binleri bulunduğunu ancak tecrübi sosyoloji metoduna uygunluklarının az olduğunu dile getirmiştir.

- *Hukuk*

Ali Fuad Gedik'in "Çocuk Mahkemeleri"²⁹, Hamide Topçuoğlu'nun "Hukukun Sosyolojisi"³⁰, Talat Gönensay'ın "İstikbalin Hukuku"³¹, Reşat Kaynar'ın "İçtimai Realite ve Medeni Kanunumuz"³² makaleleri bu başlık altında incelenmiştir. İlk makalede Gedik, çocuk mahkemelerinin Amerika ve Avrupa'da birer 'müşahede/gözlem' kurumu olarak işlev gördüğünü, suç işleyen bir çocuk yargılanırken bazı resmi görevlilerin de çocuğun ailesini soruşturduğunu aktarmıştır. Ona göre, toplumun en küçük birimini didik didik eden bu yaklaşım aile birliğinin dağılmasına yol açmakta ve çocuk yerleştirildiği kurumlarda yalnız bir hayat geçirmektedir. Bu bağlamda Gedik'in çocukların mahkemeye çıkarılmalarını suçu ortadan kaldıran bir unsur olarak görmediği söylenmelidir. İkinci makalede Topçuoğlu, hukukun sosyal boyutlarıyla 19. yüzyıldan önce ele alınmaya başlandığını ancak bu konudaki çalışmaların sosyolojinin ortaya çıkmasıyla bilimsel bir niteliğe kavuştuğunu belirtmiştir. İlerleyen satırlarda hukuku sosyolojik açıdan inceleyenlerin kusursuz bir teknik bilgiye ihtiyaç duymadıklarını söylemiş ve hukukçu ile sosyoloğu birbirinden ayırmıştır. Üçüncü

²⁹ Ali Fuad Gedik, "Çocuk Mahkemeleri", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 8-11.

³⁰ Hamide Topçuoğlu, "Hukukun Sosyolojisi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 17. Bu makalenin başlığı kapak kısmında "Hukuk Sosyolojisi" olarak geçmektedir.

³¹ Talat Gönensay, "İstikbalin Hukuku", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 20-24.

³² Reşat Kaynar, "İçtimai Realite ve Medeni Kanunumuz", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 28-30.

makalede Gönensay, geçmişin hukukunu yumruk kuvveti ve ‘mevcut’ hukuku ise bunun maskelenmiş biçimi olarak tanımlamıştır. Ona göre, insan toplu yaşamak yeteneğinde bir varlıktır ancak her birey kendine özgüdür. Yani bireyleri madden ve manen bir kalıp ya da bir ayarda kabul etmek mümkün değildir. Bu nedenle Gönensay gelecekteki hukukun ilk prensibinin eşitlik değil, denklik olması gerektiğini söylemiştir. İkinci prensip ise hakkın sahip olunan maddi güçle uyuyor olmasıdır. Örneğin, her şeyini kaybetmiş bir borçlunun durumu düzelene kadar borcunu ödememe hakkına sahip olduğunu düşünür. Üçüncü prensip ise hakkı bulmak için sürekli olarak kanun üretilmesinin gereksizliğidir. Bu yaklaşım ile her olayın birbirinden farklılık arz ettiği ancak hepsi için ayrı ayrı kanun üretilmeyeceği vurgulanmıştır. Gönensay bu prensiplerden yola çıkan bir hukukun insanlığın gelişmesinde ve insanın olgunlaşmasında önemli olacağını belirterek sözlerini tamamlamıştır. Dördüncü ve son makalede ise Kaynar, sosyal hayatın olduğu her yerde hukuki münasebetlerin de olduğunu ve bir toplumun ihtiyaç halinde diğerlerinden hukuk kaidesi alabileceğini söylemiştir. Nitekim 1926 yılında İsviçre’den alınan Medeni Kanunu bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Ancak her ülkede görülen örf ile kanunların çatışması olayı Türkiye’de de görülmüş ve kırsalda resmi olmayan evlilikler devam etmiştir. Kaynar, medeni kanun ile sosyal gerçeklik arasındaki bu uyumsuzluğu hukuk sosyolojisinin ortadan kaldıracağını belirtmiş ve köylerde yapılacak monografi ya da anket çalışmalarının sosyal bünyemize uygun bir hukuk düzeninin meydana getirilmesinde önemli olduğunu sözlerine eklemiştir.

- İktisat

Bu başlık altında, Z. F. Fındıkoğlu’nun “Gelir Vergisi”³³ ve H. Z. Ülken’in “Türkiye’de İş Göçleri”³⁴ olmak üzere toplam iki makale

³³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Gelir Vergisi”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 18-21.

bulunmaktadır. Fındıkoğlu Fransa'ya yaptığı bir yolculuk sonucunda burada sosyolojinin değil, sosyolojilerin var olduğunu aktarmış ve pek çok alt daldan biri olarak iktisat sosyolojisinin ismini anmıştır. Ele aldığı konunun da bu alt disipline dâhil olduğunu söyleyerek Türkiye'deki mali sistemleri; Tanzimat'a kadar olan Osmanlı âleminin mali sistemi, Tanzimat ve Meşrutiyet devrinin mali sistemi, Cumhuriyet Devri Mali Sistemi olmak üzere üç başlık altında incelemiştir. Fındıkoğlu'nun her bir dđnemi maddeler halinde özetledikten sonra, 'mevcut' vergi adaletsizliğinin kaynağını I. Dünya Savaşı sonrası olarak ağıkladığı ve bu adaletsizliğin ortadan kaldırılması için uygulanan gelir vergisini masaya yatırdığı görölmektedir. Ülken ise modern sosyal hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkan iş göçlerinin Türkiye'deki izini sürmüş, bu konuda Fransız coğrafyacı Xavier de Planhol'un kaleme aldığı "Türkiye'de İş Göçleri" makalesinden yararlanmıştır. Söz konusu makalede 19. yüzyıl Osmanlısından itibaren birer cazibe merkezi haline gelen yerlerin isimleri, hangi mevsimde cazibe merkezi haline geldikleri ve misafir ettikleri dış nüfusun ne gibi ekonomik faaliyetlerde bulunduğu bilgisi mevcuttur. Ülken, Planhol'un çizdiği şemadan yola çıkararak yaşanan nüfus hareketlerinin örf ve adet farklılıklarını azalttığını ve sosyal uyumu arttırdığını söylemiştir. Mevsimlik göçlerin yanı sıra değindiği bir diğer konu da olumlu ve olumsuz yanlarıyla köylerden şehirlere doğru gerçekteşen kalıcı göçler olmuştur. Ülken hem mevsimlik hem de kalıcı göçlerin tüm dünyada var olduğunu ve coğrafyanın yanı sıra diğer sosyal bilim disiplinlerinin ama özellikle de sosyolojinin bu konu üzerine eğilmesi gerektiğini söylemiştir.

³⁴ Hilmi Ziya Ülken, "Türkiye'de İş Göçleri", *Sosyoloji Dünyası*", Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 19-25.

- Stratejik Konum

Burhan Anıl “Türkiye’nin Bugünkü Önemi”³⁵ başlıklı makalesinde, II. Dünya Savaşı’nın her milletin coğrafi varlığında yeni gelişmeler ortaya çıkardığını söylemiştir. Ancak ilk olarak toprak parçaları ile ulaşım imkânları arasındaki ilişkiyi ele aldığı görülmektedir: At ve arabanın yaygın olduğu dönemlerde ülkeler arasındaki ilişkiler komşular ile sınırlı olmuş, deniz taşıtlarının kullanımıyla kıyı ülkelerinin karşılıklı temasları yoğunlaşmış ve uçak uzak ülkeleri birbirine yakın kılmıştır. Bu bağlamda Anıl’a göre, II. Dünya Savaşı’nın ardından uçağın bir ulaşım aracı olarak yaygınlaşması ve dünya hava yollarının Türkiye üzerinden geçmesi ülkenin coğrafi varlığını daha da değerlendirmiştir. Dünya milletlerini mücadeleye sürükleyen petrole yakınlıkla da pekişen bu durum, Türkiye topraklarının dünyanın kilidi ve en büyük kalesi olmasını sağlamıştır.

- Türkiye ve Dünyada Sosyoloji Gündemi

Hilmi Ziya Ülken’in “1950 Zurich Milletlerarası Sosyoloji Kongresi”³⁶, yazarı belli olmayan “Türk Sosyoloji Cemiyeti I nci Kongresi”³⁷, A. R. K. kısaltmasıyla Ali Rıza Korap’ın “Milletlerarası XV nci Sosyoloji Kongresi (İstanbul, 11-17 Eylül 1952)”³⁸ ve

³⁵ Burhan Anıl, “Türkiye’nin Bugünkü Önemi”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 52-53.

³⁶ Hilmi Ziya Ülken, “1950 Zurich Milletlerarası Sosyoloji Kongresi”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 48-52. Bu makalenin başlığı kapak kısmında “Zurich Sosyoloji Kongresi” olarak geçmektedir.

³⁷ “Türk Sosyoloji Cemiyeti I nci Kongresi”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 53-58. Bu makalenin başlığı kapak kısmında “1950 Birinci Türk Sosyoloji Kongresi” olarak geçmektedir.

³⁸ Ali Rıza Korap, “Milletlerarası XV nci Sosyoloji Kongresi (İstanbul, 11-17 Eylül 1952)”, C. 1, S. 2, 1952, ss. 54-55.

“Sosyoloji Takvimi”³⁹ söz konusu gündemin içeriğini dolduran makalelerdir. Ülken, Zürih’teki organizasyonun 1949 yılında Oslo’da kurulan Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti’nin ilk kongresi olduğunu söylemiş ve üyelerin ileriye dönük olarak hâkimlere ve adliye memurlarına sosyoloji kursları açılması, bir İhtimai İlimler Ansiklopedisi çıkarılması, Dünya Üniversitesi’nin kurulması gibi tekliflerde bulduklarını aktarmıştır. Ülken’in kongre boyunca sunulan bildirimleri ise ‘Umumi Metodolojik Meseleler’, ‘Tatbiki Sosyoloji’, ‘Milli Karakterler ve Davranışlar Problemi’, ‘Milletlerarası Münasebetlerin Sosyolojik Manzaraları’ başlıkları altında kategorize ettiği görülmektedir. Zürih’teki ile aynı yıl İstanbul’da düzenlenen kongreye dair bilgi veren ikinci makalede; öncelikle idari işlerin görüşüldüğü, raporların okunduğu, yeni heyetin seçildiği ve sonrasında ise bildirimlerin sunulup tartışıldığı bilgisi mevcuttur. Ayrıca ilerleyen satırlarda cemiyetin kurulma sürecinin özetlendiği ve yürütülen faaliyetlerin ‘Memleket Dâhilinde ve Hariçte Avrupa’daki İlim Cemiyetleri İle Temaslarımız’ ve ‘Cemiyetimizin Diğer Faaliyetleri’ olarak ikiye ayrılıp detaylandırıldığı dikkati çekmektedir. Üçüncü makalede Korap, Türkiye’de düzenlenen ilk uluslararası kongrenin İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Salonu’nda gerçekleştirildiğini ve program akışında sosyoloji metotları, sosyoloji öğretimi, sosyoloji tarihi, tarih sosyolojisi, örfler ve değerler sosyolojisi, dil sosyolojisi, din sosyolojisi, hukuk sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, sanat sosyolojisi, tecrübi sosyoloji... gibi alt disiplinlere yer verildiğini bildirmiştir. Taşdığı öneme rağmen basında kongreye ilgili yeteri kadar habere rastlanmaması ve yurt içi katılımın azlığı ise Korap’ın dile getirdiği iki olumsuzluk olmuştur. Aynı isim üçüncü sayıdan itibaren dünya ve Türkiye’deki sosyoloji gündemini aktaran “Sosyoloji Takvimi” köşesini de kaleme almıştır. Bu köşede aktardığı ilk haber, Ankara’da düzenlenen 5. Milli Eğitim Şurası ve şurada alınan kararlar

³⁹ Ali Rıza Korap, “Sosyoloji Takvimi”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 43-48.

olmuştur. Korap ikinci olarak İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleştirilen konferansları haberleştirmiş ve birbiriyle bağlantılı konferansların aynı tarih ve saate konmalarının yarattığı aksaklıklardan söz etmiştir. Her sayıda olması planlanan köşenin ömrü, derginin üçüncü sayıdan sonra çıkmaması nedeniyle bir sayı ile sınırlı kalmıştır.

- Sosyoloji Üzerine

Bu başlık altında H. Z. Ülken'in "Sosyolojinin Sınırları"⁴⁰ ve "Sociometry"⁴¹ ile Peyami Safa'nın "Polipsişizm ve Cemiyet"⁴² makalelerini ele almak mümkündür. Ülken ilk makalesine, bütün bilimlerde sınır meselesinin mühim bir yer tuttuğunu söyleyerek başlamıştır. Ancak ona göre, sosyal bilimlerde sınırları belirlemek en zordur ve bu nedenle pek çok sosyal bilim disiplini arasında sınır kavgası yaşanmaktadır. Ülken, mevcut kavgalarla ilgili özellikle sosyolojiyi adres göstermiş ve Auguste Comte, Herbert Spencer gibi isimlerin sergiledikleri 'sosyal bilimleri sosyoloji altında birleştirme' eğilimini emperyalizm olarak nitelendirmiştir. Bu konuda kendi fikri ise sosyolojinin kendine özel bir alanı olduğu ancak sosyal bilimlerin bütün konularını kapsamadığı yönündedir. Ülken ikinci makalesinde, sosyal olaylarla psikolojik olaylar arasında en başından itibaren var olan duvarı ortadan kaldırdığını düşündüğü sosyometriyi ele almıştır. Ona göre; Comte, Spencer, Tönnies ve Durkheim'in elinde sosyoloji hep yüksek ölçekte analizler anlamına gelmiştir. Ancak sosyometri ile canlı, kendiliğinden ve bireye daha yakın bir uygulamalı anlayış ortaya çıkmış ve okulda, kışlada, hastanede, sokakta, evde yaşanan gelişmelerin mahiyetini kavramak kolaylaşmıştır. Ülken sözlerini, sosyometrinin

⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken, "Sosyolojinin Sınırları", *Sosyolojinin Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 38-43.

⁴¹ Hilmi Ziya Ülken, "Sociometry", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 13-15.

⁴² Peyami Safa, "Polipsişizm ve Cemiyet", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 5-7.

sahip olduğu bazı eksiklerin zaman içerisinde aşılabacağı saptamasıyla bitirmiştir. Üçüncü ve son makalede ise Safa, sosyolojinin bünyesinde ferdiyetçi ve cemiyetçi olmak üzere iki zıt anlayışın bulunduğunu söylemiştir. Bu anlayışların birbirine bakış açıları değişmedikçe sosyolojinin konusunun netleşmeyeceğini iddia eden Safa, düşüncelerini destekleyen örnekler sunmuştur. Söz konusu örneklerden biri, William Mackenzie'nin kamçılı deniz yosun hücreleri ile ilgili olarak söyledikleridir. Mackenzie, bu canlıların binlercesinin bir araya gelerek oluşturduğu ve volvox adı verilen kolonilerin belirli bir istikamete doğru gidip gelebildiklerini belirtmiştir. Çünkü hücreleri kontrol edecek merkezi sinir sistemi olmamasına karşın, her bir hücre arasında kusursuz bir bağ mevcuttur. Bu çerçevede en büyük organizma olarak kabul edilebilecek toplumu meydana getiren bireyler arasında da benzer bağların bulunduğunu söyleyen Safa, bireyi ya da toplumu göz ardı eden bakış açılarıyla sosyolojinin konusuna dair doğru bir sonuca varılamayacağını savunmuştur.

- Entelektüel

Rifat Necdet Evrimer'in "Hayat Meş'alesi"⁴³ ve "Bahtsız Dünya Mimarları"⁴⁴, Bedi Şehsuvaroğlu'nun "İsmail Fenni Efendi"⁴⁵, Hilmi Ziya Ülken'in "Osmanlı Tarihinde ve Bugün İçtimai Metabolizma Hadisesine Dair Notlar"⁴⁶, Ali Rıza Korap'ın "YanlıŞ Bir Mukayese ve

⁴³ Rifat Necdet Evrimer, "Hayat Meş'alesi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, s. 25.

⁴⁴ Rifat Necdet Evrimer, "Bahtsız Dünya Mimarları", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 26-27.

⁴⁵ Bedi Şehsuvaroğlu, "İsmail Fenni Efendi", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, S. 38.

⁴⁶ Hilmi Ziya Ülken, "Osmanlı Tarihinde ve Bugün İçtimai Metabolizma Hadisesine Dair Notlar", *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 39-42. Bu makalenin başlığı kapak kısmında "Osmanlı Tarihinde ve Bugün İçtimai Metabolizma" olarak geçmektedir.

Bir Teklif⁴⁷ makaleleri bu başlığı oluşturmaktadır. Evrimer ilk makalesinde, ileri toplumlardaki bireylerin kendilerine güvenen ve hayata yön verme gücünü muhafaza eden bir karaktere sahip olduklarını söylemiştir. Böyle bir insan malzemesinin varlığı ilim, fen, felsefe ve sanat alanlarında önemli aşamalar kaydedilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla ona göre, ileri toplumlarda entelektüel olarak nitelendirilebilecek nüfus fazladır ve bu nüfus temsil ettiği bireysel ve toplumsal değerlerle geleceğin teminatıdır. Evrimer ikinci makalesine, “Nietzsche’nin üstün insan dediği büyük adamlar, büyük mustarıpler ve bahtsız dünya mimarlarıdır.” diyerek başlamış ve Nietzsche’nin yanı sıra Hönderlin, Dostoyevski, Kleist, Stendal, Balzac, Dickens’ı bu tanımlama kapsamında anmıştır. Onların yalnızlık içinde yaşayarak dünyanın gözlerini hayret ve hayranlıkla kamaştıran şaheserler yarattıklarını söylemeyi de ihmal etmemiştir. İlerleyen satırlarda Evrimer, Hönderlin ve Dostoyevski’nin hayatlarını detaylı olarak anlatmış ve sanatsal üretimleri ile çektikleri acıları harmanlayarak kendi ‘üstün insan’ tanımlamasını pekiştirmiştir. Üçüncü makalede Şehsuvaroğlu, 1855-1946 yılları arasında yaşamış ve yerli düşünce tarihinin değerli simalarından biri olduğunu düşündüğü İsmail Fenni Efendi’yi tanıtmıştır. Doğduğu yer ile yetiştiği çevrenin yanı sıra, onun felsefe, müzik ve edebiyat alanlarında yaptığı çalışmalara değinmiştir. İtalyan sosyolog Vilfredo Pareto’nun görüşlerinin yer aldığı dördüncü makalede Ülken, ‘güzidelerin dolanımı/seçkinlerin dolaşımı’ teorisine dayanan uygulamalı çalışmaların Türkiye’de de yapılması gerektiğini yazmıştır. Nasıl ki bir organizmada eskiyen hücrelerin yerine yenilerinin geçmesiyle sürekli bir hareket ve canlanma sağlanıyorsa aşağı tabakalardan yukarı tabakalara doğru oluşan nüfus hareketiyle de toplumda tazelenme sağlanmaktadır. Bunun nedeni yukarı tabakaların aşağı tabakalar kadar hızlı çoğalmaması, hatta pek çok sebepten dolayı azalma eğilimi göstermesidir. İleri bir kültür seviyesine sahip ve

⁴⁷ Ali Rıza Korap, “Yanlış bir Mukayese ve Bir Teklif”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 45-46.

toplumu yöneten bu tabakalar azaldıkça oluşan boşluk, yukarı yönlü nüfus hareketi ile dolmaktadır. Ancak Pareto'nun teorisine göre her toplumun tarihinde gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık devreleri bulunmaktadır. Nitekim bir süre sonra aşağı tabakalarda görülmeye başlanan zayıflama dışarıdan bir nüfusla desteklenmezse o toplumun olgunluktan ihtiyarlık devresine geçmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda Ülken, millileşme ile Türkiye'de yeni bir yapısal yükselişin doğduğunu ve imparatorluk bünyesinde tıkanan seçkin dolaşımının milli bünyede tazelenerek devam ettiğini söylemiştir. SSCB'den ABD'ye göç etmiş bir sosyolog olan Pitirim Sorokin'in eleştirildiği beşinci ve son makalede Korap; bilimsel aklın ilk şartının başka etkilerden, gizli niyetlerden, peşin hükümlerden uzak kalmak olduğunu belirtmiştir. Tarafsızlık prensibine uymamanın cezası ise dünyaca tanınmış bir bilim adamı bile olursa maskaraya dönmektir ve Sorokin bu konudaki cezalılarından biridir. Korap'a göre Sorokin'in yaptığı metodolojik hata, toplumları şimdiki ve maddi benzerlikleriyle ölçmek ve tarihi gelişimlerinden bağımsız ele almaktır. Oysa toplumların küçüklük ya da büyüklüklerini sahip oldukları nüfus, iklim benzerliği ya da idare tarzlarının yakınlığı ile ölçmek hatalıdır. Yanı sıra kendilerine özgü tarafları belirlediği için tarihi gelişimlerini dikkate almamak da benzer sonuçlar doğurmaktadır. Korap yaptığı saptamalarla sözü Sorokin'in dillendirdiği teklife getirmiş ve bütün dünya milletlerini iki devletin otoritesine teslim etmenin özgürlük değil, esaret olduğunu söylemiştir. Ona göre, her milletin kendi maddi bünyesi ve manevi hüviyeti içinde özgür ve bağımsız yaşaması prensibi ile bu yeni çifte imparatorluk teklifi bağdaşmamaktadır.

- Eser Değerlendirme

Bu başlıkta S. Birsal, Evinç Unaran ve Ziya Somar imzasını taşıyan “Yeni Sosyoloji Neşriyatı”⁴⁸, Selmin Evrim’in “Birkaç Kitap”⁴⁹ ve Ali Rıza Korap’ın “Tarihi Maddeciliğe Reddiye”⁵⁰ yazıları bulunmaktadır. İlkinde Birsal, Mahmut Makal’in Bizim Köy ve Muhtar Körükçü’nün Köyden Haber kitapları ile ilgili bilgi vermiş, Unaran sosyometri ve psikometrinin verilerinden yararlanarak C. M. Fleming ve Kogan Paul tarafından kaleme alınan Adolescence/Gençlik kitabını değerlendirmiştir. Eserde bireyin sadece içgüdüleriyle değil, bütün psikolojik ihtiyaçları, zekâsı, yetenekleri, sosyal ilişkileri ile incelendiğini aktarmıştır. Somar ise biri sosyal, diğeri felsefi bağlarıyla insanı çözümleyen, sonuncusu da sosyolojiye giriş mahiyetinde üç kitap tanıtmıştır. İkinci yazıda Evrim’in sırasıyla demografyaya odaklanan, Amerikan Anayasasının temellerini sorgulayan, bir toplumun nasıl incelenmesi gerektiğini tartışan, Batı uygarlık dairesindeki ülkelerin farklılıkları ve ortaklıklarını masaya yatıran dört kitap üzerinde durduğu görülmektedir. “Tarihi Maddeciliğe Reddiye”de ise Korap, bu yaklaşımın Batı’da en başından itibaren olduğunu ancak siyasi boyutunun II. Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıktığını söylemiştir. Türkiye’de tarihi materyalizme yönelik eleştirilerin ‘yeni’ yapılmaya başlandığını belirttikten sonra, bu konuda H. Z. Ülken’in yazdığı *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* kitabından övgüyle söz etmiştir.

Daha önce de ifade edildiği gibi ilk sayıda 13, ikinci sayıda 18 ve üçüncü sayıda 11 olmak üzere dergide toplam 42 yazı bulunmaktadır. Bu yazılar hem teknik açıdan daha elverişli hem de

⁴⁸ S. Birsal, Evinç Unaran, Ziya Somar, “Yeni Sosyoloji Neşriyatı”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, 1951, ss. 59-61. Bu makalenin başlığı kapak kısmında “Bizde ve Garpte Sosyoloji Kitapları” olarak geçmektedir.

⁴⁹ Selmin Evrim, “Birkaç Kitap”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, 1952, ss. 50-51.

⁵⁰ Ali Rıza Korap, “Tarihi Maddeciliğe Reddiye”, *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 3, 1953, ss. 40-42.

dergiye dair fikir yürütmede daha uygun olduğu için 12 başlık altında kategorize edilmiştir. Her bir başlıkla ilgili dağılıma bakıldığında; **4 Kültür ve Sanat**, **3 Dil ve İletişim**, **5 Din, Ahlak ve Laiklik**, **4 Eğitim**, **4 Kırsal ve Şehir**, **4 Hukuk**, **2 İktisat**, **1 Stratejik Konum**, **4 Türkiye ve Dünyada Sosyoloji Gündemi**, **3 Sosyoloji Üzerine**, **5 Entelektüel**, **3 Eser Değerlendirme** yazısı olduğu görülmektedir. *Kültür ve Sanat*'ta teorik sorgulamaların yapıldığı ve Türkiye'nin ilgili alanlardaki durumunun değerlendirildiği dikkati çekmektedir. Söz konusu değerlendirmelerin bir kısmı Türkiye'nin yetersizliğinden, diğer kısmı ise zenginliğinden bahsetmiştir. *Dil ve İletişim*'deki makaleler, birbiriyle iç içe geçen her iki unsurun toplumsal alandaki işlevlerini yorumladığı gibi, sosyoloji disiplininin sağladığı uygulamalı imkânlarla Türkiye'yi analiz etmiş ya da etme amacında olmuştur. *Din, Ahlak ve Laiklik* başlığı her üç konunun toplumsal kökenine ve işlevine dair genelgeçer düşüncelerin dillendirilmesine, ayrıca 'güncel' yansımaları ile ilgili 'içeride' oluşan fikri tutumların ortaya konmasına imkân tanımıştır. *Eğitim*, ilköğretimden yükseköğretim aşamasına Batı'daki modellerin masaya yatırıldığı ve Türkiye açısından 'olan'ın eleştirildiği, 'olması gereken'in ise seslendirildiği bir başlıktır. *Kırsal ve Şehir*'de daha çok birincisine yoğunlaşıldığı ve Türkiye kırsalının ekonomik faaliyetleri yanında, sosyolojik birikimi ile de ele alındığı görülmektedir. Söz konusu birikime dair ortak kanaat, eksikleri nedeniyle yerli köy sosyolojisinin istenilen bilimsellikten uzak olduğudur. *Hukuk*, ideal kuralların ne olduğu üzerine teorik bir tartışma ile geleceği, Türk hukuk sisteminde dikkat çekilen aksaklıklar ile 'bugünü' içeren bir vizyon sergilemektedir. *İktisat* başlığında Osmanlıdan itibaren sahip olunan mali sistemin dönemlere göre farklılaşan özelliklerine yer verildiği gibi, orta ya da uzun vadeli gelişmelerin şekillendirdiği ekonomik tablo üzerinde durulmuştur. *Stratejik Konum*, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni dünyaya ve bu dünya içerisinde Türkiye'nin sahip olduğu öneme karşılık gelmektedir. *Türkiye ve Dünyada Sosyoloji Gündemi*, Türkiye dâhil dünyanın farklı coğrafyalarında sosyoloji adına düzenlenen organizasyonların ve bu organizasyonlarda gerçekleştirilen

faaliyetlerin fotoğrafını çekmektedir. *Sosyoloji Üzerine*'de bünyesindeki tartışmalar, ürettiği uygulamalı anlayışlar ve diğer disiplinlerle ilişkileri bağlamında sosyoloji merkezdedir. *Entelektüel*, bu kimliğe sahip yerli-yabancı pek çok ismin yetiştikleri çevre ve yaptıkları üretimle ele alındığı, toplumların devamlılığında üstlendikleri işlevlerin ise Türk toplumu özelinde detaylandırıldığı bir başlık olmuştur. Son olarak *Eser Değerlendirme*, 'içeride' ve 'dışarıda' yeni çıkan kitapların okuyuculara tanıtıldığı bir kapsama sahiptir. 12 başlık altında sunulan tüm birikim genel olarak değerlendirildiğinde, *Sosyoloji Dünyası*'nın teorik bilgi yanında -TSC'nin Science Sociale'e dair hassasiyetleriyle örtüşür bir biçimde- toplumdaki canlı akışa, yani uygulamalı çalışmalara da yer ayırdığı görülmektedir. Bazı yazılarda iki anlayış bir arada kullanılarak önce teorik bir çerçeve çizilmiş, ardından söz konusu çerçeve üzerine bunu pekiştiren malzeme bina edilmiştir. Ayrıca tarihi bilgi ile 'güncel' gelişmelerin yan yana verildiği örnekler olduğu gibi, ikisinden birine odaklanan örneklerin de mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Geçmiş ve 'bugünün' birlikte harmanlandığı yazılarda çoğunlukla ya herhangi bir konuda dönemler içerisinde yaşanan değişimin aktarılması ya da geçmişteki kökleriyle bir sorunun detaylı olarak kavranması amaçlanmıştır. Belirtilmesi gereken bir başka nokta da teorik ya da uygulamalı, tarihi ya da güncel olup olmamalarından bağımsız, yazıların hemen tamamının ele aldıkları konuyu Türkiye ile ilişkilendirmeleridir. Bu açıdan *Sosyoloji Dünyası*, yayımlandığı üç sene boyunca dünyanın farklı coğrafyalarına ait pek çok detaya yer vermiş ama en çok Türkiye'yi işlemiştir.

Sonuç

Temmuz 1953'te üçüncü sayısı yayımlanan *Sosyoloji Dünyası*, bu sayıda belirtilenin aksine bir daha çıkmamıştır. Veda edilmemesi, çıkarmama kararından ziyade çıkaramama durumunu imlemektedir. Eldeki malzemenin sınırlılığı, söz konusu durumun nedenlerine dair kesin bir bilgi sunmaya engel teşkil etse de dergi ve çalışanları, okuyucular ve TSC üzerinden fikir yürütmek mümkündür. Dergi ve

çalışanları başlığına odaklanıldığında, birinci sayıda neşir faaliyetlerinin nasıl yürütüleceği ile ilgili tartışmaların özetlendiğini, üçüncü sayıda ise basım işlerinin masraflı olduğunun dile getirildiğini hatırlamak gerekmektedir. Hem zamansal hem de anlamsal olarak birbirini tamamlayan iki aktarım, derginin maddi sorunlarına bir türlü çözüm üretilemediğinin ifadesi gibidir. Bu çözümsüzlüğün TSC üyelerinin dergi ile ilgili sorumluluklarını ağırlaştırdığını, onlara hem maddi hem de -harcadıkları zaman ve çaba açısından- manevi bir külfet getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim üçüncü sayıda, bilimsel bir dergi çıkarmanın yorucu ve güçlüklerle dolu olduğunun belirtilmesi maddi ve manevi külfetin varlığını doğrular niteliktedir. Nedenler sorgulamasının ikinci başlığında, mevcut olumsuzluklardan etkilenen ve bu olumsuzlukları pekiştiren okuyucular vardır. Onlar derginin son sayısında, gittikçe artan ilgileriyle mevcut mali sorunları çözecek kitle olarak tanımlanmışlardır. Ancak aynı yazıda, derginin aylar sonra çıkmasının okuyucu ilgisini soğutmuş olabileceğinden de bahsedilmektedir ki, ikinci ve üçüncü sayı arasında 9 aylık ara vardır. Bu bağlamda dergi sayılarının belirtilen sıklıkta yayımlanmaması okur ilgisinin azalmasını, okur ilgisinin azalması ise mali sorunların ağırlaşmasını tetiklemiştir, demek gerçeğe aykırı değildir. Nedenlere dair sorgulamanın üçüncü başlığında, Sosyoloji Dünyası'nın bağlı olduğu TSC bulunmaktadır. Cemiyet 1949-1950 arasındaki konferans serisi dışında, 1950'de Birinci Kongre'yi ve 1957'de İlmi Kongre'yi düzenlemiştir. Ayrıca XV. Uluslararası Sosyoloji Kongresi'nin 1952'de İstanbul'da gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. Anılan detaylar faal bir yapının varlığına işaret etse de TSC'nin 1957'den sonra başka bir organizasyona imza attığı bilgisi mevcut değildir. “Türkiye’de Sosyoloji Kongreleri Üstüne Notlar” başlıklı makalesinde Recep Ertürk ise cemiyetin herhangi bir etkinliğine rastlamanın 1958 yılından sonra güçleştiğini söyler (2001: 181). Bunun nedeni, Türk Sosyoloji Cemiyeti Yayınları'na kayıtlı son kitabın 1958 yılında çıkmasıdır.⁵¹ Yani bir daha

⁵¹ Bu kitap, Selmin Evrim'in P. Maucorps'tan çevirdiği *Sosyal Hareketlerin*

düzenlenmeyen toplantılara, sonlanan neşir faaliyetleri eklenmiştir. Farklı alanlara yayılan canlılığının sönmesi ile TSC'nin adı 1960 sonrasında hiç duyulmamıştır. Bu durum, TSC ve Sosyoloji Dünyası'nda önemli sorumluluklar üstlenen Hilmi Ziya Ülken'in 27 Mayıs İhtilali sonrasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'ndeki görevini bırakmak zorunda kalmasından ve buraya bir daha dönmeyip çalışmalarını Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde devam ettirmesinden bağımsız ele alınmamalıdır. En nihayetinde cemiyetin gittikçe sessizliğe gömülmesi, başından beri var olan 'verilmiş konferansların, yapılmış tebliğlerin ve münakaşaların kaybolmaması için bir derginin çıkarılması gerektiği' fikrini anlamsızlaştırmış görünmektedir. TSC'nin son kongresini 1957'de düzenlemesine karşın derginin yayın hayatının 1953'te sonlanması ise 'erken final'de tek başına cemiyet faaliyetlerinin seyrekleşmesinin değil, basım ve satış aşamalarında yaşanan problemlerin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin resmi dergisi Sosyoloji Dünyası, 'erken final' nedeniyle sınırlı bir yazı yekûnuna ancak geniş bir konu yelpazesine sahiptir. 42 yazı teorik ya da uygulamalı, tarihi ya da güncel ve yahut karma yapısıyla dönem okuyucularını pek çok alanda bilgilendirmiş, onlara bir farkındalık kazandırmıştır. 'İçindekiler' bahsinde değinilen -bir tercüme hariç- her metin yerli isimler tarafından yazılmış ve ilgili metinlerde sarf edilen sözler doğrudan ya da değil büyük oranda Türkiye'yi seslendirmiştir. Bu konuda altı çizilmesi gereken detay ise Türkiye'nin sosyolojik bir bakış açısıyla ele alındığıdır. Dolayısıyla derginin, okuyucuları üzerinde 'ilmi' bir bilinç yaratma amacıyla olduğu savunulabilir. Tarihi, güncel, metodolojik ve uygulamalı boyutlarıyla 'içerideki' ve 'dışarıdaki' sosyoloji birikimini aktarmayı ihmal etmemesini de söz konusu amaçtan ayrı düşünmemek gerekir: Okuyucuların disipline dair doğrudan bir düşünüş sergileyerek

Psikolojisi' dir.

sosyolojik bir bakış açısı geliştirmelerine imkân tanınmıştır. Bütün bunlardan hareketle Sosyoloji Dünyası'nın istenilen sıklıkta çıkmaması ve uzun soluklu olmaması gibi dezavantajlarına rağmen pür sosyolojik bir duruş sergilediğini ve alandaki dergicilik faaliyetlerinde silinmeyen bir iz bıraktığını söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Ertürk, Recep (2001). "Türkiye'de Sosyoloji Kongreleri Üstüne Notlar". *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 175-185.

Gulbenkian Komisyonu (1996). *Sosyal Bilimleri Açın*. Çev: Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları.

Kaçmazoğlu, Hacı Bayram (2013). "Türkiye'de Sosyoloji Çalışmaları: 1950-1960 Dönemi". *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi, İstanbul, s. 93-137.

Korap, Ali Rıza (1952). "Milletlerarası XV nc. Sosyoloji Kongresi (İstanbul, 11-17 Eylül 1952)". *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 2, s. 54-55.

----- (1953). "Sosyoloji Takvimi". *Sosyoloji Dünyası*, Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 3, S. 3, s. 43-48.

Parin, Suvat (2006). "XV. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi Üzerine Notlar". *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, C. 3, S. 12, s. 151-161.

Sosyoloji Dünyası (1951). "Maksad". Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, s. 3.

Sosyoloji Dünyası (1951). "Türk Sosyoloji Cemiyeti I nci Kongresi". Türk Sosyoloji Cemiyeti, C. 1, S. 1, s. 53-58.

Türk Sosyoloji Cemiyeti İlmi Kongre Tebliğleri (1957). İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Ülken, Hilmi Ziya (1950). “Türk Sosyoloji Cemiyeti (1949)”. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yayınları, S. 6, s. 137-138.

----- (1950). “Türk Sosyoloji Cemiyeti Birinci Kongresi”. *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yayınları, S. 6, s. 138-139.

EXTENDED ABSTRACT

The new world which emerged after 1945 led to some radical structural changes in social sciences, and sociology in particular. The methodological consequence of the above mentioned changes has been the idea of practical approach which was born in the United States of America, while the institutional consequence of the changes has been the foundation of the International Sociological Association. Launched after a congress which was held in September 1949 in Oslo, and aiming to bring all the countries in the world together through sociology, the association penetrated "inside" by the foundation of Turkish Sociological Association (TSA) in December of the same year. TSA defined its goals as follows: to organize dispersed studies, to bring people who work on sociology together, to compose a sociology dictionary, to issue journals, to provide regular notifications and conferences, and to systemize the research done in the country. In accordance with the idea that issuing a journal was of top priority to ensure that the notes in notifications and conferences did not get lost, the journal 'Sosyoloji Dünyası' (World of Sociology) published its first issue one and a half year later following the foundation of the association.

Although the journal 'Sosyoloji Dünyası' announced in its first issues that it would be published ten times a year, it was published three times in total during July 1951 and July 1953 corresponding to only one issue in a year. The reasons for the barrenness were insufficient budget which was also reflected within the pages, little support from the readers, and diminishing activities of TSA. Those inconveniences in return limited the lifespan of the journal 'Sosyoloji Dünyası'. Nevertheless, thanks to the moral and material support from many TSA members such as Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, the journal made many permanent contributions to accumulation of sociology in the country by vitalizing the sociological atmosphere.

The journal 'Sosyoloji Dünyası' had 13 articles in its first issue which was published in July 1951, 18 articles in the second issue published in October 1952, and 11 articles in the last issue published in July 1953, corresponding to 42 articles in total. In this study, those articles are not only statistically presented but also the contents of those articles are handled by grouping them under 12 separate subjects in order to have a deeper understanding of the position that the journal had in the sociological community. These titles are as follows: Culture and Art; Language and Communication; Religion, Ethics, and Secularism; Education; Countryside and City; Law; Economics; Strategic Location; Sociological Agenda in Turkey and in the World; On Sociology; Intellectual; Analyzing Books on Sociology. Almost all of the 42 articles whose contents were whether theoretical or practical, historical or contemporary or both, remembered to touch on Turkey. In that direction, Turkey in

the early 1950s and before 1950s was reflected in the pages of the journal with a sociological perspective. It can be clearly seen that there was an effort to transmit the local and foreign sociological accumulation to the readers in order to impose the above mentioned perspective to them. All of those properties of the journal 'Sosyoloji Dünyası' made it one of the few sociological journals which aimed to create awareness about sociology.

Buğrul, Hasan (2019). "Van - Hakkâri İlleri Kültür ve Sanatında Kuşlar". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 36, s. 477-512.

DOI: 10.21550/sosbilder.466180

VAN - HAKKÂRİ İLLERİ KÜLTÜR VE SANATINDA KUŞLAR

Hasan BUĞRUL*

Gönderim Tarihi: Ekim 2018

Kabul Tarihi: Kasım 2018

ÖZET

Van ve Hakkâri illeri sanat ve kültürü irdelendiğinde kuşların bunlarda büyük bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tarihi eser olarak Akdamar Kilisesi ve Yedikilise Manastırı bu yönüyle dikkat çekerler. Figürlerine yer verilen kuşlar arasında bölgede rastlanılan türler yanında "tavus" kuşu gibi bölgede rastlanılmayan kuş türlerini de görmekteyiz. Dokuma ve örgü eserler üzerinde de sıkça kuş figürlerine rastlanmaktadır. Kültürel etkileşimde insanların farklı yönleriyle kuşlara benzetilmesine sıkça yer verilmektedir. Bu anlamda; kartal, turna, bülbül, hühüt, kaya güvercini, leylek, kınalı keklik, suna, karga ve serçe gibi kuşlar öne çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda, Van-Hakkâri yöresi kültür ve sanatında kuşların etkisi ile bağlantılı detaylı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile bu alandaki boşluğun doldurulması ve yörenin kültür, sanat ve turizmine katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Van, Hakkâri, kuşlar, kültür, sanat*

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Meslek Yüksekokulu Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, hbugrul@yyu.edu.tr

Birds in Culture and Art of Van-Hakkâri Provinces

ABSTRACT

Considering the art and culture of Van and Hakkâri, we can say that birds also appear to have a great place in them. As historical monuments, Akdamar Church and Yedikilise Monastery attract attention from this aspect. Besides giving a place to the figures of the birds found in the region, we see bird species such as "peacock" which is not encountered in the region. Stylized bird figures are also frequently found in weaving and knitting works. It is common for people to be compared to birds in different aspects. In this sense; the birds such as eagles, crane, nightingale, hoopoe, rock dove, stork, rock partridge, shelduck, crow and sparrow come to the fore. In the researches conducted, a detailed study related to the effect of birds in Van-Hakkâri region culture and art was not found. In this study it is aimed to fill the gap in this area and contribute to culture, art and tourism of the region.

Key words: *Van, Hakkâri, birds, culture, art*

1. Giriş

İnsan içinde yaşadığı dünyanın yanı sıra farklı bir evren ve çevresinde gördüğü varlıklar dışında da birtakım yaratıkların olabileceğini zihninde hep canlı tutmuştur. Bunun neticesinde de kültür ve sanatımızda çevremizde gördüğümüz gerçek varlıklar dışında mitolojik bir takım yaratıkların da yer aldığı görülür. Hayal edilen yaratıklar arasında kuşlar da önemli bir yer tutmaktadır. Mitolojik olarak adlandırılan bu kuşların her türünün farklı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar arasında şans, uğur, talih getiren kuşların olduğu ve bir gün bunlar vasıtasıyla hayallerini gerçekleştirebileceklerini düşünmüşler. Bunun yanı sıra çevrede görülen kuşların her birinin özelliğine göre de bir anlam biçilmiş ve bu düşünceler kültür ve sanatta yer edinerek nesilden nesile günümüze kadar ulaşmıştır.

Van ve Hakkâri illerimiz zengin bir kuş potansiyeline sahiptir ve bu illerimizde farklı dönemlere ait birçok sanat eseri üzerinde kuşlarla bağlantılı sanata rastlandığı gibi bu illerde yaşayan insanların

kültüründe de önemli derecede yer edindikleri görülür. Bu kültür, geçmişten günümüze gelen kuşlarla bağlantılı bir birikimi kapsar.

Elde edilen bilgiye göre, bu bölgede kuş türleri açısından zengin olmasını sağlayan faktörlerinden biri “önemli kuş göç yolları” üzerinde yer alması ve bir diğeri de çok sayıda sulak alanlara sahip olmasıdır. Bu konuda Durmuş vd. (2013: 194) şu bilgilere yer verirler: Havzada 1998 yılından beri yapılan ornitolojik veriler sonucunda, havzada yaşayan kuş türü sayısının 142 den 213’e çıktığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda ornitolojik araştırmalar yaygınlaştıkça sayının 300'lere kadar ulaşabileceği düşünülmektedir (Adızel 1998; Adızel vd. 2011).

2. İslam Öncesi Türk Kültüründe Kuşlar

İslam öncesindeki bozkır sanatında (hayvan üslubunun) kuşların da önemli bir yere sahip olduğu görülür. Çoruhlu (1988: 152-153), kuşların insanlar üzerindeki farklı etkilerini şu şekilde aktarır: Bilindiği gibi kuğu ve kaz gibi bazı kuşlar Orta Asya’da ve Çin’de çok eski çağlardan beri kutsal sayılıyordu. Örneğin bildircin yiğitliğin; sülün güzellik ve iyi şansın; saksığan iyi haberin; turna ölümsüzlüğün ve uzun hayatın; altın ya da kırmızı karga güneşin; karakarga şeytanın ve kötülüğün; ördek, mutluluk ve refahın; tavus güzellik, itibar ve şeref; güvercin uzun hayatın; kaz erkekliğin, evliliğin ve başarının simgesi olmuştur. Kaz ve kuğu gibi kuşlar Türklerde beylik timsali olmuştur.

2.1 Mitolojik Kuşlar

Türk kültürü ve sanatında her birinin farklı özelliğe sahip olduğu varsayılan birçok mitolojik kuş vardır ve “anka” ile “hüma” en yaygın söz edilenler arasında yer alırlar. İkisinin benzer unsurların sembolü olarak değerlendirilmesi eleştiriye sebebiyet vermektedir. Ögel (2003: 108-109), bu iki kuşla ilgili şu hususlara yer verir: Ön Asya mitolojisinde başlıca iki önemli efsanevi kuş vardır. Bunlardan birincisi Arapların “Anka dedikleri kuştur ki, biz Türkler bu kuşun Farsça ve Arapça adlarını birleştirerek Zümrü-dü Anka deriz. Aynı kuşa İran mitolojisi ise Simurg veya Sireng adını verirdi... Yine daha sonraki İran

mitolojisinde bu kuşun Kaf veya Elburz dağlarında oturduğu söyleniyordu. Bu kuşun tüyünü ele geçirenlerin en büyük sırta ve ölümsüzlüğe erecekleri iddia ediliyor ve efsanelerde böyle yazılıyordu. Humay veya Türkçe Hüma kuşu ise daha başkadır. Peygamberin hadislerinde ve İslami edebiyatta da geçen bu kuş, bir Cennet kuşudur... Hüma kuşu için erişilmeyecek bir yer yoktur. Onun için İslamiyet'te Allah'ın mekânsız olduğunu göstermek için, Hüma kuşu örnek olarak gösterilmişti... Hüma, erişilmeyecek yüksekliklerin bir sembolü idi.

2.2 İslam Öncesi Türk Kültüründe Önemli Bir Yere Sahip Kuşlar

2.2.1 Kartal

Kuşlarla ilgili Türk kültür ve mitolojisi irdelendiğinde “anka” ve “hüma” gibi efsane kuşlarının yanı sıra “kartal, kuğu, turna, karga ve kaz” gibi kuşların ön plana çıktığı görülür. Ögel (2003: 47), kartal ile ilgili olarak şunları ifade eder: Kartal, Yakut şamanlarına göre en yüksek ruhları taşıyan hayvanlardır. Bazı kabileler bu hayvanlardan veya değişik cinslerinden türediklerine inanmaktadırlar. Kartal aynı zamanda tanrı ile şaman arasında elçi vazifesini görmektedir.

2.2.2 Çift Başlı Kartal

“Çift başlı kartal” İslam öncesi Türk kültür ve sanatında olduğu gibi Anadolu Selçuklu döneminde de önemli bir yere sahip olduğu görülür. Daşdağ (2017: 312), kartalın çok yükseklerde uçması, çok uzaktaki unsurları seçebilmesi, hızı, gücü vb. özelliklerini şu hususlarla özdeşirir: Kartalın Türklere koruyucu ruh kabul edildiği için özellikle silahlarda ve mimari yapılarda kullanıldığı düşünülmektedir. Genellikle kartal göklerin hâkimi olup, güç simgesidir. Koruyan ve egemenlik kuran iki ruhun ya da iki iktidarın güç birliği durumlarında iki kez artırılmış gücünü simgelemektedir. Türklere kartalın ve doğanın önemli bir yeri vardır. “Yakutlara göre, göğün en üst katında ve göğün yere açılan kapısında, yeri göğü bağlayan *Dünya Ağacı*'nin tepesinde

çift başlı bir kartal otururdu. Göklerin korunması bu kartalın vazifesiydi.” (13) Yine Yakut Türklerinde and, kartalın adıyla içilir. Evlerinin çevresinde kartal gören Yakutlar, ona et ziyafeti çekerler. Yanlışlıkla bir kartalı öldürürlerse cenazesini törenle şamana kaldırırlar. Asya’da bebedsiz kadınlar, kendilerine yavru bağışlaması için kartala yalvarırlardı.

2.2.3 Karga ve Kaz

Karganın farklı toplumların kültüründe genellikle olumsuz yönüyle ön plana çıkarılırken İslam öncesi Türk kültüründe olumlu yönde bakıldığı, Türkler tarafından ata olarak kabul edildiği görülür. Ata olarak kabul edilen diğer kuşlar arasında “turna ve kaz” gibi kuşların da yer aldığını Sever (1999: 85), şu şekilde belirtir: Yabani kaz, yüksek mertebeli kimselerin timsali idi. Kaz ve Korday (kuğu) Türklerde beylik ve kut timsali idi... Kaz da Türk mitolojisinde önemli bir yer tutar. Altay şamanların davulları üzerinde kaz ile kartal resimleri bulunurdu. Kaz, Türk mitolojisinde çok akıllı ve bilgiç bir kuştur. O, Şamanizm’in kanun ve adetlerini iyi bilir. Kam’a hangi ilahı ziyaret etmesi, hangi yoldan gitmesi ve ilahın huzuruna nasıl çıkılması gerektiğini öğütler.

2.2.4 Turna

Temizkan (2014: 165-166), “turna” kuşunun “ata” olarak kabul edilmesinin yanında Yamaeva’dan vd. (1994: 353) bu kuş ile ilgili yansımaları şu şekilde aktarır: Altay Türkleri arasında kutsal kabul edilen kuşlardan biri, turnadır. Eşli ve eşine sadık kuşlardan biri olan turnanın öldürülmesi kesinlikle yasaktır. Özellikle halk hikâyelerinde turna, haber getiren, kendisinden haber sorulan, dertleşilen bir kuştur. Sıladan veya sevgiliden haber getirir. Turna da tanrıya ulaşmak için bir elçi bir aracı idi ve muhtemelen şamanın ruhunu da temsil ederdi.

2.2.5 Kuğu

Türk kültüründe önemli bir yere sahip diğer kuşlardan biri de kuğudur. Çoruhlu (1988: 35-36), bu kuş türü ile ilgili şu noktalara yer verir: Kuğu'nun Türk mitolojisinde ve özellikle Hint mitolojisinde önemli bir yeri vardır. Bazen tanrılığın ve kutsal kadınlığın simgesi olarak düşünüle kuğu bazı Yakut kabilelerinin totemi ve türediklerine inandıkları bir hayvan idi. Kuğu şekline girme olayı Türk ve Hint mitolojilerinde görülen önemli bir inanç motifidir. O İslam döneminde Türklerde kalp temizliğinin simgesi idi. Türklerde bazı ruhların kuğu şekline girdiği inancı yaygın olarak görülür.

2.2.6 Atmaca

Daşdağ (2017: 310), atmaca kuşu ile ilgili olarak Baş'tan şu hususları aktarır: Hükümdarın kuvvet ve kudretini öven ifadeler, kutsal savaş kahramanı, dünyanın güneşi, insanlığın savunucusu gibi sembolik anlamları taşıyan atmaca ile görselleştirilmiştir (Baş 2006).

3. Van - Hakkâri İleri Sanatında Kuşlar

Van'daki tarihi eserlerden Akdamar kilisesi ve Yedikilise Manastırı üzerinde kuş figürlerinin güzel örneklerine rastlanır. Hakkâri'de ise farklı hayvan figürleriyle beraber kuş figürlerini daha çok kilim ve çorap gibi el sanatlarında yaygın olarak görebiliriz.

3.1 Van Yedikilise Manastırı Üzerinde Bulunan Kuş Figürleri

Akdamar Kilisesi ve Yedikilise Manastırı'nda görülen bezemeler arasında kuş figürleri önemli bir yere sahiptir. Yedikilise Manastırı üzerinde genellikle ötücü türden kuş figürlerinin olduğu görülür. Bunlar arasında sığırcık, güvercin, leylek (akleylek), kuğu, karga, bülbül ve kaz vardır. Karaca (2017: 972), Yedikilise Manastırı'ndaki kuş figürleri konusunda şu hususlara yer verir: İncelediğimiz yapıda 13 ayrı haç işlemeli taş üzerinde çiftler halinde 26 adet kuş figürü bulunmaktadır. Kuşlar haçkarların alt köşelerinde olup her çift aynı tür olarak işlenmiştir. Toplamda 10 ayrı kuş türü olduğu belirlenmiştir. Jamatunun

batı cephesindeki taçkapının güneyindeki 22 adet haç işlemeli taştan (haçkar) 9 tanesinde kuş figürleri yer almaktadır. Haçların alt köşelerinde karşılıklı duran, simetrik olarak çiftler halinde birbirine orantılı olarak yapılmış 18 adet kuş bulunmaktadır. Taçkapının kuzeyindeki dizi şeklinde devam eden 21 adet haç işlemeli taştan 3 tanesinde karşılıklı çiftler halinde toplam 6 adet kuş figürü vardır.

3.2 Van Akdamar Kilisesi Üzerinde Bulunan Kuş Figürleri

Akdamar kilisesi dış cephesi üzerinde yer alan “tavus kuşu” dışındaki kuğu, suna, küçük yırtıcılar, kartal, kerkenez, beç tavuğu, horoz, keklük, bildircin, toy kuşu, martı, güvercin, kumru ve karganın Van Gölü Havzasında yaşayan kuş türlerinin olduğu görülür. Kabartma tekniği ile yapılan mimari plastik süslemelerdeki kuşların bir kısmının süsleme unsuru olmasının yanında ikonografik açıdan anlamlar taşırlar. Bunlardan bazılarını Hristiyan kültürü açısından irdeleyecek olursak:

3.2.1 Kuğu / Kaz

Tomislav (2016: 447), Yunan mitolojisinde “kaz/kuğu”¹ ile ilgili ortaya konulan görüşlerden birisini şu şekilde açıklar: (MS 4. yüzyıl sonları - 3. yüzyıl başları) Apollo bir koşu atına değil, muhtemelen savaş arabasını çeken, kanatlı bir kaz/kuğuya sahipti veya onu üzerinde taşıyan (D. 38.206).

3.2.2 Kartal

Kartal², hızı ile yıldırım ve şimşekle, çok yükseklerde uçuşu ile güneşle ve cennetle ilişkilendirilir. Bunun yanında farklı kültür ve inançlarda güç, diriliş, yeniden doğuşun sembolü olarak görülür. Akdamar Kilisesi üzerinde yer alan bazı kuşlar “üzüm” ile tasvir edilmiştir. Collins (1913: 32), bu tarz tasvirlerin (kuşların üzümü gagalaması) Hristiyanlık inancında ebedi yaşama, ruhun ebedi yaşama

¹ Bk. Ek 1.

² Bk. Ek 2.

ulaşmasına işaret olabileceği şeklindeki değerlendirilmeyi şu şekilde yapar: Kartal ile ilgili aktardıklarına bakacak olursak; Kartal yaşlandığında ve neredeyse kör olduğunda, ta ki güneşin sıcağında kanatlarını yakana kadar havaya uçar. Sonra doğrudan üç kez düz suya dalar ve bir kez daha ondan genç bir kartal ortaya çıkar. Balıkların aşağıda yüzdüğünü gördüğü zaman bir dalış yapar ve balığı kendisi için yakalar. Buradaki kartal Tanrı'nın göz kamaştııcı nuruna bakabilen İsa'yı temsil ediyor.

3.3.3 Tavus Kuşu

Tavus kuşu³, ilkbahar, doğum, yeni nesil, uzun ömür, sevgi, iyi ilham kaynağı, başarılı ilişkilerin ve meslekte başarı kazanmanın simgesi gibi olumlu kavramların simgesi olmasının yanında göz alıcı güzel tüylerinin görüntüsü kibir, gurur ve gösterişin bir işareti olarak görülür. Kuyruk tüylerindeki halka desenler yıldızların, evrenin, güneşin, ayın ve "gök kubbenin" aynı zamanda her şeyi gören Tanrı'nın sembolü olarak değerlendirilir. Collins (1913: 33), tavus kuşunun ölümsüzlüğün simgesi olduğu görüşünü şu şekilde ortaya koyar: Çünkü onları baharda daha ihtişamlı bir şekilde geri kazanmak her yıl kuyruğundaki tüyleri döker. Şimdiye kadar bilindiği kadarıyla, tavus kuşu mimari tasarımda gururun simgesi değildir. Bir görüşe göre, tavus kuşu uyandığında, korku içinde haykırır çünkü rüyasında güzelliğini kaybettiğini görür.

3.3.4 Horoz

Horoz⁴; cesaretin sembolü olarak görülür. Horoz dövüşüne bakıldığında tarih öncesine kadar dayandığı; Hindistan, Çin, İran ve diğer Doğu ülkelerinden sonra Yunanistan'da, sonrasında da diğer Avrupa ülkelerine yayıldığı bilgisine rastlanmaktadır. Horoz dövüşünün birçok farklı sanat unsurunun üzerinde yer aldığı görülür. Collins (1913:

³ Bk. Ek 3.

⁴ Bk. Ek 4.

28), “horoz dövüşünün” daha çok zorluklara karşı direnişini simgelediğini şu şekilde açıklar: Beyaz horoz kutsal hayata sahip kişiyi simgeliyor. İlk yazarlar, horozun ihtiyatlık ve cömertlik anlamlarına sahip olduğunu ifade ederler. Bu ikincisi önemlidir çünkü yiyecek yolunda bulunduğu her şeyi yemez, paylaşmak için tavuklara çağrıda bulunur.

3.4.5 Güvercin

Güvercin⁵ figürü, saflığın, masumiyetin yanı sıra haberleşmenin sembolü olarak değerlendirilir. Bir hikâyeye göre, Nuh Peygamber suların yer yüzeyinden çekilip çekilmediğini öğrenmek için gemisinden bir güvercini gönderir ve güvercinin ağzından bir zeytin yaprağı ile dönüşüyle suyun çekildiği anlaşılır. Collins (1913: 30) güvercinin Hristiyanlık inancındaki yerini şu şekilde aktarır: Güvercin gagasında bir zeytin dalı taşıdığımda, genellikle Nuh ve gemisi ile bağlantılıdır ve önemi aşağıdaki gibidir. Tıpkı güvercin gibi nasıl ki ayak tabanlarını gemi dışında dinlendirebilecek güvenli hiçbir yer bulamıyorsa, Hristiyan da ruhunu Kilise'nin dışında hiçbir yerde güvenli ve huzurlu bulamaz. Bazen güvercin sadece zararsız bir Hristiyanın hayatını temsil eder. Bunun için, Rabbimiz, güvercinler gibi zararsız olmamızı söyler. Fakat güvercin genellikle Kutsal Ruh'u simgeliyor.

3.4.6 Keklik

Keklik⁶, iyi anlamda, gerçeğin, dürüstlüğün yanında hilekârlık ve aldatma gibi kötü anlam taşıyan kavramların da sembolü olarak görülür. Akdamar kilisesi üzerinde kabartma olarak yer verilen keklik figürü üzüm gagalarırken betimlenmiştir. Bu anlamda, kekliğin üzümle betimlenmesi, muhtemelen kartal gibi ebedi yaşamı, ruhun ebedi yaşama ulaşmasını sembolize eder.

⁵ Bk. Ek 5.

⁶ Bk. Ek 6.

3.5 Hakkâri Dokuma Eserleri Üzerinde Görülen Kuş Figürleri

Kuş figürünün üzerinde yer aldığı diğer unsurlar arasında dokuma ve örgü işlerini de saymak mümkündür. Dokumada ve örgüde önemli bir yere sahip olan Hakkâri ve Van illerimize ait kilimler ve yün çoraplar üzerindeki bezemede kuş figürü de önemli bir yere sahiptir. Bu unsurlar üzerinde yer alan kuşlar figürleri daha çok “muhabbet, sevgi, aşk” ile bağlantılıdır. Hakkâri kilimlerini emsalleriyle kıyasladığımızda hem tarihi geçmişi bakımından hem de malzeme ve bezemesiyle en ön plana çıktıkları görülür. Bu sanat eserleri üzerindeki bezeme zenginliği içerisinde farklı hayvanlara ait figürler arasında “kuş figürleri” de önemli bir yere sahiptir. Kuş figürlerine bakıldığında, dokumacının hayal ettiği ve kafasında oluşturduğu bazı farklı kuş türlerinin yanı sıra, “hüthüt” kuşu⁷ gibi inançla bağlantılı kuş figürlerine de yer verildiği görülür. “Muhabbet kuşu”⁸ denilen stilize kuş figürü de kilimlerde sıkça rastlanan motifler arasında yer alır.

4. Van - Hakkâri İlleri Kültüründe Kuşlar

Kuşların toplumların sanat eserlerinde ve kültüründe yer edinmesi genellikle belirli inanç, düşünce ve farklı algılamalara bağlı olarak ortaya çıktığı görülür. Konya Mevlevi dergâhında bulunan ve *nisantası* olarak adlandırılan bir kap üzerindeki kabartma “horoz, kaz, karga ve tavus” kuşu figürleriyle ilgili yapılan bir açıklama buna iyi bir örnektir. Musul’dan getirilen ve Miladi 1333’e tarihlendirilen bu bakır tas (Nisan’da yağmur suyunun toplanıp dua edildikten sonra şifa ve bereket getirmesi niyetiyle bu suyun dağıtımında kullanılan kap) üzerinde yer alan kabartma kuş figürleriyle ilgili değerlendirme Bakara Suresi’nin 260. ayetinin meali ile irtibatlandırılmaktadır:

⁷ Bk. Ek 7.

⁸ Bk. Ek 8.

Hani İbrahim: “Ey Rabbim! Ölüye nasıl hayat verdiğini bana göster!” demişti. (Allah da:) “Ne o, yoksa inanmadın mı?” diye sormuştu. O da: “Hayır (inandım), ama (görmeme izin ver) ki kalbim tamamen yatışsın” dedi. Bunun üzerine Allah buyurdu ki: “Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak (uçarak) sana gelirler. Muhakkak ki Allah mutlak galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Oral (1954: 4), Bakara Suresi’nin 260.ncı ayetinin ilham alınarak bu dört kuş ile ilgili şu değerlendirmelere yer verir: Bu dört kuş mesnevi-i şerifte izah edilirken (kaz, tavus, karga ve horoz)dur. Bunlar insandaki dört huyun misalidir. Kaz hırsa, horoz şehvete, tavus dünya mertebelerine, mansıplarına yani servet, süs ve ziynetlerine karga da tul-i amele işaret teşbih edilmiştir.

Van ve Hakkâri yöresinde kuşlarla ilgili kültürün zenginliği dikkat çeker. İnsanların bazı davranış biçimlerinin farklı kuşlarla özdeşleştirildiği görülür. Kutsal olarak kabul edilen “güvercin” ve “hüthüt” gibi kuşlara asla zarar verilmez. Diğer kuşların avlanması veya zarar verilmeye çalışılması da yine kuşların dilinden engel olunmaya çalışılması yörede hayvanlara verilen değerlerin bir göstergesi olarak görmek mümkündür.

4.1 Hüthüt Kuşu

Hüthüt kuşu⁹; anka, hüma, kaknus ve semender gibi efsane kuşlar arasında yer almakla birlikte Kur’an’da ismi ve bununla bağlantılı bilgilere yer verilmesiyle İslam kültüründe önemli bir yere sahiptir ve kutsal sayılmaktadır. Van ve Hakkâri çevresinde de kutsal sayılmaktadır ve asla zarar verilmez. Eskiğün (2006: 37-38), hüthüt kuşu ile ilgili olarak şu bilgileri aktarır: Süleyman peygambere hizmet eden hüthüt çok uzaklardaki suyu havadan görebilme ve keşfedebilme

⁹ Bk. Ek 9.

maharetinden ötürü, Süleyman Peygambere ve ordusuna kılavuzluk eden olağanüstü bir kuştur

Belli başlı özellikleri arasında toprağın altındaki suyu görmesi, eşine olan bağlılığı, eşi ölünce yeni bir eş aramaması, anne babasına karşı hürmetkârlığı sayılabilir. Hüthüt yaşlandıklarında anne ve babasının yiyeceklerini temin eder. Annesi öldüğünde uygun bir yer buluncaya kadar onu başında taşıdığı için mükâfat olarak güzel bir tepelikle donatılmıştır. (Câhız, III, 510-514; Demîrî, 11, 436-440)... Hüthüt Hz. Süleyman'ın Seba Melike'sine elçi olarak gönderdiği kuş olması bakımından önemlidir. Ancak hüthütün asıl önemi bütün kuşlara öncülük ederek onları Kafdağı'nın ardındaki kuşların şahına götürmesidir. Bu yönüyle hüthüt (ibibik) doğruluk, isabet ve menzile ermenin göstergesidir. O, harekete geçtiğinde diğer bütün kuşların ona uyması gerekir.

4.2 Kartal / Çift Başlı Kartal

Kartal¹⁰ ve çift başlı kartal olağanüstü kuşlar arasında yer alırlar. Alp (2009: 54), onlarla özdeşleştirilen temalara şu şekilde yer verir: Sanat eserleri üzerinde Anadolu Selçuklularında çift başlı kartal, aslan ve ejder motifleri birer hükümdarlık, kudret ve kuvvetin ve aynı zamanda da ışığın sembolü olmuştur. Bu figürler kullanıldıkları yere göre değişik anlamlar da almaktadırlar. Anadolu Selçuklularında boğa, ayı, kartal ve aslan güneşi sembolize eder. Çift başlı kartalın hem geçmişe hem geleceğe bakmayı, politik nedenlerle birleşmeyi de sembolize ettiği düşünülebilir.

Özel (2018: 554), kartal ile ilgili değerlendirmeyi Ögel'den (1972: 217) şu şekilde aktarır: Kartalın çift başlı yapılmasının sebebi, Türk sanatındaki simetri tutkusudur, koruyan ve egemenlik kuran iki ruhun, iki iktidarın güç birliği durumlarında iki kez arttırılmış gücün, çift başlı kartalla simgelendiğini belirtmektedir.

¹⁰ Bk. Ek 10.

Yörede birisinin bir başkasına ani saldırısı, çok hızlı davranması olayı “kartal gibi saldırdı” deyimini sıklıkla kullanılır. Kuşların diline aşına olarak bilinen Vanlı (Bahçesaray ilçesinden) Feqiye Teyran’ın (Muhammed) birçok özelliğinin kartalla özdeşirildiği görülür.

4.3 Kınalı Keklik

Fiziki olarak güzel olan bir kadın kınalı keklığe¹¹ benzetilir. Sinecen (2017: 121), keklik ve benzer özellikteki kuşlar hususunda şu bilgilere yer verir: Belki daha yaygın olarak alıcı kuşlar sevgiliyi simgelemektedir. Bir keklik, kumru, güvercin, serçe acizliğinde olan âşık veya âşığın gönül kuşu karşısında sevgili, bu gönül kuşlarını avlayan şahbaza benzetilir.

4.4 Suna

“Suna”¹² kuşunun su içinde çok zaman geçirir ve çok temiz bir görünüme sahiptir. Suna kuşunun bu özelliği temiz ve bakımlı kadının simgesi olarak görülür. Özellikle su ile temizlik işlerine çok yer veren bir kadın için; sanki bu kadın su üzerindeki “suna kuşudur”, denir. (Kaynak kişi: Anber Buğrul).

4.5 Karga

“Karga”¹³ kuşunun farklı türleri vardır ve bunlar arasında karganın genel olarak olumsuz bir şekilde değerlendirildiği görülür. Sinecen (2017: 125), bu konuda şu bilgilere yer verir: Karga, kara olması ve leşle beslenmesi yönlerinden olumsuz sayılan kuşlardan biridir. Dolayısıyla ilahi güzelliklerin tecelli ettiği hakikatleri algılamayan kalabalıkları sembolize ediyor olması boşuna değildir.

Karga ile ilgili olumuz düşüncelerin yanı sıra farklı şekillerde değerlendirildiği de görülür. Nitekim İslam öncesi Türklerde “ata”

¹¹ Bk. Ek 11.

¹² Bk. Ek 12.

¹³ Bk. Ek 13.

olarak görülen kuşlar arasında yer alır. Van ve Hakkâri yöresinde karganın “iyi veya kötü” haberi de getirebileceğine inanılır. Böylece uğurlu veya uğursuz olabiliyor. Yörede karga ile ilgili söylenen sözleri Hakkâri’nin Yüksekova İlçesi’nde Selim Bulut şu şekilde aktarır:

Tablo 1: Halk arasında karga ile ilgili söylenen sözler

1	Türkçe anlamı
Hekê xêrbe bi qîre Hekê xêr nebe bi fire	Eğer hayra ise öt Hayra değilse uç git
2-	Türkçe anlamı
Heke xêre be dane here Heke şêr be hıldê here	Eğer hayra ise bırak git Eğer şer ise al git

4.6 Güvercin

Güvercin¹⁴, İslam kültürünün yanı sıra Musevi ve Hristiyanlarca da değer verilen bir kuş türüdür. Aile büyükleri çocuklarına Peygamberimizin hicreti sırasında O’nun kurtuluşunda güvercinin oynadığı rolden sıklıkla bahsederler. Bunun için de bu kuş türüne büyük sevgi beslenir, kutsal kabul edilir ve avlanmaz. Yörede “kaya güvercini” yaygın olarak görülür. Güvercinin birçok inançta kutsal sayılması neticesinde sanat ve kültürel yansıması da yaygındır. Parla (2015: 6), güvercin ile ilgili olarak Hançerlioğlu’ndan şu bilgiler aktarılmaktadır: Hz. Muhammed’in saklandığı mağarada örümcek ağlarının üstüne yuva yaparak onu gizlediği ve koruduğu için İslam dünyasında ayrıca kutsanan bir varlıktır. Eski Ahit’e göre, tufanın bitip bitmediğini anlamak için Nuh peygamberin uçurduğu güvercin, ağzında bir zeytin dalıyla geri dönünce insanlarla tüm yaratıklar karaya çıkabilmiş ve soylarını devam ettirebilmişlerdir. Öte yandan, güvercinin tasavvufta ermiş kişilerin ruhu olduğuna, ermişler uyurken ruhlarının bir güvercin olarak bedenlerinden çıkarak bütün kutsal yerleri dolaştıklarına, Hızır’ın güvercin kılığında insanların karşısına çıktığına

¹⁴ Bk. Ek 14.

inanılmış, yapıların duvar ve çatılarına güvercinler için özel barınaklar yapılmıştır.

4.7 Serçe

Serçe¹⁵, kuşlar arasında en küçük türlerden biridir ve çok yaygın olduğu görülür. Bu küçük kuşun avlanması hoş karşılanmaz ve bunun tepkisi yine serçe kuşu konuşturularak gösterilir. Hakkâri'nin Çavuşlu Köyü'nden Anber Buğrul (88), serçe kuşunu avlayan kişilere karşı söylenen sözleri kuşların dilinden şu şekilde aktarır:

Tablo 2. Halk arasında güvercinin avlanması ile ilgili söylenen sözler:

Halk arasında söylenen sözler	Anlamı
İnsano! Çaw tarıyo! Kuştinamin yêk parıyo. Te çi pê xariyo?	Ey gözü dönmüş insan! Öldürülmem tek lokma içindir. Bununla eline ne geçiyor?

4.8 Baykuş

Baykuş¹⁶, bilgeliğin sembolü olarak görülmesinin yanında şans veya tam zıt kavram olan şansızlık, ölüm ile ilişkilendirilir. Bununla ilgili ilginç bir inancı Hakkâri'nin Çavuşlu köyünden İsmail Güler (75) şu şekilde aktarır: Kendisini öldürmek üzere ateş açılıp da kurtulan baykuş havalanıp başka bir yere konar. Ancak bu durum onu çok öfkelenendirir ve üzer. “Benim ne kabahatim vardı, sana ne zararım oldu da beni öldürmeye kalkıştın?”, der ve kahrından orada can verir. Bu kuş ile ilgili olarak aktarılan hususlar arasında şunlara da yer verilir: Dünya geçici olması, kalıcı olmaması ile bir viraneliğe benzetilir. Bilindiği gibi baykuşlar da virane, harabe yerlere konup öterler. Baykuş, özellikle ötüşü ile kültürümüzde uğursuzluğun göstergelerinden olmuştur.

¹⁵ Bk. Ek 15.

¹⁶ Bk. Ek 16.

4.9 Turna

Turna¹⁷, İslam öncesi Türk kültürünün yanı sıra İslam dönemi Türk kültüründe de yer alan kuşlardan biridir. Temizkan (2014: 165-166), bu kuş hususunda şu bilgiler aktarır: Gıyasettin Aytaş tarafından kaleme alınmış olan “Türkülerde Turna” başlıklı makaledir. Yazar, turnanın “Gök Tanrı’yı temsil ettiği için kutsallaştırıldığını” belirttikten sonra, söz konusu kuşun bu kutsallığını Alevî Bektaşî folklorunda da sürdürdüğünü ve Hz. Ali’yi temsil ettiğini söylemektedir... Özellikle halk hikâyelerinde turna, haber getiren, kendisinden haber sorulan, dertleşilen bir kuştur. Sıladan veya sevgiliden haber getirir.

“Turna”, yeni yaşam alanlarını bulmak amacıyla göç eden bir kuş türüdür. O, sürekli bir arayış içerisinde ve yeni yerleri keşfetme çabası vardır. Feqiye Teyran’ın da sürekli “yeni şeyleri öğrenme çabası ve arzusu” içinde olan biri olmasıyla onun bu özellikleri turna kuşu ile özdeşirilir.

4.10 Kumru

Evli çiftlerin beraber mutlu bir şekilde vakit geçirme durumları kumru¹⁸ kuşlarla bağdaştırılır. Ancak, geçmişte bu bölgede, evli çiftler bile olsalar, kadın erkeğin kol kola beraber gezmeleri pek rastlanır bir durum değildi. Muhittin Turan (2014: 33), “kumru” kuşu ile ilgili olarak şu hususlara yer verir: Kumru, Divan şiirinin kuş kadrosu içerisinde zarafeti, sevimliliği ve daha da önemlisi beğenilen sesiyle bülbülün ve her ikisi birden de yakıcı feryatlarıyla onları anımsatan âşığın akranıdır.

¹⁷ Bk. Ek 17.

¹⁸ Bk. Ek 18.

4.11 Bülbül

Sesi güzel olan kimseler ile bülbül sesi arasında bir bağ kurulur. Blbl¹⁹ bahar mevsimini ve dolayısıyla güzellikleri sembolize eder. Sinecen (2017: 125), bu hususta ve gl, bülbül ile diken ilişkisi konusunda şu hususlara yer verir: Bahar mevsimi de bütün haşmetiyle Allah'ın cemal suretinin tecelli ettiği zamandır... Gl, bülbül ve diken üçlüsü klasik şiirde sevgili, âşık ve rakibi simgeleyen en yaygın ögelerdir. Âşıklar için vuslat sevgiliyi görmektir ancak aşk için ayrılıkların da olması gerekmektedir. Ayrılık ise aşkın en yakıcı ve zor tarafıdır. Âşığın aşkta kemlata ulaşması için aşkın sıkıntı ve dertlerine katlanması gerekmektedir. Dolayısıyla âşıkların aşk dertlerinden şikyetleri usulendir, bir gerçeklik içermez. Onlar aşk derdinden memnunlardır, hoşnutlardır. Gln yanındaki dikenler, acıtıcı, yakıcı olmaları yönüyle hiçbir zaman iyi karşılanmaz ancak gln kıymetinin algılanması, onun hemen yakınındaki dikenlerdendir. Bu yönüyle gl ve diken hayatın bütününü de sembolize eder. Hayat hep gl olmadığı gibi hep diken de değildir. Güzel sesin birçok yerde bülbülün sesi ile bağdaştırıldığı görülür. Güzel sese sahip olan Vanlı şair Feqiye Teyran'ın da bülbülle irtibatlandırıldığı görülür. Ayrıca bölgede sesi güzel olan birçok ses sanatçının da bülbülle zdeştirildiği görülür.

4.12 Kuğu

Keklik²⁰, bülbül, kumru ve turna gibi kuşlarda olduğu gibi "kuğu" da doğanın vazgeçilmez tasvirleri arasında yer alır. Adı geçen kuşlar gibi gizem ve tutkuyu temsil etmesinin yanında güzelliğin, gençliğin, kalp kazanmanın ve sevdanın sembolü olarak da gösterilir. Kış türü kuşlardan olan "kuğu" Van iline Sibiry'a'dan gelir ve Nisan ayında geriye g eder. Yörede "beyaz kaz" olarak da bilinir. Ergin olan

¹⁹ Bk. Ek 19.

²⁰ Bk. Ek 20.

kuğuların gagaları sarı renktedir. Böylece gagalarının rengine göre yaşları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

4.13 Toy Kuşu

Toy²¹, farklı anlamları arasında “şenlik, şölen, ziyafet” anlamlarını taşımaktadır. Kazdan da daha büyük olan ve eti yenilebilen bu yabani kuş özellikleri itibarıyla bir tanesinin eti birçok kişiye yetebilecek miktarda olduğundan ve şenlik, şölen ve ziyafet gibi organizasyonlarda etinden istifade edebilecek olmasından bu ismi almış olması muhtemeldir.

5. Feqiye Teyran

Van’a bağlı Bahçesaray (Miks) ilçesinde dünyaya gelen ve kuşların diline aşına biri olarak bilinen Kürt Edebiyatı şairlerinden Feqiye Teyran kuş kültürü ile ilgili olarak Van İline ayrı bir zenginlik katmıştır. Fakire Teyran yazdığı şiir türüyle Türk Edebiyatı’nın şairlerinden Yunus Emre ile irtibatlandırılır. Şiirlerinde sade bir dil kullanır ve sıkça hayvanları, su gibi tabiat varlıklarını konuşturur. Asıl isminin Muhammed olduğu ve 1561-1644 yılları arasında yaşadığı ifade edilen bu şair ile ilgili olarak Sadini (2012: 171-173), şu hususları aktarır: Feqiye Teyran Mikslidir ve yine Miks’e bağlı Werezoz köyünde vefat etmiştir, türbesi buradadır. Türbesi bu köyün arka tarafına düşmektedir. Ağaçlık bir yerdir. Burada bin yıllık ağaçlar mevcuttur. Mezarı belirgindir, hemen bitişiğinde başka bir mezar da var ama kime ait olduğu bilinmemektedir. Mezarında herhangi bir mezar taşı ya da işaret yoktur. Yine de Werezoz köylüleri ve civar köylerden gelenler burayı ziyaret ederler. Halk arasında kutsal kabul edilir. Buradaki ağaçlar ne kesilir ne de yakılır. Bunu yapanların musibete uğrayacağına inanılır. Bu ağaçların üzerinde kuşlara ait bir izin olmaması, buranın sakinleri tarafından kuşların Feqi’nin hatırı için burayı kirletmedikleri şeklinde yorumlanır

²¹ Bk. Ek 21.

Bereh (2012: 195-196), şair Muhammed'in "Feqiye Teyran" ismiyle anılmasını ve kartal, bülbül, turna gibi kuşlara benzetilmesini şu şekilde açıklar: Kartal (Teyr) kuşlar içinde en hızlı ve ilginç özelliklere sahip olan bir hayvandır. Onlar bütün kuşlardan daha yüksekte uçabiliyorlar. Av yetenekleri ve güçleri çok fazladır. Çok yükseklerden en küçük şeyleri de görür ve bir hayvanın hareketini hissedebilirler. Göz bebekleri kafalarına göre büyüktür ve 5 km'ye kadar görebiliyorlar. Aile yaşantısında eşlerine ve yavrularına bağlıdırlar. Daha çok sürüngen hayvanlarla beslenirler. Doğadaki yaşam döngüsünde önemli bir role sahiptirler. Tabii ki bu özellikleriyle Feqi tarafından sembol olarak kullanılması onun iyi bir unvan olduğuna işarettir. O Feqi'ye Teyran'dır. Çünkü kartallar aile hayatında ahlak sahibidirler. İyi işçidirler. Diğer kötü hayvanların tersine bir özelliğe sahiptirler. Hayata üstten bakarlar. Her şeyi kolayca görürler. Feqi de, toplumdaki önce olan entelektüellerin öğrencisi olduğunu söylemek istiyor. İyilik için yaşayan, kötülüğe karşı olan ve iyi bir ahlaka sahip olan aydınlar...

Bülbül kuşların içinde en güzel sesli olanı ve aşk için şakıyanıdır. O güle âşıktır. Gül de, Allah'tır, insandır, toplumdur ve tabiattır. Feqi de sürekli tatlı, akıcı, orijinal ve güzel sesiyle söylüyor ve terennüm ediyor. Kimin için? Allah için, insan için, her güzel şey için söylüyor.

Feqi göçebe bir hayat yaşadığı için (Cizre'den Van'a kadar) kendini turnaya benzetmiştir. Feqi sürekli bir arayış ve tarayış içerisinde olduğunu söylemek istiyor bize. "Daha onurlu bir hayat ve Rabbime ulaşmak için sürekli ibadet etmeliyim ve alnımda iz çıkana kadar başımı secdeden kaldırmamalıyım" diyor. Aynı zamanda o bir dervişti. İyilik, tabiatın koruyucusu, toplumu ileriye taşıyan ve yeni bir yaşamın kurucusu olan bir dervişti.

Değerlendirme ve Sonuç

İnsan çevresinde gördüğü canlı ve cansız birçok varlıktan bir şekilde etkilendiği gibi bazen de hiç görmediği bazı varlıkları hayalinde canlandırır. Nihayetinde, ister hayali ve ister gerçek varlık olsun her biri insanın kafasını bir şekilde meşgul eder ve ona bir anlam biçmeye çalışır. Bunun neticesinde de paylaşılan düşünceler bir toplumun kültürünün bir kısmını oluşturur. Bu anlamda, kuşlarla ilgili konuyu irdelediğimizde de gerçekte var olan kuşların yanı sıra hayali (mitolojik) birçok kuş türünün kültür ve sanatımızda yer aldığı görülür. Bilhassa anka ve hüma gibi kuşlarının etkisi yaygın olarak görülür.

Çevremizde gördüğümüz kuşlar görünümleriyle, hareketleriyle, çıkardıkları sesleriyle (ötüşleriyle) vb. diğer özellikleriyle insanlar üzerinde bir etki bırakırlar ve bu etkiye göre insanların her bir kuş türüne bir anlam çıkardığı, netice itibarıyla da kendi karakter ve davranışlarıyla da bir bağ kurmaya çalıştığı görülür. Bu anlamda, kuşlar çeşidine göre güzelliğin, iyiliğin, mutluluğun, şefkatin, sadakatin, dürüstlüğün, nezaketin, özgürlüğün, ön görülüğün, hürmet göstermenin, iyi bir aile bireyi olmanın, zorluklara karşı direnişin gibi birçok olumlu niteliğin yanı sıra kibir, gurur, gösteriş, hile, aldatma, kötülük vb. kavramların sembolü olmuşlardır.

İnsan, olumlu ve olumsuz davranışlara sahip olabiliyor. Küçük menfaatleri için etrafındaki insanlara ve diğer varlıklara zarar verebiliyor. Ancak kültür ve inancımızın bizler için en büyük kalkan olduğunu görmekteyiz. Kuşlara karşı acımasız olmamamız için yine kuşlar konuşturulmak suretiyle insanların bu konuda uyarıldığı görülür. “Bir lokma et için beni öldürmekle eline ne geçer” gibi sözler buna güzel bir örnektir. Diğer taraftan insanların kendisine iyilik yapan her varlığa karşı vefalı olduğu da görülür. Geçmişte insanlığa faydası olmuş “güvercin” ve “hüthüt” gibi kuşlara karşı saygı besler, onlara zarar vermez.

Zengin bir kuş potansiyeline sahip olan Van ve Hakkâri yöresinde kuşların kültürel yansımalarının yanı sıra sanat eserlerine de önemli yansımaları görülür. Akdamar Kilisesi ve Yedikilise Manastırı üzerinde bölgede bulunan birçok kuş türünün yanı sıra bu bölgede bulunmayıp ancak Hristiyanlık tarafından kutsal sayılan kabartma kuş figürüne rastlanır. Yörede çok önemli bir yere sahip olan dokuma ve örgü işleri üzerinde de kuş figürlerine sıkça yer verilir. Dokumada görülen hayvan figürlerinde İran sanatının etkisinin yanı sıra yörede farklı motiflerin birer haberleşme vasıtası olarak kullanmasının etkisine de bağlanabilir. Kuşların diline aşına olarak bilinen şair Feqi'ye Teyran'ın da bu bölgede edebiyatın yanı sıra kuşlarla bağlantılı kültür ve sanat üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç; kuşların sadece sanatımızın değil yaşamımızın her alanında bizi etkiledikleri görülür. Doğanın önemli bir unsuru ve vazgeçilmezi olan bu yaratıkların hayal dünyamıza, yaşantımıza, kültürümüze ve sanatımıza kattığı anlam ve güzellikleri sıralamak mümkün değil. Bu anlamda, kuşların Van-Hakkâri sanat eserlerine olduğu gibi kültürüne de önemli yansımalarının olduğu görülür.

Kaynaklar

Alp, K. Özlem (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Ankara: Eflatun Yayınevi.

Bereh, Berken (2012). “Ey Su ve Su”. Feqiye Teyran - Muhabbet Yolu, Van Valiliği, s. 195-196.

Bilic, Tomislav (2016). “The Swan Chariot of a Solar Deity”. *Greek Narratives and Prehistoric Iconographys, Documenta Praehistorica*, s. 43, s. 445-466.

Collins, Arhur H. (1913). *Symbolism of Animals and Birds: Represented in English Church Architecture*, New York: McBride, Nast & Company.

Çoruhlu, Yaşar (1988). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatına Orta Asya İle Bağlantıları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.

Daşdağ, F. Evren (2017). “Görsel İletişimin Tarihi, Kültürel ve Estetik Nesnesi Olan Diyarbakır Surları ve Sembolik Motifleri”. *Mühendislik Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 307-318.

Durmuş, Atilla ve Özdemir Adızel (2013). “Van İlinin Ornitoturizm (Kuş Turizmi) Potansiyeline Sahip Sulak Alanları”. *Van Turizmi Geleceğini Arıyor, Çalıştay Kitabı*, s. 194.

Eskigün, Kübra (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.

Karaca, Yalçın (2017). “Van Yedikilise Manastırı Mimari Plastik Süslemelerdeki Kuş Figürleri”. *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, C. 2, Sakarya Üniversitesi Yayınları, s. 964-984.

Oral, M. Zeki (1954). *Hazret-i Mevlana Dergâhındaki Şaheserlerden Nisantası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi-1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özel, Nilüfer (2018). “Grafik Bir Sembol Olarak Anadolu Selçuklularında Çift Başlı Kartal”. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, C. 8 S. 3, s. 551-559.

Parla, Canan (2015). “Diyarbakır Dağ Kapısı'nın Figürlü Kabartmaları”. *Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 12, s. 1-18.

Sadini, M.X. (2012). “Feqiye Teyran'ın Yurdu”. *Feqiye Teyran - Muhabbet Yolu*, Van Valiliği, s.171-173.

Sever, Mustafa (1999). “Türk Mitolojisinde Kuşlar”. *Millî Folklor*, s. 42, s. 83-88.

Sinecen, Fatma (2017). “Usûlî Divanı’nda Kuşların Sembolik Değerleri”. *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 3, S. 3, s. 125-128.

Temizkan, Mehmet (2014). “Türk Kültüründe ve Alevi-Bektaşî İncasında Turna”. *Millî Folklor*, S. 101, s. 165-166.

Turan, Muhittin (2014). “Ahmedi Divanı’nda Kuşlar”, *Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 7, s. 23-37.

Kaynak kişiler

Anber Buğrul (88), Çavuşlu Köyü, Hakkâri.

İsmail Güler (75), Çavuşlu Köyü, Hakkâri

Selim Bulut (70), Yüksekova.

Ekler

Ek 1. Özdemir Adızel, 2006, Akdamar Kilisesi, Kabartma “kuğu” figürü

Ek 2. Özdemir Adızel, 2006, Akdamar Kilisesi, üzüm gaganayan bir kartalın kabartma figürü

Ek 3. Özdemir Adızel, 2006, Akdamar Kilisesi, Kabartma “tavus kuşu” figürü

Ek 4. Özdemir Adızel, 2006, Akdamar Kilisesi, Horoz doğuşu figürü

Ek 5. Özdemir Adızel, 2006, Akdamar Kilisesi, üç güvercine ait kabartma figür

Ek 6. Özdemir Adızel, 2006, Akdamar Kilisesi, Üzüm gagalar vaziyette betimlenen keklik figürü

Ek 7. Hasan Buğrul, 2018, Hakkâri'nin Çukurca ilçe merkezinde dokumasına rastlanan hüthüt kuşu & "lüleper / muhabbet kuşu", koçboynuzu, bukağı vb. motiflere sahip kadın kilim yelegi.

Ek 8. Hasan Buğrul, 2018, Üç kuşak şeklinde dokuması yapılan muhabbet kuşu motifli kilim. Geçitli - Hakkâri. Yörede bu motif "lüleper" olarak bilinmektedir.

Ek 9. Özdemir Adızel, Yavrusunu besleyen bir hüthüt kuşu.

Ek 10. Erkan Azizoğlu. Şah kartalı

Ek 11. Erkan Azizoğlu, Keklik

Ek 12. Özdemir Adızel, Dişi bir Suna kuşu.

Ek 13. Hasan Buğrul. Alacalı karga

Ek 14. Hasan Buğrul, Kaya Güvercini

Ek 15. Hasan Buğrul, Serçe kuşu

Ek 16. Erkan Azizoğlu, Kulaklı orman baykuşu

Ek 17. Erkan Azizoglu, Turna.

Ek 18. Özdemir Adizel, Kumru

Ek 19. Süleyman Barış, Bülbül.

Ek 20. Özdemir Adızel, Kuğu kuşu.

Ek 21. Özdemir Adızel, Toy kuşu.

EXTENDED ABSTRACT

Due to being in the routes of bird migration and having a lot of wetlands, it is seen that Van-Hakkâri provinces are very rich in terms of bird population. In the Van Lake basin, there are about 230 species of the birds. In addition to being one of the most important items of nature, birds are indispensable elements in the culture, beliefs and arts of the societies. Considering the art and culture of Van and Hakkâri, we can say that birds also appear to have a great place in them. In the literature and field work made, admirable bird figures were found on the historical monuments in Van and on the weaving assets of Hakkâri region. In order to be able to detect the cultural reflection of the birds in this region, we tried to obtain information by question-answer method.

Considering the beliefs and cultural implications of birds, hoopoe, rock dove and stork are among the birds seen as sacred. Hunting of the other birds is not approved in the region. The response to the hunting of birds is also expressed by means of having the birds talk. On the other hand a woman whose physical appearance is beautiful is associated with chukar and a woman who is clean and well-groomed is linked to drake. When examining how birds have been reflected in the works of art; as historical monuments, Akdamar Church and Yedikilise Monastery attract great attention from this aspect. Besides giving a place to the figures of the birds such as grackle, dove / rock dove, stork, swan, crow, nightingale and goose, totally 26 figures, on the walls of the Yedikilise Monastery, and swan, shelduck / sheldrake, small birds of prey, eagles, sparrow hawk, guinea fowl, cock (cock fighting), partridge, quail, bustard, seagull, dove, turtledove and crow on the façade of Akdamar Church which are found in the region, we see bird species such as “peacock” which is not encountered in the region, but regarded as sacred. One of the most interesting figures is the one which reflects a happy dove family, a pair of doves with two eggs, but under threat due to a snake. Of course, there are some more figures each of which reflects a different story or an event in terms of culture or religion.

In addition to historical works, stylized bird figures are also frequently found in weaving and knitting works. The figures on these elements usually express feelings such as happiness, joy, love and so on that cannot be conveyed in verbal and written words to the other side. In addition to these, Feqiye Teyran, born in Misk (Bahçesaray), Van, is defined as a dervish and poet familiar to the language of birds. Feqi, is linked with an “Eagle” as he was farseeing, linked with a “Crane” as he was in search of a new life and a constant search and linked with a “Nightingale” as he had sweet, fluent, original and beautiful voice.

In the research conducted, we saw that very extensive works have been done about the birds in the field of biology and veterinary by the lecturers from our university (Van Yüzüncü Yil Univeristy). However, a detailed study related to the reflection of birds to culture and art of Van-Hakkâri region was not found. By means of this academic study, it is aimed to contribute to the culture, art and tourism of the region in this field.

Korkmaz, Burcu (2019). "Yapısına Göre Psikoterapi Türleri ve Etik Meseleler".
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 36, s.
513-543.

DOI: 10.21550/sosbilder.418687

YAPISINA GÖRE PSİKOTERAPİ TÜRLERİ VE ETİK MESELELER

Burcu KORKMAZ*

Gönderim Tarihi: Nisan 2018

Kabul Tarihi: Ağustos 2018

ÖZET

Psikoterapistler, uygulamaları sırasında pek çok etik sorunla ve etik ikilemlerle karşılaşabilirler. Bu etik sorunlar, psikoterapi türlerine göre de değişebilmektedir. Bu derleme makalesinde, tedavi biçimi ve yapısına göre psikoterapi türleri ve etik meseleler ele alınacak, söz konusu etik sorunları çözebilmek için atılabilecek bazı adımlar ve uygulama pratikleri önerilecektir. Ele alınacak psikoterapi türleri 1) bireysel terapi, 2) grup terapisi, 3) eş ve aile terapileri, 4) psikodrama, 5) oyun terapisi. Bu terapi biçimlerinin her biri, Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği'nde (TPD) yer alan temel etik kurallar açısından ilgili alanyazın çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu doğrultuda bu makalenin amacı, psikoterapi türleri arasında ortak şekilde uygulanması gereken etik kurallar ile söz konusu psikoterapi türlerine özgü etik kurallar ve ikilemler özetlenerek psikoterapi uygulamalarındaki kullanımına dikkatleri çekebilmektir.

Anahtar Kelimeler: etik, psikoterapi, etik uygulama, etik ikilem, etik ilkeler

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
burcukorkmaz@uludag.edu.tr

Types of Psychotherapy Depending on Their Structure and Ethical Issues

ABSTRACT

Psychotherapists can face with numerous ethical problems and ethical dilemmas during their psychotherapy applications. These ethical problems can vary according to the psychotherapy types. In this review, psychotherapy types and ethical issues will be discussed; some steps and practical applications will be recommended to solve these ethical issues. The addressed psychotherapy types are 1) individual therapy, 2) group therapy, 3) couple and family therapy, 4) psychodrama, 5) play therapy. Each of these psychotherapy types will be evaluated in terms of the ethical codes of Turkish Psychological Association's Ethical Guide according to the related literature. Accordingly, the aim of this review is attracting attention by summarizing the common and differentiating ethical rules and dilemmas required to apply between psychotherapy types.

Key words: *Ethics, psychotherapy, ethical application, ethical dilemma, ethical principles*

Etik, yüzyıllar boyunca pek çok disiplin tarafından çalışılan ve düşünürlerin odak noktasında yer alan oldukça önemli konulardandır. Psikoterapi ise bir veya birden fazla danışanın alanında uzmanlaşmış bir terapist ile ilişkisini de beraberinde getirmektedir. İlişkiler, doğası gereği pek çok dinamiği de içerisinde barındırmakta, bu sebeple terapist-danışan ilişkisinin dinamiklerinin ele alınması, bu alanda çalışanlar tarafından dikkate alınmaktadır. Özellikle psikoterapi sürecinin psikoterapist ile danışan(lar) arasında gelişen karşılıklı ilişkilere dayanması sebebiyle belirli beklentiler ve zorunluluklar ortaya çıkabilmekte; psikoterapistler çözülmesi gereken etik ikilemler ve etik sorularla yüzleşebilmektedirler (Opoczyńska-Morasiewicz vd. 2015). Psikoterapi uygulamalarında pek çok olumsuz sonucun deneyimlenmesi ve terapistlerin etkili terapi süreci yürütme istekleri, hem terapisti hem de danışanları koruyabilecek bazı kuralların oluşturulması gerekliliğini doğurmuştur. Bu konuda APA (American Psychological Association) (1992) etik kuralların genel bir sınırını çizmiş ve karşılaşılabilecek etik

ikilemlerin çözümü için bir yol haritası oluşturmuştur. Ülkemizde ise Türk Psikologlar Derneği (TPD) 2004 yılında psikologlar için bir etik yönetmelik hazırlamıştır. Psikoterapi çalışmaları söz konusu olduğunda, TPD etik yönetmeliğinde yer alan hem ‘Genel Etik İlke ve Kurallar’, hem de ‘Özel Alanlarla İlgili Etik Kurallar’ içerisinde yer alan ‘Terapi’ bölümleri göz önünde bulundurulmaktadır. APA ve TPD’nin etik kuralları içerik açısından yüksek oranda paralellik taşımakta ve terapistlerin psikoterapi çalışmaları sırasında dikkat etmeleri ve uygulamaları gereken noktalara dikkat çekmektedir. Psikoterapide, tanımlanmış bu etik kuralların göz önünde bulundurulması, psikolojik müdahalelerin yüksek kalitede gerçekleştirilebilmesi için önem taşımaktadır (Vyskocilova vd. 2013). Ancak Carter’in (2017) değindiği üzere etik sadece yazılı yönergeler, kurallar ve belirli düzenlemelerle ilgili değildir; etik aynı zamanda belirli bir duruma karşı sergilenen bir duruş ve tutumdur. Dolayısıyla psikoterapistlerin tüm uygulamalarında etik konuları merkezi noktada tutmaları oldukça önemlidir.

Alanyazında pek çok psikoterapi türü tanımlanmaktadır. Bu derleme makalesinde ise tedavi biçimi ve yapısına göre en sık kullanılan psikoterapi türleri ele alınacaktır. Bu kapsamda etik kurallar açısından değerlendirilecek olan psikoterapi türleri şunlardır: 1) bireysel terapiler, 2) grup terapileri, 3) eş ve aile terapileri, 4) psikodrama ve 5) oyun psikoterapisi.

Her bir psikoterapi türü, etik kurallar söz konusu olduğunda belli açılardan değişim gösterebilmekte ve farklı uygulamalarda olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu doğrultuda bu derleme makalesinin amacı, farklı psikoterapi bağlamlarının etik kurallar açısından nasıl ele alındığının incelenmesidir.

1. Psikoterapi Türleri ve Etik Kurallar

1.1. Bireysel Terapi

Bireysel terapiler; uzman bir psikoterapist ile belli psikolojik sıkıntıları sebebiyle yardım ihtiyacında olan tek bir danışanın yer aldığı

terapi türleridir. Bireysel psikoterapiler söz konusu olduğunda pek çok farklı yaklaşım kullanılabilir (bilişsel-davranışçı yaklaşım, psikanalitik yaklaşım, insancıl yaklaşım, şema terapi yaklaşımı vs.). Ancak yapısına göre psikoterapilerin ele alındığı bu derleme makalesinde, bir danışan ve bir terapistin yer aldığı ortamda meydana gelebilecek etik sorunlara değinilecektir. Her bir psikoterapi yaklaşımının kendine özgü etik kuralları, etik sınırlılıkları veya uygulamaları olabilir; ancak bu konu bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bireysel terapilerde öne çıkan etik kurallar şu şekildedir:

Yetkinlik/Yeterlilik: Terapistlerin eğitim alma, uygulama yapma, lisans ya da sertifikasyon programlarına katılma, süpervizyon alma veya danışma gibi bağlantılarla uygulamalarını yürütmeleri gerekmektedir (Hartman vd. 2012). Psikoterapi için geçerli olan etik kurallar içerisinde yetkinlik/yeterlik kuralı, sınırların aşılmasından sonra gelen ve en çok etik ihlalin yapıldığı konudur (Strom-Gottfried 2000). Terapistlerin yetkin ve yeterli olma meselesine büyük önem vermeleri gerekmektedir.

Yaralı Olmak ve Zarar Vermemek: Yararlı olmak; psikoterapi uygulamasının danışana en yüksek faydayı sağlaması ve iyilik halini arttırması anlamına gelirken; zarar vermemek ise danışanlara ve danışanlarla ilişkili bireylere ve durumlara en az zararı vermeyi ve danışanları istismar etmemeyi içerir (Barnett 2008). Terapist, hangi terapi yaklaşımını benimsemiş olursa olsun, danışanlarının iyilik halini gerçekten düşünmelidir. Bazen iyi niyetle yapılmış uygulamalar da danışanlara zarar verebilir (Ackley 1972), bu durumda etik kuralların gerekli şekillerde uygulanması terapistlere yardımcı olabilir: sınırların korunması, bilgilendirilmiş onamda kuralların ve sürecin tanımlanması, terapistin adaletli davranması, terapistin mesleki bilgilerini kötüye kullanmaması, danışanların özerkliğinin desteklenmesi gibi önlemler, danışanın yarar görmesine hizmet edebilir. Bu kurallara uyulmaması durumu ise danışanlara zarar verebilir, terapist önceden kestirebildiği ve kaçınılmaz olan zararları en aza indirmek için gerekli önlemleri

almalıdır (TPD 2004). Dolayısıyla terapist, psikoterapi sürecinde danışanla ilgili tüm durumlarda bu kurallara uymalı ve ‘zarar vermeme, faydalı olma’ ilkesini göz önünde bulundurmalıdır. Diğer etik kuralların neredeyse tamamı da, bu ilkeye hizmet etmektedir.

Sorumluluk: Karşılaşılan etik ikilemleri hem danışan hem de kendisi için faydalı sonuçlar elde edecek şekilde çözebilme sorumluluğu terapistte aittir. Terapist, etik kuralları benimsemeli ve bu kurallara bağlı olarak uygun kararları alabilmeli, gerekli durumlarda daha deneyimli ve bu konuda daha bilgili kişilere danışmalıdır (Ackley 1972).

Terapistin sorumlulukları alanında yer alan bir diğer önemli mesele de gizliliktir. Gizlilik ilkesi gereğince, terapist danışanın kimliğini açığa çıkarabilecek ve tanınmasını sağlayabilecek bilgileri toplumla ve bu alanda uzmanlaşmış olmayan kişilerle paylaşmaktan uzak durmalıdır (Hartman vd. 2012). Ancak Pope ve Vetter’e göre (1992’den Vasquez 1994), etik ikilemler en çok gizlilik konusunda yaşanmaktadır. Bazen fiziksel ve cinsel istismar, intihar düşünceleri, başkalarına zarar verme fikirleri, mahkeme tarafından değerlendirilme gibi konularda terapistin, danışana ait bilgileri bazı servislerle paylaşma ve gizlilik kuralında bazı sınırlamalar yapma zorunluluğu söz konusu olabilir (Koocher vd. 1998). Böyle durumlarda ve hukuki paylaşımlarda mümkün olan en az ve sadece gerekli bilgileri vererek terapist, danışanın bu hakkını korumalıdır (Hartman vd. 2012). Ayrıca terapist, gizlilik ilkesini ihlal edebileceği bu durumları danışana terapistin başında aktarmalı ve danışanı olası sonuçları hakkında bilgilendirmelidir. Bu bilgilendirme işlemi, bazı terapistlere göre sakıncalıdır, çünkü danışan kendini açma konusunda daha az istekli olabilir (Vasquez 1994). Ancak yapılan çalışmalarda, bilgilendirmenin yapıldığı ve yapılmadığı danışan gruplarında kendini açma konusunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Nowell vd. 1993). Dolayısıyla bir önlem olarak gizlilik kuralları, terapistin başında danışanlara aktarılmalıdır.

Dürüstlük: Terapist danışanlarına kendisini doğru tanıtmalı, doğru bilgilendirmeler yapmalı ve reklam amaçlı açıklamalardan kaçınmalıdır (TPD 2004). Özellikle yanıltıcı, yanlış, aldatıcı ve asılsız açıklamalardan uzak durmalıdır. Ayrıca danışanlarının gerçekdışı beklentiler oluşturmamasına da neden olmamalı ve danışanlarını maddi ve manevi anlamda sömürmekten kaçınmalıdır (Hartman vd. 2012).

İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmamak: Her bir birey belli bir kültürün parçasıdır ve belli özellikleri barındırmaktadır. Bu sebeple terapistin kültürel anlamdaki yetkinliği ve bu kültürleri tanınması da önemlidir (Comas-Diaz vd. 2006). Dolayısıyla yaş, etnik köken, alt gruplar, cinsiyet, cinsel yönelim, ırk, din, sosyoekonomik durum, dil seçimi, ideoloji, fiziksel engellilik gibi pek çok gruba ait birey terapiye başvurmuş olabilir (Hartman vd. 2012). Terapistin bu grupların çeşitliliği hakkında bir farkındalığı olmalı ve terapide bu bireylere karşı bir önyargı oluşturmamalı, ayrımcılık yapmamalı, saygı duymalı ve tüm danışanlarına eşit şekillerde davranmalıdır (APA 2002).

Bilgilendirilmiş Onam: Bilgilendirilmiş onamda, terapistin yetkinlik alanları, terapi süreci hakkında bilgi, ücretler, kimle iletişim kuracağı, gizlilik, tedavinin olası sonuçları, riskleri, alternatif tedavi seçenekleri gibi bilgiler yer alır. APA'ya göre (1992); danışanın onaylama ve karar verme kapasitesi yeterliyse, süreç hakkında bilgilendirilmişse, onam verme konusunda bağımsız şekilde, kimsenin etkisinde kalmadan karar verebiliyorsa, onam formu uygun şekilde belgelenmişse bilgilendirilmiş onam geçerlidir ve kabul edilebilir. Bilgilendirilmiş onamın danışanların anlayabileceği bir dille hazırlanması önemlidir (Vasquez 1994). Terapinin en başında alınması gereken bu onam, hem terapisti, hem de danışanı korumayı hedefler.

Duygusal ve Cinsel Yakınlaşma: Terapistin psikoterapi süreçleri boyunca, herhangi bir danışanıla duygusal ve cinsel yakınlaşma yaşamaması net bir şekilde etik dışı bir davranış olarak görülmektedir (TPD 2004). Psikoterapi süreci içerisinde bu kural, APA

ve TPD'nin net bir şekilde etik dışı kabul ettiği durumlardan biridir. Terapist, bu durumun olası olumsuz sonuçlarının farkında olmalı ve danışana zarar vermemeye kuralını gözeterek böyle bir ilişkiden uzak durmalıdır.

Psikoterapinin Başlatılması İçin Sakıncalı Durumlar: Terapist yakınlarını, akrabalarını, arkadaşlarını, daha önce ticari ilişkiye girdiği kişileri, daha önce cinsel ve duygusal ilişki yaşadığı bireyleri danışan olarak terapiye kabul etmemelidir (TPD 2004).

Psikoterapinin Sonlandırılması: Danışanın terapiden daha fazla fayda görmediği veya terapiden zarar gördüğü gözlemlendiğinde, terapistin etik açıdan sorumluluğu tedaviyi sonlandırmak veya uygun bir yönlendirme yapmaktır. Terapistin uygun şekilde sonlandırma yapması da sorumluluklarından biridir. Sonlandırmaya ilişkin bilgilerin de bilgilendirilmiş onamda yer alması gereklidir (APA 2002); böylece danışan ne zaman terapinin durdurulacağı konusunda da bilgilendirilmiş olacaktır. Ayrıca, danışanın terapist için tehlikeli olduğu durumlarda da, danışan başka bir uzmana yönlendirilerek terapi sonlandırılabilir (Hartman vd. 2012).

1.2. Grup Terapileri

Grup terapileri basitçe, bireylerin belirli bir grup içerisinde tedavi edilmesi anlamına gelmektedir (Moreno 1962'den Gazda 1969). Terapiye başvuran insanların bir kısmı, diğerleriyle olan ilişkilerinde sosyal rahatsızlık, kişisel yabancılaşma ve yalnızlık duyguları ile diğerleriyle yakınlık kurmada zorluklar gibi durumlar yaşamakta; grup terapilerinde ise bu zorlayıcı durumlara yönelik düzeltici bir ortam sağlanabilmektedir (Fehr 2003). Diğer yandan danışanların grup terapilerinde bir araya gelme sebepleri benzer problemlere sahip olmaları olabilir, belli bir travmatik olaya maruz kalmış olabilirler veya belli bir psikoterapi yaklaşımı ile müdahale edilmeleri planlanmış olabilir (Rogers 1970'ten Koocher vd. 1998). Diğer psikoterapi türlerinde olduğu gibi, grup terapilerinde de bazı etik meseleler göz

önünde bulundurulmalı ve bu etik kurallara gerekli önem verilmelidir. Roback ve arkadaşlarının (1992) yürütmüş oldukları çalışmadan elde edilen bulgulara göre, deneyimli grup terapistleri suç içeren davranışlar ya da danışanın diğerlerine zarar verme tehdidi gibi durumlarla karşılaştıklarında bu durumları grup bağlamı içerisinde ele alabilme ile ilgili zorluklar yaşamaktadırlar. Bu durum grup terapilerinde karşılaşılabilecek etik ikilemlerin çözümünde etik kuralların özel olarak belirlenmesinin önemine işaret etmektedir. Grup terapilerinde söz konusu olabilecek ana etik meseleler şu şekilde ele alınmıştır:

Yetkinlik/Yeterlilik: Bu etik kural, grup terapistlerinin kendi yeterliliklerini sorgulamaları, nitelikli oldukları uygulama ve deneyimleri kullanmalarını sağlaması açısından oldukça önemlidir. Bu alanda çalışacak olan terapistlerin, gerekli eğitimleri almaları ve belli donanımlara sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle grup dinamiklerini anlayabilme, bu dinamikleri yönetebilme gibi beceriler, grup terapisini etkili şekilde yürütebilmek ve yeterlilik kuralını sağlayabilmek için önemlidir (Lakin 1994). Terapist, kendini bu açılarından değerlendirmeli ve eksik gördüğü noktalarda gerekli adımları atabilmelidir (süpervizyon almak gibi).

Yararlı Olmak ve Zarar Vermemek: Benzer psikolojik sorunlara sahip olan veya belli durumlara maruz kalmış bireylerin aynı tedavi sürecinde yer alması, grup üyelerinin iç görü ve farkındalık geliştirmesinde yardımcı olabilir. Bu açıdan avantajlı olan grup terapilerinde, terapistin yararlı olma ilkesini de göz ettiği koşullarda olumlu sonuçlar elde edilebilir. Ancak, eğer terapist bu avantajları değerlendirmek için yeterli eğitimi almamışsa, gerekli deneyime ulaşamamışsa veya bu konuda yeterli donanıma sahip değilse (Koocher vd. 1998), bu ilkenin ihlal edilmesi olasılığı ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak, sorunlarla ve diğerleriyle karşı karşıya gelmenin yarattığı stres, eleştirelilik, gizliliğe yönelik tehdit, gruba bağlılık geliştirmek gibi durumlar da danışanlara zarar verebilir (Koocher vd. 1998). Bu noktada, danışanların katılıma istekli olmaları önem taşımaktadır. Grup

terapistinin tüm bu olası zararları göz önünde bulundurması ve gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Sorumluluk: Grup terapilerinde gizlilik konusu bireysel terapilerden daha farklı ele alınır ve daha farklı çözülür (Lakin 1994). Birden fazla danışanın yer aldığı psikoterapi ortamında gizliliği sağlamak oldukça zorlu bir meseledir ve seans içinde konuşulan her şeyin tamamen gizli kalacağını iddia edebilmek neredeyse imkânsızdır. Özellikle kendini diğerlerine açmanın öneminin vurgulandığı bu terapi ortamlarında gizliliğin sağlanmamasının nasıl olumsuz sonuçlarının olabileceği tüm katılımcılara seansların en başında aktarılmalıdır (APA 2017, Lakin 1994). Tüm danışanlara gerekli bilgilendirme yapıldıktan sonra, grup terapisi üyelerinin her birine bu bilgilerin ve uyarıların kendilerine aktarıldığına ilişkin bir onam formu imzalatılabilir. Bu durum, danışanların kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine, olası olumsuz sonuçları görebilmelerine, terapistin bu konudaki hassasiyetinin anlaşılmasına ve terapistin korunmasına hizmet edebilir.

Dürüstlük: Grup terapilerine özgü olmasa da genel bir prensip olarak terapist, danışanları doğru bilgilendirme, kendini doğru ve açık bir şekilde tanıtmaya, danışanları maddi ve manevi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeme gibi konularda hassas davranmalı ve dürüstlüğü gerektirdiği şekilde davranmalıdır.

İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmama: Terapist, grup terapileri bağlamında da kendi özelliklerini ve değer yargılarını iyi tanımalı ve hiçbir bireye sahip oldukları özelliklerinden dolayı terapistte farklı şekillerde davranmamalıdır. Psikoterapist, psikoterapi sürecine etki etmemesi adına kendi önyargılarını ve yanlılığını bertaraf edebilmelidir (APA 2002). Ayrıca grup terapilerinde, insan haklarına saygı duyma ve ayrımcılık yapmama etik ilkesi gereği; din, ırk, dil, siyasi konular gibi alanlarda konuşulmayacağı bilgisi de sürecin başında tüm katılımcılarla paylaşılmaktadır.

Bilgilendirilmiş Onam: Grup terapilerinde tüm danışanlarla bilgilendirilmiş onamın imzalanması hem danışan hem de terapist hakları açısından önemlidir. Tedavinin olası olumsuz sonuçları, olası faydaları, alternatif tedavilerin neler olabileceği, gizlilik ilkesi ve bu ilkenin uygulanmaması durumunda meydana gelebilecek olumsuz sonuçlar, etkileri, terapinin ne zaman sonlandırılabilceği, ücretler, danışan hakları gibi meseleler, bu onam formunda mutlaka yer almalıdır (Mangione vd. 2007, Shapiro vd. 2006, Lakin 1994).

Duyusal ve Cinsel Yakınlaşma: Hangi psikoterapi türü olursa olsun, danışanlarla cinsel yakınlaşma yaşamak, tüm terapistler için etik dışı bir durum olarak görülmüştür. Grup terapilerinde birden fazla bireyin yer alması, her ne kadar bu riski arttırıyorsa da, terapistin bu konuya yeterli duyarlılığı göstermesi ve danışanlara zarar vermemek kuralı noktasında oldukça dikkat etmesi gerekir.

Psikoterapinin Başlatılması İçin Sıkıntılı Durumlar: Terapist, yakın ilişki içerisinde olduğu veya daha önce cinsel anlamda birliktelik yaşadığı bireyleri grup terapisine dahil etmeme konusunda hassas olmalıdır. Ayrıca aşırı saldırgan, kırılğan öz saygıya sahip, yoğun bağıllık ihtiyaçları olan, yoğun reddedilme korkuları yaşayan, gerçek dışı beklentileri olan katılımcıları da grup terapisine dâhil ederken terapist, birçok dinamikte birlikte bireye ve diğer danışanlara zarar vermeme ilkesinden de yola çıkarak dikkatle hareket etmelidir (Koocher vd. 1998).

Psikoterapinin Sonlandırılması: Terapinin başında belirlenen ortak beklentiler, süreçler ve hedefler gerçekleştiğinde terapist, grup terapisi seanslarını sonlandırabilir. Ancak planlanmamış sonlar da söz konusu olabilir, bu koşulların ve neler yapılabileceğinin bilgileri terapinin başında tüm katılımcılarla kararlaştırılabilir (Mangione vd. 2007). Grup terapisi seanslarını terapistin çıkarları doğrultusunda uzatması ise etik dışı bir davranıştır.

1.3. Eş ve Aile Terapileri

Psikoterapi alanında özellikle bireysel terapilerin üzerinde yoğunlaşılsa da, eş ve aile terapileri de giderek daha çok yaygınlık kazanmaktadır (Thorp vd. 2003). Eş ve aile terapilerinde genellikle kişilerarası ilişkilere odaklanılmaktadır; bu sebeple etik karmaşıklıklar birden fazla kişiyi barındırması ile birlikte artmaktadır (Lakin 1994). Eş ve aile terapileri, yakın ilişki içerisinde olan (eşler, ebeveynler ve çocuklar gibi) birden fazla kişiye hizmet vermektedir (TPD 2004). Tıpkı bireysel terapilerde olduğu gibi, eş ve aile terapilerinde de bireylerin değerlerine ve haklarına büyük önem verilmektedir (Wall vd. 1999). Ancak eş ve aile terapileri, hem pratik hem de kavramsal açıdan bireysel terapilerden farklılaşmaktadır. Eş ve aile terapistleri, durumları ve ilişkileri tek bir kişinin değil, pek çok kişinin bakış açısından görebilmekte ve farklı dinamikleri gözlemleyebilmektedir (Margolin 1982). Bu durum etik meselelerin eş ve aile terapileri için de yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. APA'nın etik yönetmeliğinde, bu alanla ilgili etik konulara ilişkin çok kısa ve kapsayıcı olmaktan uzak bir yönerge yer almaktadır (Thorp vd. 2003). Bu nedenle eş ve aile terapilerinde karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin temel etik kurallar şu şekilde ele alınmıştır:

Yetkinlik/Yeterlilik: Bu alanda çalışan terapistin var olan klinik teori bilgisi ve uygulama birikimine ek olarak; bu donanımını aile terapisi uygulamalarına göre de şekillendirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu alanda yetkinlik kazanabilmek için eş ve aile terapilerinde kullanılacak yöntemlere ve modellere ilişkin ek eğitimlere başvurulmasına ve süpervizyon alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bireysel terapilere ek olarak terapistin etkileşimlere ve kişilerarası ilişkilere de odaklanabilmesi gerekmektedir (Margolin 1982). Yetkinlik ediniminin yanı sıra, terapistin konuşmaları yönetebilme, aile ile ilgilenme, zorlu ve karmaşık terapötik ilişkileri sürdürüebilme, kendi duygularını ve ifadelerini yönetebilme, duygusal ve profesyonel uzaklığı arasında denge kurabilme, ailenin temel sıkıntısını

anlayabilme gibi özelliklere de sahip olması gerekmektedir (Scher vd. 2012). Ayrıca çatışmaların bireysel düzeyde mi yoksa aile ilişkilerinin dinamiğinden mi kaynaklandığını da çözebilmesi gerekecektir (Wall vd. 1999).

Yararlı Olmak ve Zarar Vermemek: Sadece danışan-terapist ikilisini ele aldığımız koşulda dahi ‘zarar vermeme ve yararlı olma’ kuralı karmaşıkken, eş ve aile terapilerinde bu karmaşıklık daha da artmaktadır. Önerilen, bu durumlarda kararlarımızı eşlere, aileye ve alanımıza en az zarar verecek şekilde almamızdır (Thorp vd. 2003). Eşler veya aileler, çatışan talepleri sebepleri ile terapiye başvurabilir. Örneğin eşlerden biri terapide konuşulanların sonunda boşanmayı isterken, diğeri istemeyebilir ve bu duruma üzüлp öfkelenebilir. Dolayısıyla bir taraf daha çok zarar görebilir. Eş ve aile terapilerinde terapist, bir aile üyesinin iyilik durumunda artışın diğेरinin iyilik haline bağlı olmamasını hedefler (Margolin 1982). Terapist, bu karmaşık durumların sorumluluğunu almaktan ziyade, etik uygulamalar hakkında bir analiz yaparak kar-zarar hesabı oluşturabilir. Daha pek çok karmaşık durum seanslar içerisinde açığa çıkabilir ancak terapistin temel hedefi her zaman için tüm aile fertlerine eşit yaklaşarak zarar görmelerini engellemek ve maksimum yararı edinebilmelerini sağlamaktır (Thorp vd. 2003).

Sorumluluk: Terapistin temel sorumluluğı danışanlarının hepsinin haklarını korumak ve iyilik hallerini sağlamaktır (Margolin 1982). Dolayısıyla eş ve aile terapistinin sorumlulukları, bireysel terapi yürüten bireylere göre daha karmaşık ve zordur. Terapist, özellikle belli bir danışanın yanında olmaktan kaçınmalı ve herkese eşit uzaklıkta durmalıdır. Bunu sağlamada önerilen yollardan biri, herkesi birey olarak ele almaktansa, aile sistemini danışan olarak ele alabilmektir (Margolin 1982). Ardından aile sorunlarını belirleyebilmek ve bu sorunların çözümü için hedefler koyabilmek, terapistin sorumluluklarındandır (Patten vd. 1991). Bazı durumlarda aile üyelerinden biri, bireysel olarak sıkıntılarını gündeme getirmek ve

kendi ihtiyaçlarını ön plana almak isteyebilir. Ancak aile sistemi yaklaşımına göre bireyin içinde yaşadığı aile yapısı değişmedikçe bireysel değişim de sınırlı kalacaktır (Southern vd. 2005). Bu noktada kar-zarar analizi yapmak ve gerekli adımları atmak da terapistin sorumluluğundadır.

Terapistin sorumlulukları ile ilişkili bir diğer alan da gizlilik konusudur. Aile terapisine katılan bireylerin bazı durumlarda gizlilik ve mahremiyet konusunda bazı sıkıntılar yaşayabilmeleri, bu terapi türünün sınırlılıklarından biridir (Hare-Mustin 1980). Terapist, bu gizlilik sorunu ile baş edebilmek için iki yol seçebilir (Margolin 1982). Birincisi, terapist hiçbir sırrı saklamayacağını terapistin en başında tüm katılımcılara aktarır, özel terapötik ilişkilerin kurulması engellenir. İkincisi ise terapist her bir aile üyesine ayrı danışanlar olarak davranır ve hiçbir sırrı diğer aile üyeleriyle paylaşmaz (Margolin 1982). Terapistin benimseyeceği yol hangisi olursa olsun; terapistin en başında aile ile bu tutumunu paylaşmalı ve diğerlerini bu konuda bilgilendirmelidir (Patten vd. 1991).

İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmamak: Aile terapisi için terapistin değerleri ve önyargıları, oldukça önemli bir konudur. Terapistin boşanmaya, ayrılmaya ya da birlikte yaşamaya ilişkin görüşlerini ifade edip etmeyeceği, eşlerden birinin evlilik dışı ilişkisi olduğunu öğrendiğinde nasıl yaklaşacağı ve cinsiyet rollerine ilişkin tutumları terapistin gidişatını etkileyebilir (Margolin 1982). Bu etik ikilemlerde kaldığında terapist, etik bir kural olarak insan haklarına zarar vermediğinden ve ayrımcılık yapmadığından emin olmalıdır.

Bilgilendirilmiş Onam: Tüm terapi türlerinde olduğu gibi, eş ve aile terapilerinde de katılımcılardan bilgilendirilmiş onam almak oldukça önemli ve ihmal edilmemesi gereken bir meseledir. Seanslara sonradan katılmış olsalar bile, tüm katılımcılardan bu onamın alınması; tüm aile üyelerine eşit davranıldığına da mesajını verecektir (Margolin 1982). Bu formda; uygulanacak prosedürlerin ve amacın açıklanması,

terapistin rolü ve nitelikleri, olası risklerin neler olabileceği, alternatif tedavilerin belirtilmesi, danışanların terapiyi bırakma hakları gibi meseleler açıkça yer almalıdır (Margolin 1982). Özellikle gizliliğe ilişkin olası olumsuz sonuçların da belirtilmesi, terapist açısından önemlidir (Patten vd. 1991).

Duyusal ve Cinsel Yakınlaşma: Terapistin danışanları ile çoklu ilişkiler kurması, alanyazında tartışmalı bir konudur. Ancak APA ve TPD kurallarına göre, bu ilişkilerin istismar edici ve zarar verici olmaması gerekmektedir. Özellikle danışanlardan herhangi biriyle cinsel ilişki kurmak, etik açıdan oldukça sakıncalı görülmekte ve net bir şekilde belirtilmektedir. Özellikle eş ve aile terapilerinde daha fazla katılımcının bulunması sebebiyle cinsel ilişki kurulma riski artar ve daha büyük sonuçlara neden olabilir (Thorp vd. 2003). Böyle bir birlikteliğin yaşanması hem danışana, hem diğer aile üyelerine, hem terapistte, hem de profesyonelliğe zarar verebilir.

Psikoterapinin Sonlandırılması: Terapinin sonlandırılması da eş ve aile terapilerinde başka bir etik ikilemi beraberinde getirebilir. Nelson'a göre (1983'den Patten vd. 1991) eşlerin veya aile üyelerinin terapinin bitmesine hazır olmaları gerekir. Aile ilişkilerine yönelik gelişme gözlemlendikten ve sorunların aşıldığına kanaat getirildikten sonra sonlandırılması planlanan terapilerde, terapist için iki alternatif söz konusu olabilir. Birincisi, aile üleriyle anlaşmak ve birkaç seans daha planlayarak tüm bireyleri kapsayan bir sonlandırma sürecini başlatmaktır. İkinci yol ise, aile terapisinin sonlandırılması ancak aile üyelerinden birinin (veya birkaçının) gerekli görüldüğü durumda başka bir terapistte yönlendirilerek bireysel terapisine devam etmesini sağlamaktır (Patten vd. 1991). Terapist, bu noktada da mümkün olan en yüksek derecede fayda sağlamayı hedeflemelidir.

1.4. Psikodrama

Psikodrama yaklaşımı, bireyin öz-yeterliliğine, öz-saygısına, otonomisine, kendilik farkındalığına, bütüncül büyümesine ve

gelişimine katkı sağlayan bir yaklaşım olarak görülmektedir (Blatner 2000'den Scholl vd. 2006). Özellikle bireyin psikolojik sorunlarını sadece konuşarak ifade etmesiyle yetinmek yerine, onların yeniden canlandırılmasını sağlamayı hedefleyen bir yöntemdir (Blatner 2002'den Karataş vd. 2009). Psikodrama genellikle grup uygulamalarını içerir ve bireylerin ilişkilerini, ilişki sorunlarını ve kendi iç dünyalarında yaşadıklarını bir oyun içinde rol alarak incelemelerini hedefler. Kellerman'a (1999) göre, psikodramanın bir psikoterapi yaklaşımı olarak görülmesi durumunda bazı etik kurallarının da olması gerekmektedir. Ona göre özellikle doğaçlama ve yaratıcılığı içermesi, bilgilerin başkalarıyla paylaşılması ve danışanın kendini açması, psikodramanın bazen resmi ortamların dışında da gerçekleştirilebilmesi ve bazı duygusal dışavurumları, fiziksel yakınlığı (dokunmak gibi) vs. içermesi gibi noktaları bu etik kuralların belirlenmesini ve hem uygulayıcıları hem de katılımcıları korumak için bazı önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bir grup psikodramatist ile yürütülen bir araştırmada da, katılımcıların %94'ünün psikodrama uygulamaları için yazılı bir etik yönetmeliğin olmasından ve psikodrama eğitim programlarının içeriğinde uyulması gereken etik standartların yönergesinin yer almasından yana görüş bildirdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Kranz vd 1995). Bu bulgu, psikodramaya özgü etik kuralların ele alınmasına ve vurgulanmasına ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Psikodrama ile ilişkili olabilecek bazı etik kurallar şu şekilde belirlenmiştir:

Yetkinlik/Yeterlilik: Psikodrama alanında çalışan terapist, kendi yeterliliğini tanımalı ve sadece yeterli olduğu teknikleri uygulamalıdır (Kellerman 1999). Çünkü psikodramatist gerekli eğitimleri, sertifikaları alsa ve psikodrama yapabilmek için gereklilikleri karşılıyor olsa da, tüm danışan grubu ile başarılı şekilde çalışamayabilir. Örneğin psikodramatist danışanın henüz hazır ve istekli olmadığı aktivitelere katılımı konusunda zorlayıcı ve baskılayıcı şekilde davranmaktan kaçınmalıdır; aksi durumlarda danışan travmatize olabilir ya da süreç

yabancılaşabilir. Bir yetkinlik göstergesi olarak psikodramatist, danışanlarının duygularını ifade etmeleri ve aktivitelere katılımları konusunda cesaretlendirici bir ortam yaratırken, aynı zamanda danışanının duygularını ifade etmeme ya da aktivitelere katılmama konusundaki haklarını da destekler (Klontz 2004). Dolayısıyla psikodramatist, kendi profesyonel yetkinliğini ve kimlerle, nasıl çalışacağını belirleyebilmelidir. Ayrıca psikodramatistin bir analist, terapist ve grup lideri olabilmek için gerekli kriterleri de sağlayabilmesi gerekmektedir (Kellerman 1992). Bireyin psikodrama üzerine eğitim alması ve gerekli sertifikaları edinmiş olması da her zaman psikodrama alanında yeterli ve yetkin olabileceği anlamına gelmeyeblemektedir. Çünkü psikodrama, psikodramatik şok, diğerlerine fiziksel zarar verme ile gizliliğin ve sırların açığa çıkması gibi durumların ortaya çıkması noktasında diğer terapi türlerine nazaran görece daha fazla risk taşımakta ve bu durumları yönetebilmek ve etik meseleleri göz önünde bulundurabilmek için psikodramatistin yetkinliğine ve becerilerine ihtiyaç duyulmaktadır (Moreno 1994). Bu sebeple etik açıdan değerlendirildiğinde, eğitimlerin yanı sıra yeterli süpervizyon ve geribildirim alınması bir gereklilik olarak düşünülebilir (Klontz 2004).

Yararlı Olmak ve Zarar Vermemek: Psikodramatist, danışanların iyilik halini korumayı düşünmeli ve onların zarar görmelerini engellemek için onları korumaya almalıdır. Örneğin bir grup psikodrama çalışmasında, birey babası tarafından tecavüz edilmiş olabilir ve tecavüzcü rolünü üstlenen katılımcıya öfkesini açığa çıkararak fiziksel bir zarar verme girişiminde bulunabilir. Bu öfkenin açığa çıkması, danışanın terapisi açısından faydalı ve olumlu bir gelişme olarak görülebilse de, diğer katılımcıyı da korumayı gerektiren ilkenin ihlal edilmesine yol açabilir (Kellerman 1999). Bu durumda Howes (1981), psikodramatistin ortaya çıkabilecek öfke ve duygusal davranışları önceden kestirebilmesi ve bunun için ‘taklit etme’ veya ‘-miş gibi yapma’ önerisinde bulunması gerektiğini vurgular. Ayrıca kullanılabilecek diğer bir yol da, tedavinin başında risklerin ve

faydaların katılımcılara aktarılması ve istenilen her şeyin yapılmasının zararları hakkında bilgilendirmenin yapılması olabilir (Moreno 1991'den Kellerman 1999). Diğer yandan Klontz (2004), psikodramatistin çözülmemiş meselelerini kendisinin danışan olarak yer aldığı süreçlerde çalışmış olmasının, danışanlara zarar vermeme noktasında önemli bir önlem olacağını da vurgulamaktadır.

Sorumluluk: Psikodramatist, uygulaması sırasında ortaya çıkabilecek sonuçlara ilişkin sorumlulukları kabul etmelidir (Kellerman 1999). Örneğin, psikodrama uygulamaları sırasında katılımcıda bazı psikolojik belirtiler ortaya çıkabilir (depresyon belirtileri, kaygı bozukluğu belirtileri gibi). Bu durumda psikodramatist, gerekli adımları atmalı ve katılımcıyı sıkıntıları ile birlikte bırakmamalıdır. Uygun bir uzmana yönlendirmenin yapılması, bu adımlardan biri olabilir. Ayrıca eyleme vuruk davranışlarda (acting-out) bulunma riski yüksek olan danışanların yer aldığı koşullarda da psikodramatistin süreci büyük bir dikkatle yönetmesi gerekmektedir (Corey 1990'dan Klontz 2004).

Katılımcıların gizliliğini korumak da psikodramatistin sorumluluğundadır. Kellerman'a göre (1999), eğer katılımcının kendisine veya bir başkasına zarar verme, istismara uğramış olma gibi olağandışı bir durumu yoksa katılımcılardan alınan bilgilerin gizliliğine ve mahremiyete saygı duyulmalıdır. Gizliliği korumak ve sürdürmek, herhangi bir psikoterapi türü için temel kurallardandır ve danışanın izni ve bilgisi olmadan bilgilerin paylaşılması tamamen etik dışıdır. Psikodramatistin şüphede kaldığı durumlar söz konusu olursa, danışmanlık alması da önerilmektedir (Kellerman 1999). Ancak psikodramada gizlilik söz konusu olduğunda ortaya çıkan sıkıntılardan biri de diğer katılımcıların gizlilik kuralına uyup uymadığıdır. Bu durumda terapistin tüm katılımcılara gerekli bilgileri vermesi ve bilgilerin paylaşılması durumunda ortaya çıkabilecek sonuçları aktarabilmesi önemlidir. Ancak psikodramatistin kendisinin dışında gelişebilecek bir gizlilik ihlaline yönelik herhangi bir söz vermesi yanıltıcı olabilir. Psikodramatistin önlem olarak izleyebileceği bir yol

da, katılımcıların gizlilik ihlali durumunda meydana gelebilecek olası olumsuz sonuçların ve zararların kendilerine aktarıldığını belirten bir formun imzalatılması olabilir (Roback vd. 1996'dan Kellerman 1999).

Dürüstlük: Psikodramatistin kendini ve uygulamasını tanıtırken doğru bilgiler vermesi de oldukça önemlidir. Örneğin Kellerman'ın (1999) bildirdiği bir örnekte 'utangaçsanız ve karşı cinsle iletişim kuramıyorsanız, psikodrama sizin problemlerinizi çözecek' denmesi gerçeği yansıtmamaktadır ve etik dışıdır.

İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmama: Psikodramatist katılımcıların yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken, din, cinsel yönelim, engellilik, sosyoekonomik durumları gibi özelliklerinden etkilenmemelidir. Dolayısıyla psikodramatist, kendi özelliklerinin, yargılarının, değerlerinin ve deneyimlerinin bilincinde olmalı ve bunların seanslarını etkilemesine izin vermemelidir. Bu anlamda psikodramatistin terapiye başvurması veya süpervizyon alması, bu riski azaltabilir (Kellerman 1999).

Bilgilendirilmiş Onam: Daha önce de değinildiği gibi, psikodrama sırasında oluşabilecek olası tehlikelerin ve zararların önceden belirlenmesi, katılımcılara bildirilmesi ve katılımcıların da onaylaması oldukça önemlidir. Bunu sağlamanın yollarından biri de, tıpkı diğer psikoterapi türlerinde olduğu gibi, bilgilendirilmiş onam formunun tüm katılımcılar ve psikodramatist tarafından imzalanmasıdır. Bilgilendirilmiş onam bu noktada ihmal edilmemeli ve içerisinde hangi tekniklerin kullanılacağı, herkesin sorumluluklarının neler olduğu, grup üyelerinin hakları (uygulamalara istediğinde katılmama, gruptan ayrılma gibi) açıkça yer almalıdır (Kellerman 1999).

Duygusal ve Cinsel Yakınlaşma: Psikodramatist danışanlarıyla cinsel ve duygusal ilişkiye girmemeli ve yakın arkadaşlarını veya aile üyelerini terapiye dâhil etmemelidir. Psikodrama, uygulayıcının daha nötr kalma ve kendini daha az açma gibi özellikleriyle diğer terapi türlerinden ayrılabilir. Terapistin bu noktada bireysel ve kişilerarası

hassasiyetlerini, önyargılarını tanınması ve bunların çalışmasını nasıl etkileyebileceğini göz önünde bulundurması gerekmektedir (Kellerman 1999).

Psikoterapinin Başlatılması için Sakıncalı Durumlar:

Psikodrama doğası gereği bazı gruplar için pek uygun olmayabilir. Özellikle bu gruplarla çalışılıp çalışılmayacağına karar verirken psikodramatist dikkatli olmalı ve danışana ve diğer katılımcılara zarar vermeyi öngören bir karar almalıdır. Aşırı sıkıntılı, duygusal açıdan hassas, intihar riski olan danışanlar bu grup içerisinde yer alabilir (Kellerman 1992).

1.5.Oyun Psikoterapisi

Oyun psikoterapisi, çocukların çeşitli ve özgül gelişimsel ihtiyaçlarına karşılık düşen duygusal ve davranışsal sorunları ile çalışılırken yaygınlıkla kullanılan bir terapi türüdür (Bratton vd. 2005). 11 yaşın altındaki çocukların soyut düşünmeyi de gerektiren sözel ifade becerilerinin tam olarak gelişmemiş olduğu göz önüne alındığında (Piaget 1962'den Bratton vd. 2005), kendilerini oyun ve eylemler ile ifade edebilmelerini içerir. Oyun terapisi için oyun alanı, oyun materyalleri ve çocuk-terapist arasında gelişecek terapötik ilişki gereklidir. Oyun; terapist ve çocuk arasındaki iletişimde bir aracı olarak görülür ve terapist çocuğun duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini doğrudan veya sembolik olarak bu materyaller ile ifade ettiğini varsayar. Günümüzde oyun terapisi, davranışsal ve duygusal sorunların çözümünde klinisyenler tarafından yaygınlıkla kullanılmaktadır (Bratton vd. 2000).

Oyun terapisinde de, tıpkı diğer psikoterapi türlerinde olduğu gibi bazı etik meseleler ön plana çıkmaktadır. Bu meseleler şu şekilde özetlenebilir:

Yetkinlik/Yeterlilik: Terapistin oyun terapisi konusunda yeterli bilgi birikiminin ve uygulama deneyiminin olması oldukça önemlidir. Bu durum hem çocuklarla çalışırken gerekli olan beceri ve bilginin

edinilmesini içerir, hem de oyun terapisine özgü gerekli eğitimlerin alınmasını ifade eder. Dolayısıyla bu alanda çalışacak bireylerin, terapist olmak için karşılaşması gereken minimum kriterlerin yanı sıra, oyun terapisine özgü kapsamlı ek eğitimlere de katılması, uygulama yapması ve uygulamalarına ilişkin süpervizyon almış olması yetkinlik açısından önem taşımaktadır (Sweeny 2001). Ayrıca Blanco ve Sheely-Moore'a (2012) göre, terapistin empati kurabilme, koşulsuz olumlu ödüllendirme yapabilme ve içten davranabilme gibi özelliklere de sahip olması yeterlilik kriterini sağlamada gereklidir. Bunların yanı sıra terapistin samimi ve arkadaş canlısı bir ilişki kurması da oyun terapisinin gerekliliklerinden biridir (Axline 1969'dan Blanco vd. 2012).

Yararlı Olmak ve Zarar Vermemek: Mümkün olan en iyi tedaviyi sağlayarak faydayı en üst seviyede tutmak ve zarar görmeyi en aza indirmek kuralı, tüm terapilerde olduğu gibi oyun terapisinde de çok önemli yer tutar. Bu anlamda oyun terapisi kapsamında göz önünde bulundurulması gereken noktalar çocuğun kendilik değeri, kendine güveni, kendini anlaması ve bilişsel becerileri gibi alanlardır. Özellikle çocuklarda ortaya çıkabilecek kaygı, korku, rahatsızlık hissi gibi olası zararların en aza indirilmesi için terapist gerekli uygulamaları ve hazırlıkları yapmalı ve potansiyel kaygıyı yönetebilmelidir (Delany vd. 2012). Ayrıca çocukların yaşamında meydana gelebilecek sıkıntıları engelleyebilmek adına bazı önlemlerin alınması da vurgulanmaktadır (Daniel-McKeigue 2007). Dolayısıyla çocuğa verilebilecek potansiyel zararın ve elde edilecek faydanın analizinin terapist tarafından yapılması ve bu kısa ve uzun dönemdeki sonuçlarının farkında olunması oldukça önemlidir.

Sorumluluk: Oyun terapisi söz konusu olduğunda terapistin hem çocuğa, hem de ailesine karşı sorumlulukları vardır. Çocuğun karar alma ve sonuçları değerlendirme becerisi henüz tam olarak gelişmediği için, gizliliğe ve mahremiyete ilişkin bilgilerin gizli tutulacağı, çocuğun kim olduğunu belli edecek hiçbir bilginin kullanılmayacağı, terapistin

gerekli gördüğü koşullarda aileye bilgilendirme yapacağı, diğer koşulların çocuk-terapist arasında kalacağı bilgisi aileye verilmelidir (Sweeney 2001). Ayrıca neden oyun terapisinin uygulanması gerektiğine ilişkin bilgiler de aileye aktarılmalıdır (Delany vd. 2012). Danışanlar hakkında bilgi paylaşmak konusunda çok dikkatli olmamız gerektiği şüphesizdir; eğer ki oyun terapisinden elde edilecek bilgiler eğitim, konferans, yayın vs. amacıyla kullanılacaksa gizliliği sağlayabilmek için bilgilerin anonim hale getirilmesi gereklidir (Daniel-McKeigue 2007).

Dürüstlük: Oyun terapisinde terapistin dürüstlük ilkesini hem çocuğa, hem de ailesine karşı uygulaması önemlidir. Öncelikle aileye kendisini tanıtırken, eğitiminden, deneyimlerinden, unvanından ve verdiği hizmetin bilimsel temellerinden bahsetmelidir (TPD 2004). Çocuğa ise kendini kısaca tanıtabilir; ardından çocuğu oyun terapisi için bir ölçüde hazırlayabilir, keyif alması için ufak girişimlerde bulunabilir (Delany vd. 2012). Ayrıca terapistin maddi koşullara ilişkin bilgileri, terapinin başında aile ile konuşarak aktarması da gerekmektedir.

İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmama: Terapistin her zaman olduğu gibi, çocuğa karşı da ayrımcılık yapmama ve insan haklarına saygı gösterme zorunluluğu vardır. Ayrıca çocuğun henüz gelişmekte olan otonomisine, fikirlerine, ihtiyaçlarına ve beklentilerine de saygı duyulmalı ve gerekli özen gösterilmelidir.

Bilgilendirilmiş Onam: Çocukla çalışılırken etik konularda terapist, bazı zorluklarla karşılaşır. Özellikle çocuğun bilgilendirilmiş onamda yer alan maddeleri anlamasında ve onaylamasında yaşı gereği yaşanan güçlükler sebebiyle, hazırlanan onam formu aile ile paylaşılmaktadır. Bu formda gizliliğe ilişkin bilgiler, terapinin yapısı, ücreti, tekniğin olası faydaları ve zararları, gizliliğin sınırları vs. gibi konular yer alabilir. Ayrıca, hangi konularda bilgilerin ebeveynlerle paylaşılacağı (istismar, çocuğun kendine veya başkalarına zarar verme durumu, yasal meseleler, vs.), hangi durumların

paylaşılmayabileceği de bilgilendirilmiş onamda aktarılmalıdır (Sweeney 2001).

Duygusal ve Cinsel Yakınlaşma: Oyun terapisinde çocuk-terapist arasında iyi bir terapötik ittifakın kurulması önemlidir (Blanco vd. 2012); ancak çocukla gerçekleştirilecek her türlü cinsel yakınlaşmadan kesinlikle uzak durulmalıdır. Özellikle zarar vermeme kuralının çok önemli olduğunu dikkate aldığımızda, aşırı duygusal yakınlaşma ve her türlü cinsel yakınlaşma çocuğa kısa ve uzun vadede zarar verecektir. Örneğin ittifakın etkisiyle çocuk terapisti hediye vermek isteyebilir. Bu noktada terapistin kar-zarar analizi yapması önemlidir. Hediye alınmadığında çocuğun kendilik algısı zarar görebilir, terapötik ilişki etkilenebilir, çocuğun bağımsız davranabilme özelliği zarara uğrayabilir vs. Ancak tüm hediyelerin kabul edilmesi de çocuğun ihtiyaçları için pek uygun değildir. Bu noktada terapistin, hediye zamanı, hediye değeri, kültürel bir etkinin olup olmadığı (örn. bayram vs.) ve terapötik ilişkiye potansiyel etkisi gibi değişkenleri göz önünde bulundurarak karar vermesi gerekebilir (Blanco vd. 2012).

Psikoterapinin Başlatılması için Sakıncalı Durumlar: Terapistin rol çatışması yaşayabileceği durumlarda, örneğin daha önceden çocuğun ailesinden veya yakınlarından biriyle duygusal ya da cinsel bir yakınlaşma yaşamış veya çıkar ilişkisinde bulunmuş olması koşullarında, çocuk ile oyun terapisinin başlatılması etik açıdan uygun olarak değerlendirilmemektedir; bu durumda terapist başka bir uzmana yönlendirme yapabilir.

Psikoterapinin Sonlandırılması: Çocuk, oyun terapisinde kendilik farkındalığında anlamlı bir değişim yaşadıysa ve oyun içeriği olumlu yönde değiştiyse terapisinin sonlandırılması gerekmektedir (Blanco vd. 2012). Terapisinin buna rağmen uzatılması, çocuğun karar verebilme yetisinin henüz tam anlamıyla gelişmediği göz önünde bulundurulduğunda hem maddi hem de manevi anlamda çocuğa ve ailesine zarar verebileceği için etik bir ihlal sayılabilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu derleme makalesinde, tedavi biçimi ve yapısına göre psikoterapi türlerinde temel etik kuralların nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Her bir psikoterapi biçimi, kendi doğasında daha karmaşık ve çözülmesi daha zor etik ikilemleri barındırabilir. APA ve TPD, etik kuralların sınırlarına ilişkin genel bilgiler vermekte ve terapistin bu özgül sorunları çözmede bu kuralları kullanmasını beklemektedir. Psikoterapist hangi psikoterapi bağlamında, hangi psikoterapi yaklaşımıyla çalışıyor olursa olsun, makalede de detaylarıyla vurgulandığı üzere belirli etik kuralları mutlaka göz önünde bulundurmalı ve ciddiyetle uygulamalıdır. Özellikle eğitimini yeni tamamlamış ve danışan takibine yeni başlamış ruh sağlığı çalışanlarının belirli bir etik tutum geliştirmesi, bu tutumun içselleştirilmesi ve sonraki uygulamalarında ve deneyimlerinde de kullanımı söz konusu olabileceğinden (Vyskocilova vd. 2013), lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim veren tüm kurumların eğitimlerinin içeriğine etik konularını dâhil etmesi oldukça önemli ve gereklidir.

Tüm psikoterapi türlerinde ortak bir şekilde benimsenmesi ve uygulanması beklenen temel etik kurallar olduğu gibi, psikoterapi bağlamına ve danışanların sayısı ve özelliklerine göre farklılaşan etik kurallar da söz konusudur. Ortak olarak; psikoterapist yetkin ve yeterli olabilme konusunda hassas olmalı, danışan(lar)ına zarar vermeme ve yararlı olabilme prensibini her koşulda ön planda tutmalı, tüm danışanlarına dürüstlük ilkesi ile yaklaşabilmeli, uygulamalarında insan haklarına saygılı bir tutum benimsemeli, danışanlarının belirli özelliklerine yönelik ayrımcılık yapmamalı, her koşulda duygusal ve cinsel yakınlıktan uzak durmalı, psikoterapinin başlatılmasının sakıncalı olduğu durumlara ilişkin koşullarda gerekli hassasiyeti gösterebilmeli ve psikoterapinin sonlandırılması gereken noktalarda gerekli adımları atmalıdır. Ayrıca psikoterapist, ‘bilgilendirilmiş onam’ konusunu ihmal etmeden hem danışanlarını, hem kendisini, hem de mesleki rolünü koruma konusunda da titizlik gösterebilmelidir.

Özetlenen ortak etik kuralların yanı sıra, bazı koşullarda farklı uygulamalar ve etik ikilemler söz konusu olabilmektedir. Özellikle birden fazla danışanın bulunduğu grup terapileri, eş/aile terapileri, psikodrama gibi ruh sağlığına yönelik müdahalelerin gerçekleştirildiği ortamlarda bazı etik ikilemler ortaya çıkabilmekte ve psikoterapistlerin belirli kararlar almaları ve bu ikilemleri çözebilmeleri gerekebilmektedir. Örnek olarak bu farklılıklardan ilki, yetkin ve yeterli olma ilkesi kapsamında yer alır. Pek çok lisans ve lisansüstü eğitim sürecinde ağırlıklı olarak bireysel terapilere ilişkin pratikler ele alınmaktadır ve çok azı birden fazla danışanın yer aldığı bu bağlamlara yönelik eğitim sağlayabilmektedir. Bu nedenle psikoterapistlerin ek eğitimlerle yetkin ve yeterli olma ilkesine bağlı kalabilmeleri bir noktaya kadar mümkün olabilir. Diğer yandan aile ve eş terapilerinde hem bireysel, hem de aile bireyleri ile birlikte görüşmeler yürütülebilmektedir. Dolayısıyla bireysel terapi eğitimlerinin de önemli bir ayağını teşkil eden süpervizyon almış olmanın ya da terapistin kendi terapi sürecinden geçmiş olması gibi uygulamaların, birden fazla danışanın bulunduğu psikoterapi bağlamları için de büyük önem taşıdığı ve yetkinlik/yeterlik ilkesinin uygulanabilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Barnett ve Molzon'un (2014) vurguladığı üzere süpervizyon almak, psikoterapi bilgisinin aktarımında, psikoterapi uygulamaları için gerekli becerilerin geliştirilmesini sağlayabilmede ve profesyonel gelişimin ediniminde önemli ve merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca süpervizörler etik kuralların uygulanmasında da mesleğe yeni başlayan bireyler için rol model olabilmektedirler. Örnek diğer bir fark da özellikle psikodrama seanslarında fiziksel temasın da daha sıklıkla kullanılması noktasındadır. Bu noktada psikodramatistin gerekli sınırları çizebilmesi ve etik ikilemleri çözebilme konusundaki hâkimiyeti oldukça büyük önem taşımaktadır. Ancak, özellikle oyun terapisi ve psikodrama gibi psikoterapi türlerinde etik meselelere ilişkin yapılmış çalışmaların azlığı dikkatleri çekmekte ve bu çalışmaların ileriki dönemlerde artmasına yönelik adımların atılması önerilmektedir.

Bu derleme makalesinde farklı psikoterapi bağlamlarına ilişkin etik ilkeler özetlenmiş ve uygulamalarda dikkat edilmesi gereken temel noktaların vurgulanması hedeflenmiştir. Etik ilkeler konusunda bilgi sahibi olmak, gerekli noktalarda kritik kararlar alabilmek, etik ikilemleri danışanlara ve kendine zarar vermeden çözebilmek ve etik kuralların uygulanması konusunda hassasiyet göstermek tüm ruh sağlığı çalışanlarının sorumluluğundadır. Özellikle ülkemizde psikoterapi ve etik konularının çalışıldığı ve incelendiği çalışmaların ve yayınların kısıtlılığı oldukça dikkat çekicidir. Bu alandaki görgül çalışmaların artırılması, gerekli eğitimlerin sağlanması, süpervizyon alımının ve psikoterapistin kendi terapi sürecinden geçmesinin teşvik edilmesi, farklı psikoterapi bağlamlarının farklı etik ikilemleri ve kararları da gerektirebileceğinin vurgulanması oldukça önemli ve gereklidir.

Kaynaklar

American Psychological Association. (1992). “Ethical Principles of Psychologist and Code of Conduct”. *American Psychologist*, S. 47, s. 1597-1611.

American Psychological Association. (2002). “Ethical Principles of Psychologist and Code of Conduct”. *American Psychologist*, S. 57, s. 1060-1073.

American Psychological Association. (2017). “Ethical Principles of Psychologist and Code of Conduct”. *The American Psychological Association*.

<http://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-201>.

Ackley, Sheldon. (1972). “Individual Rights and Professional Ethics”. *Professional Psychology*, s. 209-216.

Barnett, Jeffrey E. (2008). “The Ethical Practice of Psychotherapy: Easily Within Our Research”. *Journal of Clinical Psychology*, C. 64, S. 5, s. 569-575.

Barnett, Jeffrey E. ve Corey H. Molzon (2014). "Clinical Supervision of Psychotherapy: Essential Ethics Issues for Supervisors and Supervisees". *Journal of Clinical Psychology: In Session*, C. 70, S. 11, s. 1051-1061.

Blanco, Pedro J. ve Angela I. Sheely-Moore (2012). "Gift-Giving and Receiving in Child-Centered Play Therapy: An Ethical Response". *Journal of Humanistic Counseling*, S. 52, s. 66-77.

Bratton, Sue ve Dee Ray (2000). "What the Research Shows About Play Therapy". *International Journal of Play Therapy*, C. 9, S. 1, s. 47-88.

Bratton, Sue vd. (2005). "The Efficacy of Play Therapy with Children: A Meta-Analytic Review of Treatment Outcomes". *Professional Psychology*, C. 36, S. 4, s. 376-390.

Carter, Philip D. (2017). "Ethics and Research: A Situated and Relational Approach". *Psychotherapy and Politics International*, C. 15, S. 3, e1429.

Comas-Diaz, L. ve A. T. Caldwell-Colbert (2006). "Applying the APA Multicultural Guidelines To Psychological Practice".

www.division42.org

Daniel-McKeigue, Chris J. (2007). "Cracking the Ethics Code: What Are the Ethical Implications of Designing A Research Study That Relates to Therapeutic Interventions with Children in Individual Play Therapy?" *The Arts in Psychotherapy*, S. 34, s. 238-248.

Delany, Clare ve Melati Conwell (2012). "Ethics and Teamwork for Pediatric Medical Imaging Procedures: Insights from Educational Play Therapy". *Pediatric Radiology*, S. 42, s. 139-146.

Fehr, Scott Simon (2003). *Introduction To Group Therapy: A Practical Guide*. The Haworth Press: New York.

Gazda, George (1969). "Group Counseling: A Developmental Approach". *Conseiller Canadien*, C. 3, S. 4, s. 5-25.

Hare-Mustin, Rachel (1980). "Family Therapy May Be Dangerous For Your Health". *Professional Psychology*, S. 11, s. 935-938.

Hartman, David ve Diane Zimberoff (2012). "Ethics in Heart-Centered Therapies". *Journal of Heart-Centered Therapies*, C. 15, S. 1, s. 3-25.

Howes, Richard (1981). "Encounter Groups: Comparisons and Ethical Considerations". *Psychotherapy, Theory, Research and Practice*, S. 18, s. 229-239.

Karataş, Zeynep ve Zafer Gökçakan (2009). "Psikodrama Teknikleri Kullanılarak Yapılan Grup Uygulamalarının Ergenlerde Saldırganlığı Azaltmadaki Etkisinin İncelenmesi". *Türk Psikiyatri Dergisi*, C. 20, S. 4, s. 357-366.

Kellerman, Peter Felix (1992). "Focus on Psychodrama". Jessica Kingsley: London.

Kellerman, Peter Felix (1999). "Ethical Concerns in Psychodrama". *Journal of the British Psychodrama Association*, C. 14, S. 1/2, s. 3-19.

Klontz, Bradley T. (2004). "Ethical Practice Of Group Experiential Psychotherapy". *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, C. 41, S. 2, s. 172-179.

Koocher, Gerald P. ve Patricia Keith-Spiegel (1998). *Ethics In Psychology: Professional Standarts And Cases*. (İkinci Baskı). Oxford University Press: New York.

Kranz, Peter L. ve Nick L. Lund (1995). "Psychodramatists' Opinions: Should the Professional Psychodrama Community Have a Formal Code of Ethics?". *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama & Sociometry*, C. 48, S. 3, s. 91-95.

Lakin, Martin (1994). "Morality in Group And Family Therapies: Multiperson Therapies and the 1992 Ethics Code". *Professional Psychology*, C. 25, S. 4, s. 344-348.

- Mangione, Lorraine vd. (2007). "Ethics and Endings in Group Psychotherapy: Saying Good-Bye and Saying It Well". *International Journal of Group Psychotherapy*, C. 57, S. 1, s. 25-40.
- Margolin, Gayla (1982). "Ethical and Legal Considerations in Marital and Family Therapy". *American Psychologist*, C. 37, S. 7, s. 788-801.
- Moreno, Jonathan D. (1994). *Of Morals, Ethics and Encounters: Psychodramatic Moral Philosophy and Ethics*. Holmes P. vd. (Ed.). *Psychodrama Since Moreno: Innovations in Theory and Practice*. Routledge: London.
- Nowell, David ve Jean Spruill (1993). "If It's Not Absolutely Confidential, Will Information Be Disclosed?" *Professional Psychology: Research and Practice*, S. 24, s. 367-369.
- Opoczyńska-Morasiewicz, Małgorzata ve Janusz Morasiewicz (2015). "Ethics And Psychotherapy". *Psychoterapia*, C. 4, S. 175, s. 21-34.
- Patten, Christi vd. (1991). "Ethics in Marital and Family Therapy: A Review of The Literature". *Professional Psychology: Research and Practice*, C. 22, S. 2, s. 171-175.
- Roback, Howard vd. (1992). "Confidentiality Dilemmas in Group Psychotherapy: Management Strategies and Utility of Guidelines". *Small Group Research*, C. 23, S. 2, s. 169-184.
- Scher, Stephen ve Kasia Kozłowska (2012). "Thinking, Doing and Ethics of Family Therapy". *The American Journal of Family Therapy*, S. 40, s. 97-114.
- Scholl, Mark B. ve Sondra Smith-Adcock (2006). "Using Psychodrama Techniques to Promote Counselor Identity Development in Group Supervision". *Journal of Creativity in Mental Health*, C. 2, S. 1, s. 13-33.

- Shapiro, Elizabeth ve Rachel Ginzberg (2006). "Buried Treasure: Money, Ethics and Countertransference in Group Therapy". *International Journal of Group Psychotherapy*, C. 56, S. 4, s. 477-494.
- Southern, Stephen vd. (2005). "Marriage and Family Counseling: Ethics in Context". *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, C. 13, S. 4, s. 459-466.
- Strom-Gottfried, Kimberly (2000). "Ensuring Ethical Practice: An Examination Of NASW Code Violations 1987-1997". *Social Work*, S. 45, s. 251-262.
- Sweeney, Daniel S. (2001). *Legal Issues in Play Therapy*. G. Landreth (Ed.), *Innovations in Play Therapy: Issues, Process And Special Populations*. Brunner-Routledge: Philadelphia.
- Thorp, Steven R. ve Alan E. Fruzzetti (2003). *Ethical Principles And Practice In Couple And Family Therapy*. O'Donohue, W. ve Ferguson K. (Ed.). *Handbook Professional Ethics For Psychologist*. Sage Publication: California.
- Türk Psikologlar Derneği. (2004). Türk Psikologlar Derneği etik yönetmeliği.
- Vasquez, Melba J.T. (1994). "Implications of the 1992 Ethics Code for the Practice of Individual Psychotherapy". *Professional Psychology: Research and Practice*, C. 25, S. 4, s. 321-328.
- Vyskocilova, Jana ve Jan Prasko (2013). "Ethical Reflection and Psychotherapy". *Neuroendocrinology Letters*, C. 34, S. 7, s. 590-600.
- Wall, John vd. (1999). "The Ethics of Relationality: The Moral Views of Therapists Engaged in Marital and Family Therapy". *National Council on Family Relations*, C. 48, S. 2, s. 139-149.

EXTENDED ABSTRACT

Ethics is an important issue that has been worked in many disciplines for centuries. Experiences of many negative consequences in psychotherapy practice and the want of therapists to conduct effective therapy processes have led to the necessity of establishing some rules that can protect both the therapist and the clients. The APA (American Psychological Association) (1992) and the Turkish Psychological Association (2004) have drawn a general line of ethical rules and created a framework for the solution of ethical dilemmas that can be faced. In this respect, the purpose of this review article is to examine how different psychotherapeutic contexts are addressed in terms of ethical rules. As well as there are main ethical rules that are expected to be adopted and applied in all types of psychotherapy, there are some ethical rules that vary according to the context of psychotherapy. For example in group therapies, therapists are experiencing difficulties of coping when they face with the concern about the clients' risk of harming other clients or when their clients are in a criminal behavior. At this point, skills of therapists such as understanding group dynamics and managing these dynamics are important for their competency (Lakin 1994). In the direction of nonmaleficence, the therapist needs to be able to cope with some situations that can harm the client such as the stress of facing with the problems and the other clients, criticism, threat to confidentiality and attachment to the group (Koocher vd. 1998). Another important issue in group therapies is the consideration of confidentiality: it is almost impossible to claim that everything that is spoken in the session will remain completely confidential where more than one client is involved. Especially in these therapy contexts where the opening yourself to others is emphasized, the negative consequences of not protecting the others' privacy should be conveyed at the beginning to all participants (APA 2017, Lakin 1994). In couple and family therapies, therapists should be able to see the situations and relationships from all clients' point of view, and to observe the group dynamics (Margolin 1982). On the other hand, in couple and family therapies, the therapist aims that the increase in the well-being of a family member does not depend on the other's goodness: one way is to be able to handle this problem is seeing the family system as a client (Margolin 1982). The therapist may choose two ways to deal with the confidentiality problem in this type of therapy (Margolin 1982). First, the therapist will explain to all family members at the beginning of the therapy that no secret will be hidden and the specific therapeutic relationships is prevented. The second is that the therapist treats each family member as a separate client and does not share any secret with other family members. Whichever way the therapist will choose; at the beginning of the therapy, the therapist shares this rule with the family and informs others about this (Patten et al. 1991). Psychodrama has risks such as psychodramatic shock, harming physically other clients because possibility of physical touch, and the confidentiality problems;

which are more risky than other types of therapy. The psychodramatist's competence and skills are needed to manage these situations and to take ethical considerations into account (Moreno 1994). Play therapy needs the requirement of some skills and knowledge while working with children, in addition to the trainings specific to play therapy. The child's still developing autonomy, ideas, needs and expectations must be respected and cared. In the case of play therapy, the therapist has responsibilities for both the child and the family. Because the child's ability to make decisions and evaluate results is not yet fully developed, the therapist should inform the family about confidentiality issues in detail (Sweeney 2001).

It is the responsibility of all mental health professionals to have knowledge about ethical principles, to make critical decisions at the necessary points, to be able to resolve ethical dilemmas without harming the clients and self, and to be sensitive about the application of ethical rules. It is particularly remarkable that studies and publications of psychotherapy and ethics in Turkey are quite limited. Increasing empirical studies in this area, providing the necessary training, promoting supervision, encouraging the psychotherapist to go his/her own therapy process and emphasizing different psychotherapeutic contexts may result in different ethical dilemmas and may require critical decision-making processes is important and necessary.